

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK BİLİM DALI**

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Taner ERCAN

BURSA - 2018

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK BİLİM DALI**

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Taner ERCAN

**Danışman:
Prof. Dr. Adnan GERÇEK**

BURSA - 2018

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

MALİYE Anabilim / Ana sanat Dalı, MALİ HUKUK Bilim Dalı'nda 711312001 numaralı Taner ERCAN'ın hazırladığı "TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ" konulu Doktora (Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi) çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 30.03./2018 günü 14.00 - 16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının Başarılı (başarılı / başarısız) olduğuna Oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Adnan Gerselle
Uludağ Univ.
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Yüce
Uludağ Univ.
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Sait H. Kaygısız
Uludağ Univ.
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Onur Eroğlu
Bülent Ecevit Univ.
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan Benk
İnönü Üniversitesi
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

30.03./2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/03/2018

Tez Başlığı / Konusu: **“TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ”**

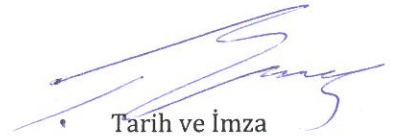
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 370 sayfalık kısmına ilişkin, 22/02/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 ‘tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Taner ERCAN

Öğrenci No: 711312001

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Mali Hukuk

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Adnan Gerçek

27.02.2018

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yararlandığı Vergi Avantajlarının Değerlendirilmesi’’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Taner Ercan

Öğrenci No: 711312001

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Mali Hukuk

Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar	: Taner ERCAN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Maliye
Bilim Dalı	: Mali Hukuk
Tezin Niteliği	: Doktora
Sayfa Sayısı	: xvii + 353
Mezuniyet Tarihi	: /.... / 2018
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Adnan GERÇEK

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların yararlandığı vergisel avantajların etkinliği analiz etmekte, doğrudan yabancı yatırımcıların yatırım süreçlerinde tercih ve taleplerini yansıtmaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler ve şirketler ekonomik entegrasyonlara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bilgi çağının gelişmesi sermayenin çok hızlı hareket etmesini, yatırımların bu kapsamda hızlanmasını sağlamıştır. Böylece yabancı yatırımcı kavramı, doğrudan yabancı yatırımlar düzeyinde tüm Dünya’da vazgeçilmez bir ekonomik enstrüman olmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar bir yandan ülkelerin sermaye yapılarını güçlendirirken bir yandan da altyapı, teknik bilgi, uluslararası piyasa taleplerini genişletmekte ve vergi gelirlerinde de önemli bir artışı beraberinde getirmektedir. Ayrıca yatırım yapılan ülkenin hukuki ve bürokratik yapısının gelişmesine, işgücü, ekonomik istikrar ve büyümesine de olumlu katkı sağlamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımlar, sağladıkları faydalar bağlamında yarattığı ivme ile küresel kapsamda vazgeçilmez bir ekonomik etken olarak şekillenmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre yapılan anket ve analiz çalışmaları kapsamında Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan vergisel avantajların etkinliği ortaya konmuştur. Yapılan bu analizler ile doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması için hukuki, politik ve çevresel düzenlemelerin yanında vergisel avantajlar da öne çıkarılmıştır. Ayrıca Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara yararlı olabilecek vergi avantajları irdelenmiş, doğrudan yabancı yatırımlar için önem arz eden konulara da değinilmiştir. Bunun yanında diğer ülkeler ile karşılaştırmalar yapılarak bu kapsamdaki ihtiyaçların belirlenmesi ve eksikliklerin giderilmesine yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Söz konusu çalışma ile ülkemizde “doğrudan yabancı sermaye girişini belirleyen faktörler” anket yoluyla tespit edilmiş, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlerin derecelendirilmesi yapılarak anket sonuçlarından hareketle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik mevzuata katkı sağlayacak öneriler ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler

Doğrudan Yabancı Yatırım	Yabancı Yatırım	Vergi Avantajı	Vergi Planlaması
--------------------------	-----------------	----------------	------------------

ABSTRACT

Yazar	: Taner ERCAN
Üniversite	: Uludag University
Anabilim Dalı	: Public Finance
Bilim Dalı	: Fiscal Law
Tezin Niteliği	: Doctorate
Sayfa Sayısı	: xvii + 353
Mezuniyet Tarihi	: /.... / 2018
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Adnan GERÇEK

EFFICIENCY FOR UTILIZED TAX ADVANTAGES OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN TÜRKİYE

This study analyzes the effectiveness of the tax advantage benefited by foreign direct investment in Türkiye reflects the preferences and demands of foreign direct investors in the investment process.

Along with the globalization process, countries and companies have begun to need economic integrations. The development of the information age has allowed the capital to move very quickly and accelerate investments in this context. Thus, the concept of foreign investor, foreign direct investment has become an indispensable economic instrument all over the world. While foreign direct investment strengthens the capital accumulation of countries on the one hand, it inflates infrastructure, technical knowledge, international market demands and also brings about a significant increase in tax revenues. In addition, it provides a positive contribution to the development of the legal and bureaucratic structure of the invested country and to the labor force, economic stability and growth. Foreign direct investment, in terms of developed and developing countries, has been shaped as an indispensable economic factor in the global context with the momentum created in terms of the benefits it provides.

Working under the surveys and analysis of the results demonstrated the effectiveness of tax advantages granted to foreign direct investment in Türkiye. With these analyzes, tax advantages have been emphasized besides legal, political and environmental regulations in order to bring direct foreign investments to the economy of the country. In addition, tax benefits have been discussed that might be useful to foreign direct investments in Türkiye, also mentions the issues of importance for foreign direct investment. Besides, comparisons with other countries have been made to determine the needs in this context and to address the deficiencies. In this study, the factors determining the direct foreign capital inflows were determined through the questionnaire, the factors affecting the foreign direct investments were graded and the suggestions were provided to contribute to the legislation for direct foreign capital investments by moving from the survey results.

Key Words

Foreign Direct Investment	Foreign Investment	Tax advantage	Tax planning
---------------------------	--------------------	---------------	--------------

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	xiii
GRAFİKLER.....	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI, GELİŞİMİ VE GETİRİLERİ

I. YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI, GELİŞİMİ VE TÜRLERİ	4
A. YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI	4
1. Yabancı Yatırımların Tanımı	4
2. Yabancı Yatırımların Önemi ve Avantajları.....	7
B. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ.....	10
1. Dünyada Yabancı Yatırımların Gelişimi.....	10
2. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Gelişimi	12
3. Yabancı Yatırımların Gelişim Sürecindeki Etkenler	14
C. YABANCI YATIRIMLARIN TÜRLERİ	17
1. Portföy Yabancı Sermaye Yatırımları	17
2. Resmi Yabancı Sermaye Yatırımları	19
3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	21

II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI, GELİŞİMİ VE BAŞVURU NEDENLERİ	22
A. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI	22
1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı	22
2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Önemi ve Avantajları	24
3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması	28
B. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ.....	32
1. Dünyada Yabancı Yatırımların Gelişimi	32
2. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Gelişimi	38
III. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	41
A. EKONOMİK FAKTÖRLER	43
1. Pazar Büyüklüğü	43
2. İşgücü Maliyeti	44
3. Ticaret Engelleri.....	46
4. Döviz Kuru.....	47
5. Dışa Açıklık.....	48
6. Sermaye ve Tasarruf Açığı.....	49
7. Teknoloji Açığı	50
8. Eğitim Açığı	50
9. İşgücü Açığı	51
10. Ödemeler Dengesi Açığı.....	52
11. Vergi Açığı	52
B. POLİTİK VE KURUMSAL FAKTÖRLER.....	55
1. Politik Belirleyici Faktörler.....	55
2. Kurumsal Belirleyici Faktörler.....	57
C. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	61
1. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Yapılmasını Teşvik Eden Olumlu Faktörler	66
2. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Önündeki Olumsuz Faktörler.....	68
IV. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI.....	74
A. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN AVANTAJLARI	74
1. Ekonomik Büyüme ve Üretim Kapasitesinde Artış Sağlama	75
2. Yeni Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Getirme	76
3. İstihdam Yaratma ve Kaynak Dağılımı Sağlama	77

4. Döviz Girişi Sağlama ve İhracat Artışı Oluşturma.....	79
5. Rekabet ve Dinamizm Yaratma.....	80
6. Vergi Geliri Sağlama ve Ödemeler Bilançosundaki İyileştirme.....	80
B. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DEZAVANTAJLARI.....	81
1. Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması.....	82
2. Ekonomik Bütünlüğün Bozulması.....	82
3. Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması.....	83
4. Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Üstünlüğü Oluşması.....	83
5. Döviz Girdilerinde Olumsuzluk Yaratması.....	83
6. İhracatın Kısıtlayıcı Etkisinin Oluşması.....	84
7. Teknolojik Bağımlılık Yaratması.....	84

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN VERGİ AVANTAJLARI

I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK YARAR SAĞLAYACAK VERGİSEL AVANTAJLARIN GENEL ÇERÇEVESİ.....	86
A. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR.....	90
1. KDV İndirim ve İstisnası.....	93
2. Kurumlar, Gelir Vergilerinde Muafiyet, İstisna ve İndirimler.....	94
3. Yatırım İndirimi.....	95
4. Hızlandırılmış Amortisman.....	95
5. Vergi Tatilleri.....	96
6. Vergi Ertelemesi.....	96
B. OECD ÜLKELERİNDE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR.....	96
II. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN VERGİ TEŞVİKLERİ.....	102
A. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	104
B. JAPONYA.....	108
C. ÇİN.....	111
D. ALMANYA.....	118
E. İNGİLTERE.....	125
F. RUSYA.....	131

G. HİNDİSTAN.....	139
H. GÜNEY KORE.....	144
I. BREZİLYA	149
İ. İRLANDA	153

III. VERGİSEL AVANTAJLARIN ÜLKE BAZINDA KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	160
---	------------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKEMİZDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ PLANLAMASI ARAÇLARI

I. VERGİ PLANLAMASI KAVRAMI, ÖNEMİ VE ARAÇLARI	192
A. VERGİ PLANLAMASI KAVRAMI.....	192
B. VERGİ PLANLAMASININ ÖNEMİ	194
C. VERGİ PLANLAMASI ARAÇLARI	195
II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN FAYDALANACAĞI VERGİ PLANLAMA ARAÇLARI.....	202
A. GELİR VERGİSİ STOPAJI DESTEĞİ.....	204
B. İNDİRİMLİ KURUMLAR VERGİSİ	206
C. ÖNCELİKLİ YATIRIMLARDA ARTIRILMIŞ TEŞVİKLER.....	212
D. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN.....	214
E. GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ	215
F. SERBEST BÖLGE TEŞVİKLERİ.....	217
G. ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME FAALİYETLERİ VE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİNDE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ.....	220
III. KURUMLAR VERGİSİNDE YER ALAN İSTİSNALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ.....	229
A. İŞTİRAK KAZANÇLARI İSTİSNASI	230
B. YURT DIŞI İŞTİRAK KAZANÇLARI İSTİSNASI	233
C. TAM MÜKELLEF ANONİM ŞİRKETLERİN YURT DIŞI İŞTİRAK HİSSELERİNİ ELDEN ÇIKARMALARINA İLİŞKİN İSTİSNA.....	236
D. EMİSYON PRİMİ KAZANCI İSTİSNASI	237

E. TÜRKİYE’DE KURULU FONLAR İLE YATIRIM ORTAKLIKLARININ KAZANÇLARINA İLİŞKİN İSTİSNA	238
F. TAŞINMAZLAR VE İŞTİRAK HİSSELERİ İLE KURUCU SENETLERİ, İNTİFA SENETLERİ VE RÜÇHAN HAKLARI SATIŞ KAZANCI İSTİSNASI.....	239
G. YURT DIŞI ŞUBE KAZANÇLARI.....	247
H. YURT DIŞINDA YAPILAN İNŞAAT, ONARIM, MONTAJ İŞLERİ İLE TEKNİK HİZMETLERDEN SAĞLANAN KAZANÇLARDA İSTİSNA	248
I. EĞİTİM TESİSLERİ İLE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNİN İŞLETİLMESİNDEN ELDE EDİLEN KAZANÇLARA İLİŞKİN İSTİSNA ...	251
İ. RİSTURN İSTİSNASI.....	253

IV. KURUMLAR VERGİSİNDE VERGİ PLANLAMASI AMAÇLI DÜZENLEMELERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLADIĞI YARARLAR.....	255
A. İŞLETMELERİN KURULUŞ YERİ SEÇİMİNE GÖRE VERGİ PLANLAMASI.....	258
B. İŞLETMELERİN SERMAYE YAPISININ BELİRLENMESİNE GÖRE VERGİ PLANLAMASI.....	259
C. İŞLETMELERİN GİDER VE İNDİRİMLERİ VERGİ PLANLAMASI ARACI OLARAK KULLANMASI	261
D. ŞİRKET YENİDEN YAPILANDIRMALARINDA VERGİ PLANLAMASI...262	
E. İŞLETMELERİN SERMAYE ARTIRIMI, AZALTIMI VE KÂR PAYI DAĞITIMLARI VASITASI İLE VERGİ PLANLAMASI.....	263
F. ULUSLARARASI KAPSAMDA YAPILAN VERGİ PLANLAMASI	264

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA FAYDA SAĞLAYAN VERGİ AVANTAJLARININ ETKİNLİK ANALİZİ

I. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİNE YÖNELİK VERİLER	268
A. TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIM GİRİŞLERİ VE DAĞILIMI	269
B. TÜRKİYE’DEKİ ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMCI ÜLKELER	277

II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA FAYDA SAĞLAYAN VERGİ AVANTAJLARI HAKKINDA ANKET ÇALIŞMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	283
A. ANKETİN AMACI	283
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	285
1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	285
2. Soruların Hazırlanması	286
3. Anketin Uygulanması ve Yöntem Seçimi.....	286
C. VERİLERİN ANALİZİ	287
1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler.....	287
2. Doğrudan Yabancı Yatırımcı Şirketlerin Vergi Teşvikleri Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi	290
D. FAKTÖR ANALİZİ	308
1. Faktör Analizine Yönelik Genel Bilgiler.....	308
2. Veri Setinin Faktör Analizi İçin Uygunluğunun Değerlendirilmesi	315
3. Faktörlerin Elde Edilmesi	316
4. Faktörlerin Rotasyonu, İsimlendirilmesi ve Yorumlanması.....	316
SONUÇ	322
KAYNAKÇA	330
EKLER	345

TABLolar

Tablo 1:	Uluslararası Doğrudan Yatırımlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyar Dolar).....	36
Tablo 2:	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Etmenler	60
Tablo 3:	AB Üye Ülkelerinde KDV Oranları	92
Tablo 4:	OECD Ülkelerinde Uygulanmakta Olan Vergi Teşvikleri.....	97
Tablo 5:	Çeşitli Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Katkı Sağlayan Vergisel Avantajlar	172
Tablo 6:	Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Dağılımı (Milyar Dolar).....	270
Tablo 7:	Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı 2012-2017/Kasım (Milyon Dolar)	270
Tablo 8:	Uluslararası Sermayeli Firmaların Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri (2012-2017/Kasım)	274
Tablo 9:	Uluslararası Sermayeli Firma Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı (1954-2017/Kasım).....	276
Tablo 10:	Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (2012-2017/Kasım, Milyon Dolar).....	278
Tablo 11:	Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Başlıca Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2017/Kasım)	279
Tablo 12:	1954-2017 / Kasım Dönemi Kümülatif Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı ve Sektör Detayları	281
Tablo 13:	Şirketin Faaliyet Alanı.....	286
Tablo 14:	Şirket Türü.....	287
Tablo 15:	Şirketin Yabancı Pay Oranı	287
Tablo 16:	Şirketin Faaliyet Süresi.....	288
Tablo 17:	Şirketin Çalışan Sayıları	288
Tablo 18:	Son 1 yılda Türkiye'de Yapılan Yatırım Tutarı	289
Tablo 19:	Doğrudan yabancı yatırımcı firmalar açısından vergi teşviklerinin etkin kullanıp kullanılmadığının değerlendirilmesi.....	289

Tablo 20: Kullanılan vergi teşvikleri haricinde mevzuatta bulunan diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerinin önem derecesine göre belirtilmesi	292
Tablo 21: Yatırımcı firmanın vergisel teşviklerden kazanımlarının belirtilmesi.....	293
Tablo 22: Vergi teşviklerinin firmalara sağladığı avantaj açısından değerlendirilmesi	294
Tablo 23: Hangi teşvik türleri firmaları ve yatırımları daha rekabetçi hale getirir sorusunun değerlendirilmesi.....	296
Tablo 24: Şirket yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımı değerlendirmesi	298
Tablo 25: Yatırım ortamını belirleyen unsurların değerlendirilmesi	299
Tablo 26: Yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi	301
Tablo 27: Yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi	303
Tablo 28: Sektörde faaliyet gösteren, benzer ölçekteki firmalar çerçevesinde iş yapma kolaylığı sürecinin değerlendirilmesi.....	305
Tablo 29: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Fayda Sağlayan Vergi Avantajlarının Etkinliğini Değerlendirmeye İlişkin Cevapların Dağılım Tablosu	308
Tablo 30: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Analizi Görünümü.....	318
Tablo 31: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Analizi Sonuçları	319
Tablo 32: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Sıralaması	321

GRAFİKLER

Grafik 1: Yurtiçi Uluslararası Doğrudan Yatırımın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	37
Grafik 2: Yurtdışı Uluslararası Doğrudan Yatırımın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	37
Grafik 3: 1996-2016 döneminde Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar	269
Grafik 4: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektöründe Yıllara Göre Dağılımı (%)	271
Grafik 5: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Sanayi Sektöründe Yıllara Göre Dağılımı (%)	271

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Ar-ge	: Araştırma Geliştirme
BERR	: Girişim ve Düzenleyici Reform Bakanlığı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
C.	: Cilt
COFINS	: Sosyal Güvenlik Finansmanına Katkı Vergisi
CST	: Hindistan Satış Vergisi
CNRS	: Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi
çev.	: çeviren
DIUS	: Üniversiteler ve Beceriler Bakanlığı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
EBRD	: Avrupa Yenileme ve Gelişim Bankası
ed.	: Editör
EPCG	: Yatırım Malları İhracatı Geliştirme
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
FIAS	: Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi
FIPA	: Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu
FIPB	: Yabancı Yatırımı Geliştirme Kurulu
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayrisafi Millî Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
GKV	: Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunu
HMRC	: Majesteleri Gelir ve Gümrük İdaresi
HTS	: Uyumlaştırılmış Tarife Sistemi
ICMS	: Mal ve Hizmet Dağıtım Vergisi
IDA	: İrlanda Yatırım ve Kalkınma Ajansı
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu

IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPI	: Sanayi Ürünleri Vergisi
IRA	: İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
JETRO	: Japonya Dış Ticaret Örgütü
KDV	: Katma Değer Vergisi
KfW	: Alman Kalkınma Bankası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu
MOFCOM	: Dış Ticaret Bakanlığı
MFN	: En Çok Kayrılan Ülke
NACC	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
NTA	: Ulusal Vergi İdaresi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖYYS	: Özel Yabancı Yatırımcı Statüsü
PIS	: Sosyal Entegrasyon Vergisi
PROEX	: İhracatı Koruma Programı
RBI	: Hindistan Merkez Bankası
RF	: Rusya Federasyonu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SEZ	: Özel Ekonomik Alan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STB	: Serbest Ticaret Bölgeleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TGB	: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UDY	: Uluslararası Doğrudan Yatırım
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Ajansı
VUK	: Vergi Usul Kanunu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WIR	: Dünya Yatırım Raporu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği

GİRİŞ

Dünya ekonomisi, özellikle içinde yaşadığımız son çeyrek yüzyıl içerisinde hızla “küreselleşme” sürecine girmiştir. Küreselleşme ile birlikte gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında işbirliği imkânları genişlemiştir. Ülkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalarak ortadan kalkmaya başlamış, uluslararası ticaret hacmi genişlemiş, bunlara ek olarak gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yüksek teknoloji transferi artmış, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasında işgücü akımı hızlanmış ve yabancı sermaye akışında önemli aşamalar kat edilmiştir. İşte, bu ilişkiler “küresel ekonomik entegrasyon” adı verilen bir olguyu gündeme getirmiştir. Küresel ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının genişlemesidir.

Ulusal tasarrufların yetersiz kalması ve gelişmekte olan ekonomilerin büyüme süreçleri önünde bir engel teşkil etmesi bütün dikkatlerin yabancı tasarruflara, özellikle de doğrudan yabancı yatırımlara yönelmesine neden olmuştur. Yabancı yatırımlar bir ülkedeki mevcut sermaye stokuna başka bir ülkenin sahipliğindeki ilave sermaye katkısıdır. Diğer bir ifadeyle kısa bir süre içinde kaynakları ve buna bağlı olarak da ekonomik gücü etkileyebilmek için kendi iç tasarruflarının ötesinde yatırım ve tüketim imkânı sağlamak amacıyla karşılığını ileride anapara ve faiz olarak ödemek suretiyle harici ülkelerden sağlanan mali veya teknolojik kaynaklardır. Bundan dolayı yabancı sermaye dünya ekonomisinde ciddi bir yere sahip olmuş ve her geçen gün önemini daha da arttırmıştır. Günümüz dünya ekonomisinde yabancı sermayeli yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı % 50’ye yaklaşmış bulunmaktadır. Yabancı sermayeli yatırımların bu derece artış göstermesinin en önemli nedeni çok uluslu şirketlerin, ticari faaliyetleri süresince katlanacakları maliyetin daha az olabileceği ülkelerde faaliyet göstermek istemeleridir.

Yabancı sermaye yatırımları sürecinde özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ile başta iç tasarruf açığı ve döviz gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanan döviz kısıtının ortadan kalkacağı görüşü hâkim olmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımların diğer makroekonomik göstergeler üzerinde oluşturacağı olumlu etkiler gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin bu konuda yeni politika ve stratejileri benimseyip uygulamasını zorunlu hâle getirmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımcılar için yatırım yapılan ülkede en önemli özelliklerin başında ülkedeki doğal kaynakların varlığı, politik istikrar, yatırım ortamına uygun hukukî ve mali düzenlemeler gibi mevzular yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı; doğrudan yabancı yatırımlara yönelik olarak uygulanan vergi avantajlarının neler olduğunu incelemek, bunlardan hangilerinin etkin bir şekilde kullanıldığını ortaya koymak ve Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için uygulanan en önemli teşvik unsurlarını tespit ederek öneriler geliştirmektir.

Bu kapsamda önce doğrudan yabancı yatırımlar kavramı, gelişimi, bunları belirleyen faktörler, avantajları ve dezavantajlarının açıklanması; Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan vergi avantajlarının irdelenmesi ve Türkiye'de yabancı yatırımların yararlandığı vergi planlaması araçları ortaya konulması için arşiv taraması yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra somut ve tutarlı sonuçlara ulaşmak, karşılaştırmalar yaparak yönlendirici çıkarımlarda bulunabilmek amacı ile çeşitli ülkeler nezdinde yapılan araştırma boyutu Türkiye özelinde de incelenmiştir. Bunun için Türkiye'de bulunan doğrudan yabancı yatırımcılara uygulanmak üzere vergisel teşviklerin kullanımlarını analiz eden bir anket uygulanmıştır. Böylece belirlenen amaç ve hedeflere ulaşabilmek için güncel ve doğrudan yabancı yatırımları arttıracak yeni vergisel teşviklerin neler olabileceği değerlendirilmiştir.

Yapılan bu çalışma Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergi avantajlarının etkinliğini analiz etmektedir. Konu ile ilgili teorik altyapının oluşturulması için; birinci bölümde yabancı yatırım kavramı, gelişim süreci içerisinde yatırımların türlerine de değinilerek açıklanmıştır. Daha sonra yine aynı kapsamda doğrudan yabancı yatırımlar kavramı, gelişimi ve doğrudan yabancı yatırımların türleri vurgulanmıştır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların gelişim sürecinin betimlemesi çerçevesinde önemine değinilmiş, doğrudan yabancı yatırımların kavramsal açıklamaları yapılmıştır. Bununla birlikte doğrudan yatırımların önemi ve avantajlarından bahsedildikten sonra doğrudan yabancı yatırım türlerine de bu çerçevede değinilmiş ve bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımların gelişim süreci ve bunun önemi de vurgulanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen, belirleyen faktörler ekonomik, politik ve kurumsal çerçevede ele alınmıştır. Yine bu kapsamda belirtilen etkenlerin Dünya'da ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde farklı ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar özelinde vergi avantajlarının araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda bahsedilen vergisel avantajların uluslararası çerçevede değerlendirmesine değinilmiş, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımların yönlendirilmesi için düzenlemiş oldukları politika ve modeller vurgulanmıştır. Ülkelerin bu kapsamdaki bakış açılarını daha net ortaya koyabilmek amacıyla vergi avantajları öncelikle Avrupa Birliği olmak üzere OECD ülkeleri çerçevesinde de irdelenmiştir. Bu çerçevede 10 ülke incelenmiş ve belirlenen vergisel avantajların ülke bazında araştırması yapılmıştır.

Üçüncü bölümünde doğrudan yabancı yatırımların yararlandığı vergi planlama süreçleri ve araçları Türkiye mevzuatı açısından incelenmiştir. Bu kapsamda birinci kısımda vergi planlama araçlarının neler olduğu vurgulanmıştır. Türk Vergi Mevzuatı kapsamında Kurumlar Vergisi Kanununda yer alan muafiyet ve istisnalardan doğrudan yabancı yatırımlara vergisel avantaj sağlayacak olan mevzuat hükümleri açıklanmıştır. Ayrıca kurumlar vergisi özelinde, vergi planlamasına yönelik doğrudan yabancı yatırımlara yarar sağlayacak özellik içeren konular mevzuat hükümlerinin açıklamasına yer verilerek incelenmiştir. Vergi planlamasının anlam ve önemi açıklanarak, vergi planlaması ile amaçlanan durum çerçevesinde oluşturulan vergi planlamasına yönelik araçlar da ayrıca ele alınmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde doğrudan yabancı yatırımlara fayda sağlayan vergi avantajlarının etkinlik analizi yapılmıştır. Söz konusu analiz çalışmasına başlamadan öncelikle Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara yönelik güncel veriler aktarılmıştır. Ayrıca Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların yararlandığı vergi avantajlarının etkinlik analizinin yapıldığı anket uygulanmıştır. Bu ankette standart demografik bilgilerin yanında yabancı yatırımcıların yürürlükte olan vergisel teşvikleri ne kadar etkin kullanıp kullanmadığı konularında sorular sorulmuştur. Anketten elde edilen veriler frekans analizi, faktör analizi vb. analizlere tabi tutularak ülkemizde doğrudan yabancı yatırımlara yönelik uygulanan vergi avantajları ölçülmüştür. Böylece doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’de yararlandığı vergisel avantajların etkinlik analizi gerçekleştirilmiştir.

Tezin genel bir değerlendirilmesi ve ülkemizde doğrudan yabancı yatırımlara yönelik uygulanan vergi avantajlarına yönelik öneriler sonuç kısmında yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI, GELİŞİMİ VE GETİRİLERİ

I. YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI, GELİŞİMİ VE TÜRLERİ

A. YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI

1. Yabancı Yatırımların Tanımı

Yabancı yatırımlar dünya ekonomisinde küreselleşme sürecinin de etkisi ile anahtar bir etmen hâline gelmiştir. İstihdam, teknoloji transferi, üretime yönelik gelişme hareketleri söz konusu bu sürecin etkin birer aracı konumundadır. Ayrıca ülkelerin yatırım ihtiyacı, döviz açığı, bütçe açığı gibi kronikleşebilecek etmenlerinin de başta ulusal düzeyde iyileştirilmesine yardımcı olabilecek bir kavram olarak yer almıştır.¹ Yabancı yatırımların artmasındaki en büyük etken olan küreselleşme süreci, olumlu ve olumsuz yönleriyle de son bin yılın geri dönülemez hatta kaçınılmaz bir süreci olarak etkisini son yüzyılda önemli seviyede arttırmaktadır.² Günümüzde birçok ülke küreselleşmenin getirdiği bu süreci, ülkelerinin stratejik ve ekonomik politikalarına uygulayarak rekabetçi piyasadaki rollerini arttırmak istemektedirler.³

Ülkelerin iktisadi ve mali hayatını devam ettirebilmesi için sermaye, tasarruf, işgücü gibi kaynakları sağlaması ve bunları etkin ve verimli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Söz konusu kaynakların tedarik sürecinde öncelikle iç kaynaklarından karşılanması ekonomik denge açısından çok büyük önem arz etmektedir. Artan küreselleşme sürecinde sermaye ve kaynak yapısı ülkelerin yatırımları yönlendirme, yönetim, sermaye transferi aşamalarında farklı oran ve tutarlarda paylaşılmaktadır. Bu durumda ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları başta olmak üzere sermaye ihtiyacı,

¹ John C. Anyawu, *Determinants of Foreign Direct Investment Inflows to Africa 1980-2007*, Tunis: Afrika Development Bank Group, 2011, p. 5.

² Joong-Wan Cho, "Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies", *Business Management Dynamics*, Vol. 2, No. 9 (2013), p. 99.

³ "Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investments", *OECD Tax Policy Studies*, Aug. 2001, <http://www.oecd.org/ctp/tax-policy/39866155.pdf>, p.7. (13.01.2015)

yatırımlara dönüştürülecek derecede tasarruf yetersizliği, teknoloji ve yetkin işgücü eksikliğine sebep olmaktadır. Bu kapsamdaki eksiklikler ülkeleri dış kaynak aramaya yöneltmekte, yatırımları oluşturacak altyapı ve gerekli düzenlemeleri yapma ihtiyacına zorlamaktadır.⁴ Tam bu aşamada dış kaynak ihtiyacını karşılama sürecinde yabancı yatırım kavramı ortaya çıkmaktadır. Yabancı yatırım, bir ülkenin belirli bir süre içinde kaynaklarına ve ekonomik gücüne ilave edebileceği, ileride değişik biçimlerde ödemek üzere diğer ülkelerden sağlayacağı mali ve / veya teknolojik kaynaklardır.⁵

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı ise (OECD) yabancı yatırım kavramını şu şekilde ele almıştır. Yabancı yatırımlar, yatırımcı şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlardaki payını, nakdi veya aynî sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve borç senetleri (değişik vadelerde) alımını, sağlamış olduğu kredileri, nakit dışı makine ve üretim hakları alımlarını ve sağladığı ticari ve diğer kredileri kapsamaktadır.⁶ Bunun yanı sıra Türkiye’de de yabancı yatırım tanımı ile ilgili olarak farklı kurumların dâhil olduğu özel tanımlar da bulunmaktadır. T.C. Merkez Bankasına göre yabancı yatırımlar, alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi temsil eden yatırımdır. Ayrıca söz konusu yatırımlar, yabancı sermayeli kuruluşlarda gerçek ve tüzel kişilerin hissesine karşılık gelen kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte makine donanım alet ve benzeri mahiyetteki malları, makine aksamı ve malzeme ile hazine müsteşarlığının kabul ettiği diğer gerekli malları da ifade etmektedir. Bunlara ek olarak Merkez Bankası, yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları ve patent ve ticari marka gibi fikri haklardan müsteşarlıkça kabul edilenleri de yabancı sermaye olarak nitelendirmektedir.⁷

Bu çerçevede başka bir bakış açısı ile yabancı yatırım, bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan sağlayacağı ve ekonomik gücü ile ulusal

⁴ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 13. b., İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s. 643.

⁵ Güngör Uras, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979, s. 27.

⁶ “Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investments”, s. 9.

⁷ *Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2001, ss. 57-70. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-071270>, (14.01.2016).

varlıklarına ekleyebileceği mali, teknolojik, bilgisel ve hizmete yönelik kaynaklara denilmektedir. Misal verilecek olursa bir büyük şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesinde yapmak üzere, ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesisleri satın alması veya sermayesini artırarak kendine bağlı bir şirket durumuna getirmesi doğrudan bir yabancı sermaye yatırımdır.⁸

Yabancı yatırım, konuyu değerlendiren ve adlandıran ülkenin ya da ilgili yerin sermayesi değildir. Bu sermaye, merkez olarak çıkılan ülkenin ya da yerin dışındaki dünya ülkelerinden herhangi birinden gelmiş olabilir. Yani o ülkenin, o merkezin ya da o yerin ulusal varlığı durumunda değildir. Başka bir bölgeden başka bireyler, kurumlar, devletler, yatırımcılar tarafından o yere getirilmiş ve o ülkenin ulusal varlıklarına ödünç verilerek, geçici veya sürekli olarak eklenmiş bir dış varlık durumundadır. Anılan varlığın çalıştırılması sonucu elde edilen kârlar dışarıya transfer edilebilir veya var olan sermayeye eklenerek o ülkedeki yatırımlar artırılabilir.⁹

Yatırıma yönelik yabancı akımlar dış kaynak sağlayan yabancı sermayedar vasıtasıyla doğrudan doğruya kendisi o ülkede fiziki bir yatırımı gerçekleştirir ya da ortaya çıkan üretim biriminin yani muhatap şirketin sahibi olur. Söz konusu durumda bir fiziki yatırım yapmadan sadece o ülkede hâlihazırda mevcut –ve kendi ekonomik hedef ve beklentilerine uygun bulunduğu– bir firmanın hisselerini satın alır.¹⁰ Bu durum dışında ayrıca üretim sürecinin hiçbir aşamasında yer almayacak şekilde menkul kıymetlere de dolaylı yatırım, portföy yatırımı yatırım da yapabilir. Aynı şekilde yabancıların bir ülkede gayrimenkul satın alması şeklindeki yatırımlar da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Zira bu yolla yapılan yatırımlar da tıpkı portföy yatırımları gibi yabancılara ülke varlıkları üzerinde mülkiyet hakkı sağladığı gibi karşılığında ülkeye döviz getirmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları, portföy yatırımları olarak da adlandırılan dolaylı yatırımlardan ayıran en önemli iki unsur “denetim” ve “risk”tir.¹¹ Bir ortaklık bünyesinde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlarda yatırımcı, yatırımının denetimi ve idaresine tamamen hâkimdir. Dolaylı yatırımda ise yatırım bir ortaklık bünyesinde gerçekleşir, zira portföy yatırımı niteliği taşıyan bu yatırımda bir ortaklığın paylarının satın alınması söz konusu olmaktadır. Bu nitelikteki bir yatırımda ise yatırımcının yaptığı ortaklığın denetim

⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 665.

⁹ Ahmet Erol, “Yabancı Sermaye I”, *Mükellefin Dergisi*, S. 93 (2000), s. 76.

¹⁰ Kenan Bulutoğlu, *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970, s. 8.

¹¹ Aysel Çelikel, “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzni ve Ulusal Programda Öngörülen Düzenleme”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB)*, İstanbul, C. 22, S. 2 (2002), s. 118.

ve idaresinde etkili olması gerekli bulunmadığı gibi çoğu zaman böyle bir durum da söz konusu olmamaktadır.

Diğer taraftan dolaylı yatırımcı, zaten fiziki olarak ülkeye girmeden yatırım yaptığı ülkedeki portföy yatırımını, herhangi bir riskin ortaya çıkması durumunda hemen (veya en azından daha kolay ve çabuk bir şekilde) yatırımı yaptığı ülkeden çekebilir ya da başka bir portföye kaydırabilirken aynı imkân, yatırım yaptığı ülkeye fiili olarak girmiş (ve çoğu zaman bir işletme kurmuş) olan doğrudan yatırımcı için bulunmamaktadır. Zira doğrudan yatırımda yatırımı gerçekleştirmek için kurulan organizasyon, tahsis edilen donanım, personel ve sabit tesisler gibi unsurların bir anda sökülmesi, geri çekilmesi ya da tasfiyesi çok kolay değildir.¹²

2. Yabancı Yatırımların Önemi ve Avantajları

Günümüzde gelişen küreselleşme sürecinin de etkisi ile yabancı sermayenin geçmişte bilinen standart faydaları haricinde yeni yararları da ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere geçmişte yabancı sermayeden beklenen klasik yararlar; sermaye açığını kapatmak, işsizliğe çözüm bulmak ve teknoloji getirmekten ibaretti. Günümüzde ise yabancı sermaye yeni şartlara bağlı olarak gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği, tanıtım, dışa açılım, çevresel koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi etmenleri de etkiler hâle gelmiştir.

Yabancı sermaye bütün bu yararları sağlarken muhakkak bunların karşılığında kârlı bir operasyon beklemektedir. Her ticari faaliyet türü gibi yabancı sermaye yatırımı için de en temel güdü kârdır ve bu kâr devamlılık arz etmelidir. Başka bir ülkeye yatırım yapma kararı verilirken en az kârlılık kadar bu kârlılığın sürekliliği ve istikrarı da önemlidir. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise bahsedildiği üzere istikrardır. Kalıcı bir istikrar da, sağlam bir demokrasi ile temel insan hakları, mülkiyet hakkı ve teşebbüs özgürlüğünün güvence altında olduğu ortamlarda mevcuttur. Yabancı sermayenin herhangi bir ülkeye yatırım kararı alırken, istikrarla birlikte aradığı diğer önemli bir husus da ekonomik politikalarındaki tutarlılık ve devamlılık arz etmesi şartıdır. Tutarlı, istikrarlı ve kararlı ekonomik politika ve uygulamaları, en başta kazanılmış hakların muhafazasını ve makale şamil kararlar alınmayacağını temin etmeyi gerektirmektedir. Yabancı sermayenin aradığı

¹² Nuray Ekşi, “Türkiye’de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2 (2005), ss. 169-170.

bu ortamın yanında, ev sahibi ülkenin altyapısının gelişmişliği ile ülke içi ve bölgesel pazarın büyüklüğü de bu konuda varlığı en fazla tercih edilen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bir dış yatırım kararının alınmasında muhakkak olarak göz önünde bulundurulmuş ucuz işgücü, eğitilmiş personel, zengin ham madde kaynağı gibi girdiler, dünyanın içinde bulunduğu hızlı değişim sonucunda, diğer hususların yanında adeta ikincil öneme haiz etkenler hâline gelmiştir. Tüm bu süreçlerin geliştirilmesi ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi en çok gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Çünkü söz konusu ülkelerin sermaye ihraç eden ülkelere kaynak transferi alması için yapılan iyileştirmeler ayrı bir öneme sahip olmaktadır.¹³ Fakat bu düzenlemelerin ve iyileştirmelerin özel sektörü kısıtlayıcı olmaması gerektiği gibi devletin de kurumları vasıtası ile kontrol ve etki alanını sınırlamamalı ve haksız rekabet yaratmamalıdır. Tüm bu çalışmaların uyumlu bir şekilde hayata geçirilmesi, yeni düzenlemelerin kabul edilmesi aşamasında ve yatırımların ekonomiye kazandırılması sürecinde etkisi önemli düzeyde olacaktır.¹⁴

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmayı yeterli miktarda sağlayabilmeleri için, millî gelirin önemli bir kısmını yatırıma ayırması gerekmektedir. Yatırımların ana kaynağı ise tasarruflardır. Kişi başına millî geliri düşük olan ülkelere doğal olarak tasarruf oranı da düşük olmaktadır. Çünkü gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere kişiler, elde ettiği gelirlerinin büyük bir kısmını birinci derecedeki gereksinimlerine ayırmaktadır. Bu nedenle yurt içi tasarruf oranı düşük olduğundan yatırımlar arttırılamamakta, ekonomik büyüme sağlanamamakta ve netice itibariyle millî gelir seviyesi düşük, fakir bir ülke hâli süregelmektedir.¹⁵

Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler çeşitli iktisadi araçlar kullanarak söz konusu bu sürecin olumsuz etkilerinden kurtulmak istemektedirler. Bunu için çeşitlendirilmiş birtakım farklı araçlara başvurumaktadırlar ve bu araçlar da geri dönüş gerektirmeyen dış borçlanma, bağış, hibe, yardımları şeklinde olabilmektedir. Diğer araçlar ise doğrudan ve dolaylı yabancı sermayeyi ülkelere çekerek ülke için gerekli olan yatırımın ana unsuru olan sermayeyi temin etmeye çalışmak ülkelerin önündeki seçenekler

¹³ Yücel Güçlü, “Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S. VIII (2003), s. 3.

¹⁴ “Overview”, *Doing Business 2014, Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises* Washington: International Finance Corporation (IFC), 11th edition, 2013, pp. 1-20.

¹⁵ Nuri Yavan, Hamdi Kara, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı” *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 1 (2003), ss. 1-2.

arasında yer almaktadır. Dış borçlanma, hibe, bağış şeklinde yardımlar ülke içindeki tasarruf oranını yükselterek daha fazla yatırım yapılmasına imkân verse de faydaları belirli sınırlar dâhilinde kalmaktadır. Bu yollar ile uzun vadede sürdürülebilir, kalıcı bir ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında süreklilik ve istikrar söz konusu olamaz. Ayrıca yine ev sahibi ülkeye gelen yabancı yatırımın spekülâtif olmaması da gerekmektedir. Genellikle ülkeler yabancı yatırımın portföy sermaye hareketlerinden ziyade istikrarın ön planda olduğu, istihdama yönelik kalıcı olan yatırımları tercih etmektedirler. Ayrıca ev sahibi ülkeler bu sürece yönelik olarak gerekli olan altyapı ve kurumsal yapılarını da geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde yapılan yatırımlar ülkeler tarafından büyüme, istikrar, ekonomik ve idari iyileştirme anlamında önemle tercih edilmektedir.¹⁶

Yabancı yatırımlar ekonomik kalkınma amaçlı yatırımlar ve özel yatırımlar olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Ekonomik kalkınma amaçlı gerçekleşen yatırımlarda ülkeye yeni teknoloji, lisans ve patent gibi gayri maddi haklar sağlamaktadır. Bu kapsamdaki yatırımlar ülkenin ekonomik ve teknolojik yapısına olumlu katkılar sağlayacak fonksiyona sahiptir. Bir ülkeden diğerine kaynak transferi borç verme veya yatırım şeklinde ya da üretime katılarak finansal ve teknolojik yatırım olarak gerçekleştirilmektedir. Aynı amaçlarla ülkelerarası resmi kurumlar aracılığıyla birbirlerine sağladıkları kaynaklar da kalkınma amaçlı yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Özel yatırımlar ise fon arz eden ve talep eden tarafların uluslararası para ve sermaye piyasalarında yaptıkları işlemlerdir.¹⁷

Bu çerçevede yabancı yatırımlar, ülke kaynaklarının küresel düzeyde eşitsiz dağılımından, kalkınmışlık ve teknoloji farklılıklarından, artan uluslararası pazardan ve bağlantı eksikliklerinden doğan iç kaynak dengesizliklerinin kapanmasında önemli rol oynamaktadır. Yabancı sermayenin girdiği ülkedeki iktisadi kaynaklar, tüketim ve üretim için kullanılabilir mallar ve hizmetler bir anda ülkeye yabancı yatırımlardan kaynaklanan sermaye miktarı ile orantılı olarak artacaktır. Böylelikle ekonomide bir genişleme ve rahatlama oluşacak, kalkınma amaçlı yatırımlar ve özel yatırımlar sayesinde de bahsedilen olumsuzluklar belirli bir süre sonra avantaja dönüşecektir. Söz konusu yabancı yatırım süreçleri için gerekli düzenleme ve çabalar yerine getirilmediği takdirde

¹⁶ Bulutoğlu, a.g.e., ss. 12-13.

¹⁷ Meral Varış Tezcanlı, *Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1994, s. 6.

özellikle gelişmekte olan ülkeler sermaye, teknoloji ve nitelikli insan gücü yetersizliklerini yüksek maliyetli dış kaynak arayışları ile kapatmaya çalışacaklardır. Bu da sermaye ve tasarruf yetersizliği bulunan ülkelerinin dış kaynak dengesinin önemli ölçüde bozulmasına sebep olacaktır.

Sermaye, teknoloji, yönetim becerisi, ihracat ve bu çerçevede tanınan olanaklar yabancı sermayenin önemli unsurlarıdır. Her sermaye giriş ve hareketinde bu unsurlarının tamamının bulunması gerekmektedir. Müteşebbis ya da yatırım yapacak olan ülke bu unsurları parçalayarak da yatırımı hayata geçirebilmektedir. Bu sürecin gerçekleşmesinde her iki taraf da bir ekonomik bedeli kabul edecek, ayrıca yatırımı alan ülke de buna ilave olarak olası sosyal etkileri tahmin etmesi gerekecektir. Yatırım süreçleri yerinde ve uygun şartlarda gerçekleştiğinde olumsuz yanları daha az olacaktır çünkü her iki taraf da kendi çıkarları doğrultusunda kazanacaktır.¹⁸

A. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

1. Dünyada Yabancı Yatırımların Gelişimi

Günümüzde çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere’de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır.¹⁹ Sermaye, I. Dünya Savaşı’ndan önceki dönemde yaklaşık olarak üç yüzyıl boyunca, tabii kaynaklar ve nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır ve bu akım 19. yüzyılda en yaygın hâle gelmiştir.²⁰ Bu yüzyılın ilk yarısında İngiltere’nin, ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil etmiştir. Yine bu çerçevede sanayi hammaddesini oluşturan tarımsal ürünlerin yeteri miktarda tedarik edilmesi için “üretim alanları” oluşturulması da bu zamandan gelen bir süreci temsil etmektedir.²¹ Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kârı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise Avrupa

¹⁸ Tülay Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2000, s. 24.

¹⁹ Necdet Serin, *Kalkınma ve Dış Ticaret; Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*, 3. b., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, s. 5.

²⁰ Baran Tuncer, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968, s. 16.

²¹ Uras, a.g.e., s. 29.

endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip, dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkelerinden olmuştur.²² İngilizler tarafından 1820’li yıllarda Buones Aires’e yapılan yatırımlar “üretim alanları” ve benzeri yatırımlara örnek olarak verilebilmektedir.

19. yüzyılın başında yabancı sermaye yatırımlarının İngiliz kolonilerindeki gelişmesinden sonra Amerika’da da yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu süreçte İngiltere’nin hızını 1914 yılından sonra A.B.D. devreye girerek durdurmuştur. I. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda ve sonrasında da A.B.D., yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını birçok sebepten dolayı tasfiye etmeye yönelmişlerdir.²³

II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle de yabancı sermaye yatırımlarında yeni bir döneme girilmiştir. II. Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir.²⁴ Sonraki süreçte ise savaş dolayısı ile “borçlanma” kavramı yerini tekrar “yatırım” kavramına bırakmaya başlamıştır. Dolaysız yatırım ve yabancı özel sermaye yatırımlar da bu çerçevede günün şartlarına göre yeniden şekillenmeye ve önemini arttırmaya başlamıştır. Bu önemli sürecin gelişerek savaş sonrası dönemde ülkeler arasındaki ticari boyutta ve dünya ekonomisinde giderek öne çıktığı görülmüştür. Söz konusu sürecin en önemli temelini ise doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketlerin bir başka enstrümanı olan özel sermaye yatırımları oluşturmuştur.²⁵

II. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları önemli düzeyde artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Bu kapsamdaki ihtiyaçlarına yönelik olarak gelişmekte olan ülkeler de sömürge durumundan kurtulmak için teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama faaliyetleri gibi sermaye kaynaklarının geliştirilmesini hedef olarak belirlemişlerdir. Yabancı yatırımların transferi için Üçüncü Dünya Ülkeleri sadece asgari

²² Cem Alpar, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, 3. b., Ankara: Turhan Kitapevi, 1980, s. 3.

²³ Uras, a.g.e., s. 31.

²⁴ Mehmet Şahin, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1975, s. 12.

²⁵ Rıdvan Karluk, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi, 1983, s. 13.

düzenlemeler ile değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle de dış yatırımlar için misafirperver bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir²⁶. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeye pragmatik bir şekilde yaklaşımlarının bir sonucu ve 1960'lardan sonra değişen dünya şartları, bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarının miktarını arttırmıştır. 1960 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye miktarı 2 milyar dolar iken, 1982 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir.²⁷

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere'nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan, A.B.D.'nin I. Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan yabancı sermaye, ülke ayrımı yapmaksızın bugün dünyanın her tarafında yatırımlarını arttırmıştır. Bu süreçte doğal olarak her ülke yabancı sermaye yatırımlarında aynı oranda pay alamamaktadır. Bunun başlıca sebebi ise yabancı sermaye yatırım ve yatırımcılarının diğer ülkelerde yatırım yaparken göz önüne aldıkları çeşitli etmenlerdir. Bunlar, milliyeti olmayan ve artık uluslar ötesi bir nitelik kazanmış olan yabancı sermaye yatırımlarının yönünü belirlemektedir.

2. Türkiye'de Yabancı Yatırımların Gelişimi

Türkiye'de yabancı yatırım gelişmeleri genellikle 1950'li yıllar sonrasında başlamaktadır. Bu zaman zarfında sömürge dönemleri, dünyada yaşanan savaşlar ve ekonomik bunalımların da etkisi ile Türkiye daha korumacı bir çerçevede ilerlemiştir. Bunların yanında Osmanlı İmparatorluğu zamanında yatırımların menfaat dengesinin kurulamayıp bir sömürü ve borçlanma aracı hâline gelmesi de söz konusu gecikmenin belli başlı etkenleri arasında yer almaktadır. Mesela 1838 Baltalimanı Ticaret Konvansiyonu yabancı sermayenin tek taraflı kazancı ile gerçekleşen bir sürecin kapılarını açmıştır. Borçlanma şekline bürünen bu anlaşma Osmanlı Devleti itibarının yitirilmesi hükümlerinden feragat gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmış, bunlara ek olarak yabancı sermaye ilişkilerinin politik veya askeri baskıyı arkasında getirdiği görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri de 1950'lere kadar Osmanlı döneminden gelen yükümlülükleri tasfiye etmeye çalışmıştır.²⁸

²⁶ Isaiah Frank, *Foreign Enterprise in Developing Countries*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1980, s. 2.

²⁷ "Trends in Foreign Private Investment", *Foreign Private Investment in Developing Countries*, ed. Joslin Landell- Mills, Washington: IMF, 1985, pp. 3-8.

²⁸ Uras, a.g.e., s. 28.

1923 yılında, Türkiye'nin iktisat politikasının ne olması gerektiğini tartışmak amacıyla –çeşitli meslek gruplarının katılımıyla– gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde serbest teşebbüsü savunan görüşler ön planda olmuştur. Bu çerçevede yabancı sermayenin de –bazı önlemlerin alınması ve yapılacak yabancı yatırımlara yerli sermayenin de katılmasının sağlanması şartıyla– teşvik edilmesi gerektiği görüşü savunulmuştur.²⁹

Söz konusu süreçlerin de etkisi ile 1950-1951 yıllarında yabancı sermayenin yabancı yatırımlar yolu ile Türkiye'ye girmesinde izlenen politikalara yönelmeye başlamıştır. Bu süreçler dış borçlanma yolu ile yabancı sermaye girişi konusuna paralel şekilde iki farklı dönemde iki farklı şekilde gelişmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde dolaysız yatırımlar teşvik edilmemiş, aksine Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yabancı sermaye millileştirilmiştir. II. Dünya Savaşı'nı izleyen ikinci dönemde ise yavaş yavaş dolaysız yatırımların teşvik edilmesi yolunda bir hareket başlamıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayeye yönelik bu “kuşkulu” yaklaşım, yabancı sermayenin bütün olarak ve prensip itibarıyla reddi noktasına kadar da varmış değildir.³⁰ Diğer taraftan Cumhuriyet Hükümetlerinin başlangıçtaki bu “kuşkulu” yaklaşımına karşı sanayileşmiş ülkelerin sermayedarları da “kuşkulu bir tepki” göstermişler ve bunun sonucu olarak II. Dünya Savaşı sonrasında kadar Türkiye'ye yabancı dolaysız yatırım sermayesi hemen hemen hiç girmemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından hükümetlerin yabancı sermayeye karşı olan tutumunda açık bir değişim başlamıştır. 1947 tarihli ve 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar uyarınca yabancıların getirdikleri sermaye ile Türkiye'de elde ettikleri kârların dışarıya aktarılması mümkün hâle getirilmiştir. Bu dönemde eğer yabancı sermaye yatırımı sanayi, tarım, ulaştırma ve bayındırlık alanlarında gerçekleştirilmiş, “yurdun kalkınmasına faydalı” ve “ihracatı artırıcı nitelikte” ise hükümet elde edilen kârların uygun göreceği oranda dışarıya aktarılması konusunda taahhütte bulunabiliyordu. Görüldüğü üzere bu düzenleme geçmiş yıllardaki yatırım anlayışı ile karşılaştırıldığında önemli bir adım olarak yer almaktadır. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının esaslı bir şekilde teşvik edilme süreci 01.08.1951 tarihli ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ile başlamıştır. Bunu takiben de 18.01.1954 tarihinde 6224

²⁹ Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi-1923 İzmir*, Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968, s. 32.

³⁰ Evgin, a.g.m., ss. 37-38.

sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edilmiş ve 5821 sayılı ilk yasadaki hükümler biraz daha geliştirilmiş ve eksiklikler tamamlanmıştır.

6224 sayılı (mülga) yasa, yabancı sermayenin Türkiye’de yerli özel teşebbüse açık bütün alanlarda çalışabileceği ilkesini kabul etmektedir. Fakat yine de bu süreçte yabancı yatırımların yurda girişte izne tabi olması öngörülmüştür. Söz konusu izin müessesesi daha ziyade ileride kârların transferi sırasında yatırımın yabancı olduğunun tespit edilebilmesi açısından gerekli görülmektedir. Ayrıca dışarıdan nakdi sermayenin yanında aynı sermaye, lisans, patent hakları, alametifarika, mühendislik hizmetleri gibi maddi olmayan haklar da getirilebilme imkânını kapsamaktadır.

5821 sayılı Yasa’nın yürürlüğe girdiği 01.08.1951 tarihinden 1960 yılının sonuna kadar 431 yabancı yatırım başvurusu olmuş; bunların 230’u kabul edilmiş, 201’i ise reddedilmiştir. Bu dönemde Türkiye’ye fiilen giren yabancı sermaye de -verilen izinlerin de altında- çok düşük bir seviyede kalmıştır. Türkiye’ye giren yabancı yatırım sermayesi genel olarak 1960’tan sonra bir artış göstermiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu artış da sürekli olmamış, ülkede ve dünyada meydana gelen önemli olaylardan dolayı belli bir seviyede duraklamıştır.³¹

“18.01.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yürürlükten kaldırmış olup bu eski Yasa kapsamında kurulan şirketler –kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla– Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununa tabi tutulmuştur. Ayrıca mevzuatta, 6224 sayılı yasa’ ya yapılan atıfların da Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun ilgili maddelerine yapılmış sayılacağı hüküm altına alınmıştır”.³²

3. Yabancı Yatırımların Gelişim Sürecindeki Etkenler

Bilindiği üzere sermaye birikimi tasarruflar ile doğru orantılı olarak gelişmektedir. Tasarrufların da hayata geçebilmesi için gelir seviyesinin belirli bir düzeyde olması, ayrıca sermayenin güçlü ve aynı zamanda tasarruf kapasitesine yönelik olması gerekmektedir. Aksi takdirde düşük gelir seviyesi sermaye birikimini engellemekte, bundan dolayı da yatırımlar kısıtlanmakta, yatırımların sınırlanması millî geliri daha az arttırmakta, gelirin

³¹ Bulutoğlu, a.g.e., ss. 157-158.

³² 29.08.2003 t. ve 25214 sayılı Resmi Gazete.

azalması ile yatırıma yönelecek tasarrufları ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden özellikle gelişmekte olan ülkeler için “yatırıma dönecek tasarruflar” kalkınma ve yatırımların önünü açacak etmenlerin başında gelmektedir.³³

Sermaye birikimi, iktisatçılar tarafından, iktisadi kalkınmanın temel dinamiği olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle sermaye birikimindeki yetersizlik bazı ülkelerin ekonomik anlamda geri kalmasının en büyük nedenlerindedir. Gelişmekte olan ülkelerin radikal reformlar vasıtasıyla ekonomik yapıyı dönüştürerek gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmeleri için çok fazla miktarda sermaye birikimine ihtiyaç duydukları açıktır. Çünkü bu ülkeler, “fakirliğin kısır döngüsü” adı verilen bir süreç yaşamaktadırlar. Bir başka düşünceye göre gelişmekte olan ülkelerdeki düşük gelir, yatırım ve tasarruflarında düşük olmasına neden olmaktadır. Bu ülkelerdeki tüketimi daha da kısmak çoğu zaman olanaklı değildir. Düşük yatırım ise ülkenin mevcut sermaye birikimine olan katkının az olduğu anlamına gelir. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerde de iktisadi kalkınma ve ekonomik büyüme için yeni yatırımların artarak devam etmesi bir zorunluluktur. Bu noktada yabancı sermayenin bu eksikliği gidereceği ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimine önemli derecede katkılar sağlayacağı kabul edilmektedir.

Yabancı yatırımların gelişim süreci ülkelerin tasarruf-sermaye sorununun aşılmasında önemli bir etkidir. Ayrıca bu süreç büyümenin artmasına ve ekonomik kalkınmaya da katkı sağlayacaktır. Tabii bu gelişimin yaşanabilmesi için yabancı sermayenin hareket alanını genişletecek, yatırım ortamının cazibesini arttıracak birtakım yenilikler ve reformlar gerekmektedir. Bunların başında yabancı yatırıma ihtiyaç duyan ülkeler tarafından makroekonomik istikrar ve politikaları konusunda tutarlılık sağlaması, yönetim ortamının iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, finansal sistemin günün gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmesi, üretim girdilerinin maliyetlerinin düşürülmesi ve üretim sürecine başlama ve giriş-çıkış kolaylığının sağlanması gerekmektedir. Söz konusu etmenlere ilave olarak devlete kurumsal yapı kazandırılması, politik kültür, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzluğun önlenmesi gibi konularda da önemli adımlar atılması yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi sürecinde ayrı bir önem arz etmektedir.³⁴

³³ Ali Özgüven, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1991, s. 490.

³⁴ Ercan Uygur, “Kalkınma Ortamı”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 14, S. 49 (2003), s. 47.

Yabancı yatırımların ülkelere mikroekonomik ve makroekonomik çerçevede de birçok katkısı bulunmaktadır. Bu katkı ortamına getirdiği başlıca yeniliklerin başında, ülkenin borçlanmaya yönelik dış kaynaklara bağımlılığı azalması, yönetim ve süreç bilgisini artması, insan sermayesi birikiminin artması gibi etmenler gelmektedir. Yabancı yatırımlar genellikle çok uluslu şirketler aracılığı ile ülkeye girmektedir. Bu süreçte yatırım çıkarlarındaki farklılıklar ve altyapı eksikliklerden kaynaklanan sebeplerden dolayı birden fazla ülke ortaklıklarından oluşmuş yatırımlar da ülkelere yönelebilmektedir. Böylelikle rekabet gücünü arttıracak, yeni teknolojilerin yolunu açabilecek etmenlerin oluşumuna da farklı ülke işbirliklerinden doğan imkânlar ve fırsatlar sağlanmış olacaktır.³⁵

Küreselleşme sürecinin tüm ülkeleri etkisi altına alması ile yabancı yatırımların önemi daha da artmıştır. Ülkelerde oluşan krizlerin boyutları uluslararası etkileşimler ile çok hızlı şekilde büyük boyutlara ulaşabilmektedir. Bu yüzden küresel ekonomik krizlerle ve ekonomik belirsizliklerle mücadele edebilmenin yolu rekabet gücünü arttırmak, yeni pazar imkânları yaratabilecek girişimci ortamını yakalamaktan geçmektedir. Bu çerçevede ortaya konan girişimler teknoloji transferleri, teknolojiye stratejik işbirliği süreçleri ve yabancı yatırımlar vasıtası ile hızlanmıştır.

Teknoloji transferinde amaç, ileri teknolojilerin patent ve lisans anlaşmalarıyla pahalı olarak elde edilmesi yerine yabancı yatırımların sağladığı imkânlardan faydalanarak, ülkelerin kendi aralarında ve yurtdışı kuruluşlarla, üniversitelerin de yardımıyla ortak projeler oluşturarak, ucuz ve üst düzeyde elde edilmesi ve uygulanmasıdır. Lisans yoluyla yapılan teknoloji transferlerinde genellikle gözlemlenen, alınan teknoloji kullanımının çeşitli yönlerden sınırlandırılmasıdır. Fakat teknoloji transferi sürecinin sadece bir ülkeden diğerine gönderimi değil başlı başına yaşanması, öğrenilmesi ve hazmedilmesi gereken bir süreç olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu süreç bu çerçevede algılanıp kabullenilirse bunun arkasından bilgi birikimine önemli bir zemin hazırlayacak olan iyileştirme-geliştirme ve yayma-yaratma aşamaları da başarıya ulaşacaktır.³⁶

Yabancı yatırımların gelişim sürecinde sağladığı avantajların sadece bilginin ve sermayenin taşınması olduğu düşünülmemelidir. Bunların yanında kurumsal rehabilitasyon, teknolojinin çevre uyumu, sağlanan pozitif dışsallıklar, eğitim ve bilim

³⁵ Ayten Ayşen Kaya, "Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma", *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, ed. Sami Taban ve Muhsin Kar, 2. b., , Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s. 245.

³⁶ Kaya, a.g.e., s. 256.

politikalarının yenilenme aşamaları yabancı yatırımların ülkelere sağladığı diğer faydalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırım yapan ve alan ülkelerin de karşılıklılık esasına göre yapacakları girişimler, bahsedilen faydaların oluşturduğu katma değer ile önemli bir güç birliği oluşturacaktır.

B. YABANCI YATIRIMLARIN TÜRLERİ

Bir ülkede yerleşik kişi ya da kuruluşların sınırları dışında servet sahibi olmalarına uluslararası yatırım, yabancı sermaye yatırımı denmektedir. Söz konusu varlıkların fiziki bir niteliğe sahip olmaları durumunda bunlar doğrudan yabancı yatırım olarak adlandırılmaktadır. Eğer bu varlıklar mali bir özellik taşıyorlar ise de bunların portföy yatırımları olduğu kabul edilmektedir. Diğer bir yabancı yatırım türü olarak da düşünülen, uluslararası kurumların vermiş olduğu krediler, ticari krediler, nakit ve mevduatlar bu kapsamında değerlendirilen resmi yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu bağlamda yabancı yatırım türlerini genel olarak sınıflandırdığımızda doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yabancı sermaye yatırımları, resmi yabancı sermaye yatırımları olarak biçimlendiğini görmekteyiz.³⁷

1. Portföy Yabancı Sermaye Yatırımları

Portföy yabancı sermaye yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında politik risk, ülke riski, kambiyo ve kur riski, ekonomik risk bilgi edinebilme riski gibi ek riskleri üstlenmek suretiyle, sermaye kazancı, faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır. Söz konusu yatırımlar genellikle devlet tahvillerinin ya da özel kuruluşların bono, tahvil ve hisse senetlerinin yatırımcılar tarafından satın alınması ile gerçekleşir. Bununla birlikte portföy yatırımları bu kapsamdaki araçların dışında para piyasası araçları ile finansal türevleri de içermektedir. Portföy yatırımları temel olarak hisse senetlerine yönelik yatırımlar ile sabit finansal araçlara yönelik olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Bununla birlikte portföy yatırımlarının sahip oldukları yüksek getiri ve risk etmeni onu diğer yabancı sermaye yatırımlarından ayrılan en önemli unsurudur.³⁸

³⁷ Nihat Batmaz, Sevinç Tekeli, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*, İstanbul: Ekin Yayınevi, 2000, s. 6.

³⁸ Meral Varış Tezcanlı, a.g.e., s. 8.

Portföy yatırımlarında amaç eldeki mevcut fonu çeşitli menkul değerler arasında belirli bir risk düzeyinde en yüksek getiriye sağlayacak biçimde dağıtmaktır. Bu amaç hedeflenirken yatırımcı, mevcut fonların tamamını tek bir menkul değere yatırımın oluşturacağı risk ihtimalinden korunmak amacıyla yatırım araçlarında çeşitlendirmeye gidecektir. Bu sebepten dolayı yatırımcı yerli menkuller ile birlikte belirli bir miktar da yabancı menkuller alacak ve uluslararası portföy yatırım süreci gerçekleşecektir.³⁹

Portföy yatırımları likiditesi yüksek menkul kıymetlerden oluştuğundan dolayı yatırım yapılan ülkeyi her an terk etme olasılığı taşımaktadır. Bu tür yatırımlar ülke ekonomisinde kalkınmanın finansmanına kısa vadede katkıda bulunabilmesinin yanında enflasyon baskısı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve cari işlemler dengesinin kötüleşmesi gibi olumsuz etkiler de yaratabilmektedir.⁴⁰

Portföy yatırımları küresel çerçevede incelendiğinde uluslararası genel yatırım toplamı içinde geniş bir ağırlığa sahiptir. Yukarıda değinildiği üzere mevcut fonları değerlendirdiği risklere göre dağıtan yatırımcılar bunun sonucunda oluşabilecek kazancı belirleyebilme şansına sahiptirler.

Ülkelerin sermaye birikimine ve yapacağı tasarruflara katkı sağlayan portföy yatırımları, etkin ve yerinde planlandığı ve yönetildiği takdirde ülke ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Fakat söz konusu yatırımlar ülkedeki yatırım planlamasının ve piyasa mekanizmasının uygun olmaması durumunda spekülatif ve manüplatif karakteristiği ile ekonomide önemli sorunlar yaratabilmektedir. Portföy yabancı yatırımları sadece piyasa mekanizması ve mevzuat yapılanmasına duyarlı değildir, risk algılaması çerçevesinde sermaye transferi yapılan ülkenin siyasi ve ekonomik yapısı da önemli şekilde tepki verebilmektedir. Yabancı yatırımcılar bu süreçlerde istikrarsızlıklar yaşayan, piyasaların sığ olduğu gelişmekte olan ülkeleri tercih etmektedirler. Risk etmeninin yüksek olmasına rağmen kamu finansman açıklarından dolayı bu ülkeler yüksek faiz politikası ile yabancı portföy yatırımcıları için cazibe merkezi hâline gelmektedir. Çünkü bu ülkeler tasarruf ve sermaye yetersizliğinden dolayı önemli ölçüde dış kaynak ihtiyacını karşılamak üzere yüksek faiz politikaları izlemek zorunda kalmaktadırlar. Yüksek faiz oranlarının çekiciliği ile daha fazla yatırımcı çeken ülke geçici bir rahatlama yaşamaktadır. Fakat bu tür yatırımların risk algılaması çok hassas olmasından dolayı

³⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 257.

⁴⁰ Yüksel Ayvaz, Ercan Baldemir, Serap Ürüt, "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik ve Kalkınmaya Etkilerinin Ekonometrik İncelemesi", *Celal Bayar İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 13, S. 1 (2006), s. 178.

ülkeyi kısa sürede terk etme imkânı bulunmaktadır, bu da yatırım yapılan ülkede her an büyük derecede mali kriz riski oluşturmaktadır. Bu duruma örnek oluşturan başlıca süreçlerden birisi de 2001 yılında ülkemizde oluşmuş olan mali krizdir. Dünyada da söz konusu duruma uygun ülke örnekleri 1994’ de Meksika’da, 1997’de Güney Doğu Asya’da ve 1998’de Rusya’da yaşanmıştır.⁴¹

Bir başka önemli örnek teşkil eden süreç de Asya krizinde aşırı değerlenmiş kur politikası uygulamaları çerçevesinde yaşanmıştır. Krizin ilk baş gösterdiği Taylan’da, ulusal para birimi olan “Baht” belirli bir dalgalanma marjı içinde dolara bağlanmıştı ve dış ticaret açıkları kısa süreli sermaye girişleri ile finanse ediliyordu. Bu dönemde Baht’ın aşırı değerlendiğini fark eden uluslararası yatırımcılar olası bir devalüasyondan zarar görmemek amacıyla bu ülkeden çıkmaya başlamış, sonuçta Tayland piyasadaki döviz talebini karşılayamayınca parasını devalüe etmek zorunda kalmıştır. Panik kısa sürede bölgede sabit kur sistemi uygulayan Malezya, Endonezya, Filipinler ve Güney Kore’ye de yayılmış ve bir süre sonra tüm mali piyasaları etkisi altına almıştır. Bir yıl sonra Rusya’da ortaya çıkan krizde ise kamu açıklarının kısa süreli borçlanma ile karşılanmasının büyük etkisi olmuştur. Bu amaçla çıkartılan hazine bonolarının büyük kısmını yabancılar satın almış, Rus hükümeti yüksek miktarlara ulaşan kısa vadeli borçlarını erteleme kararı aldığında da mali kriz patlak vermiştir.⁴²

2. Resmi Yabancı Sermaye Yatırımları

Resmi yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlar dışında kalan yatırımlardır. Bu kapsamdaki yatırımlar; uluslararası kurumların ve çok uluslu fon şirketlerinin nakit mevduatları, gelişmiş ülkelerin şartlarını öncelikli olarak kendileri belirlemek kaydı ile borçlar, krediler, teknik rezervleri, ticaret kredileri, nakit mevduatları ve bu sınıfta yer almayan finansal varlıkları, resmi yabancı sermaye yatırımlarını içermektedir. Bu tür yardımları alan ülkeler de döviz ve tasarruf açıklarının kapanarak kalkınma sürecinde önemli bir kaynak sağlamış olurlar.⁴³

Bu kapsamda ülkelere verilen krediler yabancı sermaye kalemlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu krediler sadece ülkelerin değil, firmaların da başlıca

⁴¹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 631.

⁴² Deniz Arıkan, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan Yayınları, 2006, s. 8.

⁴³ Gülden Ülgen, “Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 20, S. 1 (2005), s. 36.

finansman kaynağını oluşturmaktadır. Resmi sermaye yatırımları, doğrudan yatırımlara da finansal açıdan destek olması bakımından üretken sermaye yatırımlarının günümüzde vazgeçilmez araçları arasında yer almaktadır. Ayrıca söz konusu süreç uluslararası ticaretin ve uluslararası bankacılık düzeylerinin ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur.⁴⁴ Yabancı yatırımlardan elde edilen kaynakların aksine borç olarak alınmış yabancı kaynaklarda dikkat edilmesi gereken bazı hususlar da söz konusudur. Bunların başında borç alan taraf devlet ya da özel sektör olsun, resmi sermaye yatırımlarına konu olan kaynakların uzun vadede ve düşük faiz oranında alınması en uygun esastır. Çünkü yabancı sermaye ülkeye ya da ilgili kaynağa verildiğinden itibaren belirli bir faiz ödemesi olacaktır. Bu faizin düşük olması krediyi almış olan ülkenin ödemeler dengesini etkileyeceğinden dolayı önem arz etmektedir. Söz konusu kredi ne kadar düşük faiz ile alınırsa ödemeler dengesindeki etkisi de o derece düşük olacaktır, bu da ülke için önemli bir avantajdır. Kredi sürecinde dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da siyasi tavizlerdir. Eğer faiz ve ödeme süreci cazip ise bu avantajların üstü siyasi tavizler ile tamamlanmamış olmalıdır. Aksi takdirde ödenen düşük faiz bedelinin etkisi uzun süre sonra baş gösterecek, gözden kaçırılan ya da öngörülemeyen ve hatta geri dönülemeyen zararlara sebebiyet verecektir. Eğer böyle bir taviz yok ise borç veren taraf irrasyonel davranıyor demektir.⁴⁵

Resmi yabancı sermaye yatırımlarının bir diğeri ise dış yardımlardır ve bunlar bir devletten ya da uluslararası kuruluştan, (IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Finansman Kurumu, Avrupa Yatırımlar Bankası, Asya Bankası) sermaye, döviz, kredi ihtiyacı olan diğeri bir ülkeye verilen borçlardır.

Dış yardımların oluşmasına neden olan birtakım etmenler vardır. Politik ve askeri nedenler, ekonomik nedenler, kültürel ve tarihi nedenler, insancıl ve ahlaki nedenler bu tür yardım sebeplerinin öncelikli olanlarıdır. Dış yardımların gelişmekte olan bir ülke ekonomisine bir takım destekleri olmaktadır, bu çerçevede dış yardımlar yatırıma yönelecek olan tasarruf ve döviz açığı olan ülkelere önemli derecede katkı sağlar. Söz konusu yardımlar ülkenin dış ticaretine, dış borç dengesine ve ödeme kalemlerine de ayrıca önemli ölçüde destek olur.⁴⁶ Bu süreçte unutulmaması gereken önemli bir adım bulunmaktadır bu da dış yardımların uluslararası kredi sürecinde olduğu gibi siyasi taviz boyutudur. Hibe ve benzeri sermaye akım süreçlerine öncelikli olarak dikkat edilmesi

⁴⁴ Henry Thompson, *International Economics, Global Markets Competition*, 3. edition, Alabama: World Scientific Publishing, 2006, p. 277.

⁴⁵ Bulutoğlu, a.g.e., s. 13.

⁴⁶ Macit İnce, *Devlet Borçları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2001, s. 138.

gerekmektedir çünkü bu tür akımlar tamamlayıcı siyasal ödünlerin büyük olduğunun birer göstergesidir. Eğer kaynakları veren ülke faiz ya da geri ödeme istemiyorsa demek ki bazı siyasal çıkarları hemen ya da kısmen ya da belli dönemlerde sağlamak istemektedir. Bazı gelişmekte olan ülkelerin siyasal bloklara geçişi bu sürece kanıt oluşturmaktadır. Askeri yardım, hibe, bağış ve yardımlar çoğunlukla bloklara egemenlik alanlarına veya tampon devlet olarak bloklar arası ya da bloklara yakın kanatlara alınan devletlerde görülmektedir.⁴⁷

3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırım tanımlaması çeşitli şekillerde yapılmakta olup bu tanımlamalardan bazıları şu şekildedir. Yatırıma konu olan ülkede herhangi bir firmanın fiziki olarak satın alınması, kurulmakta olan ya da yeni kurulan bir firmaya kuruluş sermayesi aktarımı, faaliyet gösteren bir firmanın sermayesine katkıda bulunulması doğrudan yabancı yatırım olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bir başka tanıma göre de sermayesinin arttırılması yoluyla ilgili ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte “teknoloji”, “üretim ve yönetim bilgisi” ve yatırım yapanın kontrol yetkisini sağlayan yatırımlara doğrudan yabancı sermaye yatırımı denilmektedir.⁴⁸

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir firmanın üretimini kurulu olduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak amacıyla yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁹ Yani yatırım, teknoloji, sermaye, bilgi birikimini aktaracak olan konumdaki kaynak ülkenin, yatırımı alacak sermaye ve teknoloji açığı olan konumdaki ev sahibi ülkeye üretimini, dağıtımını ve diğer faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla varlıklarının mülkiyetini elde etmesi olarak da yorumlanabilmektedir.

Yapılan tanımlarda anlaşılacağı üzere doğrudan yabancı yatırımlar yapılan yatırımın kontrolü üzerine şekillenmektedir. Söz konusu durum aynı zamanda bu yatırımların portföy yatırımlar ile arasındaki farkı da oluşturmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapan firmanın hisse payının % 10 ve

⁴⁷ Bulutoğlu, a.g.e., s. 15.

⁴⁸ Karluk, a.g.e., s. 14.

⁴⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 664.

üzeri olmasına, yatırım yapmış olduğu firmanın alacağı kararlarda belirleyici ve yön verici olmasına imkân veren hisse oranı olarak da kabul edilmektedir.⁵⁰

II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI, GELİŞİMİ VE BAŞVURU NEDENLERİ

A. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI

1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanımı

Doğrudan yabancı yatırımlar kavramsal düzeyde birtakım farklı başlıklar ile tanımlanmaktadır. Söz konusu tanımlar genellikle “özel yabancı sermaye yatırımı”, “dolaysız yabancı sermaye yatırımı”, “doğrudan dış yatırım” ve “doğrudan yabancı sermaye yatırımı” şeklinde belirtilmektedir. Uluslararası literatüre bakıldığında OECD, IMF gibi birçok kurumun “doğrudan yabancı yatırım” ifadesini kullandığı gözlemlenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım kavramını açıklamaya çalışan birçok görüş söz konusu olup, bunlar arasında genel olarak yatay ve dikey entegrasyon yatırım kavramları öne çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım yapan firmalar sahip oldukları tekeli avantajlarıyla ekonomik faaliyetlerini birleştirirken yatay ve dikey yatırımlar yapmaktadırlar. Yatay entegrasyon yatırımları, yerli firmalarla rekabet edebilmek için çok uluslu şirketlerin sahip oldukları tekeli avantajlarını ürün farklılaştırmasında kullanması ve kendi ülkesinde ürettiği malları bu yolla dışarıda üretmesi olarak adlandırılmaktadır. Ürün farklılaştırması; aynı ihtiyaca cevap veren, birbirinin yerine rahatça ikame edilebilecek ürünlerin farklı ambalaj, farklı görünüş ve farklı markalar altında piyasaya sürülmesidir. Aynı aşamada olan belirli faaliyet ve işlemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme faaliyetlerinin tek elden idare edilmesinin yararlı olduğu durumlarda yatay bütünleşmeye gidilir.⁵¹

Dikey yatırımlarda ise yatırım yapılan ülkede, kaynak ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışının ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülen yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Dikey entegrasyon yatırımlarında, çok uluslu şirketler üretimin her

⁵⁰ Imad Moosa, *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*, Newyork: Palgrave Macmillan UK, 2002, s. 1.

⁵¹ Richard Caves, “The Industrial Economics of Foreign Direct Investment”, *Economica*, Vol. 38, No. 149 (1971), pp. 1-27.

aşamasında kendileri faaliyette bulunmakta ve bu tür entegrasyonlar genellikle petrol, madencilik, kimya sanayi alanlarında görülmektedir. Bu yatırım türü gittiği ülkeye daha öncede bahsedildiği gibi fiziksel ve finansal sermaye getirmesinin yanı sıra teknolojik bilgi, organizasyon tecrübesi ve üretim teknolojisinde yenilikler transfer ettiğinden dolayı ayrıca dışsal fayda ve tasarruf sağlamaktadır. Yatay entegrasyon yatırımlarında ise içsel tasarruf gerçekleşmekte, firmaların kendi iç piyasasında meydana gelen değişikliklerden o firma ve sanayi dalının fayda sağlaması söz konusu olmaktadır.⁵²

Doğrudan yabancı yatırımlar fikirlerin değişik kanallardan hızla yayılmasında önemli bir etken olan yeni teknoloji, ticaret ve ekonomiye ve gelir dağılımına olumlu katkılar sağlayan bir yatırım anlayışıdır. Bu etmenler sayesinde de büyüme ve gelişme politikaları olumlu açıdan etkilenir ve tüm ekonominin maliyet ve fayda sürecinde gelişimini sağlar.⁵³

Bu çerçevede bakıldığında yabancı yatırımlara birtakım farklı tanımlamaların da yapıldığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yabancı bir firmanın başka bir ülkede direkt üretime yönelik yatırımı ya da kontrol altına aldığı yatırımlar olarak da bilinmektedir. Söz konusu yatırımlar sermaye ortaklığı, işletme satınalma süreci, yeni bir üretim tesisi kurma, hizmet sağlama gibi işbirlikler ya da bağlı ortaklıklar yaratarak yeni oluşumlar sağlamaktadır.⁵⁴ Az gelişmiş ülkeler açısından ise doğrudan yabancı yatırımların anlamı, daha yüksek ihracat, farklı uluslararası piyasalara girme imkânı, finans kaynağı sağlama ve banka borçlarının yerini alabilecek uzun dönemli kaynak sağlayan yabancı yatırımlardır.⁵⁵ Bu tür yatırımlar teknoloji transferi açısından yerli yatırımlardan daha fazla katma değer yaratan ve gelişim sağlayan önemli bir araçtır. Ayrıca sermaye, teknoloji ve insan kaynağı eksikliği yaşayan ülkeler için de ekonomik gelişmeye katkı sağlayan yatırımların alternatifidir.⁵⁶

OECD, UNCTAD ve IMF gibi uluslararası kurumlar da doğrudan yatırımları değişik şekillerde, kurumların ilişkili olduğu süreçler çerçevesinde tanımlamaktadırlar.

⁵² Karluk, a.g.e., s. 19.

⁵³ Ray Barrell, Nigel Pain, "Foreign Direct Investment, Technological Change, And Economic Growth Within Europe", *Economical Journal*, Vol. 107, No. 445 (1997), p. 1785.

⁵⁴ Anthony Rowley, "Foreign Direct Investment Theory and Application" *International Business*, 2. edition, ed. Oded Shenkar, Yadong Luo, London: Sage Publication, p. 58.

⁵⁵ Vintila Denisia, "Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories", *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 2, Iss. 2 (2010), p. 104.

⁵⁶ De Gregorio Borenszteina, "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", *Journal of International Economics*, Vol. 45, Iss. 1 (1998), p. 117.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) yapmış oldukları tanım şu şekildedir: Yerleşik buldukları ülkelerden başka bir ülkede faaliyet gösteren bir doğrudan yatırım teşebbüsüne sahip olan bireyleri, tüzel kişiliği olan olmayan kamu veya özel teşebbüsleri, tröstler veya diğer organizasyonları temsil eden doğrudan yabancı yatırımcının yerleşik olduğu bir ekonomiden farklı bir ekonomide bir girişimin kontrol edilmesini içeren uzun dönemli bir yatırım şeklidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ise herhangi bir yatırımcının kendi ülkesi dışında ve girişimin yönetiminde etkin bir konumda olmak amacıyla uzun dönemli faaliyetlerini doğrudan yabancı yatırım şeklinde belirtmektedir.⁵⁷

Doğrudan yabancı yatırımlarının diğer yatırım türlerine oranla bu çerçevede öne çıkan en büyük farklılığı, sermaye transferlerinin herhangi bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğer bir ülkeye aktarılmasıdır. Söz konusu transferler ülkeler arası teknoloji, işletme yönetim becerisi, makine, donanım, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi çeşitlilikte gerçekleştirilebilmektedir. Böylelikle kendi ekonomisinde yerleşik bir sermaye, başka ülkedeki diğer yerleşik sermayeye ya da yatırım bölgesine kalıcı olarak kazanç elde etmek üzere yerleşmektedir. Bu durum uzun dönemli bir ekonomik ilişkiyi ifade eden kalıcı bir yatırım olarak şekillenmektedir.

2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Önemi ve Avantajları

Sanayileşme ve küreselleşme sürecinin etkileri ile beraber önceki dönemlerde gelişmiş ülkeler tarafından dikkate alınmayan doğrudan yabancı sermaye son yüzyılda önemli bir biçimde artmıştır. Söz konusu süreçteki gelişmenin ana etmenleri arasında küreselleşme eğiliminin artması, gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yatırımlara yönelik icra ettikleri ve geliştirdikleri ekonomi politikalarındaki liberalleşme, ticarete serbestleşme ve tüketim alışkanlıklarındaki olumlu yönde oluşan farklılaşma gibi etmenler bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu etmenler ışığında doğrudan yatırımlar gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için küresel entegrasyonda var olabilmenin önemli bir unsuru hâline gelmiştir.⁵⁸ Bu ilginin başlıca sebepleri arasında doğrudan yabancı yatırımların gayrisafî millî hasılaya ve temel sermayeye sağladığı katma değer suretiyle ulusal

⁵⁷ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yayını, 2005, s. 17.

⁵⁸ Suna Oksay, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, S. 8 (1998), s. 4.

ekonomiye destek vermesi, yatırım araçlarının ithali, yeni teknolojiler sağlanması ve yabancı firmaların sunduğu yeni olanaklar gelmektedir.⁵⁹ Doğrudan yatırımın niteliği ve büyüklüğü ile de doğru orantılı olarak gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bahsedilen avantajların yanında başka önemli katkıları da bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, döviz kurundaki keskin hareketlerden ve ekonomik istikrardan diğer portföy sermaye yatırımlarına oranla daha az etkilenmekte olup ekonomik istikrarı ve döviz kurunu olumsuz yönde daha az etkilemektedir. Bu tür yatırımlar ürün çeşitliliğini artırmak suretiyle sınırlı pazar olumsuzluğunu ve ürün bağımlılığını azaltmakta, iş hacmini genişleterek istihdama ve ücretlere olumlu katkıda bulunmaktadır. Komple yeni yatırımlar özelinde bakıldığında ise yeni teknoloji ve alt yapı hizmetlerini de beraberinde getirmektedir. Uluslararası şirketlerin yatırım kapsamında transfer ettiği bilgi, tecrübe, üretim yöntemleri ile yatırım alan ülkenin sanayi hafıza ve tecrübesi önemli ölçüde geliştirecektir. Rekabet kapsamında nihai tüketici ve tedarikçiler dâhil birçok çözüm ortağına çeşitli alternatifler sağlayacaktır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım sürecinden önce pazar sorunu yaşayan iç piyasa, yeni yatırımların uluslararası piyasa genişliği çerçevesinde ihracat yapma ve kapasite artışı imkânlarına sahip olacaktır.⁶⁰

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlar birçok malın çağdaş ve küresel çerçevede genel kabul edilir ölçütlerde üretilmesini sağlar. Yatırım alan ülkede yaşayanlar, ülkenin sınırlı tasarruf ve yatırım olanakları sebebiyle daha uzun süre ülkelerinde üretim imkânı bulamayacağı, satın alamayacakları ya da yüksek maliyetler ile ithal edecekleri malların üretimini sağlayarak ekonomik refahı da arttıracaklardır. Ev sahibi ülke yabancı sermayeli kuruluşlar öncesinde ekonomide üretilmeyen birçok yeni mamulün üretimini sağlayarak üretim çeşitliliği de yaratmaktadır. Bu çeşitlilik hammadde, ara malı şeklinde geliştirilerek söz konusu malların üretiminde kullanılacak girdileri üretecek yerli işletmelerin gelişmesine de ayrıca imkân sağlayacaktır.⁶¹

Doğrudan yatırımlar sadece ham teknoloji ile ülkeye giriş yapmaz, buna bağlı olarak yönetim, teknik hizmetler, lisans, özel alet ve donanımlar, makineler de beraberinde getirmektedir. Söz konusu süreç kapsamı haricinde ev sahibi ülkelerin bilim ve teknolojiye

⁵⁹ Hayrettin Demircan, "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri", *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma-İnceleme Dizisi*, Ankara: Başbakanlık Müsteşarlığı, 2003, ss. 6-29.

⁶⁰ Z. Tuğrul Göver, *Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2005, s. 11-12.

⁶¹ Raymond Vernon, *Sovereignty at Bay, The Multinational Spread of U.S. Enterprises*, Newyork: Basic Books, 1971, p. 114.

ithalat vasıtası ile sahip olması yüksek maliyetli ve teknoloji transferlerindeki gizlilik sebebiyle bazen de imkânsız olabilmektedir. Satın alınan teknolojiler ise sonuca ulaştırmayan, üretim maliyetinde ve çeşitliliğinde farklılık yaratmayan klasik teknolojiler olmaktadır. Standart süreçte yüksek maliyet ile gerçekleşecek yatırımlar doğrudan yatırımların yüksek kapasitesi sayesinde yaygın ve etkili bir şekilde ülkeye gelerek önemli derecede katma değer de sağlamaktadır.⁶²

Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya buldukları tasarruf açığı ve döviz rezervi sorunu karşısında doğrudan yabancı sermaye çok önemli bir olanak olup kısa sürede yatırıma dönüşebilecek olan bir sermaye akımı yapısına sahiptir. Doğrudan yatırımların arkasından uluslararası kuruluşların güven duyması ile doğru orantılı olarak mali yardımlar ve üretime yönelik düşük faizli uluslararası proje kredilerinin ülkeye gelmesi gerçekleşmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler tasarruf ve sermaye açıklarından dolayı oluşacak talebi doğrudan yabancı yatırımlardan sağlanan sermaye ile karşılayabilecektir.⁶³

Pazar büyüklüğünün ve payının artmasında da doğrudan yabancı yatırımların etkisi büyüktür. Söz konusu yatırımlar beraberlerinde küresel çerçevede alım-satım potansiyeli kapsamında birçok farklı ülkeye girişimde bulunmaktadır. Yatırım alan ülkeler ise kendi kapasitesi ile ulaşamayacağı pazar potansiyeline bu çerçevede sahip olabilmektedir. Ayrıca bu kapsamda oluşan pazar payının artması ile yaşanan hareketlilik, iç piyasanın da gelişmesine yardımcı olmaktadır. Kurulan uluslararası pazarlama ağları ile de ikame üreticilerin artmasına, ürün çeşitliliğine, ambalajlama, pazarlama, gelişmiş reklam süreçlerine de imkân sağlamaktadır. Bu sayede iç piyasada yaşanan etkinlik, verimlilik sürecine doğru ilerler. Pazarlama faaliyetlerine yönelik gelişmeler beraberinde sevk ve idare bilgi ve tecrübesinin oluşmasını da beraberinde getirir. Doğrudan yatırımlar ilk süreçlerde sistem bilgisi ve bunların kurulmasına yönelik olarak bilgi işlem desteği de vermektedir. Bu süreçlerin tamamlanmasından sonra oluşan beşeri sermaye ortamından yetişen yerli yöneticiler önemli bir tecrübe ve bilgi kaynağına sahip olurlar. Ayrıca bu birikim uluslararası gelişmelerin takip ve tatbik edilmesi, yatırım alan ülkelere ve vatandaşlarına profesyonel yönetim imkânı da sağlamaktadır.⁶⁴

⁶² Frances Steward, *Choice of Techniques in Developing Countries, Sciences, Technology and Development*, London: Frank Cass, 1973, s. 101.

⁶³ C.V. Vaitsos, *Patents Revisited: The Function in Developing Countries Science, Technology and Development*, London: Frank Cass, 1973, p. 72.

⁶⁴ Vaitsos a.g.e., p. 91.

Doğrudan yabancı yatırımlar bilindiği üzere birikmiş sermayelerini değerlendirmek ve kâr amacı ile yatırım yapmaktadırlar. Tasarruf ve sermaye açığı olan ülkeler de yapısal iyileştirmeler ile çeşitli imkânlar sağlayarak yatırımcıları ülkelerine getirmek istemektedir. Bu süreçte doğrudan yatırımların önemli avantaj ve faydaları söz konusu olmaktadır. Sermaye tasarrufu sağlamış yatırım potansiyeli yüksek ülkeler yatırım yaparken ucuz işgücü, hammadde, düşük vergi, transfer kabiliyeti, mali teşvik sistemi gibi birçok ölçütleri göz önüne almaktadırlar. Bu süreçte de yatırım kararları sonrası sermaye ve teknoloji transferine başlamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler ise üretim, teknoloji ve sermaye gibi ihtiyaçlarını karşılama, uluslararası pazar payından faydalanma, satınalma kapasitelerini arttırma fırsatı bulmaktadırlar. Ayrıca mali mevzuatlarındaki iyileştirmeler ve haksız rekabet sağlamayacak yönde önemli teşvik imkânları da sunarak yatırım ortamını cazip kılmaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevedeki uygulamalar neticesinde ise ihtiyaç duydukları sermaye birikimi için yüksek maliyetli ve kısa vadeli, efektif olmayan dış borçlanmaya yönelmeden sermaye hareketlerini yönetebilme imkânlarına sahip olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar sermaye açıklarını kapatma, üretimi arttırma, işsizliği önleme ve kısa vadede istihdam imkânı yaratma, üretimden kaynaklanan maliyetlerin düşürülmesine yardımcı olma, döviz rezervlerini arttırma, rekabetçi bir üretim yapısına yönelme, yeni teknoloji ve bilgi sağlama, insan kaynağı ve ülkenin küresel çerçevede tanıtımı gibi imkânları sağlayan yatırım süreçlerinin başında gelmektedir.⁶⁵

Teoride genel olarak kabul edilen kavram, doğrudan yatırımları ortaya çıkaran sermaye ihtiyacı ve tasarruf açığı olan ülkelerdeki üretim yetersizliği, etmen maliyeti artışı ve beşeri sermaye açığıdır.⁶⁶ Söz konusu durum çerçevesinde doğrudan yatırımların küresel anlamda oluşan bu olumsuzluklara sağlayacağı önemli avantajlar söz konusudur. İlgili sermaye hareketleri yatırımcısına kontrol imkânı tanıyarak uluslararası çerçevede oluşabilecek risklerin düşürülmesine fırsat sağlar. Uluslararası sermaye hareketlerinin getirdiği kamusal yenilikleri icra etme, mali standartlaşmayı sağlama, kurumsal yönetim süreçlerinin de entegrasyonunu sağlar. Ayrıca bu kapsamdaki sermaye hareketleri ulusal politikaların iyileştirme ve geliştirilmelerinde de etkin olmaktadır.⁶⁷

⁶⁵ Oksay, a.g.e., s. 5.

⁶⁶ Kyriacos Aristotelous, "An Empirical Analysis of Inward Foreign Direct Investment Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, Iss. 4 (1996), p. 572.

⁶⁷ Assaf Razin, Efraim Sadka, *Foreign Direct Investment*, New Jersey: Princeton University, 2007, p. 2.

Doğrudan yabancı yatırımlar dünya ekonomisinin ve küreselleşme sürecinin anahtar bir elementidir. İşsizliğin önlenmesi ve istihdamın artması, teknolojinin gelişmesi, üretim verimlilik ve kapasitesinin artışının sağlanması çerçevesinde ekonomik gelişmeye önemli katma değer yaratır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yerli tasarrufların artışına, istihdam seviyesine, küresel ekonomiye katkısına, modern teknoloji transferine, beşeri sermaye ve tecrübelerinin artmasına imkân sağlar.⁶⁸

3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

Söz konusu yatırımların gerçekleşmesi bu süreçte yatırım yapacak olan ülkeye, işletmeye ve yatırım alacak olan ülkeye göre değişebilmektedir. Çünkü yatırımcılar şirket yapılarına ve ihtiyaçlarına göre oluşacak yatırımları şekillendirmek istemektedirler. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar iki taraf açısından çeşitli biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Bu sınıflandırma bahsedildiği üzere yatırım yapılacak ülkedeki türe ve yatırım yapacak ülkenin amacına göre değişebilmektedir. Bu çerçevedeki alternatif bir sınıflandırma da sanayi süreçlerindeki durumlara göre yapılan sınıflandırmadır. Söz konusu kapsamdaki sınıflandırmada genel olarak yabancı bir firma tarafından ev sahibi ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımın bir başka yabancı firmanın denetiminde geldiği yatırım türü mevzu bahis olmaktadır. Tamamıyla yeni yaratılan varlıklar ya da yerel firmalarda bulunan varlıkların transferine göre şekillenen sabit sermaye stokunu artıran yatırımlar (greenfield investment), birleşme ve devralmalar (mergers and acquisitions) bu süreçte değerlendirilebilir. Yatırım ihtiyaçlarına göre şekillenmekle birlikte çok yoğun başvurulmasa da yapılan tamamlama ve genişleme yatırımları (brownfield investment), özelleştirmeler, özsermaye yatırımları ve ortak girişim, stratejik ortaklıklar, lisans anlaşmaları gibi yeni çeşitli yatırım türleri de söz konusu olabilmektedir.⁶⁹

Yatırımda bulunulan faaliyete, hisse oranına ve yatırımın amacına yönelik olarak yapılan doğrudan yabancı yatırımlar farklı şekillerde değerlendirilmekte olup operasyonel çerçevede şu şekillerde gerçekleşmektedir.

Yeni Yatırımlar (greenfield investment) kurulan üretim tesisleri, organizasyon yapısı, dağıtım kanalları, insan kaynağı da dâhil olmak üzere tamamen yeni bir tüzel kişilik

⁶⁸ John Anyawu, a.g.e., p. 5.

⁶⁹ Veronique Craenen, Handrin Wemel, *Foreign Direct Investment: Western vs. Eastern Europe and The Retailer Case*, Leuven: Catholic University Leuven, Paper Ip Poitiers, 2006, p. 3.

oluşturmak yoluyla yapılan yatırımlardır. Sanayileşme sürecini tamamlamamış, yapısal eksiklikleri olan gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla ara firmalar aracılığıyla yapılan yatırımlardır. Bu tür yatırımlar öncelikli olarak istihdama ve üretim kapasitesine katkılarından dolayı birçok ülke tarafından hedef yatırım grubunda yer almaktadır. Fakat bazen ilgili yatırımlar istenen sonucu verememektedir. Bu yüzden söz konusu yatırımlarda iş planları, analiz ve yatırım risklerinin iyi belirlenmesi gerekmektedir aksi takdirde başta yapısal düzenlemeleri eksik olan ülkelerde oluşabilecek ekonomik dalgalanmalar yatırımı zora sokabilmektedir. Yatırım maliyetinin yüksek ve yatırım devir hızının düşük olmasından dolayı bu tür durumlarda yapılan yatırımlar olumsuz olarak çok daha fazla etkilenebilmektedir. İlgili olası süreçlerden dolayı bu yatırımlar net projeksiyonlara sahip olmadıkça katma değeri yüksek olsa da taşıdığı risk potansiyelinden dolayı pek tercih edilmemektedir.⁷⁰

Birleşme ve Satın Alma Yoluyla Yapılan Yatırımlar, iki veya daha fazla şirketin, çoğunlukla büyük olan şirketin küçük olan şirket veya şirketleri dağıtması veya yeniden yapılandırması, piyasa gücünü ve verimliliğini artırması amacıyla birleşmesidir. Bankacılık sektörünün önde geldiği birleşme ve satın alma faaliyetleri, yüksek bilgi düzeyi, güçlü rekabet ve küresel birleşme baskısı ortamında faaliyetlerini devam ettirebilmeyi amaçlayan bankaların veya diğer kuruluşların başvurduğu bir yoldur. Bu tarz yatırımlar daha büyük, kârlı ve piyasa derinliği fazla olan şirketler tarafından daha küçük başka bir şirket ya da şirketlerin varlıklarının satın alması ya da hisselerinin büyük bir kısmına sahip olunması yoluyla gerçekleştirilir. Nihayetinde birleşme ve satın alma marifeti ile yapılan yatırımlar varlıkların yerel firmalardan yabancı firmalara aktarılması anlamına gelmektedir.⁷¹ Sınır ötesi şirket birleşmelerinin de firmalara önemli katkıları bulunmaktadır. Yabancı bir ülkeye ya da Avrupa Birliği gibi belirli bir ülkede faaliyete geçmek bu yolla çok daha kolay olabilmektedir. Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşmayı sağlar. Söz konusu birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edilebilir ve bunların makroekonomik avantajları yatırım oranı ile çok daha önemli ölçüde hissedilebilmektedir.

Ortak Girişimler, doğrudan yabancı yatırımlar bazen yerel bir şirketle veya şirketlerle ortak girişim (joint venture) biçiminde gerçekleşebilmektedir. Ortak girişim, iki veya daha fazla şirketin bir araya gelerek belirli bir proje, mamul üretimi ya da piyasa

⁷⁰ Caves, a.g.m., p. 5.

⁷¹ Craenen, Wemel, a.g.e., s. 4.

mekanizması alanında işbirliği yapmalarıdır. Teknik olarak incelendiğinde üretim yapısı, mali ve kurumsal uyumsuzluklardan dolayı bir araya gelemeyecek şirketler, tek başlarına tamamlayamayacağı bir işi ya da projeyi söz konusu durum için bir araya gelerek yapmalarıdır. Bu süreçte yatırım ortaklığı kuran firmalar kendi uzman oldukları işkollarındaki bilgi, teknoloji ve finansal uzmanlık alanlarını söz konusu yatırımın gerçekleşmesi için bir araya getirirler. Bu yapının oluşturularak yatırımın gerçekleştirilmesinin amacı, yeni bir işe başlarken oluşacak risklerin azaltılması, büyük proje ve yatırımlara giremeyecek küçük firmaların daha geniş piyasalarda rekabet imkânının sağlanması, daha büyük işletmeler ile beraber hareket edip yatırım yapılan pazarda var olma avantajıdır. Ayrıca bu süreç açısından yatırım öncesi imkânlar ile karşılaştırıldığında farklı teknolojilere daha rahat ve hızlı ulaşabilme imkânına sahip olunması büyük önem taşımaktadır.⁷² Bunların yanında, yerli sermaye'ye sahip firmalar ile ortak girişim kurmanın, tek başına bir başka ülkede bağlı şirket oluşturmaya göre çeşitli avantajları da vardır. Yerel ortağın kendi ülkesi ile ilgili adetler, kurum ve uygulamalar hakkındaki bilgisinden yararlanma tek başına yapılacak yatırım sürecinden daha etkili olacaktır. Yine yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu şirket ünvanı'ndan dolayı yerel sermaye piyasalarına girmek daha kolay olacaktır. Ortak girişimlerin bu süreçte siyasi sebeplerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltır. Yerel mülkiyetin oluşturduğu “yabancı olmama” bakış açısından dolayı satışlar geliştirilebilir.⁷³

Özelleştirmeler de son yıllarda doğrudan yabancı yatırımların ilgi alanına giren yatırımı türleri olarak görülmektedir. Özelleştirme, kamu mülkünde, yönetiminde, tasarrufunda ya da hukukunda olan bir malın, hizmetin ekonomik, mali ve toplumsal / siyasal amaçlar güdülerek özel kişilere ya da kuruluşlara devredilmesi yani kamu tarafından o mal / hizmetin üretiminden, satışından vazgeçilmesidir. Özelleştirme sürecinin ülke ekonomisine katkıda bulunduğu görüşünde olanlar, özelleştirmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik önemli bir talep yaratacağını düşünmektedirler. Doğrudan yabancı yatırımcılar vasıtası ile ülkeye gelen yeni yönetim becerileri ve bilgi birikimi, kamu mülkiyetinin tabiatı gereği verimsiz çalışma süreçlerinin önüne geçecektir. Ayrıca özel sektörün kaynak kullanımında kamu sektörüne göre daha etkin olmasıyla verimlilik ve kârlılık göstergelerinde artış sağlayabileceği iddiaları ile de özelleştirme politikalarının pek

⁷² Ömer Dinçer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Basım, 1998, s. 289.

⁷³ Seyidoğlu, a.g.e., s. 670.

çok ülkenin ekonomik gündeminde bulunmasına sebep olmaktadır.⁷⁴ Bu çerçevede değerlendirildiğinde özelleştirme sadece kaynak ülkeler için değil, gelişmekte olan ülkeler için de önem arz etmektedir. Bu kapsamda Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası sermaye teşkilatları da özelleştirmeyi tavsiye etmekte ve bazı programlarında zorunlu hâle getirmektedirler.

Özelleştirme ile amaçlan süreç önemli ölçüde ekonomik olup işletmelerin daha etkin, verimli ve kârlı çalışabilecek hâle getirilmeleri, böylece etkinliğine güvenilen piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra dev kuruluşlar olan KİT'lerin hisse senetlerinin, küçük tasarruf sahiplerine, personeline ve yöneticilerine satılmasıyla servetin geniş kitlelere yayılması, hazine üzerindeki yüklerinin azaltılması, alternatif finansman kaynağı olması, devlete gelir sağlanması ve yabancı sermaye girişinin, teknoloji ve yeni yatırımların özendirilmesi gibi diğer katma değerleri de olmaktadır.⁷⁵

Doğrudan yabancı yatırımların “özel yatırımlar” çerçevesindeki türleri montaj sanayi yatırımları, yap-işlet devret modeli ve zorunlu yatırımlardır.

Montaj sanayi, özel bir dolaysız yabancı sermaye yatırımdır. Yurtdışındaki ana firmadan sağlanan temel nitelikteki ara malları, ev sahibi ülkede yapılan bazı basit parçalar ile birleştirilerek üretimin son aşaması ana merkezin dışında gerçekleşir. Bu tür yatırımda yabancı sermayedarın amacı az gelişmiş ülkedeki düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak veya taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır. Yatırım alan ülkeler bu durumu montaj yatırımı yolu ile eksik olan sanayileşmenin oluşturulmasında önemli bir fırsat olarak görmektedirler. Ayrıca daha önce üretilmiş olarak ithal edilen malların son aşamada da olsa yerli üretime başlanması ile döviz giderlerinden tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir.

Yap-işlet devret modelinde ise ülkede temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında, özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin katkısını sağlamayı amaçlayan çoğunlukla kullanılan bir modeldir. İlgili yöntem ile yerli sermaye vasıtasıyla yapılabilecek olanlardan çok daha büyük barajlar, elektrik santralleri, hava alanları, metrolar ve karayollarının yapım imkânı oluşmaktadır. Devletin bu gibi büyük projeleri kamu imkânlarıyla karşılayabilmesi çok zordur, bu süreç dengesiz borçlanma ve bütçe açıklarına sebep olabilir. Bu projelerin gerçekleşmesi için uluslararası yatırım bankacılığı ve benzer

⁷⁴ Nursel Öztürk; “Özelleştirme Ders Notları”, <http://www.ydk.gov.tr/egitim/notlari/ozellestirme.htm>, s. 4. (26.12.2015)

⁷⁵ Ali Ceylan, *Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, 1989, s. 68.

kuruluşlar ile konsorsiyumlar yapılır, gerekli fonlar sağlanır. Projenin yapımına yerel tedarikçi firmalara da önemli bir pazar payı doğar ve yatırım tamamlanır. Yatırımın tamamlanmasına müteakip ev sahibi ülkenin başta vermiş olduğu taahhüt devreye girer ve kararlaştırılan ödemelerin arkasından belirli bir süre işletilen proje yatırım alan ülkeye bedelsiz olarak teslim edilir. Böylece ev sahibi ülke uzun vadeli kaynaklar ile yaptırılan ve ödeme güçlüğü yaşamadan önemli tesislere sahip olur.

Zorunlu yatırımlardaki durum, yabancı sermayenin kârını kendi ülkesine çeşitli sebepler ile transfer edememesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumda yabancı yatırımcı ya tahvil ve benzeri şekilde ev sahibi ülkenin fonlarından faydalanır ya da yeni üretim tesisleri kurar, kendi tesisini geliştirir. Bu durumda gönüllü olmayan bir aşamada yatırım gerçekleştirilmiş olur ve bu süreç de zorunlu yatırım olarak adlandırılmaktadır.⁷⁶

B. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM SÜRECİNİN GELİŞİMİ

1. Dünyada Yabancı Yatırımların Gelişimi

Dünya ekonomisi çerçevesinde yabancı yatırım süreci ilke defa XVI. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen iktisadi açıdan önemini arttırması sanayi devrimi sürecinde olmuştur. Bu dönemde sanayileşmiş ülkelerden özellikle İngiltere’de daha önceki dönemler ile karşılaştırılamayacak kadar büyük boyutlarda sermaye birikim sürecine ulaşılmıştır. Söz konusu süreçte İngiltere ve diğer sanayileşen ülkelerde kişi başına düşen sermaye miktarı artmış ve gelir dağılımındaki büyük adaletsizlik nedeniyle millî gelirdeki artış daha çok sermaye sahiplerinin geliri olarak kalmıştır. Bu servet artışı söz konusu ülkelerde sermaye fazlalığı yaratmış, yatırım fırsatları sonuna kadar kullanılmıştır ve akabinde yatırımlar doğal kaynakları bol olan başka ülkelere doğru akmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu yolla sanayileşmiş ülkelerde üretilen ürünler için de yeni pazarlar oluşturma imkânı doğmuştur. Yapılan yatırımların yöneldiği başlıca yerler özellikle sömürgeler olmuştur ve buralardaki yatırımlar daha çok anavatandaki sanayi hammaddelerinin tedariki için ilk madde malzemelere, madenlere ve ağır sanayisine yapılmıştır. Tarım kesimine yapılan yatırımlar da daha çok sanayi hammaddesi olan tarım ürünlerinin üretimi için planlanmıştır.⁷⁷

⁷⁶ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 727-728.

⁷⁷ Bulutoğlu, a.g.e., s. 48.

1800'lü yıllarda doğal ve tarımsal kaynaklarla başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları birçok yatırım kalemi başlığında gelişim göstermiştir. 1800-1900 yılları arasında yün, petrol, mineral, kauçuk, meyve gibi doğal ve tarımsal kaynaklar üzerinde yoğunlaşan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1891-1940 yılları arasında kimyasal maddeler, ilaç, yiyecek ve motorlu taşıtlar, 1941-1945 yıllarında ulaştırma ve savunma sanayisinde, 1946-1960 yıllarında da finansal hizmetler, haberleşme, makine, otelcilik ve mühendislik sektöründe artış göstermiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda elektronik eşya, araştırma, turizm, eğitim, gıda ve sağlık ve temizlikle ilgili sektörler en çok yabancı yatırımlara konu olmuş, 1985 yılından sonra da bilgi işlem, otomotiv, telekomünikasyon ve nükleer maddeler yabancı yatırımların gelişim sürecinde öne çıkmıştır.⁷⁸

Yabancı sermaye yatırımları önce İngiliz kolonilerinde sonra da Amerika'da yoğunlaşmış olup söz konusu ülkelerin haricinde de önemli derecede ilgi ve talep görmüştür. Mesela 1900'lü yıllarda Amerika kıtasında, Kanada'da İngilizler önemli yatırımlar gerçekleştirmişlerdir ve sonrasında da bu kapsamda Avrupa kıtası hızlı bir ilgi görmüştür. 1914 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri devreye girmiş, I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir.⁷⁹ Bu dönem ve hemen sonrası yabancı sermaye hareketlerinde kırılma sürecini oluşturmuştur. 1929 buhranına kadar Rusya'daki ihtilalle az gelişmiş ülkelerde yükselmeye başlayan milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerine rağmen (Çin'de Sun Yat Sen, Türkiye'de Mustafa Kemal hareketleri) XIX. yüzyılda başlayan ve doğrudan yatırımların sermaye birikim açısından tarihin en önemli dönemine batılı sömürgeciler tekrar kapılmışlardır. Buhrandan sonra batı ülkelerinin bir kısmında demokrasi yerini faşizme, otoriter ve aşırı milliyetçi rejimlere bırakmıştır. Bundan dolayı uluslararası doğrudan yatırımlar için dünyanın geniş kesimleri geçmişte olduğundan farklı olarak elverişli ve güven veren bölge statülerinden çıkmıştır.⁸⁰

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından bu duraklama döneminde ülkelerin ekonomik yapılarında da önemli sorunlar oluşmuştur. Ekonomideki güven bunalımı kredi sisteminin etkilenmesine yol açmış, yatırım, tüketim ve ticaret azalmıştır. Düşen talebin

⁷⁸ Nihat Batmaz, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*, İstanbul: Beta Basım, Mayıs 2005, s. 70.

⁷⁹ Uras, a.g.e., s. 30.

⁸⁰ Bulutoğlu, a.g.e., s. 51.

temel yapıları olan gıda ve hammadde üreticileri üzerinde önemli derecede olumsuz etkiler yaratmıştır. Söz konusu etkiyi azaltmaya çalışan üreticiler üretimi arttırmış, ancak bunun doğal sonucu olarak fiyat düzeyi düşmüştür. Sonuçta katma değer üretilmemesi ve paranın ekonomik döngüde kendilerine ulaşmaması ekonomik çöküşü de hızlandırmıştır. Bu durumu engellemek için birtakım makro etkinlikler oluşturulmuştur fakat deflasyon, altın standardının ortadan kalkması, paranın değerinin düşürülmesi, ticaret ve sermayeye getirilen kısıtlayıcı önlemler sistemin genel çöküşünü sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri daha önceleri serbest ticaret sürecinden daha korumacı bir sürece yönelmiş, bu durumdan ihracat olumsuz yönde etkilenmiş, diğer ülkelerin de dolara sahip olma imkânı kısıtlanmıştır. Bu şekilde gelişen süreç birçok ülkenin olumsuz etkilenmesi ile çökmüş, bu kısır döngüden çıkma çabası içine giren birçok ülke kurtuluşu radikalleşme sürecinde bulmaya çalışmışlardır.⁸¹

Söz konusu kapsamda yaşananlar II. Dünya Savaşı'nın temel sebeplerini oluşturmuş, yabancı sermaye hareketlerinde borçlar tekrar yatırımların yerini almıştır. Yeniden ortaya çıkan borçlanma dönemlerinin bu zaman zarfında belirli özellikleri vardır. 1941-1948 döneminde savaşın güçlü ve galip ülkesi konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisini askeri açıdan geliştirip kendi güvenliğini sağlamak istediği “ödünç verme ve kiralama” dönemidir. 1948-1952 savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik açıdan geri kalmış 17 ülkeyi kalkındırmak için oluşturulan “Avrupa Kalkınma (Marshall) Programı” diğer bir borçlanma dönemidir. 1950'lerde yine Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer yardım kuruluşları vasıtası ile oluşturduğu “PL 480” Karşılıklı Paraları, Cooley Fonları, Uluslararası Kalkınma Teşkilatı ve Askeri Amaçlı Programlar söz konusu kuruluşlardan başlıcalarını oluşturmaktadır. Bu dönemlerde söz konusu programlar, fonlar, krediler, askeri yardımlar dâhil toplam bağış tutarı 112.3 milyar dolar, toplam borç tutarı ise 20.7 milyar dolara ulaşmıştır.⁸²

II. Dünya Savaşı'na kadar daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları bu süreçten sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmelerde 1950'lerden sonra uluslararası şirketlerin dünya ekonomisi üzerinde giderek daha çok etkili olmaya başlamalarının büyük payı bulunmaktadır. Özellikle 1950'li yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun

⁸¹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, çev. Birdane Koronakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001, s. 161.

⁸² Uras, a.g.e., s. 33.

kurulmasıyla birlikte Amerikan şirketlerinin Avrupa’da yaptıkları yatırımlarda da artış yaşanmıştır. Ancak doğrudan sermaye yatırımlarının dünya ekonomisinin entegrasyonunda oynadığı rol 1970’li yıllardan sonra daha net ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸³ Bu çerçevede yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkelerde girişimciliğin, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. İhtiyaç dâhilindeki bu imkânlardan faydalanmak isteyen ülkeler yatırımları sağlayabilmek için temel düzenlemelerden daha geniş çerçevede iyileştirmeler yapmaya başlamışlardır. Bunların yanında vergi teşvikleri, sübvansiyonlar ile de yabancı yatırımlara yönelik olarak teşvik süreçlerini desteklemişlerdir.⁸⁴ Yenidünya düzeninde söz konusu süreci en iyi uygulayan ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuş, 1960 ve sonrası dünyada doğrudan sermaye yatırım tutarının yarısı bu ülkenin baskın ekonomik ağırlığına geçmiştir. Ayrıca bu pay yıllar geçtikçe artmaya başlamış, 1970’li yıllara gelindiğinde aynı zamanda doğrudan sermaye yatırımları konusunda da dünya lideri hâline gelmiştir.⁸⁵

Dünyada 1980’li yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında gerek konu gerekse şekil ve hacim itibarı ile önemli değişiklikler oluşmuştur. Doğrudan yabancı sermaye stoğu’nun çok fazla artmış olması, dünya genelinde şirket birleşmeleri ve şirket satın almalarının artmasına bağlı olarak yüksek teknolojiye dayalı üretim miktarının artmasına etken teşkil etmiştir. Ayrıca gelişen bilgi teknolojisinin uluslararası organizasyonlara yansımaları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren en önemli etkenler arasında yer almıştır. Çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği doğrudan yabancı yatırımlara karşı sermaye birikim yetersizliği içinde bulunan geliştirmekte olan ülkelerin bakış açıları da önemli değişiklikler göze çarpmıştır. Çünkü geliştirmekte olan ülkelerin 1980’li yıllara gelindiğinde ağır dış borç içine girdikleri ve bu durumun her geçen gün daha da ağırlaştığı bir durum söz konusu olmuştur. Bu sürece bir de 1989 yılında Doğu Bloğu’nun yıkılması eklenmiş, doğrudan yabancı yatırımların önündeki diğer engel de ortadan kalkmıştır. Bu dönemde dış kaynağa çok ihtiyacı olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımlara karşı olan korumacı ve şüpheli yanlarını bir tarafa bırakarak hızla ülke mevzuatlarında yeni düzenlemelere gitmişlerdir.⁸⁶

⁸³ Batmaz, a.g.e., s. 71.

⁸⁴ Frank, a.g.e., p. 2.

⁸⁵ Robert Lipsey, *Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms: Concepts History and Data*, Cambridge: NBER Working Paper, 2001, p. 19.

⁸⁶ Nihat Batmaz, Halil Tunca, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*, İstanbul: Beta Basım, 2005, s. 73.

Günümüzde uluslararası doğrudan yatırımlarının ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında; ABD, Çin, Hong Kong, İrlanda gibi ülkelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 1). Bu açıdan Türkiye'nin doğrudan yatırımları çekme kapasitesinin 20'li sıralarda olduğu görülmektedir.

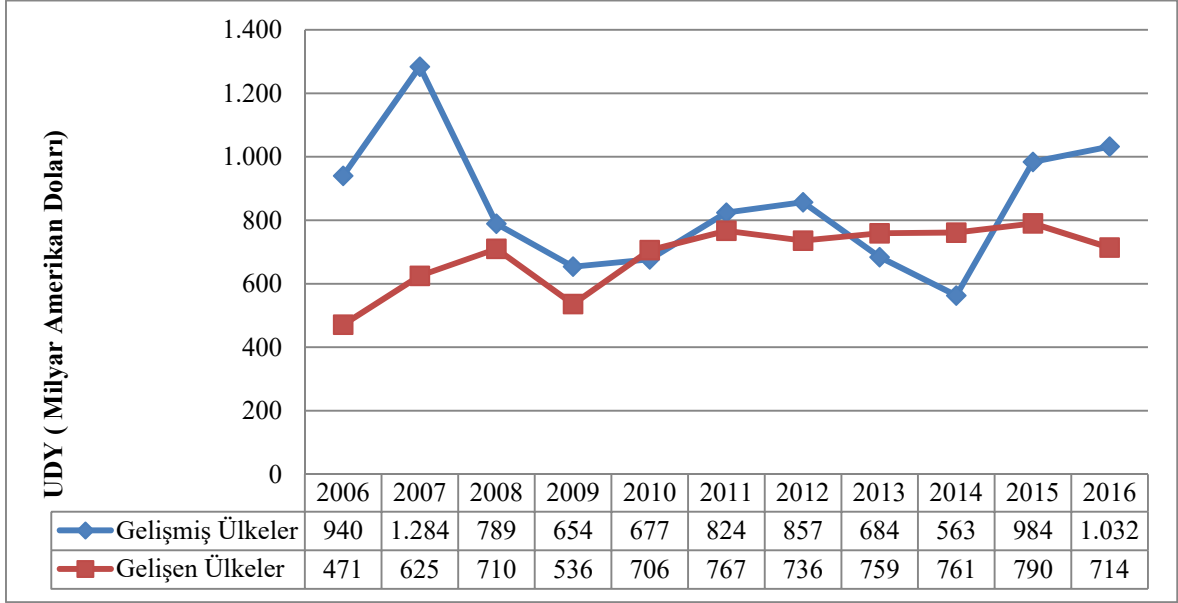
Tablo 1: Uluslararası Doğrudan Yatırımlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyar Dolar)

2013			2014			2015			2016		
Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY
1	ABD	230,8	1	ABD	171,6	1	ABD	348,4	1	ABD	379,9
2	Çin	123,9	2	Çin	128,5	2	İrlanda	188,3	2	İngiltere	174,9
3	Hong Kong	74,3	3	Hong Kong	113,0	3	Hong Kong	174,4	3	Çin	135,6
4	Kanada	70,6	4	Singapur	74,0	4	Çin	135,6	4	Hong Kong	100,5
5	Rusya	69,2	5	Brezilya	73,1	5	Singapur	70,6	5	Hollanda	72,6
6	Singapur	64,8	6	Kanada	59,1	6	İsviçre	70,4	6	Singapur	68,8
7	Brezilya	64,0	7	Hollanda	53,3	7	Hollanda	68,8	7	Brezilya	65,3
8	Avustralya	54,2	8	İngiltere	44,8	8	Brezilya	64,3	8	Avustralya	64,6
9	İngiltere	47,7	9	Avustralya	40,3	9	Fransa	47,0	9	Hindistan	48,6
10	Meksika	44,6	10	İrlanda	37,4	10	Hindistan	44,1	10	Rusya Fd.	44,2
26	Türkiye	12,4	18	Türkiye	17,3	18	Türkiye	17,3	24	Türkiye	12,0
Dünya Toplamı		1.467,2	Dünya Toplamı		1.774,0	Dünya Toplamı		1.774,0	Dünya Toplamı		1.746,4

Kaynak: World Investment Report (WIR) 2017, UNCTAD

Doğrudan yabancı yatırımların 2006-2016 yılları arasında ülke gruplarına göre gelişimi grafik 1'de görülmektedir. Buna göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi kaynaklar kapsamında yapmış oldukları doğrudan yatırımların seyri 2006 ve 2007 yıllarında artış göstermiştir. 2008 yılından 2012 yılına kadar paralellik gösteren artış ve azalışlar 2013 yılında gelişmiş ülkeler yatırımdaki düşüş ile değişiklik göstermiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise 2016 yılına kadar ortalama 751 milyar dolar ile doğrudan yatırım süreçlerine devam etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ise 2014 yılından sonra sırası ile 2015 yılında 984 milyar dolar, 2016 yılında ise 1 trilyon 32 milyar dolar doğrudan yatırım gerçekleştirmişlerdir.

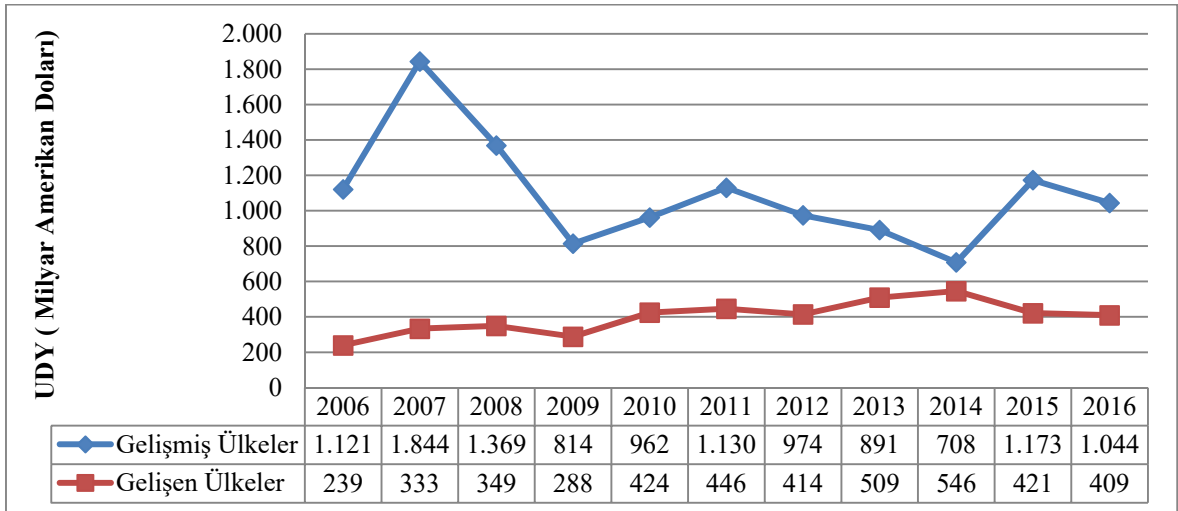
Grafik 1: Yurtiçi Uluslararası Doğrudan Yatırımın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: World Investment Report (WIR) 2017, UNCTAD

Doğrudan yabancı yatırımların 2006-2016 yılları arasında ülke gruplarına göre yurtdışı kaynaklar kapsamında yapmış oldukları doğrudan yatırımların seyri grafik 2’de görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler 2014 yılına kadar düzenli bir artış göstermiştir. Gelişmiş ülkeler ise 2007 yılında ciddi bir artış göstermiş fakat sonraki yıllarda bunu koruyamamıştır. Buna rağmen 2016 yılına kadar ortalama 1 trilyon 7 milyar dolar ile doğrudan yatırım süreçlerine devam etmişlerdir.

Grafik 2: Yurtdışı Uluslararası Doğrudan Yatırımın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: World Investment Report (WIR) 2017, UNCTAD

2. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Gelişimi

Dünyada doğrudan yabancı yatırım sürecinde böyle gelişmeler yaşanırken Türkiye’de ise Osmanlı zamanından günümüze kadar uzanan önemli bir dönem yaşanmıştır. Türkiye yabancı sermayeye kapılarını ekonomik ve siyasi olarak güçlü olduğu dönemde kapitülasyonlar ile açmıştır.⁸⁷ Yabancı yatırımlara çeşitli üstünlükler kazandıran kapitülasyonların özelliği, ülkeye getirilen yabancı sermayenin kendi kanunlarına tabi olması ve Osmanlı Devleti’nin her türlü kontrol ve mevzuatı dışında tutulmasıdır.⁸⁸

Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde, genellikle herhangi bir siyasi rekabeti olmayan ülkelere verdikleri imtiyazlar, 1783’te Rusya’ya verilen kapitülasyonun iki taraflı bağlayıcı anlaşmalar olması nedeni ile amacından bağımsız şekilde Osmanlı’nın aleyhine şekillenmiştir. Bu imtiyazlar sayesinde ilk zamanlarda ticaret ve ekonomi çerçevesinde iyi niyetle atılan adımlar, süreçte biçim değiştirerek Osmanlı devletini tek taraflı bir pazar şekline dönüştürmüştür.⁸⁹

Cumhuriyet’in ilk yıllarına gelindiğinde gerek Osmanlı Devleti’nin borçlarının etkisi, gerek savaş sonrası ülkenin kaynak yetersizliği Türkiye ekonomisini güçsüz, dışa bağımlı bir devlet hâline getirmiştir. Bu dönemde uluslararası kapsamdaki gelişmeler ışığında ülkenin güçlü ve dışa daha az bağımlı olması için korumacı ve kontrollü bir süreç izlenmiştir.⁹⁰

1929 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz bu dönemde döviz kontrolü konusunu ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyet Hükümeti bu amaçla 1929 yılında, menkul kıymetler ve kambiyo borsalarında işlem görecekt yabancı hisse senetleri ve tahviller ile yabancı paraları doğrudan Maliye Vekâleti’nin iznine bağlamıştır. Bu uygulama ile kambiyo ve yabancı paraların alım satımı yasaklanmış ve denetim altına alınmıştır. 1930 yılında yürürlüğe giren 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun” ile Türk parasının konvertibilitesi kaldırılmıştır. Bu kanuna dayalı olarak 22.05.1947 tarihinde çıkarılan “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 13 Sayılı Kararname” ise uluslararası sermaye konusunda Cumhuriyet döneminin ilk açık düzenlemesini getirmiştir. Bu kararın 13. Maddesi ile ülkeye uluslararası sermayenin döviz olarak getirilmesi ve

⁸⁷ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 116.

⁸⁸ Erol Zeytinoğlu, *Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınmasında Yabancı Özel Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Aşkın Basımevi, 1966, s. 14.

⁸⁹ Faruk Cömert, “Sermaye’nin Dünyü, Bugünü ve Geleceği”, *Hazine Dergisi*, S.12 (1998), s. 12.

⁹⁰ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 117.

tarım, sanayi, ulaştırma ve turizm gibi alanlara yatırılması şartı ile öngörölmüştür. Karara göre hükümet, uluslararası sermaye yatırımını ülkenin kalkınması için yararlı görür ve dışsatımı arttırıcı nitelikte bulursa, kârının uygun bulacağı bir bölümünün yurtdışına aktarılmasına izin verebilirdi. Uluslararası sermaye çevreleri bu kararı belirsiz, hükümetin takdirine dayalı bulmuş ve yeterince özendirici bulmamışlardır.⁹¹

1933-1939 döneminde izlenen devletçilik politikası temelde piyasa ekonomisi kurallarını ortadan kaldıran, otoriter ve sosyalist sisteme geçişe hazırlık niteliğinde ve özel uluslararası sermayeye hiç yer vermeyen bir politika olmamakla beraber bu dönemde ülke uluslararası sermayeye büyük ölçüde kapalı kalmıştır.⁹²

Ülkede çok partili dönemde, toplumsal değişim ve savaş zamanındaki taraf olmama üzerine kurulan sistem terk edilmeye başlanmıştır. Planlı döneme kadar olan bu süreçte dış borçlanmaya dayalı bir kalkınma anlayışına geçilmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası dünyada değişen güç dengeleri çerçevesinde oluşan yeni ekonomik ve siyasi ortama uygun olarak Batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmuş ve Batı dünyasında kurulan hemen hemen tüm siyasi ve ekonomik kuruluşlara üye olmuştur.⁹³

Cumhuriyet tarihinde doğrudan yatırımlar konusunda yapılan ilk düzenleme, bahsedildiği üzere 25.05.1947 tarihli 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Koruma olmuştur. Doğrudan yatırımların teşviki konusunda ilk çıkarılan yasa ise 01.03.1950 tarihli ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun olmuştur. 09.08.1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 5583 sayılı yasanın yerine geçmiş ve 6224 sayılı yasanın temelini oluşturmuştur. 1950 yılından itibaren, gerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hükümet ve yöneticilerinde oluşan ekonomik ve siyasal bakış açısı değişikliği, gerekse yabancı devletlerde Türkiye'ye karşı olan bakış açısındaki olumlu değişiklikler, uluslararası sermaye girişinde belirli bir canlanma yaşanmasına ortam hazırlamıştır.⁹⁴

Başlayan değişim süreci dâhilinde 1954 yılında 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu⁹⁵ uygulamaya konmuştur. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları hızlandıran bir diğer kanun ise 16.03.1954 tarihinde kabul edilen 6326 sayılı Petrol Kanunu olmuştur.

⁹¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 10. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 101.

⁹² Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2003, s. 651.

⁹³ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 119.

⁹⁴ Erol, a.g.e., s. 75.

⁹⁵ 23 Ocak 1954 Tarihli 8615 Sayılı Resmi Gazete, 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu.

Bu kanun ile Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım işlerini düzenlemek üzere çıkarılmıştır. Kanuna göre yatırımcı, petrol çıkarılmasına ilişkin her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal etme ve Türkiye’de elde ettiği kârları belli şartlarla dışarı transfer etme haklarına sahip olmuştur.

1961-1974 yılları arasında sermaye girişleri, çoğunlukla resmi kanallardan gerçekleşmiştir. 1961-1970 yılları arasında program kredileri en yüksek hacimli sermaye girişidir. Program kredilerinin kullanımı 1970’ten itibaren azalmaya başlamış, 1968 yılında başlayan ikinci beş yıllık kalkınma planı döneminde, proje kredileri kullanımı artmıştır. Özel sermaye ise 1970’li yıllara kadar yok denebilecek bir düzeyde olmuş fakat bu yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. 1963-1980 yılları arasında dört adet beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuş ama bu süreçte de arzu edilen doğrudan yatırımlara yönelik önemli katkılar görülmemiştir. 1980 sonrasında ise serbest piyasa ekonomisinin gelişmesine yönelik olarak atılan adımlar doğrultusunda uluslararası doğrudan sermaye ve portföy sermaye girişleri artmıştır.⁹⁶

24 Ocak 1980 tarih ve 8 / 168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” ile ülkemize uluslararası sermaye girişi teşvik edilmiş ve bu tarihten sonra uluslararası sermaye yatırımlarında kayda değer artışlar görülmüştür. 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi, piyasa ağırlıklı bir ekonomik yapı yönünde bir tercihte bulunmuştur. 12 Şubat 1986’da Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi çıkarılarak doğrudan uluslararası sermayeyi teşvik edici uygun bir ortamın oluşturulmasına çalışılmış ve bu kapsamda yatırım başvuru ve izin işlemleri basitleştirilmiş, yatırım yapılacak sektörlerin yatırım ve sektör paylarına yönelik kısıtlamalar esnetilmiştir.

1988-1989 yıllarında yaşanan ekonomik durgunluk, mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin tam olarak serbestleştirilerek yurtdışına giden sermayeyi tekrar yurda çekmeye yönelik 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin çıkarılmasına neden olmuştur. Bu kararname ile Türkiye, uluslararası sermaye açısından en serbest ülkelerden birisi hâline gelmesi amaçlanmıştır. Yabancı finans kurumlarının mali piyasalarda faaliyet serbestisi sağlanmış, portföy yatırımları teşvik edilmiştir. Aynı zamanda karşılıklılık esasına göre yerli kurumların da aynı faaliyetleri yurtdışı mali piyasalarda yapmaları serbest bırakılmıştır.⁹⁷

⁹⁶ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 130.

⁹⁷ Hakkı Çiftçi, *İktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Ankara: Seçkin

1990-1995 yıllarında tam açık kambiyo rejimi hâkim olmuştur. Bu dönemde özel sektörün toplam dış borçlar içindeki payı artmaya devam etmiş ve 1995 yılında % 30'a ulaşmıştır. Bu oran sermaye hareketlerinde özel sektörün yönlendirici rol oynamaya başladığının önemli bir göstergesidir. 1996 yılında sermaye hareketleri ise en üst seviyelere ulaşmış ve yılda ülkeye 5,5 milyar dolarlık bir sermaye girişi olmuştur. Türkiye'de özellikle kısa vadeli sermaye akışı oldukça yüksek oranlarda seyretmiştir.⁹⁸

2000'li yıllara gelindiğinde yabancı yatırımlarda önemli bir artış yaşanmaya başlamış olup bu süreçte yatırımcıyı güvence altına alacak düzenlemeler hız kazanmaya başlamıştır. Türkiye 57 ülke ile "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması" anlaşması imzalamış, bunların 36 tanesi yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu dönemde 4 ülke ile "Çifte Vergilendirmeyi Önleme" anlaşması da imzalamıştır. 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon politikaları ve kambiyo mevzuatında yapılan değişiklikler ile birlikte yürürlüğe giren "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararları" dikkate alındığında bu anlamda en liberal mevzuata sahip ülkeler arasında Türkiye yer almaya başlamıştır. Yine bu anlamda 05 Haziran 2003 kabul tarihli 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu Yürürlükten kaldırılmıştır. İlgili kanunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulması anlamında yenilikler yapılmıştır. Ayrıca söz konusu kanun, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilecek politikalar yoluyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasına ilişkin esasların düzenlendiği son yasa konumuna ulaşmıştır.⁹⁹

III. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanında önemli düzeyde yapısal darboğazlar söz konusu olabilmektedir. Bunun sonucu ortaya çıkan sermaye birikimi yetersizliği karşısında bu kapsamdaki ülkeler alternatif dış finans kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Yayıncılık, 2004, s. 163.

⁹⁸ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Krizleri Nasıl Çıkardık?*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2001, s. 45.

⁹⁹ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 132.

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, günümüzde kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla beraber gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı hâline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimleri hız kazanmış, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlanmıştır.

Tüm bunlara ilaveten, sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına başvurulması ve ihtiyaçların oluşmasında birtakım belirleyici durumların varlığı da söz konusu olmaya başlamıştır. Hammadde kaynakları, faaliyetlerin birleştirilmesi, aktarılamayan teknik ve ticari bilgiler, ünvanların ve ticari sırların korunması, ithalatçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan kaçınma isteği, yurt içi kısıtlamalardan kurtulma, müşterilerin faaliyetlerini yakından izleme, maliyetleri düşürmek adına ucuz etmen kullanımı, yabancı teknoloji kullanılması, monopol avantajlarından yararlanma gibi ekonomik, stratejik ve davranışsal etkenler oluşmuştur.¹⁰⁰

Doğrudan sermaye yatırımları gerçekleştirilirken ayrıca makroekonomik etkenler çerçevesinde ülkelerin ekonomik göstergeleri de yatırım kararlarının alınmasında önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda yatırım kararlarında etkili olan şartlar da şu şekilde dikkate alınmaktadır. Yatırım yapılacak ülkenin iç pazar potansiyelinin bulunması, nispi olarak ucuz ve verimlilik düzeyi yüksek işgücü, siyasi ve ekonomik istikrarın bulunması, yabancılarla ortaklı kurma ve dünya çapında iş yapma aşamasında olan gelişmiş bir özel sektör altyapısının olması bu süreçte ayrı bir önem arz etmektedir. Tüm bunların yanında, ihtiyaçlara cevap veren, etkin ve bürokratik engelleri olmayan bir yabancı sermaye mevzuatı, ülkenin stratejik konumuna ve ihracat-üretim merkezi olma kapasitesine sahip olması, altyapı olanaklarının yeterli ve vergi mevzuatının uluslararası mevzuata uygun olabilmesi de diğer etmenler çerçevesinde değerlendirilmektedir.¹⁰¹

Yabancı yatırımların oluşmasında yatırımcı ülkeyi bu sürece sevk eden fırsatlar, ev sahibi ülkenin de yatırım alma sürecinde birtakım cazip imkânları sunma isteğidir. Bu çerçevede yatırımcı ülkeyi bu aşamaya sevk eden etmenler; iç piyasa koşullarının

¹⁰⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 342.

¹⁰¹ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 18.

yetersizliği, mevcut pazarların muhafaza endişesi, üretilen malların uluslararası niteliği, yatırımcı ÷lkede ücretlerin yüksek ve diğer sosyal hakların gelişmiş olması, vergi mevzuatı, ÷lkenin tekrar ithalat kolaylıkları sağlaması, yatırımcı ÷lkede üretimin daha rasyonel işletmecilik uygulanmasına imkân vermemesi olarak sayılabilir. Bunların yanında ev sahibi ÷lkede ise geniş bir pazara sahip olabilmek, ev sahibi ÷lkenin himayeci tedbirleri, işgücünün ucuz olması ve kamu otoritelerince sağlanan teşvikler, ucuz enerji, doğal kaynaklar ve benzeri bölgesel avantajlar doğrudan yatırım sürecini belirleyen diğer etmenlerdir.¹⁰²

Söz konusu etmenlerin yanında UNCTAD'ın doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesine zemin hazırlayan etkenler üzerine Dünya Yatırım Raporunda yapmış olduğu incelemelerde bu kapsamdaki etmenleri ekonomik, yatırım ortamına yönelik ve politik olarak gruplamıştır. Buna ilave olarak yatırım stratejilerini ekonomik etmenler açısından alt başlıklar hâlinde de incelemiştir. Yapılan incelemenin ekonomik, politik ve kurumsal etmenlerin alt başlıklarına değinecek olursak birtakım özelliklerinin farklılık gösterdiğini görebileceğiz.¹⁰³

A. EKONOMİK FAKTÖRLER

1. Pazar Büyüklüğü

Firmaların başka ÷lkelerde üretim yapmasının en önemli nedeni yeni pazarlara sahip olmak, mevcut pazar hacmini korumak ve arttırmaktır. Bu yüzden yatırım çekmek isteyen ÷lkenin en büyük avantajı da büyük bir pazara sahip olmaktır.¹⁰⁴ Piyasa büyüklüğü ev sahibi ÷lkenin kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasılası ile ölçülmektedir. Piyasa hacmi hipotezine göre ölçek ekonomisinden faydalanabilme ve kaynakların etkin kullanımı için büyük bir piyasanın gerekliliğidir. Doğrudan yabancı yatırımlarla pazar büyüklüğü arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü yeterli büyüklükteki bir pazar, yatırımcıya tatmin edici bir satış düzeyi sağlar ve buna bağlı olarak da firma, o bölgeye olan yatırımlarını artırır.¹⁰⁵ Ayrıca bir malın piyasaya ihracat yoluyla girişinin ortalama

¹⁰² Gülten Kutal, *Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1982, s. 18.

¹⁰³ *World Investment Report 1998-Trends and Determinants*, New York and Geneva: United Nations Print, 1998, p. 29.

¹⁰⁴ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁵ David K. Eiteman, Arthur I. Stonehill, Michael H. Moffett, *Multinational Business Finance*, 13. edition, New Jersey: Addison-Wesley Longman, 2001, p. 96.

maliyetleri piyasadaki ortalama üretim maliyetini geçtiğinde üretim ihracat yerine doğrudan yatırım yoluyla yapılacaktır. Bu çerçevede piyasa potansiyelini gösteren etken ise ülkenin nüfusedir. Ancak piyasanın büyüklüğünün beraberinde kişi başına düşen milli gelirin de, alım gücünün de yüksek olması önemli bir unsurdur. Bu sürecin aksi bir şekilde gerçekleşmesi durumunda doğrudan yabancı yatırımlar olumsuz açıdan etkilenmektedir. Yatırımcı tarafından beklenen, yatırım dönüş hızı ve pazarda büyüme beklentisi ile doğru orantılı olarak ilgili ülkenin satınalma gücü ve geliştirilebilir bir pazar altyapısına sahip olmasıdır.¹⁰⁶

Piyasa hacmi analizinde GSYMH kullanılmasına rağmen son yıllarda yapılan çalışmalar, bu konuda yabancı yatırımların ölçümünde GSYİH'nin önemli bir belirleyici olduğu yönündedir. Bu belirleyicilik özellikle nüfus potansiyeli gelirinden daha fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha net fark edilmektedir. Kişi başına GSYİH ile GSYMH rakamları piyasa büyüklüğüne iki farklı açıdan yaklaşmaktadır. Kişi başına GSYMH gelir düzeyini yansıtırken GSYİH rakamı ise ekonominin tümünü etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda GSYİH verisinin GSMH rakamı karşılaştırılmış, GSYİH'nin doğrudan yabancı yatırımları açıklamada daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. GSMH, ulusal firmaların yabancı piyasalarda elde ettiği kazançları ele aldığı için piyasa büyüklüğünü daha yüksek tahmin etmekte, diğer taraftan da yabancı yatırımların ev sahibi ülke piyasasında elde ettiği kazançları dışladığı için ev sahibi ülkenin piyasa büyüklüğünü olması gerekenden düşük tahmin etmektedir. Bu sebeplerden dolayı piyasa büyüklüğünün doğrudan yabancı sermaye yatırımlar için belirlenmesi sürecinde GSYİH rakamları GSMH rakamlarına kıyasla daha olumlu sonuçlar vermektedir.¹⁰⁷

2. İşgücü Maliyeti

Doğrudan yatırımların gelişim süreci incelendiğinde yabancı yatırım kararlarının şekillenmesinde düşük işgücü maliyetinin büyük önem taşıdığı gözlemlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde karşılıksız ve altyapı planlanmadan önlenemeyen nüfus artışı nitelikli iş gücünün azalarak ucuzlamasına sebep olmaktadır. Bu da yabancı yatırımcının

¹⁰⁶ Aykan Candemir, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, S. 9 (2009), s. 668.

¹⁰⁷ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 20.

maliyetlerini düşüren önemli bir etken olmakta, yatırım ortamının oluşmasını sağlayan bir süreç olarak da ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

Yüksek ücretlerin doğrudan yabancı yatırımların düşmesine neden olduğuna yönelik olarak birtakım yargılar da söz konusudur. Bu kapsamdaki değerlendirmeler çerçevesinde ücretlerin yüksek olması ile beraber yüksek maliyetler dolayısıyla artan fiyatlar, üretilen ürünlerin ulusal piyasada ve yabancı piyasalarda rekabet gücünün düşmesine sebep olmaktadır. Yüksek ücret seviyesinin devam etmesi ile beraber yatırımların kaynak ülkeden düşük ücret seviyeleri olan ülkelere geçişi başlayacaktır. Bununla beraber ana üretici konumunda olan ülke ayrıca yüksek ücretler sebebiyle doğrudan yatırımları çekme potansiyelini de kaybedecektir.

Teorik çerçevede ise işgücü maliyetinin doğrudan yatırım girişleri üzerindeki etkisine yönelik olarak çeşitli görüşler oluşmuştur. Bu görüşlerden ilki, ücret ile doğrudan yatırımlar arasında bir ilişki olmadığı savunan görüştür. Bu çerçevede üretim sürecinin giderek daha fazla sermaye yoğun bir hâl alması, işgücünün üretim maliyetleri içindeki payının bu süreçteki önemini giderek azaltması ile beraber sermayeyi ön plana çıkarmıştır. Diğer görüşe göre ise piyasanın yabancı yatırımcılar için yatırım ortamı olarak kabul edilmesi, sadece ücretlerin değil işgücü verimliliğinin yani nitelikli işgücünün var olması ile gerçekleşmektedir. Bu görüşü savunan yatırımcılar ücret seviyesinden daha çok verimliliği göz önüne almaktadırlar ve bu sayede yatırımlar ile ücret seviyesi arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁹

Üretilen ürünün maliyeti içinde teknoloji ağırlığına ve emek-yoğun ürünü olup olmadığına göre çeşitlilik göstermektedir. Fakat işgücünün, toplam üretim maliyeti içindeki payı teknolojik gelişmeler nedeniyle gittikçe azalmasına karşın hâlen en önemli üretim maliyeti olarak önemini sürdürmektedir. Ana üretici konumunda olan ülkedeki sosyal hakların da etkisiyle yüksek düzeye ulaşan işçilik maliyetleri, ulusal düzeydeki yatırımcıları üretim için daha düşük işçilik maliyetleri olan ülkelere yöneltmektedir. Yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkelerdeki daha düşük maliyetli iş gücü avantajlarının yanında en az bu etmen kadar önemli olan kalifiye işgücünü de önemsemektedirler.

¹⁰⁸ Cem Alpar, *Çok Uluslu Şirketler ve Kalkınma*, 3. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 1980, s. 61.

¹⁰⁹ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 20.

Özellikle emek-yoğun malların üretiminde işgücü maliyetleri önemli bir belirleyici etken konumundadır.¹¹⁰

3. Ticaret Engelleri

İçe dönük, ticaret kapasitesi sınırlandırılmış, ithal ikameci kalkınma stratejisi izleyen ülkeler aynı zamanda ihracatı sübvansiyonla desteklemek, gümrük tarifeleri ile sağlanan geliri ihracat sübvansiyonlarında kullanılmaktadır. İhracata dayalı kalkınma stratejisinde kaynak dağılımını piyasa güçleri ve karşılaştırmalı üstünlükler tarafından doğal olarak belirlenmekteyken, ithal ikameci kalkınma stratejisinde uygulanan politikalar suni olarak oluşturulmaktadır. Ev sahibi ülkeler ithal ikameci politikalar ile korunan endüstrilere doğrudan yabancı yatırımları çekmekte önemli derecede zorlanmaktadır. Bu süreçte çeşitli teşvik ve destekler verilse de, bu iyileştirmeler ülkenin genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmasından ve istikrarı siyasal sebeplerden dolayı kırılabilirlik arz etmektedir. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırım çekmekte ihracat temelli büyüme stratejisi kadar etkili olamamaktadır.¹¹¹

Sınırlanmış ticaret, ara mallar ve nihai ürünler üzerine konulan vergi oranları ve tarifeler ile daraltılmakta, yatırımcı ve ev sahibi ülke açısından farklı sonuçların ortaya çıkma ihtimalini arttırmaktadır. Ticarete konulan engeller ev sahibi ülkeye ürün ihracatını zorlaştırdığı için yabancı yatırımlar bu ülkelerin piyasasına yönelmektedir. Korumacı politikalar hem üretim maliyetlerini hem de fiyatları yükselterek monopol kârları yükseltici bir etki yapmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde koruma oranları ile ev sahibi ülkenin yabancı yatırımları içindeki payı arasında olumlu bir ilişki mevcuttur.

Koruma oranlarının rakip piyasalarda yükseltilmesi ile beraber ev sahibi ülkedeki doğrudan yatırımlara olan talep düşecektir. Üretilen ürünler bundan dolayı yüksek fiyat seviyelerinden piyasaya sunulacak ve rakip piyasalarda daha az bir rekabet şansı olacaktır. Fakat rakip piyasalardaki koruma tarifelerinden dolayı ev sahibi ülkeye gelen yabancı yatırımların miktarı ev sahibi ülke ile rakip piyasa arasındaki ilişkiye bağlı olarak değişecektir. Eğer ev sahibi ülkedeki yatırımların rakip piyasayla yüksek oranda bir ticari ilişkisi var ise yüksek tarifeler yatırımları azaltacaktır. Böylelikle rakip piyasadaki yüksek

¹¹⁰ Lütfü Öztürk, “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 7 (2004), s. 121.

¹¹¹ Vudayagi Balasubramanyam, *Foreign Direct Investment in Developing Countries: Determinants and Impact*, Paris: OECD Publishing, 2002, p. 188.

tarifeler ev sahibi ülkedeki yatırımları azaltma eğiliminde olacaktır. Fakat söz konusu etki birden fazla rekabetçi piyasa olduğu sürece belirsizliğini koruyacak olup uzun vadede olumsuzluklara sebep olacaktır.¹¹²

4. Döviz Kuru

Yatırımcılar açısından yatırımı alan ülkenin döviz kuruna yönelik düzenlemeleri bu süreçte önem arz etmektedir. Çünkü yabancı yatırımcı sadece ev sahibi ülkede değil farklı birçok ülkede de yatırıma sahiptir ve bu ülkelerin para birimlerine yönelik faaliyetler yürütmektedir. İlgili ülkede belirli bir döviz kuru politikası ve düzenlemeleri yoksa ya da etkin değilse döviz kurlarındaki iniş ve çıkışlar sert ve sık olur. Bu da yatırımcı işletmelerin kârlılık oranlarını, yatırım politikalarını ve sermaye yapılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden döviz kurlarının yatırım sürecinde ve sonrasında istikrarlı ve güvenilir olması yatırımcı için yatırım sürecinde belirleyici etmenlerin başında gelmektedir. Döviz kurlarının doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisi öngörülürken şirketin ürünlerinin ithalat ve ihracat kapasitesi söz konusu sürecin belirlenebilmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. İç pazara yönelik faaliyet hedefleri dâhilinde yatırım yapan şirketlere yönelik olarak döviz kurunun risk kapasitesi düşüktür ve bu süreç yatırım-kar transferi aşamasında ayrıca önemlidir. İhracat odaklı üretim yapan işletme için ise üretilen ürünlerin satışında, yatırım ve kâr transferi aşamasında da döviz kuru ayrı bir belirleyici etmendir.¹¹³

Genel literatürde döviz kurundaki değişim ve dalgalanmaların etkileri konusunda çeşitli kuramlar oluşturmaktadır. Günümüzde yapılan araştırmalarda döviz kuru düzeyindeki değişkenliklerin doğrudan yabancı yatırımları etkilediği yönündedir. Fakat bu durum literatürde kesin olarak ispatlanmış bir yargı olmayıp, söz konusu çerçevede farklı görüşler bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından genellikle güçlü paranın ev sahibi ülkenin rekabetçi gücünün belirleyici etmeni olarak görüldüğüne yönelik yorumlar mevcuttur. Bu kapsamda döviz kuru rekabet gücünü iki kanaldan etkilemektedir, bunlar gelir etkisi ve maliyet etkisidir. Değerlenmiş para yabancı yatırımların düzeyini arttıracak gibi

¹¹² Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 22.

¹¹³ Muhsin Kar, Fatma Tatlısöz, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, Karaman, *KMU İİBF Dergisi*, S. 14 (2008), s. 14.

azalmasına da yol açabilmektedir. Ev sahibi ülke parasının yatırımcı ülkenin parasına göre daha güçlü olması, ulusal paranın değerlendirilmesi bu piyasada üretilen mal ve hizmetlerin satımını çokuluslu şirketler için daha cazip hâle getirecektir. Eğer yatırımcının amacı girişin yasaklandığı yerel piyasada ticaret ya da ticaret dışı engellerle çalışmak ise ticaret doğrudan yabancı yatırım ile ikame edilir. Ayrıca değeri artmış ulusal para doğrudan yabancı yatırımları artırır çünkü tüketicilerin satın alma gücü yükselmiştir. Bu şekilde gerçekleşen gelir etkisi de doğrudan yabancı yatırımları artırıcı yönde pozitif bir etki yaratacaktır. Diğer taraftan, güçlü para ile birlikte yani ulusal paranın değerlendirilmesiyle ev sahibi ülkedeki hareketsiz etmenlerin maliyetleri yükselecektir. Bu da yerel piyasada üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttıracaktır. Söz konusu durum, ev sahibi ülke piyasasını, yabancı piyasalar karşısında daha az rekabetçi bir pozisyonda bırakacaktır. Alternatif olarak doğrudan yabancı yatırımların çıktıkları ülkede dış ticarete konu oluyorsa, doğrudan yabancı yatırımlar ile birbirlerinin tamamlayıcısı olur ve değerlendirilmiş ulusal para yerel piyasanın rekabet gücünü azaltır. Bu durumda maliyet etkisi ev sahibi ülkedeki yabancı yatırımları azaltırken diğer ticaret bölgelerindeki yabancı yatırımları ise arttıracaktır.

Eğer gelir etkisi maliyet etkisinden daha fazla ise güçlü para ile yani değerlendirilmiş ulusal para ile birlikte ev sahibi ülkedeki yabancı yatırım seviyesinde bir yükseliş meydana gelecektir. Eğer maliyet etkisi gelir etkisinden fazla ise ev sahibi ülkedeki yabancı yatırımların seviyesinde bir düşüş olacaktır. Değerlendirilmiş ulusal para ile birlikte ev sahibi ülkedeki yatırımlardaki yaşanan düşüş diğer bölgelerdeki yatırımlarda artışa neden olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların seviyesi ev sahibi ülke ile yatırımı yapan ana ülke arasındaki döviz kurlarına bağlı olduğu kadar iki farklı ev sahibi ülke arasındaki döviz kuruna da bağlıdır. Fakat doğrudan yabancı yatırımların payı sadece iki farklı ev sahibi ülke arasındaki değişikliğe tepki vermektedir.¹¹⁴

5. Dışa Açıklık

Bir ekonominin dışa açıklığını ölçmede çoğunlukla dış ticaret hacmi / gayrisafi millî hâsıla oranı kullanılmakta olup bu oran ticari sınırlamaların bir ölçüsü olarak yorumlanmaktadır. Dışa açık olmanın doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisi, yatırım

¹¹⁴ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 24.

tipine bağılı olarak değişmekle beraber gelişmiş, kapsamlı ekonomilerin daha fazla yabancı yatırım çektiği yaygın bir görüştür.¹¹⁵

Aslında açıklığın doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi yatırımların türüne bağılı olarak da değişmektedir. Yatırımlar, yerel piyasaya hitap ediyorsa, yatırım yapılan ülkenin piyasasında ticaret yapma amacı güdülyorsa, ticaret kısıtlamaları ve buna bağılı olarak düşük bir açıklık oranı, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. Nihayetinde yabancı firmalar yerel piyasaya yapacakları ithalatlarda güçlükler yaşayacaklardır. Bu çerçevede firmaları ithalat yerine o yerel piyasaya yatırım yapma fikrine götürecektir. Bu durumun aksine ihracata yönelik yatırım yapan çokuluslu şirketler, ticarete getirilen korumacılığın işlem maliyetlerini yükseltmesiyle aksayan rekabet şartlarının artmasından dolayı, daha çok açıklık oranına sahip yerel ekonomileri tercih edeceklerdir. Dışa açıklık ve ticaret liberalizasyonu birçok ülke örneğinde görüldüğü üzere yabancı yatırımların ülkelere yönelmesi açısından gün geçtikçe önemini arttırmaktadır.¹¹⁶

6. Sermaye ve Tasarruf Açığı

Ülkelerin kalkınabilmeleri için belirli bir büyüme oranına ulaşması gerekmektedir. Makul bir büyüme oranına ulaşmanın en önemli yolu da yatırımları hızlandırmaktır. Bir ülkenin yatırımlarını arttırabilmesi için ise gerekli olan ana unsur, belirli bir yurt içi tasarrufun oluşturulmasıdır. Bilindiğı üzere, gelişmekte olan ekonomilerin en önemli sorunlarından birisi, yurt içi tasarruf açığı veya yetersizliğidir. Kapalı ekonomi varsayımı altında yurt içi tasarruflar iki yolla arttırılabilir: Bunlardan birincisi özel tasarrufların arttırılması, diğeri ise kamu tasarruflarının arttırılmasıdır. Özel tasarruflar hane halkı ve teşebbüs tasarruflarından meydana gelir. Hane halkının gelir düzeyi artmadıkça tasarrufların artması mümkün değildir. Teşebbüs tasarrufları ise yatırım fırsatlarının arttırılması ve yatırımlar için özendirici tedbirlerin alınması ile arttırılabilir.

Bu iki tasarruf etmeninin kısa dönemde artmasının zorluğu, gelişmekte olan ülkeleri kamu tasarrufuna itmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çeşitli politik ve ekonomik nedenler, kamu tasarrufuna da imkân vermemektedir. Kamu açıkları borçlanma ile yüksek faiz ödeyerek, finanse edilmektedir. Zamanla yurt içi piyasalar borçlanma gereksinimi

¹¹⁵ Bekir Gövdere, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", *Dış Ticaret Dergisi*, S. 6 (1997), s. 9.

¹¹⁶ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 25.

karşılama da yetersiz kalmakta, gelişmekte olan ülkeleri yabancı sermaye arayışına yönelmektedir. Bu durum yatırımlara doğrudan sermaye açığı olarak olumsuz yönde yansımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı kalkınma çabasını başarıya ulaştırabilmesi için her şeyden önce tasarruflarla yapılacak yatırım miktarının artması gerekmektedir. Yatırım yapmak için ya ihracatı kat kat artıracak ya da dış borç alacaktır. Ülke kaynaklarının yetersiz, ihracatı kat kat artırmanın imkânsız olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın çok pahalı ve riskli olduğu bir ortamda yabancı sermaye getireceği teknoloji, know-how, modern işletme ve pazarlama yöntemleriyle ülkelerin bu süreci daha az maliyetle ve sürekli olabilecek bir kalkınma hamlesi ile atlatmalarına yardımcı olacaktır.¹¹⁷

7. Teknoloji Açığı

Yabancı sermaye yatırımlarından beklenebilecek en önemli yararlarından birisi de teknoloji transferidir. Dünyada sürdürülen araştırma-geliştirme faaliyetlerinin çok önemli bir kısmı büyük Amerikan, Japon ya da Avrupalı çokuluslu şirketler tarafından yürütüldüğü için bu şirketler doğal olarak yeni ürünlerin, üretim tekniklerinin, pazarlama yöntemlerinin ve yönetsel yaklaşımların elde edilebilmeleri bakımından da zengin kaynaklar olarak görülmektedirler. Öte yandan daha küçük ölçekli ve çoğunlukla gelişmekte olan ülke kaynaklı çokuluslu şirketler ise başka maliyeti yüksek teknoloji transferi ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelere elde edilen eski teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere aktarılmaktadır. Bu transferler çok etkin ve verimli olmasa da bu sayede ülkenin sanayisi altyapısına yönelik bilgi ve tecrübelerin arttırılması açısından fayda sağlamaktadır.

Elbette, teknoloji transferini mümkün kılabilmek bakımından, söz konusu teknolojinin niteliğine bağlı olarak yeterli sayıda yetişmiş elemanın ev sahibi ülke bünyesinde bulunması gibi bir ön şart mevcuttur. Maalesef yabancı sermayenin getirebileceği yeni teknolojileri kendilerine mal edebilmek bakımından gelişmekte olan pek çok ülkenin hâli hazırda yetişmiş insan gücü varlığı değerlendirildiğinde durumun bu ülkeler lehine hiç de parlak olmadığı bir gerçektir.¹¹⁸

¹¹⁷ Faruk Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", *Hazine Dergisi*, S. 13 (2000), s. 10.

¹¹⁸ Uras, a.g.e., s. 44.

8. Eğitim Açığı

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde eğitim ve öğretim sürecindeki kalite ve kaynak eksikliği nedeniyle bilgi yaratma, yaratılmış olan bilgiye ulaşma ve yaratılmış olan bilgiyi kullanma konularında önemli sorunlar söz konusudur. Ayrıca kalkınma ve gelişme konusunda sanayileşme ve teknoloji günümüzde kilit rol oynamaktadır. Sanayileşme ve teknoloji, gelişmiş ülkelerin ve uluslar üstü şirketlerin tekelindedir. Durum böyle olunca, bu teknolojilere ilişkin bilgiler de bu ülkelerin ve uzantılı olan şirketlerin tekeline tabidir. Bu bilgilere ulaşmak, bu bilgileri kullanmak ve ortaya yeni bilgiler koyarak bunlardan katma değer yaratmak gerekmektedir. Oluşan katma değer vasıtasıyla sermaye birikimi ve sermaye açığının kapatılması imkânı doğabilecektir. Bu birikimin oluşturulmasında ve söz konusu açığın kapatılmasında doğrudan veya dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının katkısı büyük olmaktadır. Bilgi yaratmak, yaratılan bilgilere ulaşmak ve ulaşılan bilgileri kullanmak konusunda da doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye vazgeçilmez bir etkidir.

Yabancı sermayenin getireceği yabancı personel tek başına istenileni ortaya koyamayacak olup birçok durumda bu konuda yerli personelin eğitimi zorunluluğu vardır. Eğitim, yönetici eğitimi olduğu kadar daha alt seviyede personelin ve hatta en alt kademedeki işçinin eğitimini de kapsamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde artan eğitilmiş personel ile önemli bir beşeri sermaye birikimi de kazanılmış olacaktır.

9. İşgücü Açığı

Ekonominin bütünü açısından bakıldığında iş ve çalışma, sınırlı bir etmen olan emeğin toplum için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretimi için kullanımını temsil eder. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ihtiyaç duyulan işgücü, büyük ölçüde yatırım yapıldığı ev sahibi ülke tarafından karşılanmaktadır. İşsizlik açısından önemli sorunların yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde bu durum, istihdam bakımından elverişli olanaklar sağlamaktadır. Aslında gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmesinin önemli nedeni düşük ücret düzeyidir. Özellikle üretimin emek yoğun aşamalarının gelişmekte olan ülkelere kaydırılması, bu ülkelere yönelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam artırıcı etkisinin yükselmesine yol açmaktadır. Yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar, ilave sermaye ve teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmektedir. Yabancı sermayenin ülkeye girişi ile faaliyet gösterdiği sektördeki diğer

yerli firmalara kıyasla daha yüksek ücret ödemektedir. Bunun en büyük nedenleri arasında yabancı sermayenin gittiği ülkede iyi bir intibak edinmek istemesi, yerel piyasadaki rakiplerinin önüne geçme isteği, işten ayrılma süreçlerine önlem almak, diğer yerli rekabetçilerin elindeki nitelikli işgücünü transfer etme istemi şeklinde sıralanabilir.

Yabancı sermayenin gittiği ülkede ücret artışlarının en fazla kalifiye işçilerde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki girişimciler bilgi sahibi olmadıkları birtakım işleri yabancı sermayenin ülkeye gelmesiyle onlarla beraber iş süreçlerine katılarak onlardan öğrenmektedirler. Yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji konusundaki yönetim ve işletmecilik bilgisini de ayrıca yaygınlaştırmaktadır.¹¹⁹

10. Ödemeler Dengesi Açığı

Bir ülkenin belirli bir dönem (genellikle bir yıl) içinde diğer ülkelerle olan tüm iktisadi ilişkilerini göstermek için ölçütleri önceden tespit edilmiş bir sisteme göre tutulan kayıtlara ödemeler bilançosu denilmektedir. Diğer ülkelerle olan iktisadi ilişkiler sonucu ülkeye para girişine neden olacak işlemler ödemeler bilançosunun alacakları, para çıkışını gerektirecek olan işlemler ise borçları gösteren kısmında yer alır.

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler önemli derecede ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri konusunda çeşitli görüşler bulunmakta olup bir bölümü yabancı sermayenin ödemeler dengesi açığını arttırıcı etki yaptığını savunurken diğer bölümü de tam tersini savunmaktadır. Mesela bir fabrika kurmak amacıyla ülkeye yurtdışından sermaye girişi, ödemeler dengesine artı olarak işlenir. Fabrika üretime geçtiğinde ve bağlı şirket ülke içerisinde faaliyetlerine başladığında, üretimin bir kısmını ihraç ederek ya da ithal ikamesinde kullanarak ödemeler dengesine iyileştirici etki yapmaya devam edebilir. Öte yandan, bağlı şirketin yurtdışından ara malı ya da hammadde ithal etmesi de ödemeler dengesine eksi olarak işlenecektir. Bununla birlikte kârların yurtdışına transferi ve yabancı üretim etmenlerine yapılan ödemeler, ülkeden döviz çıkışını arttırır ve dolayısıyla

¹¹⁹ Ersan Bocutoğlu, *Makro İktisat Keynesyen Teori ve Politikalar*, Trabzon: Derya Kitabevi, 2001, s. 25.

ödemeler dengesini bozar. Yani yabancı yatırımın ödemeler dengesi üzerindeki etkisi yatırımın amacı ile bağlantılıdır.¹²⁰

11. Vergi Açığı

Doğrudan yabancı yatırımların tercihini etkileyen ve yönlendiren önemli etkenlerden birisi de ev sahibi ülkenin vergi mevzuatı, politikaları ve bu anlamda almış olduğu entegrasyon kararlarıdır. Gerek vergi oranları gerekse uluslararası yatırımcıya yönelik vergisel düzenlemelerin olduğu bir sistemin varlığı, yatırım kapasitesini arttıran bir etmendir. Ayrıca söz konusu düzenlemeler yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkeye olan görüşlerini de olumlu yönde etkilemektedir.¹²¹ Bu çerçevede yabancı yatırımcılar uluslararası mevzuata yakın vergi düzenlemelerinin olduğu ülkelere mali ve kurumsal istikrarın varlığı düşüncesiyle yoğun olarak yönelmektedirler.¹²²

Literatürde vergisel yapının, iç piyasada faaliyet gösteren işletmelerden çok ihracat yapan ve ihracata yönelik olarak üretim yapan firmalar üzerinde daha etkili olduğu kabul edilmektedir.¹²³ Bunun yanında yabancı yatırımları cazip hâle getirmek için uygulanan yöntemlerden bir diğeri de vergisel teşviklerdir. Söz konusu teşviklerin yatırımlar üzerindeki olumlu etkisinin yanında gelir kaybına sebep olması, uygulamadaki yaşanan zorluklar, maliyet etmeni ile kaynak dağılımını etkilediğinden dolayı ortaya çıkaracağı önemli sosyal travmalar da olabilecektir. Bu olumsuz süreci atlatabilmek için de yapılan vergisel teşvik ve düzenlemelerin anlaşılabilir, sektörel derinliği olan, etkin ve verimli olabilecek şekilde kurgulanması gerekmektedir.¹²⁴

Uluslararası yatırımcıların farklı ülkelerde yer alan piyasalarda bulunan faaliyetlerini, yatırımlarını idare edebilmek için birçok alternatif yapısal ve finansal tasarrufları bulunmaktadır. Bu çeşitlilik yatırım süreci için vergi yapısını daha önemli hâle getirmiştir ve vergilerin firmaların yatırım kararları üzerindeki başlıca değerlendirme etmeni hâline gelmesine sebep olmuştur. Diğer ülkelerdeki vergi kanunlarının kurumsal

¹²⁰ Atila Kesim, *Mikro İktisat*, Trabzon: Akademi Yayınları, 2000, s. 38.

¹²¹ Mihir Desai, Fritz Foley and James Hines, “Chains of Ownership, Regional Tax Competition, and Foreign Direct Investment”, *Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries: A Summary*, ed. Heinz Herrmann, Robert E. Lipsey, Berlin: Springer-Verlag, 2002, p. 65.

¹²² Candemir, a.g.e., s. 667.

¹²³ Grubert Mutti, “Empirical Asymmetries in Foreign Direct Investment and Taxation”, *Journal of International Economics*, Vol. 62, Iss. 2 (2004), p. 338.

¹²⁴ Howard Zee, Janet Stotsky, Eduardo Ley, “Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries”, *World Development Journal*, Vol. 30, No. 9 (2002), p. 1502.

veya bireysel davranışlar üzerinde özellikle uluslararası piyasada yatırımın yer seçimi ve büyüklüğü üzerinde de önemli bir şekilde belirleyiciliği vardır. Yapılan araştırmalara göre uluslararası firmaların yüksek vergili ülkelere düşük vergili ülkelere göre daha az yatırım yaptıkları gözlemlenmiştir. Vergi sonrası getiri oranının yıllık değişimleri ile yabancı yatırımların istekliliği arasında yapılan istatistiki tahminlerde, yabancı sermaye seviyesi ile endüstri ve ülkelerin vergi sonrası getiri oranı arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca vergilendirilebilir gelirin yüksek oranlı vergilerin olduğu ülkedeki bağlı kuruluştan daha düşük oranlı vergilerin olduğu ülkedeki bağlı kuruluşa aktarabilmek için finansal akımların ve şirket içi satışların söz konusu firmalar tarafından düzenlendiği de gözlemlenmiştir.¹²⁵

Doğrudan yatırımların ev sahibi ülkeye yönlendirilmesi sürecinde önemli vergisel unsurlardan bir diğeri de dolaylı vergilerdir. Bu tür vergiler girdilerin maliyetleri ile şirketlerin işletme giderlerini, aynı zamanda yatırımın risklerini arttırmaktadır. Dolaylı vergi yükümlülüğü beyan edilen gelirin telafi edilemez bir maliyeti olmadığı için, bağlı şirketlerin finansmanını ve şirket içi transferlerde kullanılan fiyatları yüksek düzeyde etkilememektedir. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki dolaylı vergilerin ölçülen etkisinin verginin yönlendirici finansmanı ve transfer fiyatlaması açısından yansıtması mümkün olmamaktadır. Gelir vergisi, firmaları sermaye, emek oranını düşürmektedir ve söz konusu düşüşe bağlı olarak doğrudan yatırımlar da azalmaktadır. Bu durumda dolaylı vergilerin etkileri işletmeler tarafından çok daha küçük ölçüde hissedilmektedir. Fakat dolaylı vergi indirimlerinden yararlanamayan yabancı yatırımcılar yerel yatırımcılar kadar dolaylı vergi oranı farklılıklarına karşı duyarlı olmaktadır.¹²⁶

Vergi rekabetinde de yapılan iyileştirmeler yatırım kararlarında diğer etmenler kadar ayrı bir yere sahiptir. Vergi rekabetine yönelik adımların atılmasının başlıca sebepleri ülkede ekonomik refahı sağlamak amacıyla sermayenin rekabetçi olabilmesi, doğrudan yabancı sermayenin ülkeye yöneltilebilmesidir. Bu süreçte toplam vergi yükü azaltılırken diğer uluslararası rakip ülkelerdeki muafiyet, istisna, indirim ve oranlar da değerlendirilmektedir. Uygulanan vergi rekabeti şahısların, kurum ve kuruluşların ticaret hayatında yer alma, seyahat, mülkiyet, mülk edinme, yatırım yapma, özgür ticari irade gibi konularda yaşayabilme imkânı tanıyan bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Yapılan bu reform sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli ölçüt,

¹²⁵ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 27.

¹²⁶ Desai, Foley, Hines, a.g.m., s. 62.

vergi rekabet tedbirlerinden muafiyet, istisna, indirim ve oranların yurt içi piyasa ile farklılık gösterecek şekilde haksız bir rekabet oluşturmasını engellemektir. Aksi takdirde vergi rekabeti amacından farklı bir biçimde ülke ekonomisi için bir tehdit hâline gelecektir.¹²⁷

Vergi rekabetinin bir başka biçimi de zararlı vergi rekabeti olarak adlandırılan, vergi oranlarının düşük tutularak vergi ayrıcalıklarının sağlanması ve vergisel işlemlere ilişkin bilgilerin saklanmasıdır. Bu kapsamda yapılan işlemler suretiyle ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekmesi vergi rekabetini olumsuz olarak etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Verginin yabancı yatırımcılar üzerinde etkililiği ev sahibi ülkenin doğrudan ve dolaylı vergilerde yapacağı iyileştirmelere, vergi teşvik sistemine dâhil edeceği uluslararası mevzuatta yer alan muafiyet ve istisnaları uygulamasına bağlı olmaktadır. Bu konularda yapılacak düzenlemeler ve uygulamalar, yabancı yatırımcıların karar süreçlerini hızlandırarak önemli ölçüde yatırımları yönlendirmelerine katkı sağlayacak bir ortam oluşturacaktır.¹²⁸

B. POLİTİK VE KURUMSAL FAKTÖRLER

1. Politik Belirleyici Etmenler

Doğrudan yabancı yatırımcı için önemli etmenlerin arasında politik istikrar gelmektedir çünkü söz konusu etken, yatırımcıların gelecekteki plan ve programlarını belirleyecek süreçleri içermektedir. Bu çerçevede yatırım yapılırken ev sahibi ülkenin siyasi geleceği, taşıyacağı belirsizlikler göz önüne alınmak zorundadır. Yatırımda risk potansiyelini alt seviyelere çekmek için ev sahibi ülkede politik açıdan dengeli bir süreç yaşanması, olması gereken anayasal düzenin, adalet mekanizmasının uyum içinde çalışması ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca sistemi tehdit edecek, istikrarı bozacak radikal grupların, özellikle eylem bazında güçlü olmaması, reformların anayasal çizgiler korunarak yapılması da önemli etmenlerin başında gelmektedir.¹²⁹

Doğrudan yatırım yapacak şirketlerin yerel piyasalarda yaptıkları üretimin potansiyel geliri, o piyasadaki mevcut olan politik istikrar arttıran bir fonksiyondur. Bir

¹²⁷ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 47.

¹²⁸ Steven Clark, *Tax Policy Study: Corporate Tax Incentives For Foreign Direct Investment*, Paris: OECD Publication, 2001, p. 25.

¹²⁹ Ercan Eren, Melike Bildirici, "Türkiye'de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık: 1980-2001", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, C. 16, S. 187 (2001), s. 31.

bölgedeki güçlü politik istikrar uluslararası firmaların o bölgede faaliyet gösteren diğer firmalardan daha fazla gelir elde etme potansiyelini arttırmaktadır. Yapılan çalışmalarda yerel ülkelerdeki politik istikrar ile yabancı yatırımlar arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum yerel piyasanın uluslararası piyasalar gibi rekabete açık olması anlamını taşımaktadır ve düşük fiyatlıma düzeyleri ile yerel piyasanın rekabetçi gücünün artmasına yardımcı olmaktadır. Rekabetçi ortamın güçlenmesi de yerel piyasadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına sebep olacaktır. Genellikle politik sistemin uyumlu ve istikrarlı olması, yabancı sermayeye karşı radikal ve saldırgan tutumların olmaması, ülkedeki politik istikrarı piyasanın ekonomik potansiyelinden daha ön plana çıkarmaktadır.¹³⁰

Politik sürecin doğrudan yabancı yatırımları ile etkileşim sürecine girmesi, ev sahibi ülkede teknolojik rekabet konusunda atılan adımlar, yaşam kalitesindeki gelişim ve joe-kültürel mesafe etmenleri çerçevesinde ortaya çıkmakta ve bu kapsamda önem arz etmektedir. Çünkü bir ülkenin araştırma ve geliştirme becerileri ve vasıflı işgücünün elde edilebilirliği, o ülkenin doğrudan yabancı yatırımları için rekabetçi avantajına yüksek derecede katkıda bulunmaktadır. Ülkenin ar-ge harcamalarının kapasitesi, o ülkenin, doğrudan yabancı yatırımlarda büyük bir etkiye sahip olan teknolojik araştırmalardaki çabasını ortaya koymaktadır. Teknolojik yeterliğe sahip olan ülkeler, bu yeterliliğe sahip olmayan ülkelere daha fazla yatırım çekebilmektedir. Yine bu çerçevede yaşam kalitesi ölçüleri olarak okuryazarlık oranı, telefon, radyo ve otomobil sahiplerinin toplam nüfusa oranı gibi değerler dikkate alınmaktadır. Bir ülkenin kentleşme derecesi, onun endüstriyel kapasitesiyle ve nüfusun yaşam standardıyla eş zamanlı olarak ilişkilidir. Bunların her ikisi de yabancı yatırımcılar için önemli etmenlerdir. Ayrıca yatırım yapan ülke ile yatırımın yapıldığı ülke arasında coğrafi yakınlık, taşıma maliyetlerini azaltarak doğrudan yabancı yatırım akışlarında önemli bir pozitif etkiye sahiptir. Aynı şekilde yatırım projesine ortak olan ülkeler arasındaki kültürel yakınlık da -Cezayir'deki Fransız yatırımları, Çek Cumhuriyeti'ndeki Alman yatırımları gibi- ticari işlemleri kolaylaştırmakta ve belirsizliğin derecesini azaltmaktadır. Buna paralel olarak da doğrudan yabancı yatırım akışları hız kazanmaktadır.¹³¹

¹³⁰ Batmaz ve Tunca, a.g.e., s. 32.

¹³¹ Elissa Braunstein, "Engendering Foreign Direct Investment: Family Structure, Labor Markets and International Capital Mobility", *World Development Publication*, Vol. 28, No. 7 (2000), p. 1160.

Politik sürecin devamında etkili olabilecek bir başka etmen de ev sahibi ülkedeki özelleştirme potansiyelinin olup olmadığı, politik yapının özelleştirmeye yönelik tutum ve davranışlarıdır. Ev sahibi ülke özelleştirme aşamalarında önemli gelişmeler ve iyileştirmeler yapıyorsa, bu durum özel sektöre yönelik girişim algısı olarak yabancı yatırımcılar tarafından değerlendirilir. Ayrıca söz konusu süreç özel ekonomik faaliyetlerin benimsendiğinin ve bu konudaki yapılanmanın temelini oluşturmaktadır. Genel olarak kamu iktisadi teşebbüsleri gelişmekte olan ülkelerde alt yapı ve insan kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı verimsiz çalışmaktadır. Bu etkinsizlik ve sonrasındaki olağan sonucu olan verimsizlik ülke bütçesine de ağır yük getirmektedir. Yerinde yapılan özelleştirme projeleri ile aksayan kamu iktisadi teşebbüsleri özel sektöre devredilip daha kârlı ve etkin bir şekilde yönetilebilmektedir.¹³²

2. Kurumsal Belirleyici Etmenler

Yabancı yatırımcıların karar sürecini etkileyen diğer önemli etmenlerde birisi de ev sahibi ülkede yapısal ve devlet kurumları nezdindeki yapısal reformların durumudur. Söz konusu kurumsal alt yapı ne kadar iyi olursa yabancı yatırımcının değerlendirme aşamasına o kadar katkı sağlayacaktır. Çünkü yatırım başlangıcının her aşamasında ve yatırım sürecinin başlamasından sonraki tüm süreçlerde kurumsal yapı ile sürekli iletişim içinde olunacaktır. Bu kapsamda sistem içerisinde aksayan, yatırıma engel olan birçok sorun eş zamanlı olarak yabancı yatırımcıyı da etkileyecektir.

Kurumsal yapılanmanın yanında ekonomik etmenlerin de yatırım kararlarına etkisi büyüktür. Bu çerçevede ekonomik göstergelerin en önemli veri kaynakları da hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması, bireysel tercih hakkı, piyasa koşullarında gerçekleştirilen gönüllü mübadele, ekonomik girişim özgürlüğü, sermaye ve işgücünün yerel ve uluslararası piyasalarda dolaşım hakkı, piyasalara serbest giriş, uluslararası ticaret ve özgürlükleridir.¹³³

Gelişen, durgun olmayan, yatırım dönüş hızının yüksek olmasına imkân verecek piyasa büyüklüğü ve hareket kabiliyetine sahip bir ekonomi her zaman yabancı yatırımcının dikkatini çeken bir piyasadır. Bu süreçte mal ve hizmet hareketleri talebi

¹³² Frank Sader, *Privatizing Public Enterprises and Foreign Investment in Developing Countries 1988-93*, Washington: World Bank Publication, 1995, p. 26.

¹³³ Surjit S. Bhalla, "Freedom and Economic Growth: A Virtuous Cycle?", *Democracy's Victory and Crisis*, ed. Axel Hadenius, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 205.

süreklilik arz etmektedir çünkü piyasa durgunluğu olmadığı için yeni yatırımlar ve yüksek kâr marjları söz konusu olabilecektir. Rekabetin olduğu, devlet müdahalelerinin asgari düzeyde bulunduğu, uzmanlaşmanın ve işbölümünün teşvik edilerek kaynakların daha etkin olarak kullanıldığı toplumsal refahın ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklendiği bir ülke her zaman yabancı yatırımcılar için cazibe merkezi olacaktır. Fakat büyüme potansiyelinin olmadığı, durgun bir ekonomide devlet kurumlarının altyapısal sorunlarının da olduğu bir ülkede ise yatırımcı tercihleri olumsuz yönde gelişecektir. Kurumsal etmenlerin içinde diğer önemli bir süreç de hukukî güvenlik, adalet, yapı ve mülkiyet haklarının korunması ve garanti altına alınmasıdır. Hukukî güvenlik ilkesi uluslararası yatırımcılar için temel değerlendirme göstergelerinin başında yer almaktadır. Doğrudan yatırım yapan yatırımcı yapmış olduğu yatırımlara ilişkin olarak sözleşme ve varlık haklarının devredilebilmesi ve güvence altına alınmasını, mülkiyet haklarının korunmasını talep edecektir. Aksi takdirde bu konulardaki belirsizlik, yatırımı engelleyen unsurların en önemlisi olabilecektir. Ayrıca uluslararası ticaretin güvence altına alınarak, uluslararası ticari yapılardaki hukukî anlaşmaları ev sahibi ülkenin mevzuatına uygulamış olması da yine yatırımcı açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Bu anlamda uluslararası ticaretin hukukî güvenlik çerçevesinde serbest ticaret ortamında gelişmesi, teknolojilerin, üretim bilgisinin, marka ve patent haklarının ev sahibi ülkeye gelmesini daha da kolaylaştıracaktır. Böylece ev sahibi ülkenin yapmış olduğu hukuksal düzenlemeler sayesinde teknolojik altyapı, yetişmiş insan kaynağı ve uluslararası markaların getirmiş olduğu piyasa genişlemesi sayesinde üretimini etkin ve verimli hâle getirecektir.¹³⁴

Ev sahibi ülkede kurumsal altyapıdaki yozlaşma, rüşvet ve yolsuzluk yine yabancı yatırımcıların dikkat ettiği başlıca unsurlardır. Kamuda görev yapanların mevkii ve yetkilerini kullanarak özel çıkar elde etmesi sürecine “yolsuzluk” denmektedir. Bu tür olumsuzluklar devlet kurumlarının kademelerine ne kadar sirayet etmiş ise yabancı yatırımcı tarafından söz konusu ülke o doğrultuda riskli ve belirsiz bir ülke olarak değerlendirilecektir.¹³⁵ Bu çerçevede projelendirilen yatırım kararı her zaman, risk ve belirsizlik ortamında alınmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin negatif ekonomik ve siyasi koşulları dikkate alındığında bu belirsizlikler çok daha fazla anlam kazanmaktadır. Yolsuzluk ve siyasi yozlaşmanın var olduğu bir ülkede yatırım yapmayı planlayan

¹³⁴ Jakob De Haan, Susanna Lundström, Jan-Egbert Sturm, “Market-Oriented Institutions and Policies and Economic Growth: A Critical Survey”, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 20, No. 2 (2006), p. 169.

¹³⁵ Toke Aidt, “Economic Analysis of Corruption: A Survey”, *Economic Journal*, Vol. 113, No. 491 (2003), p. 632.

yabancı yatırımcılar, yatırım dönüş hızını ve iş planını tahmin edemediği için riskli bir yatırıma sahip olmaktadır ayrıca bir de siyasal yönetimlerin halkçı uygulamalarına da şahit olmaktadır. Ekonomi ve hukuksal alanda alanında önemli bir yere ve ağırlığa sahip olan siyasi mekanizmanın uyumsuz ve yersiz düzenlemeleri, yabancı yatırımcının karşı karşıya bulunduğu belirsizlikleri daha da artırmaktadır. Ekonomi politikalarının ve mali entegrasyonların rasyonalite dışında, şahsi etkilere maruz kalarak yönlendirilmesi de yatırımcı için ek riskler olarak algılanmaktadır.¹³⁶

Kurumsal etkenlerin uzantısı olarak ayrıca kültürel farklılıklar, dinsel etmenler ve ahlaki değer farklılıkları da yabancı yatırımların dolaylı da olsa yatırım değerlendirmelerinde ayrı bir yere sahiptir. Kültürel yapıya özgü olarak birtakım yazılı olmayan kurallar geçerlidir ve genlere kadar sirayet etmiş karakteristik değerler söz konusudur. Bunlar iş yaşamındaki ilişkileri, davranış biçimlerini, değer algılarını etkilemektedir. Sosyo-kültürel yapının içerdiği girişimcilik, uzlaşma ve ortak yaşama kültürü, milliyetçi tutumlar, farklı yorumlanan tasarruf alışkanlıkları gibi etmenler ülkenin ekonomik gelişim sürecini etkilemektedir. Kapasitesi olan zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara ve eğitilmiş nüfusa sahip olan ekonomilerin tutucu politikalar yüzünden gerilemesi, kültürel yapının ekonomi üzerindeki etkisini ortaya koyan önemli bir kanıttır. Ülkelerin ekonomik performansını dolaylı olarak etkileyen kültürel yapı, doğrudan yatırım girişini etkileyen diğer etmenler arasında yer almaktadır.¹³⁷ Kültürel farklılık arttıkça yabancı yatırımcı eğitim ve sermaye desteği ile yatırımını yerel işgücü ya da sermaye ile destekleyeceğini anlayamayınca başka bölgelerdeki yeni yatırımlara yönelmektedir. Satınalma yöntemi ile doğrudan yatırım sürecinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar var ise bunların aşılması, telafi edilmesi zorlaşmaktadır. Çünkü kültürel farklılıkların yönetim ve organizasyon aşamalarında oluşan zararları önemli ve telafi edilemez boyutlara ulaşabilmektedir.

Ahlaki ve dinsel değerler de doğrudan yatırımların dolaylı kurumsal belirleyicileri arasında yer almakla beraber, yatırımların ekonomik performansını etkilemekte olduğu düşünülmektedir. Ev sahibi ülkenin radikal düzenlemeleri ve belirleyici ahlaki, dinsel sınırlamaları olmadığı sürece doğrudan yatırım kararlarını etkileye birincil etmenlerden olmayacaktır. Yabancı yatırımcının dinsel ve ahlaki farklılıkları gözetilen bir düşünce ve

¹³⁶ Nathaniel Leff, "Economic Development Through Bureaucratic Corruption", *American Behavioral Scientist*, Vol. 8, No. 3 (1964), p. 11.

¹³⁷ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan*, İstanbul: İSO Yayını, 2002, s. 26.

tavır içinde olması bahsedildiği üzere ekonomik performansı etkilemektedir. Bu davranış ve düşünce yatırımın büyüklüğünü ve kapasitesini etkilemekten ileri gitmeyecektir.

Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Etmenler

Etmen Grupları	Etmenler	
I. Politik Etmenler	<p>Ekonomik, politik ve sosyal istikrar</p> <p>Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar</p> <p>Vergi politikası</p> <p>Ticaret politikası ve DYSY tutarlılığı</p> <p>Özelleştirme politikası</p> <p>Piyananın yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle rekabet ve işletme satınalma ve birleşme politikaları)</p> <p>Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları</p>	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Etmenler	<p>Yatırımlarının promosyonu (ülkenin pazarlanması vb.)</p> <p>Yatırımların teşviki</p> <p>Maliyetler (rüşvet, yolsuzluk, bürokratik etkinlik v.b.)</p> <p>Yatırım sonrası hizmetler</p> <p>Sosyal etkenler (yaşam kalitesi, v.b.)</p>	
III. Ekonomik Etmenler	Yatırım Stratejileri	Yatırım Stratejileri Etmenleri
	Pazara yönelme	<p>Pazar büyüklüğü ve kişi başına millî gelir</p> <p>Piyananın büyümesi</p> <p>Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkamları</p> <p>Tüketici tercihleri</p> <p>Piyasaların yapısı</p>
	Kaynağa / stratejik varlığa yönelme	<p>Hammaddeler</p> <p>Düşük ücretli vasıfsız işgücü</p> <p>Vasıflı işgücü ve ARGE</p> <p>Fiziki altyapı (havaalanı, enerji, yol, telekomünikasyon)</p> <p>Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (marka)</p>

	Etkinliğe yönelme	Kaynak maliyeti ve işgücü verimliliği Girdi ve arama maliyetleri Bölgesel entegrasyon anlaşmalarına üyelik, ölçek ekonomisi
--	--------------------------	--

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 1998, S: 91

C. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İktisadi gelişmeler, yatırım etmenlerinin değerlendirmesindeki ölçütlerin çeşitliliği, doğrudan yabancı yatırım sürecinde uluslararası rekabetin ve kurumsal yapının başlıca belirleyicileri olmaya başlamıştır. Sermaye hareketleri, ticaret ve yabancı yatırımların önündeki engeller, ulaşım ve iletişim maliyetleri, ulusların hammadde alım ve satış tedarik yönleri, politik ve kurumsal etmenler, vergisel düzenlemeler, uluslararası rekabet gibi unsurlar yatırım süreçlerini uluslararası çerçevede etkileyen diğer belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır.¹³⁸ Söz konusu etmenler içerisindeki ulusların ülke dışındaki yatırımları arttıkça uluslararası üretimin hızı da artmakta ve bu yatırımlar, söz konusu yatırımlar için sadece ulusal piyasaların genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda daha büyük ve geniş ölçekteki bölgesel ve küresel piyasaları da etkilemektedir.¹³⁹

Dışa açık bir ekonomi, serbest piyasa koşullarında dünya ile bütünleşen, sermaye hareketlerinde görece serbestliği olan, dış ticaret kontrolleri en az düzeye indirilmiş ya da yatırımcı lehine düzenlemeler yapılmış bir ekonomidir. Ayrıca ekonomik kalkınma ve dışa açılma süreçlerine yalın olarak bakıldığında aralarında zayıf bir ilişki gözlemlenmektedir. Fakat her dışa açılma aşamasını başlatan ülke istenen sürdürülebilir kalkınma, tasarruf ve yatırım amaçlarını yerine getirememektedir. Söz konusu ülkelerin uygun zamanda ya da ülke gerçeklerini göz ardı ederek, olması gereken alanlarda değil de farklı sahalarda dışa açılmaları bu süreci olumsuz etkilemektedir. Bunların yanında dışa açılma sürecinin -eş zamanlı olarak yapılması gereken reformlarından olan- altyapı, politik-kurumsal iyileştirmeler de yerinde gerçekleştirildiği takdirde yaşanan olumsuzlukların etkisi daha

¹³⁸ Annette Bongard, *Vertical Interfirm Relations: A Competition Policy Issue Competition Policy in the Global Economy*, ed. Leonard Waverman, William S. Comanor, Akira Goto, London and New York: y.y., 1997, p. 11.

¹³⁹ Mehmet Atalay, "Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türk İmalat Sanayi", Ankara, *Planlama Dergisi*, Özel Sayı (2002), s. 77.

büyük boyutlara ulaşmaktadır.¹⁴⁰ Yabancı yatırımcılara yönelme sürecinde önemli boyutlarda ve ileride telafisi zor ekonomik dalgalanmalara sebebiyet vermemek için birtakım koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Söz konusu koşulların oluşması test edilmeli, bu koşulların oluşmasına yönelik adımlar plan ve programlar dâhilinde geliştirilmeli, asgari bir sanayileşme altyapısına ulaşılmalı, yapılması gereken politik ve mali reformların da alt yapısını oluşturmalı, sanayi mamul ve yarı mamul ihraç edebilecek kapasiteye ulaşılmalıdır.¹⁴¹

Doğrudan yabancı yatırımlar dünya konjonktüründe yüksek kapasitedeki batılı sanayi ülkeleriyle, etrafında yer alan gelişmekte olan ülkeler arasında çıkar bütünleşmesi oluşturmuştur. Bu ülkelerin dışa açılma aşamasındaki belirleyici etmenlere ilave olarak merkezdeki ileri sanayi ülkelerinin koyduğu sınırlar ve kurallar olmuştur. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketlerinin faaliyetlerinden de faydalanmışlardır. Gelişmiş ülkeler, hızla büyüyen iç piyasaların gerektirdiği emek yoğun malları ithal ederek iç piyasada reel ücret artışlarını da böylelikle sınırlamışlardır. Çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere emek yoğun malları ihraç ederek ülke içindeki istihdam ve reel ücreti arttırabilmiş, döviz gelirlerini yükseltebilmiş ve sanayileşme sürecini de hızlandırmışlardır.¹⁴²

Dünyada uluslararası yatırım sürecine girmiş ülkelerde ayrıca bir liberalleşme programının uygulandığı görülmektedir. Söz konusu program çerçevesinde öncelikli olarak sanayi mamul ve hizmet ihracatının arttırılarak cari işlemler açığının azaltılması, dış borçların düzenli ödenmesi ve doğrudan yabancı yatırımların güven duyacağı bir ortam hazırlanması amaçlanmıştır. Ayrıca enflasyon hızının düşürülmesi ve ekonomik büyümenin sürekliliği temel programın diğer gerekliliklerini oluşturmuştur. Çünkü bu süreçte merkezî yönetimden alınan kararlar yerini devlet müdahalesinden arınmış ve serbest piyasanın hâkim olduğu bir aşamaya bırakılmaktadır. Kamu iktisadi teşebbüsleri dâhil tüm kamu kesimi özelleştirmeler ile daraltılmış ve özel girişimler teşvik edilmektedir. Bu etmenlerin yanında fiyat denetimini ile ithal malları rekabeti ve içeride

¹⁴⁰ Bilgin Tiryakioğlu, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT, 1997, s. 324.

¹⁴¹ Galip Yalman, “*Gelişme Sanayileri ve Stabilizasyon Politikaları*”, Ankara: Yurt Yayınları, 1984, s. 89.

¹⁴² Gülten Kazgan, “*Ekonomide Dışa Açık Büyüme*”, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1985, s. 242.

yabancı sermaye mallarının rekabeti sağlanmaktadır. Bu çerçevede mal, hizmet ve sermaye hareketleri, döviz kuru, faiz haddi gibi önemli ölçüde serbest şartlara ulaşmaktadır.¹⁴³

Gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara yönelik dikkate aldığı ve bu kapsamdaki uygulamalarının yanında diğer bir önemli etmen de ekonomi politikalarıdır. Söz konusu duruma örnek olarak Asya'daki gelişmekte olan uluslar verilebilir. Hong Kong ve Singapur doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmesi için ekonomik etmenleri etkin bir şekilde kullanmış, sınırlamaları kaldıran ekonomik bir politika izleyen, yatırımların artması için yatırım ortamını cazip hâle getiren ülkelere örnek olarak gösterilmektedir.¹⁴⁴

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını büyüme ve kalkınma açısından vazgeçilmez bir etken olarak değerlendiren dünyadaki birçok ülke, bu çerçevede birçok strateji ve politika takip etmek ve uygulamak durumunda kalmıştır. Dünyada genelde önemli uygulama alanı bulan söz konusu politikalar şu başlıklar hâlinde yer almaktadır;¹⁴⁵

- Etkin ve verimli olabilecek işlem ve kurallar,
- Özelleştirme politikasının varlığı,
- Amacına uygun ve kısa bürokratik işlemler,
- Teşvik tedbirleri,
- Üretime, iş potansiyeline uygun işgücü ve ücret politikası,
- Rekabet politikası,
- Ekonomik ve siyasi süreçlerde istikrar,
- Dünya ticaret sistemine üyelik,
- Dünyada yer alan ekonomik birleşmelere üyelik,
- Vergileme politikasıdır.

Bu etmenlerin yanında etkin ve hızlı bürokratik işlemler, işleyişin gerektirdiği kadarı ile bu sürece uygun işlemler ve kurallar doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye yönelmesi için diğer önemli etmenlerdendir. Söz konusu etmenlerin varlığı ile işlemler daha kısa sürede tamamlanarak ağır bürokratik aşamaların yatırım sürecini

¹⁴³ Kazgan a.g.e., s. 382.

¹⁴⁴ Ünal Bozkurt, *Ekonomide Yabancı Sermaye*, İstanbul: YASED Yayınları, 2001, s. 5.

¹⁴⁵ Paul Hirst, Thompson Graheme, "Küreselleşme Sorgulanıyor.", çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, 1998, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ihr/genel/genel.htm>, p. 13. (13.02.2016)

engellemesinin önüne geçilmiş olacaktır. Örnek olarak, Gana ve Uganda'da herhangi bir üretim tesisini faaliyet geçirmek 2 yıl, Tanzanya'da bu durum 18 ayda, Malezya'da 6 aydır. Öte yandan uluslararası bir şirket yatırım başvurusu onayı için Singapur'da en fazla 3 hafta beklemektedir. Bu süre dünyada genel olarak gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda altı aydan az bir süre almamaktadır. Singapur diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında çok hızlı işleyen bir uygulama ile doğrudan yabancı yatırımların ülkeye yönelmesinde avantaj yaratan önemli bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Yabancı yatırımın dünyada herhangi bir ülkeye yönelmesi sadece kısa vadeli kâr spekülasyonu ile olmamaktadır. Orta ve uzun vadeli olarak yatırım yapan doğrudan yatırımlar istikrar sürecinin de yerleşmiş olmasına dikkat etmektedirler.

Dünyada doğrudan yabancı yatırımlar ve bu kapsamdaki ülke entegrasyonları önemli bir şekilde iç içe geçmiştir. Gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımcıları kendi ülkelerine yönlendirebilmek için birçok politika ve uygulamalar geliştirilmektedir. Çünkü uluslararası çerçevede rekabet ortamının daha da artarak keskinleştiği dünyamızda karşılıklı ülke etkileşimleri giderek artmaktadır. Örnek olarak bir buz hokeyi donanımı İsveç'te tasarlanmakta, Kanada'dan finanse edilmekte ve sırasıyla Cleveland ile Danimarka'da montajı yapılarak Kuzey Amerika ve Avrupa'da dağıtımı yapılmaktadır; donanımların imalatında kullanılan alaşımın moleküler yapısı Delaware' de araştırılıp patenti alınmakta ve Japonya'da imalatı yapılmaktadır. Mikro işlemciler Kaliforniya'da tasarlanmakta, Amerika ve Almanya tarafından finanse edilmekte ve Güney Kore'de imal edilen hızlandırılmış hafızaları kapsamaktadır. Spor arabalar Japonya tarafından finanse edilmekte, tasarımı İtalya'da yapılmakta, New Jersey'de icat edilip Japonya'da imal edilen gelişmiş aksamlar kullanılarak Indiana, Meksika ve Fransa'da montajı sonlandırılmaktadır. Jet uçakları tasarımı Washington ve Japonya'da yapılmakta, Seattle'de montajı yapılmakta, kuyruk makaraları Kanada'dan, özel kuyruk bölümleri Çin ve İtalya'dan, motorları ise İngiltere'den getirilmektedir. Uzay uyduları Kaliforniya'da tasarlanmakta, Fransa'da imal edilmekte, finansmanı Avusturyalılar tarafından yapılmakta ve Rusya'da yapılmış bir roketle fırlatılmaktadır. Bu etkileşimlerin olması dünyada doğrudan yabancı yatırımların önemini ayrıca göstermektedir. Bununla birlikte ticari yapılanma sürecinde sadece mal hareketlerine değil uzmanlaşmış kadrolara da ihtiyaç duyulması söz konusudur. Araştırma, ürün tasarım ve fabrikasyon konularındaki ihtiyaç, pazarlama, reklamcılık ve müşteri

temsilciliği çerçevesinde sorunların belirlenmesi, finansman, denetim ve taahhüt alanlarına ise aracılık hizmetleri de ayrıca önem arz etmektedir.¹⁴⁶

Diğer ülkelere yatırım yaparken başka bir takım önemli etmenler de değerlendirilmektedir. Bunların başında bütçe açıklarının büyük olmaması, tasarruf potansiyelinin düşük olmaması, ağır bir vergi sisteminin tüketimi frenlemesi, dolaylı vergi ağırlığı, sermayeyi yatırımcılardan şirketlere ve şirket içinde projeler arasındaki sistemin sağlıklı bir biçimde çalışması etkenleri ayrıca yatırımcı tarafından değerlendirmektedir.

Türkiye, birçok yönüyle doğrudan yatırımlar için cazip ve kapasitesi olan bir ülkedir. Fakat reel ekonomi ve mali piyasaları etkileyen politik istikrar sorunları, işgücü verimliliğinin diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında yatırım yapılabilir düzeyin altında kalmaktadır. Küresel ekonomik yapıya entegrasyonda uyum sağlayamaması, bürokratik sorunlar, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi etkenlerden dolayı doğrudan yabancı yatırımlar konusunda iyi bir performans gösterememektedir. Söz konusu olumsuz durumun düzeltilebilmesi için son yıllarda yeni teşvik uygulamaları, uluslararası vergilendirme süreçlerine yönelik reformlar, özelleştirme atımları, uluslararası tahkim, yeni altyapı düzenlemelerinin başladığı gözlemlenmektedir. Yabancı yatırımlara yönelik bu ve benzeri düzenlemelerin artması ile kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu kapsamındaki saydamlık ve hesap verebilirlik kavramları yatırımcılara güven vermektedir. Ayrıca hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, yatırım teşvikleri, uluslararası vergilendirme düzenlemeleri, ülkenin stratejik konumu ve uygun coğrafi şartlarının da yardımıyla önemli bir cazibe merkezi hâline gelebilir. Bu çerçevede iyileştirilen olumlu süreçler yabancı yatırımların ülkenin GSYİH'na oranının yüksekliğini belirleyen bir gösterge olarak yer almaktadır.¹⁴⁷

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımları etkileyen, ülkedeki bahsedilen olumsuzlukların yanında yatırım potansiyeline yönelik önemli etmene de sahiptir. Genel olarak stratejik coğrafi konumu, pazar yapısının potansiyeli, genç ve potansiyele sahip bir nüfus yapısı, dünyada önemli konumlara sahip birçok uluslararası şirketin yatırımı, girişimciliğe yönelik destekler, dışa açık bir ekonomi ve liberal bir program uygulanması,

¹⁴⁶ Robert Reich, *Küresel Rekabet*, çev. Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994, s. 52.

¹⁴⁷ Ali Şen, Ozan Saray, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca Özel Sayısı (2010), s. 25.

uluslararası yabancı yatırım mevzuatının desteklenmesi bu etkenlerden önde gelenleri oluşturmaktadır. Ayrıca bu kapsamda ülkede yatırım yapılmasında rol oynayan diğer etkenler de şu şekilde değerlendirilebilir.

1. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Yapılmasını Teşvik Eden Olumlu Faktörler

Büyüme potansiyeli olan bir pazar; Türkiye, ekonomik genişlemenin ve yabancı sermaye yatırımlarının getirdiği iç piyasa hareketliliği ve ihracat süreci ile beraber refahın giderek yükselmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede eğitim düzeyinin yükselmesi, satış ve pazarlama tekniklerinin yükselmesi, kentleşme oranının artması ile birlikte Türkiye’de tüketim seviyesinde hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca Türkiye’de özellikle sanayi ve hizmet sektörü önemli derecede gelişme göstermektedir. Mesela 1994 yılında ülkede kullanılan cep telefonu 120.000 adet iken bu sayı 2005 yıllarına gelindiğinde yaklaşık 28 milyona çıkmıştır. Yine bu kapsamda 1998 yılında kredi kartı sayısı 7,1 milyon iken 2005 yılına gelindiğinde 27 milyon adet olmuştur.¹⁴⁸

Rekabetçi bir işgücü; Türkiye’de ücretlerin diğer ülkelere göre düşük seviyelerde olması bu açıdan önemlidir. Ayrıca son yıllarda mesleki eğitim okullarına ağırlık verilmesiyle birlikte imalat ve üretime yönelik kalifiye eleman açığı hızla olumlu bir şekilde gelişmektedir. Lastik üreticisi Brisa, çelik kablo üreticisi Beksa ve telekomünikasyon şirketi Netaş, merkezi Belçika’da olan Avrupa Kalite Yönetimi kurumundan Avrupa Kalite Ödülü almışlardır.

Jeopolitik konum; Avrupa ile Asya arasında bir köprü olma özelliği ve Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya’daki gelişmekte olan pazarlara yakınlığı ile Türkiye, doğrudan yatırımların ihracata yönelik süreçlerini gerçekleştirmek isteyen çok uluslu şirketler için benzersiz konuma sahiptir. Ayrıca doğal kaynaklar göz önüne alındığında Türkiye’nin konumu daha da öne çıkmaktadır. Orta Doğu ve Hazar petrolü ile Orta Asya doğalgaz rezervleri hemen sınırların diğer tarafındadır. Bu konum, 2005 yılının Mayıs ayında tamamlanan, Azerbaycan petrolünü Türkiye vasıtasıyla Akdeniz’e ulaştıran Bakü-Ceylan petrol boru hattı ile daha da önem kazanmıştır.

¹⁴⁸ Arıkan, a.g.e., s. 51.

Yenilenen altyapı; Bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri hariç, Türkiye'deki birçok sanayi bölgesi elektrik, kanalizasyon, doğalgaz, telekomünikasyon ve ulaştırma gibi alt yapı hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Ayrıca organize sanayi eksikleri de küçük ve orta ölçekli üreticilere yönelik sanayi bölgeleri kurularak bu konudaki noksanlıklar telafi edilmektedir. Türkiye'deki telekomünikasyon ağı oldukça genç olmasına karşın teknolojik açıdan ileridedir ve geniş bir kapsama sahiptir. Ülkenin her hangi bir noktasında kolaylıkla mobil iletişim sağlanabilmektedir. Mali sektör de elektronik altyapı açısından her geçen gün kendisini güçlendirmektedir.

Yasal süreçler; Türkiye'nin dışa açılma süreci ile beraber kurumsal mevzuatında önemli reform süreçlerine başlanmıştır. Özellikle doğrudan yabancı yatırımların liberalizasyon mevzuatına yönelik sınırlamalar azaltılmış, yabancı yatırımcıların güven duymasını sağlayan koruma ve davranış standartları getirilmiş, etkin bir rekabet politikasına yönelik düzenlemeler ile mevcut sistemin reformu sağlanmıştır.¹⁴⁹ Ayrıca serbest dalgalı döviz kuru, yerel para biriminin konvertibl olması, malların ülkeye serbestçe girip çıkabilmesi, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında yürürlükte olan Gümrük Birliği ve liberal bir doğrudan yatırım mevzuatı bu konunun başlıca etmenleri olarak düşünülebilir. Türkiye'de yatırım sürecinin hiç bir aşamasında yabancı ve yerli yatırımcı ayrımı yapılmamaktadır. Yerli yatırımcılara verilen haklar, teşvikler, muafiyetler ve ayrıcalıklardan yabancı yatırımcılar da yararlanabilmektedir. Sermaye hareketlerinin ve kârların ülke dışına çıkarılmasının önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Yapılan son düzenlemelerle bürokratik işlemler de eskisine nazaran oldukça basitleştirilmiştir.

Liberal bir mevzuat yolunda bahsedildiği üzere önemli adımlar atılmasının yanında, Türkiye geçmiş yıllara oranla yabancı yatırımcıya daha güvenli bir ortam sunmaya başlamıştır. Bu kapsamda fikri mülkiyet haklarının korunmasına öncelik vererek yatırımcı güveni tesisinde büyük bir gelişme göstermiştir. 1994 yılında kurulan Türk Patent Enstitüsü (TPE) bu konuda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Çünkü 1994 ile 1998 yıllarında TPE'nin kaydettiği toplam 4.051 adet patentin 3.584 tanesi yabancı kuruluşların, 467 tanesi yerli kuruluşların olmuştur.

Türkiye uluslararası ticaret alanındaki bazı iki-yanlı ve çok-yanlı anlaşmalara taraf olmakla beraber, birçok uluslararası organizasyonun da üyesidir. Birleşmiş Milletler, Nato,

¹⁴⁹ Bongard, a.g.e., p. 19.

Avrupa Konseyi, OECD, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), IMF, Dünya Bankası bunlardan sadece bazılarıdır.¹⁵⁰

2. Türkiye’de Yabancı Yatırımların Önündeki Olumsuz Faktörler

Ekonomik yapı; Türkiye’de makroekonomik istikrarsızlık, süreklilik arz etmeyen ekonomik büyüme, kayıt dışı ekonomi, istikrarsız finansal sektör, özelleştirme sorunu, yüksek faiz oranları ve rant ekonomisi, yüksek üretim maliyetleri, yatırım teşvik sisteminin etkisiz ve belirsiz olması, vergi sisteminin dengesizliği, devlet yapısındaki bir takım yetersizlikler nedeniyle Türkiye’de ileriye dönük uzun vadeli beklentiler oluşmamaktadır. Döviz kurlarında yaşanan ani dalgalanmalar, aşırı değerlenmiş döviz kuru, kronikleşen yüksek enflasyon ve kamunun yüksek borçlanma ihtiyacı sebebiyle oluşan yüksek reel faizler uzun yıllar Türkiye ekonomisinde önemli sorunlar oluşturmuş, yerli ve yabancı yatırımcının dış pazarlarla rekabet edilebilirliğini fazlasıyla sınırlamıştır. Türkiye ekonomisinde, Uluslararası Para Fonu ile ortak uygulanan programlar sonucu son dönemde iyileşmeler yaşansa da, yatırımcı bu iyileşmenin sürdürülebilirliğini görmek istemektedir. Uzun yıllar uygulanan yanlış ekonomik politikalar sonucu ortaya çıkan güvensizliği silmek için zaman gerekmektedir.¹⁵¹

Ayrıca en önemli sorunların başında yüksek borç gelmektedir ve bu süreç Türkiye için şu sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları tarafından düşük notlar verilmesi ile beraber Türkiye etkin ve verimli olabilecek uluslararası borç piyasalarına yeteri kadar ulaşım sağlayamamış, özellikle iç borçlanmada yüksek reel faizler ödemek zorunda kalmış, uzun vadeli borçlanamamıştır. Tüm bu etkenlere ilave olarak kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının artması ile özel kesiminin borçlanma olanakları kısıtlanmış, maliyetler yükselmiş, dolayısıyla sermaye birikimi arttırılamamıştır. Öte yandan, çeşitli dış kaynaklardan sağlanan kredileri gereken şekilde verimli alanlarda kullanmağı, kamu kaynaklarındaki tasarrufların sağlanamadığı, israf edildiği birçok politik süreçte gözlemlenmiştir. Söz konusu şartların varlığı sürecinde ise hedeflenen makroekonomik politikaların uygulanmasına fırsat vermemekte, sürdürülebilir

¹⁵⁰ Arıkan a.g.e., s. 53.

¹⁵¹ Arıkan a.g.e., s. 41.

kalkınma hamlelerinin atılmasına engel olmakta ve sorunların ileriki dönemlere ötelenmesine ortam hazırlamıştır.¹⁵²

Bürokrasi; Doğrudan yatırımların ülkelere yönelmesinde dikkat edilen etkenlerden birisi de yatırım sürecinin yavaşlamasına sebebiyet veren bürokrasi ağıdır. Üst düzey siyasetçiler için idari işlemler günlük hayatı sıradan bir parçası olarak görülebilir. Fakat benzer birçok idari işlemin masrafları ile beraber bir araya geldiği düşünülürse yatırımcılar açısından bu süreci etkileyen önemli bir etmen durumuna gelmektedir. Düzenleyici işlemlerin gereğinden fazla ve karışık olması yabancı yatırımlar açısından cazip bir ülke ve olmayan ülke kapsamında bir değerlendirmeye sebebiyet verebilir. Bu süreçler, yabancı yatırımcının bürokratik engel ve zaman kayıplarından dolayı zarara uğramasını da ortaya çıkarınca söz konusu kıyaslamalar ile yeni ve potansiyel yatırımlar açısından ülke aleyhine sonuçlar oluşturmaktadır. Bu durumda Türkiye'ye rakip olan ve yatırımlar için daha uygun ortamlar sağlayan rakip ülkelere giden, sınırlı kaynaklara sahip olan ve ihracata yönelik, küçük ve orta ölçekli işletmeler için de olumsuz algılara sebebiyet vermektedir.¹⁵³ Bürokratik sürecin tespitine ve iyileştirilmesine yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu çerçevede durumun tespitine yönelik söz konusu araştırmalardan birisi de Dünya Bankasının yapmış olduğu çalışmadır. Buna göre Türkiye'de herhangi bir yatırım sürecinin uygulamaya geçmesinin birkaç aşamadan oluştuğu ortaya konmuştur. İlgili aşamalarda uygulanan işlemler olması gereken işlem adımı ile tasarlanan süreçte harcanacak zaman, maliyet ve gerekli olan asgari sermaye miktarı arasında uyum olmalıdır. Türkiye'de yatırımlar, yatırımın şekli, içeriği ve sektörüne göre değişkenlik göstermekle birlikte herhangi bir iş kuruluş süresi yaklaşık 10 günlük bir zaman ve 8 işlem adımından oluşmaktadır. Yatırım sermayesi ise kişi başına düşen gelirin % 26,4'ü kadar bir maliyet içermektedir. Bu durum OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında işlem sayısı altıya inmekte, süre ise 25 güne çıkmaktadır. Fakat yatırım sermayesi ve gerekli masraflar Türkiye'deki oranın üçte biri civarında olmaktadır.¹⁵⁴

Ayrıca “Türkiye’de Yatırımlara İdari Engeller” konusunda detaylı bir rapor hazırlanmıştır. Söz konusu çalışma Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu’nun (IFC) ortak kuruluşu olan FIAS ve müşterek bir teşebbüsü olan Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi katkılarıyla hazırlanmış olup kapsam olarak bugüne kadar konusunda

¹⁵² Arıkan, a.g.e., s. 55.

¹⁵³ “Türkiye-Yatırımın Önündeki İdari Engeller”, FIAS, Haziran 2001, s. 8.

¹⁵⁴ Aykan Candemir, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, C. I, İstanbul: YASED Yayınları, 2006, s. 108.

en detaylı çalışma olarak yer almaktadır. Rapora göre Türkiye’de yatırımların önündeki engeller idari ve bürokratik engeller olarak şu çerçevede oluşmaktadır:¹⁵⁵

- Türkiye’de idarenin bakış açısı, yatırımcının iş yapmasına yardım etmek yerine devlet kontrolüne ve mükellefe güvensizliğe dayalı bir süreç izlemek çerçevesinde şekillenmektedir. Gerekli ve gereksiz evrak ve işlemleri iç içe geçmiş karışık bir idari süreç izlenmektedir.

- Yetki karmaşası, çalışanların liyakate dayalı istihdam edilmemesi, görev tanımlarının ve iş akış süreçlerinin kamu kurumları nezdindeki ilişkiler göz önüne alınarak oluşturulmaması Bakanlıklar arasında ve merkezî idare ile yerel yönetimler arasında koordinasyon eksikliği yaratmaktadır.

- Kanunlar, yönetmelikler, genelgeler, tüzükler gibi hukukî işlemler sık sık değişmektedir. Ağırlıklı düzenlemelerin kararnameler ile yapılması yatırımcı açısından belirsizlikler yaratmakta, devletin düzenleyici politikalarına olan güven azalmaktadır.

- Dünyada 1990’dan itibaren doğrudan yabancı yatırımların GSMH içimdeki oranı 15-19 kat artarken Türkiye’de bu oran 2000’li yıllarda bu oran yaklaşık olarak 1980’lerdeki seviyesinde kalmıştır.

- Türkiye’deki ağır bürokratik yapının yanında yargıda süregelen ağırlık adalet mekanizmasını da olumsuz etkilemektedir. Örnek olarak Türkiye’de bir ürünün patentini almak için Avrupa’dakinden en az üç kat daha fazla süreye ihtiyaç duyulmaktadır.

- Türk vergi mevzuatında yer alan düzenlemelerin anlaşılması ve uygulaması zor olmaktadır. İşlevsel bozukluklarının yanında vergi adaleti konusunda da önemli sorunlar bulunmaktadır.

- Vergi idaresi ve yatırım teşvik sistemindeki farklılıklar, yasa ve talimatlar ile yetki karmaşası yaşayan kurumlar mevcuttur. Birçok kurum kendi iç yönetmelikleri ile uygulama alanı yaratmakta olup bu durum kurumlar arasındaki uygulama birliğini bozmaktadır.

- Vergi ve gümrük süreçleri değerlendirildiğinde ithalat ve ihracat süreçleri etkin ve verimli değildir. Ortak uluslararası uygulamaların tersine vergi ve gümrük kurumları farklı bakanlıklara bağlıdır. Bu durum koordinasyon kapsamında iki gelir getiren kurum arasında

¹⁵⁵ “Türkiye-Yatırımın Önündeki İdari Engeller”, ss. 11-15.

bilgi alışverişini zorlaştırmakta, müşterek inceleme ve denetimlerin yapılmaması, istihbarat bilgilerinin en az düzeyde paylaşılması ve müşterek bilgi teknolojisi stratejisi bulunmamasına neden olmaktadır.

- Serbest bölgeler çoğunlukla üretim ve istihdama yönelmemiş, kuruluş felsefeleri ile pek örtüşmeyen iç piyasaya yönelik malları depolayan lokasyonlar hâline gelmiştir.

- Devlet kurumları arasında şirketlerin kuruluşları, faaliyet süreçlerinde alınması gibi başlıca gerekli izinler, denetimler birçok farklı kurum tarafından da istenebilmektedir.

- Oldukça karmaşık izin ve işlem süreçlerinin yaşandığı diğer bir alan ise yerleşim, arazi ya da yer imarı aşamalarında yaşanmaktadır. Uygun ve altyapısı olan organize sanayi bölgeleri geliştirilerek, yerinde fizibilite ile gerekli lokasyonlara sanayi bölgeleri, teknoloji bölgeleri kurmamak, gereksiz kaynak transferine ve israfına neden olmaktadır.

- İyi planlanmayan geniş teşvik sistemleriyle yatırımları ülkeye yönlendirmeye çalışan devletin bütün çabalarına rağmen aşırı bürokrasi ve kırtasiyeciliğin yol açtığı ilave maliyetlerle uğraşma, KDV ve diğer vergi iadelerinin tahsil edilmesindeki gecikmeler ihracat açısından önemli bir engel teşkil etmektedir.

Raporda söz konusu durum kapsamında yapılan tespitin ardından, temel çerçevede öneriler de yar almaktadır, bunlar;¹⁵⁶

- Kısa vadeli sürede çözümlenebilecek yabancı personel çalıştırılması konusunda, çalışma izin alma sürecinde evrak sürecinde yapılacak basitleştirmeler düşünülebilir.

- Şirket kuruluş aşamasındaki bürokrasi ve gereksiz idari aşamalar kaldırılabilir, merkezî kayıt sistemi geliştirilmeli, kurumlar arasında veri paylaşımı ve transferi hızlandırılmalıdır.

- Özellikle gıda ve turizm alanında sektörel lisanslama çerçevesinde ilgili kurumların fonksiyonlarını ve rollerini basitleştirme, mükerrer işlem yapan kurumları onay sürecinden kaldırma, uyulması gereken koşulların güncel hâle getirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca standartlar ve izleme süreçlerinde özel sektör ile daha sıkı işbirliğine gidilmelidir.

- Arazi satın alma konularında, devlet arazisi tahsis işlemlerinde de iyileştirmeler yapılabilir.

¹⁵⁶ “Türkiye-Yatırımın Önündeki İdari Engeller”, ss. 18-24.

- Arazi düzenleme ve çevre temizliği konularında stratejik planlamayı kuvvetlendirme, imar izni ve çevre korumasıyla ilgili iki ayrı kanunu ve kurumu basitleştirme, inşaat izinleri açısından izin işlemlerini basitleştirme ve mükerrer yapılan işlemlerin kaldırılması sağlanabilir.

- Vergi sisteminde devletin gelirler üzerindeki etkisinin tekrar değerlendirilmesi, farklı siyaset seçeneklerinin nihai vergi yükü ve teşvik rejiminin fayda-maliyet analizini de içeren, mevcut kurumlar vergisinin ve teşvik sisteminin reform amacıyla seçenekleri saptamak için kapsamlı bir analizi planlaması yapılmalıdır. Ayrıca enflasyon muhasebesindeki ölçütler gözden geçirilmeli, bu ölçütler konusunda önemli adımlar atılması sağlanmalıdır. Kanun ve düzenlemelerin genel terimleri yorumlanarak adeta işleyen bir temyiz mekanizması oluşturulmalıdır.

- Vergi ve kamu mali yönetimi konularında şeffaflığı sağlayarak, vergi iadelerinde daha etkin ve hızlı bir mekanizma oluşturulmalıdır.

- İthalat ve ihracat sürecinde risk tabanlı yönetim tekniklerinin kullanılarak standartlar ile ilgili denetimlerde yaşanan uzun gecikmeler önlenmelidir.

- KDV ve gümrük vergilerinin geri ödeme işlemlerinin hızlanması ve geçici ithalat rejiminin ve gümrük antrepoları rejiminin etkinliği artırılmalıdır. Ayrıca bu amaçla KDV ve gümrük vergilerinin geri ödenmesi aşamasında söz konusu işlemlerin kapsamlı bir incelemesi yapılmalıdır.

- Gümrük işlemleri ve şeffaflık konularında mükelleflerin farkındalığını artırıcı programlar uygulama ve düzenleyici kurullara gönüllü uyum teşvik edilmelidir.

- Gümrüklerde iş ve ahlak kuralları saptanarak görevi kötüye kullanmaları araştıracak bir iç denetim örgütü kurulmalıdır.

- Gümrük kapılarının tümüne temel "BİLGE" sisteminin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

- Fikri mülkiyet hakları ihlallerinin bir suç olduğunu anlatmak için halkı bilinçlendirme toplantıları yapılmalıdır. Ayrıca korsan malları tespit etme ve kanun çerçevesinde bu gibi ihlaller ile ilgili yaptırımlar konusunda uzman personeller yetiştirilmelidir. Bu konuda devlet kurumlarındaki karar alıcı yöneticilere ve hâkimlere

uygun eğitimler verilmeli, gerektiğinde uygulama detayları ile ilgili özel sektörden destek alınmalıdır.¹⁵⁷

Yatırım Teşvikleri; Teşvikleri Türkiye’de yatırım teşvik araçlarının aksine siyasi ve politik halkçı etkenlerden, sadece ulusal ve uluslararası piyasalardaki dalgalanmalar istikrarsızlığın yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan uygulamalar çerçevesinde gelişim göstermiştir. Aslında olması gereken bu etkenlerden daha önemli olarak fayda-maliyet analizleri kapsamında araştırmalar yapılarak yatırımları arttırma, ekonomik istikrara yönelik tamamlayıcı pozitif dışsallıklar da oluşturacak gerek yurtdışı gerekse yurt içi yatırımlar sağlamak başlıca amaç olmalıdır.¹⁵⁸

Bunların yanında ayrıca kurumsal anlamda da yaşanan sorunlar bulunmaktadır. Teşvik kurumunun her 10 yılda başka bir kuruma bağlanması ve devredildiği her kurumda tekrar yapılanma sürecine yöneltilmesi kurumsal birikim ve hafızanın oluşmamasına yol açmaktadır. Mevcut kurumsal yapı politika belirleme ve uygulama, sonuçlarını analiz etme yönünde tasarlanmayıp daha çok rutin işleri yapmak üzere organize edildiğinden dolayı bu kapsamda olması gereken fonksiyonları yeterince yerine getirememektedir. Uygulamaya yönelik kurum sayısının fazlalığından dolayı koordinasyonu sağlayacak üst birimlerde etkinlik ve iletişim sorunu yaşanması da diğer sorunlar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda 1980’lerden sonra verilen teşviklerin sayısındaki artış gözlemlendiğinde söz konusu politikaların uygun analiz edilememesinden dolayı her şeyin teşvik kapsamına alınması, aslında hiçbir şeyin teşvik edilmemesi sonucunu doğurmuştur. 1960’lı ve 1970’li yıllarda teşvik edilen faaliyetler çarşaf listeler vasıtası ile ilan edilirken, 1980’li yıllardan itibaren artık bunlarla baş edilememesinden dolayı sürecin doğasına ters de olsa teşvik edilmeyen listeler ilan edilmeye başlanmıştır. Türkiye’de en etkili ve en faydalı yatırım teşvik unsuru sayılan yatırım indirimi istisnası zaman içinde yapılan değişiklikler ile erozyona uğramış ve kurumlara sağlanan vergi avantajı 1 / 3 düzeyinde azalmıştır. Azami teşvik sayılan % 100 yatırım indiriminde bile yatırımcı, yatırım tutarının ancak % 25’ini geri alabilmekteydi. Sonuçta gelenen bu aşama giderek artan ve içinden çıkılmaz bir hâle

¹⁵⁷ “Türkiye-Yatırımın Önündeki İdari Engeller”, s. 24.

¹⁵⁸ Ozan Engin Günem, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 106.

gelmiş, bürokrasi ve buna bağlı olarak yerleşen bir rant arama çabasını ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁹

Türkiye’de vergi sistemi içinde yer alan teşviklerin de ikili bir yapı arz ettiği gözlemlenmektedir. Bir yandan muafiyet ve istisnalara ilişkin kanun maddelerinde yapılan düzenlemelerle bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik vergisel teşvikler uygulanmaya çalışılırken, diğer taraftan rantıye kesiminin elde ettiği (faiz, kâr payı, kira) gelirler üzerinden düşük oranlı ve kaynakta nihai vergileme uygulamaları ile bu kesimin vergi yükü azaltılarak teşvik sisteminde önemli kayıplar oluşturulmaktadır.¹⁶⁰

Vergi Maliyetleri; vergi kanunlarındaki sürekli değişiklik ve belirsizlikler yabancı yatırımcıları olumsuz etkileyen önemli etmenlerden birisidir. Gelişmekte olan ülkeler dünyada yaşanan ekonomik durgunluğa çare olacak politikalar geliştirirken, Türkiye’nin dünyada vergileri en hızlı arttıran ülkelerin başında gelmesi iç ve dış rekabet gücünü etkilemektedir. KDV’nin vergi gelirleri içindeki yeri 1985 yılında % 25 olarak yer almış fakat günümüzde ise bu oran % 35’lere yükselmiştir.¹⁶¹

Vergiler alanında, kazançlar üzerinden hesaplanan vergi oranlarının yüksekliği bir yandan da kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır. Söz konusu süreçte bu olumsuzluklar birbirinin neden sonuç ilişkisini teşkil etmektedir. Bu konuda asgari ücret, SGK primleri ve vergi matrahından indirilebilecek harcamaların denetlenmesi, gerekli düzenlemeler ile mükellefin üzerindeki bu yükü en aza indirecek şekilde tekrar oluşturulmalıdır. Bu kapsamda yüksek boyutlarda olan vergi maliyetlerinden dolayı vergi kaçırma faaliyetleri giderek artmış, vergisini doğru ve eksiksiz ödeyen mükellefler aleyhine haksız rekabeti körükler hâle gelmiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar da önemli yapısal, kurumsal deformasyonlara yol açmaktadır.¹⁶²

IV. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

A. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN AVANTAJLARI

¹⁵⁹ Filiz Giray, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s. 144.

¹⁶⁰ Giray, a.g.e., s. 145.

¹⁶¹ Hakkı Çiftçi, *İktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 199.

¹⁶² Candemir, a.g.e., s. 123.

Küreselleşme etmeninin gelişerek artan etkisi ile beraber ülkeler bu sürece kayıtsız kalamamıştır. Öyle ki sömürgeciliğin yoğun etkisi ile önemli sermaye sahibi olan gelişmiş ülkeler bile bu sermayelerini etkin ve verimli kullanarak kaybetmemek adına yabancı yatırım sürecine destek vermek durumunda kalmışlardır. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkeler de tasarruf ve sermaye ihtiyaçlarından dolayı yabancı yatırımları çekmek için önemli düzeyde çaba harcamaya başlamışlardır.¹⁶³

Ülkelerin yabancı sermaye transferini sağlamak için sarf ettikleri bu çabanın başlıca sebepleri arasında sermaye açıklarını kapatmak, üretimi artırmak, işsizliğe çözüm getirmek, üretim maliyetlerini düşürmek ve döviz rezervlerini genişletmek gelmektedir. Fakat gelişen piyasalar, teknoloji, pazar payının rekabetçi bir sürecin etkisi ile daralmış olması gibi etkenlerden dolayı yabancı sermaye talebi daha fazla artmıştır. Bu artışı sağlayan etmenlerden diğerleri ise şu şekilde sıralanabilir: Ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, dışa açılmak, çevreyi korumak, insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik büyümenin yanı sıra ülkenin sosyal ve kültürel olarak kalkınmasıdır.¹⁶⁴

Gelişmekte olan ülkeler söz konusu ihtiyaçlarına istinaden yabancı sermaye yatırımlarını tercih ederken, gelişmiş ülkeler ise ucuz işgücü, ucuz hammadde, düşük vergilendirme sistemi ve teşvik tedbirlerinden yararlanarak uluslararası rekabet güçlerini artırmak amacıyla daha çok gelişmekte olan ülkelere sermaye ve teknoloji transfer etme yoluna gitmektedirler.¹⁶⁵ Bütün bu etmenler çerçevesinde değerlendirildiğinde yabancı yatırımların başlıca avantajları birçok farklı başlık altında irdelenebilir bunlar;

1. Ekonomik Büyüme ve Üretim Kapasitesinde Artış Sağlama

Bir ülkede ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin en önemli göstergesi kişi başına düşen millî gelirdir. Söz konusu gelirin artmasında da tasarruf ve sermaye sıkıntısı çeken ülkeye, yabancı yatırımlar tarafından yapılan yatırım sayesinde artan gelir seviyesi ile bu sürece önemli katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca üretim teknolojileri, üretim ve kalite

¹⁶³ Rıdvan Karluk, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeğe Katkısı*, Ankara: TCMB Yayınları, 2001, s. 97.

¹⁶⁴ Harun Yalçın Mengüloğul, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişinde Vergi Politikalarının Rolü”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 236 (2015), s. 3.

¹⁶⁵ Fulya Bayraktar, *Türkiye’de ve Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2003, s. 16.

süreçlerinin yerli sanayisine bilgi sağlaması gibi dolaylı gelir arttıran etmenleri de ev sahibi ülkeye yönlendirmektedir.¹⁶⁶ Bu etkenlerin yanında beşeri sermayenin de gelişmesi ile beraber üretim potansiyelinin daha verimli alanlara yönelmesini sağlayarak ayrıca bir pozitif dışsallık yaratılmaktadır. Yine söz konusu çerçevede gelişen ekonomik altyapının devamı olan kapasite artışına da katkı sağlamaktadır.¹⁶⁷

Doğrudan yabancı sermayenin getirmiş olduğu sermaye ve sağlanan kârların yatırım yapılan ülkede yeniden dağıtılması ev sahibi ülkede üretim kapasitesini değiştirecek, arttıracak boyuta ulaşmasında önemli bir etkidir.¹⁶⁸

Yabancı yatırım, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız bir katkıda bulunur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından birisi sermaye birikimin yetersizliğidir. Doğrudan yabancı yatırımları, sadece gittikleri ülkeye başlangıçta getirmiş oldukları sermaye bakımından değil, aynı zamanda elde ettiği kârların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle de buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Üretim kapasitesindeki artış da millî sermayenin dolayısıyla gelirin artmasına anlamına gelecektir. Ayrıca büyümenin gerekliliklerinden olan gelir, yatırım ve tasarruf süreci başlayacaktır.¹⁶⁹

2. Yeni Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Getirme

Teknoloji, hammaddenin ürüne dönüştürülmesinde doğrudan kullanılan bilgi birikimidir ve üretim sürecinin vazgeçilmez etmenlerinin başında gelmektedir. Çünkü normal şartlara altında pazar ve piyasa şartlarında sermaye stoku artış göstermese bile, teknolojik gelişme ile önemli derecede ürün ve verim artışı sağlama imkânı bulunmaktadır. Söz konusu durum çerçevesinde ilave yeni tasarruflara ihtiyaç duyulmadan üretimin arttırılması ile beraber ekonomik büyüme ve gelişme belirli kapsamda arttırılabilir. Ayrıca teknolojik gelişme faktör kullanım oranlarını değiştirerek faktör miktarlarında olduğu gibi benzer sonuçlar meydana getirir ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlük durumunu etkiler.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Moosa, a.g.e., s. 77.

¹⁶⁷ Bruce Bolnick, *Effectiveness and Economic Impact of Tax Incentives in the SADC Region*, Arlington: Nathan-MSI Group, 2004, p. 32.

¹⁶⁸ Magnus Blomström, Ari Kokko, *The Economics of Foreign Direct Investment Incentives*, Cambridge: NBER Working Paper, 2003, p. 10.

¹⁶⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 676.

¹⁷⁰ Ayhan Akman, *Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri ve Etkileri*, Ankara: YASED Yayınları, 1998, s. 2.

Teknolojik gelişmelerin ülkenin ekonomik büyümesinde bu anlamda büyük katkılarının olduğu ortamda doğrudan yabancı yatırımlar ayrı bir öneme haiz olmaktadır. Yabancı yatırımların başlıca özelliklerinden birisi de bu kapsamda yatırım yaptıkları ülkeye beraberinde teknolojik yenilikler getirmeleridir. Ev sahibi ülkeye yabancı yatırımcı vasıtası ile getirilen yeni teknoloji ile beraber üretim bilgisi, buna uygun ülkede üretimi yapılmamış aksam ve donanımlar, yönetim bilgisi, yapılan yatırım ve türevleri kapsamında yeni pazarlar, buna yönelik yeni çalışma anlayışı getirilmektedir. Bu sürecin oluşması ve gerekli olan yatırım kapsamındaki teknolojinin ev sahibi ülkeye gelmesi lisans anlaşmaları, teknik yayınlar, teknik yardım programları ve diğer haberleşme araçları ile olabilmektedir. Ayrıca yabancı yatırım şirketleri tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar sayesinde yatırım yapılan ülkeye yeni teknolojilerin ilgili yatırımcı şirket tarafından getirilmesi de söz konusu olabilmektedir.¹⁷¹

3. İstihdam Yaratma ve Kaynak Dağılımı Sağlama

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke istihdam seviyesine etkisi çeşitli şekillerde gerçekleşmekle birlikte bu ülkenin durumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Yatırımın geliş şekli, üretim yapacağı sektör, kullanılacak teknolojinin emek ve sermaye yoğun olup olmamasına göre değişecektir. Endüstri ağırlıklı bir yabancı yatırım istihdam seviyesini arttıran bir etki sağlayacaktır, diğer taraftan mevcut yatırımla birleşerek ya da satınalma yoluyla ülkeye geliyor ise bu etki sınırlı kalacaktır. Ayrıca söz konusu etki ev sahibi ülkenin sanayisinin ve beşeri sermayesinin gelişmişlik düzeyine göre de değişecektir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı yatırımlar beraberinde getirmiş olduğu teknoloji ve bilgi birikimi ile istihdama doğrudan ve dolaylı olarak farklı biçimlerde etkide bulunur. Gelişmiş olan ülkelerde yatırımların gerçekleşme biçimi önem kazanırken gelişmekte olan ülkelere yabancı sermayenin kullandığı üretim tekniği önemli hâle gelmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde yeni istihdam sağlanması için yeni iş yerleri açılması, fiili işyerlerinin çok uluslu şirketler tarafından satın alınması tercih edilirken; gelişmekte olan ülkelere emek yoğun üretim tekniklerinin kullanılmasıyla istihdam olanaklarının arttırılması arzulanmaktadır.¹⁷²

¹⁷¹ Karluk, a.g.e., s. 35.

¹⁷² Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 45.

Doğrudan yabancı yatırımların istihdama etkisi sektörel seviyede de farklılık göstermektedir. Mesela doğal kaynakların işletilmesi için maden sektörüne geldiğinde yaratılacak istihdam sınırlı olacaktır. Devlet doğal kaynakların ihracatından sağlanan gelirlere istinaden aldığı devlet hakkı, ruhsat harçları, orman izinleri gibi payları arttırıp yabancı şirket kârlarından elde ettiği doğrudan ve dolaylı vergi gelirlerini ülke genelinde gelişmemiş sektörlerle aktararak yeni istihdam alanları yaratabilmektedir. Bu durumda sektörel bazda kısıtlı istihdam etkisi dolaylı da olsa olumlu anlamda katkı sağlayacaktır.¹⁷³ Ayrıca hizmet ve gıda sektörleri gibi yoğun işgücü kullanan sektörlerle de yatırım yapılması istihdamın arttırılması açısından olumludur. Gelişmekte olan ülkeler genellikle beşeri sermaye ve sanayileşme konusunda geri kaldığı için emek yoğun istihdama yönelik hizmet ve gıda sektörlerindeki kapasitenin fazla olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan istihdam seviyesi yabancı yatırımlar ile artarken bunun ücretlere de yansması söz konusudur. Yatırım ve ücretlere arasındaki ilişki ev sahibi ülkenin emek piyasalarını nasıl işlediği ile ilgilidir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırım girişlerinin firma büyüklüğü, endüstri, sermaye yoğunluğu, ar-ge yoğunluğu ve diğer yabancı firmalarla ilgili karakteristik özelliklerin, emek piyasaları nasıl etkilediği ile de ilgili olmaktadır.¹⁷⁴

Bir ülkedeki ücretler, yabancı şirketlerin girişinden ya da varlığından birkaç değişik yönde etkilenmektedir. Yabancı yatırımlar genellikle aynı sektörde faaliyet gösteren yerli şirketlerden daha yüksek ücret vermektedirler. Bu durumun birtakım farklı nedenlerden dolayı gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Öncelikle pek önemli bir altyapıya sahip olmayan bir düşünce olan, yabancı yatırımcıların gittikleri ülkede insanlar tarafından iyi bir şekilde karşılanmak, olumsuz tepkilerle karşılaşmamak için yüksek ücret vermeleridir. Ya da beraberinde getirdikleri bilgi ve teknolojinin yerel piyasadaki rakiplere ulaşmasını engellemek için işten ayrılma oranını düşük tutmak amacıyla gerektiğinden dolayı ücretleri yüksek tutuyor olabileceklere düşüncesidir. Bunların haricinde bir diğer görüş ise yerel piyasada potansiyeli olan, iyi işçileri istihdam etme amacıdır. Dünya çapında yapılan araştırmalar kapsamında hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımcıların daha yüksek ücret verdiği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁷⁵

¹⁷³ Karluk, a.g.e., s. 49.

¹⁷⁴ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 46.

¹⁷⁵ Arıkan, a.g.e., s. 42.

Doğrudan yabancı yatırımın yapıldığı ülkeye yabancı yatırımcı kullanmış olduğu ya da önceki versiyonlarda kalan teknolojisini getirecek olup bununla birlikte bu teknolojiyi besleyecek yan sanayi de getirecektir. Böylece sadece tek yönlü, gelen yatırıma yönelik üretim yapılmayacak, yan sanayi çeşitliliği ile beraber var olan kaynaklar hem üretim kapasitesi hem de beşeri sermaye açısından farklı kaynaklara dağılacaktır. Bu sayede ev sahibi ülkenin üretim verimliliğinin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.¹⁷⁶

4. Döviz Girişi Sağlama ve İhracat Artışı Oluşturma

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya buldukları tasarruf-yatırım darboğazı ve sermaye yetersizliği bir ölçüde yabancı ülkelerde yapılan tasarrufların ülkeye yabancı yatırım aracı olarak çekilmesiyle ortadan kaldırılabilecektir. Böylece üretimde meydana gelecek artış, ülke ekonomisine gelir etkisi ile beraberinde önemli döviz girişi de sağlayarak katkı sağlayacaktır.¹⁷⁷ Doğrudan yabancı yatırımların getirmiş olduğu bu dövizler, uzun dönemde sağladığı ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkileri sayesinde gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunacaktır. Fakat daha sonra yurt dışına yapılan kâr transferleri de ödemeler dengesini olumsuz etkileyeceği için bu transferlerin de ev sahibi ülkede kalmasını sağlayacak, yatırımı cazip hâle getirecek imkânlar yaratılmalıdır. Bu çerçevede ev sahibi ülkeler çoğunlukla yabancı sermaye şirketlerinin kâr transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunur ve bunlardan kârlarını yeniden yatırıma yönlendirmelerini istemektedirler.¹⁷⁸

Gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımlara yönelik çalışmalarında tercih ettikleri yatırım türlerinden birisi istihdam, beşeri sermaye, döviz ve ihracat etkisini sağlayacak yatırımlara öncelik vermek olmuştur. Bu kapsamda yabancı yatırımların ülkeye girişinin sağlanabilmesinin ön şartlarından birisi de firmaların ihracata yönelik üretimde bulunmalarıdır. Uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış piyasalar konusunda geniş deneyimleri ve yeryüzüne yayılmış satış ve pazarlama örgütleri vardır. Ev sahibi ülke

¹⁷⁶ Karluk, a.g.e., s. 209.

¹⁷⁷ Karluk, a.g.e., s. 101.

¹⁷⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 676.

yabancı şirketin bu olanaklarından yararlanarak ihracatını arttırabilmeyi amaçlamaktadır.¹⁷⁹

5. Rekabet ve Dinamizm Yaratma

Yabancı yatırımlar yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır. Yerli sanayinin tekeli bir yapıya sahip olması durumunda yeni firmaların piyasaya girişi, tekelciliği kırarak üretimin genişlemesine ve fiyatların düşmesine neden olabilir.

Öte yandan doğrudan yabancı yatırımcı riski dağıtarak yerel çaplı ekonomik hareketlenmelerden en az düzeyde zararla kurtulabilmektedir. Ayrıca özellikle doğrudan yabancı yatırım şeklinde yapılan yatırımlar yabancı firmalara önemli avantajlar getirmektedir. Çünkü yerli bir firmaya oranla yabancı firmalar daha çok sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yerel piyasalardaki alışkanlıklar bu sorunların başında gelmektedir. Yerli firmalar yabancı firmalardan ihracat ve lisans yoluyla elde edemeyeceği hakları doğrudan yabancı yatırımlar vasıtası ile elde edebilmektedirler.¹⁸⁰

6. Vergi Geliri Sağlama ve Ödemeler Bilançosundaki İyileştirme

Doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde oluşan kârlar dolayısıyla artan döviz gelirleri yerli hükümetler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Yabancı yatırımlara tanınacak imkânlar ve ev sahibi ülkeye yatırımların yönelmesi konusunda ülkeler birbirinden farklı politikalar ve etkinlik yolları izlemişlerdir. Bunların bazıları oldukça liberal bir tutum benimsemiş, bazıları ise yabancı sermaye üzerine çok çeşitli sınırlamalar koymuşlardır. Bu düzenlemeler yatırım alanı, getirilen teknolojinin türü, yabancı sermayenin yerli ortaklık içindeki payı, kâr transfer oranı, faaliyet süresi ve ihracat zorunluluğu gibi konular çerçevesinde yürürlüğe konmuştur. Fakat küresel hareketlerin 1980'ler sonrası tüm dünyada etkisini arttırarak göstermesiyle birlikte tüm ülkelerin yabancı sermaye konusunda daha liberal bir tutum içine girmeleri gerekmiştir ve bu çerçevede hareket etmek durumunda kalmışlardır.¹⁸¹

¹⁷⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 677.

¹⁸⁰ Orhan Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları, 2001, ss. 20-21.

¹⁸¹ Seyidoğlu, a.g.e., s. 676.

Bu süreç ülkelerin yönetim yapıları ne kadar farklı ve radikal bile olsa etkisini göstermiştir. Mesela Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2000 yılı vergilerinin yaklaşık % 20'si yabancı sermayeli şirketlerden kaynaklanmıştır. İyi organize edilmiş, mevzuatta bulunan boşlukları da değerlendirerek planlanmış ve etkin bir şekilde yönlendirilebilmiş bir yabancı yatırım, ev sahibi ülke gelirlerine önemli katkılar sağlayacaktır.¹⁸²

Ev sahibi ülkelerin ithal ikameci endüstriden ihracata yönelik endüstriye geçişi ve ihraç mallarının üretilmesi, ilave pazarlara yönlendirilmesi amaçlanıyorsa doğrudan yabancı yatırımlar bu süreç için de fırsat oluşturabilmektedir. Korumacı rejime sahip ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların artması ülke içindeki sermaye verimliliği hatta kamu sektöründeki verimliliği arttırmakta, bu durumda ülkenin ihracatını ve ödemeler dengesini olumlu çerçevede etkilemektedir. Bu etkinin süreklilik kazanabilmesi için yabancı yatırımların uzun dönemde döviz sağlaması ve bu özelliğini koruması gerekmektedir.¹⁸³

B. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DEZAVANTAJLARI

Gerek ülkelerin izlemekte olduğu yabancı yatırım politikaları, gerekse makroekonomik politikaların farklılığı, sosyal ve kültürel yapının ülkeden ülkeye farklılık göstermesi gibi sebeplerden dolayı doğrudan yabancı yatırımların etkileri çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda “Yabancı sermayenin olumsuz yönleri de vardır ya da olumlu yönlerinden daha fazladır.” şeklinde bir düşünceye sahip olmak bu çerçevede değerlendirildiğinde pek mümkün olmamaktadır. Genel olarak bahsedilen ülke farklılıkları haricinde değerlendirilecek olursa, doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin ekonomik kalkınmasına ilk dönemlerde ev sahibi ülkede mevcut olmayan üretim faktörlerini getirdiği için faydalı olmaktadır. Fakat ülke geliştikçe doğrudan yabancı yatırımların ülkenin büyümesine engel teşkil etmekte olduğu düşünülmektedir. Çünkü yabancı yatırımların kalkınmayla birlikte gelişen yerli faktörleri kullanmadığı ve yerli teşebbüslere engel teşkil ettiği savunulmaktadır. Yabancı yatırımlar ekonomik olduğu kadar, ülkenin dış dünyadaki prestijini de arttıran avantajlar sağlamasına rağmen eleştirilen kapsamda bazı olumsuz yönlere de sahip olduğu çerçevesindeki eleştiriler şu şekilde yer almaktadır.¹⁸⁴

¹⁸² Hayrettin Demircan, a.g.m., s. 8.

¹⁸³ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 44.

¹⁸⁴ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 48.

1. Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması

Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği işletme yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu bakımdan belli bir plana bağlı olmadan kabul edilen yabancı sermaye, ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Bu ise ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye atmaktır. Bu durumda belirli amaçlara yönelik para, maliye ve dış ticaret politikası uygulamak serbestisi de ortadan kalkar, bağımsız bir sanayileşme politikası izlenemez. Siyasal kurumlar da yabancıların etkisi altına girebilirler. Yatırımların oranı dengesiz bir şekilde sürekli yabancı sermaye lehine artarsa bu sakıncalar o kadar büyümetedir.

2. Ekonomik Bütünlüğün Bozulması

Az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımları, ekonominin bütünlüğünü de bozabilir. Yabancı sermayeli işletmelerde ileri üretim teknikleri uygulanırken, diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış (düal) bir yapı içerisine sokabilir.¹⁸⁵

Ayrıca sektörel ayrışmanın ve katma değeri olabilecek üretimleri geliştirmeden ithalatını yapması da ayrı bir olumsuz yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak madenlerin işlenip ihracata imkân vermeyerek, ham ithalatını yaparak kendi teknolojisi ile nihai ürün olarak ülkeye daha yüksek bedeller ile getirilmesini sağlayabilir. Bu süreç de uzun vadede istenen döviz rezervindeki artışın aksine ekonomik bütünlüğün bozularak önemli ölçüde bütçe açıklarına sebebiyet verebilecektir.¹⁸⁶ Bu kapsamda yabancı şirketlerin rekabeti önleyici girişimlerde bulunmaları, vergiden kaçınma ve suistimal nitelikli transfer fiyatlandırması yönündeki davranışları bu kapsamda öne çıkan bazı eleştirilerdendir. Bunların dışında negatif dışsallıklar çerçevesinde düşünülen çevresel etmenler de ekonomik yapının sarsılmasına sebep olabilmektedir. Bu şirketlerin kimi zaman çimento sanayi gibi kendi ülkelerinde sağlık ve çevre mülahazaları çerçevesinde yapamadıkları bazı faaliyetleri geliştirmekte olan ülkelere transfer ederek o ülkelerin yaşam

¹⁸⁵ Seyidoğlu, a.g.e., s. 676.

¹⁸⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s. 678.

ortamını kötüleştirdikleri, çevre koruma konusunda özensiz davrandıkları yönünde benzer endişeler de ileri sürülmektedir.¹⁸⁷

3. Dış Ticaret Kısıtlamalarının Aşılması

Yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları bazı koruyucu amaçları gerçekleştirmek için konulmaktadır. Bunlar tüketimin daraltılması, yerli üretimin artırılması gibi nedenlerle ilgili olabilir. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile bu mallar, yurt içinde üretileceğinden tüketim kısılanmaz, ayrıca üretim de tümüyle ulusal bir nitelik taşımaz. Çünkü çoğu kez gidilen ülkede üretimin en son aşaması oluşur, hammadde ve yarı işlenmiş ürünler ise ithalat yoluyla dışarıdaki ana merkezden karşılanır. Bu süreçte yerli üretimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerinde büyük bir baskı doğurmaktadır.

4. Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Üstünlüğü Oluşması

Yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında bunlara büyük bir haksız rekabet üstünlüğü sağlar. Rekabet olanağı bulunmayan yerli girişimciler endüstriyi terk etmeye zorlanır ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerli ekonomide tam bir monopolcü durumuna geçebilirler.

5. Döviz Girdilerinde Olumsuzluk Yaratması

Yabancı şirketler çoğu durumda, beklenen şekilde ihracata yönelmemekte, hammaddeleri yerli kaynaklardan değil, yurt dışındaki ana merkezlerinden sağlamakta ve yaptıkları kâr transferleriyle de ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı büsbütün artırmaktadırlar.

¹⁸⁷ Hasan Kaymak, “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve / veya Yeterli mi?”, *Maliye Dergisi*, S. 149 (2005), s. 83.

6. İhracatın Kısıtlayıcı Etkisinin Oluşması

Çok uluslu şirket yabancı ülkede şube açınca bu şubenin ihracat yaparak kendisiyle rekabette bulunmasına da genellikle izin vermez. Bunun için ana ülkenin kendi piyasasına veya onun denetimi altındaki üçüncü ülkelere ihracatını yasaklar. Böylece ev sahibi ülkenin ihracat olanakları yapay biçimde daraltılmış olur.

7. Teknolojik Bağımlılık Yaratması

Yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yatırım yaptıkları ülkelerde değil ana merkezlerinde toplamaktadırlar. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda bırakılmaları, teknolojik bağımlılığın artması demektir. Ayrıca yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülke için sınırları çizilmiş teknolojileri kullanmaya zorlanır, bu da sanayileşmeyi ve ulusal teknolojinin gelişmesini ters yönde etkileyebilir.¹⁸⁸ Ayrıca başka ülkelerin teknolojilerine bağımlı hâle gelen ülkelerin ar-ge harcamalarını bu teknoloji bağımlılığına aktarmasına, söz konusu harcamalarının da bu kapsamda artmasına neden olmaktadır. Kendi teknolojisini üretemeyen yerli şirketler de iç pazarda çok uluslu şirketlere karşı rekabet avantajlarını yitirerek zaman içinde endüstriyi terk etmektedirler. Bu çerçevede yabancı yatırımcının tekel olarak faaliyetlerine devam ederken daha fazla kazanç sağlayarak bu kazançları kendi ülkesine götürmesine de dolaylı imkân sağlanmış olmaktadır. Bu durum üretici ve tüketici dengesi arasındaki ekonomik bütünlüğün bozulmasına, gelecekte ödemeler bilançosunda da olumsuz durumlara da neden olmaktadır.¹⁸⁹

Tüm bu etmenlerin etkisi ile doğrudan yabancı yatırımlara yönelen tedirgin ve şüpheli bakış açısı her gelişmekte olan ülkede olan belki de belirli bir seviyede olması gereken bir düşünce yapısıdır. Çünkü yabancı yatırımlar çok uluslu şirketler aracılığı ile yatırım yapılan ülke ve ekonomisi üzerinde baskın bir karaktere sahip olabilecektir ve böylelikle ülke ekonomisinde ve siyasetinde baskı yaratabilecektir. Çok uluslu şirketler ihraç yerine yatırım yolunu tercih ettiklerinden dolayı ev sahibi ülke tarife ve vergi kayıpları ile karşı karşıya kalabilmektedir. Kullanılan üretim metotları ülkenin ekonomik,

¹⁸⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s. 678.

¹⁸⁹ Hakan Çetintaş, "Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet", *Dış Ticaret Dergisi*, S. 22 (2001), s. 8.

mali ve hatta siyasi yapısıyla çelişmesi, dualistik bir yapı oluşmasına sebebiyet verebilir. Yerli üretici için aynı koşullar sağlanmadığı takdirde fiziki ve fiziki olmayan birçok avantaja sahip yabancı yatırımcılar ezici bir rekabet üstünlüğünü ele geçirebilirler.

Ekonomik kalkınma sürecini doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla hızlandırılmak isteyen ülkeler tüm yatırım projelerini her yönüyle değerlendirerek kalkınmayı destekleyecek, lokomotif görevi olabilecek öncelikli yatırımlara onay vermelidirler. Bu kapsamda yabancı sermaye yatırımcısı ile ev sahibi ülkenin ekonomik çıkarları uyum içinde olmalıdır. Söz konusu ortak amaç ve çıkarlar bağdaşabildiği sürece doğrudan yabancı yatırımların ülke yararına olduğu düşünülmektedir. Yani yabancı yatırımların ülkeye sağladığı yararları arttırmak için ev sahibi ülke ile yatırımı gerçekleştiren ülke ve onun küresel şirketleri arasında optimal bir denge kurulmalıdır.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Batmaz ve Tekeli, a.g.e., s. 49.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN VERGİ AVANTAJLARI

I. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA YÖNELİK YARAR SAĞLAYACAK VERGİSEL AVANTAJLARIN GENEL ÇERÇEVESİ

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülke, kalkınmanın finansmanı için yabancı yatırımlara ihtiyaç duymakta ve bu nedenle sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla vergi avantajları sağlayan teşvikleri bir araç olarak kullanmaktadır. Küresel mekanizmaların hayli etkin olduğu, doğrudan yabancı yatırımlar dâhil sermaye hareketlerinin son derece hız kazandığı yenedünya düzeni çerçevesinde hemen hemen tüm ekonomilerde devlet ekonomiye yön vermek adına çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. Söz konusu müdahale araçlarından birisi de vergi teşvikleri olup hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli amaçları hedeflemektedir. Bu teşviklerin başında doğrudan yabancı yatırımlar için önem arz eden vergi avantajları sağlayacak adımlar gelmektedir. Fakat bu vergi teşvik amaçları, ülkelerin benimsedikleri ekonomi politikasına ve gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bu amaçlar genel olarak, rekabet gücünü korumak, teknolojik gelişmeye katkıda bulunmak, sermaye çıkışını engellemek, bölgeler arası gelir ve kalkınma farklılıklarını küçültmek, verimlilik artışını sağlamak ve işsizliği azaltmak şeklinde belirtilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde vergi avantajları yaratacak sürece yönelik uygulama çerçevesindeki amaçlar ise şu şekilde sıralanabilir; ekonomik kalkınmanın sağlanması, geri kalmış bölgelerin kalkandırılması, küresel anlamda rekabet gücü kazanılması, verimlilik, istihdam ve ihracatın artırılması, sanayileşmenin sağlanması ve yabancı sermaye çekilmesi şeklindedir.¹

Vergisel avantajlar, ülkeler tarafından uygulamaya geçirildikten sonra bunlardan faydalanamayan girişimcilerin kârları ve tasarrufları üzerinde bazı olumsuz etkiler

¹ Türksoy Emen, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, *Vergi Teşviklerinin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık, 2007, s. 39.

yaratabilmekte ve kaynakların ekonomik kalkınmanın dışında kullanılmasına neden olabilmektedir. Bu aşamada ülkeler, yabancı yatırımları etkin bir şekilde ekonomiye ve iç piyasaya adaletli bir şekilde entegre edebilmek adına vergi teşvikleri kullanmaktadır. Böylece piyasada oluşan kaynak dağılımının, ekonomik ve sosyal hedefler doğrultusunda değiştirilmesi mümkün olabilmektedir.²

Yabancı yatırımların artmasını, istihdama yönelen şekilde doğrudan yabancı yatırımların gelişmesini sağlamak adına birçok ülke ekonomik, sosyal, kültürel, mali ve idari sebeplerle önemli vergi avantajları sağlayan çeşitli teşvik türlerine başvurmuştur. Fakat teşvik önlemleri ve uygulama ağırlıkları ülkelerin içinde buldukları koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca bu teşvikler ülkelerin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra, gelişmişlik düzeyi ve altyapı durumlarına, emek-sermaye üretim kapasitelerine ve bu kapasitesinin verimlilik oranlarına, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarına göre de değişebilmektedir.³

Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin gelişmiş bölgelerinde oluşan yoğunlaşmanın ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu durumdan kaynaklanan dengesiz yatırım ve nüfus potansiyeli sebebiyle geri kalmış bölgelerde oluşan gelir dağılımındaki farklılıkları azaltacak kapasitedir. Ayrıca ülkelerin genel teknolojik bilgi ve tecrübe çerçevesinde düzeyini yükseltebilecek ve ileri teknoloji kullanımı gerektiren yatırımları kazandırabilecek kabiliyete sahip yatırım çeşitlerindedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yapılacak yatırımların ülkeye yönlendirilmesi amacı ile takip edilen politikalar gereğince, önemli görülen alanlardaki araştırma ve geliştirme faaliyetlerini içeren, toplum ve ekonomi açısından oluşan pozitif dışsallıkları yaratan, beşeri sermaye türlerinin oluşumuna yol açma olasılığı yüksek olan projeleri kapsamaktadır.

Ülkeler doğrudan yabancı yatırımlardan söz konusu faydaları elde edebilmek için önemli vergi avantajları sağlayarak yatırımların arttırılmasını hedeflemektedir. Başlıca amaçları işsizliği azaltmak, iktisat veya sosyal politika gereği belirli sektörleri ya da faaliyet türlerini geliştirmek ve bölgesel kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmak için avantajlar oluşturabilmektir. Vergi avantajlarının şekillendirilmesinde genel olarak bir hedef değil de söz edilen hedeflerin tümüne ulaşmak amaçlanmaktadır. Mesela son yıllarda Çin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çeken ülkelerin başında gelmektedir. Ülkede

² Rukiye Gök, "Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler", *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 351 (2010), s. 151.

³ Filiz Giray, a.g.e., s. 26.

bu amaçla uygulanan vergi avantajları incelendiğinde amaca göre oluşturulmuş ve ülkenin belirli bölgelerine yerleştirilmiş özel vergi teşvik bölgelerinin yabancı yatırımları çekmede etkin olduğu görülmektedir. Ayrıca verilen teşviklerin ülkenin daha az gelişmiş veya özel bölgelerinde yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarını arttırdığı gözlemlenmektedir.⁴

Doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için değişik politika ve modeller uygulayan birçok ülke bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar ülkelere göre farklı olmakla birlikte, sağlanacak vergisel avantajlar da ülke koşullarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda ülkeler, belirlenmiş amaçları göz önünde tuttıkları dört temel stratejiden birisini tercih ederek vergisel avantaj yaratacak konuları seçmektedirler. İlk olarak firmalar arasında ayırım yapmadan bütün yeni firmaları ya da bütün yatırımları aynı ölçüde teşvik etme alternatifi yer almaktadır. İkinci olarak ülkeler vergi avantajlarının oluşturulması sürecinde seçici davranarak iyi tanımlanmış endüstrilere ilişkin yatırımları teşvik etmektedirler. Üçüncü olarak ise ülkeler belirli mali ve ekonomik ölçütleri sağlayıp sağlamadığına bakılarak alınan iyi sonuçlara (yüksek sermaye oranı gibi) göre firmalara ödül şeklinde sübvansiyon verilebilmektedir. Son alternatifte ise sağlanacak vergisel avantajların hangi firmalara verileceğinin belirlenmesi görevi uzmanlardan oluşan teknik bir komiteye ya da kurula verilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.⁵

Ülkeler, doğrudan yabancı yatırımların yönlendirilebilmesi için vergisel avantajları sağlayacak stratejilerini belirledikten sonra uygulama süreci dolaylı ve dolaysız vergiler vasıtası ile etkisini göstermeye başlamaktadır. Dolaysız vergilere ilişkin vergisel avantaj sağlayan araçlar gelir vergisi ve kurumlar vergisi çerçevesinde yer almaktadır. Bu grupta vergi tatili, yatırım indirimi, yatırım kredisi ve hızlandırılmış amortisman uygulaması da yer almaktadır.⁶

Dolaylı vergilere ilişkin sağlanabilecek vergi avantajları ise gümrük vergisi istisnası ve katma değer vergisi gibi genel satış vergilerine yönelik istisnalar olabilir. Bu vergilere ilişkin istisnalar birçok ülkede ihracatın artırılması amacıyla tanınan istisnaları kapsamaktadır. Ayrıca ihraç edilen malların üretiminde kullanılan girdilerin ve sermaye mallarının gümrüksüz olarak ithal edilmesi sağlanmakta, bu malların ithalinde ya da yurt

⁴ Şahin Akkaya, “Vergileme ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Konferansları*, İstanbul: y.y., Seri 43-44, 2013, s. 65.

⁵ Akkaya, a.g.m., s. 66.

⁶ Serkan Acinöroğlu, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, S. 2 (2009), s. 150.

içinde yapılan alımlar da katma değer vergisi gibi genel satış vergisine tabi olmamaktadır. Ancak teşvik edici vergi politikası açısından sağlanan bu tür avantajların gerekliliği konusunda çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Çünkü varış yeri ilkesine göre ihraç edilen malların üretiminde kullanılan girdiler üzerindeki vergilerin iade edilmesi zaten gereklidir. Ayrıca teşvikten yararlanarak alınan girdilerin bu teşviklerden yararlanamayan alıcılara satılarak kötüye kullanılabilmesi olanağı da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla buradaki sorun vergi politikası açısından değil de vergisel avantajların ve teşviklerin uygulanması aşamasında yaşanmaktadır. Dolaysız vergiler çerçevesinde sağlanan vergisel avantajlar, genel olarak yatırımların ülkelere yönlendirilmesi sürecinde çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda özel tüketim vergileri özelliği gereği nadir girdileri vergilendirdiğinden, esasen gümrük vergisi ile katma değer vergisi gibi genel satış vergileri açısından değerlendirmesi gerekmektedir.⁷

Vergisel avantajların doğrudan yabancı yatırımlara sağlayacağı faydaların ölçülmesinde ve yatırım kararlarında ne derece etkili olacağı konusunda değerlendirilme yapılırken, vergi yükünde meydana getireceği azalma göz önüne alınmalıdır. Bu açıdan başlıca vergisel avantajlarının etkilerini kısaca irdelemek gerekmektedir. Vergi tatilleri, vergi ayrıcalığından yararlanma hakkına sahip, piyasaya yeni girmiş olan firmaların yaptıkları yatırımlardan elde ettikleri gelirlerinden dolayı idarenin belirlediği bir süre boyunca (vergi tatili boyunca) vergi ödememesi anlamını taşımaktadır. Bu kapsamda yatırımcı, yatırım maliyetinin karşıladığı tutar kadar vergiden muaf tutulmaktadır. Böylelikle yabancı yatırımlar ile birlikte yatırım kararları alınırken orta vadeli risk azaldığından önemli bir fayda sağlanacaktır.⁸ Vergi tatilleri doğrudan yabancı yatırımlar dâhil uzun vadeli yatırımların sağlanması, istihdam ve döviz girdilerinin artırılması amacıyla genellikle kurumlar vergisi, dış ticaret vergileri, katma değer vergisi, satış vergisine uygulanmaktadır.⁹

Yatırım indirimleri bu teşviklerden yararlanacak firmaların yapacakları yatırım harcamalarının oran olarak ne kadarını vergi matrahından indirebileceklerine ilişkin vergi ayrıcalığıdır. Yatırım kredileri ise bu teşvikten yararlanabilecek işletmelerin yapacakları yatırım harcamalarının oran olarak ne kadarının, vergi mükellefi için hesaplanacak vergi miktarından indirilebileceğini belirleyen bir teşvik aracıdır. Doğal olarak aynı oranda

⁷ Akkaya, a.g.m., s. 65.

⁸ "Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment", *Tax Policy Studies*, Paris: OECD, 2001, s. 19.

⁹ Erkan Yetkiner, "Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvikindeki Yeri", *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 275 (2004), s. 55.

uygulanması düşünülüyorsa yatırım kredisi alternatifinin yatırım indirimi seçeneğine göre yatırımcılar açısından teşvik edici etkisi daha yüksek olacaktır. Yatırım harcamaları matrahtan indirilirken indirim konusu yapılamayan tutarlar, gelecek yıllara indirim kalemi olarak devredilebilmektedir. Bu özelliği ile yatırım indirimi yatırımcılar için uzun vadeli vergisel avantaj sağlayacak araçların başında gelmektedir.¹⁰

Amortisman, üretim için gereken tüm iktisadi kıymetlerin zaman içerisinde oluşan yıpranma payı sebebiyle değerinde oluşan gerilemeyi ifade eden bir kavramdır. Hızlandırılmış amortisman ise işletmelerin amortismanına tabi iktisadi kıymetlere yaptıkları harcamaları daha kısa sürede gider unsuru olarak değerlendirebilmelerine olanak sağlayan teşvik önlemidir. İşletmeler bu sayede sermayenin yıpranma payını, sermayenin kullanılabilir ekonomik ömründen daha hızlı bir şekilde gider olarak matrahtan indirebilmektedir. Böylece yatırım maliyeti normal amortisman yönteminden farklı olarak hızlandırılmış amortisman sayesinde daha kısa sürede karşılanmaktadır.¹¹

Ülkeler, doğrudan yabancı yatırımlar dâhil olmak üzere yatırımları yönlendirebilmek için bahsi geçen birçok vergisel avantaj yaratabilmek adına maliye politikalarında önemli düzenlemeler yapmaktadır. Bu kapsamda ekonomiye kazandırılan yatırımlar sayesinde sürdürülebilir kalkınma başta olmak üzere istihdam ve sanayileşmede önemli avantajlar elde edilmektedir.

A. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR

Avrupa Birliği'nin en önemli temel ilkelerinden birisi, ortak siyasi ve ekonomik bir bütünleşme sağlayarak serbest rekabetin olduğu açık piyasa ekonomisine geçiştir. Devlet birçok alanda faaliyet gösterirken iktisadi nitelikleriyle dağıtıcı ve satıcı statüsünde, ekonomiye sağladığı destek ve sübvansiyonlar ile müdahalede bulunur. Bundan dolayı yatırımcılar dâhil birçok kesim için vergisel avantajlar sağlayan özellikleri ile de önemli bir mekanizmadır. Söz konusu destekler ve sübvansiyonlar, firmalar ve yabancı yatırımcılar arasında rekabet ortamının ve serbest piyasa düzeninin farklılaşmasına ve

¹⁰ Akkaya, a.g.m., s. 67.

¹¹ Arif Nemli, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1979, s. 144.

bazen kısıtlı olan kaynakların da etkin olmayan bir şekilde dağılımına neden olabilmektedir.¹²

Önemli boyutlarda vergisel avantajlar sağlayacak devlet desteklerinin özellikle belirli teşebbüs, sektör veya bölgeler bazında seçici olarak verilmesi sonucunda ortaya çıkan rekabetçi üstünlük, belirli seviyede ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple teşebbüsler, sektörler veya bölgeler arasındaki rekabete dayalı ilişki olumsuz şekilde etkilenebilmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik ile İç Pazar'ın oluşması ve gelişmesiyle rekabetin kendi endüstrileri aleyhine bozulmasını istemeyen AB ülkeleri, oluşturacakları vergisel avantajları ve diğer destek unsurlarını arttırarak vermeye başlamıştır. Bu sebeple Avrupa Birliği'nde İç Pazar'ın sürekli gelişimi ve işleyişi için devlet yardımları denetimini hızla artırmıştır. Söz konusu çerçevede Avrupa Birliği Rekabet Hukuku içinde, Roma Anlaşması'nın 87. ve 89. maddelerinde vergisel avantaj sağlayacak teşvikleri ve devlet yardımları düzenlenmektedir. Devletlerin ekonomiyi müdahalelerinde en etkili araçlarından biri olan devlet destekleri, teşebbüsler arasında adil olmayan bir rekabet ortamı yaratmakta ve böylece serbest rekabet düzeninin işleyişini bozmakta ve kaynakların etkin olarak dağılımını engellemektedir. Buna göre herhangi bir devlet tarafından veya devlet kaynakları kullanılarak bir işletme lehine sağlanan avantajın Komisyon tarafından teşvik ve destek unsuru olarak değerlendirilebilmesi için bu avantajın ortak pazar dâhilinde rekabetçi yapıyı olumsuz etkilememesi gerekmektedir. AB üye ülkelerinin hükümetlerinin kendi ülkelerinde faaliyet gösteren firmalara verdikleri finansal katkılar, komisyon tarafından sıkı ve etkin bir şekilde denetlenmektedir. Öyle ki AB'de devlet yardımlarının denetlenmesi, rekabet politikasının bir parçasını oluşturmaktadır.¹³

AB'de uygulanmakta olan teşvikler "Avrupa Birliği Komisyon"u tarafından A, B, C ve D grubu olarak sınıflandırılmaktadır. A grubu teşvikler hibeler, faiz sübvansiyonu, arge faaliyetlerinin finansmanı, vergi kredileri ve diğer vergi önlemleri, vergi indirimi veya muafiyeti, sosyal sigorta primleri indirimleri statüsünde olup nakdi yardım içermektedirler. Bu teşviklerin verilmesi mali durum, sermaye büyüklüğü ve benzeri ölçütlere bağlanmıştır ve bu grup teşvikler AB'de çoğunlukla kullanılan yardımlar arasındadır. B grubu teşvikler, özel ve kamu kuruluşlarına normal koşullarda devletin, işletmelerin özsermayelerine "hisse senedi" yolu ile katılımı şeklinde yapılan finansal bir transferdir. Normal piyasa

¹² Buket İlhan, "Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu", *Sayıştay Dergisi*, S. 76 (2010), s. 102.

¹³ İlhan, a.g.m., s. 127.

koşullarında bir işletmenin hisselerinin fazla talep görmediği durumlarda devlet bu işletmelerin sermayelerine katılarak içinde buldukları zor durumu aşmalarına yardımcı olmaktadır. C grubu teşvikler, düşük faiz oranları ve vergi kolaylıkları şeklinde uygulanmaktadır. Mesela kamu veya özel kaynaklı düşük faizli krediler, kamu veya özel kaynaklı katılım kredileri, başarı hâlinde geri ödenecek avanslar, ertelenmiş vergi pozisyonları, rezervler, hızlandırılmış amortismandır. Vergi muafiyeti şeklinde uygulanan sübvansiyonlarda devlet, belirli işletmeleri ürettikleri malın cinsi, faaliyette buldukları sektör, sahip oldukları işletme şekli veya ölçeği ve faaliyette buldukları bölge unsurlarından herhangi birisi sebebiyle aralarında birlik bulunan bir grup işletmeyi ödemekle yükümlü oldukları vergiden tamamen veya kısmen muaf tutmaktadır. Bazen de vergi indrimi şeklinde uygulanan sübvansiyonlarda söz konusu vergi türünü diğer işletmelere uyguladığı orandan daha düşük uygulayarak, bu tür işletmeleri vergi yükü bakımından daha avantajlı duruma getirerek maliyetlerini azaltmayı amaçlamaktadır. D grubu teşvikler ise işletmelerin faaliyetleri sürecinde bu kapsamda vuku bulan ya da bulacak çeşitli risklere karşı “devlet garantisi” şeklinde ifade edilen garantilerdir. Bu kapsam garanti programının kapsadığı miktarlar ve ödenen prim hariç garanti programlarından kaynaklanan kayıplardır. Bu gruptaki teşviklerin amaçları, ticaret ve ihracatı arttırmak, şirket kurtarma operasyonlarını desteklemek, işletmelerin gelişmesini sağlamaktır.¹⁴

AB’de önemli mali avantajlar yaratabilecek araçların başında gelen vergi teşviklerinin gelişimi gözlemlendiğinde, AB üyesi ülkeler arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla vergilerin uyumlaştırılması politikası çerçevesinde uygulamalar yapılmaktadır. Vergi oranlarında olduğu gibi vergi teşvikleri konusunda da uyumlaştırmada tam olarak başarılı olunamamıştır. Bununla birlikte AB ülkelerinde vergi teşvikleri konusunda yapılan çalışmalarda da üye ülkeler arasında vergi teşviklerinin kullanımında oldukça önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Çünkü vergi teşvikleri kanuni vergi oranlarına göre çok daha kapsamlıdır ve bu nedenle vergi teşvikleri konusunda uyumlaştırma kanuni vergi oranlarına göre çok daha zordur. AB’de doğrudan yabancı yatırımlar başta olmak üzere yabancı sermayeyi çekmeye devam etmek için, vergi oranları düşürülerek azaltılan vergi yükünü, vergi teşvikleriyle telafi etme politikası uygulanmaktadır. Ayrıca yeni üye ülkelerde de vergi teşvikleri konusunda bu eğilim büyük

¹⁴ Aytaç Eker, *Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları*, Ankara: Doğu Matbaası, 1995, s. 76.

ölçüde devam etmekte olup sağlanan vergi avantajları ülke ve sektörlere göre de farklılık arz etmektedir.¹⁵

Bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımcılar açısından önem taşıyan söz konusu vergisel avantajlar aşağıdaki şekilde belirtilebilir.

1. KDV İndirimi ve İstisnası

Avrupa Birliği'nin vergisel temeli 17 Mayıs 1977 tarih ve 77 / 388 / EEC sayılı Konsey Direktifinin (Altıncı Direktif) oluşturduğu ortak bir katma değer vergisi (KDV) sisteminden oluşmaktadır. AB'nde yatırımları teşvik etmek üzere KDV indirimi ve istisnasına yer verilmiştir. Bu teşvikten yararlanacak üye ülkelerin KDV'de düşük oranda veya vergiden istisnayı uygulayacakları ürünlerin, AB uyumlaştırması kapsamındaki ürünler olması gerekmektedir.¹⁶

Tablo 3: AB Üye Ülkelerinde KDV Oranları

Ülkeler	Süper İndirilmiş Oran	İndirilmiş Oran	Standart Oran
Belçika	-	6 / 12	12
Bulgaristan	-	7	-
Çekya	-	10	-
Danimarka	-	-	-
Almanya	-	7	-
Estonya	-	9	-
Yunanistan	-	6,5 / 13	-
İspanya	4	8	-
Fransa	2,1	5,5	-
İrlanda	4,8	13,5	13,5
İtalya	4	10	-
Kıbrıs R.K.	-	5 / 8	-
Letonya	-	12	-
Litvanya	-	5 / 9	-
Lüksemburg	3	6 / 12	12
Macaristan	-	5 / 18	-

¹⁵ Filiz Giray, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Efektif Vergi Oranları*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010, ss. 82-83.

¹⁶ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 143.

Malta	-	5	-
Hollanda	-	6	-
Avusturya	-	10	12
Polonya	-	5 / 18	-
Portekiz	-	6 / 13	13
Romanya	-	5 / 9	-
Slovenya	-	8,5	-
Slovakya	-	10	-
Finlandiya	-	9 / 13	-
İsviçre	-	6 / 12	-
İngiltere	-	5	-

Kaynak: VAT Rates Applied in the Member State of the European Union, Situation at 1 January 2016

2. Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisinde Yer Alan Muafiyet, İstisnalar ve İndirimler

AB ülkelerinde uygulanan vergi teşviklerinden bir diğeri Kurumlar Vergisi (KV) ve Gelir Vergisine yönelik olanlardır. Bu uygulamalar ülkelere göre çeşitlilik göstermektedir. Gerçekleştirilen uygulamalar indirilmiş KV ve GV oranları, KV’de ve belirli yatırımları da içerecek şekilde verilebilmektedir¹⁷. Mesela İrlanda’daki en önemli vergi teşviki bazı faaliyetlerin tabi olduğu tek ve düşük oranlı KV’dir. Bu oran 2010 yılına kadar % 10 olarak uygulanmıştır. Sınai imalat faaliyetleri, Shannon Havaalanı Bölgesinde faaliyet izni alan projeler bu oran üzerinden vergilendirilmektedirler. İrlanda’da KV uygulaması yanında GV’nin teşvik edici en önemli niteliği basitliğidir. Buna göre bekâr / dul, bekâr / dul (çocuklu), evli çift (bir gelir), evli çift (iki gelir) olarak tanımlanan mükelleflere her grup için farklı gelir vergisi oranı uygulanmakta ve mükelleflerin üç yılda bir hükümet-işçi-işveren arasında imzalanan sözleşmeler ile vergi oranlarında indirim yapılmaktadır.¹⁸

İrlanda dışında Yunanistan’da verimli yatırımlar KV’nin % 5’i oranında indirimden yararlanmaktadır.¹⁹

¹⁷ Giray, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Efektif Vergi Oranları*, s. 88.

¹⁸ Birol Kovancılar, *Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller*, İstanbul: TÜGİAD Yayınları, 2003, s. 81.

¹⁹ Eker, a.g.e., s. 33.

3. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi de AB ülkelerinde yer alan diğer yaygın vergi teşvik uygulamalarından birisidir. Uygulamalar diğer teşviklerde de olduğu gibi ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Mesela yeni birlik üyesi ülkelerden Slovenya'da yatırım indirim oranı % 20, Portekiz'de % 10 ile % 20 arasında uygulanmaktadır. Macaristan'da yatırım indirimi yatırımın değerinin % 50'si ile % 35'i arasındadır.²⁰

Hollanda'da ise 1990 yılından itibaren, yatırım teşviklerinden küçük yatırımcılar da faydalanmaktadır. Mükellef dilediği takdirde mali yıl içinde yapmış olduğu yatırımların belirli bir yüzdesini matrahtan indirebilmektedir. Yatırım indirimi oranı % 2 ile % 18 arasında değişmektedir. Çekya'da yatırım indirimi oranı % 10-% 20 arasındadır. Belçika'daki uygulamaya göre genel olarak yatırımlara tanınan indirimler şirketler veya şahıslara tanınmış olup işletmelerde kullanılan yeni sabit yatırımların belirli bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir.²¹

4. Hızlandırılmış Amortisman

Hızlandırılmış amortisman uygulamalarına Almanya, İrlanda, İngiltere, Çekya ve Yunanistan gibi ülkeler örnek olarak verilebilir. Alman teşvik mevzuatı sadece sınır bölgeleri için uygulanan yatırım teşvik araçları geliştirmiştir. Bu teşvik araçları ile taşınakliye yardımı ve taşınabilir varlıkların maliyet fiyatının % 50'si, taşınmaz varlıkların % 40'ı tutarında bir defada amortisman ayrılmasına olanak tanınmaktadır. İrlanda'da üretim tesisi ve araçları için % 100, sanayi binaları için ise % 50 oranında ilk yıl indirimi yapılabilmektedir. Yunanistan'da hızlandırılmış amortisman uygulamasında normal amortisman oranının % 20 ile % 150'si oranında artırılması öngörülmüştür. Bulgaristan'da özellikle yeni yatırım ve bilgisayar gibi alanlar için tercihli hızlandırılmış amortisman uygulamaya başlanmıştır. Finlandiya'da hızlandırılmış amortisman oranı, makine ve donanımlarda % 25, binalarda % 4-% 7 arasında belirlenmektedir.²²

²⁰ Giray, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Efektif Vergi Oranları*, s. 89.

²¹ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 146.

²² Giray, a.g.e., s. 147.

5. Vergi Tatilleri

Bu teşvikler gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bir vergi teşvik türüdür ve hemen hemen tüm AB ülkelerinde uygulanmaktadır. Özellikle Çekya ve diğer merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, yerli ve yabancı şirketler için vergi tatili şeklinde (sınırlı bir süre için) vergi teşviki uygulamaktadırlar. Ancak Çekya’da başarılı bir uygulama olmadığı için kaldırılmıştır. Yeni işletme ve makinelerle ilgili harcamalara yönelik indirimler ve vergiden geçici istisnalar şeklinde yeniden düzenlenmiştir.²³

Polonya’da ise vergi tatili özel ekonomik bölgelerde 5-10 yıl için gelir ve kurumlar vergisi için uygulamaktadır. Örnek olarak vergi tatili, AB üyesi olmayan Meksika, Peru gibi diğer ülkelerde de yaygın olarak uygulanmaktadır.²⁴

6. Vergi Ertelemesi

AB ülkelerinde vergi ertelemeleri yaygın şekilde uygulanan bir diğer teşvik türüdür. İngiltere’de işletme varlıklarının satışından elde edilen gelirler 12 ay içinde yenilerinin alınmasında kullanılmışsa bu gelir üzerine tahakkuk eden verginin süresiz olarak ertelenmesine olanak tanınmıştır. Danimarka’da ise sanayileşmenin az olduğu bölgelerde büyümeyi ve istihdamı artırmak amacı ile komple yeni yatırım ve genişletme yatırımlarına belirli oranlarda hibe yardımı yapılmaktadır. Bu hibe yardımları vergiye tabi gelir kapsamında tutulmakta ancak vergileme 10 yıl süre ile ertelenebilmektedir.²⁵

B. OECD ÜLKELERİNDE SAĞLANAN VERGİSEL AVANTAJLAR

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-Operation and Development-OECD) 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi’ne dayanılarak kurulmuş olan uluslararası ekonomik bir örgüttür. OECD, savaş yıkıntıları içindeki Avrupa’nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması amacıyla 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (OEEC) doğrudan mirasçısıdır.

II. Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğrayan Batı Avrupa ekonomilerinin onarımı amacıyla Marshall Planı çerçevesinde ABD’nin yaptığı yardımların dağıtımına yardımcı

²³ Acinoroğlu, a.g.m., s. 151.

²⁴ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 150.

²⁵ Giray, a.g.e., ss. 149-150.

olmak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek için kurulan OEEC, zamanla fonksiyonlarını kaybetmiştir. Nitekim 1960'lara doğru Batı Avrupa'nın yeniden imarı ve ekonomik yönden güçlenmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yeni gelişmeler çerçevesinde 14 Aralık 1960'ta imzalanan Paris Sözleşmesi ile yeni işbirliği alanlarına yönelmesi amaçlanan OECD kurularak 30 Eylül 1961'de resmen faaliyete başlamıştır. OECD'nin 20 kurucu üyesi bulunmakta olup söz konusu ülkeler, Türkiye, ABD, Kanada, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Federal Almanya, İtalya, Portekiz, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İsviçre, Avusturya, İsveç, İzlanda, Norveç ve Avrupa Topluluğu'dur. Ayrıca günümüze kadar birçok ülke üyeliğe kabul edilmiş ve üye sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Meksika, Güney Kore ve Slovakya üyeliğe katılmış diğer ülkelerdir.

Örgütün amaçları şu şekilde sıralanabilir: Hem finansal istikrarın eşzamanlı olarak korunduğu üye ülkelerde ve hem de özellikle gelişmekte olan ülkelerde halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi. Sürekli ve dengeli ekonomik gelişim sağlayan politikanın desteklenmesi ve yardım edilmesi. İşsizliğin ortadan kaldırılması, ekonomik genişleme politikasının uyandırılması ve sosyoekonomik eşgüdümlü gelişmenin desteklenmesi. Uluslararası yükümlülükler uygun olarak çok taraflı ve ülkeler arasında ayırım gözetmeyen dünya ticaretinin geliştirilmesine destek verilmesi. Ayrıca OECD'ye üye veya bu örgüte üyelik talebinde bulunan ülkeler, sosyo-politik ve ekonomik yaşamda, demokrasi, insan haklarına ve yurttaş özgürlüğüne bağlılık, açık pazar ekonomisi çerçevesinde istikrarlı gelişim ilkelerini kabul etmektedirler. Bu ilkeler, aynı zamanda yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine de hizmet ederler. OECD, bir taraftan bu ilkelerin üye ülkelerde güçlendirilmesine katkı sağlarken diğer taraftan da örgüte üye olmayan ülkelerde ilkelerinin tanıtımını yapmaktadır.²⁶

OECD ülkeleri de tüm bu amaçlar ve hedefler çerçevesinde ekonomik kalkınma, sürdürülebilir büyüme hedeflerini gerçekleştirmek için gerek kendi aralarında gerekse diğer ülkeler ile önemli ekonomik ilişkiler geliştirmektedir. Bu çerçevede OECD ülkeleri de diğer ülkeler gibi doğrudan yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek için çeşitli teşvikler uygulamaktadır. Fakat bu teşvikler, gelişmekte olan ülkelere oranla sayıca daha az ve yatırımcı açısından bakıldığında yatırımların getirisini çok büyük oranlarda etkilemeyen teşviklerdir. Genellikle OECD üyesi ülkelere daha az gelişmiş olanları

²⁶ https://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/iktisadi_kalkinma_orgutu.html. (13.08.2016)

teşvikleri daha fazla ve daha yüksek oranlarda uygulamaktadır. Söz konusu durum kapsamında genel olarak incelendiğinde OECD ülkelerinde uygulanmakta olan vergisel teşvikler şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 4: OECD Ülkelerinde Uygulanmakta Olan Vergi Teşvikleri

DYSY Teşvikleri	OECD Ülkeleri %	Gelişmekte Olan Ülkeler %
Sermaye Malları İthalatına Gümrük Muafiyeti	5	56
Vergi Tatili	20	55
Yatırım İndirimi	30	49
Düşük Vergi Oranları	5	45
Sermaye Mallarına KDV Muafiyeti	0	34
Hızlandırılmış Amortisman	30	30
Hammadde İthalatına Gümrük Muafiyeti	5	30
Hammaddelere KDV Muafiyeti	5	24
Gümrük Vergisi İadesi	5	24
Zararın Gider Yazılması	0	18
Mahalli İdarelerce Alınan Verg. Muafiyeti	30	18
İhraç Edilen Girdilerde KDV Muafiyeti	10	18

Kaynak: Timoty J. Goodspeed, "Taxation and FDI In Developed and Developing Countries", s. 17. <https://www.issueab.org/resources/5313/5313.pdf> (25.07.2016)

Gelişmekte olan ülkelerde birçok vergi avantajı çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Vergi tatilleri de bu çerçevede öne çıkan, bu kapsamda ele alındığında gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlası tarafından kullanılan bir teşvik türüdür. OECD ülkelerinin ise sadece % 20'si bu teşviği kullanmaktadır. OECD ülkelerinde yatırım ve yeniden yatırım teşviklerinin diğerlerine göre kısmen daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu ülkelerin % 30'u bu teşvik türünü kullanmaktadır. Bununla beraber bu ülkelerde uygulanan bir diğer teşvik türü ise hızlandırılmış amortismanıdır. Bir çok ülke, hızlandırılmış amortisman yöntemiyle şirketleri kendi ülkelerinde yatırım yapma yönünde karar almaya zorlamaktadır. Tablo 4'e bakıldığında hızlandırılmış amortismanın da % 30 ile OECD arasında en fazla tercih edilen teşvik türlerinden biri olduğu söylenebilir. Ancak zaman içinde OECD ülkelerindeki amortisman oranlarında da bazı değişiklikler yaşanmış ve bir kısım ülkede bu teşvikin oranı azaltılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin % 45'i daha düşük vergi oranlarını bir teşvik aracı olarak kullanırken OECD ülkelerinin ancak % 5'i düşük vergi oranlarını bir teşvik olarak tercih etmektedir. Özellikle İrlanda, OECD ülkeleri arasında düşük kurumlar vergisi oranını en etkin olarak kullanan ülkedir. Gelişmiş ülkelerde ise daha çok ar-ge faaliyetleri vergisel teşviklerle desteklenmekte, böylece firmaların yeni üretim teknikleriyle uluslararası piyasalarda daha rekabetçi hâle gelmesi hedeflenmektedir. Ar-ge yatırımları için verilen teşvikler, bu yatırımların ekonominin diğer birimleri üzerinde pozitif dışsallıklara yol açacağı gerekçesiyle desteklenmektedir. Birçok OECD ülkesi de ar-ge yatırımlarını hedefleyen vergi kredileri ve yatırım indirimi gibi teşvikler uygulamaktadırlar.

OECD ülkeleri arasında ise en çok göze çarpan ülkelere bir tanesi İrlanda'dır. İrlanda DYSY için uygun ekonomik bir ortam oluşturulması sayesinde bir bölgenin nasıl refah yaratabildiğinin ve yüzlerce yıldır süregelen ekonomik bahtsızlığını 15 yıl gibi bir süreçte nasıl yenebildiğinin çarpıcı bir örneğidir. İrlanda tüm dünyada örnek olarak gösterilen doğrudan yabancı yatırımlar ve yenilik ekonomisi ile bağlantılı ekonomik modeli sayesinde mucize ülke olarak anılmaktadır. İrlanda modeli, ekonomik kalkınma vasıtasıyla ülkelerini içinde bulunduğu yapıdan kurtarmaya çalışan pek çok dünya ekonomisi için esin kaynağı durumundadır. İrlanda vergi sisteminde uygulanan genel amaçlı vergi teşvikleri arasında vergi istisnası hızlandırılmış amortisman ve kurumlar vergisi indirimi gibi vergisel kolaylıklar yer almaktadır. İrlanda'nın kurumlar vergisi oranlarının indirilmesi sonucu sanayinin araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştirmesi üzerine fikri ve sınai mülkiyet haklarının İrlanda'da tutulması yaygınlaşmıştır.²⁷

OECD ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye başta olmak üzere yatırımları cazip hâle getirebilmek için sağlanan vergisel avantajlardan en önemli olanları şu şekilde özetlenebilir:

-Vergi oranlarında indirim: Hükümetler, genel vergi rejimi içinde, ayrıcalıklı olarak bazı sektörler veya bölgelere doğrudan yabancı sermayeyi çekmek için daha düşük ortak bir gelir veya kurumlar vergisi oranı uygulayabilir. (Çin, Hong Kong, Endonezya, İrlanda, Kamboçya ve Estonya, teşvikin bu tipini kullanan birkaç ülkedir.) Sadece belirtilen ölçütleri karşılayan yabancı yatırımcılara daha düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi tatbik edebilir. Vergi oranlarında indirim, doğrudan yabancı sermayeyi çekmek

²⁷ Kovancılar, a.g.e., ss. 71-81.

amacıyla en yaygın kullanılan vergi teşvik yöntemidir. Nitekim 1980’li yıllarda Avrupa, Amerika ve Asya’da birçok ülke gelir ve kurumlar vergisi oranlarını indirerek doğrudan yabancı yatırımları çekme rekabetine girmişlerdir. Uzun vadeli yatırımlara yönelik olan, diğer bir ifadeyle uzun vadede kâra geçecek olan yatırımlar için tercih edilen indirimli vergi oranı uygulamasının amacı, yatırımı daha uzun süre ülke içerisinde tutabilmektir. Diğer taraftan artan oranlı bir yapıya sahip bir vergi sistemi içerisinde çoğalan kârlar, daha yüksek ortalama ve marjinal vergi oranına neden olmakta, bu sayede devlet, yatırımcının kârından daha yüksek oranda pay almakta, tek oranlı bir vergi uygulandığında ise kâr ve zararlar eşit ölçüde azaldığı için yatırımcının büyük hasılatlı yatırımlara yönelmesi sağlanabilmektedir. Bu nedenle ülkeler özellikle kurumlar vergisinde düz oranlı bir vergileme tercih etmekte ve bu yolla yatırımların teşviki amaçlanmaktadır.²⁸

-*Vergi tatili*: Vergi tatilleri özellikle 1980’li yıllarda, yabancı yatırımlara iyi bir kârlılık seviyesi sunmak ve bu sayede DYS yatırımlarını çekebilmek üzere kullanılan düşük vergi rejiminin bir parçası olarak yaygınlaşmıştır. Vergi tatili, “*yeni kurulmuş firmaları*” belirli bir dönem boyunca (üç ya da beş yıl gibi) gelir veya kurumlar vergisinden istisna tutan bir teşvik türüdür. Aynı koşullarda yatırım yapan eski firmalarda, vergi sorumluluklarından muaf tutulabilir. Vergi tatilleri OECD ülkelerinde tüm firmalara değil, piyasaya yeni giren firmalara sağlanan bir teşvik türüdür ve bu yönüyle, piyasaya yeni giren firmaların elde ettikleri teşvik ile kazandıkları avantajlar sayesinde ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadır.²⁹ Vergi tatilleri uzun vadeli yatırımların sağlanması, istihdam ve döviz girdilerinin artırılması amacıyla kurumlar vergisi, dış ticaret vergileri, katma değer vergisi, ücretler üzerinden alınan vergi kesintileri ve satış vergilerine uygulanmaktadır.³⁰

Vergi tatilini OECD dışında kullanan ülkeler çerçevesinde verilebilecek ilginç örneklerden biri Endonezya’dır. Endonezya’da 1968 yılında önce yerli yatırımcılar için getirilen ve daha sonra 1970’li yıllarda ve 1980’li yılların başlarında yabancı yatırımcılar için de uygulanan vergi tatilini, ülke 1984 yılındaki uygulamadan olumlu sonuç alamadığı ve eleştirilerin yoğunlaşması nedeniyle kaldırmıştır. 1980’li yılların başlarında vergi tatilinin yatırımları çekme konusundaki inandırıcılığının ortadan kalkması ve bu konuda

²⁸ Salih Turhan, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993, s. 338.

²⁹ Jack Mintz, “The Changing Structure of Tax Policies for Foreign Direct Investment in Developing Countries”, *The Challenges Tax Reform in A Global Economy*, ed. James Alm, Jorge Martinez-Vazquez, Mark Rider, Newyork: Siproinger, 2004, p. 12.

³⁰ Yetkiner, a.g.m., s. 55.

yapılan eleştirilerin artması, kurumlar vergisinin düşürülmesi, çifte vergi anlaşmaları ile yabancı yatırımcıların bireysel kârları üzerinden alınan stopajın indirilmesi, vergi tatilinin zaten yüksek olmayan vergileri düşürdüğü yönündeki tartışmaları alevlendirmiştir. Söz konusu bu durum Maliye Bakanlığı'nın yaptığı vergi reformunun en sıcak konusu hâline gelmiştir. Nitekim Endonezya'da yapılan çalışmalar, vergi tatilinin yabancı yatırımcı için yatırım yeri belirleme kararları üzerinde çok önemsiz bir rol oynadığını göstermekteydi. Endonezya'daki bu tecrübeler, dünyanın birçok yerinde vergi indirim ve istisnalarının çok büyük vergi harcamalarına neden olduğu görüşünü doğurmuştur. 1978-1993 yılları arasında (1984'de vergi tatili kaldırılmıştır) Endonezya'da DYS proje bazında yılda ortalama % 21, sermaye akışı bazında % 28 artış gösterdi ve bu başarı komşu ülkelerin vergi tatili konusunda cömert davranmalarına rağmen gerçekleşti.³¹

-Yatırım İndirimi: Yatırım indirimi, yeni yatırımın bazı harcamalarının belirli bir yüzdesinin vergi matrahından çıkarılarak vergi yükünün düşürülmesi yoluyla sermaye kullanımının efektif fiyatının düşürülmesidir. Yani yatırım harcamalarının yapıldığı yıl, sermaye maliyetinin asıl değeri üzerinden belirli bir tutarın mevcut yılda indirilmesi hususuna dayalıdır. (İndirilemeyen tutarlar sonraki yıllara devredilir.) Birçok ülkede kullanılan bu yöntem ile gelecekteki vergi yükümlülükleri dengelenmeye çalışılır. Yatırım indirimi, belirli kayıt ve koşullara bağlı olarak uygulanabileceği gibi doğrudan elde edilen kazançların vergi dışı bırakılması şeklinde de uygulanabilir. İndirimden faydalanacak yatırımların uygulanacağı listelerin hazırlanması, sektöre ve bölgesel açıdan farklılaştırmayı sağlayabilme açısından katkı sağlasa da siyasal değer ve yargılara dayanılarak listelerin oluşturulması hâlinde bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir.

1990'lı yıllarda, 24 OECD ülkesinin sadece 8'inde (Türkiye dâhil) yatırım indirimi teşviki uygulanmış; ABD, İngiltere, Kanada, Almanya, İtalya, Fransa, Japonya, Danimarka, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Lüksemburg ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler yatırım indirimi teşvikini yürürlükten kaldırmıştır.³² Yatırım indirimi hâlen, Slovenya'da % 20, Çekya'da % 10-20 oranında uygulanmaktadır. OECD üyesi olmayan ülkeler kapsamında Endonezya'da ise belirli sektörlerdeki yatırım tutarının % 30'u yatırım indirimine konu olmakta iken Fas, bölgesel olarak farklılaştırılmış bir teşvik sistemine sahiptir. Ayrıca Casablanca bölgesine çok az bir teşvik verilirken

³¹ Louis Wells, Nancy Allen, *Tax Holiday to Attract Foreign Direct Investment*, Washington: World Bank Publications, 2001, p. 7.

³² Mehmet Haskırış, "Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Konferansları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1968, s. 203.

Fas'ın az gelişmiş bölgelerinde sermaye malı yatırımlarına % 20 oranında yatırım indirimi uygulanmaktadır.

-Hızlandırılmış amortisman: Amortisman, üretim için gerekli araç-gereç, taşıt, bina vb. unsurların zaman içindeki yıpranma nedeniyle değerinde oluşan gerilemeyi ifade eden bir indirimdir. Ödenen verginin net bugünkü değerindeki gerileme yatırım maliyetlerini azaltmakta, buna bağlı olarak da yatırımın kârlılığı artarak yatırımların teşviki sağlanmaktadır. 2008 küresel mali krizine karşı uygulanan yatırım teşvik araçlarından birisi de hızlandırılmış amortismandır. Mesela Avusturya 2009 yılında, 2010 yılının sonuna kadar yapılacak olan duran varlık harcamalarına hızlandırılmış amortisman uygulanması imkânını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda Avusturya, Avustralya ve İtalya gibi bazı OECD ülkelerinde hızlandırılmış amortisman uygulamasına son verilmiştir. Amerika, Almanya, Çin, Norveç, İspanya, Güney Kore ve Singapur'da da kriz döneminde sermaye malı içeren yatırımların devamını temin etmek adına hızlandırılmış amortisman uygulamasına geçilmiş ya da hâlihazırda mevcut uygulamaların kapsamı genişletilmiş, Finlandiya'da ise 2009 ve 2010 yılında alınan yeni donanımlara iki katı oranda amortisman ayırma fırsatı getirilmiştir.³³

-Geçmiş yıl zararlarının ileriye aktarımı: Hem yatırımcı tarafından tercih edilen hem de birçok ülkede uygulama alanı bulan bu aktarım, efektif vergi oranının düşürülmesi için kullanılmaktadır. Zararlar genellikle iki, üç ya da beş yıl gibi bir zaman dilimi için ilerideki kârlardan düşürülebilir. Özellikle büyük yatırım projelerinde geniş sabit maliyetlerin neden olduğu ilk yıllardaki zararlar, bu yolla belirli bir süre elde edilen kârlardan düşürülerek yatırımın kendini telafi etmesi sağlanır ve ülkeye yeni yatırım çekilmesi kolaylaştırılır.³⁴

II. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Dünyada son yüzyılda ekonomik ve siyasi alanda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte teknolojinin de hızla gelişmesiyle birlikte etkileşim alanları genişlemiştir. Adına küreselleşme denilen süreçte birçok ülke ekonomik, siyasi ve teknolojik alanda icra

³³ Alper Karakurt, "Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 2 (2010), s. 156.

³⁴ *Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey*, Geneva: UNCTAD, 2000, p. 19.

edilen ve edilmeyen işlemlerin sonucunu çok hızlı hissetmeye başlamıştır. İhracat ve ithalat küresel anlamda da hız kazanmış ve tüm ülkeleri etkiler hâle gelmiştir. Bunun sonucunda finansal piyasalar gelişmiş ve ekonomik döngü süreklilik arz etmiştir. Birçok ekonomik yapı ortaya çıkmış, bu yapılar bağlamında gümrük duvarları ortadan kalkmış, rekabet gelişerek üretim yelpazesi ve pazarı farklı ülkelere doğru hareket etmiştir. Ayrıca siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda da ülkeler arası etkileşimler sayesinde ulusal sınırların dışına çıkılması sağlanmıştır.³⁵

Uluslararası finansal ilişkilerin ve pazarların artması ile birlikte vergilendirilebilir unsurlar, vergi kaynakları, vergisel teşvikler büyük önem kazanmıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan yeni oluşumla birlikte üretim ve yatırım faaliyetleri üzerinde coğrafi faktörlerin etkisi azalmış, uluslararası sermaye akımları büyük bir hız kazanmış ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri de artış göstermiştir. Uluslararası kapsamda dünya ekonomisinde önemli bir ağırlığa sahip çokuluslu şirket yapılarının yatırım yapacakları ülke tercihlerinde ciddi bir maliyet unsur oluşturan vergi ölçütleri tercihi daha da artmıştır. Söz konusu şirketler sayesinde ülkeler, yatırım ortamını iyileştirerek daha fazla yatırım çekmek adına vergisel avantajlar oluşturmaya başlamışlardır. Vergisel teşvik ve yararları şirketler lehine oluşturamayan ülkeler yatırımların başka ülkelere kaymasına sebep olmaktadır. Çünkü vergi tabanı üzerindeki yoğun vergileme ve düzenlemeler, küreselleşme ve entegrasyon hareketlerinin bir sonucu olarak, vergi tabanının diğer ülkeye kaymasına dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması sonucunu doğuracaktır.³⁶

Küreselleşme ile birlikte dünyanın küçüldüğü, şirketlerin ve ülkelerin bir günü sürekli, yirmidört saat esasına göre yaşamak zorunda olduğu bu sistemde ülkeler, uluslararası ticaret pazarından ve yatırımlardan daha fazla pay alabilmek için büyük bir rekabet içindedirler. Birçok ülke yatırımların içinde önemli bir maliyet unsuru olan vergiyi, vergisel teşvikleri kullanarak ülkelerini yatırımların cazibe merkezi hâline getirmeye çalışmaktadır. Söz konusu uygulamalar her ülkede farklı olarak uygulama alanı bulmakla birlikte amaç ve kapsam, yatırım ve pazardan daha fazla faydalanabilme çabasıdır. Bu kapsamda vergisel teşvik ve yatırımlara yönelik oluşturulan avantajlar ülkeden ülkeye değişebilmekte ve farklı uygulamalar söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde söz konusu uygulamalar değişse bile amaç aynıdır. Gelişmiş ülkelerden Amerika

³⁵ Zeynep Arıkan, Ahmet Akdeniz, “Küreselleşen Dünya’da Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi”, *Review of Social, Economic&Business Studies*, Vol. 5/6, ss. 285-286.

³⁶ Birol Kovancılar, Mustafa Miynat, Sibel Bursahoğlu, *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2008, s. 52.

Birleşik Devletleri, Japonya, Çin, Almanya, İngiltere ve Rusya 1980’li yılların başından itibaren doğrudan yabancı yatırımlar dâhil yabancı sermaye hareketlerinde ve dünya ticaretinde belirleyici ülkeler olmuştur. Bu kapsamda küreselleşme sürecinin ve uluslararası finansal piyasaların da odak noktası hâline gelmişler, yatırım ve üretim alanında birçok değişikliğe ev sahipliği yapmışlardır. Bu ülkelerin yanında gelişmekte olan, önceleri gelişmekte olan ülkeler çerçevesinde değerlendirilen bazı ülkeler ise sahip oldukları potansiyelleri farklı üretim araçlarını da kullanarak yabancı yatırımlara yönelik iyileştirme ve gelişmeler icra etmişlerdir. Özellikle Hindistan, Güney Kore, Brezilya ve İrlanda vergisel teşvikleri, üretim maliyetlerini düşüren araçları ve ülke kapasitelerini yabancı yatırımların ülkelere yönelmesinde etkin kullanan başlıca ülkelerdir. Bu kapsamda söz konusu ülkeler incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Çin, Almanya, İngiltere ve Rusya dünya ticaretine ve yabancı yatırımlara yön veren ülkelerdir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekmekte başarılı olan gelişmekte olan ve gelişen ülkelerin başında da Hindistan, Güney Kore, Brezilya ve İrlanda gelmektedir.

A. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Amerika Birleşik Devletleri’nde vergiler, federal (merkezî hükümet), eyalet ve yerel bazda (belediye) toplanmaktadır. Her birim kendi vergilerini uygulamaktadır. Birden fazla birim ana vergi kaynaklarından yararlanmasına rağmen birimler arasında paylaşılan vergi söz konusu değildir. Federal hükümet, eyalet yönetimlerinin çoğu ve yerel yönetimler gelir vergilerini almaktadır. Federal düzeyinde en önemli gelir kaynakları gelir vergisi, maaş ve ücretlerden yapılan kesintilerdir. Eyalet düzeyinde satış ve gelir vergileri; yerel düzeyde ise servet vergileridir.

Pek çok eyalet, kendi bireysel ve şirket gelir vergilerini, satış vergilerini ve servet aktarım (intikal) vergilerini uygular. Şirket gelir vergisi, 44 eyalette uygulanmakta iken geniş tabanlı bireysel gelir vergisi, 43 eyalette uygulanmaktadır.

ABD’nde gelir vergisi, vergilendirilebilir gelire sahip her kişiye ve kişi ortaklıklarına uygulanır. Gelir tabanı geniş kapsamlı bir yapıya sahiptir. Başlangıç noktası brüt gelir olup brüt gelir, “Hangi kaynaktan elde edilmiş olursa olsun tüm gelirler.” şeklinde olabildiğince geniş kapsamlı olarak tanımlanmıştır. Vergilendirilebilir gelir, hem

kişiler hem de şirketler için, brüt gelirden istisna, muafiyet ve indirimler çıkartıldıktan sonra kalan kısım olarak belirlenmiştir.³⁷

ABD’de gelir vergisi, federal hükümet, eyalet hükümetleri ve bazı yerel yönetimler tarafından tahsil edilmektedir. Eyalet ve yerel yönetimlerde gelir vergisi oranları, federal oranlara göre daha düşüktür. Bunun yanı sıra bir kaç eyalette (Nevada, Güney Dakota, Texas, Washington, Wyoming) sıfırdan başlayarak diğerlerinde (Connecticut, Colombia, Iowa, Kuzey Dakotave Pensilvanya) % 10 ya da daha fazlasına kadar en üst dilim kurumlar vergisi alınmakta ve görüldüğü gibi oldukça önemli oran farklılıkları bulunmaktadır. Ülkede yaşayanların % 50’ye yakını gelir vergisi ödemektedir. Gelir Vergisi Kanunu’na göre ABD vatandaşları ve ülkede ikamet eden yabancılar, ABD’de gelir elde etmeleri durumunda gelir vergisi mükellefi sayılmaktadır. Elde edilen tüm gelirler için beyanname vermenin zorunlu olmadığı ülkede çok düşük gelirli kişiler, hayır işleriyle uğraşan kuruluşlar (vakıflar) ve kiliseler (dinî yerler, ibadethaneler) vergiden muaf tutulmakta ya da çok düşük oranlardan vergilendirilmektedir.

ABD gelir vergisi mükellefleri beyan açısından dört ayrı kategoriye ayrılmaktadır. Beyan mükellefiyetinin yaşa, medeni hâle ve kişisel özelliklere göre değiştiği (ayırma ilkesi) ülkede vergiye tabi gelir belirlenirken öncelikle hangi gelirlerin vergiye tabi olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Mükellefler, vergiye tabi gelirlerini beyan ederlerken öncelikle ayarlanmış toplam gelirlerinden kişisel muafiyet tutarını indirmektedirler. Ayarlanmış toplam gelirlerinden istisna ve indirimleri düşen mükellefler, vergiye tabi gelirlerine vergi tarifelerini uygulayarak ödemeleri gereken vergiyi hesap etmektedirler. Vergi tarifelerinin artan oranlı (dilimli) bir yapıya sahip olduğu ülkede mükelleflerin medeni durumlarına ve ayrı ya da ortak beyanlarına göre değişen dört ayrı tarife yapısı bulunmaktadır. % 15 ile % 39,1 arasında değişen 5 ayrı vergi oranının yer aldığı bu tarifelerde en avantajlı mükellefiyet, evli ve ortak beyanda bulunanlar için tanınmıştır.

ABD gelir vergisi sisteminde alternatif asgari gelir vergisinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. 1969 yılında yürürlüğe konulan bu uygulamayla yüksek gelirli mükelleflerin gelirlerinin tamamını ya da önemli bir kısmını gelir vergisinden kaçırmalarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Alternatif asgari gelir vergisi paralel bir vergidir ve bu vergide standart kodların indirilmesine izin verilen indirim ve istisnaların

³⁷ Nazmi Karyagdı, *Amerika Birleşik Devletlerinde Vergi İncelemesi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006, s. 13.

pek çoğu dikkate alınmamaktadır. Mükellefler, alternatif asgari gelir vergisi, indirim ve istisnalara göre ödemeleri gereken vergiyi ayrı ayrı hesaplayarak bunlardan yüksek olanına göre vergi ödemekle yükümlüdürler.³⁸

ABD’de gelir üzerinden alınan vergilerin bir diğeri kurumlar vergisidir. Bu verginin mükellefleri tüzel kişiliğe sahip ABD kurumlarıdır. Vergi kanunlarına göre anonim şirketler, sigorta şirketleri ve cemiyetler kurumlar vergisi mükellefleridir. ABD kurumlarının yalnız ABD’de elde ettikleri gelirleri değil, yabancı ülkelerdeki şubeleri aracılığıyla elde ettikleri gelirleri de kurumlar vergisine tabidir.

Mükelleflerin ödeyecekleri alternatif asgari vergi bulunurken kurumlar vergisi matrahına birtakım kalemler eklenmekte ya da çıkarılmaktadır. Bunlardan birincisi amortisman fazlalığı olup hızlandırılmış amortisman yöntemiyle bulunan amortisman miktarından normal yöntemle göre tespit edilen amortisman miktarının indirilmesi ile bulunmaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucu amortisman fazlalığı söz konusu olursa (hızlandırılmış amortisman yönteminde tespit edilen miktar, normal yöntemle göre bulunan miktardan yüksek çıkarsa) kurumlar vergisi matrahına eklenmekte, aksi hâlde matrahtan düşürülmektedir. Alternatif asgari vergilendirilebilir gelir bulunurken kurum kazancına eklenen bir başka tutar, maden amortisman fazlalığıdır. Bu tutar, madenlerde yıl içerisinde hesaplanan amortisman miktarından madenin yıl sonu değerinin indirilmesi suretiyle hesaplanmaktadır. Amortisman fazlalığında olduğu gibi, maden amortisman fazlalığında da bulunan bu tutar, kurumlar vergisi matrahına eklenmektedir.³⁹

ABD’deki özellikle 1980’lerdeki vergi indirimlerinin iktisadi büyümede yarattığı etkilerin gözlemlenmesi arz yönlü iktisat yaklaşımın doğmasına kaynak teşkil etmiştir. ABD’nin bu konudaki ilk deneyimi 1920’li yıllarında yaşanmıştır olup söz konusu yıllardaki vergi indirimlerinin ardından Amerikan ekonomisi 8 yıl boyunca aralıksız büyümüştür. Daha fazla tasarruf ve yatırımın gerekliliğine inananlar, sık sık sermaye birikimini ve büyümeyi ilerletmek için sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranlarının düşürülmesini önermişlerdir. Bu süreçte vergi indirimlerinin amacı, kamunun özel ekonomiye müdahale düzeyini azaltmak ve çalışmayı, tasarrufu ve yatırımları arttırmak olmuştur. ABD’de vergi indirimi tartışmalarında en önemli eleştiri, vergi indirimlerinin doğrudan ve daha az sayıdaki varlıklı mükelleflerin yararına sonuç doğurması ve bütçe

³⁸ Ersan Öz, Tekin Akdemir, “ABD Vergi Sistemi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 168 (2002), s. 87.

³⁹ Selda Aydın, “ABD Vergi Sisteminde Kurum Kazancının Tespiti ve Vergilendirilmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 93 (1996), s. 93.

açığını azaltma yönündeki çabaların düşük ve orta gelirlielerin yararlandığı pek çok federal programın kaldırılmasını gerektirmesidir. Diğer yandan girişimci faaliyetlerin getirisi, büyük ölçüde sermaye kazancı formunda olduğu için, sermaye kazançlarındaki vergi indiriminin verimli ekonomik faaliyetlerin uyarılmasında önemli bir etken oluşturacağı, vergi indirimlerinin lehine temel düşünce hâlini almıştır.⁴⁰

Bu kapsamda yapılan yeniden gözden geçirmeler çerçevesinde 1981 yılında gerçekleştirilen vergi reformu ile vergi teşvik uygulamalarına belirli düzenlemeler getirilmiştir. Gelir vergisi marjinal oranı düşürülmüş, yatırım gelirlerinde en üst dilim % 70'ten % 50'ye indirilmiştir. Azalan bakiyeler usulüyle amortisman uygulaması genişletilmiş, yatırım indirimi uygulanan sektörler çeşitlendirilmiş, ar-ge harcamalarına ilişkin vergi indiriminin iyileştirilmesi sağlanmıştır. 1986 yılından sonra ise ilave değişiklikler yapılarak gelir ve kurumlar vergilerinde indirim yapılmış, vergi yükünün gelir vergisinde kurumlar vergisine kaydırılması sağlanmış, yatırım indiriminin kaldırılarak amortisman süreleri uzatılmıştır. Kâr dağıtımında kurumlar vergisi alınmamasına karar verilmiş, bireysel emeklilik hesap ödemelerinin vergi matrahından indirilmesi sağlanmış, sermaye kazançlarının enflasyona bağlı maliyet bedeli artırımı olmaksızın sıradan bir gelir gibi vergilenmesi uygulamasına gidilmiştir. Ayrıca ar-ge harcamaları indiriminin zorlaştırılması ve indirim oranının azaltılması, kişisel borçlanmalardaki faizin vergi matrahından indirilme imkânının ortadan kaldırılması, bazı vergilerin kişisel gelir vergisi matrahından indirilmesi imkânının ortadan kaldırılması gerçekleştirilmiştir. Meydana getirilen reformlarla beraber, ABD'nin değişik eyaletleri, kendi bölgelerindeki yatırımları ve dolayısıyla ihracatı artırmak amacıyla, yatırımın yapılacağı yer, sektör, yaratacağı istihdam ve yatırımın büyüklüğü gibi ölçütleri dikkate alarak, bedelsiz arazi temininden uygun koşullu kredi sağlamaya ve vergi muafiyetinden bedelsiz arazi teminine kadar çok çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Bunların yanında kapatılan askeri üslerin bulunduğu alanlarda yatırım yapan firmalara vergi indirimleri sağlanmaktadır. Belli bir yılda zarar eden işletmelerin bu zararı takip eden yıllarda da muhasebe kayıtlarında bu durumu göstermelerine imkân sağlanmaktadır. Mevcut işletmeler zararlarının yarısını 5 yıl süreyle, yeni işletmeler ise zararın tamamını 7 yıl süreyle bir sonraki yıla aktarabilmektedir. Şirketlerin kendi içlerinde yapacakları araştırma ve geliştirme harcamalarının % 11'i, dışarıya yaptıracakları bu tür harcamaların ise % 24'ü vergiden muaf tutulmaktadır.

⁴⁰ Mustafa Bulut, *Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2009, s. 135.

Araştırma ve geliştirme şirketlerinin satın alacakları makineler ve kullanacakları fuel-oil, elektrik ve doğal gaz için satış vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Yeni yapılan ticari binalar 10 yıl süreyle emlak vergisinden muafittir. Ekonomik Gelişme Bölgeleri'nde (Economic Development Zones) yatırım yapan firmalara indirimli elektrik, yatırım ve istihdamda geniş vergi indirimleri ile ilave satış ve emlak vergisi muafiyetleri uygulanmaktadır. Ayrıca yeni yatırım yaparak istihdam yaratan firmaların yaptıkları yatırımın % 10'u ödeyecekleri vergiden düşülmektedir.⁴¹

B. JAPONYA

Japonya, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yatırımların planlanması ve ülke ekonomisine katkısı amacıyla başta birleşme ve satın almalar yoluyla önemli gelişmeler göstermiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar çerçevesinde yapmış olduğu politika değişiklikleri ile gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliği gibi bölgesel yapılar ile rekabet eder konuma gelmiştir. Yatırım ortamını iyileştirmek ve geliştirmek adına 74 adet politika tanımlamıştır. 2015'li yıllara gelindiğinde özel ekonomik bölgeler başta olmak üzere doğrudan yabancı yatırımlara yönelik 180 adet kanun ve teşvik politikası oluşturmuştur.⁴²

Japonya'da hem merkezî hem de yerel idareler tarafından toplanan vergiler bulunmaktadır. Ulusal düzeydeki gelir üzerindeki vergilerden gelir vergisi; şirketlerden ise kurumlar vergisi alınmaktadır. Ayrıca şirketler ve şahıslar vilayet yurttaş vergisi, işletme vergisi ve belediye yurttaş vergisini ödemekle de yükümlüdür. Bu yerel vergilerin ilk ikisi vilayet idarelerince, belediye yurttaş vergisi ise belediyelerce tahsil edilmektedir. Japonya'da toplanan dolaysız vergilerin % 55,8'i Gelir Vergisi, % 38,1'i Kurumlar Vergisi, % 4,5'i Veraset Vergisi ve kalanı da Emlak Vergisi'nden oluşmaktadır. Gelir vergisinde olağan gelir tutarı, emeklilik ve orman gelirleri tutarları olarak üç vergi matrahı sınıfı mevcuttur. Olağan gelir tutarı faiz geliri, temettü geliri, gayrimenkul geliri, ticari kazanç, ücret, kısa ve uzun vadeli sermaye kazancı ile arazi gelirin toplamına eşittir. Üniter vergileme metodu bu tür vergi matrahına uygulanmakta, sedüer vergileme metodu ise emeklilik geliri ve orman geliri olmak üzere geriye kalan matrahlara uygulanmaktadır. 1999 yılında gerçekleştirilen vergi reformu, girişimciliği ve çalışma gayretini arttırmak

⁴¹ Michael Boskin, "Tax Policy and Economic Growth: Lessons From The 1980s", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 2, No. 4 (1988), pp. 87-92.

⁴² Oded Shenkar, Yadong Luo, Tailan Chi, *International Business*, Newyork: Sage Publications, 2003, s. 59.

amacıyla kişisel gelir vergisinin 1999'da % 50 olan azami oranını 2000 yılından itibaren geçerli olmak üzere % 37'ye düşürmüştür.

Japonya'da uygulanan Kurumlar Vergisi Kanunu, şirketleri iki sınıfa ayırarak yerli ve yabancı şirket olarak vergilendirmektedir. Şirketleri yerli veya yabancı olarak sınıflandırmada esas olan şirket sözleşmesinde resmen belirtilen yerdir. Buna göre bir yabancı şirketin şubesi bile olsa Japonya'da teşkilatlanmış bir şirket, yerli şirket olarak kabul edilmektedir. Kurumlar vergisinde vergiye tabi gelir, bir hesap döneminde şirketin elde ettiği gelir ya da tasfiye veya birleşme hâlinde hesaplanan gelirlerden ibarettir. Kurumlar vergisinde de gelir vergisi gibi gayrisafi gelirden giderler düşürülerek geriye kalan safi kazanç vergilendirilmektedir. Tarh ve tahsilinde beyanname usulü geçerlidir. Japonya'da Kurumlar Vergisi'nin oranı % 41'dir. Bir şirketin hem Japonya'da hem de kendi ülkesinde mükerrer vergi ödememesi ve bunun önlenmesi için Japonya'nın 55 ülke ile anlaşması bulunmaktadır. Türkiye ile Japonya arasındaki Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması, 28 Aralık 1994 tarihinden bu yana yürürlüktedir. Anlaşmanın olmaması hâlinde, Japonya'da bulunan yabancı şirketler faiz, temettü ve gayrimaddi hak bedelleri gelirleri üzerinden % 20 stopaj ödemek durumundadır. Bu anlaşma ile yatırımcılar, temettü ödemelerinde şirketteki sermaye oranları % 25'in üzerinde ise % 10 oranında, % 25'in altında ise %15 oranında stopaj ödemektedirler. Faiz ödemelerinde söz konusu kredi, bir finans kuruluşundan sağlandı ise % 10 oranında, diğer kuruluşlardan sağlandı ise % 15 oranında; gayrimaddi hak ödemelerinde % 10 oranında stopaj ödemektedirler.⁴³

Japonya için enerjinin önemi, enerji kaynaklarının ekonomik olarak faal duruma getirilmesi ile ilgili makine ve donanımın satın alınmasında % 5,25 ile % 7 arasında yatırım indirimi uygulaması yapılmasına yol açmaktadır. Küçük ve orta boy kuruluşların elektronik sistem yatırımları için de bu özendirme uygulanmaktadır. Japonya'nın ikinci bir özelliği, 1990'lı yıllardan itibaren dış satım yanında, yurt dışında yapılacak yatırımları özendirmeye başlamış olmasıdır. Dünyada ilk kez sermayenin dışa gönderilmesi özendirilmektedir. Uygulama, belirli ülkelerde yatırım yapan Japon kuruluşlarının, yatırım yapılan yere ve yatırım konusuna göre yatırım tutarının % 10'u, % 20'si, % 40'ı ya da % 100'ü kadar karşılık ayırmalarına izin verilmesi biçiminde olmaktadır. Bu ayırım, yabancı ülkedeki kuruluşun oluşumunu izleyen altıncı yılın sonuna kadar yapılabilir.

⁴³ Ersan Öz, Tarık Vural, "Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya", *Maliye Dergisi*, S. 149 (2005), s. 117.

Araştırma ve geliştirme harcamalarının özendirilmesi, Japonya’da her zaman söz konusu olmuştur. Uygulanan vergi indirimi, harcamalardaki artışın % 20’si kadar olup kâr üzerinden ödenen verginin % 10’u ile sınırlandırılmıştır. Japonya’da sürekli bir başka özendirme de ileri teknoloji alanında yatırım yapan kurumlara uygulanmaktadır. Biyoteknoloji, elektronik gibi alanlarda yatırım yapan kuruluşlar, satın aldıkları makine ve donanımın satın alma fiyatının % 7’sine eşit oranda vergi bağıışıklığından yararlanır. Bu da kâr üzerinden ödenen verginin % 15’i ile sınırlıdır. Japonya’da değişik seviyelerdeki yerel yönetimler de bölgelerindeki yatırımları artırmak amacıyla teşvik tedbirleri uygulayabilmektedir. Bir üretim tesisinin inşaatına, arazi satın alındıktan 1 yıl içinde başlanması durumunda, belediye emlak vergisinden muafiyet; üretim tesisine yeni üniteler eklenmesi durumunda yerel yönetimlerce alınan gayrimenkul, sabit varlık ve iş vergilerinden 3 yıl süre ile muafiyet uygulanmaktadır. Ayrıca 1999 yılında çıkarılan “Yeni İş Alanları Yaratılmasının Teşviki Kanunu” kapsamında kurulan yüksek teknoloji yatırımlarına uygun altyapı sunan ve benzeri vergi / amortisman avantajları bulunan bölgeler de bu kapsamda yer almaktadır.⁴⁴

Ayrıca “Tercihli Vergilendirme ve Borç Garantisi” şirketlere uygulanan önemli bir borç erteleme programıdır. Bu hakkı kazanabilmek için “Özel Yabancı Yatırımcı Statüsü (ÖYYYS)”ne sahip olunması gerekmektedir. Söz konusu statü, 1992 yılında kabul edilen “İthalatın ve Yabancı Yatırımların Teşviki İçin Önlemler Kanunu” çerçevesinde tanımlanmıştır. Yabancı yatırımcı “Özel Yabancı Yatırımcı Statüsü”nü elde edebilmek için Japonya’da bir şubesi veya en az 1 / 3 hissesine sahip olduğu bir iştirakinin olması öncelikli ölçütler arasında bulunmaktadır. Ayrıca başvuru sahibi şirketin Japonya’da kuruluşunun üzerinden 8 yıldan fazla zaman geçmemiş olması ve yine başvuru sahibi şirketin önceden tanımlanmış 151 iş sahasından birinde üretim, toptancılık, perakendecilik veya servis ile iştigal ediyor olması gerekmektedir. Bu hakkı kazanan şirketler için tercihli vergilendirme uygulaması yapılmakta olup genelde 5 yıl için öngörülen zararların ileriye taşınması hakkının 10 yıl için sağlanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Özel Yabancı Yatırımcı Statüsüne sahip şirketler için sağlanan kredi garantisi sistemi ise bir şirketin borçlarının % 95’ine kadar (azami sınır 1 milyar Japon Yeni olmak üzere) garanti sağlanması şeklindedir. Şirketler, bu garanti sisteminden şirketin kuruluşundan itibaren ilk 5 yıl içerisinde faydalanılabilmektedir. Bu garantiler, 3 yıl ödemesiz dönem olmak üzere,

⁴⁴ Ayşe Günay, “Japonya’nın Genel Ekonomik Yapısı ve Japon Vergi Sistemi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 162 (2002), ss. 133-147.

sabit makine-donanım kredileri için 10 yıl, işletme kredileri için 5 yıl süreli olmaktadır. Ayrıca kredi garanti kuruluşları, Özel Yabancı Yatırımcı Statüsü kapsamındaki yabancı yatırımcılarla iş yapan KOBİ'leri de desteklemektedir.⁴⁵

Japon Hükümeti, ekonomik durgunluk döneminin başlarında, yeni teknoloji ve ürünleri üretecek fikri olan küçük yatırımcıları teşvik etmek amacıyla 1995 Nisan'ında "Girişimci Küçük İşletmelerin Desteklenmesine Dair Kanun"u kabul etmiştir. Bu kanundan sonra kurulan Küçük İşletmeler Şirketi (Small Businesses Corporation), bu kapsamdaki girişimlere destekte bulunmaktadır. Ayrıca vilayetler (prefectures) düzeyinde kurulan Girişimci Vakıfları da (Risk Sermayesi) küçük girişimcilere finansal destek sağlamaktadır. Bu destekler, Girişimci Vakıfları tarafından şirket sermayesine doğrudan katılmak, kurulan şirketin normal ve hisse senedine çevrilebilir tahvillerine yatırım yapmak, girişim şirketlerince çıkarılan borçlanma senetlerinin % 70'ine kadar garanti vermek, girişim şirketlerinin ihtiyaç duyabileceği eğitim, seminer, üretim ve pazarlama teknikleri ile ilgili uzman desteği sağlamak şeklindeki teşviklerdir. Japonya Dış Ticaret Örgütü (JETRO), Japonya'ya yapılacak yatırımları da teşvik eden bir kuruluştur. JETRO, Japonya'da iş kurmak isteyen yatırımcılara her türlü bilgi ve danışmanlık desteği sağladığı gibi, İş Destek Merkezlerinde (JETRO Business Support Center) 2 haftadan 4 aya kadar ücretsiz ofis kullanabilme olanağı sunmaktadır. Tokyo, Yokohama, Nagoya, Osaka, Kobe ve Fukuoka'da bulunan İş Destek Merkezlerinde, telefon ve faks hizmetlerinin ücretini ödemek kaydıyla işadamlarına belli bir ofis alanı ücretsiz tahsis edilmektedir. Burada iş toplantıları, sunumlar, küçük çaplı sergi ve tanıtımlar yapılabilmektedir.⁴⁶

C. ÇİN

Dünya nüfusunun yüzde 22'sini barındıran Çin Halk Cumhuriyeti, 01 Ekim 1949 tarihinde gerçekleşen devrim ile Marksist Leninist ideoloji çerçevesinde Mao Zedong öncülüğünde kurulmuştur. 1949-1978 yılları arasında yoğun ideolojik yapılanma süreci geçirmiştir. Sonrasında ise Deng Xiaoping ile beraber 1978 yılı sonlarından itibaren ekonomik reformlar yapılmaya başlanmış, dışa açılma ve planlı ekonomiden planlı adımlar ile piyasa ekonomisine yönelim başlamıştır. Söz konusu dönemde büyüme modeli olarak

⁴⁵ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007, s. 101.

⁴⁶ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 103.

belirli bir tek program uygulanmamış, bölgesel ve sektörel programlar çerçevesinde yatırım ve büyüme süreçleri tasarlanmıştır.⁴⁷

Uygulanan reformların etkisi, Çin'in dünya ekonomisinde önemli bir yer alacağını da adeta haberci olmuştur. Bu çerçevede 2001 yılında Çin'in üyelik başvurusu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından kabul edilmiş ve bu durum ekonomik reformlar kapsamında dışa açılma sürecine önemli katkı sağlamıştır. DTÖ üyeliği çerçevesinde yabancı şirketlerin Çin pazarına erişimi kolaylaşmış ve ticari faaliyetleri nispeten güvence altına alınmış, ithalatta gümrük tarifeleri azaltılmıştır. Ayrıca yabancı doğrudan yatırımlara daha çekici bir iş ortamı sunulmuştur. 2004 yılında dağıtım sektörünün liberalleştirilmesi de DTÖ üyeliğinden doğan yükümlülüklerde mesafe kat edildiğinin somut bir göstergesidir. Bu türde düzenlemeler Çin'in ekonomik reform ve kalkınma süreçlerine katkıda bulunduğu gibi, hukukun üstünlüğü kuralının yerleşmesine de imkân tanımaktadır. Sonuç olarak ülke ekonomisi yabancıların artan ilgisi ve yatırımları ile zenginleşmekte ve devlet eliyle hızla liberalleşen bir ekonomi ortaya çıkmaktadır. Çin'in planlı ekonomik modelden piyasa ekonomisine geçmesi ile ekonomik büyümesinde istikrarlı bir artış olmuş ve yaşam standardında düzelme kaydedilmiştir. Devlet desteğinin yoğun olduğu sektörlerde reformların gerçekleştirilmesi aşamasında sıkıntılar yaşanmakta ve bu sektörler ciddi bir rekabet baskısı altında bulunmaktadır.⁴⁸

Çin'in teknoloji açığı ve rekabet gücünü arttırabilmek için uyguladığı belirgin strateji, özellikle DYSY'leri çekerek gelişmiş yabancı teknolojileri ülkesine transfer etmek olmuştur. Yeni teknolojilerin entegrasyonu ve var olan diğer yerel sektörlerle de yayılması ile DYSY'ler GOÜ'lerin sermaye açığı ve ihracatını geliştirmede sadece bir yardımcı değil, aynı zamanda sanayileşmiş dünyadan bu ülkelere teknolojik yayılmayı da hızlandıran bir araç olmuştur. Bu çerçevede Kamu İktisadi Teşebbüsleri piyasa dinamiklerine duyarlı hâle getirilmeye çalışılmış, küçük ölçekli özel teşebbüslerin kurulmasına ve yabancı firmalarla iş ortaklığı (joint venture) oluşturulmasına izin verilmiştir. Uygulanan politikalar kısa sürede sonuç vermeye başlamış, sahil boyunca ihracata dayalı özel teşebbüs işletme sayısı artmış ve yabancı sermaye girişi fazlalaşmaya başlamıştır. Ayrıca hükümet yabancı yatırımları çekmek için yabancı yatırımcılara esnek anlaşma formları düzenlemiştir. Bunlardan bazıları, tamamı yabancılara ait olan venture

⁴⁷ Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1999, s. 194.

⁴⁸ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 56.

(DuZi QiYe), eşit joint venture (HeZi QiYe), kooperatif şeklinde kurulan joint venture (HeZi QiYe), montaj tesisleri kuruluşları ve yabancı tarafın makine-donanım ihtiyacını sağlayan, borcun üretimin bir kısmı ile geri ödendiği (takas) joint venture kuruluşlarıdır.⁴⁹

Tüm bunların yanında doğrudan yabancı yatırımları arttırmaya yönelik ilave adımlar da atılmıştır. Söz konusu durum kapsamında ithalat ve ihracat üzerindeki merkezî denetim azaltılmış, ulusal ticaret şirketlerine, illerde ve beldelerde denetim yetkisini kullanma izni verilmiştir. Hükümet modern bir ithalat lisans sistemini uygulamaya başlamış, lisanslar ve tarifeler denetim araçları hâline getirilmiştir. Büyük özel sektör firmalarına ticaret yapma hakkı tanınarak yabancılara ait firmaların yeni kurulan döviz piyasasında döviz ticareti yapmasına olanak sağlanmıştır. Hainan Adası, 5. ekonomik bölge olarak tanzim edilmiş ve benzer yabancı yatırım teşvikleri, 14 kıyı şehrine yaygınlaştırılmıştır. Yüksek teknoloji gerektiren sanayiler için yapılacak yabancı yatırımlara getirilecek teşvikler, özel ekonomik bölgeler için olan teşviklere benzer bir şekilde genişletilmiştir. Ayrıca tüm bunların yanında Çin’de yerleşik herkese döviz swap merkezlerinde ticaret yapma izni verilmiştir.⁵⁰

Doğrudan yabancı sermayenin Çin’e yönelmesinin en önemli sebeplerinden biri ise ticaret performansını arttıracak ülke performans ve kapasitesi olmuştur. Çin’in temsil ettiği potansiyel büyüklük ve bundan kaynaklanan pazarların genişliği veya tüketici sayısının yoğunluğu birçok sonuç doğurmaktadır. Bu kapsamdaki başlıca sonuçlar, politik ve sosyal açıdan ülkenin istikrar ortamına kavuşması, alt yapının iyileşmesi, ekonominin büyüme devamlılığının reform süreçlerinde ortalama olarak % 7-9 civarında olması, 2001 yılında DTO’ye giren Çin’in yabancı yatırımcılara hukukî açıdan güven vermesi, enerji ve işçi ücretlerinin düşüklüğü ve kolay arazi tahsisi ve benzer sanayi sektörlerinin bir yerde toplanmasıdır. Tüm bunlar Çin’de kapasite ve performans artışının temel sebepleri arasında da yer almaktadır.⁵¹

Çin’in ticaret politikası, tarife ve tarife dışı önlem uygulamalarına dayalı çok karmaşık bir yapıya sahip bulunmaktadır. Tarife dışı engeller, merkezî ve yerel yönetimler bazında olup Dış Ticaret Bakanlığı (MOFCOM) tarafından yönlendirilmektedir.

⁴⁹ Mevlüdiye Şimşek, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 26 (2006), s. 22.

⁵⁰ Ramazan Tezcan, *Gelişen Asya-Pasifik Bölgesi ve Çin*, Ankara: T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1993, s. 6.

⁵¹ Cengiz Duran, Metin Saraçoğlu, “Çin Ekonomisindeki Reformlar ve Çin’in Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kamu-İş*, C. 10, S. 1 (2008), s. 100.

MOFCOM tarafından belirlenen kuralların yanı sıra yerel yönetimler tarafından da ilave koşullar getirilebilmektedir. Dolayısıyla ticaret politikası alanında çok fazla standartlaşmış bir uygulama bulunmamaktadır. Çin, sahip olduğu ekonomik güç, hızlı büyüme ve dış ticaret hacmi ile satış ve ticaret bağlantıları yapılması gereken ve tüm dünyanın ilgi duyduğu cazip bir pazardır. Gümrük vergileri devlete gelir sağlanmasından ziyade ticareti düzenlemek amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla gümrük tarifeleri Çin'in ticaret politikası önlemlerinin temel özelliğini teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle Çin, liberal ticaret politikasına geçişin bir sonucu olarak idari uygulama şeklindeki tarife dışı engellerden ziyade, gümrük tarifesi ve kur politikası ile ticaretini düzenlemeye devam etmektedir. Gümrük vergileri nihai ürünlerde daha fazla, girdi olarak kullanılan ürünlerde ise azdır. İşlendikten sonra ihraç edilmek üzere işleme rejimi kapsamında ithal edilen ürünler ile serbest bölgelere gelen ürünler gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır. Çin'de 5 adet Özel Serbest Bölge bulunmaktadır ve bu bölgelere gelen ürünler indirimli veya sıfır gümrük vergisine tabidir. İthal İzin Belgesi ile serbest bölgelere ithal edilen ürünlerin söz konusu tercihten yararlanabilmeleri için ürünlerin ihraç edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Ürünlerin iç piyasaya satılabilmesi için merkezî yönetimden izin alınması gerekmektedir.⁵²

Tüm bunların yanında Çin'in sahip olduğu birtakım etmenler, (yüksek büyüme hızı, dünya ekonomisiyle bütünleşme kararlılığı, 1 milyarın üzerindeki tüketici topluluğu, işgücü bolluğu, düşük ücretler), ülkenin büyümesinde etkili olmuştur. Ayrıca ayrıcalıklı vergi düzenlemeleri, esnek anlaşma formları ve özel ekonomik alanların kurulması da önemli bir yere sahiptir. Reform sürecinden sonra hükümetler, yabancı sermaye yatırımlarını bünyelerine çekebilmek ve spesifik sektör ya da bölgelere yönlendirmek için yabancı firmaları ülkede uyguladıkları genel vergi oranlarından daha düşük bir vergi oranıyla vergileyebilirler. Bu uygulamanın amacı, ek yabancı sermaye yatırımını çekebilmektir. Mesela Çin'de ortak girişimler için kurumlar vergisi oranı birçok alanda % 15 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama % 30 ya da ondan daha yüksektir.⁵³

Çin'in DTÖ'ye üyeliği Çin Vergi Sistemi'nde birtakım değişikliklere yol açmıştır. Çin, vergi idaresini düzenlemek amacıyla "Vergi Toplama Kurumu" açmıştır. Bu kurum, "2002'den 2006'ya Vergi Toplama Yönetimi Stratejisi Taslağı"nı çıkarmıştır. Söz konusu

⁵² Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde..., s. 58.

⁵³ Serkan Benk, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler", *İş Güç Dergisi*, C. 6, S. 1 (2004), s. 4.

kurum ve taslak çerçevesinde yapılanlar bir vergi reformu olarak nitelendirilmekle beraber, bu taslak kapsamındaki uygulamalar yabancı girişim ile ilişkilendirilebilecek birçok alanda somut örnekler vermektedir. Uygulama kapsamında ilk olarak yurt içi ve yabancı teşebbüsün gelir vergisi oranlarının birleştirilmesi gelmektedir. Bu birleştirme, yurt içi girişimlerin vergi yükünü azaltmakta ve yabancı girişimlere yönelik vergi tercihini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca vergi oranları azaltılmışken vergi tabanını da genişlemektedir. İkinci olarak ihracat iadesi sistemi tamamlanmaktadır. KDV reformu ile birlikte Çin, ihracatta sıfır tarifeyi uyarlamakta ve ihracat iadesinde uygulanan kota sistemini ortadan kaldırmaktadır. Üçüncü olarak ise Çin, kesin gümrük koruma ölçütleri oluşturmaktadır. Çin'in ithal edeceği mallar sınırlandırılacak, hükümet özel vergilerle benzer yurt içi girişimleri koruma kararlılığı gösterecek (düzeltici vergilendirme gibi), Çin'in onay vermek zorunda olduğu ithalat için ise DTÖ'nün antidamping kuralları uygulanabilecektir.⁵⁴

Çin'de yabancı yatırımları çekmek için düzenlenen başka bir politika da hükümetin yabancı yatırımcılara önerdiği esnek anlaşma formlarıdır ve bu formlar tek tek pazarlığa tabidir. Yabancı yatırımcılar ve Çinli ortaklar arasındaki ortak girişim (joint venture) oluşumu, onlara pazarlama ve üretimin işlem maliyetlerini küçülterek karşılaştırmalı avantaj elde etme imkânı vermektedir. Ortak girişim kurulmasından sağlanan verim avantajına rağmen ortak girişime dâhil olan taraflar arasındaki ilgili anlaşmazlıklar ve diğer fırsatçı davranışlar, şirket içi işlem maliyetlerinin genelleşmesine neden olmaktadır. Böylece denizaşırı Çinliler yine ortak girişim bünyesindeki işlem maliyetlerini azaltma ve acentenin her türlü sorununu çözmede avantaja sahip olmaktadır. Ayrıca özel ekonomik alanların oluşturulması, Çin'e yabancı yatırımları çekmede önemli katkılar sağlamıştır. Mesela 1996'nın ilk çeyreğinde dört özel ekonomik alan, Çin'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımının 1 / 7'sini kapsamaktadır.

Çin, açık ekonomi politikasını uygulamaya başladığında enerji, ulaşım ve iletişim imkânlarında ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Eğer bu kıt kaynaklar Çin'deki tüm alanlara eşit şekilde dağıtılsaydı yabancı yatırımcılar her yerde kârlarını önemli ölçüde sınırlayabilecek olan yetersiz altyapı ile karşılaşabilirlerdi. Bu da onların Çin'de yatırım yapma güdülerini azaltabilirdi. Birkaç özel ekonomik alanın kurulması, Çin hükümetine elindeki kıt kaynakları bu bölgelerdeki altyapı oluşumuna yoğunlaştırma ve aktarma

⁵⁴ Justin Yifu Lin, "The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?", s. 27. www.oecd.org/pcd/31799405.pdf.

olanağı vermiştir. Enerji, ulaşım ve iletişim darboğazlarının azalması, özel ekonomik alanlardaki yabancı yatırımları cazip hâle getirmiştir. Yabancılarca finanse edilen enerji, ulaşım ve telekomünikasyon yatırımları da büyük oranda artmıştır. Özel ekonomik alanların önemli bir fonksiyonu da Çin Ulusal Halkları Kongresince sağlanan bağımsız yasal haklardır. Bu çerçevede yönetimin etkinliğini artırmak ve bürokratik işlemleri azaltmak için SEZ (Özel Ekonomik Alan) yönetimine yetki verilmiştir. Bürokratik etkinlikteki bu yükselme, yabancı yatırımcıların yerel hükümetle olan ilişkilerinde işlem maliyetlerini azaltarak, SEZ (Özel Ekonomik Alan)'lerdeki yabancı yatırımları cazip kılmaktadır.⁵⁵ Çin, Nisan 2004'te hayata geçirilen "Ticari Konularda Yabancı Yatırımın Yönetimi Üzerine Kurallar" düzenlemesiyle ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlara yönelik büyük ölçüde serbestlik getirmiştir. Ayrıca vergi sisteminde yapılan yenilikler, yerli ve yabancı girişimler arasındaki ayrımcı uygulamaları en aza indirmeyi hedeflemiştir. Bunun yanında ithalatta kotaya tabi malların sayısı azaltılmış ve DTÖ koşulları uyarınca öngörülen şeffaflık ilkesi doğrultusunda lisans işlemleri netleştirilmiştir. Çin'de ihracata dönük devlet yardımlar yaygın olarak kullanılmaktadır. Devlet işletmelerine ucuz ve imtiyazlı banka kredisi açılmakta, genelde firmalarca bu kredilerin geri ödemesi dahi yapılmamaktadır. İhracatın teşvik edilmesi amacıyla, girdi maliyetlerinin dünya fiyatlarına çekilmesine teminen, dünya fiyatı ile yerli maliyet arasındaki fark ihracatçılara teşvik olarak ödenmektedir.⁵⁶

Çin Hükümeti belirli sektörlere yatırımı teşvik politikasını sürdürmektedir. Son yıllarda özellikle yüksek teknolojiye dayanan ve ülkenin batı bölümlerini kalkındırarak yatırımları özendirici politikalar izlenmiştir. Teşvik kapsamındaki sektörler, sermaye ithalatını gümrüksüz olarak gerçekleştirmekte ve KDV iadesinden yararlanmaktadır. Buna karşın bir dizi sektörde yabancı yatırım izne tabidir ve bu izinler için yerel değil merkezî hükümete başvurulmalıdır. Yabancı yatırıma açık olmayan sektörler ise savunma sanayi, basın-yayın ve biyo-teknolojik tohum üretim sektörleridir. Bunun yanında yabancı yatırımcılar, kimi zaman teşvik şartlarını yerel idareyle birebir müzakere etmektedirler. Bu şartlar, ulusal ve yerel gelir vergileri, arazi kullanım ücretleri ve ithalat-ihracat vergileri indirimi ve temel altyapı hizmetlerine erişimde öncelikli muamele olarak çeşitlendirilebilir. Öncelikli sektörler ise ulaştırma, iletişim, enerji, metalürji, inşaat malzemeleri, makine,

⁵⁵ Simon Chengze Fan, "Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı", çev. Bekir Gövdere, Ankara, *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Nisan 1999, ss. 102-122.

⁵⁶ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 60.

kimyasallar, ilaç, tıbbi cihazlar, çevre koruma ve elektrondür. Ayrıca 5 yıl boyunca yeniden yatırımlardan oluşan kârlar için gelir vergisinde % 40 avantaj sağlanmaktadır. Yüksek teknoloji ve ihracata yapılan yeniden yatırımlara ise tamamen vergi muafiyeti uygulanabilmektedir.⁵⁷

Sektörel vergi avantajlarının yanında KOBİ'lerin büyümesi ve gelişmesi için de önemli adımlar atılmaktadır. Yasal bakımdan KOBİ 'lerin işletme ortamını düzeltmeyi ve sağlıklı gelişmesini sağlamayı amaçlayan "Kobileri Geliştirme Kanunu" çıkartılmıştır. Kanuna göre merkezî hükümet KOBİ'lerin gelişmesini destekleyen özel fon oluştururken yerel hükümetler buldukları yerlerin durumları göz önünde tutarak KOBİ'lere mali destek verirler. Siyasi olarak KOBİ'leri teşvik eden ve vergiye ilişkin elverişli politikalar oluşturulmuştur. İşsizlerin kurdukları veya kuruldukları ilk yılda işsizlere belli oranda iş imkânı yaratan KOBİ'ler için belli bir süre için gelir vergisi indirimini veya muafiyeti sağlayan politikalar uygulanmaktadır. Aynı zaman azınlık milliyetlerin buldukları ve az gelişmiş bölgelerde kurulan KOBİ'ler de aynı elverişli politikadan yararlanır. Mesela azınlık, milliyet özerk bölgelerde teşvik politikası çerçevesinde 3 yıl süreyle gelir vergisi indiriminden veya muafiyet ayrıcalığından yararlanır. Kredi bakımından KOBİ'lere gittikçe daha fazla kaynak sağlayıcı yol ve yöntemler uygulanmaktadır. Hükümet, gerekli mali desteği vermek üzere devlet bankalarının KOBİ'lere kredi vermesini teşvik eder. KOBİ'lere doğrudan yatırım piyasasında kaynak edinme imkânının sağlanması için 2004 yılında Shenzhen Menkul Kıymetler Borsasında "KOBİLER" hanesi hizmete girmiştir. Ayrıca Çin'de sigorta konusunda KOBİ'lere kolaylık ve destek politikaları da uygulanmaktadır. Eğitim bakımından önemli gayretler sarf edilmektedir. 2004 yılında "Devlet KOBİ'lerin Samanyolu Eğitim Projesi" başlatılarak ülke çapında 190'ı aşkın kurs düzenlenmiş, 40 binden fazla KOBİ yöneticisi ve işletmecisine çeşitli profesyonel konularda eğitim verilmiştir. Aynı zaman KOBİ'lerin kendi bilgi ağlarını geliştirmeleri için hükümetçe çabalar harcanmaktadır. Dış ilişkiler bakımından KOBİ'lere uluslararası alanda pazarlama ve işbirliğini kuvvetlendirmeleri için yardım edilmektedir. 2004 yılında "Birinci Çin KOBİ'leri Fuarı" düzenlenmiş ve toplam tutarı 32 milyar RMB (yaklaşık 4 milyar USD) olan 13.600 adet kontrat yapılmıştır. Çin tarafı, ABD, Kore, Güneydoğu

⁵⁷ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 62.

Asya ülkeleri ve Hong Kong, Makao bölgeleriyle çeşitli etkinlikler düzenleyip KOBİ'lere uluslararası piyasalarda daha iyi işbirliği yapmaları için yardım etmektedir.⁵⁸

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki en önemli sorunlardan birisi de çifte vergilendirme sorunudur. Yabancı sermaye, ev sahibi ülkedeki faaliyetlerinden dolayı vergi ödediği gibi ana firmaya yaptığı kâr transferleri de ana firmanın bulunduğu ülkede vergilendirilebilmektedir. Ülkeler bunun önüne geçmek ve yabancı yatırımcıyı korumak için çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yapmaktadır. Çin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek vergisel ve ticari reformların yanında 1978'den sonra birçok ülke ile çift taraflı yatırım anlaşması ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları imzalamıştır. Bu yapılan anlaşmalar Çin'deki yabancı sermaye yatırımlarını olumlu şekilde etkilemiştir.⁵⁹

D. ALMANYA

Avrupa'nın ortasında yer alan ve 357.000 kilometrekare yüzölçümü ile 82.1 milyon nüfusu bulunan Almanya Federal Cumhuriyeti 16 eyaletten oluşmaktadır. Almanya'da devlet düzeni anayasa ile beş temel ilkeye dayandırılmıştır. Bu ilkeler Anayasa'nın 20. maddesinde "Almanya Federal Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir federal devlettir." hükmüyle birlikte yine aynı maddede yer alan "hukuka bağlılık"tır. Demokratik devlet şeklinin temeli, halkın egemenliği esasına dayanmaktadır. Anayasa'da vücut bulan "hukuk devleti" ilkesinin temelini, hukukun egemenliği fikri oluşturmaktadır. Bu egemenliğin gerçekleşmesi de kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. Kuvvetler ayrılığı, "devlet hâkimiyeti"nin karşılıklı denetim ve sınırlama esasına göre yürütülmesi anlamına gelmektedir. Almanya'da "sosyal devlet" ilkesi hukuk devleti fikrini tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu ilke devleti, sosyal bakımdan zayıf kimseleri korumak ve sosyal adaleti sağlamakla yükümlü kılmaktadır.⁶⁰

Anayasa'nın X. Bölümünde "Mali Rejim" başlığı altında on iki farklı madde ile bütçe, vergi ve borçlanma konularıyla birlikte "Maliye İdaresi"ne ilişkin hususlar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre gümrükler, mali tekeller, federal yasayla düzenlenen

⁵⁸ Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde..., s. 64.

⁵⁹ Eric Neumayer, "Do Double Taxation Treaties Increase Foreign Direct Investment to Developing Countries?", *Journal of Development Studies*, Vol. 43, No. 8, (2005), pp. 1502-1518.

⁶⁰ İsmail Can, "Almanya'da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri", *Maliye Dergisi*, S. 145 (2004), ss. 1-4.

ithal katma değer vergisi dâhil tüketim vergileri ve Avrupa Toplulukları çerçevesindeki vergiler, federal mali makamlarca yönetilir. Bu makamların kuruluşu federal bir yasayla düzenlenir. Orta dereceli seviyelerde bulunan yönetimlerin başına atanacakların tespitinde ilgili eyalet hükümetinin görüşü alınarak atama gerçekleştirilir. Diğer vergi işleri, eyalet mali makamlarınca yürütülür. Bu makamların kuruluşu ve görevlilerinin her yerde aynı olacak şekilde eğitimi, Federal Konseyin onayına bağlı federal bir yasayla düzenlenebilir. Orta seviyede bulunan yöneticilerin başına yapılacak atamalarda Federal Hükümetle anlaşarak gerekli atama yapılır. Gelirleri tamamen veya kısmen Federasyona ait olan vergi işleri eyalet mali makamları tarafından yürütüldüğü takdirde eyaletler, Federasyon adına hareket ederler. Vergilerin idaresinde, vergi yasalarının ifasının esaslı şekilde kolaylaştırılması veya iyileştirilmesi amacıyla Federal Konseyin onayına bağlı federal bir yasa ile federal maliye idaresi ile eyalet maliye idaresi arasında bir işbirliği yapılır. Vergi işlerinin eyalet mali makamlarınca ve diğer vergi işlerinin Federasyon mali makamlarınca yürütülmesi esası getirilebilir. Sadece belediye ve köylere (belediye ve köy birliklerine) iletilecek olan vergilerde, eyalet mali makamlarına ait olan idare yetkileri tamamen veya kısmen belediye ve köylere (belediye ve köy birliklerine) devredilebilir.

Anayasa, Almanya'nın federal özelliğine uygun olarak Federal devletin ve eyaletlerin kendi alanlarına giren vergilerin tespiti ve toplanması için ayrı örgütler kurmalarını zorunlu tutmuştur. Bunun yanı sıra belediyeler de geleneksel öz-yönetim hakları uyarınca, kendilerine gelir getiren vergilerin toplanması için vergi dairelerini kurmuşlardır. Federal ve eyalet maliye örgütleri üç kademededen oluşmaktadır. Maliye Bakanlıkları en üst mali mercilerdir. Orta kademe mali merciler Yüksek Maliye Müdürlükleri (Oberfinanzdirektion) ve yerel mali merciler de vergi daireleridir (Finanzamt).⁶¹

Vergileme, kamu giderlerinin finansmanı için devletin siyasi gücüne dayanılarak kişilerin gelir ve malları üzerinden pay alınması işlemi olduğundan, devletle fertlerin karşılıklı hukukî ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle de vergileme ile ilgili hukukî ilkelerin devletin anayasasından ve dolayısıyla anayasa hukukundan kaynaklanması gerekmektedir.

Anayasal dayanak ile şekillenen vergi sisteminde merkezî idare ve eyaletlere tahsis edilen vergiler çeşitli olabilmektedir. Merkezî idare, II. Dünya Savaşı sonrasında gelirlerini

⁶¹ Can, a.g.m., ss. 24-25.

kısıtlı olan vergi türlerinden kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi ve gayrimenkul vergisi gibi türlere genişletmiştir. Ayrıca federal devlet gelirleri, eyalet gelirleri ve bina, arazi, emlak, meslek, eğlence ve diğer vergiler olarak yapılandırılmış görülmektedir.⁶²

Ayrıca vergi türlerine Alman Anayasası'nda ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Karayollarında eşya taşıma vergileri, sermaye dolaşım vergileri, sigorta ve poliçe vergileri, bir defa ödenmek üzere konan varlık vergileri ve eyaletler arası mali yüklerin dengeye ulaştırılması için konan vergiler, gelir ve kurumlar vergisini tamamlayan ek vergi, Avrupa Topluluğu çerçevesinde konan vergilerdir. Eyalet vergileri arasında da varlık vergisi, veraset vergileri, motorlu taşıtlar vergisi, Federasyon ve eyaletlere ortaklaşa ait olmadığı takdirde dolaşım vergileri, bira vergisi, kumar vergisi bulunmaktadır. Vergi elde etmekte yetkililer yönünden ise bir sınıflandırma yapılmaktadır. Buna göre Federasyon vergileri, Eyalet vergileri, topluluk vergileri, mahalli vergiler ve kilise vergileridir.⁶³

Tüm dünyada olduğu gibi Almanya'da da toplumdaki gelişme ve değişimlere paralel olarak istenilen mali politikaların başarıya ulaşabilmesi için vergi sisteminde sürekli düzenlemeler yapılması gerekmekte ve bu bağlamda belirtilen amaçlar doğrultusunda sistem reforma tabi tutulmaktadır. "Modern Devlet-Modern Yönetim" programına paralel olarak "geleceğin güvence altına alınması için değişim" adı verilen reform çalışmaları çerçevesinde "Vergi Reformu" ile vergi mükelleflerinin vergi yükünün kademeli bir şekilde indirilmesi öngörülmüştür. Vergi reform paketi ile istihdamın sürekliliği ve artırılması sağlanmak istenmiş, vergiye gönüllü uyumun temini amaçlanmıştır. Diğer bir reform paketi olan "düşük vergiler" ile büyümeyi finanse etmek amaçlanmıştır. Buna göre çalışanlar ve iş yerleri üzerindeki vergi yükü vergi reformu ile getirilen indirimlerle azaltılacak, vergi kaçırıcılarla vergi ahlakı arasında bir köprü kurulacaktır. Ayrıca mahalli idarelere daha fazla kaynak sağlanması gündeme alınmış olup yerel yönetimlerin çeşitli vergilerden aldıkları paylar arttırılacaktır. Vergi kaçırıcılarla vergi ahlakı arasında kurulmak istenilen köprü çerçevesinde vergi affı öngörülmüş bulunmaktadır. Yasadan yararlanılabilmesi için yurt içinde kara para kazanıp yüksek faiz karşılığı çalıştırılması ve özellikle Almanya dışına vergilendirilmemek için kaçırılan paranın ülkeye getirilmesi ve belli süreler içinde hesaplanacak verginin ödenmesi gerekmektedir. Yasaya göre beyan dışı bırakılan gelir, kurumlar, veraset ve katma değer

⁶² Günter Schmolders, "Almanya Vergi Sistemi", çev., İ. Hakkı Ülkmen, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, 1953, s. 118.

⁶³ Can, a.g.m., s. 36.

vergilerinin “Cezai Yaptırımlardan Arındırıcı Beyan” adı verilen beyanname ile yıllara göre % 25-% 35 arası vergi alınacak; ilgililer hakkında cezai takibat yapılmadığı gibi vergilere gecikme faizi uygulanmayacaktır.⁶⁴

Almanya önemli bir yatırım ve ihracat merkezi olarak Avrupa ve dünyada söz sahibidir. Gerek ar-ge kapasitesi, gerek yeni pazarlara açılabilme açısından önemli birikime sahip bir ülkedir. Almanya bu potansiyeline rağmen önemli hibe, teşvik ve vergi avantajları yaratmakta, söz konusu çerçevede sürekli iyileştirmeler yapmaktadır. KOBİ’ler için yeni Alman eyaletlerinde % 50, büyük şirketlerde % 35’e varan miktarlarda hibe ve teşvik kullanılmaktadır. Mesela yeni Alman eyaletlerinde yapılacak 1 milyon Avro değerinde yatırımın sadece 250.000 Avro’luk kısmını öz kaynaklardan karşılanarak 250.000 Avro’luk kredi kullanılabilir ve 500.000 Avro yani yarısı devletten hibe olarak alınabilir. Berlin-Brandenburg bölgesi Avrupa’nın en iyi hibe ve yatırım desteklerini sağlamaktadır. KOBİ’ler % 50’ye varan büyük şirketler ise % 35’e varan hibelerden faydalanabilir ve KOBİ’ler için ar-ge konusunda teşvik alması da mümkündür.⁶⁵

Almanya Federal hükümetinin ve eyaletlerinin en önemli hedefi yerel ekonomilerin yapısal sorunlarını çözmek ve onları geliştirmektir. Genelde ekonomik olarak yeterli düzeyde kalkınma sağlayamamış bölgelerde bu destekler zorunlu görünmektedir. Bu desteklerin dağıtılması AB’nin onayına bağlıdır. AB, üye ülkeler genelinde bu yönde bir politika izlemekte ve söz konusu destekleri sağlamaktadır. Her AB üyesi ülkede farklı ölçütler ve değerlendirmeler söz konusudur. Almanya’da ise bu kapsamda Yerel Ekonomilerin Kalkınması için Ortak Anlaşma (Joint Agreement for the Structural Improvement of Regional Economies) geçerlidir. Bu program Alman federal ve eyalet hükümetleri tarafından yürütülmektedir. Söz konusu programın amaçları; ekonomik açıdan geri kalmış bölgeleri güçlendirmek, bölge içinde ve AB genelinde rekabeti arttırmak, bölgede yapısal değişiklikleri desteklemek, yeni iş alanları yaratmak veya istihdam edilmiş olanları muhafaza etmek, belirlenmiş amaçlara ulaşılması için belli bölgelerde yatırım yapmayı planlayan yatırımcıların yatırım harcamalarını azaltmak, işletmenin kurulması veya genişlemesini sağlamak, modernizasyon veya yapısal değişikliğe giden kurulu işletmeleri geliştirmek, bölgesel destek seviyelerini büyütmek, Ortak Anlaşma (Joint

⁶⁴ Can, a.g.m., s. 48.

⁶⁵ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 125.

Agreement) çerçevesinde tanımlanmış bölgeler için daha önceden belirlenmiş destek oranlarını iyileştirmektedir.⁶⁶

Genel olarak teşvik miktarının belirlenmesi için iki model bulunmaktadır: Donanım bazlı ve iş gücü bazlı modeldir. Eğer yatırım projesi yüksek miktarda sabit varlık veya taşınmaz içeriyorsa donanım temelli model kullanmak uygun olacaktır. İşgücü ağırlıklı yapılacak yatırım çok sayıda çalışan gerektireceğinden iş gücü bazlı model daha uygun olacaktır. Ancak her eyalette iş gücü bazlı modele izin verilmemektedir. Dolayısıyla yatırımcılar bölge seçimine özen göstermelidirler. Donanım kapsamında olan yatırımlarda teşvik tavanı yatırım miktarının % 50'sidir. Bu yatırımlar sabit maddi varlık veya üçünü gruplardan elde edilen maddi olmayan varlık olarak kayıt edilir. İş gücüne dayalı teşvik modellerine izin verilen eyaletlerde, teşvik çalışanları yatırımın başlamasından itibaren 3 yıl içerisinde 2 yıllık maaş tutarlarına bakılarak yapılır. Bu modelde de % 50 teşvik tavanıdır. Bu model ancak yeni iş imkânlarının yaratıldığı yatırımlarda geçerlidir. Yatırım teşvikleri için belli bir tavan miktar olmamasına rağmen belli bir miktarı aşan yatırımlar için AB 'ye raporlama yapılması ve onay gerekmektedir. Genel olarak burada limit 50 milyon Avro'dur. Bu projelerde toplam azami teşvikin % 50'sinden fazlasına ihtiyaç duyulmalıdır ki bu tutar da bölgede KOBİ olmayan şirketler için öngörülmüştür. Bunun yanında destek miktarı yaratılan ya da muhafaza edilen pozisyon başına asgari 40,000 Avro olmalıdır. Toplam olarak asgari 50 Avro milyonu bulan teşvikler AB onayına tabidir. AB onayına bağlı projeler için AB Komisyonu ile bazı görüşmelerin yapılması gerekmektedir. Planlanan yatırım için lobi yapılması da bu yüzden çok önemlidir. Bu görüşmelerin süresi 18 aya kadar ulaşabilir ve bu yüzden planlanan yatırımda gecikmeler söz konusu olabilmektedir. Görüşmeler doğrudan Alman Hükümeti ve AB Komisyonu arasında yapılmaktadır ve uzman danışmanların da bu görüşmelere katılması gerekir. AB Komisyonu'nun görüşü desteğin limitinin belirlenmesinde çok etkilidir. 1 Ocak 2004 itibariyle yasada yapılan değişikliklerle AB Komisyonu limiti 100 milyon Avro'ya çekmeyi öngörmüştür. Öte yandan 50 milyon Avro'yı aşan yatırımlar için teşvik oranı limitinin düşürülmesi uygun bulunmuştur. Bu yüzden 50-100 milyon Avro arası yatırımlar yerel teşvik limitinin % 50 oranına tekabül etmektedir. 100 milyon Avro'yu aşan yatırımlarda ise yerel teşvik limitinin % 34'üne denk düşmektedir.⁶⁷

⁶⁶ Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde..., s. 126.

⁶⁷ Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde..., s. 28.

Parasal teşviklerin yanı sıra sanayi şirketleri veya sanayicilere hizmet veren şirketler için vergi kolaylıkları da söz konusudur. Ayrıca parasal teşviklerin aksine yatırımcılar vergi kolaylıkları konusunda yasal haklara sahiptirler ve yatırım sonrasında başvurabilmektedirler. Vergi kolaylıkları sadece yeni Doğu Almanya eyaletlerinde söz konusudur. Berlin, Brandenburg, Mecklenburg-Western Pomerania, Saxony, Saxony Anhalt ve Thuringia vergi kolaylığı sağlanan eyaletlerdir. Batı Berlin'deki yatırımlar da genelde teşvik kapsamında bulunur. Vergi kolaylıkları makine ve donanım gibi yeni taşınabilir varlıkların yapımı ve alımı için ayrıca taşınmaz varlıklar (fabrika, kiralık konutlar vb.) için sağlanmaktadır. Bu donanım ya da varlıkların üretilmesinden veya alınmasından sonra en az 60 ay boyunca muhafaza edilmesi gereklidir. Vergi kolaylığı hava araçları, binek araçlar veya düşük değerdeki ürünler için uygulanmamaktadır.⁶⁸

Almanya'da gelir vergisi matrahından indirimine izin verilen bir kısım özel giderler, bazı sigorta primleri, bir miktara kadar yapı tasarruf sandığı aidatları mali danışmanlık masrafları, üyeleri tarafından kilise vergisi şeklinde yapılan ödemeler, belli miktara kadarki hediyeler, bazı olağanüstü harcamalar (nafaka ödemeleri v.b.) da indirimine konu olabilmektedir. Ayrıca işsizlik yardımları ile çocuk ve aile yardımları gibi bazı ödemeler vergi dışı tutulmuştur. Dış ülkede bulunan teşebbüslere ilişkin zararlar gelirden düşülemezken yedi kategori içinde sınıflandırılmış gelirlerin bir kısmından hâsıl olan zararlar diğer kaynaklardan elde edilen gelirlerden belli sınırlar dâhilinde indirilebilmektedir. Bu sınırlamalar zararın diğer gelirler toplamının yarısını aşmaması gerekliliği üzerine uygulanmaktadır.⁶⁹

Ayrıca parasal teşviklerde olduğu gibi sadece belli sektörlerde vergi kolaylığı sağlanmaktadır. Kolaylıklar taşınabilir varlıklara uygulanır, sanayi şirketleri veya sanayi şirketlerine hizmet veren şirketlere sağlanabilir. Bilgi işlem, araştırma ve geliştirme, pazar araştırması, inşaat, yapı ve teknik mühendislik, endüstriyel tasarım, teknik, fiziksel ve kimyasal analizler, pazarlama ve promosyon, fotoğrafçılık ve küçük şehir içi perakendeciler (50 çalışana kadar). Ayrıca el işi dükkânları (250 çalışana kadar) vergi kolaylıklarından yararlanabilmektedir. Çelik, otomotiv, tekstil, tersanecilik, tarım ve ulaşım sektörlerinde ise sınırlı haklar bulunmaktadır. Parasal hibe veya vergi kolaylığı dışında birçok devlet ve eyalet teminat ve bonosundan yatırımcılar yararlanabilmektedir.

⁶⁸ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s.131.

⁶⁹ Semi Okumuş, Veysel Erdel, "Bazı AB Ülkelerinde Gelir Vergisinden İndirim, İstisna ve Muafiyetler", *Vergi Sorunlar Dergisi*, S. 163 (2002), s. 90.

Bu programların çoğu KOBİ'lere yönelik ancak onlarla sınırlı değildir. Genelde bu programlar başka türlü bir fonlama olmaması durumunda uzun veya orta vadeli kredi alınması için uygundur. Genelde bu teminatların azami karşılama oranı % 80'dir. Bu noktada yatırım projesinin ekonomik ve mantıklı olması gereklidir. Başvurular yatırımın başından itibaren yatırımcı ile beraber olan bankası aracılığı ile yapılmaktadır. Bu banka riskin yüksek olması nedeniyle detaylı bilgiye ihtiyaç duymaktadır. İstenen teminat miktarına göre eyalet teminat bankası ve eyaletin kendisi teminatı yatırımcıya sağlamaktadır. Buna ek olarak Doğu Almanya'da KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau-Kalkınma Bankası) teminat programı genel olarak 750,000-10 milyon Avro arası yatırımları kapsar. 10 milyon Avro üzerinde yatırımlar ise Batı Almanya'da federal eyalet teminatları ile karşılanabilirken Doğu Almanya'da federal ve eyalet teminatlarının bir kombinasyonu oluşturulabilir. 10 milyon Avro'yu aşan meblağlarda teminat şartları ve maddeleri bireysel görüşmelerden sonra şekillenir. Hizmet için belli bir ücret ve yıllık olarak yatırım maliyetinin % 1'ine yakın bir miktar ücret olarak alınır. KfW kredilerinin vadesi uzun olmaktadır ve geri ödeme süresi 10 ile 20 yıl arasında değişir. Bu kredilerde istenen faiz oranları 10 hatta 20 yıla kadar sabitlenir. Azami kredi miktarı 500,000 ile 5 milyon Avro arasındadır.⁷⁰

Bunun dışında EIB (European Investment Bank) ve EBRD (European Bank for Recovery and Development) da düşük faizle kredi sağlayan kurumlardır. EIB kazanç gütmeyen bir kurum olduğundan yüksek kredi derecesini kullanarak şirketlere yardımcı olur. EIB normalde AB içindeki projelere destek verir. Krediler kalkınma sorunu ve yapısal eksiklik yaşayan yerlere yoğunlaşmaktadır. EIB aracı bankalarla çalışır sağladığı krediler bankanın ölçütlerine uyan KOBİ'lere verilir. KOBİ veya küçük altyapı çalışmalarını için yetkililer yeni sermaye yatırımı için 25 milyon Avro'ya kadar başvurabilir. EIB küresel kredileri toplam yatırım maliyetinin azami % 50'sini karşılar, yani 12,5 milyon Avro'ya kadar karşılanır. Krediler 12 yıl gibi bir vadeye verilir, istisnai durumlarda 15 yıla çıkabilir. EIB ayrıca özel sektöre olduğu gibi aracı bankalara bireysel krediler de sağlamaktadır. Vadeler 5-12 yıl arasında değişir veya altyapı yatırımları için 20 yıl ya da daha fazlasıdır. Kredi sabit değişken ya da yenilenebilir oranlarda verilebilir. Projenin oluşma aşamasında ödemeler için erteleme sağlanabilir. Genelde ticari ortaklarıyla birlikte özel kurumlar için yatırım imkânı sağlar ve önemli miktarda doğrudan yabancı yatırımını

⁷⁰ Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde..., s.133.

düzenler. Banka sermaye gücü ve operasyonlarının kalitesi nedeniyle yüksek bir kredi notuna sahiptir. EBRD, KOBİ'ler gibi doğrudan kaynak sağlanması için çok küçük olan projelerde finans kurumları ile birlikte çalışmaktadır.⁷¹

Araştırma ve geliştirme projeleri de yatırımcıların Avrupa'da şirketlerini geliştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma programları Almanya ile sınırlı değildir ve yabancı yatırımcıların hizmetine de açıktır. Almanya Federal Cumhuriyetinde işletmelere verilen teşvikler eyaletten eyalete farklılık göstermektedir.⁷²

E. İNGİLTERE

İngiltere, Avrupa'da doğrudan yabancı sermaye yatırımları dâhil olmak üzere öncelikli olarak yatırım yapılan ülkeler arasında başta gelmektedir. Bu çerçevede İngiltere, dünyada ABD'den sonra en fazla yatırım yapılan ikinci ülke konumundadır. Ülkesine çektiği yatırımlardan dolayı İngiltere dünyanın dördüncü büyük ekonomisidir ve bu sürecin etkisi önemli seviyededir. Gerek gelişmiş bir ekonomi ve pazar olması, gerek teknolojiye kolay ulaşımı ve gerekse iyi yetişmiş işgücü İngiltere'nin avantajlarıdır.⁷³

İngiltere'ye bu derecede yüksek miktarda doğrudan yabancı sermaye gelmesinin en önemli nedenleri ise dünyanın en büyük dördüncü ekonomisi olmasının yanında teknoloji konusunda da kaynak ülke olmasıdır. Ayrıca dünyadaki en önemli pazarlardan biri olması ve aynı zamanda bu pazarda üretimin gerçekleştirilmesi bir ihracat maliyeti konusunu da ortadan kaldırmaktadır. Kullanılan ileri teknoloji sayesinde verimlik artmakta ve emek maliyetinden çok daha önemli olan teknoloji avantajı sayesinde, İngiltere pazarının dezavantajı olarak bilinen emek maliyetinin düşmesini sağlamaktadır.⁷⁴

Parlamentar sistem ile yönetilen Birleşik Krallık'ta yürütme kraliyet ve hükümetten oluşur. Yasama organı ise Avam Kamarası (House of Commons) ve Lordlar Kamarası'ndan (House of Lords) oluşmaktadır. İngiltere'de yazılı bir anayasa yoktur. Birleşik Krallık vergi sistemi karmaşık bir yapıdadır ve bu konudaki yetkili birim İngiliz Gelir İdaresi olarak adlandırılabilir olan Majestelerinin Gelir ve Gümrük İdaresi'dir.

⁷¹ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s.135.

⁷² *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s.138.

⁷³ A.T. Kearney, *The 2007 Foreign Direct Investment Confidence Index*, Vienna: A.T. Kearney Inc., 2007, p. 99.

⁷⁴ Driffield Nigel, James Love, "Foreign Direct Investment, Technology Sourcing and Reverse Spillovers", *The Manchester School*, Vol. 71, Iss. 6 (2003), pp. 659-672.

Konuyla ilgili diğer birimler ise Hazine ve Maliye'dir. Maliye, vergi ve diğer kamu gelirlerinin toplanması ve yönetilmesinden sorumlu birimdir. Hazine ise kamu maliyesi politikalarının geliştirilmesi ve yürütülmesinden sorumlu birim olup başında Hazine Bakanı bulunmaktadır. Majestelerinin Gelir ve Gümrük İdaresi (Her Majesty's Revenue & Customs-HMRC) Hazineye bağlı bir birimdir ve paranın Maliye'ye akışını temin eder. Birleşik Krallık'ta uygulanan doğrudan vergiler gelir vergisi, kurumlar vergisi, sermaye kazançları vergisi, veraset vergisi ve millî sigorta katkılarıdır. Dolaylı vergiler ise katma değer vergisi, özel tüketim vergileri, sigorta primi vergisi, petrol geliri vergisi, damga vergisi, emlak işlemlerine ilişkin damga vergisi ve damga vergisi rezervidir. Birleşik Krallık'ta yerleşik olanlar, yurt içi ve yurt dışında elde ettikleri tüm gelirler üzerinden vergi ödemektedirler. Ülkede yerleşik olmayanlar ise sadece Birleşik Krallık'ta doğan gelirleri üzerinden vergi ödemektedirler. Buna ek olarak Birleşik Krallık'ta yerleşik olan mükelleflerin yaptıkları tasarruflara uygulanan sermaye kazançları vergisi ve bunun haricinde veraset vergisi bulunmaktadır. Buna göre vergilendirmenin tam mükellef-dar mükellef ayırımına göre yapıldığı görülmektedir.⁷⁵

Gelir vergisi açısından temel vergilendirilebilir gelir türleri; ücret, kişisel çalışma (serbest meslek) gelirleri, kurumsal olmayan (şahsi) işletme gelirleri, işsizlik yardımları, emekli aylıkları, mülk (gayrimenkul) gelirleri, banka ve konut yapı kooperatifi faizleri ve hisse senedi kârlarıdır. Gelir vergisi, matrahtan indirimler (allowance) ve gelir dilimlerinden oluşan bir sistemde uygulanır. Mükellefler için şahsi bir matrahtan indirim unsuru söz konusudur ve bu unsurlar vergi öncesi toplam gelirden vergilendirilebilir gelire ulaşmak için indirilir. Mesela 65 yaşın altındaki mükellefler, 8.105 Sterlin şahsi indirim hakkına sahiptir. Gelir vergisi tarifesinde yer alan tasarruf başlangıç oranı, sadece tasarruf gelirlerine uygulanan bir orandır. Bu oran, bireylerin diğer kaynaklardan (ücret geliri, bireysel çalışmadan kaynaklanan kârlar, emeklilik varlıkları gibi unsurlardan) elde edilen ve başlangıç oran sınırını geçmeyen vergilendirilebilir gelir kapsamında uygulanmaktadır. Gelir vergisi uygulamasında özellikli hususlardan bir diğeri vergi indirimleridir. 2003 yılından beri iki adet vergi indirimi (tax credit) uygulanmaktadır. Bunlar çocuklar için vergi indirimi ve çalışanlar için vergi indirimidir. Her ikisi de aile koşullarına bağlıdır (Evli çiftlere ilişkin indirim haricinde gelir vergisi sisteminin geri kalını bireysel düzeyde uygulanır.) ve her ikisi de geri ödenebilir vergi indirimleridir. Yani bir ailenin hakkı olan

⁷⁵ Ersin Kaplan, "Birleşik Krallık Vergi Sistemi", *Vergi Dünyası*, S. 382 (2013), s. 139.

indirim, ailenin vergi borçlarını aşıya bile ödenebilmektedir. Aileler 16 yaşından küçük veya 16 - 19 yaş arasında olup tam zamanlı eğitim gören en az bir çocuk sahibi olduklarında çocuklar için vergi indiriminden faydalanabilirler. Çalışanlar için vergi indirimi, düşük ücretli çalışanları desteklemeye yöneliktir. Birleşik Krallık'ta bağımsız bir vergilendirme sistemi uygulanır ve her birey tamamen ayrı vergilendirilir. Her eş kendi indirim ve vergi dilimine tabi olup evli çiftlerin gelirleri ve sermaye kazançları birleştirilemez. Ancak eşler arasında yapılan hediyeleşme gibi bazı durumlarda, sermaye kazançları vergisi için “Kazanç yok, kayıp yok.” anlayışı benimsenmiştir.⁷⁶ Avrupa ülkelerinde gelir vergisi, servet vergilerine göre çok daha yüksek bir vergi yükü getirirken İngiltere gelir vergisinde ortalamanın biraz daha azını toplamaktadır.⁷⁷

Ülkede istihdam harcamaları, ipotek faizleri (genelde belirli bir limit dâhilinde ve asıl özel bir ikametgâh için) ticari borçların faizleri, emeklilik katılma payları, belli yeni teşebbüslerin hisse senetlerine iştirak etmekle ve belli hayır kurumlarına yapılan yardımlar şeklinde yapılan harcamaların vergilendirilecek gelirden indirilmesine müsaade edilmektedir. Genel olarak gelir vergisinden istisna edilen gelirler şu şekilde belirtilebilir: Ulusal Tasarruf Bankasındaki sıra hesaplarından sağlanan faiz gelirlerinin belirli bir miktarı, ulusal tasarruf sertifikalarının değer artışı, gayrimenkul yatırım senetleri gelirleri, çocuk ve aile yardımı gibi bazı sosyal yardımlar, burslar ve eğitim giderleri karşılıkları, bazı şartlarla memurlara verilen hisseler... Tek evi olanların bu evin alımında borçlandıkları para için ödedikleri faizin % 10'u, emek karşılığı (employees) elde edilen gelirlerin 8.500 GBP'ye kadarlık kısmı genel olarak vergi dışı bırakılmakta ve ayrıca özel indirimler de yapılmaktadır.⁷⁸

Kurumlar vergisi Birleşik Krallık mukimi şirketler, kamu şirketleri ve tüzel kişiliği olmayan kuruluşların brüt kârları üzerinden alınmaktadır. Birleşik Krallık'ta mukim olmayan firmalar sadece Birleşik Krallık'ta elde ettikleri gelirler üzerinden kurumlar vergisi ödemektedir. Kurumlar vergisine tabi olan kârlar ticaret, yatırım ve sermaye kazançları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Ticari zararlar, o dönemdeki elde edilen kârdan mahsup edilmek üzere bir yıl geriye doğru veya süresiz bir şekilde ileriye doğru yürütülebilir. Genel olarak cari harcamalar (ücretler, ham madde giderleri ve faiz ödemeleri gibi) vergilendirilebilir kârdan indirim konusu yapılabilir. Ancak bina ve makine

⁷⁶ Ersin Kaplan, a.g.m., s. 142.

⁷⁷ Süleyman Kalkan, “Bir Bütün Olarak İngiliz Vergi Sistemi”, *Vergi Dünyası*, S. 182 (1996), s. 2.

⁷⁸ Okumuş, Erdel, a.g.m., s. 94.

gibi sermaye harcamaları doğrudan indirim konusu yapılamaz. Bununla birlikte sermaye varlıklarının amortismanı indirim konusu yapılabilir. Amortisman giderleri gerçekleştikleri yılda yapılır, gelecek dönem kârlarından indirilmek üzere ileriye doğru nakledilebilir veya 3 yıla kadar geriye doğru nakledilebilir. Genel yönetim giderleri ve ar-ge harcamaları vergilendirilebilir gelirden tamamen indirim konusu yapılabilir. Bununla birlikte ar-ge harcamaları ile ilgili ek vergi indirimi uygulanmaktadır. Küçük ölçekli ve büyük ölçekli işletmeler için farklı esaslarda ar-ge indirimi uygulanmaktadır. Büyük işletmeler, sonraki hesap dönemlerinde ödenecek borçlarına ilişkin olarak, dört eşit taksitte kurumlar vergisi ödemek durumundadır. Bu uygulama geçici vergi uygulaması niteliğindedir. Küçük ölçekli işletmeler ise kurumlar vergisini mali yılın bitiminden 9 ay sonra ödemektedir.⁷⁹

Birleşik Krallık'ta katma değer vergisi bazı mal ve hizmetler üzerinden alınmaktadır. Verginin mükellefi, söz konusu mal ve hizmetleri sağlayan işletmelerdir. Bu vergi aynı zamanda Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer ülkelerden ithal edilen bazı mal ve hizmetlere de uygulanmakta olup standart vergi oranı % 20'dir. Bunun yanında bazı seçilmiş mal ve hizmetlere % 5 ve % 0 oranları uygulanmaktadır. Düşük oranlı (% 5) vergilendirilen mal ve hizmetlere misal olarak evlerde kullanılan yakıt ve elektrik, konutlar için enerji tasarrufu sağlayan malzemeler, kadın sağlığı ürünleri, gebelik önleyici ürünler, çocuklar için otomobil koltukları, sigara bıraktırma ürünleri ve konutlara yönelik önemli koruma ve yenileme işleri verilebilmektedir. Sıfır oranlı ürünlere ise gıda, su ve kanalizasyon hizmetleri, kitap ve diğer bazı basılı kaynaklar, yeni ev inşa edilmesi, yolcu taşıma, bazı ilaç ve tıbbi malzemeler, engelli kişilere yönelik bazı mal ve hizmetler, hayır kuruluşlarına yapılan bazı yardımlar, çocukların kıyafet ve ayakkabıları misal verilebilir. Bir işletme düşük veya sıfır oranlı bir ürün sattığında katma değer vergisi iadesi isteyebilir. Genellikle kamu yararını ilgilendiren veya vergilendirilmesi aşırı karmaşık olan bazı mal ve hizmetler katma değer vergisinden istisna edilmiştir. Bunlar eğitim, sağlık, refah, finans, sigorta, arazi, kamusal posta hizmetleri, bahis ve kumar, cenaze hizmetleri, sanat eserleri ve kültürel hizmetlerdir. İşletmeler, katma değer vergisinden istisna edilmiş mal ve hizmetlerin üretilmesiyle ilgili olarak satın aldıkları ürünler için katma değer vergisi iadesi isteyemez.⁸⁰

İngiltere'de teşvik ve destekler çeşitlilik göstermekle beraber KOBİ'ler başta olmak üzere önemli destekler sağlayan Bakanlıklar söz konusudur. Bunlar arasında İş, Yenilik ve

⁷⁹ Kaplan, a.g.m., s. 143.

⁸⁰ Kaplan, a.g.m., s. 144.

Beceriler Bakanlığı (inovasyon) 2009 yılında, Üniversiteler ve Beceriler Bakanlığı (DIUS) ile İşletme, Girişim ve Düzenleyici Reform Bakanlığının (BERR) birleştirilmesiyle kurulmuştur. İşletme ve girişimcilik politikası, BIS'in yetki alanı içinde bulunan konuların başında gelmektedir. BIS'e bağlı Girişim Müdürlüğü (Enterprise Directorate), hükümetin diğer birimleri, bölgesel kalkınma ajansları ve diğer paydaşlarla birlikte KOBİ'lerin ve girişimcilerin sorunlarına ve ihtiyaçlarına ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde çözüm üretmek için çalışmaktadır. Bu bağlamda Girişim Müdürlüğü'nün ana görevi, KOBİ'lerin gelişmesi ve girişimciliğin artması için gerekli yapısal düzenlemeleri gerçekleştirmek ve uygun ortamı yaratmaktır. BIS, İngiltere'de rekabetçi ve esnek piyasa şartlarının oluşturulması aracılığıyla iş dünyasının başarı sağlamasını hedefleyen küçük ve orta ölçekli işletmeler, girişimcilik ve düzenleyici reformlarla ilgilenen bir kurumdur. Bu kurum, İngiliz ekonomisindeki verimlilik artışının sağlanması amacıyla mevzuat düzenlemelerinin yapılması konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. BIS, aynı zamanda bölgelerin ekonomik performanslarının iyileştirilmesi amacıyla ticaret politikasının uygulanması ve geliştirilmesi ile yurt içi yatırımların artırılmasını hedeflemekte olup İngiltere'yi bilim, arge ve yenilikçilik alanında dünyanın en iyi merkezlerinden biri hâline getirmeyi hedeflemektedir. İş, Yenilik ve Beceriler Bakanlığı, devlet destekleri noktasındaki temel görevlerini sorumlu ya da ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, finansman kuruluşlarını ve küçük işletmeleri teşvik etmek olarak tanımlamıştır. Amacı işletmelerin ve ülke ekonomisinin sürdürülebilir büyümesini sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için KOBİ'lere sunulan desteklerin çeşitlendirilmesi ve aracı kuruluşların bu yönde teşvik edilmesi politika olarak belirlenmiştir. Bunun, yanında İngiltere'de yapılan toplantılarda, Bakanlık temsilcileri tarafından açıkça belirtilmiştir ki devletin destek ve teşvik konularında doğrudan müdahalesi son derece sınırlıdır. Bakanlık, küçük işletmelere daha etkin bir destek sağlamak maksadıyla altı faaliyet alanı belirlemiştir, bunlar finansmana erişim, istihdam, yeni fikirler geliştirmek, yeni sektörlere açılmak, doğru zamanda doğru desteği vermek ve sürdürülebilirlik kapsamındadır.⁸¹

Gelir ve Gümrük İdaresinin vergi indirimleri noktasında sorumlusu ve idarecisi olduğu Risk Sermayesi Ortaklığı Programı, borsaya kota olmamış yüksek riskli küçük işletmelere bir Risk Sermayesi Ortaklığı içinde dolaylı olarak yatırım yapmaları konusunda kişileri teşvik eden bir programdır. Risk Sermayesi Ortakları, fonlarını uygun küçük

⁸¹ *İngiltere'de Kobiler İçin Devlet Destekli Finansman Yolları*, Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü Yayını, 2014, s. 13.

firmalara yatırırlar. Küçük işletmeler, Risk Sermayesi Ortaklarından hem borç hem de sermaye edinebilirler. Risk Sermayesi Ortaklığı Programı potansiyel yatırımcıları vergi indirimi yoluyla teşvik eder. Bir kişinin Risk Sermayesi Ortaklığı kapsamında küçük işletmeler yapabileceği azami miktarı 200 bin sterlidir. Yatırılan miktarın % 30'u oranında vergi indirimi sağlar. Yatırımın yapılacağı tarihte, işletmenin 250'den az çalışanı ve 15 milyon sterlinden daha az geliri olması gerekmektedir.⁸²

İngiltere'de Gelir ve Gümrük İdaresi, görev ve sorumluluklarını kısaca "Vergi sistemi etkin ve adil olmalıdır. Sistem çalışmayı ödüllendirmeli, iştiraki desteklemelidir. Devlet, kamu hizmetlerini finanse etmek, finansal olarak desteklenmesi hedeflenen birey ve ailelere yardım etmek için vergi toplar." olarak ifade etmiştir. İngiltere'de işletme vergileri gelirlerinin % 50'sinin kaynağı KOBİ'lerdir. Bu oran ise 16,7 milyar sterline tekabül etmektedir. Gerçekleştirilen toplantılarda Gelir ve Gümrük İdaresi yetkilileri tarafından, yeni açılan küçük işletmelerin ilk 9 ay boyunca ve 65.000 sterlin ciroya ulaşana kadar herhangi bir vergi ödemedikleri ifade edilmiştir. İşletmeler, Gelir ve Gümrük İdaresi'nin çevrimiçi sisteminde muhasebe kayıtlarını beyan etmektedir. İdare de işletmelerin bahsi geçen şartları sağlayıp sağlamadığını bu sistem üzerinden takip etmektedir. Şartlar sağlandıktan sonra işletmeler KDV sistemine dâhil olmaktadır ve ilgili kayıtlarını beyan etmektedir. İdare de işletmelerin bahsi geçen şartları sağlayıp sağlamadığını bu sistem üzerinden takip etmektedir. Şartlar sağlandıktan sonra işletmeler KDV sistemine dâhil olmaktadır. İngiltere Kraliyet Hazinesi doğrudan yabancı yatırımlar dâhil vergisel iyileştirmeler, mükelleflerin bilinçlendirilmesi ve işletmelerin geliştirilmesi adına önemli politikalar da benimsemiştir. Bunlar işletme kurmayı ve geliştirmeyi daha kolay hâle getirmek, Avrupa fonlarının Birleşik Krallık ekonomisi için daha iyi işlemlerini sağlamak, insanların iş bulmalarına ve işte kalıcı olmalarına yardımcı olmak, ortak pazarı daha etkin hâle getirmek, güçlü ve sürdürülebilir ekonomik gelişim sağlamak, muhatapları ve ekonomiyi korumak için finans sektörü düzenlemelerini geliştirmek, insanların finansal hizmetlere ulaşımını ve bu hizmetleri kullanmalarını kolaylaştırmak, daha basit ve adil bir vergi sistemi oluşturmak şeklinde ifade edilebilmektedir.⁸³

⁸² İngiltere'de Kobiler İçin Devlet Destekli Finansman Yolları, s. 29.

⁸³ İngiltere'de Kobiler İçin Devlet Destekli Finansman Yolları, s. 17.

F. RUSYA

Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip ülkesi olan Rusya, 11 farklı zaman dilimine bölünmüştür ve 14 ülkeyle sınır komşusudur. Nüfusu yaklaşık 143 milyon olup son yıllarda ciddi düşüşler izlenmektedir. Dahası nüfus gittikçe yaşlanmaktadır. En büyük şehirler başkent Moskova, kültür başkenti olarak bilinen ve bu kapsamda adlandırılan St. Petersburg, daha sonra ise Novosibirsk, Nizhny Novgorod ve Yekaterinburg'dur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla 1991 yılında Rusya Federasyonu kurulmuştur. Rusya, iki parlamentolu bir başkanlık sistemi ile yönetilen federal bir yapıya sahiptir. Rusya Federasyonu, farklı idari birimlere bölünüp bu birimler merkezî devlete bağlı fakat kendi yasalarıyla yürütme, yasama ve yargı organlarına sahip özerk birimler olarak görünmektedir. Toplam Rusya 83 federe birimden oluşmaktadır ve Rusya'ya bağlı olan 21 cumhuriyetin her birinin kendi anayasası ve devlet başkanı vardır. Federasyonun yürütme görevi başbakan başkanlığındaki hükümet iken yasama yetkisi alt meclis olan Duma ve üst meclis olan Federal Meclis'e aittir. 2012 Mart ayında yapılan seçimlerde Vladimir Putin (Dmitriy Medvedev'den sonra) dört yıllığına tekrar Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Başbakanlık görevine ise Dmitriy Medvedev getirilmiştir.⁸⁴

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin üyesi olan Rusya Federasyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin de (NACC) üyesidir ve NATO ile ilişkilerini 2002 yılında kurulan NATO Rusya Konseyi yardımı ile yürütmektedir. Bunun yanı sıra Rusya ticaret rejimini Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) standartlarına uyumlaştırmak için önemli adımlar atmıştır. 1994 yılında DTÖ'ye üyelik için başvurmuş ve 18 yıl süren görüşmelerin ardından nihayet Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından Temmuz 2012'de üyeliğe resmi olarak kabul edilmiştir. Rusya yaklaşık 1.300 trilyon dolar GSYİH'sı ile dünyanın 9. büyük ekonomisine sahiptir. 2009 yılındaki ekonomik kriz dolayısıyla ekonomisinde % 9'luk bir daralma yaşamıştır. Bununla birlikte aynı yıl 304,0 milyar Dolar ihracat, 191,9 milyar Dolar da ithalat yapmıştır. Rusya'nın ihracatının neredeyse üçte ikisi petrol, petrol ürünleri ve gaza, kalan kısmı ise çeşitli metaller, motor ve donanımlar ile kimyasal

⁸⁴ Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), Rusya Ülke Raporu, 2011, http://www.oka.org.tr/Documents/Rusya_Ulke_Raporu.pdf, s. 23. (13.08.2016)

ürünlere dayanırken ithalatta önce metaller, daha sonra motor ve donanımlar, hafif sanayi ürünleri ve gıda maddeleri yer almaktadır.⁸⁵

Rusya'nın ekonomisi Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra önemli ölçüde küçülmüştür. 1990'lı yılların sonunda doğal gaz ve petrol gibi doğal kaynak ürünlerinin dünya piyasalarında değerleri artmış ve dolayısıyla, Rus ekonomisi de yeniden büyümeye başlamıştır. Bugün Rusya, sahip olduğu zengin doğal kaynaklar ve insan gücüyle dünyanın 7. büyük ekonomisidir. 2005 yılından itibaren, Rusya'nın yatırım cazibesini giderek arttırmış, dünya krizinin başlaması ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2001 yılı ve önceki yıllarda Rusya'da yabancı yatırımlar konusundaki devlet politikası daha korumacı bir politika sergilemekteydi. Yabancı yatırımcıların devlet mülkiyeti özelleştirme sürecinden uzak tutulmuşlardı ve bununla beraber yatırımcılar, Rus ekonomisinin imkânları ve gelişimleri yönünde, büyük Rus ticaretine bağlı olan bir yapı içindeydiler. Dolayısıyla söz konusu olan devlet politikaları DYY'ların önünde bir engel oluşturmuştur. Bu bağlamda politikaların değişmesi ile birlikte DYY'ların miktarı hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bununla birlikte özellikle 2002 yılından itibaren yabancı DYY'ların önemli artış gösterdiği görülmektedir. Ancak küresel mali krizin etkisiyle 2009 yılında Rusya'ya gelen DYY bir önceki yıla göre % 41 oranında düşüşle 15,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında Rusya'ya gelen DYY 13,8 milyar dolar olup 2011 yılında ise 18,4 milyar dolara ulaşmıştır. 2012 yılı mart ayı itibariyle Rusya'ya gelen yabancı sermaye yatırımlarının birikimli toplamı 323,3 milyar dolar olup bu rakamın 124,5 milyar dolarlık kısmı DYY'lar oluşturulmaktadır.⁸⁶

Yabancı yatırımcılar Rusya'daki yatırım ikliminden şikâyet etmelerine rağmen (yüksek seviyede olan yolsuzluk, yasalarının suiniyetli olmaları ve bürokrasinin aşırı düzeyde olması), yatırımlarında sadece Çin'e öncelik verip Meksika ve Brezilya'daki akımlara yetişip Rusya'ya eşit miktarda yatırım yapmaktadırlar ve son yıllarda Rusya'ya yapılan DYY'ların akımı hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu ilk önce Rusya'nın ekonomik büyümesinin güzel perspektifleri ve tüketim pazarının hızlı büyümesi ile ilişkilidir.⁸⁷

Yabancı yatırımın kullandığı giriş kapılarından en önemlisi özelleştirmedir. Rusya, 2004-2006 döneminde devletin fonksiyonlarını ve görevlerini doğrudan destekleyen kamu

⁸⁵ *Rusya Raporu*, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, Mayıs 2010, ss. 41-47. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Rusya%20Raporu.pdf>, (13.08.2016)

⁸⁶ *Rusya Raporu*, s. 45.

⁸⁷ Elizabeth Asiedu, "On The Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries", *World Development*, Vol. 30 (2002), p. 118.

kuruluşları dışında devlete ait tüm kuruluşları ve tesisleri özelleştirmeyi hedeflemiştir. Savunma sanayi kuruluşları bile özelleştirme kapsamındadır. KOBİ'ler de son dönemlerde Rus ekonomisinde ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla yabancı yatırımcıların ilgisini de gittikçe daha çok çekmektedir. Yıllarca devler arasında fazlaca hayat şansı bulamamış olan küçük işletmeler, doğal olarak petrol ve doğalgaz sektörlerinde olduğu kadar büyük getiriler sağlayamazlar da kısa ve orta vadede daha kârlı olabildikleri gibi, yatırım ortamındaki değişiklikler nedeniyle büyük dalgalanmalar da yaşamamaktadır. Bütün bu olumlu gelişmeler yabancı yatırımcılar tarafından dikkatle izlenmekte olup Rusya, yabancı sermaye için gittikçe daha cazip bir ekonomi hâline gelmektedir. Bazı sorunlar devam etse ve yabancı yatırımcılar bazı tedirginliklerinden tam olarak kurtulamamışlarsa da şartlar gittikçe iyileşmektedir. Rus hükümeti ve Rus firmalarına artık daha fazla güven duyulmakta ve bu durum uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notlardan da açık bir şekilde görülmektedir.⁸⁸

Rusya hem yabancı yatırımların geliştirilmesi hem de dünya ile daha hızlı uyum sağlama adına vergi sisteminde de revizeler yaparak 2001'den itibaren önemli gelişmeler göstermiştir. Federatif yapı ve coğrafyasındaki çeşitliliklerin de etkisi ile Rus vergi sistemi son derece karmaşıktır. Ana Kanun Federal Kanunlar-Vergi kodeksi çerçevesinde şekillenmiştir. Vergi kodeksi iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım genel vergilendirme prensipleri, tanımları, vergi mükellefleri ve vergi denetmenleri hak ve yükümlülüklerini, vergi denetim şartlarını ve vergi usulsüzlükleri için yaptırımları düzenler; ikinci kısım ise vergileri hesaplama ve ödeme kurallarını düzenlemektedir. İkinci kısım Bölge kanunları-Federal Kanunlara uygun olmak kaydıyla bölge hükümetlerin bölgesel vergiler ile ilgili kendi kanunlarını yürürlüğe koyabilmekte; üçüncü kısım ise Şehir Kanunları-Federal ve bölge kanunlarına uygun olmak kaydıyla yerel hükümetler ve vergileri ile ilgili kendi kanunlarını uygulayabilmektedir. Vergi kanunu, diğer kaynaklardan da vergi ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. Bunlardan birisi uluslararası sözleşmelerdir. Eğer uluslararası sözleşmeler vergi ile ilgili düzenlemeleri kapsıyorsa ve bu düzenlemeler vergi kodeksinde belirtilen şartlardan farklı bir düzenleme içeriyorsa uluslararası sözleşmelerde belirtilmiş düzenlemeler geçerli olacaktır.⁸⁹

Vergi kodeksinin en önemli özelliği, vergi matrahından indirilecek giderleri artırması ve şirketlerin, kazanç üzerinden ödedikleri vergileri azaltmasıdır. Şirketler

⁸⁸ Asiedu, a.g.m., s. 119.

⁸⁹ Rus Hukuku ve Yatırım, s. 2. <http://www.rushukuku.com/hukuk-hizmetlerimiz/vergi-hukuku>, (13.08.2016)

üzerindeki vergi yüklerinin azaltıldığı gerekçesi ile teşvik uygulamaları veya vergi muafiyetleri ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle yatırım-üretim büyüklüğünün bir önemi yoktur. Federal kanunlarda artık hiçbir teşvik yoktur. Kanun sadece bölgeye ödenecek kurumlar vergisi konusunda özel bir düzenleme yapmıştır. Bölge hükümeti bütçesine ödenecek olan kurumlar vergisinde indirim yapma hakkı kapsamında (RF bölgeleri) hükümetlerinin kanunları ile kurumlar vergisi en fazla % 4,5 puan indirilir ve % 15,5 olur. Ayrıca gerek eski vergi kodeksinde gerekse de yeni vergi kodeksinde yatırım-üretim konularına verilmiş nakdi bir teşvik uygulaması yok denecek kadar azdır. Fakat değinildiği üzere vergi matrahını azaltacak birçok gider unsuru olduğundan ve gider kapsamı genişletildiğinden teşvik ve muafiyetlerden daha önemli avantajlar sağlanabilmektedir.⁹⁰

Söz konusu çerçevede önemli derecede vergi indirimleri sağlayan vergi kodeksi sistemi incelenecek olursa Federal vergiler, bölgesel vergiler, yerel vergilerden oluşmaktadır. Federal vergi ve harçları; katma değer vergisi, lüks tüketim vergisi, kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, madenler vergisi, su vergisi, hayvan ve su biyolojik kaynakları kullanımı için harçlar, işlem bazlı devlet harcı olmak üzere sıralanabilir. Bölgesel vergiler; aktif vergisi, gazino oyunları vergisi ve taşıt vergisidir. Yerel vergiler arasında ise toprak vergisi ve kişisel aktif vergisi bulunmaktadır. Bu kapsamdaki vergilerden belli başlı olanları yatırımcılar açısından önemli özelliklere sahiptir.⁹¹

Şirketlerin kurumlar vergisi, vergi konusu olarak vergi mükellefinin elde ettiği kâr olarak değerlendirilmektedir. Rus şirketleri için elde edilen gelirler kurumlar vergisinin konusu kapsamında belirlenen giderler tutarında azaltılmaktadır. Rusya Federasyonu'nda daimi temsilcilikler aracılığı ile faaliyet gösteren yabancı şirketler için bu daimi temsilcilikler aracılığı ile elde edilen gelirler bu bölüme uygun şekilde belirlenen (kanunun şekil şartlarına uygun) bu temsilciliklerin yaptığı giderler tutarında azaltılmaktadır. Diğer yabancı şirketler için Rusya Federasyonu'ndaki kaynaklardan elde edilen gelirlerdir. Gelirlerin belirlenmesinde kurumlar vergisi gereği vergi mükellefi tarafından mal (iş, hizmet, mülkiyet hakkı) alıcısına ibraz edilen vergi tutarları gelirden indirilmektedir (KDV veya bunun benzeri vergiler). Fakat vergilendirme amacıyla gelirlerin tespitinde şu unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir: Eğer mülk veya mülkiyet haklarının alımı devreden tarafa yükümlülük doğurmuyorsa mülk veya mülkiyet hakları karşılıksız alınmış

⁹⁰ Rusya'da İş Yapma Sanatı, <http://nexiaturkey.com.tr/sites/default/files/pdf>, s. 3. (13.08.2016)

⁹¹ Rusya Vergi ve Hukuk Rehberi, <http://nexiaturkey.com.tr/content/rusya-federasyonu-vergi-sistemi>, s. 62. (13.08.2016)

sayılacaktır. Tutarı döviz cinsinden belirlenen vergi mükelleflerinin gelirleri ruble cinsinden elde edilen gelirlerle birlikte ele alınmaktadır. Tutarı özel belirlenmiş bir kur üzerinden elde edilen gelirler vergi mükellefinin ruble cinsinden elde edilen gelirlerle birlikte dikkate alınmaktadır.⁹²

2001 yılında yürürlüğe giren yeni vergi kodeksinin en önemli değişikliklerinden bir tanesi de vergi matrahının tespitinde, indirim konusu yapılan giderlerdeki normların şirketler lehine değiştirilmesidir. Bilindiği üzere Rusya Federasyonu kanunları uyarınca bir giderin vergi matrahından indirilmesi için işletmenin faaliyet konusu ile ilgili bir gider olması, kanuni belgelerle tevsik edilmesi yeterli olmamaktadır. Bu gider için kanunda belirlenmiş bir norm var ise ve bu norm aşılmış ise aşan kısım “kanunen kabul edilmeyen gider” sayılmaktadır. İşte yeni vergi kodeksinde bu normlar firmalar lehine azaltılarak bahsedildiği üzere teşvik ve vergi muafiyetlerinin eksikliği bir anlamda giderilmektedir.⁹³

Vergi kodeksinde giderler için “Vergi mükellefi elde edilen gelirleri yapılan giderler tutarında azaltmaktadır.” ibaresi yer almaktadır. Buna göre giderler, yasal dayanağı olan ve resmi şekilde ispatlanmış, vergi mükellefinin yaptığı harcamalardır ve asıl dayanağı olan giderden kastedilen ekonomik açıdan haklı, değeri para cinsinden ifade edilmiş harcamalardır. Resmi şekilde ispatlanmış giderden kastedilen ise Rusya Federasyonu kanunları uyarınca gerekli belge ve evraklarla desteklenmiş harcamalardır. Yabancı ülke alanında yapılan giderler, yabancı ülkede uygulanmakta olan iş adetlerine uygun şekilde düzenlenen ve / veya dolaylı olarak giderleri tasdikleyen evraklarla (bunun içinde gümrük beyannamesi, iş seyahati emri, yolculuk evrakları, anlaşma gereği yapılan işlerin raporu) desteklenmiş giderlerdir. Gelir elde etme amacıyla faaliyet gerçekleştirilmesi için yapılan herhangi bir harcama gider kabul edilmektedir.⁹⁴

Kanunen kabul edilen giderler çerçevesinde yatırımcılara önemli avantajlar sağlayacak geniş ölçüde giderler yer almaktadır. Bu giderler; basın-yayın araçları (radyo-televizyon programları dâhil) ve telekomünikasyon ağları vasıtası ile yapılan reklam etkinlikleri harcamaları, ışıklı panolar veya benzeri diğer dış reklam harcamaları, reklam tabloları ve panolar dâhil gösteri, panayır, show-room harcamaları, vitrin sergileri ve gösteri odalarının düzenlenmesi harcamaları içermektedir. Ayrıca şirketin yaptığı ve

⁹² Cem Tezelman, *Rusya Federasyonu Vergi Sistemi*, İstanbul: Nexia Türkiye Yayınları, 2008, ss. 7-11. nexiaturkey.com.tr/content/rusya-vergi-ve-hukuk-rehberi. (13.08.2016)

⁹³ Tezelman, a.g.e., s. 13.

⁹⁴ Tezelman, a.g.e., s. 15.

sunduğu işler ve hizmetler, ticari marka, hizmet markası ve / veya şirketin kendisi hakkında bilgileri içeren reklam broşürleri ve katalog harcamaları, sergi sırasında ilk özelliklerini tam veya kısmi şekilde kaybeden mallarla ilgili giderler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Örnek olarak vergi mükellefinin reklam kampanyalarında piyango kazananlara verdiği hediyelerin satın alma giderleri ve ayrıca benzeri diğer çeşitli reklam giderleri bu kapsamda sayılmaktadır.⁹⁵

Yine yatırımcılar için güven tesis eden sigortalar anlamında da gider etmeni oldukça geniş tutulmuştur. İşçilerin uzun vadeli hayat sigortası, emeklilik sigortası ve / veya özel emeklilik anlaşması üzerinden işverenin ödediği tutarlar, toplam ücret giderlerinin % 12'si oranında vergi matrahının tespitinde gider olarak kabul edilir. Sigortalı işçilerin sağlık harcamalarının karşılanmasını öngören, isteğe bağlı sigorta anlaşmaları üzerinden yapılan prim ödemeleri ise 01.01.2009 tarihinden itibaren toplam ücret harcamalarının % 6'sını aşmayan tutarda vergi matrahından indirilebilir. Yine sigortalının vefatı veya iş görevinde iş kabiliyetini kaybetmesi ile ilgili yapılan isteğe bağlı sağlık sigortalarında, bir işçi için bir yılda 01.01.2009 tarihinden itibaren en fazla 15.000 ruble tutarı vergilendirilecek matrahı azaltabilir. Ayrıca taşıt araçlarının sigortası (kiralananlar dâhil), yüklerin isteğe bağlı sigortalanması, sanayi amaçlı temel aktiflerin, maddi olmayan aktiflerin, inşaatı henüz bitmemiş yapıların isteğe bağlı sigortalanması, inşaat-montaj işlerinin yapımı ile ilgili risklerin isteğe bağlı sigortası, kaybın (zararın) sigortası matrah azaltan giderler arasında yer almaktadır. (Eğer bu çeşit bir sigorta hizmeti Rusya Federasyonu kanunları ile ön görülmüşse veya Rusya Federasyonu'nun uluslararası yükümlülüklerine göre veya genel kabul görmüş uluslararası taleplere uygun olarak, vergi mükellefinin faaliyetinin gerçekleşmesi şartını teşkil ediyorsa kabul edilir.)⁹⁶

Ayrıca yapılan sözleşmelerde mal satışı, iş yapımı veya hizmet gerçekleştirilmesi sonucu oluşan alacaklar, vadesi geldiği hâlde tahsil edilmemiş ve tahsilatı hiçbir garanti altında değilse şüpheli alacak sayılmaktadır. Karşılık tutarı, müşterinin mali durumu ve ödeme olasılığına göre her müşteri için ayrı ayrı hesaplanır ve karşılık olarak değerlendirilir. Karşılık ayrılabilmesi için mutlaka sözleşmede yer alan vadenin dolmuş olması gereklidir. Sözleşmede böyle bir vade belirtilmemiş ise kanunda belirtilen süreler uygulanmaktadır. Envanter sonucu tespit edilen ve ödeme vadesi 90 günü geçen alacaklar tutarının % 100'ü şüpheli alacaklar karşılığına dâhil edilir. Yine envanter sonucu tespit

⁹⁵ Tezelman, a.g.e., s. 17.

⁹⁶ Tezelman, a.g.e., s. 21.

edilen ve ödeme vadesi 45 günü geçen ancak 90 günü geçmeyen alacaklar tutarının % 50'si şüpheli alacaklar karşılığına dâhil edilmekte ve vadesi 45 günü aşmamış alacaklar şüpheli alacaklar rezervine dâhil edilmemektedir. Bununla birlikte oluşturulan şüpheli alacaklar karşılığı hesap (vergi) dönemi hasılatının % 10'unu geçemez. Şüpheli alacakların muhasebe kayıtlarından silinmesi için 3 yılın geçmesi veya devlet organının aktı veya şirket tasfiyesi gereklidir.⁹⁷

Önceki vergi döneminde veya vergi dönemlerinde kanunun kabul ettiği zararları elde eden vergi mükellefleri, cari dönemin vergi matrahını bu zararlar kadar azaltabilirler. Zararların gelecek dönemlere aktarımında süre 10 yıldır. Kanun 01.01.2001 tarihi itibarıyla yürürlüğe girdiği için 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001 zararları, 01.01.2002 tarihi itibarıyla bilançoda yer alıp indirim hakkı olan geçmiş yıl zararlarının da 10 yıllık zararın ileriye taşınması imkânından faydalanabilecektir. 01.01.2007 tarihine kadar geçmiş yıl zararları hiçbir vergi döneminde vergi matrahını % 50'den daha fazla azaltamıyordu ancak bu norm kaldırılmıştır ve vergi matrahı müsait ise tüm geçmiş yıl zararları bir kerede indirim konusu yapılabilir ve vergi matrahı sıfırlanabilir hâle getirilmiştir. Araştırma ve geliştirme giderleri de üretilmekte olan malın geliştirilmesi veya yeni ürün geliştirilmesi için yapılan harcamalar ve Rusya teknolojik geliştirme fonunun oluşturulması için yapılan harcamalar olarak kabul edilir. Belirtilen giderler vergi mükellefi tarafından eşit şekilde ar-ge sürecinin sona erdiği ayı takip eden ayın 1'inden itibaren 1 yıla dağıtılmaktadır. Bu kapsamdaki diğer harcamalar ise ar-ge ilişkili gideri olarak kabul edilmekte ve kanunen kabul edilen gider olarak değerlendirilmektedir. Eğer bu belirtilen ar-ge işlerinin sonuçları üretimde ve / veya malların satışında kullanılıyor ise ar-ge kapsamında, bu süreçlerin sonuç vermediği durumda ise diğer giderler içine dâhil edilmekte ve 1 yıla eşit şekilde dağıtılmaktadır.⁹⁸

Ülkede özel bir vergilendirme rejimini ifade eden "basitleştirilmiş vergi sistemi" de 01.01.2003 tarihinden itibaren uygulanmaktadır. Basitleştirilmiş vergi sistemi, Rusya Federasyonu kanunlarının ön gördüğü genel vergi sistemi ile birlikte kuruluşlar ve özel teşebbüslerce kullanılmaktadır. Basitleştirilmiş vergi sistemi ve genel vergi sistemi arasındaki geçişler, kuruluşlar ve özel teşebbüsler tarafından isteğe bağlı olarak gerçekleşir. Geçiş düzeni federal kanun ile düzenlendiğinden, Rusya Federasyonu bölge yönetimlerinin ayrı bir norm koyma hakları yoktur. Kuruluşların (şirketlerin) basit vergi

⁹⁷ Tezelman, a.g.e., s. 26.

⁹⁸ Tezelman, a.g.e., s. 27.

sisteminden yararlanması hâlinde kurumlar vergisi, KDV, mülk vergisi ve tek sosyal vergi ödenmeyecektir. Yalnız 31.12.2002 tarihli 191 sayılı federal kanunun getirdiği değişikliğe göre basit vergi sistemini uygulayan vergi mükellefleri, Rusya Federasyonu gümrük sınırından ithal edilen malların geçişi ile ilgili olarak KDV mükellefleri sayılırlar. Yani basit vergi mükellefi olan firma mal ithalatında bulunur ise gümrükte malın KDV'sini ödeyecektir. Kuruluşlar bu vergi yerine vergi dönemi içinde şirketin gerçekleştirdiği olağan faaliyetinin sonuçlarına göre hesaplanan tek vergiyi ödeyecektir. Basit vergi sistemini uygulayan kuruluşlar, zorunlu emeklilik sigortası aidatlarını Rusya Federasyonu kanunları çerçevesinde ayrıca öderler. Basitleştirilmiş muhasebe sistemini kullanan şirketlerin perakende ticaret ile uğraşması hâlinde, yürürlükte olan yazarkasa işlemlerini tutma ve uygulama düzeni ve hesaplama düzeni geçerlidir. Basitleştirilmiş sistemden yararlanma şartları: Cari yıl içinde ilk dokuz aylık ciroları 15.000.000 Rublelik limiti (KDV hariç) aşmayan şirketler, basitleştirilmiş vergi sistemine geçebilir (Bu üst limit her yıl Hükümet tarafından belirlenen bir katsayı ile arttırılmaktadır). Bu sistemden yararlanmak isteyen şirketler 1 Ekim- 30 Kasım arasındaki süre içinde 9 aylık satış cirolarını belirten bir dilekçeyi kayıtlı olduğu vergi dairesine vererek basitleştirilmiş vergi sisteminden yararlanabilir. Yeni açılan şirketler ise vergi dairesine kayıt olduktan sonra 6 iş günü içinde yazılı dilekçe vererek basitleştirilmiş vergi sisteminden yararlanır.⁹⁹

Rusya'da yabancı yatırımlara, kamu yararı amacıyla yapılan istisnai durumlar haricinde el konulamaz, millileştirilemez. Ancak kamu yararına yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi ya da yatırıma el konulması hâlleri, tazminat ile teminat altına alınmıştır. Bu tazminat, yatırımın reel değerine eşit olup yabancı yatırımcıya gecikmeden ödenir. Tazminat, yatırım yapılırken yatırılan döviz ile veya yatırımcının kabul edeceği başka bir döviz ile ödenebilmektedir. Tazminat ödeninceye kadar geçen süre için ayrıca tazminat tutarı üzerinden geçici faizi ödenir. Yabancı yatırımcılar kuruluş belgelerinin öngördüğü süre içerisinde kuruluş sermayesine dâhil olarak Rusya'ya getirilen ve şirketin kendi üretimi için kullanılan mallar, gümrük vergisi ve KDV'den muaftır. Tamamen yabancı sermayeli veya yabancı yatırım payı asgari % 30 olan joint-venture'lar Rus yasaları ve uluslararası anlaşmalar başka bir şart öngörmüyorsa, ürettikleri ürünleri lisanssız bir şekilde ihraç etme ve üretim ihtiyacını karşılamak için gereken malları lisanssız ithal etme hakkına sahiptirler.

⁹⁹ Tezelman, a.g.e., s. 48.

Rusya’da yabancı yatırımlar ile ilgili ilk yasal düzenleme, 4 Temmuz 1991’de kabul edilen “Yabancı Yatırımlar Kanunu”dur. Bu Kanun’un esas amacı, yabancı donanım ve mali kaynakların çekilmesi ve etkin kullanımınıdır. Rusya Federasyonu tarafından 9 Temmuz 1999’da kabul edilen “Yabancı Yatırımlar Federal Kanunu” ise esas olarak Rusya Federasyonu topraklarında faaliyet gösteren yabancı yatırımcılara devlet garantisinin tesisini öngörmektedir. Rusya, uluslararası yatırım ilkelerinin önemli bir kısmını benimsemiş ve yatırım mevzuatına dâhil etmiştir. Bu bağlamda eşit muamele serbest yerleşim hakkı, uluslararası tahkim, yabancı yatırımcıya teşvik ve kolaylıklar sağlanması gibi hususlar yatırım mevzuatında düzenlenmiştir.¹⁰⁰

G. HİNDİSTAN

Hindistan, Güney Asya’da nüfusu 1,2 milyar kişi civarında ve güneyinde Hint Okyanusu, batısında Pakistan, kuzeyinde Çin, Bhutan ve Nepal, doğusunda ise Bangladeş ve Myanmar ile komşu olan, yüzölçümü bakımından dünyanın yedinci büyük devletidir. Hindistan ekonomisi iki farklı yapıya sahiptir. Bir yanda orta sınıfın en zekilerini çalıştıran modern ve küresel rekabet gücüne sahip bilgiye dayalı hizmetler sektörü, diğer yanda çoğunlukla az eğitilmiş işgücünün çalıştığı ve rekoltesi yağışlara bağlı tarım sektörü yer almaktadır. İmalat sektörü geleneksel olarak kalitesiz mallar nedeniyle yetersiz olmasına rağmen bu durum son yıllarda değişmeye başlamıştır.¹⁰¹

Hindistan’da yabancı yatırımcılar şirketin öz sermayesi, şirket kararlarında oy hakkı, zorunlu devlet onaylamaları ve sermaye kontrolleri yollarıyla kontrol altında tutulmaktadır. 1991 yılından bu yana devlet bu kısıtlamaları rahatlatan ekonomik reformlar uygulamaktadır. Buna rağmen hâlâ bir dizi karmaşık kısıtlamalar bulunmaktadır ve yabancı yatırımlar için hâlâ bazı sektörler yasaktır. 1990’ların ortalarından itibaren Hindistan çoğu sektörde yabancı yatırıma otomatik onay verilmesi uygulamasına izin vermiştir. Uygun hâllerde yabancı yatırımcılar bu sayede devlet lisansına ve onaylarına gerek duymadan basitçe Hindistan Merkez Bankasına (RBI) yatırımlarını bildirmektedirler. Diğer sektörlerde Yabancı Yatırım Geliştirme Kurulu (FIPB) ya da Yabancı Yatırım Kabine Komitesinden onay istenmektedir. Devletin onay işlemlerine göre

¹⁰⁰ Süha Alacaklıoğlu, *Sorularla Rusya Yabancı Sermaye Mevzuatı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 1999, s. 26.

¹⁰¹ Tülay Uyanık, *Hindistan Ülke Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayını, 2011, ss. 3-6.

Hindistan'da ikamet etmeyen Hintliler ve tek markalı perakende satış dışındaki yabancı yatırım başvuruları Maliye Bakanlığının Ekonomik İşler Dairesince alınmaktadır. Hindistan'da ikamet etmeyen Hintlilerin ve tek markalı perakende satış için yabancı yatırımcıların başvuruları ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Sanayi Politikası Geliştirme Dairesince alınmaktadır. Kurallar sanayiden sanayiye sıkça değişiklik göstermektedir.¹⁰²

Yabancı yatırımcılar hususunda serbestleşmeye doğru bir gidiş olmasına rağmen Hindistan'da yatırım yapma süreci her zaman şeffaf değildir. Ocak 2005'te yeni yapılacak yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamalar kısmen azaltılmıştır. Getirilen yeni kurallarla eski ortak girişimler üzerindeki kısıtlamalar devam etmekte fakat yeni yatırımcılar kendi ticari koşulları hakkında müzakere yapabilmektedir. Yerel firmanın, yabancı ortağının iş stratejisini kısıtlama yetkisi azaltılmıştır. Ancak şirketin elden çıkarılma stratejisi ve tasfiyesine ilişkin işlemler mevcut ortaklıklar için hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Gayrimenkul-çok markalı perakendecilik, hukuk hizmetleri, güvenlik hizmetleri, nükleer enerji ve demiryolları gibi birçok alanda ve alt sektörlerinde yabancı yatırımlar yasaklanmıştır. Uydu kentler gibi bazı gayrimenkul projelerine yabancı yatırım izni verilebilmektedir. Hindistan'da ikamet etmeyen Hintliler, konut ve gayrimenkullere yatırım yapabilmektedir. Ayrıca yabancı yatırımın % 49 ile sınırlı olduğu sivil havacılık şirketlerinin % 100'ünü ellerinde tutabilmektedirler. Hindistan'da ikamet etmeyen Hintlilerin çifte vatandaşlık hakları vardır ve Hindistan vatandaşı gibi yatırım yapabilmektedirler. Yurtdışına sermaye çıkışı Hindistan vatandaşları için giderek kolaylaşmaktadır.¹⁰³

Hindistan, 1980'lerin ikinci yarısı 1990'larda gelişen bilgi teknolojilerine paralel bir şekilde yabancı sermaye yatırımlarını çekmeye başladı. Özellikle 1990'larda başını ABD'nin çektiği bilgi teknolojilerindeki devrim ve Hindistan'ın ekonomide liberalleşme ve yeniden yapılanma çalışmaları bu konuda önemli rol oynadı. Başta ABD'ye göç etmiş Hint asıllı yatırımcılar bilgi teknolojileri alanında Hindistan'a yatırım yapmaya başladılar. Hükümet, bilgi teknolojileri ve telekomünikasyona yönelik teşvik ve yatırımlar gerçekleştirdi. Bugün itibarıyla Hindistan'da bilgi teknolojileri alanında faaliyet gösterecek firmalara yabancı sermaye kısıtlaması uygulanmamaktadır, % 100 doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmektedir. Hükümet, bu alana önem verdiği için İletişim Bakanlığı, kendine bağlı Bilgi Teknolojileri Departmanı adı altında özel bir birim

¹⁰² Uyanık, a.g.e., s. 7.

¹⁰³ Uyanık, a.g.e., s. 9.

oluşturmuştur. Bu kurum, bilgi teknolojileriyle ilgili birçok konuyu yönetmektedir. Bu sektöre ulusal politikaların uygulanabilirliği, hardware ve software standartları ve işlemleri, internet, e-ticaret gibi konularda eğitim ve elektronik konusundaki gelişim gibi bir çok konu tek bir elden bu departman aracılığıyla yürütülmektedir. Vergi kanunlarında yapılan düzenleme ile belirlenmiş bilgi teknolojileri alanları gelir vergisinden, aynı şekilde bir kısım bilgi teknolojileri ürünü de ihracat vergisinden muaftır.¹⁰⁴

Hindistan, birçok alanda şirket sermayelerindeki doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarına sınırlama getirmemektedir. Fakat hava taşımacılığı, inşaat, atom madenciliği (atomic minerals), bankacılık, yayıncılık, savunma sanayi gibi birçok sektörde de belirli limitlere kadar giriş izni verilmiştir. Nükleer enerji, bahis ve kumar, piyango, perakendecilik (tek marka ürünleri perakendeciliği dışında) gibi alanlarda, bazı tarım faaliyetlerinde ve özel sektöre kapalı alanlarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmemektedir. Bu kısıtlamalara rağmen hâlen doğrudan yabancı yatırımlar konusunda Hindistan talep görmektedir. Bunun da birtakım bulunmakta olup bunlar şu şekilde sıralanabilir. Hindistan İngiliz sömürgesi mirası olan sayısal ve dil ağırlıklı olarak sistematize olmuş bir eğitim sistemine sahiptir, bilgi teknolojileri konusunda önemli bilgi, altyapı ve işgücü kapasitesinin olması, bilgi teknolojileri konusunda vergi, diğer teşvik ve desteklerin sağlanması, liberal bir piyasa ekonomisi ve nüfus yoğunluğundan dolayı alternatif bir iç pazarı olmasıdır.¹⁰⁵

Hindistan'ın özelleştirme politikası kapsamında yabancı yatırımcılar, devlet mallarının satışlarına teklif verebilmektedirler. Bu özelleştirme politikası, 2004 Mayıs ayındaki hükümet değişikliği ile hızını kaybetmiştir. Yabancı yatırımcılar, yatırımlarının başında ya da yatırım yapıldıktan sonra Hindistan vatandaşı gibi muamele görmektedirler. Lisans gerektiren sektörlerde yabancı yatırımcılara işlemlerde ayrımcılık yapılmamaktadır. Buna rağmen bazı tüketim malı sektörlerinde ihracat zorunlulukları ve yerli girdi kullanma zorunluluğu yabancı yatırımcılara kabul ettirilmiştir. Mevcut şirketler, yabancı payı artışı şirketin öz sermayesi artışı ile birlikte gerçekleştirildiğinde yapılan yatırım döviz girdisi

¹⁰⁴ "Indian Information Technology Sector", Indian Law Offices, pp. 1-6 (<http://www.indialawoffices.com/pdf/informationtechnology.pdf>. (17.08.2016)

¹⁰⁵ "Foreign Direct Investment Policy", Department of Industrial Policy & Promotion Ministry of Commerce&Industry Government of India, Note 7, 2008, p. 20.

sağladığında ve Hindistan şirketinin yönetim kurulu buna onay vermesi kaydı ile yabancı ortaklığa gidebilmek için otomatik yatırım izni alabilmektedir.¹⁰⁶

Hindistan'da kurumlar vergisi yerli şirketler % 30'luk oran üzerinden vergilendirilmektedir ve bu oran yabancı şirketler için % 40'dır. Bir yerli şirket tarafından dağıtılan temettüler için % 15'lik oran ile temettü dağıtım vergisi tahakkuk ettirilir. Bu oranlar yüksek olmasına rağmen toplam gelir 10 milyon Hindistan Rupe'sini aşması durumunda yerli şirketler için % 10 ve yabancı şirketler için % 2,5 oranında ilave vergi uygulanmaktadır. Hindistan hem federal hem de eyalet bazında dolaylı vergisi olan federatif bir yapıdır. Eyalet içi mal satışları KDV'ye tabidir ve eyaletler arasında gerçekleştirilen mal satışları ise merkezî bir satış vergisine (CST) tabidir. Hindistan'da katma değer vergisi sadece mallar üzerinde uygulanır ve hizmet sektöründe yoktur. Ana mallar üzerine uygulanan vergiler 4 ayrı kademeye ayrılmıştır ve toplam 550 ürünü kapsamaktadır. Temel ürünler için % 1; altın, gümüş, değerli taşlar için % 1; sanayi girdisi sermaye tüketim malları, ilaçlar dâhil, tarım ürünleri sermaye ve beyan edilen mallar için % 4; petrol, tütün, likör vb. gibi diğer ürünler için % 12,5 vergi alınmaktadır (bu ürünler üzerinde KDV değeri eyaletten eyalete değişiklik gösterebilir). Ayrıca şeker, tekstil ve tütün için bir yıllığına KDV muafiyeti söz konusu olmaktadır. Her türlü ticari işlem katma değer vergisine tabidir. Ancak 500,000 Hindistan Rupe'si altında gerçekleştirilen iş hacmi bu vergiden muaf tutulur. Hindistan tüm mal ve hizmetlerin ihracatında katma değer vergisi iadesi uygulamaktadır.¹⁰⁷

Hintli şirketler, yurtdışındaki ana şirketlerine temettü dağıtımını için % 15 vergi ödemekle yükümlüdür. Yabancı iştiraklerin ana şirketlerine temettü dağıtımını için ödemek zorunda oldukları vergi oranı ise % 30'dur. Bu oranın gelecekte % 15'e düşürülmesi öngörülmektedir. Hindistan'da gelir vergisi yaşa, cinsiyete bağlı olarak belirlenir. Bu özellikler ayrıca kendi içerisinde de gruplandırılmakta olup vergi oranı % 10 ve % 30 arasında değişmektedir. Aynı zamanda gelir vergisi, bir yabancının Hindistan'da ikamet ettiği gün sayısına ve gelirin miktarına göre de değişiklik gösterir. Bir yabancı ancak bu şartları taşıdığı sürece yurt içinde yerleşik sayılır; ülkede aralıksız 183 gün ve daha fazla süre kalan yabancılar, dört yıllık süre zarfında aralıksız 365 gün ve daha fazla günü ülkede geçiren yabancılardır. Bu ölçütlere sahip yabancılar uluslararası elde ettikleri gelirler üzerinden vergilendirilirken, ülkede ikamet etmeyenler ülkeden elde ettikleri herhangi bir

¹⁰⁶ Uyanık, a.g.e., s. 8.

¹⁰⁷ *İş Yapma Rehberi-3, Hindistan*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, DEİK, 2009, s. 3.

gelir var ise o gelir üzerinden vergiye tabi tutulurlar. Ayrıca temettüleri Hindistan’da vergiden muafır.¹⁰⁸

Hindistan’da son yıllarda hızlı ve esnek olarak alınan yatırım kararlarını desteklemek üzere devlet destekleri ve teşvikler artarak gelişmiştir. Bu kapsamda yapılan yatırımların ülkenin ekonomik anlamda bir kırılma noktası çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir ve bu alanda önemli yatırımlar ve yatırım planları hayata geçirilmiştir.¹⁰⁹

Hindistan’ın gelişmemiş alanlarının ve sektörlerinin gelişmesini sağlamak ve ihracatı arttırmak merkezî hükümet ve yerel yönetimler tarafından sermaye sübvansiyonları, ayrıcalıklı finansman yardımları, arazi temini, indirimli fiyatlarla su ve enerji temini, vergi indirimleri sağlamaktadır. Bunların yanında Hindistan’ın dış ticaret politikası doğrultusunda uluslararası rekabete açık ve ihracat için gerekli sayısı 274’ün üzerinde “Özel Ekonomik Bölgeler” kurulmuştur. Söz konusu bölgelerde sermaye mallarının (ikinci el sermaye malları da dâhil), ham maddelerin, tüketim mallarının ve yedek parçaların gümrüksüz ithalatı gerçekleştirilebilmektedir. Bölgelerarası satışlar satış vergisinden muafır ve bu bölgelerde verilen hizmetlerin bedeli üzerinden alınan vergilerde de muafiyet bulunmaktadır. İthalat rejimine bağlı olarak Özel Ekonomik Bölgelerde üretilen malların gümrük vergileri ödendiği takdirde iç piyasada da satılabilme olasılığı getirilmiştir. Ayrıca bu bölgelerde üretimin bir kısmı taşeron firmalara da yaptırılabilir.¹¹⁰

Özel Ekonomik Bölgelerden ayrı olarak ihracatı desteklemek üzere tamamen ihracata yönelik faaliyet gösteren firmalar için “İhracata Yönelik Birimler” adı altında ayrı bir düzenleme getirmiştir. Bu kurumlarda, sermaye mallarının (ikinci el sermaye malları da dâhil) ve sanayi hammaddelerinin ithalatı gümrüksüz olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca hizmet bedeli üzerinden ödenen vergiler için vergi indirimi sağlanmaktadır. Bölgeler arasındaki ticaret kapsamında yapılan satışlara istinaden alınan satış vergisi üzerinden vergi iadesi alınabilmektedir. Hindistan’da yazılım teknoloji parkları ve elektronik donanım teknoloji parkları söz konusu sektörlerin vergi yükünü hafifletip ihracata yönelik faaliyet gösterdiği yerlerdir. Bunların yanında ülkede bulunan yerel yönetimler de yatırımı teşvik etmek ve sermaye çekebilmek amacıyla çeşitli teşvikler uygulamaktadır. Bunlar özel

¹⁰⁸ *İş Yapma Rehberi-3, Hindistan*, s. 5.

¹⁰⁹ Rahul Sahgal, *Foreign Direct Investment Decision-Making Processes: The Case of Swiss Companies in India*, St. Gallen: University of St. Gallen, 2011, p. 156.

¹¹⁰ *İş Yapma Rehberi-3, Hindistan*, s. 35.

vergi teşvikleri, arazi bedeli üzerinden iadeler, arazi satışı ve kiralanmasında gerekli olan damga vergisinde iade uygulamaları, yeni kurulan birimler için enerji ücretlerinde imtiyazlar, istihdam amaçlı ödenekler, büyük ölçekli yatırımlarda özel vergi teşvikleridir. Hindistan'da belirli eyaletler yatırım çekebilmek amacıyla çeşitli projelerin sabit sermaye yatırımlarının belirli bir kısmını finanse etme yoluna gitmektedirler. Yatırım bölgelerini A, B ve C olarak sınıflandırıp her bir bölgede geliştirilmek istenen sanayi koluna göre teşviklerin üst sınırını ve koşulları ayrı olarak belirlenmektedir. Ayrıca yerel hükümetler tarafından çeşitli enerji teşvikleri de mevcuttur, bunlar enerji ücreti üzerinden yapılan indirimler, yeni kurulan işletmelere yönelik olarak üretim faaliyetlerine başladıkları tarihi takip eden belirli bir dönem süresince tarifelerin sabitlenmesi, özel tarifeler uygulanması ve enerji terminallerine yönelik yapılan yatırımlarda uygulanan finansal teşviklerdir.¹¹¹

H. GÜNEY KORE

Kore Cumhuriyeti, Güney Asya'da Kore Yarım Adasının güney yarısında yer almakta olup doğusunda Japon Denizi, batısında ise Sarı Deniz bulunmaktadır. Güney Kore olarak bilinen ülke Cumhuriyet ile yönetilmekte olup 9 il ve 7 büyükşehir belediyesi mevcuttur ve idari yapı bu şehirler çerçevesinde geliştirilmiştir.¹¹²

Yaklaşık 49 milyon nüfusa sahip bu ülke, birçok defa başta Çin olmak üzere farklı hanedanlık ve ülkelerin egemenliği altına girmiştir. 1910'dan 1945'e kadar Japon İmparatorluğu egemenliğinde kalmış olan ülke, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Rusya'nın kontrolüne geçmiştir. Yarımada'da 1948'den beri (Kore Savaşı'ndan itibaren) Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti olmak üzere iki ayrı devlet bulunmaktadır. Güney Kore, 15 Ağustos 1948'de bağımsız bir ülke olduğunu ilan etmiştir. Güney Kore, savaştan yeni çıkmış bir ülke psikolojisi ve askeri bir yönetim altında 1953-1961 yılları arasında millî ekonominin gelişmesine dönük korumacı bir ekonomik politika izlemiştir. Yüksek gümrük tarifesi, yabancı yatırımları kısıtlayıcı politikalar, yabancı ürünleri ikame uygulamaları bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin genel olarak uyguladığı politikalarlardır. Bu dönemde ülke başlıca gıda ve tekstil sektörlerine odaklanmıştır. Aynı dönemde nüfustaki hızlı artış hane halkının satın alma gücünün artmasına imkân vermemiştir. ABD denetimi altındaki Güney Kore'de 1948'de yapılan

¹¹¹ *İş Yapma Rehberi-3, Hindistan*, s. 37.

¹¹² Gülay Babadoğan Tarakçıoğlu, *Güney Kore Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Ettüt Merkezi, 2011, s. 3.

toprak reformu ve 1953 yılında başlatılan büyük eğitim seferberliği ülkenin gelecekteki ekonomik gelişmesi için önemli altyapılar oluşturmuştur.¹¹³

1960'lı yılların başından bu yana, Güney Kore, ihracata dayalı ekonomik büyüme ve gelişme stratejisini benimsemiştir. Bu amaçlar doğrultusunda, büyük ölçekli işletmeler, ihracat odaklı üretime odaklanmıştır. Böylece bu işletmeler, üretimin, ihracatın ve istihdamın merkezi olmuşlardır. Bu sebeple, 1962'den bu yana, söz konusu işletmelerin faaliyetleri teşvik edilmiştir. Ancak bölgeler, sektörler ve işletmelerin ölçek yapıları arasındaki dengesizliklerin 1980'li yıllarda ciddi bir biçimde artmasının sonucu olarak, bu anlayış sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda Güney Kore hükümeti, bu konudaki politikalarını KOBİ'lere yönelmiştir. Buna rağmen 1990'lı yıllara kadar KOBİ'lere yönelik destek politikalarına ilişkin çok önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Diğer taraftan 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen sürede, KOBİ'lerin Güney Kore ekonomisine yaptıkları katkılar, aynı düzeyde gelişme göstermemiştir. 1950'li yıllarda, KOBİ'ler, toplam istihdam ve işletme sayısı bakımından artış eğiliminde iken 1960-1970 yılları arasında bu eğilim düşüşe geçmiştir. 1990 yılından sonra, tersine bir eğilim göstererek ekonomik faaliyetlere olan katkıları artmaya başlamıştır.¹¹⁴

Ülkeye giren yabancı yatırımlar son on yılda önemli artış göstermiş ve Güney Kore ekonomisi içinde önemli bir yer kaplamaya başlamıştır. Güney Kore hükümeti de özellikle önümüzdeki dönemde büyüyeceği tahmin edilen alanları tespit etmiş ve bu yönde 17 sektör belirlemiştir. Yine yabancı sermayenin ülkede başarılı olabilmesi için bir sorumluluk sistemi geliştirilmiş, konu ile her birime belirli bir sorumluluk yüklenmiştir. Bu birimler de Başbakanlığa bağlı bir kuruluş konumunda bulunan Yabancı Sermaye Komitesine belirli aralıklarla hesap vermektedir. Bunun dışında yine yabancı sermaye yatırımı esnasında çıkan sorunların çözümünde, Hükümet'e bağlı birimler de sorunların çözümü amacıyla aktif olarak görev almakta, ekonomik bölgelerin geliştirilmesi yönünde çeşitli çalışmalar yapmakta, alt yapı hizmetlerini geliştirilmesinde katkıda bulunmaktadır.¹¹⁵

Güney Kore, yaptığı düzenlemeler ile yabancı sermaye yatırımları konusundaki işlem ve bürokrasi işlemlerini azaltmış, sektör bazındaki birçok kısıtlamayı kaldırmıştır.

¹¹³ Tarakçıoğlu, a.g.e., ss. 3-9.

¹¹⁴ İdris Sarısoy, Sinan Sarısoy, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Japonya ve Güney Kore Örnekleri", *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXV, S. 2 (2008), s. 392.

¹¹⁵ Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 11.

Bu düzenlemeler, yabancı yatırımcılar için Güney Kore’yi daha cazip bir hâle getirmiştir. 1990’lı yılların ortasında ülkenin ekonomik gelişmesi ve kişi başına düşen millî gelirin artması sonucu işgücü maliyeti yükselmiş ve yerli yatırımcılar daha ucuz işgücü olan piyasalara yatırım yapmaya başlamışlardır. Yani Güney Kore doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan bir ülke hâline gelmiştir. Özellikle 1997 krizinde ülkedeki yabancı sermaye payı hızla yükselmiştir. 1998 yılında çıkartılan yabancı sermaye teşvik kanunu (Foreign Investment Promotion Act -FIPA) sayesinde yabancı sermaye yatırımları temel bir kanunla tanımlanmış ve bu kanun kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Yabancı sermaye ve yabancı sermaye yatırımcısı bu kanun kapsamında tanımlanmış ve yatırımcılara önemli imkânlar sunulmuştur. Buna göre yabancı yatırımcı ve ortakların hisse satışı gelirleri ve temettü kazançlarının ülke dışına çıkartılmasına izin verilmiş ve bu hak garanti altına alınmıştır. Kanunla muaf tutulmuş faaliyetler dışında tüm faaliyetlerinde yerel firmalar ile aynı koşul ve haklar tanınmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcılara belirli alanlarda vergi konusunda muafiyet ve indirimler verilmiştir. Yabancı sermayeye arazi, fabrika ve diğer mülkiyetleri kiralama ve satın alma hakkı tanınmıştır.¹¹⁶

Güney Kore ekonomisine olan katkılarından dolayı Güney Kore Hükümeti yabancı yatırımcılara çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Bu teşviklerden faydalanmak için yatırımın ileri teknoloji içermesi veya yatırımın yabancı yatırım veya serbest bölgede olması gerekmektedir. Bu teşviklerden birisi konumunda bulunan vergi muafiyeti uygulaması, yatırımın büyüklüğü ve çeşidine bağlı olarak 5-7 yıl arası değişmektedir. Yine yatırım esnasında gerçekleştirilen ithalat için üç yıl süreyle gümrük vergilerinden muaflik tanınmaktadır. Bir başka teşvik de yabancı yatırımcılara tanınan hibe uygulaması olup toplam yatırım bedelinin % 5’i kadar hibe sağlanabilmektedir. Bu hibeden faydalanabilmek için asgari yatırım tutarı 10 milyon Dolar olarak belirlenmiştir. Yine ar-ge faaliyetleri konusunda çalışma yapan firmalar da bu uygulamadan faydalanabilmektedir. Özel sanayi bölgeleri de düşük kira bedelleri veya bedelsiz yatırımcıya tahsis edilmektedir. Bunların dışında ar-ge konusunda çalışacak firmalar için hükümet çalışanların maaşlarının belirli bir bölümünü karşılamakta olup yine insan kaynakları konusunda uzman kuruluşlar şirketin personel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda danışmanlık hizmeti vermektedir.¹¹⁷

¹¹⁶ “Foreign Direct Investment Questions&Answers”, Foundation for Intelligent Physical Agent, April 2005, pp. 9-16. <http://www.lowyinterpreter.org/post/2014/06/12/foreign-direct-investment-ten-questions.aspx>, (15.08.2016)

¹¹⁷ Tarakçioğlu, a.g.e., s. 12.

Güney Kore, ekonomik servetin belli gruplarda toplanmasını azaltmak ve ekonomiyi güçlendirmek için, KOBİ'lere de önemli derecede vergisel teşvikler verilmektedir. İşletmeler sermaye tutarı, satış tutarları veya çalışan sayılarına göre objektif olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sebeple vergi teşviklerinde herhangi bir kayırma veya taraf tutma söz konusu değildir. Vergi teşvikleri dışında KOBİ'ler 12 farklı devlet kurumu tarafından, yaklaşık 76 farklı programla desteklenmektedir. Güney Kore Risk İşletmeleri (Venture Business) ve yeni kurulan işletmeler için çok kapsamlı vergi teşviki uygulamaktadır. Vergi teşvikleri sadece KOBİ'lerle sınırlı olmayıp bu işletmelerle ilişkisi bulunan Risk Sermayesi ve İş Melekleri gibi grupları da kapsamaktadır. Bu grupların da dâhil olduğu vergi teşvikleri 4 gruba ayrılmaktadır. Bunlar yeni kurulan KOBİ'lere ve risk işletmelerine yönelik vergisel ayrıcalıklar, risk sermayesi işletmelerine ve limited ortaklıklara yönelik vergisel ayrıcalıklar, hisse senedi piyasasına yönelik vergisel ayrıcalıklar KOBİ'lere yönelik diğer vergi teşvikleridir.¹¹⁸

Gelir veya kurumlar vergisi, KOBİ statüsündeki bir işletmeye, kuruluş tarihinden itibaren veya Yeni Risk KOBİ'si (New Venture SMEs) olduğu onaylandığı tarihten itibaren bir yıl süreyle % 50 indirimli uygulanmaktadır. Bu uygulama, birinci vergileme yılı bittikten sonraki beş yıl içinde aynı şekilde devam etmektedir. Ayrıca bir işletme, kuruluşunu takip eden iki yıl içinde finansal kurumlardan aldığı krediler için hazırlanan belgeler üzerinden alınan damga vergisinden muaftır. Bir işletme, kuruluş tarihinden itibaren iki yıl içerisinde edindiği mülkler üzerinden (gayrimenkul vb.) alınan tescil vergisinden de (Tapu Harcı / Registration Tax) tamamen muaftır. Büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerine (Venture Clusters Located in Large Cities) taşınan risk işletmeleri için bu muafiyet süresi, 6 yıl olarak uygulanmaktadır. Bir KOBİ'nin ve Yeni Risk KOBİ'sinin, kuruluş tarihinden itibaren 5 yıl içinde, kapasitesini artırmaya yönelik edindiği mallar için normal emlak vergisi (Property Tax / Composite Land Tax) oranının % 50'si uygulanmaktadır. Büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerine taşınan risk işletmeleri için, bu muafiyet süresi 25 yıl olarak uygulanmaktadır.¹¹⁹

Risk sermaye şirketlerinin ve şirket kurucularının koydukları öz sermaye ve hisselerden elde ettikleri kâr payları ve transfer kazançları, kurumlar vergisinden muaftır. Ayrıca kurumsal yatırımcılar tarafından risk sermaye kooperatiflerinden alınan öz sermaye ve hisselerine ait transfer kazançları da kurumlar vergisinden muaftır. İşletmenin kurucuları

¹¹⁸ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 396.

¹¹⁹ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 397.

ve risk işletmeleri tarafından bir yatırım / kredi neticesinde oluşacak kaybı / zararı telafi etmeye yönelik, yeni yatırım / krediler olduğu takdirde bu yeni yatırım / kredi miktarının % 50'si, kurumlar vergisine tabi gelirin hesaplanması sırasında düşülecektir. Gerçek kişiler tarafından, risk sermaye şirketlerine yapılan doğrudan yatırımlar neticesinde elde edilen (öz sermaye ve hisselerine ait) transfer kazançları da gelir vergisinden muaftır. Ayrıca risk sermaye kooperatifleri (veya üyeleri) tarafından kurulan risk işletmelerinin ve firma kurucularının koydukları öz sermaye ve hisse transferlerine ait kazançlar da gelir vergisinden muaftır. Gelir vergisine dâhil gelirin hesaplanmasında gerçek kişilerin risk sermayesi, şirketlerinden elde edecekleri kâr payları dâhil edilmemektedir. Risk Sermaye Kooperatifleri üyelerine bir gelir ödemesi (faiz geliri / kâr payları) yaptıklarında, vergiye dâhil gelirin hesaplanmasında stopaj vergisi ve bu gelir tutarı dikkate alınmamaktadır. Gerçek kişiler tarafından Risk Sermayesi Kooperatiflerine yatırdıkları para tutarının % 30'u, aynı yıl bu kişilerin elde edecekleri gelir toplamından indirilmektedir. Risk sermaye işletmeleri ve risk sermaye kooperatifleri tarafından kurulan yeni işletmenin, kurucularının öz sermaye ve hisseleri üzerine, yatırımların süresince hisse senedi işlem vergisi uygulanmamaktadır. Ayrıca bir işletme, yatırımlarını büyük şehirlerde yaptığında, tescil vergisinden muafiyeti üç katına çıkmaktadır. Teknoloji ve beşeri kaynaklar için de önemli vergi teşvikleri mevcuttur. Buna göre yurt içinde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmeler için cari dönemdeki harcamalarının % 5'i kadar, küçük ölçekli işletmeler için ise % 15'i kadar vergi kredisi uygulanmaktadır. İşletmelerin ar-ge harcamaları da önemli ölçüde desteklenmektedir. Bunun için % 50 vergi kredisi uygulanmaktadır. Eğer işletme birden fazla vergi kredisi alabiliyorsa, bunlardan sadece birini tercih etmesi gerekmektedir. Cari dönemde uygulanacak iki vergi kredisi, ar-ge yatırımlarıyla ilgilidir. Bu genel oran ar-ge faaliyetlerinde kullanılan makine ve donanımın % 5'i kadardır.¹²⁰

Ayrıca serbest yatırım bölgeleri dışında gümrüklerin depolama süresince uygulanmadığı depolama, paketlenme ve sergileme yapılabilen gümrüksüz bölgeler de mevcut bulunmaktadır. Bunlar gümrüksüz depolar, satış yerleri, fabrikalar, sergi ve fuar merkezleri, inşaat alanları olabilmektedir.¹²¹

¹²⁰ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 399.

¹²¹ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 107.

I. BREZİLYA

Brezilya, IMF ve Dünya Bankasınca yapılan 2011 yılı ekonomik büyüklüklere göre dünya ülke sıralamasında 6. sırada ve Güney Amerika'nın en büyük ekonomisi konumunda bulunmaktadır. Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki gerek hacim olarak gerekse ürün çeşitliliği bakımından en büyük sanayi merkezi durumundadır.¹²² Başkanlık sistemi ile yönetilen ülke, 26 eyalet, 5,572 kendi yönetimi olan belediye ve bir federal devletten oluşmaktadır. Ülke, sivil demokrasi sürecinin başlamasından önce, 1964-1985 yılları arasında uzun bir askeri yönetim süreci yaşamıştır. Askeri yönetim döneminde yetkiler mümkün olduğunca federal hükümette toplanmış, yani merkezîleştirilmiştir. Brezilya'da federal yapı içinde 1988 Anayasası ile eyaletlerin sağlık, eğitim, ekonomik gelişme ve altyapı alanlarındaki sorumlulukları federal düzeyde paylaşılırken, emniyet politikalarının ve ceza yargılaması sisteminin kontrolü de dâhil olmak üzere yerel yönetimlere tam yetkiler verilmiştir. Alt yönetimlere bu sorumluluklar yüklenmiş, karşılığında da vergilendirme yetkisi verilmiştir. Alt yönetimler merkezî hükümetin vergi gelirlerinden de pay almaktadır.¹²³

Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki en büyük ve ürün çeşitliliği en fazla olan sanayi merkezidir. Brezilya, bol doğal kaynaklarından dolayı tarım ürünleri (kahve, şeker, portakal, kakao, tütün), canlı hayvan ürünleri (et, tavuk eti), ağaç ürünleri (kâğıt, kâğıt hamuru), mineral ve metal ürünlerinde (demirçelik, alüminyum) karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ticari uçak üretiminde dünyada 4. sırada yer almaktadır. Bölgesel jet uçakları üretimi ve ihracatında 1. sıradadır. Dünyadaki en büyük 10 otomobil üreticisi arasındadır. Ham ve işlenmiş mineraller açısından dünyanın en büyük üreticisi ve ihracatçıları arasında yer almaktadır. Büyük demir cevheri, boksit (alüminyum taşı), manganez, kalay ve altın rezervlerine sahiptir. Latin Amerika'nın en büyük orman ürünleri endüstrisine sahiptir. Kâğıt ve kâğıt hamuru endüstrisinde dünyada 10. sırada yer almaktadır.¹²⁴

Brezilya 1990'lı yıllara kadar kapalı bir ekonomik strateji benimsemiş ve DYY girişleri çok düşük seviyede kalmıştır. Brezilya'da doğrudan yabancı yatırım girişleri ve çok uluslu şirketlerin en dinamik sektörlerde yer alması Brezilya'nın sanayileşme

¹²² *Brezilya'da Yatırım İmkânları*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı Sao Paulo Ticaret Ateşeliği, Şubat 2013, s. 2.

¹²³ Önder Çalçalı, "Türkiye ve Bazı Ülkelerdeki Vergi Reformlarına Bir Bakış", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, S. 7 (2012), s. 48.

¹²⁴ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 92.

sürecinde önemli bir rol oynamıştır. 1970'li yılların sonuna kadar kamu ve özel ulusal şirketler üretim yapılarını geliştirmek için devlet planlamalarıyla hareket etmiş ve gelişmiş ülkelerde sanayi alanında faaliyette bulunan farklı sektörlerin ağırlıkları incelemişlerdir. Ancak 1980'lerde Brezilya'da patlak veren dış borç krizi ile büyüme durmuş, kronik enflasyonist süreç başlamış ve GSYH'da dengesiz bir yapı oluşmuştur. Bunun sonucu olarak DYY miktarlarında düşüş yaşanmış ve ülkede mevcut olan yabancı yatırımcı şirketler büyük çaplı projelerini durdurmuş ve beklemede kalmıştır.¹²⁵

Brezilya hükümeti ve özel sektör ile yürütmüş olduğu programlar ile Brezilya 1990'lı yıllardan sonra DYY'lar açısından cazibe merkezi hâline gelmiştir. Mülkiyet haklarının korunması ve serbest ticaretin uygulanmasına yönelik alınan kararları sıkı bir şekilde uygulanmış ve tüm bu etmenlerin sonucu olarak yabancı sermayeli şirketler Brezilya'nın en başarılı 500 şirketinin % 45'ini oluştururken yerel sermayelerini artırma hedeflerinde de başarılı olmuşlardır. Doğrudan yabancı yatırımların ülke gelişmesine yardımcı olan birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar makroekonomik açıdan sağlanan istikrar ve iç talepte meydana gelen büyüme oranları ile hem yabancı yatırımcı çekmiş hem de ülkede mevcut faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin yatırımlarını artırmasını sağlamıştır. Ticareti serbestleşmeyi getirmiş ve şirketler yatırımlarını artırmıştır. Ancak sanayi sektöründe ithalat seviyelerini korumak için bazı kısıtlamalar da getirilmiştir. Bazı endüstri sektörleri için Mercosur konsolidasyonu oluşturularak güçlendirilen iç pazar ile yeni yatırımlar teşvik edilmiştir. Özellikle otomotiv sektörü üzerinde başarılı olan Mercosur bölgesel blok konsolidasyonu ile Brezilya'dan komşu ülkelere DYY çıkışları üzerinde de etkili olmuştur. Devlet tarafından gerçekleştirilen özelleştirmeler, imtiyazlar ile kamu hizmetlerini özel yatırımlara açarak DYY girişlerinde artış sağlamıştır. 1990'lı yılların sonlarında DYY'ların % 31'i özelleştirme şeklinde gerçekleşmiştir.¹²⁶ Yabancı sermayenin otomotiv kesimindeki üretim payı % 100, ilaç sanayinde % 85, otomotiv yan sanayisinde % 68, makine ve donanım üretiminde % 55, kimya sektöründe % 45, alüminyum sanayisinde % 32, kâğıt sanayisinde % 30 ve çimento üretiminde % 10'dur.¹²⁷

¹²⁵ Celso Hiratuka, *Foreign Direct Investment and Transnational Corporations in Brazil: Recent Trends and Impacts on Economic Development*, Rio de Janeiro: Congress of the Latin American Studies Association, 2009, pp. 4-9.

¹²⁶ Pedro da Motta Veiga, "Foreign Direct Investment in Brazil: Regulation, Flows and Contribution to Development", http://www.iisd.org/pdf/2004/investment_country_report_brazil.pdf, p. 16. (13.08.2016)

¹²⁷ Uras, a.g.e., s. 74.

Brezilya'nın ekonomik büyümesi Lula hükümetinin uygulamaya başladığı politikalara paralel olarak 2004 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla % 6,1 ve % 5,2 ekonomik büyüme kaydedilmiştir. Küresel ekonomik kriz nedeniyle, 2009 yılında Brezilya ekonomisi % 0,3 oranında daralma göstermiş ancak daha önceki krizlerde edindiği deneyimle son krizi daha istikrarlı bir şekilde atlattır. Brezilya ekonomisi 2009 yılının ikinci yarısından itibaren toparlanmış ve 2010 yılını % 7,5 büyüme ile kapatmıştır. 2011 yılında ise büyüme oranı % 2,9 olmuştur. Son yıllarda kaydedilen yüksek ekonomik büyümenin nedenleri olarak, yabancı yatırımların artması, yurt içi tüketim artışı, sınıflar arası ekonomik farkın azaltılması, gelir dağılımının düzeltilmesi ve orta sınıfın artması, ihracatta kaydedilen artışlar, eğitim alanındaki yatırımlar, kayıt dışı ekonominin azaltılması, artan ticari antlaşmalar ve diplomatik ilişkiler gösterilmektedir.¹²⁸

Brezilya vergi sistemi; belediyelerin, eyaletlerin ve federal hükümetin ayrı vergileme yetkileri nedeniyle üç aşamalı bir sistem olarak ifade edilebilir. Belediye düzeyinde hizmet payları (harçlar) ve mülkiyet vergileri; eyalet düzeyinde KDV, Motorlu Taşıtlar ve Veraset Vergisi; federal hükümet düzeyinde ise Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV ve sosyal güvenlik vergileri uygulanmaktadır. Eyalet yönetimlerinin en önemli geliri, eyaletlerin Anayasal sınırlara göre kendi içinde üretim şekline göre uyguladığı KDV'dir. KDV hasılatları eyaletler arasında değişmekte olup üretimin yoğunlaştığı bazı eyaletler vergi gelirlerinin neredeyse tamamını KDV'den elde ederken, kırsal kesimdeki fakir eyaletler ise federal transferlere önemli ölçüde bağımlıdır. Brezilya'da eyalet hükümetlerinin yerinden yönetim yetkisinin güçlü olması, eyaletlerin ekonomi ve vergi sistemi üzerindeki etkilerini artırmaktadır. Bu nedenle vergi sistemi, önemli ölçüde yerel idareleri de kapsayan bir sistemdir.¹²⁹

Brezilya'ya giren ve Brezilya'dan çıkan her türlü paranın Merkez Bankası üzerinden yapılması gerekmektedir. Brezilya'ya yapılacak yatırımlar da Merkez Bankası tarafından kayıt altına alınmaktadır. 2004 yılından bu yana bu kayıt işlemi internet üzerinden yapılabilmektedir. Ülkede yapılan faaliyetler sonucu elde edilen kârların Brezilya dışına transfer edilmesi durumunda yine Merkez Bankası tarafından kayıt altına alınmaktadır. Firma faaliyetlerine son verip Brezilya dışına çıkması hâlinde, getirmiş olduğu sermayenin üzerindeki miktar için % 15 oranında stopaj ödemek durumundadır.

¹²⁸ *Brezilya'da Yatırım İmkânları*, s. 3.

¹²⁹ Çalcalı, a.g.m., s. 49.

Maliye Bakanlığınca, gerek yabancı gerekse Brezilyalı gerçek kişiler için bireysel kayıt numarası (CPF), tüzel kişiler içinse ulusal firma kayıt numarası (CNPJ) verilmekte ve vergi mükellefi olarak kayıt edilmektedir. Brezilya’da ikamet eden her bir kişinin vergi ödemek üzere bildiriminde bulunması gerekmektedir. Yıllık 12.969 Real’den fazla kazancı olan kişiler vergi ödemekle yükümlüdürler. Ayrıca kişilerin sahip oldukları gayrimenkul, şirket hissesi, temettü gelirleri gibi durumlarına göre vergi ödeme şartları değişmektedir. Şirket gelirlerinin vergilendirilmesi muhasebe dönemine göre hesaplanır. Şirketler kârları üzerinden % 15 oranında vergi ödemektedir. Brezilya’da mal ticaretinde iki önemli vergi uygulanmaktadır. Bunlar Sanayi Ürünleri Vergisi (IPI) ile Mal ve Hizmet Dağıtım Vergisi (ICMS)’dir.¹³⁰

Brezilya, GSYİH’nın % 38,94’üne varan vergi yükü ile gelişmiş ülkeler kadar yüke sahiptir. Ancak vergi gelirleri, gelişmiş ülkelerin aksine, çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi dolaylı vergiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Brezilya’da 1997, 1998, 2002 ve 2003 yıllarında vergi ve sosyal güvenlik konularında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar federal ve eyalet hükümetlerince toplanan dolaylı vergilerle ilgilidir.¹³¹

Brezilya’da yerli ve yabancı yatırımcılar genel itibariyle aynı kurallara tabi tutulmaktadır. Ancak yabancı yatırımcıların sağlık, medya, havacılık, arsa, nükleer enerji, hava ve deniz taşımacılığı gibi bazı alanlarda yatırım imkânları sınırlandırılmıştır. Bölgesel bazda oluşturulan bazı projelere federal hükümet tarafından kaynak ayrılabilir. Geri kalmış bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla bu bölgelerde vergi avantajları sağlanabilmektedir. Bölgesel kalkındırma teşvikleri, o bölgelerde oluşturulan serbest bölgeler yoluyla da sağlanabilmektedir. Diğer taraftan sektörel bazda teşvik uygulamaları da bulunmaktadır. Tarım sektöründe çiftçilere düşük faizli kredi sağlanmakta ve bazı tarımsal ürünlerde garantili fiyat uygulaması bulunmaktadır. Sanayi üretimi ise uzun vadeli ve düşük kredili krediler ile desteklenmekte ve yüksek gümrük vergisi oranları ile korunmaktadır. Diğer taraftan, belediyeler kendi etki alanlarında yatırımları artırmak amacıyla organize sanayi bölgeleri oluşturmakta ve uygun koşullarda arazi tahsisi, belediyeye ödenen vergilerden indirim veya muafiyet gibi teşvikler sağlayabilmektedir. Eyaletler kendi alanı içerisinde yatırımların artırılması için özel projeler yürütebilmekte, sektör veya yerleşim yeri bazında farklı teşvikler sunabilmektedir. Ayrıca her bir eyaletin

¹³⁰ *Brezilya’da Yatırım İmkânları*, s. 7.

¹³¹ Çalcalı, a.g.m., s. 50.

yatırım ajansı bulunmaktadır. Özellikle yabancı yatırımların kolaylaştırılması için hizmet vermektedir.¹³²

Kuzey bölgesinin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla 8 serbest bölge kurulmuştur. Yalnızca Manaus Serbest Bölgesi üretim üssü hâline gelmiş, diğerleri ise yalnızca ticari amaçlarla kullanılmaktadır. Serbest bölgelerdeki federal teşvikler şu şekilde yer almaktadır: Serbest bölge içerisinde kullanılacak ürünlerin ve hammaddelerinin ithalatında gümrük vergisi alınmamaktadır. Brezilya içinde satılacak ürünlerin üretiminde kullanılacak hammadde, ara mamul ve ambalaj malzemelerinin ithalatında gümrük vergilerinden % 88 indirim sağlanmaktadır. IT ve otomotiv sektörü üretiminde yerli katkı oranına bağlı olarak hammaddelerin ithalatında gümrük vergilerinde özel indirim uygulanmaktadır. Bölge içerisinde kullanılacak ürünler Sanayi Ürünleri Vergisi (IPI)'den muaf tutulmaktadır. İhracat vergilerinden muaf tutulmaktadır. İhracat amaçlı üretim için ithal edilen ürünlerin ithalatı her türlü vergiden muaftır. Bölge içerisinde kullanılacak ürünler ve yatırım mallarının ithalatında Sosyal Entegrasyon Vergisi (PIS) ve Sosyal Güvenlik Finansmanına Katkı Vergisi (COFINS) alınmamaktadır. Makine ve donanım ithalatında da gümrük vergileri alınmamaktadır. Serbest Bölgelerdeki Eyalet Teşviklerinde ise Brezilya içinden alınan hammaddeleri Mal ve Hizmet Dağıtım Vergisi'nden (ICMS) muaftır. Brezilya'dan alınan nihai ürünlerin ICMS vergisi mahsupta kullanılmaktadır ve belediye vergilerinden de 10 yıllığına muaf tutulmaktadır.¹³³

İ. İRLANDA

1916 Nisan'ındaki Paskalya Başkaldırısı'nın ardından gelen baskı döneminde, İrlandalı gönüllüler IRA (Irish Republican Army, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu) çatısı altında örgütlenerek Britanyalılar'a karşı bir gerilla savaşına girişmişlerdir. İngiliz başbakanı David Lloyd George biri Kuzey İrlanda, diğeri Güney İrlanda için olmak üzere iki parlamento kurarak kontrolü elinde tutmaya çalışmıştır. Gerçekten, Protestan Kuzey İrlanda'da (Ulster) parlamento toplanmış fakat Katolik Güney İrlanda, İngilizlere ödün vermeyi reddetmiştir. Bunun üzerine İngiliz başbakanı Lloyd George İrlandalı yurtseverlerle görüşme masasında barış yaparak anlaşma sonucunda Güney İrlanda uygulamada İrlanda Bağımsız Devleti adıyla bağımsızlığını kazanmıştır (6 Aralık 1921,

¹³² *Brezilya'da Yatırım İmkânları*, s. 4.

¹³³ *Brezilya'da Yatırım İmkânları*, s. 14.

İngiltere-İrlanda Anlaşması). Kuzey İrlanda ise Birleşik Krallık'a bağlı kalmıştır. Fakat IRA'nın aşırı kanadı, Eamon de Valera'nın öncülüğünde, İrlanda'nın bir bölümünü bağımsız, bir bölümünü de yeniden İngiltere'ye bağlı kılan anlaşmayı kabul etmemiştir. Bunu söz konusu anlaşmayı destekleyenlerin ve anlaşmaya karşı olanların savaştıkları bir iç savaş izlemiş ve sonunda IRA İrlanda'nın bölünmesine razı olmuştur. 1925'te gerçekleşen Bağımsız İrlanda ile Kuzey İrlanda arasındaki sınır belirleme görüşmelerinden sonuç çıkmamıştır. De Valera'nın Fianna Fáil partisi, 1927'de başbakan William Cosgrave'in hükümetine katılmış, 1932'de De Valera başbakan olmuş ve Birleşik Krallık karşıtı bir takım ekonomik önlemler almıştır. II. Dünya Savaşı'nda İrlanda tarafsız kalmış, 1948'de De Valera seçimleri kaybetmiş ve 1949'da İrlanda Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 1951'de De Valera yeniden başbakan, 1959'da ise cumhurbaşkanı olmuştur. 1972'de bir referandum ile Roma Katolik Kilisesi'nin devlet üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmıştır. 1973'te Protestan Erskine Childers cumhurbaşkanı olmuştur. Onu Cearbhall Ó Dálaigh (1974-1976), Patrick Hillary (1976-1990), Mary Robinson (1990-1997) izlemiştir.¹³⁴

İrlanda'nın bağımsızlığını kazandığı 1922 yılını takip eden yirmi yıl içerisinde siyasi istikrar sağlanmıştır. 1937 tarihli Anayasa ve 1948 tarihli İrlanda Cumhuriyeti Yasası, İrlanda'nın İngiltere ile olan siyasi ilişkilerine resmi ve bugünkü şeklini veren belgeler olmuştur. İrlanda, 1990-2000 yılları arasında kesintisiz bir iktisadi büyüme süreci yaşamıştır. İrlanda'nın 1973 yılından bu yana Avrupa Birliği (AB) üyesi olması ve bu doğrultuda uluslararası yatırımcılara önemli iş fırsatları yaratmıştır. Ülkenin coğrafi konumunun yanı sıra, gelişmiş haberleşme altyapısı, düşük işletme maliyetleri ve vergiler, mali teşvikler yabancı yatırımcı açısından İrlanda'yı Avrupa kıtasında avantajlı bir duruma getirmektedir.¹³⁵

Avrupa Birliği'ne üyelik ve sonrasındaki 20 yıllık dönemde, İrlanda'nın ekonomisi tamamen çehre değiştirmiştir. Tarıma dayalı, küçük ve nispeten kapalı bir ekonomiden büyüme hızı yüksek, dışa açık, sanayi ürünleri ve hizmet sektörü ağırlıklı bir ekonomi hâline gelmiştir. İşsizlik oranı, üçte iki oranında azalmış, ulusal gelir ikiye katlanmış, İrlandalıların yaşam standardı dünya ülkeleri arasında ilk sıralara yükselmiştir. Nüfus düzenli olarak artmakta ve İrlanda, uzun yıllar boyunca dışa göç vermiş bir ülke olmasına rağmen geriye göç yaşanmaktadır. Sınai gelişmede rol oynayan anahtar etmen, ülkenin kendisini ticarete açması olarak ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık 50 yıl önce benimsenen bu

¹³⁴ *İrlanda Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Konya: Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi, 2008, s. 2.

¹³⁵ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 138.

ilke doğrultusunda ekonomik korumacılık terk edilmiş, ticareti engelleyen unsurlar elenmiş ve ülkeye yabancı sermaye çekilmesi konusuna odaklanılmıştır. Eş zamanlı olarak, yerli sanayinin gelişimini sağlayacak ve onu sürdürecektir, ayrıca uluslararası piyasalarda rekabet edebilmelerini sağlayacak politikaların oluşturulması da ihmal edilmemiştir. İrlanda'nın bu başarısının arkasındaki sebepler şunlardır. Genç bir nüfus yapısı ve sürekli artan işgücü, eğitim ve teknolojik gelişmeye ve ar-ge teşviklerine verilen önem, AB'nin Yapısal Fonları ve Uyum Fonlarından alınan önemli miktardaki katkı, ülkeye gelen yüksek orandaki yabancı sermaye ve çok daha önemli olarak yabancı sermaye üretiminin büyük oranda ihracata dönük olmasıdır.¹³⁶

İrlanda, hedeflediği gelişmeye süreklilik kazandırabilmek için birçok düzenleme yapmıştır. Öncelikle İngiltere ve Kuzey İrlanda ile olan siyasi sorunlarını halletmiştir. En önemlisi ekonomik hayata yönelik birçok düzenleme yapmıştır. Maliye politikasında çok ciddi değişiklikler yaparak bütçe açıklarını ortadan kaldırıp piyasadaki rekabet kurallarını düzenlemiş ve serbest piyasanın sağlıklı çalışacağı bir ortam tesis etmiştir. Telekomünikasyon altyapısını modernize etmiş, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına çok uygun olanaklar sunmuştur. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlara yönelik başarı elde etmesinin temelleri şu şekilde özetlenebilir: Avrupa Birliği üyeliği ve Batı Avrupa'ya olan coğrafi düşük vergi uygulaması, DYS konusunda deneyimli ve uzman bir kurumlarının (IDA) olması, kaliteli telekomünikasyon altyapısı katma değeri yüksek olan sektörlerin (bilgi teknolojileri, ilaç, kimya) hedeflenmesi ve desteklenmesi, eğitim sistemlerinin hedeflenen katma değeri yüksek sektörleri destekleyecek şekilde DYS odaklı olması, DYS yatırımı olan ülkelerle eğitim entegrasyonu, sıkı maliye politikaları sayesinde sağlam bir bütçe yapısına sahip olması.¹³⁷

İrlanda mucizesinin en önde gelen itici güçlerinden biri ise Yatırım ve Kalkınma Ajansı (Investment and Development Agency-IDA) olmuştur. IDA tarafından yürütülen tanıtım stratejisi spesifik sektör ve faaliyetlere dayanmaktadır. IDA iki temel nokta üzerinde yoğunlaşarak yatırımcılara ulaşmayı hedeflemiş ve başarılı olmuştur. İrlanda'da uluslararası mobil yatırımlar için yüksek potansiyel olduğunun vurgulanması ve yatırımlar için en uygun faaliyet ortamının ülkelerinde mevcut olduğu hususunun vurgulanmasıdır. Söz konusu çalışmalar gerçekten işe yaramış ve İrlanda, Avrupa Birliği pazarına nüfuz

¹³⁶ *İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, Dublin: T.C. Dublin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010, s. 22.

¹³⁷ Gropp Reint, Kristina Kostial, *The Disappearing Tax Base: Is Foreign Direct Investment Eroding Corporate Income Taxes?*, European Central Bank Working Paper, 2000, pp. 1-8.

eden ideal bir ihracat temeli hâline gelmiştir. Yüksek işsizlik süreci boyunca, IDA'nın tarihsel olarak temel odağı iş yaratılması iken yeni veya mevcut denizaşırı şirketlerin kalitesini arttırmak, bunların sürdürülebilirliklerini ve İrlanda'nın stratejik değerini güçlendirmek temel fonksiyonlarından biri olmuştur. İrlanda, Avrupa'daki önemli bir e-business platformu olmasına yönelik attığı proaktif adımlar ve yerli ihtiyaçlara olduğu kadar uluslararası eğilimlere çabuk bir şekilde cevap verebilme kapasitesi doğrultusunda ortaya çıkardığı çok başarılı sonuçlar sayesinde tüm dünya ülkelerince imrenilen bir kalkınma acentesi modeli olmuştur.¹³⁸

Bu başarının devamını sağlamak amacıyla, İrlanda ar-geyi ekonomik kalkınma politikasının temeli olarak algılamaktadır. Eğitime, özellikle bilimsel eğitime ve teknolojik araştırmaya yatırım yapılmaya devam edilmektedir. Bu konuya atfedilen önem çerçevesinde, 2006-2016 dönemini kapsayacak "Bilim, Teknoloji ve İcatlar Stratejisi" uygulamaya konulmuştur. Bu projenin amacı, ar-ge çalışmalarında kaydedilecek önemli gelişmelerle, İrlanda'nın bu alandaki lider ülkeler arasında yer almasını sağlamaktır. Kamu kurumları sanayide desteklenecek sektörleri seçmekte ve bir program dâhilinde teşvik etmektedir. Özellikle yüksek teknoloji ve yüksek katma değer yaratan, en yüksek gelişme potansiyeline sahip, uzun vadede istihdama en çok katkıda bulunacak sektörler tespit edilerek seçilmektedir. Bu bağlamda hedeflenen sektörler; kimyasal ve ilaç / bio-ilaç sanayi, e-ticaret, bilişim teknolojileri, yazılım, çokuluslu firma faaliyetleri (mali hizmetler, çağrı merkezleri, vb.) ve tıbbi araçlar olarak sıralanabilir. İrlanda'da yaklaşık 100 kadar devlet destekli kurum bulunmakta olup yaklaşık 57.000 kişi istihdam edilmektedir. Bu kurumlar, ulaştırma, enerji, turizmin geliştirilmesi, ticaret ve sınai kalkınma gibi çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. 1990'lı yıllar boyunca pek çok kamu mülkiyetli sektörde özelleştirmeye gidilmiştir. Bunun sonucu olarak demir-çelik ve haberleşme, hava ulaştırması ve elektrik dağıtımı gibi sektörler özelleştirilmiştir.¹³⁹

İrlanda, AB nüfusunun % 1'ine sahip olmasına rağmen Avrupa'ya gelen yabancı sermaye yatırımının % 9'unu ülkeye çekmektedir. Avrupa'ya yönelik tüm yabancı sermaye yatırımları arasında sağlık yatırımlarının % 31'i, bilişim teknolojisi yatırımlarının % 12'si, yazılım yatırımlarının % 41'i, Pan-Avrupa inşaat sektörünün % 25'i, Pan-Avrupa ortak hizmetlerinin % 34'ü, ar-ge yatırımlarının % 8'i İrlanda'da bulunmaktadır. İrlanda'da yaklaşık 1,000 kadar yabancı sermayeli firma bulunmakta olup ortalama doğrudan 130,000

¹³⁸ Kovancılar, a.g.e., s. 28.

¹³⁹ *İrlanda Cumhuriyeti Ülke Raporu*, s. 5.

kişiyeye istihdam sağlanmaktadır. Bu firmaların gerçekleştirdiği ihracat yıllık 65.2 milyar Avro'ya, yaptıkları harcamalarla ekonomiye sağladıkları katkı da yıllık 14.7 milyar Avro'ya ulaşmaktadır. Bu firmalar ve çalışanları, ülkedeki imalatın 3 / 4'ünü, imalat ve hizmet sanayi ihracatının 9 / 10'unu, imalat ve uluslararası hizmetler sektörlerindeki istihdamın 1 / 2'sini karşılamaktadır. İrlanda'daki imalat sanayisine yapılmış yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık % 48'i ABD kaynaklıdır. Ayrıca ABD'nin tüm Avrupa'daki imalat sanayi yatırımlarının 1 / 4'ü İrlanda'dadır. ABD'nin tüm yazılım yatırımlarının yaklaşık yarısı İrlanda'dadır. İrlanda'daki ar-ge merkezlerinin % 60'ı ABD kaynaklıdır. Yine İrlanda'da Bilişim Teknolojisi ile İlaç / Tıp sektörlerinde yapılan yatırımların büyük çoğunluğu ABD kaynaklıdır. İrlanda'daki ABD firmaları, ülke hazinesine yıllık 2.4 milyar Avro kurumlar vergisi geliri sağlamakta, bu meblağ, İrlanda Hazinesi'nin toplam kurumlar vergisi gelirinin % 40'ına tekabül etmektedir. Buna ek olarak ücret ödemeleri, mal ve hizmet temin eden firmalara yapılan ödemeler ve benzeri ödemelerin toplamı itibariyle ekonomiye katkıları yıllık 13 milyar Avro'ya ulaşmaktadır. Ayrıca ABD İrlanda'nın en önemli ihraç pazarı olup buna ek olarak İrlanda'daki ABD sermayeli firmaların İrlanda'nın toplam mal ve hizmet ihracatına katkısı yıllık 57 milyar Avro düzeyinde seyretmektedir.¹⁴⁰

İrlanda'da teşvik politikası, tercihli ve genel teşviklerden oluşmaktadır. Tercihli teşvikler, imalat sanayi sektöründe yeni yatırımlar ve uluslararası ticarete, özellikle de ihracata dönük hizmetler için kullanılan geri ödemesiz kredilerdir. Genel teşvikler ise esas olarak aynı sektörlerde uygulanmakta olan düşük kurumlar vergisi haddidir. İrlanda için teşvik kapsamında yabancı ve yerli firmalar arasında kesin bir ayırım yapılmamaktaysa da esas olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için tasarlanmış bir mekanizma olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları ile tamamlanan düşük vergi haddi, başta ABD'li olmak üzere, yabancı firmalara cazip gelmektedir. Tercihli teşvikler, İrlanda kalkınma kurumlarının yatırım projeleri için rekabet gücünü arttırmıştır. İmalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren yabancı şirketlerin, toplam istihdam hacminde yüzde 45 ve üretimde yüzde 70 pay sahibi olmaları politikanın başarısını göstermektedir.¹⁴¹

Ülkenin yabancı yatırımcıya sunduğu teşvikler, "Mali Yardımlar" ve "Vergi Teşvikleri" olarak iki grupta toplanabilmektedir. Mali yardımlar, kredi şeklinde farklı

¹⁴⁰ *İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, s. 38.

¹⁴¹ *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 139.

ekonomik sektörlerde uzmanlaşmış kamu kuruluşları tarafından kullanılmaktadır. Bu yardımların tutarı, yatırımın yapılacağı bölgeye göre değişmekte ve gerek AB gerek İrlanda'nın ilgili mevzuatındaki limitler çerçevesinde belirlenmektedir. En yüksek oranlı mali yardımlar, ülkenin sınır bölgesi (İngiliz yönetimindeki Kuzey İrlanda) ile orta ve batı bölgelerinde kullanılırken en düşük oran başkent Dublin ve çevresinde uygulanmaktadır. Mali yardımlarda dikkat edilen diğer hususları ise yatırım yapılacak sektör ile özellikle yaratılacak istihdam ve bu istihdamın yetenek-beceri düzeyidir. "IDA Ireland (Industrial Development Agency Ireland)" ülkeye yabancı yatırımın çekilmesi ve mevcut olanların da geliştirilmesinden sorumlu en önemli kamu kuruluşudur. Kuruluşun bünyesinde 1.200'den fazla yabancı firma bulunmakta olup bu firmaların doğrudan çalıştırdıkları kişi sayısı 200 bini geçmiş durumdadır. Bu firmaların yarısı 10 yıl, beşte biri ise 20 yılı aşkın süredir İrlanda'da faaliyet göstermektedir. Merkezi Dublin'de bulunan kuruluşun Almanya, İngiltere, Hollanda, Avustralya, Hong Kong, Japonya, Kore ve Tayvan'da birer, ABD'de ise altı temsilciliği bulunmaktadır.¹⁴²

IDA Ireland, belirli koşulların sağlanması kaydıyla, İrlanda'da yatırım yapmak isteyen veya yatırımlarını genişletmek isteyen firmalara gerek nakdi, gerekse gayri nakdi destek vermektedir. Uygun projeler için verilen yardımlar personel yardımı, eğitim yardımı, sermaye yardımı şeklinde sınıflandırılabilir. Teşvik başvurusunun değerlendirilmesinden sonra bir müzakere süreci başlamaktadır. Teşvik verilirken sektörler dikkatli ve planlı bir şekilde seçilmekte, İrlanda içerisinde seçilen mahal, yaratılacak muhtemel istihdam düzeyi, ilgilenilen sektörün uzun vadeli istikrarı ve öngörülen projenin İrlanda'nın uzun vadeli sanayi ve istihdam politikalarına uygunluğu önemli olmaktadır.¹⁴³

Vergi teşvikleri ve vergi uygulamaları yerli ve uluslararası işletmelerin kurulması ve gelişmesini kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanmıştır. Mevcut vergi rejiminde uygulanan temel ilke, vergilendirilebilen geliri azaltan teşvik uygulamalarından ziyade, tek ve düşük bir vergi düzeyi tahsil edilmesi olarak gözlenmektedir. İrlanda toplam vergi yükü en düşük olan AB üyesi ülkeler arasındadır. AB Komisyonu ile yürütülen görüşmeler sonrasında İrlanda, ticari gelirler üzerinden alınacak kurumlar vergisinin % 12,5 düzeyinde olmasını kararlaştırmıştır. Bu çerçevede, daha önceden uygulanmakta olan % 10

¹⁴² *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde...*, s. 141.

¹⁴³ *İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, s. 39.

düzeyindeki vergi aşamalı olarak kaldırılmış olup hâlen çok sınırlı bir alanda 2015 yılına kadar uygulanması öngörülmektedir.¹⁴⁴

Bu itibarla İrlanda, tüm sektörlerde, İrlanda'da yerleşik bir firmanın ticari faaliyetleri sonucunda kazandığı gelirden (aktif gelir) standart % 12,5 kurumlar vergisi tahsil etmektedir. % 12,5 düzeyindeki kurumlar vergisinden faydalanabilmek için İrlanda'da belirli bir faaliyetin ve mevcudiyetin sürdürülmesi, bir diğer ifade ile İrlanda'da yerleşik olunması zorunludur. En azından bir bölümünün İrlanda'daki faaliyetlerle bağlantılı olması kaydıyla, İrlanda dışındaki bir şubenin yaptığı ticari işlemlerden elde ettiği gelir de aktif gelir olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan pasif yatırım gelirlerinin (faiz, telif hakları, kâr payları, emlak kiralari, vb.) vergi oranı % 25 düzeyinde bulunmaktadır. Benzer şekilde firmanın ticari faaliyetlerinin tamamıyla İrlanda dışında gerçekleştirildiği durumlarda (arazi anlaşmaları, maden ve petrol çıkartma operasyonları, vb.) elde edilen gelir de pasif gelir olarak addedilmekte ve ödenen vergi oranı % 25 olmaktadır. İrlanda, kâr payları ve faiz gelirleri üzerinden % 20 oranından vergi tahsil etmektedir. Sermaye kazancı vergisi % 20 olarak tahsil edilmektedir. Ancak Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması'nın bulunduğu durumlarda veya AB üyesi ülkelerdeki şubenin kazancından vergi tahsil edilmiş olması hâlinde, bu ödemelerin İrlanda vergi yükü açısından kredilendirilmesi yoluna gidilmektedir.¹⁴⁵

İrlanda'da yerleşik bir firma, tüm ülkelerde elde ettiği gelir bakımından kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. İrlanda'da yerleşik olmayan bir firma ise İrlanda'daki şubesinin yürüttüğü faaliyetler sonucu elde edilen gelir itibariyle kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Şubenin İrlanda dışındaki ana firmaya aktardığı şube kârları üzerinden vergi alınmamaktadır. Şirket gelirlerinin veya kâr paylarının İrlanda dışına aktarılmasında miktar olarak veya kullanılacak döviz cinsi itibariyle herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Benzer şekilde ülkeye getirilecek sermaye bakımından da bir sınırlama mevcut değildir. İrlanda'da yerleşik olan veya olmayan kişiler, istedikleri döviz cinsinden banka hesabı açtırabilme imkânına sahiptirler. Aynı şekilde İrlanda firmaları da dünyanın istedikleri ülkesinde banka hesabı açtırma hakkına ve imkânına sahip bulunmaktadırlar. Ancak doğal olarak İrlanda'ya yatırım yapacak olan firmalar, kendi ülkelerindeki ilgili mevzuat hükümlerine uygun davranmakla yükümlüdür. Bahse konu olan düşük kurumlar vergisi oranına ek olarak, yabancı sermayelerin İrlanda'da açtıkları işyerlerinin bölgesel veya

¹⁴⁴ a.g.r., s. 40.

¹⁴⁵ a.g.r., s. 42.

küresel “merkez” statüsünde olması durumunda, İrlanda firması tarafından satışı yapılacak hisselerin sermaye geliri vergisinden muafiyet sağlanmaktadır. Bu durum, pek çok uluslararası firmanın operasyonları için İrlanda’yı üs olarak seçmeleri sonucunu yaratmaktadır. Diğer taraftan gemi nakliye şirketlerinin faydalanabileceği bir alternatif olan “Tonaj Vergisi” uygulaması mevcuttur. Bu seçenekte firmalar, gelirleri üzerinden değil; firmanın filosunun tonajı üzerinden kurumlar vergisi ödemeyi tercih edebilmektedir. Bu durumun sağladığı başlıca avantaj gelir düzeyi artsa bile ödenen vergi düzeyinin sabit kalması olmaktadır.¹⁴⁶

III. VERGİSEL AVANTAJLARIN ÜLKE BAZINDA KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

Küreselleşme ile birlikte ekonomik işlemleri gerçekleştiren ilgili birimlerin hareket kabiliyeti artmıştır. Dolayısıyla vergilendirilebilir unsurlar ve vergi kaynakları da yatırım süreçlerinde önemli hâle gelmiştir. Bu durum çerçevesinde yeni yatırımlarda üretim ve yatırım faaliyetleri üzerinde coğrafi etmenlerin etkisi azalmış, uluslararası sermaye akımları büyük bir hız kazanmış ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri de artış göstermiştir. Buna bağlı olarak dünya ekonomisinde önemli bir ağırlığa sahip çok uluslu şirketlerin yatırım yapacakları ülke tercihlerinde ciddi bir maliyet unsuru oluşturan vergi ölçütlerinin önemi daha da artmıştır. Bu şirketlerin varlığı, -ülkelerin özellikle vergi sistemlerini cazip kılarak- yabancı sermayeyi ülkeye çekmek adına çeşitli vergisel avantajları da beraberinde getirmiştir. Aksi hâlde akışkan bir vergi tabanı üzerindeki yoğun vergileme, küreselleşme ve entegrasyon hareketlerinin bir sonucu olarak vergi tabanının diğer başka ülkelere yönelmesine, dolayısıyla vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Bu sebeple ülkeler başta doğrudan yabancı yatırımlara yönelik olmak üzere birçok farklı uygulamaya yönelmektedir çünkü söz konusu durum kapsamında yatırımcı algı ve seçiciliği birçok farklı etmene bağlı olarak değişmektedir.¹⁴⁷

Doğrudan yabancı yatırım sürecinde birçok ülke ve şirket yatırım kararlarını alırken çeşitli ölçütlere dikkat etmektedir. Bu ölçütler ana ve tali olarak düşünülebilmektedir. Ana etmenler açısından söz konusu yatırım yapılacak ürüne ve potansiyeline yönelik olarak değerlendirilen “pazara giriş” ve “iş ortamı” olanaklarıdır. Ayrıca yatırım yapılacak

¹⁴⁶ *İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, s. 44.

¹⁴⁷ Kovancılar, Miynat, Bursalıoğlu, a.g.e. s. 51.

ülkenin büyüme konusundaki altyapısı ve istikrarı da önemli bir ölçüttür. Yerel iş ortamındaki uygulamalar, sektöre yönelik olarak geçmiş birikimler, altyapı, kurumsal ilişkide bulunulacak sektör sorumlularının iş kabiliyetleri, iletişim olanakları ve bürokratik süreçler diğer ana etmenler arasında yer almaktadır. İkincil yapıda yer alan, yatırımcıyı yönlendiren diğer ölçütler de şu şekilde sıralanmaktadır: mali rejimin altyapısı, vergi oranları, teşvikler, destekler, işgücünde yetkin kapasite, uygun lojistik yerleri ve iletişim düzeyleri, kamusal yeterlilik ve bürokratik iş yapabilme kolaylıkları.¹⁴⁸

Bu çerçevede yatırımlar, ülkelerin kalkınması üzerinde rol oynayan önemli unsurlar arasında yer aldığı için teşvik ve destekler ile geliştirilmesi gereken bir süreçtir. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımlar çok daha fazla önemli hâle gelmektedir. Ekonomik kalkınma üzerinde önem teşkil eden yabancı yatırımlar, az gelişmiş ülkelerde düşük gelir düzeyi nedeniyle yurt içi tasarruflarla yatırım gereksinimleri arasındaki açığı gidermek üzere yabancı sermayeye yönelmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple bu gereksinim kapsamında gelişmekte olan ülkeler, yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek adına vergisel avantajlar yaratmak için çaba sarf etmektedir. Teşviklerin yatırım kararını etkileyen en önemli değerlendirme aracı söz konusu avantajların düşük maliyetle elde edilmesi durumudur. Ancak bu şart altında sermayenin daha yoğun kullanılacağı göz önüne alınmaktadır. Bu yaklaşımın temeli neoklasik yatırım teorisinin başlıca bakış açısını oluşturmaktadır. Firmalar bu aşamada sahip oldukları kapasitelerini daha da hızlandırma çabası içindedir ve bu süreç sonucunda sermaye talebini ve yatırım isteklerini arttırmaya yönelmektedir. Bu koşullar altında firmalar, beklenen marjinal faydaları beklenen marjinal maliyetlerine eşitleyene kadar yatırım yapmaktadırlar. Söz konusu çerçevede, vergi teşvikleri firmaları sahip oldukları varlıklardan elde ettikleri getirileri artırmak suretiyle yatırım yapmaya yöneltmektedir. Bundan dolayı firmalara yatırımlarını arttırmaları amacıyla vergi sisteminde yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman gibi yatırım amaçlı birçok avantaj sağlanmaktadır.¹⁴⁹

Yatırımcılar için önemli vergisel avantajlar oluşturan teşviklerin başlıca amaçları yatırımların maliyetlerini düşürmek, finansman ihtiyacını hafifletmek, kolaylıklar sağlamak ve kârlılığını artırmak, özel sektör yatırımlarını belirli sektörlere ve bölgelere kaydırmaktır. Vergi teşviklerinin yatırımlar üzerindeki olumlu etkisi, vergi teşvikleri

¹⁴⁸ Hakan Özyıldız, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, S. 11 (1998), s. 7.

¹⁴⁹ Ahmet Tekin, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16 (2006), s. 311.

sermaye mallarının fiyatında bir artışa neden oluncaya kadar sürmektedir. Ayrıca teşvik tedbirleri ekonominin ihtiyaç duyduğu, yönlendirilmesi gereken bölgelere de önemli avantaj ve ayrıcalıklar sağlamaktadır. Genel olarak bu yönlendirme araçları şu şekilde yer almaktadır: yatırım indirimi, vergi, resim ve harç istisnası ile gümrük vergi ve resim muafiyeti gibi mali teşvikler. Ayrıca düşük faizli iç ve dış yatırım kredisi, teşvik primi gibi finansal nitelikli teşvikler ile finansman fonu uygulaması sayesinde yatırım ve işletme aşamasında nakit akışına önemli katkılar sağlanmaktadır. Böylece hedeflenen yatırım için gerekli finansmanın sağlanmasında teşvikler vasıtası ile yatırımcıya destek olunmakta ve kolaylık sağlanmaktadır. Altyapı yatırımlarının devletçe yapılması, ucuz arsa ve arazi temini, vergi, resim ve harçlardan muaf olması etmenleri ile maliyetler düşmekte ve yatırım kârlılığı da artış göstermektedir.¹⁵⁰

Genel olarak birçok ülke, vergi avantajları sağlayan teşvik ve destekleri farklı politikalar ile hayata geçirerek yabancı yatırımcıya cazip imkânlar sunmaya çalışmaktadır. Bu aşamada mesela ABD’de vergi politikasındaki değişikliğin yatırım kararları üzerindeki etkileri üzerinde yapılan deneysel çalışmada, uygulanan teşviklerin yatırımın büyüklüğünü ve zamanlamasını önemli oranda etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca değişikliğin yapıldığı ilk yıldaki etkisinin daha fazla olduğu, sonraki yıllarda ise bu etkinin giderek azaldığı da belirlenmiştir. ABD’de 1954’de kabul edilen hızlandırılmış amortisman uygulamasının yatırımlar üzerinde önemli etkisinin bulunduğu, 1962’de çıkarılan makine donanım için ömür boyu amortisman düşülmesine imkân tanıyan yasanın da yatırımlar üzerinde etkili olduğu, bununla birlikte 1962’de kabul edilen yatırım vergisi kredisinin yatırım kararları üzerinde önemli etki yaptığı sonucuna varılmıştır. Bir başka araştırmacı Felker, Güney Doğu Asya ülkeleri ile ilgili yaptığı bir çalışmada söz konusu bölge ülkelerinin imalattan, hizmet sektörüne ve bölgesel kalkınmaya kadar birçok alanda teşviklere yer verdiğini tespit etmiştir. Endüstriyel büyümeyi devam ettirmek için altyapı gelişiminin devam etmekte olduğunu ve KOBİ’leri destekleyen teknik programlara yer verildiğini de ayrıca görmüştür. Bütün bu uygulamalar sonucunda ise çok uluslu şirketlerin üretim bağlantılarını bu ülkelere Çin’e kaydırmalarına engel olmak amacıyla uyguladıkları sonucuna varılmıştır.¹⁵¹ Guellec ve Potterie ise 2001 yılında yaptıkları deneysel çalışmalarında, 17 OECD ülkesinin son 20 yılda ar-ge faaliyetleri üzerinde

¹⁵⁰ Mustafa Sungur Duran, *Türkiye’de Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1998, s. 18.

¹⁵¹ Greg Felker, “Southeast Asian Industrialisation And Changing Global Production System”, *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 2 (2003), p. 255.

hükümet harcamalarının net getirisini inceleyerek vergi teşvikleri, devlet ödenekleri, kamuya ait ve üniversiteye ait yönelik araçların pozitif etkiye sahip olduğunu görmüşlerdir. Özellikle vergi teşviklerinin çok hızlı bir şekilde pozitif bir etki gösterdiğini ve ar-ge faaliyetlerini uyardığı sonucuna varmışlardır. Vergi teşviklerinin oranları ve devlet fonları miktarı bir program çerçevesinde uygulanırken çalışma süresi boyunca oranlar sabit olursa daha da etkili olduğu saptanmıştır. Çalışmaya göre eğer teşviklerin süresi belirsiz olarak uygulanırsa firmalar ilave ar-ge yatırımı yapmaktan kaçınmaktadır. Doğrudan devlet ödenekleri ve vergi teşvikleri birbirini ikame edebilen destekler olduğundan dolayı, ar-ge faaliyetleri sürecinde birinin yoğunluğu artınca diğerinin etkisinin azaldığı görülmüştür. Devlet fonlarının uyarıcı etkisi ile birlikte hükümetlerin ar-ge yapan firmalara sağlayacakları fon miktarları değişiklik göstermektedir. Bu fonların belirli miktara kadar ar-ge faaliyetlerini arttırdığı ve daha sonraki artışların ise negatif etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.¹⁵²

Bölgesel kapsamda bakılacak olursa, tarihsel süreç içerisinde 1980’li yıllarda birçok gelişmekte olan ülke ulus ötesi şirketlerin ticari ve finansal operasyonlarını kendi ülkelerine çekebilmek için çok uluslu şirketlere yönelik yeni vergi politikaları benimsemiş ve bu durum Asya, Avrupa ve hatta Afrika’da 1990’lı yıllarda küresel ayrı bir süreç hâlini almıştır. Avrupa’da da gelişmiş ülkeler vergisel teşviklerden çok finansal teşvikleri tercih etmekte iken geçiş ekonomileri (Doğu, Güney ve Merkez Avrupa ülkeleri) ile Avrupa’daki gelişmekte olan ülkeler, kârlar üzerinden daha yüksek vergi almayı ve teşvikleri daha az kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak 2000’li yılların başlarında özelleştirmelerin azalmasıyla birlikte doğrudan yabancı sermaye girişinin azalmasından endişe eden Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri, DYS girişini teşvik etmek için vergi tatilleri, gümrük ve KDV istisnaları ve “Özel Ekonomik Bölge (Special Economic Zone-SEZ)” gibi özel vergi teşviklerine başvurmaya başlamışlardır. Bazı Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ise yatırım indirimi, vergi kredisi, hızlandırılmış amortisman, zararların gelecek yıllara aktarılması gibi ön onaya ya da kayda fazla gerek olmadan, kendiliğinden uygulanabilen teşvikleri tercih etmişlerdir. Ayrıca söz konusu ülkeler arasında 1990’ların ikinci yarısında başlayan kurumlar vergisi oran indiriminin

¹⁵² Dominique Guellec, Bruno Van Potetelsberghe, *The Impact of Public R&D Expenditure On Business R&D*, Paris: OECD Publication, 2001, p. 30.

yarısı son birkaç yıla kadar devam etmiş ve bu ülkeler Avrupa'nın en düşük vergi oranlarına sahip ülkeleri hâline gelmişlerdir.¹⁵³

Doğrudan yabancı yatırımlara önemli avantajlar sağlayan destek ve vergiler ülkeler özelinde de farklı uygulamalara sahne olmaktadır. Bu çerçevede ülkeler bazında yer alan uygulama ve vergisel avantajların yapısında da farklılıklar görülmektedir. Söz konusu avantajların genel olarak yapıları da şu şekilde sıralanabilmektedir. Vergi tatili / vergi muafiyeti, indirimli vergi oranı, yatırım indirimi / vergi kredisi, gümrük muafiyeti / KDV istisnası, ar-ge indirimi ve zarar mahsubu ya da zararların ertelenmesi olarak belirtilebilir.

Vergi tatili / vergi muafiyeti, gelişmiş ülkelerde kullanılmayan ancak gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bir vergi teşvik türüdür. Vergi tatilleri, vergi idaresinin yükünü hafifletir; nitelikli yatırımcıların karmaşık vergi kanunları ve düzenlemelerinin yanı sıra yolsuzlukların getirdiği yük ve bürokrasiden kurtularak yatırım yapmalarını kolaylaştırır ve nitelikli projelerde görece faktör (sermaye ve emek) yoğunlukları üzerinde yansız bir etki meydana getirir¹⁵⁴. Yeni vergi politikalarında vergi tatilleri daha az başvurulan yöntem hâline gelmiştir. Çok az sayıda ülke doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarını daha fazla alabilmek için vergi tatili uygulamasına yönelmektedir. Çünkü serbest (footloose) firmalar vergi tatili uygulamalarına karşı oldukça duyarlıdır. Kısaca vergi tatilinin süresi bitince ve vergi yükleri artınca diğer ülke teşvik uygulamalarına göre kısa sürede yer değiştirebilmektedir. Bu ülkelerin neredeyse yarısında finansal rejim uygulamaları ile çok uluslu şirketler ülkeye çekilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde vergi tatili uygulaması yaygınlığını korumaktadır. Vergi tatili uygulamasında, gelir ve kurumlar vergileri başta olmak üzere birçok vergi türünün “erteleme” imkânı olduğundan dolayı uygulaması, sisteme dâhil edilmesi oldukça kolaydır.¹⁵⁵

İndirimli vergi oranı, günümüzde özellikle yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve uluslararası boyutta iktisadi faaliyetlerin bir merkez hâline gelebilmesi için vergisel tedbirler önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler hangi gelişmişlik düzeyine sahip olurlarsa olsunlar bu amaç doğrultusunda vergisel önlemleri rekabetin bir parçası olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda, vergi oranları rekabetin önemli bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada oran, herhangi bir iktisadi faaliyetin vergi dışı bırakılması ya da vergi

¹⁵³ Mintz, a.g.m., p. 9.

¹⁵⁴ Tekin, a.g.m., s. 305.

¹⁵⁵ Mustafa Duran, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, 2003, s. 39.

oranının sifıra düşebilecek kadar indirilmesini kapsar. Gelir ve Kurumlar Vergisi teşviki, şahıs veya kuruluşların gelirleri üzerine uygulanan vergilerin belli bir amaca dönük olarak tamamının veya bir kısmının muafiyete, istisnaya veya indirime tabi tutulmasıdır. Bu teşvik türünde, yatırım amacına dönük olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi (GKV) oranları daha aşağı düzeylere çekilmektedir. Bahsedilen oranları aşağı çekmede bir kaç farklı yöntem kullanılabilir. Bunlardan biri, genel vergi oranlarını aşağı çekmektir. Düşük oranlı bir GKV kendi başına bir teşvik etkisi yapar. Bu, yatırımcıların ellerinde daha fazla kâr tutmalarını sağlar. Kamu açısından ise kısa vadede gelir kaybı olmakla birlikte uzun dönemde ilave yatırım yapılması ve vergi yükünün hafiflemesi gibi nedenlerle vergi tabanının genişleyerek vergi gelirlerinde artış sağlaması beklenir.¹⁵⁶ Diğer bir yöntem ise düşük orandan sadece bazı sektör, bölge veya projelerinin yararlanacakları şekilde kademelendirilmesidir. Bu durumda indirimli orandan yararlananların kapsamı daraldığından, kamu açısından gelir kaybındaki azalma sınırlı kalır. Yatırımcılar açısından ise kapsamın daralmasıyla indirimden kaynaklanan ilave yatırımlar düşük düzeyde kalabilir. Bu teşvikin temel amacı, ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir. Bunun yanında, bu şekilde uygulanmakta olan vergisel teşvikle kısa dönemli sermaye kazançları normal vergi oranlarıyla vergilendirilirken uzun dönemli sermaye kazançları, kısa dönemli sermaye kazançlarına göre yaklaşık olarak yarı yarıya daha düşük vergi oranlarıyla vergilendirilmektedirler. Uzun dönemli sermaye kazançlarına getirilen bu ayrıcalıklı uygulama, yatırımcının fonları daha uzun bir süre için içerisinde tutmasını teşvik etmektedir. Ayrıca düşük oranlı vergilendirme belli bir süre ile sınırlandırılmışsa teşvik programındaki teşvik tasarrufu, vergi indirim oranına ve zararın ileriye taşınmasına bağlı olarak değişmektedir. İşletmeler, indirilebilir harcamalarını zararını ileriye erteleyebiliyorsa normal kurumlar vergisi oranına dönüldüğünde vergi tasarrufu sağlayacaktır.¹⁵⁷

Yatırım indirimi / vergi kredisi, başta yabancı yatırımcılar olmak üzere işletmelerin ayrıca önem verdiği bir avantaj sağlayan bir teşvik türüdür. Söz konusu teşvik, kazançlarından yatırıma ayırdıkları kısmını vergiye tabi tutmamayı öngörmektedir. Bir başka bir deyimle vergiye tabi olan işletme kazancının yatırıma harcanan kısmından vergi almamayı öngören bir vergi istisnasıdır. Yatırım indirim işletmenin yıllık vergi matrahından düşülür. Vergi borcu olan ve net yatırımda bulunan işletmeye bu vergisel teşvik sağlanabildiği gibi, ilk olarak yatırımı gerçekleştirmiş bir işletmenin vergiye tabi

¹⁵⁶ Duran, a.g.e., s. 37.

¹⁵⁷ Duran, a.g.e., s. 40.

kazanç elde ettikten sonraki vergi borçlarından da düşülebilmektedir. Gelir ve kurumlar vergisi yükümlülerine tanınan yatırım indirimi, yatırım yaptıktan sonra vergiye tabi gelir elde edemeyen işletmelerin vergi borcu olmadığı için, matrahtan düşülemediğinden yatırım maliyetinin azaltılması yönünde bir etki yapmaz. Yatırım indirimi yatırım maliyetini etkileyen vergisel teşvik önleimidir. Yatırım indirim kamu yatırımlarıyla beraber özel yatırımlarla da ekonomik kalkınmanın hızlanmasını sağlamak adına kullanılan bir yöntemdir. Bu fonksiyonun yanında yatırım indirimi ayrıca şu işlevler de sahiptir: Yatırım miktarlarını arttırmak, yatırımların belli büyüklüklerde gerçekleşmesini sağlamak, yatırımların ülke açısından önem arz eden yatırımlara kaydırılmasını sağlamak, yatırımların ülkedeki bölgeler arasında yönlendirilmesini sağlayarak dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek, istihdam düzeyini arttırmak ve kurumlaşmayı sağlamak.¹⁵⁸ Bazı ülkelerde yatırım indirimi sadece yatırımın yapıldığı yıl kullanılabilen bir şekilde ise de genelde kullanılmayan yatırım indirimi tutarları birkaç yıl sonraya aktarılabilmektedir. Böylece gelecekteki vergi yükümlülüğünün azaltılması amaçlanmaktadır. Şüphesiz bu uygulama ile yatırım indirimi daha teşvik edici bulunacaktır. Mesela Bulgaristan geri kalmış bölgelerde (işsizlik oranı ülke ortalamasının bir buçuk kat veya daha fazlası olan bölgelerde) yapılan yatırımlar için geçerli olan yatırım indirimi uygulamasında, kullanılmayan kısmın beş yıl süre ile kullanılabilmesine imkân tanımaktadır. İndiriminin bazı uygulamalarında, indirimin kullanılmayan kısmının nakit olarak iadesi de söz konusu olabilmektedir. Yatırım indiriminden faydalanan sermaye malı aynı zamanda amortisman da tabi ise bu durumda aynı yatırıma çifte teşvik tanınmış olur ve işletmeler için ayrı bir destek unsuru oluşmuş duruma gelir.¹⁵⁹ Yatırım indiriminin dışında yer alan diğer bir vergi teşvik türü de yatırım kredileridir. Yatırım kredisi, vergi öncesi kârın bir miktarının gelecek yıllarda yapılacak yatırım harcamaları için fon olarak tutulmasıdır. Bu tür bir teşvik özellikle hâlen vergi ödeyen işletmeler açısından önem taşımaktadır. Yatırım kredisinin süresi değişken ya da sabit olabilmektedir. Sabit yatırım kredisinde, bir yıl içerisinde yapılacak yatırım harcamalarının sabit bir yüzdesinin fon olarak ayrılabilmesi sağlanırken değişken yatırım kredisinde, yapılacak yatırım harcamalarının bir yılı aşması durumunda, bu aşan kısmın gelecek yıllara aktarılabilmeye olanak verilmektedir. Yatırım kredisinin teşvik edici etkisi, kısa vadeli yatırımlar üzerinde daha fazla olacaktır. Çünkü kısa vadeli yatırımlarla

¹⁵⁸ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 56.

¹⁵⁹ Fatih Savaşan, "Vergi Teşviklerin Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi", *Mevzuat Dergisi*, S. 107 (2006), s. 12.

sermayeyi daha çabuk devrettirmek yatırım kredisinden sık sık faydalanma imkânı sağlamaktadır.¹⁶⁰

Gümrük muafiyeti / KDV istisnası, vergisel teşvik araçları içinde diğer önemli teşvik araçları arasında yer almaktadır. Gümrük vergisi muafiyeti, yatırım süreci dâhil olmak üzere sermaye mallarının ithali sürecinde tahakkuk eden vergilerden kısmen veya tamamen muaf tutulmasıdır. Özellikle gümrük vergisi oranlarının yüksek olduğu dönemlerde sağlanacak gümrük muafiyeti yatırım maliyetlerinin düşürülmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca gümrük muafiyeti ile sermaye donanımları üzerindeki vergilerin kaldırılması yatırım maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır. İhracata yönelik üretimde kullanılan ithal girdilerin gümrükten muaf tutulmasında iki ana uygulama bulunmaktadır. Birinci uygulamada ithal edilen tüm girdiler gümrük vergisine tabi tutulur ancak ihraç edilen mamul ürünlerde kullanılan ithal girdilerin mamul ürün içindeki payı dikkate alınarak girdilerin ithali sırasında ödenen vergi tutarı iade edilir. İkinci uygulamada ise toplam satışları içinde ihracat payı yüksek olan seçilmiş bazı ihracatçıların ithal ettikleri girdiler için ödemeleri gereken gümrük vergileri ertelenir. Vergisi ertelenen bu girdiler iç piyasaya sunulan mallarda kullanıldığında vergilendirilirken ihraç edilen mallarda kullanılması hâlinde ise tamamen vergi dışı tutulur. Bu iki uygulamadan hangisinin tercih edileceği büyük ölçüde ilgili ülkenin vergi idaresi ile gümrük sisteminin gücüne bağlıdır. Vergi iade sisteminde ihraç edileceği varsayılan ürünlerde kullanılacağı gerekçesi ile vergiden muaf tutulan girdilerin yurt içi piyasaya sızması riski daha az olduğu için zayıf bir vergi idaresine sahip olan ülkeler için daha uygundur. Ancak ihracatçıların nakit akış yükünü artırması ve ihracata konu olan ürünler üzerindeki dolaylı vergi yükünü azaltmada gevşek olması bu uygulamanın olumsuz yönleridir. Vergileri ertelenen girdilerin ülke içindeki seyrinin takip edilmesi için önemli ölçüde bilgi gerektiren ve takibi yapan idarenin bu anlamda yükünü artıran erteleme sistemi ihracatçıları üzerindeki nakit akış yükünü büyük ölçüde ortadan kaldırırken sızma riskini artırır. Bu nedenle söz konusu uygulama güçlü bir muhasebe ve vergi idaresine sahip olan ülkeler için uygundur.¹⁶¹

KDV istisnası kapsamındaki teşvik süreci, sermaye malları üzerine tahakkuk eden KDV'nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu teşvikin KDV desteği kapsamına ve sermaye malları üzerindeki oranına göre etkinliği değişmektedir. Söz konusu istisna işletmeler şu açılardan ayrı bir önem arz etmektedir.

¹⁶⁰ Emen, a.g.m., s. 40.

¹⁶¹ Tekin, a.g.m., s. 308.

Eğer işletme toplam üretimin büyük bir kısmını ihraç ediyorsa satın alımlarla ödediği KDV'yi telafi edecek yurt içi arza sahip olmayacaktır. KDV'nin büyük miktarı makine ya da diğer sermaye malı alımında ödenecek olabilir. Dolayısıyla böyle durumlarda KDV işletme açısından önem taşımakta ve yatırımları etkilemektedir.¹⁶² Uluslararası çerçevede bakıldığında katma değer vergisinde varış ülkesi ilkesini uygulayan ülkeler ihracatçılar için katma değer vergisi oranını “sıfır” olarak belirledikleri için ihraç ürünlerinde kullanılan ithal girdiler için de bu türden bir uygulamaya gerek yoktur. Ancak vergi iade ödemelerinin çok zaman alması durumunda büyük ihracatçılar, ithal girdiler için ödedikleri vergiyi büyük bir zaman aralığı sonunda geri alabilirler ve bu nedenle nakit akışı sorunu ile karşılaşabilirler. Bu sorunu ortadan kaldırarak ihracatçıları desteklemek isteyen ülkeler, katma değer vergisinde de gümrük vergisi ertelenmesi uygulamasındakine benzer bir erteleme uygulamasına girişmektedir. Bu teşvik türünde de sızma riski ortaya çıkabileceğinden erteleme işlemini güçlü bir muhasebe ve vergi sistemine sahip olan ülkeler uygulayabilir. Avrupa Birliği'nin yaptığı düzenlemelere göre özel tüketim vergisi, KDV ve diğer dolaylı vergiler dışında, diğer üye ülkelerde ihracatta vergi iadesi veya indirim yapılamaz ve üye ülkelerden yapılan ithalatta fark giderici vergi konulması, komisyonun önerisi ve konseyin belli bir süre sınırlı, nitelikli çoğunlukla onaylanmış ön iznine bağlıdır.¹⁶³

Ar-ge indirimi, bu süreçte gerçekleştirilen teşvikler genel olarak tüm vergi ortamından tamamen bağımsız olarak değerlendirilmemektedir. Söz konusu teşvikler belirli bir sistem içerisinde uygulanmadığı sürece indirim ve avantajları ne kadar iyi olursa olsun tek başlarına yeterli olmamaktadır. Bu aşamada genellikle üç çeşit ar-ge politikası şekillenmektedir. Bunlar devlet ya da üniversitelerin gerçekleştirdiği kamu açısından yapılan ar-ge faaliyetleri, özel kesimin devlet fonları vasıtası ile yapmış olduğu ar-ge faaliyetleri ve bu konudaki diğer vergisel teşviklerdir. Kamu açısından yapılan araştırmalara ABD'deki ulusal laboratuvarlarda yapılan araştırmalar ya da CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi örnek olarak verilebilir.¹⁶⁴ Ar-ge harcamalarının ülke ekonomilerine yapmış olduğu olumlu etkisi ve dolayısıyla toplumun refah düzeyine olan katkısı konusunda ülkelerin daha bilinçli olması bu konuya ayrı önem vermelerine neden olmuştur. Bu nedenle ar-ge ve yenilikçi sistemin

¹⁶² Emen, a.g.m., s. 46.

¹⁶³ Tekin, a.g.m., s. 309.

¹⁶⁴ Guellec, Pottelsberghe, a.g.m., p. 4.

teşviki için mali tedbirlere başvurmak makroekonomik politikaların ayrılmaz bir parçası olmuştur.¹⁶⁵ Ar-ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri, firmalara yenilikçi bir faaliyet gerçekleştirmelerinin bir ödülü olarak ödeyecekleri vergileri azaltma fırsatı tanıyan teşviklerdir. Bunu yaparken de şartlı nitelikte veya belirli projelere yönelik olan diğer teşvik mekanizmalarından farklı olarak firmalara kendi tercih ettikleri projeleri uygulama imkânı tanımaktadır. Bu teşvikler iyi tasarlandıkları takdirde özel sektörün ar-ge yatırım seviyesini artırabilecek uygulamalardır. Ar-ge vergi teşviklerinde tutarlı bir politika izlenmesi, ar-ge vergi teşvikleri ile diğer ar-ge yatırım mekanizmaları arasındaki dengenin sağlıklı olmasını sağlar. Uygulanan vergi teşvikleri ile diğer yardım mekanizmalarının ar-ge harcamalarına oranlarının birbirine yakın olması birbirleri ile çelişen hedeflerin veya mükerrerliğin söz konusu olduğuna dair bir kanıt olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁶ Ar-ge vergi teşvikleri birçok ülkede kurumlar vergisi içerisinde yer almaktadır. Ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında vergi erteleme, vergi indirimi ve vergi kredisi mekanizmalarıyla bu teşviklerin işlediği görülmektedir. Bunlara ilave olarak genişletilmiş teşvikler (extended incentives) diye ifade edilen ve daha ziyade ar-ge çalışan personele ve yenilik (inovasyon) faaliyetlerinde yaşanan finansal nitelikte piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik bazı vergisel düzenlemeler de mevcuttur. Vergi ertelemeleri, ar-geye ilişkin bir verginin ödenmesinin ertelenmesine izin veren uygulamalardır. Vergi indirimleri, firmalara yaptıkları ar-ge harcamalarının % 100'ünden daha fazlasını vergi matrahlarından indirme imkânı sağlayan düzenlemelerdir. Bir başka deyişle vergi indirimi vergilendirilebilir gelire ulaşmak için brüt gelirden indirilen firmanın cari giderlerinin üstünde ilave miktarlardır. Vergi kredisinde ise firmalar ar-ge harcamalarının belirli bir yüzdesini ödeyecekleri vergiden düşebilmektedir. Bazı ülkelerde bu tedbirler bir karışım hâlinde uygulanmaktadır. Genişletilmiş teşvikler şunlardır: Ar-ge faaliyetlerinde çalışan personelin sosyal güvenlik kesintisinin (stopaj yoluyla gerçekleşen vergi kesintisinin) azaltılması yönündeki teşvikler söz konusu teşviklerdendir. Ayrıca ar-ge faaliyetlerinde işbirliğini özendirilmeye yönelik teşvikler, ar-ge yatırımlarının başlangıç aşamasında sermaye kazançlarına yönelik istisna, fonların yönetilmesinde KDV istisna, KOBİ'lere yönelik özel kurumlar vergisi oranı, öz sermaye ve risk sermayesinde özel bireysel

¹⁶⁵ Benk, a.g.m., s. 22.

¹⁶⁶ Kemal Çelebi, Hamza Kahrıman, "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Ar-ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırılmalı Analizi", *Maliye Dergisi*, S. 161 (2011), s. 35.

yatırımlar için teşvikle ve patentlerden elde edilen gelirlere yönelik vergi istisnası diğer genişletilmiş teşvikler arasındadır.¹⁶⁷

Zarar Mahsubu / Zararın İleriye Atılması, şirketlerin iştigal konusu kapsamında sahip olduğu cari dönem zararları genellikle gelecekte elde edilecek olan kârlardan indirilerek vergi yükümlüğünde azalmalar sağlanır. Zarar mahsubu sadece cari yıla ilişkin değil diğer yıllar ile ilişkili de olabilir. Çoğu ülkede mevcut birikmiş zararlar dört ya da beş yıl içinde elde edilecek kârlardan mahsup edilir ve bu durum ileriye yönelik zarar mahsubu anlamına gelmektedir. Yoğunlukla görülmemekle beraber önceki yıllara yönelik olarak zararların mahsup edildiği durumlar da söz konusudur. Bu tür zarar mahsubu vergi iadesini gerektirdiği için vergi idarelerince pek benimsenmemekte ve pek kullanılmamaktadır. Yıllara sarıh olarak düzenlenmiş ileriye dönük zarar mahsubu hakkı, yatırımların geri dönüşünü hızlandırır ve yabancı yatırımcılar için cazip bir ortam yaratır.¹⁶⁸ Genel olarak ülke vergi sistemlerinde, şirketlerde oluşan zararların kârlara mahsubunda mahsubu kabul etme, etmeme veya sınırlandırma şeklinde yaklaşımlar bulunmaktadır. Çoğunlukla uygulanan sistem ise zarar mahsubuna süre gibi bazı sınırlandırmaların getirilmesidir. Zararların kârlara mahsup edilmesi, ekonomik kapasite ve net vergileme ilkelerinin gereği olup vergi sistemlerinin tarafsızlığını geliştirir. Genellikle oluşan zararların ileriye doğru taşınabilmesine izin verilmekle birlikte bazı ülkelerde geriye doğru da taşınabilmesi mümkün olabilmektedir. Zararların mahsup edilmesi sürecinde bu dönemde oluşan zararlar geçmiş yılların kârlarından mahsup edilebilmekte ve böylelikle geçmiş dönemlerde ödenen vergilerden bir geri ödeme söz konusu olabilmektedir. Bu da mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini azaltmaktadır. Söz konusu yöntemi savunanlara göre bir yatırım kararı verilmesinde, gelecekte oluşabilecek zararların geriye taşınabilmesi yoluyla yatırımların verimliliği artırılmak suretiyle karar vericiler üzerinde olumlu etkisi olacaktır. Karşı görüşte olanların temel savı ise böyle bir düzenlemenin devlet bütçesi üzerine ek yükler getireceğidir. Bu endişeler nedeniyle yöntemin uygulanmasına genellikle izin verilmemekte veya finansal kriz dönemlerinde olduğu gibi ekonomiyi stabilize etmek için geçici olarak izin verilmektedir. Bu dönem oluşan zararların ileriye doğru taşınabilmesi ise birçok ülkede uygulanan yaygın bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulanmasının devlet bütçesine sınırlı bir etkisi olup geçmiş dönem beyannamelere gitme gerekliliği

¹⁶⁷ Çelebi, Kahrıman, a.g.m., s. 36.

¹⁶⁸ Mehmet Aktaş, *Uluslararası Transfer Fiyatlandırması ve Türk Vergi Mevzuatında Uygulanma Olanakları*, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2004, s. 66.

olmadığından uygulaması daha basittir. Ancak çoğu ülkede mahsup için belirli süre şartları vardır. Süre sınırlandırmasının temel nedeni ise şirketlerin uzun süreler boyunca zarar etmek amacıyla kurulmadığıdır. Suiistimalleri önlemek amacıyla yönetsel endişeler vardır. Diğer bir yapılan sınırlandırma ise şirket faaliyetinin ve sahiplik yapısının değiştirilmesi hâlinde zarar mahsubunun yapılamayacağı hususundadır.¹⁶⁹ Bunların yanı sıra şirketlerin faaliyet konusu dışında veya işletme hisse paylarının değişmesi durumunda da mahsup yapılamayacağına ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır. Sahipliğin değişmesinde hisselerin veya oy hakkının veya her ikisinin de değişmesi şeklinde belirlemeler yapılmaktadır. Mesela Avustralya’da süreye ilişkin sınırlandırma olmamasına rağmen faaliyetin veya sahipliğin değişmesinde mahsup yapılamayacağına ilişkin sınırlandırma bulunmaktadır. Zararların ileriye doğru taşınmasına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra bazı ülkelerde geriye doğru da taşıma mümkündür. Belirli koşullar altında, mesela Kanada’da 3 yıl, ABD’de 2 yıl, Almanya, İrlanda ve İngiltere’de 1 yıl geriye taşıma söz konusu olabilmektedir. Bu genel düzenlemeler ile birlikte yaşanan gerek ulusal gerekse küresel finansal krizler nedeniyle geçici olarak da olsa ekonomiyi stabilize edebilmek amacıyla geçici geriye doğru taşımalarının söz konusu olduğunu gözlemlenmektedir. Mesela ABD’de 2008 ve 2009 yılları net faaliyet zararları 5 yıl süreyle, Hollanda’da 2009, 2010 ve 2011 yılları zararları için her yıl 10 milyon Avro tutarında olmak üzere 3 yıl süreyle geriye doğru mahsuba izin verilmiştir.¹⁷⁰ Son yıllarda yaşananlardan şirketlerin bilançolarında yer alan ve çoğu durumda da ileride elde edilecek olan kârlardan mahsup edilmek üzere devreden zararların arttığı ve bu artışın ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinden sonra daha da ivmelendiği anlaşılmaktadır. Dünyadaki çeşitli vergi rejimlerinde, zararların vergi matrahından mahsup edilmek üzere taşınması istisnai durumlarda reddedilebildiği gibi genellikle mümkündür. Hatta geriye dönük zarar mahsubunun talep edilebildiği uygulamalarla bile karşılaşılmaktadır. Bu tür uygulamaların amacı, risk alan mükelleflerin faaliyetleri sonucunda doğan zararların vergi yükünü eşitleyecek şekilde kullanılmasına imkân sağlamaktır. İleride doğacak zararların geriye dönük olarak mahsup imkânı ciddi bir avantaj yaratmakta ve bu durumun bilinmesi yatırımcılar üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Fakat zarar taşıma çoğu ülkede çeşitli kurallara bağlanmak suretiyle sınırlandırılmaktadır. Mesela Türkiye’deki şirketlerin devreden zararlarını mahsup etme imkânı beş yıl ile sınırlıdır. Devralınan şirketlere ait

¹⁶⁹ Ali Beylik, “Uluslararası Vergi Planlamasında Şirket Zararlarının Kullanılması”, *Yaklaşım Dergisi*, S. 229 (2012), s. 4.

¹⁷⁰ Beylik, a.g.m., s. 5.

zararların taşınmasında ise kurumlar vergisi beyannamesinin son beş yılda verilmiş olması, devrolan şirketin faaliyetlerine devam etmesi ve mahsup edilecek zarar toplamının devrolan kurumun öz kaynaklarını aşmaması gerekmektedir. Diğer yandan dünyadaki farklı vergi rejimlerinde, işletme sahibinin veya faaliyet konusunun değişmesi gibi durumlarda da zarar mahsubu sınırlandırılabilir. Bunun gibi durumlar kanun yapıcılarının zarar mahsubunu sadece ekonomik olarak o zarara katlanan kişiye sağlama veya zarar eden işletmelerin faaliyetlerine devam konusunda cesaretlendirmeme amacından kaynaklanmaktadır. Ancak devreden zararların vergi matrahının tespitinde dikkate alınması için getirilen sınırlandırmalar işletmelerin muvazaalı işlemlere yönelmesine sebep olabilmektedir. Şüphesiz ki bu tür girişimler vergi kanunlarının getiriliş amacıyla çelişmektedir.¹⁷¹ Bu nedenle zararların kullanılmasına ilişkin geliştirilen yapılarda, zararın taşınmasıyla ilgili vergi kanunlarının getirilmesindeki amaç ve gerekçeler dikkate alınmalıdır. Bu şartlar altında zararların mahsubu ya da diğer bir ifadeyle ileriye taşınabilmesi hâlinde devlet mükellefin kârına da zararına da ortak olmaktadır. Yani vergi yoluyla kâra ortak, zararları mahsubu yoluyla zarara ortak olunması şeklinde düşünülebilir.¹⁷²

Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere yönelmesi, tercih edilmesi sürecinde vergisel avantajların önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Genellikle bu avantajlar vergi tatili / vergi muafiyeti, indirimli vergi oranı, yatırım indirimi / vergi kredisi, gümrük muafiyeti / KDV istisnası, ar-ge indirimi ve zarar mahsubu ya da zararların ertelenmesi şeklinde kullanılmaktadır. Yatırımcıya önemli derecede fayda sağlayan söz konusu bu vergisel avantajların uygulamaları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Ayrıca ekonomik kalkınma planları kapsamında vergi teşviklerinin yatırımcıya yansımaları sürecinde de değişiklikler görülebilmektedir. Bu kapsamda çeşitli ülkelerde yabancı yatırımcılara fayda sağlayan vergi avantajlar incelenecek olursa aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere değişik uygulamalar söz konusu olmaktadır.

¹⁷¹ <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-nihat-sonmez.pdf>. (19.09.2016)

¹⁷² Özhan Uluatam, *Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1971, s. 34.

Tablo 5: Çeşitli Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Katkı Sağlayan Vergisel Avantajlar

Ülkeler	Vergi Tatili / Vergi Muafiyeti	İndirimli Vergi Oranı	Yatırım İndirimi / Vergi Kredisi	Gümrük Muafiyeti / KDV İstisnası	Ar-ge İndirimi	Zarar Mahsubu / Zararın İleriye Atılması
A.B.D.	X	X	X	X	X	X
Japonya	X		X		X	X
Çin	X	X	X	X	X	
Almanya	X		X	X	X	X
İngiltere	X	X			X	X
Rusya		X		X	X	X
Hindistan	X	X	X		X	X
Güney Kore	X		X	X	X	X
Brezilya	X	X	X	X		X
İrlanda	X	X	X		X	X

Kaynak: *Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey*, Geneva: UNCTAD, 2000.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, birçok ülkede yabancı yatırımları da cazip hâle getirmek için vergisel avantajlar hususunda farklı uygulamalar söz konusudur. Bu kapsamdaki talebin artırılması için vergi teşvikleri yoğun olarak kullanılmaktadır ve ilgili uygulamalar ülke özelinde değerlendirilebilir:

ABD: Ülkede yabancı yatırımcılar açısından çeşitli vergisel avantajlar sunulduğu gözlemlenmektedir. ABD'nin kuruluşundan beri eyaletler vergi alma haklarını devamlı olarak muhafaza etmişler, federal yönetim de bu hakkı devamlı olarak tanımıştır. Ancak eyaletlerin vergilendirme yetkilerine anayasa ile bazı sınırlamalar getirilmiştir. Eyaletler vergilendirme yetkilerini sınırları dışında kullanamaz, eyaletler arasındaki ticarete karışamaz çünkü ABD bir serbest ticaret bölgesidir. Ayrıca vergilendirmeyi ırk, din ve milliyet gibi ayrımlara göre yapamazlar. Eyaletlerin tahsil ettikleri vergiler, gelir, kurumlar, satış ve emlak vergileridir. Mükellefler, eyalet kişisel gelir vergisi beyannamelerini düzenlemek için önce federal kişisel gelir vergisi beyannamelerini düzenler.¹⁷³ Eyaletin tahsil ettiği gelir vergisine ilaveten, mahalli yönetimler de eyalet kişisel gelir vergisi matrahı üzerinden düşük oranlı gelir vergisi almaktadır. Çoğu eyalet,

¹⁷³ İhsan Cemil Demir, "ABD Vergi Sistemi ve Gelir İdaresi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C. X, S. 10 (2008), s. 280.

federal kurumlar vergisinden ayrı olarak şirketlerin gelirleri üzerinden eyalet indirimli kurumlar vergisi alır. Hâlen 44 eyalette şirket gelir vergisi tahsil edilmektedir. Verginin oranı bazı eyaletlerde artan oranlı iken bazılarında sabit oranlıdır, Mesela Virginia % 6, Maryland % 7, DC % 9,97. Yatırım indirimi olarak bazı eyaletler yatırımları kendilerine çekmek için şirket gelirlerine özel “Tiebout Modeli” olarak da adlandırılan vergileme rekabet sistemi uygulamaktadır. Ayrıca kurumlar vergisinden gayrimenkul satış zararları, ücret giderleri, tamir ve bakım giderleri, şüpheli alacaklar, kira giderleri, vergiler, faiz giderleri, amortisman giderleri, reklam giderleri, çalışanlara ait sosyal güvenlik giderleri, bağış ve yardımlar, kuruluş ve organizasyon giderleri ve dönem zararları indirim konusu yapılabilmektedir. ABD’nin ithal ettiği mallara uygulanan gümrük vergisi oran veya miktarları Uyumlaştırılmış Tarife Sistemi (HTS) ile tespit edilmiş bulunmaktadır. İthalatçının ödediği vergiler 2003 yılı basından itibaren İç Güvenlik Bakanlığına bağlı olarak görev yapan gümrük idarelerince tahsil edilmekte ve bütçe geliri olarak federal hazineye yatırılmaktadır. Söz konusu tarifeye ilişkin olarak gümrük muafiyeti ve KDV istisnası uygulanan tarifeler de bulunmaktadır.¹⁷⁴ Ar-ge amaçlı taşınabilir özel mülkiyet, yarı iletken imalat sanayi makine ve donanımı, bilgisayar sistemleri, uçak, temiz yakıt kullanan araç ve internet hizmetlerinde kullanılan taşınabilir özel mülkiyet için de düşük oranlı vergi uygulayabilmektedir. Girişimci ve teknoloji bölgelerinin bulunduğu eyaletlerde tespit edilen 56 girişimci bölgesinde 30 ay içinde 15 milyon doları tutarında yatırım yaparak 50 kişilik istihdam yaratan şirketler ilk yıl % 80, takip eden 10 yıl boyunca da % 60 oranında gelir vergisi matrahı tutarından vergi iadesi alabilmektedir. Bununla birlikte yatırımcı, 50 kişinin üzerinde istihdam sağlaması durumunda ise vergi iadesi oranını müzakere edebilmektedir. 100 milyon dolarlık yatırım ve 200 istihdam söz konusu ise yapılan yatırımın % 5 nispetindeki kısmı gelir vergisi iadesi yapılabilmektedir. Ayrıca yaratılan yeni ve tam gün istihdam için üç yıl içinde her bir istihdam başına 500 dolar karşılıksız yardım da sağlanmaktadır. 13 adet teknoloji bölgesinde ise yerel idarelerin uyguladıkları vergi istisnaları başta olmak üzere çeşitli teşvik imkânları mevcuttur.¹⁷⁵ Bu teşviklere ilave olarak vergi tatili uygulaması da söz konusu olup ilk olarak 1997 yılında New York eyaletinde hayata geçirilmiştir. Vergi tatili, literatürde bir verginin geçici olarak oranının indirilmesi ya da uygulamadan kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Vergi tatilleri genellikle herhangi bir iş kolunu ya da sektörü teşvik amacıyla hükümetler

¹⁷⁴ Demir, a.g.m., s. 282.

¹⁷⁵ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer>, s. 2. (19.09.2016)

tarafından uygulanmaktadır. Vergi tatili kapsamına genellikle satış üzerinden alınan vergiler girmektedir. ABD vergi uygulamasında satış vergileri merkezî hükümet tarafından değil, eyalet hükümetleri tarafından toplanılmakta ve eyalet bütçesine dâhil olmaktadır. Dolayısıyla da bu konuda vergi tatiline gitme yetkisi eyalet hükümetlerinin yetkisi altındadır. 2005'te 12 eyalette uygulanmış olan vergi tatili 2006 yılında ise 15 eyalette (Alabama, Connecticut, District of Columbia, Florida, Georgia, Iowa, Maryland, Massachusetts, Missouri, New Mexico, North Carolina, South Carolina, Tennessee, Texas, ve Virginia) uygulanmaktadır.¹⁷⁶

Japonya: Ülkede hem merkezî hem de yerel idareler tarafından toplanan vergiler bulunmaktadır. Ulusal düzeydeki gelir üzerindeki vergilerden gelir vergisi şahıslar; kurumlar vergisi ise şirketler için uygulanmaktadır. Ayrıca şirketler ve şahıslar vilayet yurttaş vergisi, işletme vergisi ve belediye yurttaş vergisini ödemekle de yükümlüdür. Bu yerel vergilerin ilk ikisi vilayet idareleri, belediye yurttaş vergisi ise belediyelerce tahsil edilmektedir.¹⁷⁷ Ulusal Vergi İdaresi (National Tax Administration), vergi kanunlarının uygulaması, vergilerin tahakkuk ve tahsilatından sorumludur. NTA bu uygulamayı denetimler, vergi danışma hizmetleri ve yoğun halkla ilişkiler faaliyetleri ile bütünleştirmek suretiyle yürütmektedir. Bunlara ek olarak Ulusal Vergi İdaresi (NTA), yapılan işlemlerin doğruluğunu vergi mevzuatına göre yeniden gözden geçirmek için vergi mükelleflerince yapılan başvuru karara bağlayan özel bir organizasyona da sahiptir. Bu organizasyon “Ulusal Vergi Mahkemesi”dir.¹⁷⁸ Japonya vergi sisteminde muafiyet ve istisnalar da söz konusudur. Bunlar ayda 100.000 Japon Yeni’ni geçmeyecek borç karşılıkları, yıllık olarak 10.000 Japon Yeni’ni geçmeyecek şekilde üretimden çalışanlara hediye, hibe şeklinde işletmeden çekilen değerler, ticari mallardan yapılan indirimler, çalışanlara verilen barınma ihtiyaçları, yılda olarak 5.000 Japon Yeni’ni geçmeyecek felaket, hastalık gibi olağanüstü durumlara istinaden verilen bağışlar, çalışanlara ait olarak düzenlenen makul miktardaki sosyal etkinlik giderleri, hayat sigortası ya da doğum iznindeki memurun yerine çalıştırılan kişilerin ayda 300 Japon Yeni’ni geçmeyen sigortaları, çalışan hatalarından kaynaklanan kazalara istinaden ödenen tazminatlarıdır.¹⁷⁹ Japonya’da muafiyetler genellikle vergi mükellefine asgari geçimini sürdürebilmek için

¹⁷⁶ Müjgan Karyağdı, “ABD Uygulamasında Vergi Tatili”, *Yaklaşım Dergisi*, S. 170 (2007), s. 251.

¹⁷⁷ Öz, Vural, a.g.m., s. 113.

¹⁷⁸ Scrhai Richupan, “Japon Vergi İdaresinin Genel Görünümü”, çev. Emin Taylan, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 70 (1987), s. 72.

¹⁷⁹ <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/03/jp-en-taxation-in-japan-201511.pdf>. (17.09.2016)

gerekli geliri sağlamak, vergi yükünü, mükellefin ailevi durumuna göre ayarlamak, alt gelir dilimlerine uygulanan efektif vergi oranlarında hafif bir müterakkilik (artan oran) sağlamak üzere uygulanmaktadır. Ayrıca yeni yatırımların vergi dışı bırakılması ve tüketim sırasında alınan vergilerin yeni üretilmiş dayanıklı tüketim mallarında düşük oranlarda uygulanması da yeni yatırımları teşvik eden bir durumdur. Teknik gelişmeyi sağlamak için araştırmaya yönelen harcamaların doğrudan doğruya zarar hanesine geçirilmesi kabul edilmiştir. İhracatın teşvik edilmesi çerçevesinde vergiye tabi gelirlerden ihracattan elde edilen gelirlerin belirli ölçülerde indirilmesi şeklinde uygulanan teşvik önlemleri, daha sonraki yıllarda uluslararası rekabet açısından Japon mallarına önemli avantajlar sağlamıştır.¹⁸⁰ Enerji kaynaklarının ekonomik olarak faal hâle getirilmesi amacı ile makine ve donanımın satın alınmasında % 5,25 ile % 7 arasında yatırım indirimi uygulanmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren, dış satım yanında, yurt dışında yapılacak yatırımları özendirmeye başlamıştır. Dünyada ilk kez sermayenin dışa gönderilmesi özendirilmektedir. Uygulama, belirli ülkelerde yatırım yapan Japon kuruluşlarının yatırım yapılan yere ve yatırım konusuna göre yatırım tutarının % 10'u, % 20'si, % 40'ı ya da % 100'ü kadar karşılık ayırmalarına izin verilmesi biçiminde olmaktadır. Bu karşılıkların süresi yabancı ülkedeki kuruluşun oluşunu izleyen altı yıl için geçerli olmaktadır. Araştırma ve geliştirme harcamalarının özendirilmesi ve desteklenmesi Japonya'da her zaman söz konusu olmuştur. Uygulanan vergi indirimi harcamalardaki artışın % 20'si kadar olup kâr üzerinden ödenen verginin % 10'u ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanında ileri teknoloji çalışmalarına da ayrıca destek sağlanmaktadır. Biyoteknoloji, elektronik gibi alanlarda yatırım yapan kuruluşlar satın aldıkları makine ve donanımın satın alma fiyatının % 7'sine eşit oranda vergi bağıışıklıklarından faydalanmaktadır.¹⁸¹ Yatırımcının ticari faaliyetleri çerçevesinde oluşan zararların indirilmesi, ileriye ötelenmesi de söz konusudur. Oluşan zarar aynı zamanda ilerideki yıllarda ödenmesi gereken vergi ile de mahsup edilebilmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler dâhil belirlenen sınırlar çerçevesinde zararlar için 9 yıl mahsup imkânı olabilmektedir. Ayrıca mali dönemde oluşan zararların geriye alınması da imkân dâhilindedir. Japonya'nın kurumlar vergisinde cari yılda oluşan zararı geçmiş yıl kârı ile netleştirilebilmektedir.¹⁸² Yatırımların geliştirilmesine yönelik olarak yeni yatırımlara getirilen istisnalar da bulunmaktadır. Yatırıma özel olarak % 30 özel amortisman oranı hakkı ya da kazançlarına % 3 istisna sağlanmaktadır. Yine yapılan

¹⁸⁰ Günay, a.g.m., s. 137.

¹⁸¹ Günay, a.g.m., s. 143.

¹⁸² <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/03/jp-en-taxation-in-japan-201511.pdf>. (17.09.2016)

yatırımlara ait makine ve donanım satın alımlarına % 20 özel amortisman oranı hakkı ya da kazançlarına % 7 istisna sağlanmaktadır. Bu yatırımlardan sağlanan avantajlar 31 Mart 2017 tarihine kadar devam edecektir. Yatırımların faaliyet merkezlerinin “Bölgesel Kalkınma Kanunu” çerçevesindeki lokasyonlara yapılması durumunda ise 31 Mart 2017 tarihine kadar yapılan yatırımlar için maliyet bedellerinin % 7’si, 31 Mart 2018 tarihine kadar yapılması durumunda ise maliyet bedellerinin % 4’ü istisnadan faydalanabilecektir.¹⁸³

Çin: Çin’de Dünya Ticaret Örgütü katılımı sonrası önemli vergisel düzenlemeler yapılmış ve yabancı sermaye açısından da avantajlar sağlayacak atılımlar gerçekleşmiştir. Kurumlar vergisi oranı ortak girişimler için % 15 olarak belirlenmiş ve bu girişimlerden sağlanacak kazançlara bir takım muafiyetler de getirilmiştir.¹⁸⁴

İşletmeler, kârlılığa başladığı yıldan başlayarak 2 yıl vergi muafiyeti uygulanmakta olup sonraki 3 yıl için ise % 50 indirimli kurumlar vergisi sağlamaktadır. Bu vergi avantajından işletme süresi 10 yıl ve üzeri olan yatırımlar faydalanabilmektedir. Ayrıca petrol, doğalgaz, nadir bulunan madenler, değerli metaller çerçevesindeki yatırımlar için hükümetin ilave destekleri söz konusudur. Yatırımcının yeniden yatırım yapması, şirketten elde ettiği kârı tekrar şirkete koyması, sermaye arttırması durumunda ise önemli bir vergi kredi imkânı yaratılmaktadır. Bu yatırımın değeri üzerinden ve daha önce alınmış olan gelir vergisinin % 40’ı geri iade edilmek sureti ile yatırımcıya vergi avantajı sağlanmaktadır. Bu süreçte yabancı yatırımcının işletmesinin 5 yıldan az süre işle kurulmamış olması şartı aranmaktadır. Yabancı yatırımcı Çin sınırları içerisinde ileri teknolojiye sahip, ürün gamını genişleten, ihracatçı firma olarak yatırım yapması durumunda, yatırım yapılan tutara denk gelen ve alınmış olan kurumlar vergisinin % 100’ü iade edilmektedir¹⁸⁵. Yine yeni kurulan yabancı şirketlerin mevcut yıldaki ihraç ürünlerin üretim değer artışı toplam üretim değerinin % 70’ine ulaşan yatırımları için kurumlar vergisinden muafiyet ve istisna sürelerinin bitmesinden sonra kurumlar vergisi yarı oran olarak uygulanmaktadır. Yabancı yatırımların teşvik edilmesine yönelik olarak 01 Temmuz 1999 tarihinden itibaren yapılan ihracata ait katma değer vergisinin iade uygulamasına başlanmıştır. Ar-ge kapsamında bilimsel araştırma, enerji kaynaklarını

¹⁸³ <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Japan-Corporate-Tax-credits-and-incentives>. (17.09.2016)

¹⁸⁴ Benk, a.g.m., s. 6.

¹⁸⁵ <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Cin-Halk-Cumhuriyetindeki-Devlet-Destekleri.pdf>, ss. 3-4. (17.09.2016)

geliştirme, ulaşım projeleri, ormancılık, tarım ve hayvancılık üretiminin arttırılmasına yönelik teknolojilerin geliştirilmesi için kullanılan özel izne tabii teknoloji yatırımları için kurumlar vergisinden özel indirim ve oran olarak % 10 vergi uygulaması söz konusudur. Yine ar-ge kapsamında Çin sınırları içerisinde gerçekleştirilen harcamaların bir önceki yıla göre artış oranı % 10 olarak değişim göstermesi durumunda ilgili giderlerin % 50'si indirilebilir. Ayrıca ar-ge masraflarının gelir vergisinden indirim konusu yapma seçeneği de bulunmaktadır. Teşvik edilen ve sınırlaması olan alanlarda yatırım yapmış olan yabancı firmalar, ar-ge merkezleri ileri teknoloji ve ürünleri ihracata dönük olan yabancı firmaların teknik yenilenmelerinde ithalat ve ara vergilerde muafiyet sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu firmalar hâlihazırda onaylanmış iş alanları dâhilinde olmak şartıyla ülke içerisinde üretilmeyen ya da ülke içerisinde üretilmesine karşın özellikleri gereği istenen kalite düzeyini sağlayamayan ürünlerin üretilmesi için kullanılan makine ve donanımların yedek parçalarının ithalatı için de ithal vergisi ve ara vergilerden muaf tutulmuştur.¹⁸⁶ Çin'de genel katma değer vergisi oranı % 17 olup bazı malların satışı ve ithali % 13 oranında vergiye tabidir. Ayrıca KDV istisnası uygulanmakta olup şu ürünler için ağırlıktadır: Tarımsal üreticilerin kendi ürettikleri tarımsal ürünlerin satışları, hamileliği önleyici cihaz ve ilaçlar, antika kitaplar, doğrudan bilimsel araştırma, deney ve eğitim amacıyla kullanılmak üzere ithal edilen madde ve cihazlar, yabancı devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan yardım olarak bedelsiz temin edilen madde ve cihazların ithali, işleme ve montaj sözleşmeleri gereği ve telafi edici ticaret nedeniyle ithal edilmesi gereken makineler ve cihazlar, özörlülerin kullanımı için kurumlar tarafından ithal edilen cihazlar. İhracat yapan yatırımcılara yönelik olarak katma değer vergisi sıfır düzeyine indirilmiş, ihracat malının üretiminde kullanılan katma değer vergilerinin de iade sürecini oluşturmuştur. Bununla birlikte Çin, Dünya Ticaret Örgütü'nün dış ticaret sürecinde anti-dumping kurallarını da uygulamaktadır.¹⁸⁷

Almanya: Ülke yatırımların arttırılması ve iyileştirilmesi için birçok bölgesel, federal vergisel avantajlara yönelik düzenlemeler yapmıştır. Yatırımcının vergi yükünü azaltan yönetim, gelirin elde edilmesi sırasında yapılan harcamalar, sağlık harcamaları, sigorta ve benzeri harcamalar indirim konusu yapılabilir. Ayrıca kurumlar vergisinde istisna ve muafiyetler bulunmaktadır. Özel ekonomik bölgeler ve eyaletler dâhil olmak

¹⁸⁶ <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Cin-Halk-Cumhuriyetindeki-Devlet-Destekleri.pdf>, ss. 5-6. (17.09.2016)

¹⁸⁷ Yifu Lin, a.g.m., p. 27.

üzere, tahakkuk eden verginin sınırlı bir süre için ertelenmesini sağlayacak şekilde vergi tatili uygulaması da teşvik sisteminde yer almaktadır.¹⁸⁸ 1990'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında % 40 civarında olan kurumlar vergisi ikili yapısı da kaldırılarak % 25'e düşürülmüştür. Bu da yatırımcılar için önemli bir avantaj yaratmakta olup kâr paylarının vergilendirilmesinde de temettünün yarısı ile bu sürece önemli bir katkı sağlanmıştır.¹⁸⁹ Almanya'da sektörel ve bölgesel esasta özel teşvikler mevcut olup vergi politikaları bakımından en önemli teşvik unsuru, yatırım amacıyla elde edilen ekonomik kıymetlerin daha kısa sürede amorti edilmesine imkân sağlayan hızlandırılmış amortismandır. Söz konusu destek yatırımcıyı destek kapsamında işletmelerin daha yüksek miktarlarda amortisman indirimi hakkından yararlanmalarına olanak sağlamaktadır. Yatırımlara yönelik olarak yatırım indirimi sağlayan destekler yatırımın konusuna ve projenin gerçekleşeceği bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca bu desteği alabilmek için yaratılan istihdamın proje bitiminden sonra 5 yıl boyunca devam ettirilmesi gerekmektedir. Genel olarak yatırım indirimine konu olacak yatırımlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir: Üretim tesislerinin kuruluşu, genişletilmesi, yeniden yapılandırılması ya da temel rasyonalizasyon / modernizasyonu, kapatılmış ya da kapatılması düşünülen bir üretim tesislerinin pazara uygun olarak alınması ve tele-commuting (evden çalışmak) ile ilgili iş fırsatlarının yaratılması. Bunların yanında yatırımcı % 25'ten az olmamak kaydı ile uygun bir sermaye koymalı ve projenin 36 ay içinde sonlandırılması gerekmektedir. Ayrıca yatırım yardımları bölgesel temelde % 10-% 25 arasında değişebilmektedir. KDV, mal ve hizmet teslimlerinde ödenmekte ve önemli derecede istisnalar barındırmaktadır. KDV istisnası ise yapılan ihracatlarda Avrupa Birliği içerisinde yapılan ihracatlarda, uzun süreli kiralamalarda oluşan kira gelirlerinde (10 yıl), işletmenin sosyal giderleri olarak kabul edilen teslimlerinde söz konusudur. Genel oran % 19 olmakla birlikte gıda ve benzeri ürünlerde % 7, bazı zirai kazanç sahiplerine ise % 5,5 olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰ Ar-ge teşvikleri konusunda da Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı kapsamında önemli destekler sağlanmaktadır. Araştırmada kullanılan makinelerin % 20'sini karşılamaktadır. Ayrıca yeni bir teknoloji üretilmesi durumunda fizibilite çalışmalarının % 90'ını, ar-ge harcamalarının % 75'ini ve imalat-pazarlama harcamalarının % 80'ini karşılamaktadır.¹⁹¹

¹⁸⁸ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, ss. 160-169.

¹⁸⁹ Ali Değirmendereli, "Vergi Reformu 2000 (Steuerreform 2000), Vergi İndirimleri Konusunda Almanya'daki Gelişmeler", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 181 (2003), s. 117.

¹⁹⁰ "Almanya'da Kurulan Şirketler İçin Verilen Teşvikler", *KPMG Almanya Rehberi*, Köln: Türk-Alman Sanayi Odası, , 2004, s. 11.

¹⁹¹ Eker, a.g.e., s. 76.

Üretim yapacak yatırımcılar dâhil yüksek seviyedeki teknolojiye sahip projeler de önemli ölçüde desteklenmektedir. Fizibilite aşamasından hazır mamule kadar geliştirme projeleriyle yazılım alanındaki projeler teşvik kapsamına girmektedir. Projelerin onayı alındıktan sonra ayrıca % 25 endirekt proje maliyetlerinin karşılanması da sağlanmaktadır. İşletmeler cari yılda oluşan 1 milyon Euro'yu aşmayan zararlarını da herhangi bir zaman sınırlaması olmadan ilerideki yıllarda mahsup edebilme imkânına sahiptir. Fakat mahsup edilecek zarar 1 milyon Euro'yu geçerse en fazla % 60 oranında kullanılabilir. Ayrıca işletmeler, bir yıldan fazla olmamak kaydı ve yine 1 milyon Euro'dan fazla olmamak şartı ile oluşmuş zararlarını geçmiş yıl zararı olarak mahsup edebilmektedir.¹⁹²

İngiltere: Ülkede vergi sisteminde gelir vergisinin payının % 26, kurumlar vergisinin payının % 7 olduğu ve dolayısıyla, vergi gelirlerinin % 33'ünün gelir üzerinden alınan vergilerden oluştuğu görülmektedir. Birleşik Krallık vergi sisteminde millî sigorta katkıları özellik göstermektedir. Esasen bir vergi olmamakla birlikte bir vergi gibi değerlendirilmekte ve vergi gelirlerinin % 18'i millî sigorta katkılarından oluşmaktadır. Buna göre toplam vergi gelirlerinin % 51'i doğrudan vergi niteliğinde olan bu üç kalemden oluşmaktadır. Bu bileşimde katma değer vergisinin payı % 17, özel tüketim vergisinin payı ise % 8'dir. Gelir vergisinde ve kurumlar vergisinde istisna ve muafiyetler uygulanmaktadır. Ayrıca indirimli kurumlar vergisi 1.500.000 Sterlin'i geçen tüm kazançlara uygulanmaktadır. Bunun yanında Birleşik Krallık'ın kıta sahanlığında petrol çıkarma faaliyetleri veya petrol haklarından elde edilen gelir ve kazançlar tahakkuk etmesi durumunda söz konusu gelirden elde edilecek kârlar için uygulanacak kurumlar vergisi oranı % 19'dur. Kurumlar vergisine tabi olan kârlar ticaret, yatırım ve sermaye kazançları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Ticari zararlar, o dönemdeki elde edilen kârdan mahsup edilmek üzere bir yıl geriye doğru veya süresiz bir şekilde ileriye doğru yürütülebilir. Ar-geye yönelik fabrika, makine ve binaya ilişkin sermaye harcamaları, ar-ge indirimi kapsamında değerlendirilerek vergilendirilebilir gelirden doğrudan indirilebilir. Genel yönetim giderleri ve ar-ge harcamaları vergilendirilebilen gelirden tamamen indirim konusu yapılabilir. Küçük ölçekli ve büyük ölçekli işletmeler için farklı esaslarda ar-ge indirimi uygulanmaktadır.¹⁹³ Ar-ge harcamaları ve bu kapsamda organize sanayi bölgelerindeki işletmelerin tamamı, makine donanım maliyetlerinin % 25'i kurumlar

¹⁹² <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/EN/Invest/Investment-guide/Incentive-programs/R-and-d-incentives/r-and-d-grants-in-germany.html>. (22.08.2016)

¹⁹³ Kaplan, a.g.m., ss. 144-149.

vergisi matrahından indirilebilmektedir. İmalat ve hizmet projelerinde ise yeni teknoloji kullanımı ile ilgili olarak eğitim giderlerinin % 40'ı bölgesel seçici yardımlar adı altında eğitim yardımı olarak sağlanmaktadır. İngiltere'de işletmelerin yeni teknoloji araştırmaları içeren ileri teknoloji programları, teknoloji örgütleri ve resmi araştırma kurumlarınca gerçekleştirilen sınıai işbirliği projeleri, sınıai ihtiyaçlar ile ilgili olarak firmaların üniversiteler ile ortaklaşa çalışmalarını teşvik eden uzun dönemli ar-ge programlarına verilen teşvikler ağırlık kazanmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca vergi indirimi olarak Risk Sermayesi Ortaklıklarına da 200.000 Sterlin'i geçmemek kaydı ile yatırılan miktarın % 30'u oranında vergi indirimi söz konusudur. KOBİ statüsündeki yeni açılan işletmelere de ilk ay boyunca ve 65.000 Sterlin ciro karşılığı vergi istisna olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Veraset ve intikal vergisi kapsamında ve gelir vergisi kapsamında eşlerin birbirleri arasında vermiş olduğu hediyeler de muafiyet çerçevesinde değerlendirilmekte ve vergilendirilmemektedir. Kişinin ölümünde 8 yıl önce yapmış olduğu bağış veya diğer intikaller vergisinin konusu dışında bırakılmaktadır.¹⁹⁶

Rusya: Ülke yabancı yatırımları ülkesine çekebilmek için geçmiş yıllarda mevcut olan sistemini değiştirerek çok önemli çaba göstermektedir. Federal ilişkileri ve yeni düzenlemeleri 89 yerel birim ile Moskova'dan oluşturmaya başlamıştır. Dış ticaret, vergi ve uluslararası ticaret süreçlerinde yapılan değişiklikleri de anayasasına uyumlaştırmıştır. Bu değişiklikler kapsamında Rusya'da yabancı şirketler vergilerini Rus yasalarına göre ödemelerine rağmen Rus hükümeti tarafından tespit edilen bazı önemli sanayi dallarında faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler için indirimli vergi sistemi uygulanabilir.¹⁹⁷ Ayrıca yerli ya da yabancı oluşuna bakılmaksızın tüm sınıai yatırımlara, yatırım indirimi uygulanmaktadır. Rusya'da vergi matrahından indirilecek giderlerin arttırılmış olması, şirketlerin, kazanç üzerinden ödedikleri vergileri azaltması sağlanmıştır. Şirketler üzerindeki vergi yüklerinin azaltıldığı gerekçesi ile teşvik uygulamaları veya vergi muafiyetleri ortadan kaldırılmıştır. Kanun sadece bölgeye ödenecek kurumlar vergisi konusunda özel bir düzenleme yapmıştır. RF bölgeleri hükümetlerinin kanunları ile kurumlar vergisi en fazla % 4,5 puan indirilir ve % 15,5 olur. Yani yatırım dönemi içinde devam eden yatırımlar hesabına girmiş sabit sermaye harcamalarından amortisman

¹⁹⁴ Eker, a.g.e., s. 87.

¹⁹⁵ *İngiltere'de Kobiler İçin Devlet Destekli Finansman Yolları*, s. 29.

¹⁹⁶ John Alexander Kay, Mervyn A. King, *The British Tax System*, Oxford: Oxford University Press, Fifth Edition, 1990, pp. 104-107.

¹⁹⁷ Mehmet Ögütçü, *Attracting Foreign Direct Investment For Russia's Modernization*, Saint Petersburg: OECD-Russia Investment Roundtable, 2002, pp. 6-7.

düüldükten sonra kalan kısım vergiye tabi kurum kazancından indirilebilmektedir. Yabancı yatırımcı hissesi % 30 ve üstünde olup ödenmiş sermayesi 10 milyon Dolar'dan az olmayan, satışlarının en az % 70'i sınıai üretimden oluşan şirketler, % 22 oranındaki yerel gelir vergisini ilk iki yıl ödemezler, 3. yıl % 25'ini, 4. yıl ise % 50'sini öderler. Bunların yanında kuruluş belgelerinin öngördüğü süre içerisinde, kuruluş sermayesine dâhil olarak Rusya'ya getirilen ve şirketin kendi üretimi için kullanılan mallar, gümrük vergisi ve katma değer vergisinden muaftır. Tamamen yabancı sermayeli veya yabancı yatırım payı asgari % 30 olan joint-venture'lar, Rus yasaları ve uluslararası anlaşmalar başka bir şart öngörmüyorsa ürettikleri ürünleri, lisanssız bir şekilde ihraç etme ve üretim ihtiyacını karşılamak için gereken malları lisanssız ithal etme hakkına sahiptir. Yabancı sermaye girişı ilk yıl 25 milyon Dolar ve 5 yılda toplam yatırım tutarı 250 milyon Dolar'ı aşan otomotiv yatırımlarına yedek parça ve mal ithalatına gümrük vergisi muafiyeti getirilmiştir.¹⁹⁸ Merkezî bütçe hesaplamaları yönünden sürekli sapmaları ifade eden bu uygulama yeni vergi kodeksi ile ortadan kaldırılmış, bölge yönetimlerinin kurumlar vergisi oranı ile azaltma alanı iyice daraltılmıştır. Bu yüzden Rusya'da vergi muafiyeti, vergi tatili uygulamada kullanılmamak ile birlikte kurumlar vergisi oranı % 20 olmuştur.¹⁹⁹ Araştırma ve geliştirme giderleri olarak üretilmekte olan malın geliştirilmesi veya yeni ürün geliştirilmesi için yapılan harcamalar ve ayrıca Rusya teknolojik geliştirme fonunun oluşturulması için yapılan harcamalar kabul edilir. Ar-ge giderleri vergilendirme amacıyla ar-ge işlerinin sona ermesi ve tarafların devir-kabul sözleşmesinin imzalanması ile sonuç hesaplarına aktarılır. Belirtilen giderler vergi mükellefi tarafından eşit şekilde ar-ge'nin sona erdiği ayda giderlere dâhil edilir. Ar-ge işlerinin sonuç getirip getirmediği 01.01.2012 tarihinden itibaren önemli değildir. 01.01.2012 tarihinden itibaren yürürlüğe giren yeni teşvik gereği Rusya Federasyonu hükümeti tarafından belirlenen listedeki ar-ge faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi durumunda bu faaliyetler ile ilgili yapılan giderler, vergi matrahının tespitinde % 50 arttırılarak dikkate alınacaktır. Eğer ar-ge işleri sonucu vergi mükellefi entelektüel faaliyetlerin hakkını elde ediyor ise bu haklar maddi olmayan varlıklar olarak kabul edilmektedir. Yani ar-ge sonucunun patent veya koruyucu haklar ile korunması düşünülüyor ise bu giderler ar-ge giderleri değil, maddi olmayan varlıkların elde edilmesi için yapılan giderler olarak kabul edilmektedir ve amortisman aracılığı ile

¹⁹⁸ Alacaklıoğlu, a.g.e., s. 27.

¹⁹⁹ Tezelman, a.g.e., s. 34.

gider olarak kabul edilmektedir.²⁰⁰ Bağımsız Devletler Topluluğunda ithalatta gümrük vergisi muafiyeti bulunmaktadır. En Çok Kayrılan Ülke (MFN) statüsündeki ülkelere ithalatta en düşük gümrük vergisi oranları uygulanmaktadır. Dört gruptan oluşan gümrük vergileri % 5, % 10, % 15 ve % 20 oranlarında uygulanmaktadır. Yalnızca bazı belirli ürünler bu dört grup haricinde daha yüksek oranlarda vergilendirilmektedir. Mesela beyaz şeker % 40, sigara % 30, otomobiller % 25 ve kümes hayvanları eti % 25 gümrük vergisi oranına tabidir. Ülkede ortalama gümrük vergisi % 11'dir. Rusya ile ticarete yaklaşık 130 ülke MFN statüsünden yararlanmaktadır. İthalatta gümrük vergisi dışında uygulanan vergiler Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisidir. Uygulanan Katma Değer Vergisi oranı % 18'dir. Ancak sınırlı temel gıda malları ile çocuklara yönelik gıda ve giysilerde uygulanan oran % 10'dur. Kullanım için geçici olarak ithal edilen ofis donanımları ve taşıtlar gümrük vergi ve harçlarından muafdir. Ancak taşıtlar için muaf tutulan miktar kadar depozito yatırılır.²⁰¹ Şirketler önceki vergi döneminde veya vergi dönemlerinde kanunun kabul ettiği zararları elde eden vergi mükellefleri, cari dönemin vergi matrahını bu zararlar kadar azaltabilirler. Zararların gelecek dönemlere aktarımında süre 10 yıldır. Vergi kodeksi uygulamasından sonra önceki kanunda 5 yıl olan süre 10 yıla çıkarılmıştır. 01.01.2002 tarihi itibarıyla bilançoda yer alması kaydı ile 1997-2001 yılları zararları için de ilgili yıl zararının 10 yıl ileriye taşınması söz konusu olabilecektir. Ayrıca daha önceki yıllarda 01.01.2007 tarihine kadar geçmiş yıl zararları hiçbir vergi döneminde vergi matrahını % 50'den daha fazla azaltamıyordu ancak bu norm yeni vergi kodeksi ile kaldırılmıştır. Yani vergi matrahı müsait ise tüm geçmiş yıl zararları bir kerede indirim konusu yapılabilmekte ve vergi matrahının sıfırlanabilmesine olanak tanınmıştır.²⁰²

Hindistan: 1980'li yılların sonunda ve 1990'ların başında ABD'ye göç etmiş bilgi teknolojilerin konusunda önemli bilgi birikimine sahip Hint asıllı yatırımcıların yatırımları ile birlikte yabancı sermaye çekmeye başlamıştır. Bu süreçte vergi ve dış ticaret mevzuatlarında da önemli düzenlemeler yaparak % 100 yabancı sermaye yatırımlarına kapılarını açmışlar ve birçok sektörde yabancı yatırım sınırlamalarını kaldırmışlardır. Vergi kanunlarında yapılan düzenleme ile belirlenmiş alanlarda gelir vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Ayrıca belirli bilgi işlem ürünlerinde de ihracat vergisi muafiyeti söz

²⁰⁰ Tezelman, a.g.e., s. 32.

²⁰¹ Alacaklıoğlu, a.g.e., s. 27.

²⁰² Tezelman, a.g.e., s. 28.

konusudur.²⁰³ Hindistan’da yerli şirketler % 30’luk oran üzerinden vergilendirilmektedir. Yabancı şirketler ise % 40 oranıyla vergilendirilmektedir. Bir yerli şirket tarafından dağıtılan temettüler için % 15’lik oran ile temettü dağıtım vergisi tahakkuk ettirilir. Toplam gelirin 10 milyon Hindistan Rupe’sini aşması durumunda yerli şirketler için % 10 ve yabancı şirketler için % 2,5 oranında ilave vergi uygulanır.²⁰⁴ Fakat 28 Şubat 2015 tarihinde açıklanan bütçede 2016 / 17 mali yılından itibaren önümüzdeki dört yıl içinde yerel firmalara uygulanan temel kurumlar vergisi oranının % 25’e çekilmesi teklif edilmiştir. Ancak indirim ne şekilde olacağı ve yabancı firmalara uygulanan vergi oranlarına nasıl yansıtılacağı konusunda herhangi bir açıklama getirilmemiştir.²⁰⁵ Hindistan hem federal hem de eyalet bazında dolaylı vergisi olan federatif bir yapıdır. Eyalet içi mal satışları katma değer vergisine tabidir ve eyaletler arasında gerçekleştirilen mal satışları ise merkezî bir satış vergisine (CST) tabidir. Hindistan’da katma değer vergisi sadece mallar üzerinde uygulanır ve hizmet sektöründe yoktur. Ana mallar üzerine uygulanan vergiler 4 ayrı kademeye ayrılmış olup her türlü ticari işlem katma değer vergisine tabidir. Ancak 500,000 Hindistan Rupe’si altında gerçekleştirilen iş hacmi bu vergiden muaf tutulmakta olup Hindistan tüm mal ve hizmetlerinin ihracatında katma değer vergisi iadesi uygulamaktadır.²⁰⁶ Ayrıca ihracatta kullanılacak girdiler için vergisiz ithalata imkân vermektedir. Vergi muafiyeti için ayrıca bir lisans gerekmektedir. Vergi muafiyet planı ihracatta kullanılacak malların ithal edilmesinde kolaylık sağlamak için kullanılmaktadır. Kamu yararına olan mallarda devlet vergiyi azaltmak ya da tamamen kaldırmakta tam yetkilidir. Hindistan’ın toplam girdi ihtiyacının neredeyse yarısı imtiyazlı vergi ile ithal edilmektedir. Hindistan sermaye mallarının ithalatındaki birçok sınırlamayı kaldırmıştır. Hükümet, 5 yıllık ömrü kalan ikinci el yatırım mallarının nihai tüketici tarafından ithalat izni olmaksızın ithalatına izin vermektedir. Tamir edilmiş bilgisayar parçaları, Hintli bir mühendis tarafından kullanım ömrünün en az % 80’i kaldığı belgelendirilirse ithal edilebilmektedir. Ekim 2007’de Hindistan Dış Ticaret Genel Müdürlüğü parçalanmamış hurda metal ithalatındaki yabancı ihracatçıların tescil zorunluluğunu kaldırmıştır. Yatırım Malları İhracatı Geliştirme (Export Promotion Capital Goods, EPCG) planı çerçevesinde alınan bir lisansla, belirli bir süre içerisinde ihracat gerçekleştirme kaydıyla yatırım malları daha düşük bir gümrük vergisi ile ithal

²⁰³ http://www.indialawoffices.com/ilo_pdf/industry-reports/informationtechnology.pdf. (19.09.2016)

²⁰⁴ http://tusiad.org/en/news-events/item/download/4764_ac, s. 3. (19.09.2016),

²⁰⁵ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan/html-viewer>. (19.09.2016)

²⁰⁶ http://tusiad.org/en/news-events/item/download/4764_ac, s. 5. (19.09.2016).

edilebilmektedir. Bu sistem artık her sanayi alanında kullanılmaktadır. Aynı zamanda bir limit olmadan % 5 gümrük vergisi ödeyerek tüm yatırım mallarında uygulanabilmektedir. İhracatta girdi olarak kullanılmak üzere çeşitli lisanslarla vergisiz ithalatı yapılabilecek belirlenmiş ürünlerde hangi hammaddeler, ara mamuller, tamamlayıcı parçalar, sarf malzemeleri, parçalar, yedek parçalar ve paketleme malzemeleri olacağı hususunda bir vergi muafiyeti planı vardır. Söz konusu uygulamadan yararlananlar için transfer edilemez gelişmiş lisans bu lisanslardan bir tanesidir. Gelişmiş lisansı istemeyen kullanıcılar için de ithalat sonrası vergisiz yenilenebilen sertifikalar mevcuttur.²⁰⁷ Ar-ge konusunda ise Hindistan hükümeti son 20 yıldır araştırma geliştirme harcamalarına önemli düzeylerde teşvikler vermektedir. Bilimsel araştırma çalışmalarında kullanılan gelir ve sermaye giderlerine % 100 vergi indirim uygulanmaktadır. Bu gelir harcama kalemlerinden faydalanmak için üç yıldır faaliyet gösteriyor olması gerekmektedir. Teşvik mevzuatında belirlenmiş şartlara haiz olan özel araştırma enstitülerine % 175 bir indirim uygulanmaktadır. Sosyal ve istatistiki araştırma yapan ortaklıklara ise % 125'lik bir indirim yapılmaktadır. İmalat sektörü ve kanunda kısıtlama getirilmiş bazı sektörler hariç (içki, tutun, şarap üreten sektörler) bina ve arazi temini dışında Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Departmanınca onaylanması hâlinde % 200'e kadar gelir ve sermaye indirim teşviki uygulanmaktadır. Özel Ekonomi Bölgelerde faaliyetlerini gerçekleştiren firmalar ihrac ettiği mallara ilk 5 yıl % 100, sonraki beş yılda da % 50 vergi muafiyeti vermektedir. Bu muafiyetin sağlanabilmesi için faaliyetin özel ekonomi alanlarında bulunan gelişmişlik komisyonundan onay alması gerekmektedir. Ayrıca ar-ge faaliyeti yapacak birimin 1 Nisan 2005'ten önce Özel Ekonomi Bölgeler (SEZ) kapsamında işe başlamış olması, bu faaliyet alanı içindeki birimin ihracat yapıyor olması ve başvuracak birimin tekrar yapılanma ya da bölünme içerisinde bulunmaması gerekmektedir.²⁰⁸

Güney Kore: 1998 yılında çıkartılan yabancı sermaye teşvik kanunu (Foreign Investment Promotion Act -FIPA) sayesinde yabancı sermaye yatırımları temel bir kanunla tanımlanmış ve bu kanun kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu kanuna göre yabancı yatırımcı ve ortakların hisse satışı gelirleri ve temettü kazançlarının ülke dışına çıkartılmasına izin verilmiş ve bu hak garanti altına alınmıştır. Kanunla tüm faaliyetlerinde yerel firmalar ile aynı koşul ve haklar tanınmış olup yabancı yatırımcılara

²⁰⁷ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan/html-viewer>, s. 3. (19.09.2016)

²⁰⁸ Ahmet İncekara, Selim Demez, Mehmet Akyol, "Ar-ge Harcamalarına Yapılan Teşviklerin Etkinliği: Türkiye Brics Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi", *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 2 (2014), s. 8.

belirli alanlarda vergi konusunda muafiyet ve indirimler verilmiştir. Verilen indirimler genellikle ileri teknoloji ve endüstri gelişimi alanlarında olmuştur. Bunların yanında yabancı sermayeye arazi, fabrika ve diğer mülkiyetleri kiralama ve satın alma hakkı tanınmıştır. Ayrıca bu kanun kapsamında Serbest Ticaret Bölgeleri (STB) yeniden tanımlanmış ve yeni ayrıcalıklar verilmiştir. Bu bölgedeki yabancı yatırımlar için sağlanan vergi muafiyeti kurumlar vergisi, gelir vergisi ve diğer yerel vergiler için ilk üç yıl % 100, sonraki iki yıl için % 50 olarak belirlenmiştir. Bu bölgeler KDV'den muaftır. Devlet arazilerinin kiralanmasında çok ciddi (% 100'e varan) indirimler tanınmıştır, 50 yıl üzeri kiralama işleminde arazi üzerine kalıcı tesis inşa etmeye izin verilmiştir. Bu bölgelerden yapılacak ihracatlar için taşıma ve nakliye işlemleri basitleştirilmiş ve bürokratik engelleri kaldırılmıştır. Bu bölgelerde ileri teknoloji, sanayi ve imalata yönelik belirli limitlerin üzerindeki yatırımlara daha çok genişletilmiş vergi ve kiralama avantajları sağlanmıştır.²⁰⁹ Standart olarak uygulanan KDV oranı % 10'dur. İhracat mal ve hizmetleri, uluslararası trafikteki gemi ve uçak hizmetleri, tarımda kullanılan belli makine ve malzemeler, balıkçılık, çiftlik hayvancılığı, ormancılık faaliyetleri ve fiziki engellilerin kullandığı belli araç gereçler için uygulanan KDV oranı ise % 0'dır. Standart KDV muafiyetinin yanı sıra Güney Kore'de işlenmemiş gıda maddeleri ve tarım ürünleriyle birlikte belli kamu taşıma hizmetleri KDV'den muaftır. Gelir veya kurumlar vergisi, KOBİ statüsündeki bir işletmeye, kuruluş tarihinden itibaren veya Yeni Risk Kobi'si (New Venture SMEs) olduğu onaylandığı tarihten itibaren bir yıl süreyle % 50 indirimli uygulanmaktadır. Bu uygulama, birinci vergileme yılı bittikten sonraki beş yıl için de aynı şekilde devam etmektedir. Ayrıca bir işletme, kuruluşunu takip eden iki yıl içinde finansal kurumlardan aldığı krediler için hazırlanan belgeler üzerinden alınan damga vergisinden muaftır. Bir işletme, kuruluş tarihinden itibaren iki yıl içerisinde edindiği mülkler üzerinden (gayrimenkul vb.) alınan tescil vergisinden de (Tapu Harcı / Registration Tax) tamamen muaftır. Büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerine (Venture Clusters Located in Large Cities) taşınan risk işletmeleri için bu muafiyet süresi 6 yıl olarak uygulanmaktadır.²¹⁰ KOBİ statüsündeki bir işletmenin kuruluşundan veya Yeni Risk Kobi'si olduğu onaylandığı tarihten itibaren bir yıl süreyle işletmeye alınan mülkler (gayrimenkuller) Gayrimenkul Satın Alma Vergisi'nden (Acquisition Tax) muaftır. Büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerine

²⁰⁹ "Foreign Direct Investment Questions&Answers", Foundation for Intelligent Physical Agent, April 2005, <http://www.lowyinterpreter.org/post/2014/06/12/foreign-direct-investment-ten-questions.aspx>, pp. 9-16. (15.08.2016)

²¹⁰ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 395.

taşınan risk işletmeleri için bu muafiyet süresi 6 yıl olarak uygulanmaktadır. Bir KOBİ'nin ve Yeni Risk Kobi'sinin kuruluş tarihinden itibaren 5 yıl içinde, kapasitesini artırmaya yönelik edindiği mallar için normal emlak vergisi (Property Tax / Composite Land Tax) oranının % 50'si uygulanmaktadır. Büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerine taşınan risk işletmeleri için bu muafiyet süresi 25 yıl olarak uygulanmaktadır.²¹¹ Risk sermaye şirketlerinin ve şirket kurucularının koydukları öz sermaye ve hisselerden elde ettikleri kâr payları ve transfer kazançları, kurumlar vergisinden muaftır. Ayrıca kurumsal yatırımcılar tarafından risk sermaye kooperatiflerinden alınan öz sermaye ve hisselerle ait transfer kazançları da kurumlar vergisinden muaftır. İşletmenin kurucuları ve risk işletmeleri tarafından bir yatırım / kredi neticesinde oluşacak kaybı / zararı telafi etmeye yönelik, yeni yatırım / krediler olduğu takdirde bu yeni yatırım / kredi miktarının % 50'si kurumlar vergisine tabi gelirin hesaplanması sırasında düşülecektir. Gerçek kişiler tarafından risk sermaye şirketlerine yapılan doğrudan yatırımlar neticesinde elde edilen (öz sermaye ve hisselerle ait) transfer kazançları da gelir vergisinden muaftır. Ayrıca risk sermaye kooperatifleri (veya üyeleri) tarafından kurulan risk işletmelerinin ve firma kurucularının koydukları öz sermaye ve hisse transferlerine ait kazançlar da gelir vergisinden muaftır. Gelir vergisine dâhil gelirin hesaplanmasında gerçek kişilerin risk sermayesi şirketlerinden elde edecekleri kâr payları dâhil edilmemektedir. Risk Sermaye Kooperatifleri üyelerine bir gelir ödemesi (faiz geliri / kâr payları) yaptıklarında, vergiye dâhil gelirin hesaplanmasında stopaj vergisi ve bu gelir tutarı dikkate alınmaz. Gerçek kişiler tarafından Risk Sermayesi Kooperatiflerine yatırdıkları para tutarının % 30'u aynı yıl bu kişilerin elde edecekleri gelir toplamından indirilmektedir.²¹² Genel olarak küçük ölçekli işletmelerden, küçük mükelleflerin vergiye tabi yıllık satış tutarı 48 milyon Won'un altındaki tutar için, bu tutarın % 20'si ile % 40'ı (sektörlere göre değişmektedir) arasındaki vergiye tabi satış tutarı % 10 standart KDV oranı ile vergilendirilmektedir. 24 milyon Won'a kadar olan satış tutarları KDV'den muaftır. Bir KOBİ'nin makine, donanım, satış noktalarına bilgi yönetim sisteminin kurulması ve bilgi koruma sistemine ilişkin harcamalarının % 3'ü gelir veya kurumlar vergisinden indirilebilmektedir. Belli sektörlerde ve büyük kentlerin dışında faaliyet gösteren KOBİ'lere % 30 kurumlar veya gelir vergisi indirimi tanınmıştır. Bu işletmeler, faaliyetlerini büyük şehirlerdeki KOBİ'lerin bulunduğu sanayi bölgesinde yürütürlerse bu durumda uygulanacak gelir veya kurumlar vergisi indirimi % 20'dir. KOBİ

²¹¹ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 396.

²¹² Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 402.

statüsündeki işletmelerden toptan veya perakende işletmeleri, sağlık hizmeti sunan işletmeler ile oto tamir işletmeleri, küçük şehirlerde veya büyük şehirlerdeki küçük ölçekli işletme bölgelerinde faaliyetlerini yürütürse uygulanacak kurumlar veya gelir vergisi indirim oranı % 10'dur. Normal olarak vergiye tabi yıllık geliri 100 milyon Won'un altında olan işletmeler için uygulanan kurumlar vergisi oranı % 16'dır. Teknoloji ve beşeri kaynaklar için de önemli vergi teşvikleri mevcuttur. Buna göre yurt içinde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmeler için cari dönemdeki harcamalarının % 5'i kadar, küçük ölçekli işletmeler için ise % 15'i kadar vergi kredisi uygulanmaktadır. İşletmelerin ar-ge harcamaları da önemli ölçüde desteklenmekte olup bunun için % 50 vergi kredisi uygulanmaktadır. Eğer işletme birden fazla vergi kredisi alabiliyorsa bunlardan sadece birini tercih etmesi gerekmektedir. Cari dönemde uygulanacak iki vergi kredisi ar-ge yatırımlarıyla ilgilidir. Bu genel oran ar-ge faaliyetlerinde kullanılan makine ve donanımın % 5'i kadardır. Ar-ge faaliyetleri esas olarak belli büyük şirketlerde yoğunlaşmış olsa da son dönemlerde ar-ge faaliyetinde bulunan KOBİ'lerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. 2000-2001 yıllarında küçük ölçekli işletmelerin % 40'ı, orta ölçekli işletmelerin % 57'si, büyük ölçekli işletmelerin de % 82'si ar-ge faaliyetlerinde bulunmuştur.²¹³ Bunların dışında ar-ge konusunda çalışacak firmalar için hükümet, çalışanların maaşlarının belirli bir bölümünü karşılamakta olup yine insan kaynakları konusunda uzman kuruluşlar, şirketin personel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda danışmanlık hizmeti vermektedir.²¹⁴

Brezilya: Ülkede vergi sisteminde kurumlar vergisi oranı % 15 olup yatırım yapan şirket kazançlarına uygulanan vergi indirimi ve muafiyetler söz konusudur. Bilim ve Teknoloji Bakanlığının vermiş olduğu garanti kapsamında gelişmiş endüstri ve donanım yatırımlarına yönelik olarak yapılan giderlerin iki katı gider olarak değerlendirme olanağı bulunmaktadır. Buna ilave olarak yatırımlara konu olan sabit kıymetlere özel amortisman oranları, yatırımlardan elde edilen gelirlere % 8'e kadar vergi indirimi, telif hakları ve teknik hizmet ücretlerinde muhtasar vergi ödemelerinde yarım puanlık indirim, telif hakları ve teknik hizmet geliri elde edilmesi durumunda ise % 10'luk indirim imkânı tanınmaktadır. Ayrıca kurum kazançlarından elde edilen kâr paylarından da vergi alınmamaktadır.²¹⁵ İhracat için de genel olarak lisans istenmektedir. İhracatta vergi

²¹³ Sarısoy, Sarısoy, a.g.m., s. 398.

²¹⁴ Uyanık, a.g.e., s. 12.

²¹⁵ *Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey*, pp. 149-152.

uygulanması yoktur. İhracatı teşvik etmek için katma değer vergisi muafiyeti ve ihracatın finansmanı için vergi muafiyeti uygulanmaktadır. İhracatta kullanılacak hammadde ve yarı mamullerin gümrüksüz getirilmesine imkân tanınmaktadır. Bununla beraber Brezilya hükümeti ihracata yönelik üretimi teşvik etmek amacıyla çok çeşitli vergi ve tarife teşvikleri sunmaktadır. İhracata yönelik mal üretiminde kullanılacak donanım ve materyallerin ithalatında vergi ve tarife muafiyeti söz konusudur. Ayrıca mamul madde ihracatı ile ilgili mal ve hizmetlere ve sanayi mallarına katma değer vergisi muafiyeti sağlanmakta ihracat için yapılan işlemlerde vergi muafiyeti uygulanmaktadır. Dış ticaretin canlandırılması için 1991’de ihracatın finansmanının sağlanmasına yönelik PROEX adlı bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu program dâhilinde getirilen uygulamalarla, mamul ve hammadde ihracatı vergiden muaf tutulmuş, ihracatın finansmanı için kullanılan hükümet fonları piyasa oranlarından değil, daha düşük oranlarla faizlendirilmiştir.²¹⁶ “Kandır Law” olarak da bilinen 1997 reformu ile birlikte ihracata KDV istisnası getirilmiş, sermaye malları üzerindeki KDV oranları düşürülerek yatırım teşvik edilmiş ve bazı yasal belirsizlikler ortadan kaldırılmıştır.²¹⁷ Yabancı yatırımcılar için girişim sermayesi şirketlerinden elde ettikleri gelirlerden vergi alınmamakla birlikte yerli yatırımcılar için ise % 15 oranında gelir vergisi alınmaktadır.²¹⁸ Geri kalmış bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak ve diğer bölgeler ile dengelemek amacıyla bu bölgelerde bir takım vergisel ve kredi teşvikleri sunulmaktadır. Amazon ve Kuzey Doğu Bölgesinde kalkınmaya yardımcı olacak projeler kapsamında gelir vergisi indirimleri sağlanmaktadır. Amazon ve Kuzey Doğu Bölgesinde firmaların gelir vergisinin % 12’sini bölgede yatırım yaparak mahsup etmesi, Espírito Santo eyaletinde ise % 17’sine kadar mahsup edilmesi imkânı tanınmaktadır. 2010 yılına kadar kuzey doğu, kuzey ve orta bölgelerde otomotiv endüstrisindeki yatırımlar Sanayi Üretimi Vergisinden (IPI) muaf tutulmuştur. Kuzey bölgesinin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla 8 serbest bölge bulunmaktadır. Serbest bölgelerdeki federal teşvikler, serbest bölge içerisinde kullanılacak ürünlerin ve hammaddelerinin ithalatında gümrük vergisi alınmamaktadır. Brezilya içinde satılacak ürünlerin üretiminde kullanılacak hammadde, ara mamul ve ambalaj malzemelerinin ithalatında gümrük vergilerinden % 88 indirim sağlanmaktadır. Bilgi işlem ve otomotiv sektörü üretiminde yerli katkı oranına bağlı olarak hammaddelerin ithalatında gümrük vergilerinde özel indirim uygulanmaktadır. Bölge içerisinde kullanılacak ürünler Sanayi

²¹⁶ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Brezilya>, (20.09.2016).

²¹⁷ Çalçalı, a.g.m., s. 50.

²¹⁸ Veiga, a.g.m., s. 5.

Üretimi Vergisinden (IPI) vergisinden ve ihracat vergisinden muaf tutulmaktadır. İhracat amaçlı üretim için ithal edilen ürünlerin ithalatı her türlü vergiden muaftır. Bölge içerisinde kullanılacak ürünler ve yatırım mallarının ithalatında PIS ve Cof vergileri alınmamaktadır. Ayrıca makine ve donanım ithalatında gümrük vergileri alınmamaktadır. Brezilya içinden alınan hammaddeleri Mal ve Hizmet Dağıtım Vergisi (ICMS) vergisinden muaftır. Brezilya'dan alınan nihai ürünlerin ICMS vergisi mahsupta kullanılmaktadır. Belediye vergilerinden de 10 yıllığına muaf tutulmaktadır.²¹⁹

İrlanda: Uzun yıllar boyunca İrlanda, vergisel uygulamaları, yerli ve uluslararası işletmelerin kurulması ve gelişmesini kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanmıştır. Mevcut vergi rejiminde uygulanan temel ilke, vergilendirilebilen geliri azaltan teşvik uygulamalarından ziyade tek ve düşük bir vergi düzeyi tahsil edilmesidir. Ticari nitelikteki kazançlar için % 12,5 ticari nitelikte olmayan kazançlar için % 25 olarak uygulanmaktadır. 23 Temmuz 1998 tarihinden önce kurulmuş olan işletmelerin imalat, imalat hizmetleri ve diğer bazı özel aktivitelerinden elde ettikleri gelir itibariyle % 10 düzeyinde kurumlar vergisi tatbik edilmektedir. Söz konusu uygulama 31 Aralık 2010 tarihine kadar devam edecektir. İrlanda'da gelir vergisi oranları yüksek olup 2006 yılında gelir vergisi oranlarında, gelir vergisinden muaf tutulacak yıllık gelir miktarlarında ve çocuk yardımlarında bazı değişikliklere gidilmiştir. Tahsil edilen vergi oranları sabit olup medeni duruma ve bakılmakla yükümlü çocuk olup olmadığına bağlı olarak değişen yıllık gelir eşiklerine kadar % 20, bu eşiklerin üstünde kalan miktarlar için ise % 42 düzeyinde vergi tahsilatı yapılmaktadır. İrlanda'da yerleşik bir firma, tüm ülkelerde elde ettiği gelir bakımından kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. İrlanda'da yerleşik olmayan bir firma ise İrlanda'daki şubesinin yürüttüğü faaliyetler sonucu elde edilen gelir itibariyle kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Şubenin İrlanda dışındaki ana firmaya aktardığı şube kârları üzerinden vergi alınmamaktadır. İndirimli kurumlar vergisi uygulaması da belirli şartlar altında geçerli olmaktadır. Yabancı sermayelerin İrlanda'da açtıkları işyerlerinin bölgesel veya küresel "merkez" statüsünde olması durumunda, İrlanda firması tarafından satışı yapılacak hisselerin sermaye geliri vergisinden muafiyet sağlanmaktadır. Bu durum pek çok uluslararası firmanın, operasyonları için İrlanda'yı üs olarak seçmeleri sonucunu yaratmaktadır.²²⁰ Yeni kurulacak firmalara sermaye desteği ve personel desteği vermenin yanı sıra ar-ge ve eğitim çalışmaları konularında da destek sağlamaktadır. İrlanda'da

²¹⁹ *Brezilya'da Yatırım İmkânları*, ss. 11-14.

²²⁰ *İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, s. 40.

yerleşik firma tarafından alınmış olan patent sebebiyle elde edilen patent gelirine kurumlar vergisi muafiyeti tanınmaktadır. Mevcut ar-ge harcamalarında ise yapılan ilavelere “vergi kredisi” uygulanmaktadır. Avrupa Ekonomi Bölgesi alanı içerisinde ar-ge faaliyetleri yürüten firmaların temel yıl itibariyle ar-ge harcamaları üzerinden ilave yatırım yapan firmalara % 20 oranında vergi kredisi sağlanmaktadır. Fikri mülkiyet haklarının transferinde ise damga vergisi muafiyeti bulunmaktadır. Ayrıca 01.01.2007 tarihinden itibaren ar-ge çalışmalarına taşeron olarak iştirak eden ve ana firmalarla bağlantısı olmayan firmaların yaptıkları harcamalar bakımından herhangi bir yıl için krediye hak kazanan ar-ge harcamalarının % 10’una kadar bir meblağ için vergi kredisi tanınması imkânı getirilmiştir.²²¹ Sermaye harcamalarına yönelik yatırımlar kapsamında inşaat, makine ve donanımlara % 50’ye kadar yardım verilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu sermaye harcamalarının % 45 oranını aşmaması kaydı ile vergiden muaf tutulmaktadır.²²² Yatırımları desteklemek adına faiz sübvansiyonu uygulanmakta, ticari kredi faiz giderleri için de 7 yıla kadar yardım verilmektedir. İlk yıl için uygulanmak üzere üretim tesisleri ve araçları için % 100, sanayi binaları için % 50 hızlandırılmış amortisman imkânı tanınmaktadır. En fazla 50 işçi çalıştıran küçük işletmeler ise buldukları bölgeye göre % 45 ile % 60 arasında kaynak kullanımı destekleme primi alabilmektedir.²²³

²²¹ a.g.r., s. 42.

²²² Eker, a.g.e., s. 97.

²²³ Eker, a.g.e., s. 95.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKEMİZDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YARARLANDIĞI VERGİ PLANLAMASI ARAÇLARI

I. VERGİ PLANLAMASI KAVRAMI, ÖNEMİ VE ARAÇLARI

A. VERGİ PLANLAMASI KAVRAMI

Vergi planlaması, çok eski dönemlerden itibaren vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini azaltmak için ilgilendikleri bir konudur. Tarihi süreçte antik dönemlerde bile sosyal hayatın içinde yer alan uygulama alanlarını bile etkilemiştir. Örneğin antik Yunan'da tüccarların ithal edilen ürünlerden alınan %2'lik vergiden kaçınmak için mallarını Atina açıklarındaki adalarda depolamaları, Antik Roma'da küçük arazi sahiplerinin vergi yüklerini hafifletmek ya da ortadan kaldırmak için topraklarını yakınlarında bulunan geniş arazi sahiplerine ve askeri yetkililere devredip aynı toprakta yaşamaya ve aynı hayvanları kullanmaya devam ederek kendilerinin verginin muhatabı olmaktan kurtarmaları tarihin bilinen ilk vergi planlama stratejileri arasında yer almaktadır. Son yıllarda ise vergi planlaması süreci sanayi devrimi sonrası belirli program ve plan çerçevesinde vergiye karşı alınan kanun çerçevesindeki tedbirleri içermektedir. Söz konusu kavramın profesyonel anlamda Almanya'da doğup gelişen "işletme vergiciliğinin" Almanya'dan sonra, Anglo Sakson ülkelerde "vergi planlaması" ifadesine dönüştürülerek oldukça önemli bir çalışma alanı olduğu ifade edilmektedir.¹

İşletmelerde vergi planlaması süreci yasalarda öngörüldüğü şekilde uygulanan vergi sistematigi olarak düşünülmektedir. Verginin işletmelerden nakit çıkışını gerektiren maliyetler veya direkt / endirekt giderlerden bir farkı olmadığı tüm ticari süreçte yer alan paydaşlar tarafından kabul edilen bir gerçeği göstermektedir. İşletmeler, elinde oluşan nakit fonun bir kısmı vergi ödemek suretiyle azaltır ve dolayısıyla likidite sıkışıklığı sebebiyle işletmenin hareket yeteneği, rekabet kabiliyeti zayıflar. İşletmelerin ellerinde bulunan fonları arttırma çabaları ise ticaret hayatının doğası gereğidir ve işletmeler bu fon yapısının büyüklüğünü mümkün olduğunca en az seviyede azaltmak için de daha az vergi

¹ Onur Eroğlu, *Kurumlar Vergisinde Vergi Planlaması*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014, s. 3.

ödeme çabası içine girmektedirler. Vergi kanunlarının kendilerine verdiği hakları kullanarak daha az vergi ödeyenler yasaların kendilerine vermiş olduğu en doğal haklarını kullanmaktadırlar. İki işletmeden biri yasaların kendisine vermiş olduğu hakları kullanıyor ve daha az vergi ödüyorken, diğer işletme bilinçsizliği ya da kötü niyeti sebebiyle bu haklarını kullanmıyor ve daha fazla vergi ödüyorsa fazla vergi ödeyen işletmenin az vergi ödeyen işletme ile rekabet etme şansının daha az olacağı bir gerçektir. Bu nedenle işletmeler rakipleriyle daha fazla rekabet edebilmek amacıyla da vergi planlaması yapmakta ve bu çerçevede değişik stratejiler geliştirmektedirler. Kanuni çerçevede yapmış olduğu çalışmalar ile daha az vergi ödeyen işletmenin elindeki fon tutarı daha büyük olacağı için daha avantajlı koşullarla mal ve hizmet alabilecektir. Ayrıca mal ve hizmet satışında da daha esnek ve rekabetçi politikalar ve fiyatlar uygulama şansı bulacaktır. Ortaya çıkacak krizlere karşı da daha iyi bir şekilde mücadele edebilecek ve böylece rakiplerine karşı daha avantajlı bir konuma geçebilecektir.²

İşletmelerin vergiye karşı tepkileri ticari hayatın birçok aşamasında farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Vergiden kurtulma çabaları “sığınma, korunma ve vergi otoritesinin egemenliği dışına çıkma” şekillerinde tezahür etmektedir. İşletmeler açısından vergi planlaması teknik anlamda vergiye karşı tepkilerinin ve uyum sağlama süreçlerinin, vergi mevzuatının çizdiği sınırlar içinde yönetimi yoluyla vergi yükünün en aza indirilmesi amacına yönelik uygulanan bir vergi tasarrufu sağlama yöntemidir. Planlı ve iyi bir şekilde uygulandığı takdirde işletmenin kârlılığını ve rekabeti arttırıcı bir etki yapacaktır. Ünlü iktisatçı Joseph E. Stiglitz vergi planlamasının üç temel ilkeye dayandığını vurgulamaktadır. Vergilerin gelecek dönemlere ertelenmesi sürecinde özellikle aile içinde etkin bir yöntem olan, farklı gelir dilimlerine veya farklı zamanlarda farklı marjinal vergi oranlarına tabi olan mükelleflerin vergilerinin planlaması ve farklı vergilendirme işlemlerine tabi olan gelir unsurlarının planlamasıdır. Gelir vergisi için ortaya konulan bu ilkeler, vergi planlamasının mantığını açıklanması bakımından önemlidir. Buna göre vergi planlamasının etkin bir biçimde uygulanabilmesi için vergilerin işletmeler üzerindeki çok yönlü etkilerinin bilinmesi ve vergi planlaması stratejilerinin bu etkilerinin göz önüne alınmasıyla oluşturulması gerekmektedir.³

² Bülent Şişman, *İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri*, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2003, ss. 33-35.

³ Cholpan Oktar, *İşletmelerde Vergi Planlaması ve Türkiye Örneği*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004, ss. 9-10.

B. VERGİ PLANLAMASININ ÖNEMİ

Tüm işletmelerin stratejik kararlar alırken vergilerin etkilerini hesaba katmaları gerekmektedir. İşletmeler bu yönde davranırken bir plan çerçevesinde, vergi mevzuatının sunduğu çeşitli vergi avantajlarından da yararlanarak vergi yüklerini minimize etmeye çalışacakları kabul edilmektedir. İşletmelerde uzun vadeli amaç ve hedefleri belirlemek ve bu amaçları gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan kaynakların ayrılması, uygun faaliyet programlarının hazırlanması stratejik planlama adına gereklidir. Söz konusu bu sürecinin çıktısı olan programlar ise çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Kapsamlarına göre özel planlar (ayrıntılı planlar) ve genel planlar, süreklilik açısından bir defalık yapılan planlar ve süreklilik arz eden planlar vardır. Ayrıca teknik altyapılarına göre statik, mukayeseli statik ve dinamik planlar, sürelerine göre ise kısa, orta ve uzun vadeli planlar şeklinde sınıflandırma yapılmaktadır. Bunlara ilave olarak konularına göre teknik planlama, yatırım planlaması, finansal planlama, bütçeleme ve vergi planlaması gibi unsurlar kapsamında da stratejik planlar yapılmaktadır.⁴

Vergi planlaması araçlar yerine amaçlarla, sonuçlar yerine davranışlarla ilgili kararları içeren bir faaliyettir. Söz konusu süreç bir vergi programı planlamasını, vergi programının idaresini ve sonuçların değerlendirilmesini ifade etmektedir. Planlama aşamasında vergilendirme amaçlarının belirlenmesi ve onların ne şekilde uygulanacağını planlaması ile yapılmaktadır. İdare aşaması vergi teşkilatının yapısını ve personelini kapsamakta, değerlendirme aşaması ise birbirleri ile sürekli nitelikteki vergisel idari süreci vurgulamaktadır. Vergisel amaçlar doğrultusunda performans ölçümlerinin belirlendiği değerlendirmeler süreci hem geçmişte hem de ileriye yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Geçmişteki deneyimlerden elde edilenler daha sonra vergisel amaçların belirlenmesi ve gelecek için planlama yapılmasında kullanılmaktadır. Vergi planlaması vergi mükelleflerinin ya da işletme yönetim kurulları tarafından oluşturulan şirket politikası kapsamındaki kısa, orta ve uzun vadede çalışılan vergisel amaçları belirleyen, ileriye yönelik stratejik planların sistematik hazırlığı olarak tanımlanmaktadır. Vergi planlamasının esası özellikle düşük vergi uygulanması açısından işletmenin cari dönemindeki faaliyetlerin geleceğe yönelik olarak planlamasıdır.⁵

⁴ Cholpan, a.g.e., s. 8.

⁵ Eroğlu, a.g.e., s. 8.

Vergi planlamasının mükellefler açısından önemli avantajları bulunmaktadır. Planlı bir şekilde vergi yönetimi yapan şirketlerin satışlarında daha esnek satış-pazarlama politikaları izlemeleri, stok değerlendirme fırsatlarından yararlanarak krizlere karşı tedbir alabilmeleri ve rakiplerine karşı avantajlı pozisyonlar yaratabilmeleri mümkün olmaktadır. Şirketler, üzerindeki vergi yükünü dikkate alarak kurumsal bir vergi politikası üretebilmekte ve izleyebilmekte, her yılın sonunda kâr-zarar-kazanç-vergi hesaplamaları yerine gelecek yılların faaliyetlerini ve üzerindeki vergi yükünü önceden hesaplayacakları ciddi vergi yönetimleri yaparak vergiden tasarruf haklarını kullanabilmektedir. Vergi planlama stratejilerinde, vergi idaresine yapılan bildirimlerde gecikmeler ve aksamalar söz konusu olmamaktadır. Şirket ile ilgili finansal durum, performans, ortaklık ve yönetim dâhil tüm önemli konularda zamanında ve doğru bilgi sağlamayı temin eden vergi planlaması kurumsal yönetime olumlu katkı sağlamaktadır. Vergi planlaması, devlet açısından vergi kaçakçılığının önlenmesi sürecine de yardımcı olmaktadır. Bu sayede mükellefler aynı amaca ulaştıracak olan yöntemlerden yasal olanını tercih etmek suretiyle vergi kaçakçılığına sebep olan yolları kapatabilecektir. Ayrıca mevzuatta yer alan fakat idare tarafından öngörülme-yen yasal boşlukların yasama organınca fark edilmesine imkân sağlayacaktır. Kanuni boşlukları çok iyi bir şekilde değerlendiren mükelleflerin vergi planlaması, kanun yapıcının iradesi dışında oluşan kanuni boşlukların görülmesi ve doldurulması için devlete fırsat vermektedir. Böylelikle idare, plan ve stratejilerini yaparken vergi kayıplarını önlemeye yönelik planlar yaparken mükellefler de devlet ile bağlılığı kuvvetlendirmeyi sağlayan yasal ve kurumsal boyutta yer alabilecektir.⁶

C. VERGİ PLANLAMASI ARAÇLARI

Vergi planlaması genel olarak işletmelerin yapılarının ve örgütlenmesinin, iş yapma şekil ve süreçlerinin, vergi kanunları ve ilgili diğer mevzuatta yer alan indirim, istisna ve muafiyetlerin, çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının vergisel avantaj sağlayarak ve vergi yükünü en aza indirecek şekilde yasal düzenlemeler ile uyumlu olarak gerçekleştirilen sistemli bir çalışmadır.⁷ Bu aşamada öncelikle işletmenin yapısı, üretim, yatırım, stok ve pazarlama süreçleri ile finansman yapısı hakkında yapılacak bir incelemeyle işletme ve bağlı bulunduğu grup hakkında ayrıntılı bilgiler toplanmaktadır.

⁶ Eroğlu, a.g.e., s. 10.

⁷ Cemil İbiş, "İşletmelerde Vergi Planlaması", *Mali Çözüm Dergisi*, S. 68 (2004), s. 73.

Toplanan bu bilgiler çerçevesinde vergi planlamasını yapacak kişi veya ekibin işletmenin faaliyet gösterdiği sektöre ilişkin hem Türkiye hem de dünyadaki uygulamalardan elde ettiği tecrübeler ışığında, yerel ve uluslararası mali mevzuatta yer alan düzenlemelerden yararlanmak suretiyle işletmenin ihtiyaçları ve kullanılabilir vergi planlama yöntemleri belirlenmesi sağlanmaktadır. Bu süreçte, işletmede hâlen uygulanmakta olan vergi planlama yöntemleri incelenir ve işletmenin tespit edilen vergi planlama ihtiyacını karşılama düzeyi tespit edilir. Söz konusu çalışma yapılırken işletmenin ve bağlı bulunan şirketler grubunun mevcut vergi risklerinin tespit edilmesini de kapsamalıdır. Vergi planlama çalışması, yerel ve uluslararası mali mevzuatta yer alan indirim, istisna ve muafiyetlerden faydalanarak ve tamamen yasal olarak maksimum vergi tasarrufu sağlayarak işletmenin kendi yapısına uygun olarak uygulanabilecek ve faydalı çözümler üretilmesini amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi sürecinde de çeşitli vergi planlama araçları kullanılmaktadır.⁸ Söz konusu durum çerçevesinde oluşturulan başlıca vergi planlama araçları şu şekilde belirtilebilir:

İndirimli gelir ve kurumlar vergisi, bu teşvik kapsamında şahıs veya kuruluşların gelirleri üzerine uygulanan vergilerin belli bir amaca dönük olarak tamamının veya bir kısmının muafiyete, istisnaya veya indirime tabi tutulması şeklinde uygulanmaktadır. Bu uygulama, yatırım amacına dönük olarak gelir ve kurumlar vergisi oranlarını fiziki olarak daha aşağı düzeylere çekmektir. Oranları aşağı çekmede çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bunlardan biri genel vergi oranlarını aşağıya çekmektir. Bu durumda, yatırımcının vergi sonrası net kârı artırılmış olur. Bunun sonucunda kamu açısından kısa dönemde bir gelir kaybı ortaya çıksa da, uzun dönemde ilave yatırımlarla yatırım miktarının artması ve vergi matrahının genişlemesi suretiyle vergi gelirlerinin artması beklenebilir. Bir diğer yöntem de bu düşük orandan yalnızca belirli sektör, bölge ve yatırım projelerinin faydalanmasına imkân tanımadır. Böyle bir durumda bu indirimli orandan yararlananların kapsamı daraldığından devlet açısından gelir kaybı daha az olmaktadır.⁹ Bu teşvikin temel amacı, ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir. Bunun yanında, bu şekilde uygulanmakta olan vergisel teşvikle kısa dönemli sermaye kazançları normal vergi oranlarıyla vergilendirilirken, uzun dönemli sermaye kazançları, kısa dönemli sermaye kazançlarına göre yaklaşık olarak yarı yarıya daha düşük vergi oranlarıyla vergilendirilmektedirler. Uzun dönemli sermaye kazançlarına getirilen bu ayrıcalıklı

⁸ İbiş, a.g.m., ss. 77-78.

⁹ Duran, a.g.e, s. 39.

uygulama, yatırımcının, fonları daha uzun bir süre için içerisinde tutmasını teşvik etmektedir. Bunun yanında, düşük oranlı vergilendirme belli bir süre ile sınırlandırılmışsa, teşvik programındaki teşvik tasarrufu, vergi indirim oranına ve zararın ileriye taşınmasına bağlı olarak değişir. Firma gider kapsamında kabul edilen indirilebilir harcamalarını kullanarak zararını ileriye erteleyebiliyorsa, normal kurumlar vergisi oranına döndüğünde vergi tasarrufu sağlayacaktır.¹⁰

Yatırım indirimleri ve kredileri, yatırımın indirimi yatırım maliyetini etkileyen bir vergi teşvik önlemidir. Yatırım indirimi, kamu yatırımları yanında özel yatırımlarla da ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak için, yatırımların belli bir oranının bazı koşullarla vergi matrahından kısmen veya tamamen düşürülmesini öngören bir vergi önlemi olarak tanımlanabilir. Vergi borcu olan ve net yatırımda bulunan işletmeye bu vergisel teşvik sağlanabildiği gibi, ilk olarak yatırımı gerçekleştirmiş bir işletmenin vergiye tabi kazanç elde ettikten sonraki vergi borçlarından da düşülebilmektedir. Yatırım indirimi, kamu yatırımlarıyla beraber özel yatırımlarla da ekonomik kalkınmanın hızlanması sağlamak adına kullanılan bir yöntem olması özelliğinin yanında birçok fonksiyona da sahiptir bulunmaktadır. Bunlar yatırım miktarlarını arttırmak, yatırımların belli büyüklüklerde gerçekleşmesini sağlamak, yatırımların ülke açısından önem arz eden yatırımlara kaydırılmasını sağlamak, yatırımların ülkedeki bölgeler arasında yönlendirilmesini sağlayarak dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek, istihdam düzeyini arttırmak ve kurumlaşmayı sağlamak olarak belirtilebilir.¹¹ Yatırım vergi kredisi ise vergi öncesi kârın, bir miktarının gelecek yıllarda yapılacak yatırım harcamaları için fon olarak tutulmasıdır. Bu tür teşvik özellikle hâlen vergi ödeyen işletmeler açısından önem taşır. Vergi kredisinin süresi değişken ya da sabit olabilmektedir. Sabit vergi kredisi, bir yıl içerisinde yapılacak yatırım harcamalarının sabit bir yüzdesinin fon olarak ayrılabilmesini sağlarken değişken vergi kredisinde, yapılacak yatırım harcamalarının bir yılı aşması durumunda, bu asan kısmın gelecek yıllara aktarılabilmesine olanak vermektedir Vergi kredisi uygulaması, diğer vergisel enstrümanlarla birlikte uygulanabildiği ölçüde sağlanan vergisel avantajların cazibesi daha da artırılmış olur. Bu tür teşvikler üç şekilde uygulanabilir, bunlar hızlandırılmış amortisman yöntemiyle, şirketlerin vergilendirilebilir

¹⁰ Duran, a.g.e., s. 41.

¹¹ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 56.

gelirlerinden yatırım harcamalarının belirli bir kısmının silinmesiyle ve şirketlere ödeyecekleri vergiyi yatırım harcamalarına göre belli bir oranda azaltılması yöntemidir.¹²

Vergi tatili, belirli bir süre için verginin kaldırılması veya daha düşük vergi oranı, istisna ve muafiyetler şeklinde ayrıcalıkların uygulanmasını ifade etmektedir.¹³ Vergi tatili, vergi planlaması içerisinde en yaygın olarak kullanılan yöntemlerdendir ve bu yönetime başvurulmasının en önemli sebebi, bu teşvik türüne hareket serbestisi fazla olan firmaların daha duyarlı olması ve bu olanaklarının küreselleşme ile beraber artmasıdır. Firmaların vergi tatili ile tatil dönemi boyunca yapılan yatırımlarının vergiden muafiyeti sağlanarak kârlılığının artması amaçlanır.¹⁴ Vergi tatili ile ilgili bir diğer önemli nokta da tatilin ne zaman uygulamaya konulacağı ile ilgilidir. Vergi tatili, yatırım yapacak firmanın üretime başladığı tarihte, yatırım yapacak firmanın pozitif olarak kâra geçtiği tarihte ya da yatırım yapacak firmanın yıllar itibariyle toplam kârının pozitif olduğu tarihlerde uygulamaya konulabilir. Vergi tatilinin işletmenin ilk üretime başladığı aşamada başlaması bu teşviki daha az cazip hâle getirecektir. Çünkü bu dönemde net kazançlar ya hiç yoktur (negatif) ya da çok düşüktür. Tatile başlama yılının belirlenmesi verilen teşvikin cazibesi ve kamuya maliyeti bakımından önem taşır. Olaya kamu gelirlerinde meydana gelecek kayıp açısından bakıldığında, vergi tatili uygulamasına yatırımın ilk yıldan itibaren başlanması tercih edilebilir. Tatilden yatırımcının daha fazla yararlanması açısından bakıldığında ise tatil uygulamasına işletmenin kümülatif kâr etmeye başladığı yıldan itibaren uygulanması (daha az vergi ödeyeceğinden) tercih edilebilir. Vergi tatilleri çok dikkatli bir biçimde uygulanmalıdır çünkü tatiller yabancı yatırımcılarla sınırlı tutulursa, bu durum hem yerli yatırımcılar açısından rekabette dezavantajlı bir durum yaratacak hem de yerli yatırımcılara, şirketlerini, kendi ülkelerinde yabancı şirket statüsünde yeniden yapılandırmalarına sebep olabilecektir. Bu sorunlar üç yolla hafifletilebilir: Vergi tatilinden yerli yatırımcıların da faydalanması sağlanabilir, tatilden yararlanan yabancı yatırımcıların ürünlerini iç piyasada satmaları engellenebilir, yerli firmaların yabancı şirket statüsünde yeniden yapılanmaması için etkin önlemler alınabilir. Vergi tatilinden esas itibariyle bir ülkeden diğer bir ülkeye kolayca gidebilen kısa dönemli yatırımlar olan

¹² Duran, a.g.e., s. 49.

¹³ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 60.

¹⁴ Giray, a.g.e., s. 63.

serbest endüstriler faydalanmaktadır. Bu tür firmalar vergi tatili biter bitmez hemen vergi avantajı sağlayan diğer ülkelere gidebilmektedirler.¹⁵

Vergi ertelenmesi, vergi borcunun doğmasını önlemektir. Vergi ertelenmesi şeklindeki teşvik uygulamasının temelinde bu süreç, vergiyi doğuran olay gerçekleşmeden sağlanmaktadır. Bu yönüyle vergi ertelenmesi vergi gecikmesinden farklılık gösterir. Bir verginin ödenme süresi, vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi ile vergi borcunun fiilen ödenmesi için vergi kanununda öngören hukukî süreçtir.¹⁶ Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında en yaygın olan teşvik türüdür. Uygulanan bu teşvik ile özellikle yeni yerleşen firma, ödemesi gereken kurumlar vergisinden belirli bir dönem için muaf tutulur ki bu süre genellikle 5 yıldır. Bu yöntem firmaların ödemesi gereken diğer vergiler için de uygulanabilir. Vergi ertelenmesi erteleme dönemi süresince firma geliri üzerindeki vergi maliyetini ortadan kaldırır. Uygulama maliyetinin düşük olması sebebiyle uygulanması son derece basittir. Çünkü erteleme dönemi içerisinde firmanın ödemesi gereken verginin hesaplanmasına gerek yoktur. Bu özelliğinden dolayı, vergi ertelenmesi yöntemi özellikle kurumlar vergisi sistemine yeni geçmiş olan ülkelere sıkça başvuru alan bir teşvik türüdür. Ayrıca bu teşvik türü, uzun dönemli yatırım projelerinde yatırımcının en çok talep ettiği türdür.¹⁷

Vergi cennetleri, gelir ve kurumlar vergisinin tamamen ve süresiz kaldırılmasıdır. Çok yaygın olarak kullanılmamakla birlikte bazı ada devletlerinde veya bazı ülkelerin bir bölümünde (serbest bölgelerde ya da görece geri kalmış bölgelerde) uygulamalarına rastlanmaktadır. Bazı ada devletleri, vergi cenneti (tax haven) sistemini seçmişlerdir. Bunlar, genellikle doğrudan vergileri kaldırarak sadece dolaylı vergilerden oluşan bir vergi sistemi uygulamaktadırlar. Diğer bazı ülkeler ise bu tür uygulamaları sadece ihracat-odaklı özel serbest bölgeler için uygulamaktadırlar.¹⁸ Vergi cennetleri küçük ve doğal kaynaklarının kıtlığı nedeniyle sanayi ülkesi olmaya uygun olmayan ülkelerdir. Bu nedenle genellikle güçlü bir finansal hizmet altyapılarına sahiptirler. Sermaye akışları için kolaylaştırılmış ve gelişmiş mali pazarların belirgin özelliği olan yüksek likiditeye sahiptirler. Vergi cennetleri, uyguladıkları yasal ve yönetsel düzenlemelerle, mükelleflerin vergi yükümlülüğünü en aza indirmektedirler. Böylece vergi dışı vergi ve vergi dışı avantajlar sermayeleri ait oldukları ülkelerinden uzaklaştırıp bu avantajlara sahip olan

¹⁵ Emen, a.g.m., s. 43.

¹⁶ Acinöroğlu, a.g.m., s. 153.

¹⁷ Acinöroğlu, a.g.m., s. 155.

¹⁸ Duran, a.g.e., s. 45.

ülkelere yönlendirmektedir. Bu durum, esas faaliyetlerini sermayenin ihraç edildiği ülkelerde gösteren firma ve kişilerin vergi cenneti hükümetlerine ve bu ülkelerde yaşayanlara sağladıkları faydalar nedeniyle, sermaye ihraç eden ülkeler tarafından yaratılan genel kamu mallarının “bedavacıları” olmaktadır. Bu sebepten dolayı vergi cennetleri diğer ülkelerin vergi geliri tabanlarında kayba neden olmaktadır.¹⁹

Hızlandırılmış amortisman, işletmede bir yıldan daha uzun süreli kullanılabilen iktisadi kıymetlere yapılmış harcamaların bu kıymetlerin işletmede kullanılabilecekleri süre içerisinde yıllara yayılarak gayrisafi gelirden indirilmesidir. Hızlandırılmış amortisman yönteminde, firmaların amortismanına tabi kıymetlere yapmış oldukları harcamaların daha kısa bir sürede amorti edilmesi sağlanır.²⁰ Söz konusu yöntem vasıtası ile işletme fonları artmakta olup bu fonlar devletin yatırımcıya verdiği faizsiz bir kredi niteliği taşımaktadır. Hızlandırılmış amortisman ile biriken fonlar, mevcut sabit sermayenin fiziki olarak yıpranma süresi bitinceye kadar kullanır. Özellikle teknik yenilikleri yakından izleyemeyen az gelişmiş ülkeler için hızlandırılmış amortismanın faydası, teknik yıpranma süresi dolmadan biriken fonların, kısmen yeni yatırımlarda kullanılma olanağı sağlamasıdır. Firmaların biriken fonlarla, mali yönden daha güçlü olmaları, kolaylıkla yeni krediler temin etmelerini sağlayacak ve hisse senedi ya da tahvil şeklinde sermaye artırımını yapmalarına olanak tanıyacaktır. Hızlandırılmış amortisman yatırımcıya yatırım maliyetini kısa bir sürede geri alma olanağı ve vergi kazancı sağlamaktadır. Hızlandırılmış amortisman uygulaması ile vergi ödemeleri geciktirilmektedir. Ayrıca bu yöntem ile hızlandırma tekniklerinin, sermayelerin hareketsizlik dönemlerini kısaltarak daha riskli yatırımlara girişilmesi için firmaları teşvik etmesidir.²¹

KDV desteği, bu tür teşvikler özellikle sermaye malları üzerine tahakkuk eden KDV'nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu teşvikin, KDV desteği kapsamına ve sermaye malları üzerindeki oranına göre etkinliği değişmektedir. Genelde sermaye malı makine-teçhizat için uygulanmakla birlikte kapsamı genişletilmek suretiyle yatırım kapsamına giren tüm harcama kalemleri için uygulanabilir. KDV desteği ilk planda yatırım aşamasında firmaların ihtiyacı olan finansman giderlerinde bir rahatlamaya neden olması açısından değer taşımaktadır.²²

¹⁹ Levent Özer, *Vergilemede Global Eğilimler*, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009, s. 115.

²⁰ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s. 276.

²¹ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 59.

²² Duran, a.g.e., s. 51.

Zararın sonraki dönemlere aktarılabilmesi, firmalara zararlarını belirli yıllar itibariyle (genellikle 3 ya da 5 yıl) sonraki dönemlere aktarabilme imkânı sağlar. Böylelikle kâr edilen dönemlerde ödenecek vergi miktarı da otomatik olarak azalacaktır. Bu teşvik türü, özellikle uzun kuruluş aşamasına sahip olan yatırımların ilk birkaç yılında, yatırımın devam etmesi nedeniyle kâra geçilemeyen dönemlerinde etkili olmaktadır.²³

Ar-ge kapsamındaki destekler, ülke ekonomisine yapmış olduğu olumlu etkisi ve sanayinin önemli bir bilgi potansiyeline sahip olması açısından ayrıcalıklı bir vergi planlama aracıdır. Bir kısım ülkeler yatırımcıların belirli bir yönde yaptıkları yatırım harcamalarını artırmaları için vergi teşvikleri uygularlar. Örneğin bazı ülkeler, işletmelerin yapmış oldukları Ar-ge (Araştırma ve Geliştirme) harcamalarının iki katını gider olarak göstermelerini sağlamaktadırlar. Ar-ge yatırımlarını artırmak için kullanılan bu teşvikler bu yatırımların vergi sonrası getiri oranını artırmayı amaçlamakta, ancak hangi Ar-ge projesinin seçileceğine yönelik kararı etkilemeyi hedeflememektedir. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke Ar-ge yatırımlarını çekmek için bu teşviki uygularlar. Birçok durumda bu hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için eşit şartlarda da uygulanabilmektedir. Bugün dünyada özellikle Çin ve Hindistan bu teşviki çok etkin bir şekilde uygulamaktadırlar.²⁴

Serbest bölgelere yönelik vergi teşvikleri, söz konusu bölgelerde her türden vergi teşvik tedbiri olarak yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bu bölgelerde ihraç edilmek amacıyla işlenen tüm ürünler ihraç edildikleri takdirde vergisel teşviklerden faydalanırlarken yurtiçi piyasaya satılmaları hâlinde hiçbir vergi teşvikinden istifade edememektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulana bir politikadır. Bazı ülkelerin bir gümrük rejimi olarak, bazı ülkelerin ise bir ekonomi ve dış ticaret politikası uygulaması olarak kullandıkları serbest bölgeler, yalnızca gelişmekte olan ülkelerin kullandıkları bir uygulama değildir. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölgeler genelde üretim ağırlıklı ihraç ürünleri işleme bölgeleri iken, gelişmiş ülkelerdeki serbest bölgeler ise ticaret ağırlıklı serbest ticaret bölgesi şeklinde kurulmuştur.²⁵

Gümrük vergilerine yönelik destekler, sermaye mallarının ithalinde ödenmesi gereken vergilerden kısmen veya tamamen muaf tutulmasıdır. Gümrük duvarlarının

²³ Ahmet Aktaş, “Vergisel Teşvik Türü Olarak Düşük Oranlı Kurumlar Vergisinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi: Ekonometrik Analiz”, *Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: YASED Yayınları, 2007, s. 129.

²⁴ Emen, a.g.m., s. 46.

²⁵ Acinöroğlu, a.g.m., s. 154.

yüksek olduğu dönemlerde sağlanacak bir gümrük muafiyeti yatırım maliyetlerinin düşürülmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Gümrük muafiyeti ile sermaye ekipmanları üzerindeki vergilerin kaldırılması yatırım maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır.²⁶

II. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN FAYDALANACAĞI VERGİ PLANLAMA ARAÇLARI

Teşviklere vergi müessesesi açısından bakıldığında, teşvik edici vergi politikaları belirli bir kazanç veya iradın vergiden istisna edilmesi veya verginin çeşitli yollarla ertelenmesi olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Vergisel teşvikler makroekonomik hedeflere ulaşabilmek için vergi mevzuatında değişiklikler yapmak suretiyle bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyetlere vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlama süreci olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu teşviklerin kullanım amaçları ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine rağmen genellikle şu amaçlara yönelik kullanılmaktadırlar. Bölgesel yatırımların artırılması için, bölgesel kalkınma amaçlarını kırsal bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak, yeni endüstriyel merkezler oluşturmak, çevresel riskleri azaltmak ve nüfusun dengeli bir biçimde dağılımını sağlamak şeklinde sıralanabilir. Ülkeler bazı sektörlerdeki faaliyetleri arttırabilmek için vergisel teşvikleri kullanabilmektedirler. Bu faaliyetler madencilik, endüstriyel teknoloji parkları, ihracata önderlik eden faaliyetler, film endüstrisi ve yeni teknoloji alanlarıdır. Vergisel teşvikler, ihracat promosyonları, işgücünün eğitimi ve ülke içi katma değer artırılması yönünde de kullanılabilir. Serbest ticaret bölgeleri ihracat potansiyelinin artırılması için uygulanan teşviklere örnek teşkil eden önemli örneklerdendir. Gelişmekte olan ülkelerin vergisel teşvikleri uygulamadaki bir diğer amaç, teknoloji transferi sağlayabilmektir. Vergisel teşvik türleri temel olarak bu amacı yerine getirebilmek için tasarlanmışlardır.²⁸ Genel olarak vergisel teşviklerin türleri çeşitli olmakla birlikte bunların maksatları da farklılaşabilmektedir. Kurumlar vergisi oranında indirim, kâr payından alınan vergiden indirim ve vergi tatili kâr amaçlı vergi teşvikleri arasında yer almaktadır. Hızlandırılmış amortisman, yatırım, yeniden yatırım tahsisatı (yatırım indirimi) ise sermaye yatırımı unsuru içeren teşviklerdendir. Sosyal

²⁶ Giray, *Vergi Teşvik Sistemi*, s. 60.

²⁷ Acinöroğlu, a.g.m., s. 149.

²⁸ Serkan Benk, "Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 206 (2005), ss. 184-185.

güvenlik primlerinde indirim, çalışan sayısına veya diğer işgücü ilintili harcamalara bağlı olarak vergilendirilebilir kazançlardan indirim, işgücü temelli teşvikler arasındadır. Toplam satış gelirlerine dayalı olarak kurumlar vergisinde indirim sureti ile elde edilen teşvikler ise satış amaçlı teşvik türüdür. İhracata yönelik teşvikler ise gümrük vergisi iadesi, (ithal edilen ara ürünün işlenerek ihracını özendirme amaçlı) ihracat kaynaklı gelire ayrıcalıklı işlem uygulanması, döviz kazandırıcı işlemlerden ve mamul ürün ihracından elde edilen gelirden alınan vergilerde indirim, ihracat performansına bağlı olarak iç piyasaya satışlarda vergi indirimi, ihracat gelirinden alınan vergiden ihracat edilen mallardaki yerel girdi kullanımına bağlı olarak indirim yapılması, ihracatçı sektörler için yurt dışı harcamaların vergiden indirilmesi ve sermaye malları amortismanı olarak sıralanabilmektedir.²⁹

Türkiye’de uygulanmakta olan vergisel teşvikler gözden geçirildiğinde söz konusu düzenlemelerin bir kısmının yatırım aşamasında, bir kısmının ise işletme aşamasında sağlanan avantajlar olarak mevzuatta yer aldığı görülmektedir. Yatırım aşamasındaki yatırımlara uygulanacak vergisel teşvikler, 19.06.2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2012 / 3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”da belirtilmiştir. Ayrıca Türk Vergi Mevzuatında bulunan gümrük vergisi muafiyeti, vergi, resim harç istisnası, bazı harcamaların indirim konusu yapılması, geniş yıl zararlarının mahsubu, yeniden değerlendirme ve hızlandırılmış amortisman uygulamaları vasıtası ile sağlanan vergisel desteklerdir.³⁰ Bu kapsamda 2012 / 3305 sayılı karar ve Türk Vergi Sistemi çerçevesindeki vergi avantajları; gelir vergisi stopaj desteği, indirimli kurumlar / gelir vergisi, öncelikli yatırımlarda vergi teşvikleri, hızlandırılmış amortisman, gümrük vergisi muafiyeti, serbest bölge teşvikleri, araştırma-geliştirme faaliyetleri ve teknoloji geliştirme bölgelerinde uygulanan vergi teşvikleri olarak sıralanabilir. Söz konusu vergisel teşviklerden doğrudan yabancı yatırımlar da yerel şirketler gibi faydalanabileceklerdir. Bunun başlıca gerekçesi olarak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu olarak gösterilebilir. İlgili kanunlara göre kurulan yabancı sermaye şirketlerinin herhangi yerli bir şirketten farkı bulunmamaktadır. Teşvikler ve haklar konusunda da bir ayırım olmayıp, yabancı müteşebbüsler de yerli yatırımcılar kadar hak ve yükümlülüklerle sahip olmaktadır. Diğer yandan 1982 Anayasasında yer alan temel haklardan yerli şirketler olduğu gibi yabancı

²⁹ Savaşan, a.g.m., ss. 3-4.

³⁰ Gök, a.g.m., s. 166.

sermayeli şirketler de ayırım gözetilmeksizin yararlanacaklardır (kıyılardan yararlanma, kamulaştırma, devletleştirme ve çalışma ve sözleşme hürriyeti gibi).³¹ Bu çerçevede belirtilen vergisel teşvikler incelenecek olursa aşağıda belirtilen şekilde yatırımcılara önemli avantajlar sağlayacaktır.

A. GELİR VERGİSİ STOPAJ DESTEĞİ

Mevzuatımızda gelir vergisi stopaj desteği çoğunlukla, yatırımların ekonomik ve sosyal acıdan göreceli olarak daha az gelişmiş bölgelerimize yönlendirilmesini sağlayarak, bu bölgelerde istihdamın artırılması ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla bazı illerde yapılacak yatırımlar için istihdam edilen işçi ücretlerine uygulanmaktadır.³² Bu kapsamda “6322 sayılı Kanunun 12’nci maddesiyle Gelir Vergisi Kanununa geçici 80’nci madde eklenmiş ve 15.06.2012 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Buna göre Bakanlar Kurulunca istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, kişi başına düşen millî gelir veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmak suretiyle belirlenen illerde yapılacak yatırımlar için Ekonomi Bakanlığı tarafından düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 31.12.2023 tarihine kadar gerçekleşen yatırımlarda teşvik belgelerinde öngörülen ve fiilen istihdam edilen işçilerin ücretlerinin sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgari ücretin brüt tutarına tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan tarihten itibaren 10 yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilmektedir. Söz konusu durum çerçevesinde terkin edilecek vergi hesaplanırken asgari geçin indirimi dikkate alınmalıdır. Yatırımın tamamlanamaması veya teşvik belgesinin iptal edilmesi hâlinde, gelir vergisi stopajı teşviki uygulaması nedeniyle terkin edilen vergiler, vergi ziyayı cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunmaktadır.” Ayrıca yatırımın faaliyete geçmesinden önce devredilmesi hâlinde devralan mükellef, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla gelir vergisi stopajı teşviki uygulamasından yararlanılmaktadır. “Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri hâlinde, gelir vergisi stopajı

³¹ Levent Başak, *4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar Kanunu Çerçevesinde Sermaye Mevzuat Rehberi*, Ankara: TÜRMÖB Yayınları, 2008, s. 10.

³² Selahattin Dökmen, “Yatırım Teşviklerinde Yeni Dönem Başlıyor.”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 286 (2012), s. 141.

teşviki uygulamasından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise kalan süre kadar devralan yararlanabilir.”³³

Bu teşvik unsurunun esas amacı işverenlerin istihdam maliyetini azaltmaktır. Dolayısıyla yapılan düzenleme ile çalışanların ücretleri üzerinden kesilen ancak vergi dairesine ödenmeyen gelir vergisi stopajı nedeniyle çalışanlar bakımından bir talep söz konusu olmayacaktır. Desteğin uygulamaya geçmesi ile göreceli olarak daha az gelişmiş bölgelerdeki yatırım ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Yapılan düzenlemelere göre gelir vergisi stopaj desteği, teşvik belgesi kapsamında yapılan yatırımlar için 31.12.2023 yılı sonuna kadar gerçekleşen yatırımlarda istihdam edilen personel için uygulanacaktır. Ayrıca yatırımın işletilmeye başlanacağı tarihten itibaren 10 yıl olarak uygulanacak, 16 yaşından büyükler için belirlenen asgari ücret tutarı üzerinden hesaplanan vergi ile sınırlı olacaktır. Çalışanlara verilecek asgari geçim indiriminden sonra kalan kalan vergiler üzerinden uygulanacak olan teşvik, muhtasar beyanname üzerinde terkin yöntemiyle istihdam sağlayan mükelleflere verilecektir.³⁴

2012 / 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’a göre “Gelir vergisi stopajı desteğinden 6. bölgede yer alan illerde yapılacak olan yatırımlar yararlanacaktır. Buna göre anılan Bakanlar Kurulu Kararına ekli listede 6. bölge olarak yer verilen Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van illeri ile Bozcaada ve Gökçeada ilçelerinde gerçekleştirilen yatırımlar dolayısıyla bu teşvikten yararlanılacaktır. Karar kapsamındaki teşvik uygulamasında faaliyet konusu ile tam veya dar mükellefiyet esasında vergilendirilmenin bir önemi bulunmamaktadır. Gelir vergisi stopajı teşviki, sadece kapsama dâhil iller ve ilçelerde bulunan işyerlerinde fiilen çalıştırılan işçilerin ücretleri üzerinden hesaplanacak gelir vergisi stopajı açısından geçerlidir. Bu işyerlerine ilişkin bordrolarda gösterilmiş olsalar dahi fiilen bu işyerlerinde çalışmayan işçiler açısından teşvikten yararlanmak mümkün değildir. İzin, hastalık ve benzeri nedenlerle işyerinde bulunulmaması hâlleri fiilen çalışmama olarak kabul edilmemektedir.”³⁵

Gelir Vergisi Kanununun geçici 80. maddede yer alan gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlanmak isteyen mükelleflerin tebliğin ekinde yer alan “GVK geçici 80. madde

³³ 31 Mayıs 2012 Tarihli 28324 Sayılı Resmi Gazete, 6322 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md.12.

³⁴ Dökmen, a.g.m., s. 142.

³⁵ 19 Haziran 2012 Tarihli 28328 Sayılı Resmi Gazete, 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, md.14.

Kapsamında Gelir Vergisi Stopajı Teşvikine İlişkin Bildirim” (EK: 3) ve “GVK Geçici 80. maddeye İlişkin Gelir Vergisi Stopajı Teşviki Kapsamında İstihdam Edilen Ücretlilere İlişkin Bilgiler” (EK: 4) tablolarını doldurmaları zorunludur. Bildirim, muhtasar beyannamenin verildiği vergi dairesine beyanname ekinde verilir. Bildirimin verildiği vergi dairesinin sınırları içerisinde yer almayan işyerlerindeki istihdam dolayısıyla teşvikten yararlanılmış ise bildirim bir örneği vergi dairesi tarafından gerekli kontrollerin yapılması açısından işyerinin bulunduğu ilgili vergi dairesine ayrıca gönderilmektedir. Yatırım kapsamında işyerlerinin kaç işçi çalıştırdığının belirlenmesinde, teşvik belgesinde kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla her bir işyeri itibarıyla Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen aylık prim ve hizmet belgesinde gösterilen işçi sayısı dikkate alınacaktır. Gelir vergisi stopajı teşvikinden faydalanmaya başlanılan ilk ay için verilecek muhtasar beyanname ile birlikte bir defaya mahsus olmak üzere teşvik belgesinin tasdikli örneğinin de verilmesi gerekmektedir. Ayrıca teşvik belgesinin Ekonomi Bakanlığınca revize edilmesi hâlinde teşvik belgesinin tasdikli örneğinin revize tarihini takip eden ilk muhtasar beyanname ile birlikte ilgili vergi dairesine verilmesi gerekmektedir. Gelir Vergisi Kanununun geçici 80. madde kapsamında “Gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlanan mükellefler, gelir vergisi stopajı teşvikine ilişkin bildirimde yer alan terkinde konu olacak vergi tutarını verecekleri muhtasar beyannamenin ‘Matrah ve Vergi Bildirimi’ bölümünde gelir vergisi kanununun geçici 80. maddesi gereği terkin edilen tutarı göstereceklerdir. Bu tutar, gelir vergisi kesintisi toplamından indirilerek terkin sonrası kalan gelir vergisi tutarı belirtilecektir. Gelir Vergisi Kanununun geçici 80. madde çerçevesinde terkinde konu edilen söz konusu tutara ilişkin muhtasar beyanname gösterildiğinden dolayı vergi dairesince ayrıca bir terkin işlemi yapılmayacaktır.”³⁶

B. İNDİRİMLİ KURUMLAR VERGİSİ

İndirimli kurumlar vergisi müessesesi 28.02.2009 tarihli (mükerrer) Resmi Gazete’de yayımlanan 5838 sayılı Kanun ile mevzuatımıza girmiştir. Bu uygulamayla ilgili yasal düzenleme Kurumlar Vergisi Kanunu’na (KVK) 32 / A maddesinin eklenmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. 2009 yılından itibaren ülkemizdeki yatırım teşvik sistemi bölge esasına dayanan ve yatırımlara sağlanan devlet yardımlarının illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre belirlendiği bir sistem hâline getirilmiştir. Bu kapsamda, teşvik belgeli

³⁶ 6322 Sayılı Kanun, md.12, md. 25.

yatırımlara ilişkin destek sistemi Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararlar” ile yönlendirilmektedir. İlk olarak, indirimli kurumlar vergisi 16.07.2009 tarih ve 2009 / 15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulanmaya başlanmış olup söz konusu Karar’a ilişkin 28.07.2009 tarihli Resmi Gazetede, 2009 / 1 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” yayımlanmış ve 2011 / 1597 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile değişiklikler yapılarak uygulamaya devam edilmiştir. Son olarak ise kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla 15.06.2012 tarihli ve 2012 / 3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” yayımlanmıştır. İlgili Bakanlar Kurulu Kararı’nın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ise “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin” 2012 / 1 sayılı Tebliğ’de açıklanmıştır. Nihayetinde, indirimli kurumlar vergisi uygulamasını düzenleyen KVK 32 / A maddesi 6322 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler ile son hâlini almıştır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 32 / A maddesine göre “Finans ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösteren kurumlar, iş ortaklıkları, taahhüt işleri, 16.07.1997 tarihli ve 4283 sayılı Kanun ile 08.06.1994 tarihli ve 3996 sayılı Kanun kapsamında yapılan yatırımlar ile rödovans sözleşmelerine bağlı olarak yapılan yatırımlar hariç olmak üzere, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ve Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan hesap döneminden itibaren yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli oranlar üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Yatırıma katkı tutarı, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını, bu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise yatırıma katkı oranını ifade etmektedir.”³⁷

³⁷ 21 Haziran 2006 Tarihli 26205 Sayılı Resmi Gazete, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, md. 32/A.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 32 / A maddesi kapsamında "Mevcut bir yatırıma üretim hattı veya makine ve teçhizat ilavesiyle kapasitenin artırılmasına yönelik olan ve mevcut tesis ile alt yapı müşterekliği oluşturarak bir bütün teşkil eden yatırımlara tevsi yatırımlar denmektedir. Bu tür yatırımlarda, elde edilen kazancın işletme bütünlüğü çerçevesinde ayrı hesaplarda izlenmek suretiyle tespit edilebilmesi hâlinde, indirimli oran bu kazanca uygulanır. Kazancın ayrı bir şekilde tespit edilememesi hâlinde ise indirimli oran uygulanacak kazanç, yapılan tevsi yatırım tutarının, dönem sonunda kurumun aktifine kayıtlı bulunan toplam sabit kıymet tutarına (devam eden yatırımlara ait tutarlar da dâhil) oranlanması suretiyle belirlenir. Bu hesaplama sırasında işletme aktifinde yer alan sabit kıymetlerin kayıtlı değeri, yeniden değerlendirilmiş tutarları ile dikkate alınır. İndirimli oran uygulamasına yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği geçici vergi döneminde başlanmaktadır. Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri hâlinde devralan kurum, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla indirimli vergi oranından yararlanır. Yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanmadan önce indirimli kurumlar vergisi uygulanan hâllerde, yatırımın tamamlanıp işletilmeye geçilmemesi durumunda ikinci fıkranın (c) bendi uyarınca indirimli vergi oranı uygulanması nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler, vergi ziyayı cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil edilir."³⁸

İndirimli kurumlar vergisi uygulaması ilk uygulanmaya başlandığında yatırımcıların en büyük dezavantajı indirimli kurumlar vergisinin sadece yatırımdan elde edilen kazanca uygulanabilmesiydi. Diğer bir ifadeyle, yatırım işletilmeye başlanmadan ve yatırımdan herhangi bir kazanç elde edilmeden bu teşvikten yararlanılması mümkün bulunmamaktaydı. 6322 sayılı Kanun'un 39. maddesiyle KVK'nın 32 / A maddesinin ikinci fıkrasına (b) bendinden sonra gelmek üzere eklenen (c) bendinde "*Yatırıma başlanan tarihten itibaren bu maddeye göre hesaplanacak yatırıma katkı tutarına mahsuben, toplam yatırıma katkı tutarının % 50'sini ve gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını geçmemek üzere yatırım döneminde kurumun diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlarına indirimli kurumlar vergisi uygulatmak suretiyle yatırıma katkı tutarını kısmen kullandırmaya, bu oranı her bir il grubu için sıfıra kadar indirmeye veya % 80'e kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.*" hükmüne yer verilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle birlikte yatırımcıların işletme döneminden önce de indirimli kurumlar

³⁸ 5520 Sayılı Kanun, md. 32 / A-6.

vergisinden yararlanabilmeleri mümkün hâle gelmiş, aynı zamanda yatırımcılara teşvik belgesi kapsamındaki yatırımları dışındaki faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlarına da yatırım döneminde indirimli oran uygulanması imkânı tanınmıştır. Söz konusu uygulamanın yapılabilmesi için yatırıma başlanmış olması, kullanılan katkı tutarının, toplam katkı tutarının ilgili yatırım için belirlenmiş olan oranını geçmemesi, kullanılan katkı tutarının, uygulamanın yapıldığı dönem itibariyle yapılan yatırım harcaması tutarını geçmemesi, uygulamanın yapıldığı dönemin yatırım dönemi olması gerekmektedir. Buna göre “Yatırım döneminde diğer faaliyetlerden elde edilen kazançta indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle kullanılacak yatırıma katkı tutarı, toplam yatırım tutarı ile yatırıma katkı oranının çarpılması suretiyle bulunacak toplam yatırıma katkı tutarının ilgili bölge için belirlenen oran ile çarpılması sonucu bulunacak rakamı ifade etmektedir. Bu rakam, ilgili dönem itibariyle gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını geçemeyecektir. Öte yandan, toplam yatırıma katkı tutarının yatırım döneminden kullanılmayan kısmı, hak kazanılan yatırıma katkı tutarını aşmamak üzere, bu yatırımın işletilmesinden elde edilecek kazançlara indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle kullanılabilir.”³⁹

Yatırım döneminin başlangıcı ve bitişi ile ilgili olarak 10 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nde yer verilen açıklamalarda “*Yatırımın döneminin, yatırım teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma fiilen başlanılan tarihi içeren geçici vergilendirme döneminin başından, tamamlama vizesi yapılması amacıyla Ekonomi Bakanlığına müracaat tarihini içeren geçici vergilendirme döneminin son gününe kadar olan süre*” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yatırımın fiilen tamamlandığı tarihin tamamlama vizesinin yapılmasına ilişkin olarak Ekonomi Bakanlığına müracaat tarihinden önceki bir geçici vergilendirme dönemine isabet etmesi hâlinde ise yatırımın fiilen tamamlandığı tarihi içeren geçici vergilendirme döneminin son gününün yatırım döneminin sona erdiği tarih olarak dikkate alınması gerekmektedir. Yatırım döneminde olup kısmen işletmeye geçilmesi durumunda 2012 / 3305 sayılı BKK çerçevesinde “Alınan teşvik belgesine istinaden yapılan yatırımlarda, 01.01.2013 tarihinden itibaren elde edilen kazançlara uygulanmak üzere uygulanmaktadır. Uygulama, toplam yatırıma katkı tutarının belli bir yüzdesini ve gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını geçmemek üzere yatırım döneminde diğer faaliyetlerden elde edilen kazançlara da indirimli kurumlar vergisi uygulanması olanağı bulunmaktadır. Bu sayede yatırım yapan mükelleflere daha yatırım döneminden

³⁹ 6322 Sayılı Kanun, md.39.

itibaren uygulamadan yararlanma imkânı tanınarak, bu kurumlarda oluşan finansman yükünün hafifletilmesi amaçlanmıştır. Yatırım döneminde kısmen işletmeye geçilmesi durumunda, yatırımdan elde edilen kazançta indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle kullanılabilir katkı tutarının toplamı, ilgili dönemde yapılan yatırım harcaması ile yatırıma katkı oranının çarpılması suretiyle bulunan tutarı aşamayacaktır. Söz konusu yatırım döneminde diğer faaliyetlerden elde edilen kazançlara indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle faydalanılabilir katkı tutarı ise yapılan harcama tutarını geçmemektedir. Mükellefe 10 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği çerçevesinde yatırım döneminde diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlar yanında aynı zamanda kısmen işletmeye geçmesi ile elde edeceği yatırım kazançlarına da indirimli kurumlar vergisi uygulama imkânı sağlanmaktadır.”⁴⁰

Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devredilmesi de mümkündür. Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 32 / A maddesinin 6. fıkrasına göre “Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri hâlinde, devralan kurum, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla indirimli vergi uygulamasından yararlanabilecektir. Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devredilmesi durumunda ise indirimli vergi uygulamasından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla yatırıma katkı tutarının kalan kısmı için yararlanabilecektir. Ayrıca devreden yatırım indiriminin yeniden değerlemeye tabi tutulması mümkün olmaktadır. Buna göre 09.08.2016 tarihinde yayımlanan 6745 sayılı Kanun’un 66. maddesi ile Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 32 / A maddesinde düzenlenen “İndirimli Kurumlar Vergisi” uygulamasında yeniden değerlendirme imkânı getirilmiştir. Buna göre yatırım tamamlandıktan sonra kalan yatırıma katkı tutarı yatırımın tamamlandığı hesap dönemini izleyen yıllarda yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınacaktır. Son dönemde yapılan iyileştirmelerden birisi de yatırımların proje bazlı olarak desteklenmesi olmuştur. Bu kapsamda katkı imkânı sağlayan 6745 sayılı Kanun ile bölgesel unsurlardan bağımsız olarak Ekonomi Bakanlığı tarafından uygun görülen projeler için indirimli kurumlar vergisi oranını % 100’e kadar indirimli uygulama ve yatırıma katkı oranını % 200’ü geçmemek üzere belirleme veya yatırımın işletmeye geçmesinden itibaren 10 hesap dönemine kadar, yatırımdan elde edilen kazançla sınırlı olmak üzere kurumlar vergisi istisnası tanınması hakkında Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Söz konusu değişiklik çerçevesinde Ekonomi Bakanlığı

⁴⁰ 05 Ağustos 2016 Tarihli 29792 Sayılı Resmi Gazete, 10 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, md. 32.2.5.

tarafından uygun görülen yatırım projeleri için % 100 oranında indirimli kurumlar vergisi uygulanması mümkün olabilecektir.”⁴¹

Yatırım teşvik mevzuatı çerçevesinde indirimli kurumlar vergisi kapsamında değerlendirilebilecek bir değişiklik de 22 Şubat 2017 tarihli ve 29987 sayılı Resmi Gazete’de 2017 / 9917 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar” kapsamında yayımlanmıştır. Söz konusu kararın 6. maddesi ile 2012 / 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’a eklenen geçici maddeler ile yatırım teşvik belgesi, indirimli kurumlar vergisi kapsamında olan ve yatırımı devam eden mükellefler için yatırım teşvik mevzuatı 2017 yılı için daha avantajlı hâle getirilmiştir. Buna göre “2012 / 3305 sayılı karar ve daha önceki kararlara istinaden imalat sanayiine yönelik düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 01.01.2017 ile 31.12.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik teşvik uygulamaları kapsamında vergi indirim desteği uygulanacaktır. Bu destek yatırıma katkı oranları her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilmek suretiyle, kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirimi tüm bölgelerde % 100 oranında olmak üzere teşvik belgesi üzerinde herhangi bir işlem yapılmaksızın uygulanmaktadır.”⁴²

Teşvik belgesinde kayıtlı olan değerlerde, yatırımın her aşamasında tevsik edilen bilgi ve belgelere istinaden yapılacak değerlendirme sonucunda teşvik belgesini düzenleyen mercii tarafından değişiklik yapılabilmektedir. “Teşvik belgesinin sabit yatırım tutarının yüzde ellisinin üzerindeki artış veya azalışlar ile belgede kayıtlı diğer bilgilerde değişiklik olması durumunda yatırımcılar, teşvik belgesini düzenleyen mercie müracaat ederek, teşvik belgesinin revizesi talebinde bulunabilirler. Yatırıma başlama tarihinden sonra temin edilen, ancak makine teçhizat listelerinde yer almayan makine ve teçhizatın proje ile uyumlu olanları, teşvik belgesi kapsamında temin edilmiş sayılmak suretiyle belge kapsamına dâhil edilebilir. Bu türde yapılan revize işlemleri nedeniyle yatırım tutarında meydana gelen değişikliklerin indirimli kurumlar vergisi ve dolayısıyla yatırıma katkı tutarının hesabında dikkate alınması gerekmektedir. Teşvik belgesi ekinde yer alan ithal ve yerli makine ve teçhizat listelerine ilişkin değişiklik talepleri, teşvik belgesi düzenlenmesi için müracaat edilen merci tarafından sonuçlandırılmaktadır. Ancak

⁴¹ 5520 Sayılı Kanun, md. 32 / A-6.

⁴² 20 Şubat 2017 Tarihli 29987 Sayılı Resmi Gazete, 2017 / 9917 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, md. 6.

kullanılmış komple tesislerin teşvik belgesi kapsamına dâhil edilmesine ilişkin müracaatlar Ekonomi Bakanlığına yapılmaktadır. İthal ve yerli makine ve teçhizat listelerinde yer alan fiyatların, her bir makine ve teçhizat itibarıyla yüzde yüze kadar artış veya yüzde elliye kadar azalışlarında liste tadilatı yapılmaksızın doğrudan işlem yapılabilir.”⁴³

C. ÖNCELİKLİ YATIRIMLARA YÖNELİK VERGİ TEŞVİĞİ

Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen bazı yatırım konuları öncelikli olarak belirlenmiş ve bu konularda yatırım yapan yatırımcılara ülkenin neresinde veya hangi bölgesinde olursa olsun 5. bölgede uygulanan teşvik ve desteklerine sahip olacağını hüküm altına almıştır. Altıncı bölge daha avantajlı teşviklere sahip olduğu için bu öncelikli yatırımların yalnızca 6. bölgede gerçekleştirilmesi hâlinde, bulunduğu bölgenin desteklerinden yararlanabileceklerdir. Söz konusu kapsama giren öncelikli yatırımlar şunlardır: “Denizyolu ile yük ve / veya yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar, özel sektör tarafından yapılacak şehirlerarası yük ve / veya yolcu taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları ile şehir içi yük taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları, test merkezleri, rüzgar tüneli ve bu mahiyetteki yatırımlar (otomotiv, uzay veya savunma sanayine yönelik olanlar), kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yapılacak turizm yatırımlarından bölgesel desteklerden yararlanabilecek nitelikteki turizm konaklama yatırımları, asgari elli bin metrekare kapalı alana sahip uluslararası fuar yatırımları, asgari yirmi milyon TL tutarındaki biyolojik ilaç, onkoloji ilaçları ve kan ürünleri üretimine yönelik yatırımlar, Savunma Sanayi Müsteşarlığından alınacak proje onayına istinaden gerçekleştirilecek asgari yirmi milyon TL tutarındaki savunma, havacılık ve uzay alanındaki yatırımlar, maden istihraç yatırımları ve / veya maden işleme yatırımları, özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan ilk, orta ve lise eğitim yatırımları, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından desteklenen Ar-ge projeleri neticesinde geliştirilen ürünlerin üretimine yönelik yatırımlardır.”⁴⁴

Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek ara malları ve ürünlerin üretimine yönelik, uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, ileri teknoloji ve yüksek katma değerli yatırımları teşvik etmek amacıyla stratejik yatırımlar için ayrı bir düzenleme de mevcuttur. 2012 / 3305 sayılı Karar’ın 8. maddesine göre “İthalat

⁴³ 20 Haziran 2012 Tarihli 28329 Sayılı Resmi Gazete, 2012 / 1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, md. 16.

⁴⁴ 2012 / 3305 Sayılı Karar, md. 17.

bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırım olarak değerlendirilecektir. Bu kapsamda yapılacak değerlendirmeye girebilmek için şu ölçütlere birlikte sahip olunması gerekmektedir. Yatırımın asgari sabit yatırım tutarının elli milyon TL'nin üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dâhil), yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması, Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde belge konusu yatırımla sağlanacak katma değerın asgari yüzde kırk olması, yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının elli milyon ABD dolarının üzerinde olması gerekmektedir. Yurt içinde üretimi olmayan ürünlerin üretimine yönelik yatırımlarda, rafineri ve petrokimya yatırımlarında ithalat tutarında belirlenmiş elli milyon ABD doları sınırı aranmamaktadır. Stratejik yatırım kapsamında kabul edilen yatırımlara verilen vergisel teşvikler mevzuatta en kapsamlı vergisel imkânlar olarak tanımlanmaktadır.”⁴⁵ 2012 / 3305 sayılı teşvik sisteminde 6 bölgeye ayrılan Türkiye’de, stratejik yatırımlar nerede yapılırsa yapılsın ayırım gözetmeden gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, sigorta primi işveren hissesi desteği, vergi indirimi, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, bina inşaat harcamalarına KDV iadesi ve sadece 6. bölgedeki yatırımlar için 10 yıl süreyle uygulanmak üzere Gelir Vergisi stopajı desteğinden yararlanabilecektir. Bu çerçevede, stratejik yatırımlarda, diğer yatırımlara verilen teşvik unsurlarına ilave olarak yeni bir teşvik unsuru olan inşaat işlerine ilişkin Katma Değer Vergisi İadesi teşvik’ i getirilmekte olup buna ilişkin Katma Değer Vergisi Kanunu’na geçici 30 uncu madde eklenmiştir. “KDV geçici 30. maddede yer alan düzenleme ile 31.12.2023 tarihine kadar uygulanmak üzere, yatırım teşvik belgeleri kapsamında asgari 500 milyon TL tutarında sabit yatırım öngörülen stratejik yatırımlar kapsamında, inşaat işleri nedeniyle yüklenilen ve takvim yılı sonuna kadar indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisinin, izleyen yıl içerisinde bu kapsamda işlemleri bulunan mükelleflere iade edilmesinin yolu açılmaktadır. Stratejik yatırımlar olarak belirtilen büyük ölçekteki bu yatırımlar için bina-inşaat giderlerinin önemli bir harcama kalemi oluşturması sebebiyle, yatırımın başlangıç aşamasında ortaya çıkan bu yüksek maliyetin yatırımcılar için caydırıcı etkisini ortadan kaldırmak amacıyla bu düzenleme yapılmıştır. Düzenlemeyle, yüksek tutarlı stratejik yatırımlar için bina inşaat harcamaları sebebiyle yüklenilen ve indirim konusu edilemeyen KDV tutarlarının iade edilmesi suretiyle yatırım aşamasında Devlet katkısı sağlanacaktır.

⁴⁵ 2012 / 3305 Sayılı Karar, md. 8.

Getirilen KDV iadesi teşviki ile aynı zamanda inşaat sektörü ve bu sektöre girdi tedarik eden birçok alt sektörde canlanma sağlanarak yatırımların ve istihdamın artırılmasına da katkıda bulunacaktır.”⁴⁶

D. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN

Hızlandırılmış amortisman yatırım sonucu elde edilen kârlar üzerinde etkili olan bu teşvik türü işletmede birden çok yıl kullanılabilen iktisadi kıymetler için yapılmış olan giderlerin, bu iktisadi kıymetlerin işletmede kullanabilecekleri süre içinde yıllara yayılarak gayrisafî gelirlerden indirilmesidir. Sabit işletme varlıklarının bir kısım nedenlerle değer kaybına uğramaları sonucu amortisman uygulaması kaçınılmazdır. Oluşan değer kayıpları taşınmazın değeri üzerinden zarar olarak muhasebe de kayıt altına alınmaktadır. Amortisman şeklinde ayrılan karşılıklar gider olarak kabul edilmeleri sonucunda işletme matrahını düşürmeleri söz konusudur. Bu durum işletmelere önemli derecede vergi tasarrufu sağlamaktadır.⁴⁷

Vergi planlamasında önemli rol oynayan amortisman maliyet unsuru olma özelliğinden dolayı önem taşımaktadır. Amortismanın fon biriktirme işlevinden ziyade işletmede bir yıldan fazla kullanılan ve eskimeye, aşınmaya ve yıpranmaya maruz bulunan iktisadi kıymetlerde ortaya çıkacak değer kayıplarının, üretilen malların maliyet bedeline eklenmesi ya da içinde bulunulan hesap döneminin gideri olarak kabul edilmesi yanında amortisman, sermayenin geri alınmasında kaynak oluşturulması ve duran varlığın yenilenmesini sağlaması nedeniyle önemli bir finansman aracı olarak kabul edilebilmektedir. İşletmeler açısından sermayenin korunmasında ve aynen devam ettirilmesi amacını taşıyan amortisman, aynı zamanda bir maliyet ve gider unsuru olarak kabul edilmektedir. Türk vergi mevzuatında 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre amortisman ayrılması konusunda mükellefler serbest bırakılmış olsa da, amortismanların maliyet ve gider unsuru olması olarak kabul edilmesi, amortismanın ayrılmasını zorunlu hâle getirmektedir. Çünkü amortisman ayrılmadığı durumda, sermayenin bir kısmı kâr olarak dağıtılabileceği gibi, gerçek maliyetlerin de saptanması mümkün olmayacaktır. Mevzuata göre ayrılan amortismandan, biriken amortismanın duran varlığın yenilenmesinde ya da yeni duran varlık alımında kullanılmasına kadar geçen süre içinde,

⁴⁶ 2012 / 3305 Sayılı Karar, md.10.

⁴⁷ Acinöroğlu, a.g.m., s. 153.

ya dönen varlıkların finansmanında ya da borçların ödenmesinde kaynak olarak kullanılabilir. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 313. maddesine göre "Amortisman işletmede bir yıldan fazla kullanılan, aşınmaya, yıpranmaya ya da kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkuller ve gayrimenkul gibi VUK hükümlerine göre değerlendirilen iktisadi kıymetlerin değerlerinin yine bu kanun hükümlerine göre yok edilmesidir." Amortisman konusunda gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetler VUK'un 269. maddesinde tanımlanmış olup gayrimenkullerin bütünleyici parçaları, eklentileri, tesisat ve makinalar, gemiler ve diğer taşıtlar ve gayri maddi haklar gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymet olarak kabul edilmiştir.⁴⁸

Türkiye'de hızlandırılmış amortisman azalan bakiyeler usulüyle uygulanmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nun 315. maddesi ve mükerrer 315. madde uyarınca, "Mükellefler amortisman tabii iktisadi kıymetlerini Maliye Bakanlığı'nın tespit ve ilân edeceği oranlar üzerinden itfa ederler." İlân edilecek oranların tespitinde iktisadi kıymetlerin faydalı ömürleri dikkate alınır ya da bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerden dileyenler, amortisman tabii iktisadi değerlerini azalan bakiyeler üzerinden amortisman usulü ile yok edebilirler ve bu yöntemde amortisman oranı % 50'yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katı olmaktadır. Bu süreçte firmaların dikkat etmesi gereken, eğer işletme bir varlığa normal amortisman yöntemiyle amortisman ayırıyorsa, hızlandırılmış amortisman yöntemine geçemez. Ancak hızlandırılmış amortismandan normal amortismanına geçebilir. Yurtdışından gelecek bir yabancı sermayenin normal amortisman yöntemini mi yoksa hızlandırılmış amortisman yöntemini mi kullanacağı o firmanın kâr stratejisi ile ilgilidir. Hızlandırılmış amortisman yönteminde yatırımcı şirketin kuruluş ve örgütlenme giderine ek olarak amortisman giderleri de olacaktır ve dönem giderinin yüksek olması sonucunu doğuracaktır. Normal amortisman yönteminde ise eğer firma uzun vadeli olarak işlemlerine devam edecekse amortisman giderlerini, kullanım ömrünü de dikkate alarak yıllara eşit olarak dağıtması daha uygun olmaktadır.⁴⁹

E. GÜMRÜK VERGİSİ MUAFİYETİ

Gümrük vergisi muafiyeti, devletin gümrük gelirlerinden vazgeçmesi yoluyla uyguladığı bir teşvik aracıdır. Yatırımcının yatırım için ihtiyaç duyduğu makine teçhizatın

⁴⁸ Yasemin Taşkın, "Vergi Planlaması Yöntemi Olarak Amortismanların Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi", *Mali Çözüm Dergisi*, S. 114 (2012), s. 104.

⁴⁹ Gök, a.g.m., s. 169.

ithali sırasında ödemesi gereken vergiden muaf tutularak yatırım maliyeti azaltılmaktadır. Bu teşvik aracı özellikle, yatırımın gerçekleşmesinde dış girdi ihtiyacı yüksek olan yatırımların teşvikinde etkin bir araçtır. Türkiye’de gümrük muafiyeti uygulaması ilk defa 1964 yılında başlamıştır. Yatırımın gümrük muafiyetinden yararlanabilmesi için Türk sanayi mamullerine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırmak, yeni imalat teknolojisinin yurda getirilmesine olanak hazırlamak, yeni yatırımların, dünyada mevcut ve kurulmakta olan tesislere uygun ekonomik ölçülerde kurulmasına ve mevcut yatırımların bu koşula uygun hâle getirilmesi gerekmektedir. 4458 Sayılı Gümrük Vergisi Kanununda gümrük vergileri, yürürlükteki hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümü olarak tanımlanmıştır. Ülkemizde gümrük vergisi alanında “varış ülkesinde vergilendirme” prensibi geçerli olduğundan, söz konusu ilkeye göre gümrük vergisi bir ülke sınırından eşyanın ithal edilmesi sırasında alınan bir vergi türü olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla ihracat sırasında gümrük vergisi alınmamaktadır. 1980 - 2006 yılları arasında gümrük muafiyeti yabancı sermayeli firmalara verilen 4179 adet yatırım teşvik belgesinden 2501 adedi gümrük muafiyeti unsurunu içermektedir. Sayısal oran olarak toplam içindeki payı % 60’dır. Görüldüğü üzere gümrük muafiyeti ülkemizde yabancı yatırımların en çok faydalandığı teşvik araçlarından birisidir.⁵⁰

2012 / 3305 sayılı yatırımlarda devlet yardımları hakkında karar kapsamında da gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Kararın 4. maddesine göre “Teşvik belgesine bağlanmış olan makine ve teçhizatın ithali, otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş hâldeki aksam ve parçaların ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımlarında tekne kabuğu ithali yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muafıdır. Ayrıca otobüs, çekici (Euro normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), mobilya, motorbot, kamyon (off-road truck tipi karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmikser, beton santrali, forklift ve beton pompası ithal edilmesi hâlinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında öngörülen oranlarda gümrük vergisi tahsil edilmektedir. Buna ilave olarak makine ve teçhizat bedelinin yüzde beşine kadar yedek parça, gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaksızın ithal edilerek sabit yatırım tutarına dâhil edilebilir. Söz konusu uygulama ile yatırıma katkı tutarına matrah oluşturacak yatırım tutarı arttırılarak, indirimli kurumlar vergisi için ilave indirim imkânı

⁵⁰ Gök, a.g.m., s. 168.

doğacaktır. Baskı, basım, matbaa, tekstil, hazır giyim ve konfeksiyon yatırımlarına yönelik teşvik belgeleri kapsamında kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizat ithal edilmemektedir. Teşvik belgesi almak üzere müracaat edilmiş ancak teşvik belgesine bağlanmamış yatırımlara ilişkin makine ve teçhizatın ithaline, Bakanlığın görüşüne istinaden Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca teşvik belgesi kapsamında muafiyet tanınabilecek ve istisna edilebilecek vergi ve kesintilerin toplam tutarı kadar teminatın alınması suretiyle müsaade edilebilmektedir. Teminatla ithalatta bir defada verilebilecek teminat süresi altı ay olup sürenin başlangıç tarihi eşyanın serbest dolaşıma giriş tarihidir. Bu süre içerisinde teşvik belgesinin düzenlenememiş olması hâlinde süre bitimini müteakip üç ay içerisinde süre uzatımı için doğrudan Gümrük ve Ticaret Bakanlığına müracaat edilir. Verilecek ek sürenin başlangıcı bir önceki sürenin bittiği tarih olacaktır.”⁵¹

Gümrük vergisi muafiyetinin uygulanabileceği bir diğer sektör ise otomotivdir. 2012 / 3305 sayılı kararın 4. maddesine göre “Otomobil üretimine yönelik olarak asgari yüzbin adet / yıl kapasiteli yeni bir yatırım yapılması veya mevcut tesislerin kurulu kapasitelerinin en az yüzbin adet / yıl artırılması hâlinde, teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yirmisinin gerçekleştirilmesini müteakip, yatırım süresi içerisinde olmak kaydıyla gümrük vergisine tabi olmaksızın yatırımcılara A, B ve C segmentlerinden otomobil ithaline izin verilebilmektedir. Teşvik belgesi kapsamında ithaline izin verilen toplam otomobil sayısı, belgede kayıtlı ilave kapasitenin yüzde % 15’ini aşamayacaktır. Ancak belge kapsamında motor üretiminin de yer alması hâlinde, motor üretim kapasitesinin % 15’i kadar daha (motor üretim kapasitesinin, otomobil üretim kapasitesinden fazla olması durumunda otomobil kapasitesi dikkate alınır) belirtilen segmentlerden ilave otomobil ithaline izin verilebilmektedir.”⁵²

F. SERBEST BÖLGE TEŞVİKLERİ

Serbest bölgeler, özellikle ihracata dayalı kalkınma stratejisini tercih eden ülkeler tarafından ihracatı artırmanın araçlarından birisi olarak görülmüştür. Serbest bölge uygulaması ile amaçlananlar; kalkınmaya uygun ortamı yaratmak, geleceğin sektörlerini seçip, teşvikleri bu sektörlerle uygulamak, yatırımları gerçekleştirecek yabancı sermaye ile teknolojiyi ülkeye çekip ülkenin dünya ekonomisinde söz sahibi olmasını sağlamaktır.

⁵¹ 2012 / 3305 Sayılı Karar, md. 4.

⁵² 2012 / 3305 Sayılı Karar, md. 9.

Serbest bölge uygulamasında amaçlanan ihracat amacıyla, yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekerek sermaye girişini hızlandırmak ve dış pazarlarla bağlantıları genişletmek, ithalatı ucuzlatmak, istihdamı artırmak, teknoloji transferi yapmak, döviz gelirlerini artırmak, bankacılık faaliyetlerinde dış pazarlara açılabilme, gelir ve nüfus dağılımını dengelemek olarak belirtilmektedir. Serbest bölge teşvik ve avantajları ülke içinde vergiye dayalı mali yüklerden ve bürokrasiden kurtulmak isteyen, ithal girdi kullanarak ürettiği ürünleri dış pazarlara satan, emek yoğun sektörlerde faaliyet gösteren, re-export ve takas ticareti ile uğraşan, dövizle işlem yapmak isteyen üretim ve alım-satım yapan, altyapısı hazır, modern bir iş ortamı arayan tüm firmalara önemli vergisel avantajlar sunmaktadır.

Türkiye’de 21 Aralık 1953 tarihinde 6209 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu kabul edilmiştir. 6209 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi, ilgili tüzüğün çıkarılmasına bırakılmış tüzük üç yıllık gecikme ile 1956 yılında “Serbest Bölge Nizamnamesi” başlığı altında yayımlanmıştır. Tüzüğün yayımlanmasından sonra, aynı yıl içerisinde İskenderun’da serbest bölge kurulması ile ilgili bir Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanmıştır. 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarıyla birlikte, dışa açılma ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile serbest bölgeler önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye’de serbest bölgeler kurulmasına ilişkin 6 Haziran 1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, 21 Aralık 1953 tarih ve 6209 sayılı Yasayı ortadan kaldırarak serbest bölgelerin kurulmasını, yönetim ve faaliyetlerin kapsamını ana hatlarıyla yeniden belirlemiştir. Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği, 10 Mart 1993 tarih ve 21520 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanmıştır. Maliye Bakanlığı’nın hazırladığı ve Türkiye Serbest Bölgelerinde uygulanan teşviklere ilişkin değişiklikler getiren 5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” 06.02.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Vergisel teşviklere yeni düzenlemeler getiren yeni kanun çerçevesinde 1985 yılında kabul edilen 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun 6. maddesi değiştirilmiş ve serbest bölge kullanıcıları geçici 3. madde ile belirtilen koşullarda vergi mükellefi yapılmıştır.⁵³

Kanunun geçici 3. maddesine göre “06.02.2004 tarihinden önce (5084 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarih) faaliyet ruhsatı almış olan gerçek ya da tüzel kişiler, faaliyet ruhsatı süreleri ile sınırlı olmak üzere gelir veya kurumlar vergisi istisna ve

⁵³ Gök, a.g.m., s. 170.

muafiyetlerden yararlanmaya devam edecekler, çalıştırdıkları işçilerin ücretleri üzerinden 31.12.2008 yılına kadar gelir vergisi ödemeyeceklerdir. Bu kişiler bölgelerde gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler nedeniyle doğan her türlü vergi, resim ve harçtan 31.12.2008 yılına kadar muaf tutulacaklardır. 06.02.2004 tarihinde ve bu tarihten sonra serbest bölge kullanıcısı olan gerçek ya da tüzel kişilerden sadece üretim ruhsatı ile faaliyet gösterenlerin sadece imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşeceği yılın vergileme dönemi sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden muaf olacaktır. 06.02.2004 tarihinden sonra serbest bölgede faaliyet göstermek için ruhsat almış olup imalat dışında faaliyet gösteren firmaların kazancı istisna kapsamında olmadığından genel esaslara göre beyan edilerek vergilendirilecektir.”⁵⁴

Serbest Bölgelerde başvuru ve faaliyet süresince her türlü bürokrasi en aza indirilmiştir. Bürokratik işlemlerin en alt düzeyde olması nedeniyle verimliliğin artırılması ve değişen şartlara daha hızlı uyum imkânı doğmaktadır. Üretim ruhsatı ile faaliyet gösteren serbest bölge kullanıcılarının ürettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançlar, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşeceği yılın vergileme dönemi sonuna kadar gelir veya kurumlar vergisinden istisnadır. Serbest bölgedeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılabilmektedir. Mallar serbest bölgede süre sınırlaması olmaksızın kalabilmektedir. Serbest bölgeler, AB ve Ortadoğu pazarlarının yanında Ege, Akdeniz ve Karadeniz'deki büyük limanlara, uluslararası hava alanlarına, karayolu ağlarına, kültür ve eğlence merkezlerine yakın yerlerde kurulmuştur olup böylece ürünlerin transferi açısından oldukça avantajlı bir durum oluşmaktadır. Serbest bölgede sağlanan teşvik ve avantajlardan yerli ve yabancı bütün firmalar eşit olarak yararlanabilmektedir. Serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler kambiyo rejimine ve hiçbir izne tabi olmaksızın yurt dışına veya Türkiye'ye transfer edilebilmektedir. Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmamaktadır. Serbest bölgelerden Türkiye'ye yönelik mal satışına kısıtlama getirilmemiştir (tüketim ve riskli mallar hariç). Serbest bölgeler Gümrük Bölgesi dışında sayıldığından, Türkiye'den serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine, serbest bölgeden Türkiye'ye satılan mallar ise ithalat rejimine tabi olup serbest bölge kullanıcıları Türkiye'den ihraç fiyatına (KDV'siz) hizmet satın alabilirler. Diğer taraftan, serbest bölge

⁵⁴ 06 Haziran 1985 Tarihli 18785 Sayılı Resmi Gazete, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, geçici md. 3.

ile diğer ülkeler ve diğer serbest bölgeler arasında dış ticaret hükümleri uygulanmamaktadır. Serbest Bölgelerde faaliyette bulunan firmalar, yatırım ve üretim aşamalarında Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen yatırım teşviklerinden yararlanabilmektedir. Firmalar, Serbest Bölgeden yurt dışına sevk ettikleri mallar için ihracat teşviklerinden yararlanamazlar ancak Türkiye'den Serbest Bölgeye ihracat yapan firmalar ihracat teşviklerinden yararlanabilmektedir. Ayrıca faaliyet gösteren firmalar teşvik belgesi almak kaydıyla yatırım teşviklerinden yararlanabilmektedirler.⁵⁵

G. ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME FAALİYETLERİ VE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİNDE UYGULANAN VERGİ TEŞVİKLERİ

Ar-ge kavramı bilgiye ve teknolojiye dayalı olarak yeni ürünlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve yeni üretim tekniklerinin gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilir. Küreselleşme sürecinde işletmelerin rekabetçi üstünlük sağlayabilmeleri açısından ar-ge faaliyetleri büyük önem taşımakta olup gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkı ortaya koyan önemli bir göstergedir. Ar-ge harcamaları, yeni ürün ve üretim yöntemi geliştirme, mevcut veya ithal edilen teknolojinin etkin kullanımı, uyarlanması veya değiştirilmesi süreçleri gibi teknolojik faaliyetlerin her aşamasında büyük önem taşımaktadır. Ülke ekonomisinin kalkınmasında ve işletmelerin uluslararası pazarda rekabet güçlerinin artırılması için ar-ge faaliyetlerine önem vermeleri gerekmektedir çünkü günümüzde bu süreç bilgi üretim faktörü olarak kabul edilmektedir. İşletmelerin ar-ge faaliyetlerine önem vermeleri için devlet tarafından da bu faaliyetlerin ayrıca teşvik edilmesi gerekmektedir.⁵⁶

Vergi Kanunlarımızda ar-ge tanımına açıkça yer verilmemiş olmakla birlikte var olan kanunlarda yer alan biçimiyle özet olarak ar-ge tanımı şu şekilde yapılabilir. Yeni ürün, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi, ürün kalite ve standardının yükseltilmesi, yeni sistem, süreç ve hizmetlerin oluşturulması, maliyet düşürücü, standart yükseltici faaliyetler ile bu faaliyetlerin sonucunda faydalı araç, gereç, malzeme, ürün, yöntem, sistem tekniklerine ulaşılması süreci olarak tanımlanabilir.⁵⁷ Ayrıca vergi kanunlarımızda Araştırma ve Geliştirme kavramları ayrı ayrı ele alınmamış olup ar-ge faaliyetleri olarak

⁵⁵ Gök, a.g.m., ss. 170-171.

⁵⁶ http://mesutyigit.com/images/file/makale/aa_kv_arge_indirimi.doc (17.12.2016)

⁵⁷ Arzu Akçura Değer, *Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerine Genel Bakış ve Son Gelişmeler*, İstanbul: Deloitte Gündem, 2008, ss. 1-4.

tanımlama yapılmıştır. Konuyla ilgili vergisel düzenlemelere, “4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (geçici 2. madde) ve Katma Değer Vergisi Kanunu’nda (geçici 20. madde) yer verilmiştir. Son olarak 12.03.2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak 01.04.2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 5746 Sayılı kanun ile yeni teşvikler getirilmektedir.”⁵⁸ Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’ndaki Düzenlemeler ve ar-ge teşviklerine yönelik düzenlemeler ayrı ele alınacak olursa farklı vergisel avantajların söz konusu olduğu görülmektedir.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’ndaki düzenlemeleri, “Teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren tam / dar mükelleflerin, münhasıran bu bölgedeki yazılım ve ar-ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar, faaliyete başlanılan tarihten bağımsız olmak üzere, 31.12.2023 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır.” Diğer bir ifadeyle, “Bölgede faaliyette bulunan mükellefler istisna kapsamındaki kazançlarını kurumlar vergisi beyannamesinin ‘Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisnalar’ bölümünde yer alan “Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Elde Edilen Kazançlar” satırında göstereceklerdir. İstisnaya tabi faaliyetin zararlarla sonuçlanması hâlinde ise zarar tutarı ‘Kanunen Kabul Edilmeyen Gider’ olarak ticari kazançta eklenecektir. Ayrıca bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı ve ar-ge personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31.12.2023 tarihine kadar her türlü vergiden müstesnadır. Ar-ge faaliyetlerinden elde edilmiş dahi olsa, bölgede faaliyette bulunan mükelleflerin bölge dışında gerçekleştirdikleri faaliyetlerden elde ettiği kazançlar istisna kapsamında değildir.” Diğer taraftan, bölgede faaliyette bulunan şirketlerin, bu faaliyetleri sonucu buldukları ürünleri seri üretime tabi tutarak pazarlamaları hâlinde elde edilen kazancın lisans, patent gibi gayri maddi haklara isabet eden kısmı istisnadan yararlanabilecektir. Ayrıca lisans, patent gibi gayri maddi haklara bağlanmamış olmakla birlikte uyarılama, geliştirme, revizyon, ek yazılım ve benzeri faaliyetlerden elde edilen kazançlar istisna kapsamında değerlendirilecektir. Katma Değer Vergisi Kanunu’na eklenen geçici 20. madde ile konuyla ilgili Gelir / Kurumlar Vergisi Kanunu’nda belirtilen istisnalara paralel istisna düzenlemesi yapılmıştır. Bu kapsamda “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’na göre bu bölgelerde faaliyette bulunan girişimcilerin kazançlarının gelir / kurumlar vergisinden istisna olduğu süre boyunca münhasıran bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları sektörel, internet, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri KDV’den istisna

⁵⁸ 26 Eylül 2001 Tarihli 24454 Sayılı Resmi Gazete, 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, md. 4-5.

edilmiştir. İstisna sadece bölgede faaliyet gösteren kişi ve kurumlara tanınmış olup söz konusu kişilerin sadece bölgede üretecekleri yazılım, program ve lisanslarını kapsamaktadır. Mükelleflerin bu kapsamdaki teslimleri nedeniyle yükledikleri KDV'yi, KDV Kanunu'nun 30 / a maddesi gereğince indirim ve istisnaya konu etmesi mümkün olmayıp, bu tutar işin mahiyetine göre gider ya da maliyet unsuru olarak dikkate alınacaktır.”⁵⁹ Güncel düzenlemeler çerçevesinde “6676 sayılı Kanun ile ihtisas teknoloji geliştirme bölgeleri (İhtisas TGB) 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun kapsamına alınmıştır. İhtisas teknoloji geliştirme bölgeleri (İhtisas TGB), aynı sektör grubunda ve bu sektör grubuna dâhil alt sektörlerde faaliyet gösteren girişimcilerin yer aldığı tematik teknoloji geliştirme bölgelerini ifade etmektedir.”⁶⁰ Diğer taraftan bu 6676 Kanununun 6. maddesi ile ihtisas teknoloji geliştirme bölgelerinde bulunan girişimcilerin Katma Değer Vergisi Kanununun geçici 20. maddesi kapsamındaki teslim ve hizmetleri, teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyette bulunan girişimcilerde olduğu gibi katma değer vergisinden müstesna edilmiştir. Yine Kanununun 13. maddesi ile 4691 sayılı Kanuna eklenen Ek 1. maddeyle, 4691 sayılı Kanunda yeni oluşturulan ihtisas teknoloji geliştirme bölgelerinin de teknoloji geliştirme bölgelerine sağlanan vergisel olanaklar dâhil olmak üzere destek, teşvik, muafiyet ve istisnalardan yararlanabilmesine olanak sağlanmıştır. Aynı madde ile 4691 sayılı Kanuna eklenen Ek 2. maddeyle, ar-ge projelerinin maliyetini düşürmek için proje kapsamında yurt dışından yapılacak alımlar; gümrük vergisi, her türlü fon, damga vergisi ve harçtan müstesna tutulmuştur. 6676 sayılı Kanun'un 9. maddesi ile 4691 sayılı Kanun'un Kuruluş başlıklı 4. maddesinde yapılan değişiklikle Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının yetkisinde olan teknoloji geliştirme bölgelerindeki uygulama projelerinin onaylanması, ruhsat ve izinlerinin verilmesi görevi, organize sanayi bölgelerinde yer alan teknoloji geliştirme bölgeleri için organize sanayi bölgesi yönetimine verilmiştir. Diğer taraftan bu madde ile teknoloji geliştirme bölgelerinde yüksek kira bedellerinin önüne geçilmesi amacıyla gerekli görülmesi hâlinde bölgelerdeki kira üst sınırını belirleme yetkisi Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına verilmiştir. 6676 sayılı Kanun'un 12. maddesi ile 4691 sayılı Kanun'un Destek ve muafiyetler başlıklı 8. maddesinde yapılan değişiklikle yönetici şirket, üzerindeki mali yüklerin azaltılması amacıyla damga vergisi ve harçlara ilave olarak bölge içinde sahip olduğu taşınmazlar nedeniyle yükümlü olduğu emlak vergisinden muaf tutulmuştur. Buna ilave olarak Kanun'un 18.

⁵⁹ Değer, a.g.e., s.2

⁶⁰ 4691 Sayılı Kanun, md. 13.

maddesi ile 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'un Süresiz çalışma izni başlıklı 6. maddesinde yapılan değişikliğe göre eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, bilim ve teknolojiye katkısı, Türkiye'deki faaliyetinin veya yatırımının Ülke ekonomisine ve istihdama etkisi önemli olan yabancılara süresiz çalışma izni verilebilecektir.⁶¹

Ar-ge indirimine ilişkin düzenlemeler, Ar-ge harcaması niteliğinde harcama yapan tüm mükellefleri kapsamakta, söz konusumükellefler ar-ge indiriminden yararlandırılarak konuyla ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemektedir. Mükellefin tam ya da dar mükellef olmasının uygulama açısından bir önemi yoktur. Ayrıca ar-ge indirimine konu olacak ar-ge harcamasına ilişkin herhangi bir alt sınır yoktur. Ar-ge indirimi uygulamasına ilişkin 5520 sayılı Kanunun 10. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi, 6728 sayılı Kanunun 57. maddesi hükmü gereğince 09.08.2016 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Yine 6728 sayılı Kanunun 60. maddesiyle, 5746 sayılı Kanuna 3 / A maddesi eklenmiştir. 5746 sayılı Kanunun 3 / A maddesinde, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri ar-ge ve yenilik faaliyetlerine ilişkin ar-ge indirimi müessesesi düzenlenmiştir. Buna göre "Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının % 100'ü bu kapsamdaki projelerin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından ar-ge ve yenilik projesi olarak değerlendirilmesi şartıyla, 5520 sayılı Kanunun 10. maddesi ve 193 sayılı Kanunun 89. maddesi uyarınca kazancın tespitinde indirim konusu yapılacaktır. Buna göre 09.08.2016 tarihinden itibaren 5746 sayılı Kanunun 3 / A maddesi kapsamında yapılan başvurulara konu yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme projeleriyle ilgili indirim uygulamasında 5746 sayılı Kanun ve buna ilişkin düzenlemeler dikkate alınmak suretiyle ar-ge indirimi uygulamasından faydalanılacaktır. Diğer taraftan 09.08.2016 tarihinden önce bu tebliğ düzenlemeleri çerçevesinde yapılan başvurulara konu projelerle ilgili olarak Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinin 6728 sayılı Kanunla değiştirilmeden önceki hükümlerine göre ar-ge indiriminden yararlanılacaktır."⁶²

1 seri numaralı KVK Genel Tebliğine göre mükellefin ar-ge indiriminden yararlanabilmesi ve 10.2.5 maddesinde sıralanan ar-ge faaliyetlerini sürdürebilmesi için

⁶¹ *Ar-Ge Faaliyetlerinde Yeni Dönem 1 Mart 2016'da Başlıyor*, İstanbul: Deloitte Vergi Sirküleri, 2016 / 34, Şubat 2016, s. 6.

⁶² 09 Ağustos 2016 Tarihli 29796 Sayılı Resmi Gazete, 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md. 15- 58.

ayrı bir ar-ge bölümüne sahip olması gerekmektedir. Ayrıca söz konusu ar-ge faaliyetleri 1 numaralı KVK Genel Tebliği'nin 10.2.5. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: “Bilimsel ve teknolojik alanlardaki belirsizlikleri gidermek ve bunları aydınlatmak amacıyla, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni teknik bilgilerin elde edilmesi, yeni yöntemlerle yeni ürünler, madde ve malzemeler, araçlar, gereçler, işlemler, sistemler geliştirilmesi, tasarım ve çizim çalışmaları ile yeni teknikler ve prototipler üretilmesi, yeni ve özgün, tasarıma dayanan yazılım faaliyetleri, yeni üretim yöntem, süreç ve işlemlerinin araştırılması ve geliştirilmesi, bir ürünün maliyetini düşürücü, kalite, standart ve performansını yükseltici yeni tekniklerin / teknolojilerin araştırılması çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.”⁶³ Ayrıca bu kapsamda değerlendirilen harcamalar da şu şekilde belirtilebilir: İlk madde ve malzeme giderleri; ar-ge faaliyetlerinde kullanılan direkt ilk madde, yardımcı madde, işletme malzemesi, ara mamül, yedek parça ve benzeri giderler bu kapsamdadır. Personel Giderleri, ar-ge faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla istihdam edilen ve faaliyetin gerektirdiği niteliklere sahip personel ile ilgili tahakkuk ettirilen ücretler ve benzeri giderler bu kapsamdadır. Genel Giderler; ar-ge faaliyetlerinin sürdürülmesi ile ilişkili elektrik, su, bakım onarım, haberleşme, nakliye, sigorta, kitap, dergi giderleri ile ar-ge faaliyetleri için kullanılan tesislerle ilgili kira giderleri ar-ge kapsamında değerlendirilmektedir. Dışardan Sağlanan Fayda ve Hizmetler, işletme dışındaki kurumlardan anormal bakım-onarım hizmeti dışında alınan mesleki ve teknik destek ile yaptırılan analizler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Vergi, Resim ve Harçlar; ar-ge faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olan aynı vergi, resim ve harçları kapsamaktadır. Amortisman ve Tükenme Payları, doğrudan ar-ge faaliyetlerinde kullanılan maddi / maddi olmayan duran varlıklar için ayrılan amortisman-tükenme payları bu kapsamdadır. Söz konusu iktisadi kıymet münhasıran ar-ge faaliyetleriyle ilişkili kullanılmalıdır. Finansman Giderleri; ar-ge projesi kapsamında yerli, yabancı, uluslararası kurumlardan temin edilen kredilere ilişkin finansman gideridir.⁶⁴ Giderlerin tespit ve tevsiki zorunludur. İlgili dönemde kazancın yetersiz olması nedeniyle indirim konusu yapılamayan ar-ge indirimi tutarı endekslemeye tabi tutulmaksızın sonraki hesap dönemlerine devredilerek kullanılabilir. Ar-ge indirimi tutarının doğru bir şekilde hesaplanması önem arz ettiğinden, mükelleflerin söz konusu harcamalarını uygun bir şekilde takip etmeleri gerekmektedir. Ar-ge indiriminden yararlanılması açısından söz konusu harcamaların

⁶³ 03 Nisan 2007 Tarihli 26482 Sayılı Resmi Gazete, 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, md. 10.2.

⁶⁴ Değer, a.g.e., ss. 1-2.

aktifleştirilmiş olması ya da doğrudan gider yazılması farklılık yaratmamaktadır. Kazanç varken indirilmeyen ar-ge harcaması -indirim yapılması ile- sonraki yıl ya da yıllardaki kazançtan indirilemez. Ar-ge indiriminin, harcamanın yapıldığı yılda kurum kazancından indirimi esastır fakat yılı içerisinde indirilmeyen veya indirimi unutulmuş durumlarda, ilgili dönem beyannamesinin düzeltilmesi gerekmektedir. Esas itibarıyla, denemelerin son bulunduğu ve ilk üretimin yapıldığı aşamada ar-ge faaliyetinin sona erdiği kabul edilir. Bu aşamadan sonra yapılan harcamalar ar-ge harcaması kapsamında değerlendirilmez. Ar-ge faaliyetinin sınırı, tamamlanan bir ar-ge projesi neticesinde elde edilen ürünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve yeni bir ar-ge projesi olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, ürünün oluşturulmasına yönelik yapılan çeşitli test ve benzeri harcamalar ar-ge faaliyeti kapsamında değerlendirilir. Ürünün tanıtılmasına yönelik yapılan harcamalar ar-ge faaliyetinin dışındadır. Tamamlanmış ya da tamamlanmamış bir ar-ge projesinin başka bir kuruma satılması hâlinde aktifleştirilen tutarlar kurum kazancının tespitinde maliyet unsuru olarak dikkate alınmaktadır. Ar-ge indirimi uygulamasında, henüz tamamlanmamış bir ar-ge projesinin başka bir kuruma satılması durumunda, ar-ge projesini devralan kurumun bu projeye ilişkin olarak ilave yaptığı harcamalar ar-ge indirimine konu olabilir. Dolayısıyla aynı harcamalar üzerinden hem devreden hem de devralan kurumun yararlanması engellenmiştir. Devralan kurum satın aldığı projeye ilgili ilave olarak yapacağı harcamalar üzerinden ar-ge indiriminden yararlanırken, devreden kurumda ilgili proje kapsamında ar-ge harcaması olmayacağından ar-ge indiriminden yararlanması mümkün olmayacaktır. Öte yandan, tamamlanmış bir ar-ge projesinin başka bir kuruma satılması durumunda proje tamamlanmış olarak satın alındığından devralan kurumun bu kapsamda bir harcaması olmayacak, dolayısıyla devralan kurumun ar-ge indiriminden yararlanması da söz konusu olmayacaktır.⁶⁵

5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun 12.03.2008 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanmıştır. 01.04.2008 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan Kanun 31.12.2023 tarihine kadar uygulamada kalacaktır. Kanun kapsamında aşağıda ayrıntılarına yer verilen beş ayrı destek ve teşvik sağlanması öngörülmüştür. Bu kapsamda belirlenen destekler ise şu şekilde yer almaktadır: “Teknoloji merkezî işletmelerinde, ar-ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla

⁶⁵ Değer, a.g.e., s. 6.

kurulan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ar-ge ve yenilik projelerinde, rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlananlarca gerçekleştirilen ar-ge ve yenilik harcamalarının tamamı ile 500 ve üzerinde tam zaman eşdeğer ar-ge personeli istihdam eden ar-ge merkezlerinde ayrıca o yıl yapılan ar-ge ve yenilik harcamasının bir önceki yıla göre artışının yarısı kurum kazancının tespitinde indirim konusu yapılmaktadır. Bu harcamalar, aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilir, bir iktisadi kıymet oluşmaması hâlinde ise doğrudan gider yazılmaktadır. Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili hesap döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki hesap dönemlerine devredilir. Devredilen tutarlar, takip eden yıllarda her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınmaktadır.”⁶⁶ Ayrıca kamu personeli hariç olmak üzere teknoloji merkezî işletmelerinde, ar-ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen ar-ge ve yenilik projelerinde, teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde ve rekabet öncesi işbirliği projelerinde çalışan ar-ge ve destek personelinin (destek personelinin tam zaman eşdeğeri sayısı, toplam tam zamanlı ar-ge personeli sayısının % 10’unu aşmamak şartı ile) bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerinin doktoralı olanlar için % 90’ı, diğerleri için % 80’i gelir vergisinden müstesnadır. Kamu personeli hariç olmak üzere teknoloji merkezî işletmelerinde, ar-ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen ar-ge ve yenilik projeleri ile rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde çalışan ar-ge ve destek personeli (destek personelinin tam zaman eşdeğeri sayısı, toplam tam zamanlı ar-ge personeli sayısının % 10’unu aşmamak şartı ile) ile 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2. maddesi uyarınca ücreti gelir vergisinden istisna olan personelin bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı, her bir çalışan için beş yıl süreyle Maliye Bakanlığınca karşılanmaktadır. Bu kanun kapsamındaki her türlü ar-ge ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olarak düzenlenen kâğıtlardan damga vergisi alınmamaktadır.⁶⁷

⁶⁶ 28 Şubat 2008 Tarihli 26814 Sayılı Resmî Gazete, 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, md. 3.

⁶⁷ Değer, a.g.e., s.4.

26 Şubat 2016 tarihli ve 29636 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6676 numaralı “Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 29. maddesi ile 5746 sayılı Kanun’un 4. maddesine eklenen altıncı fıkrayla Bakanlar Kurulu, ar-ge merkezi kurmak için gerekli en az ar-ge personeli sayısını sektörler itibarıyla farklılaştırmaya ve 30 olarak belirlenmiş personel sayısını 15’e düşürmeye yetkili kılınmıştır. 5746 sayılı Kanun kapsamına tasarım merkezlerinde çalışan tasarım personeli de dâhil edilmiştir. Ayrıca doktora, yüksek lisans ve lisans mezunları için farklı oranlarda gelir vergisi istisnası getirilmiştir. Bunun yanı sıra temel bilimler alanları mezunlarının da istihdamı teşvik edilmiştir. Bu çerçevede “Ar-ge tasarım ve destek personelinin, bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra hesaplanan gelir vergisinin doktoralı olanlar ile 5746 sayılı Kanun kapsamındaki temel bilimler alanlarından birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için yüzde 95’i, yüksek lisanslı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde lisans derecesine sahip olanlar için yüzde 90’ı ve diğerleri için yüzde 80’i verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilecektir.”⁶⁸

6676 sayılı Kanun’un 15. maddesi ile 4691 sayılı Kanunu’na eklenen geçici 4. maddeyle, “Yatırımcılara teknoloji geliştirme bölgeleri firmalarına doğrudan girişim sermayesi sağlamaları durumunda, mevcut uygulamadaki vergi indirimi desteğinden yararlanma imkânı getirilmektedir. Bölgede faaliyette bulunan yatırımcılara bakanlık tarafından uygun görülen alanlarda gerçekleştirecekleri projelerinin finansmanında kullanılmak üzere gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan sermaye destekleri verilecektir. Bu kapsamdaki yardımlar beyan edilen gelirin veya kurum kazancının % 10’unu ve öz sermayenin % 20’sini aşmamak üzere, Gelir Vergisi Kanununun 89. maddesi uyarınca ticari kazancın ve Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesine göre kurum kazancının tespitinde indirim konusu yapılabilecektir. İndirim konusu yapılacak tutar yıllık olarak 500.000 TL’yi aşamayacaktır. Bu oranları ve parasal sınırı yarısına kadar indirmeye veya dört katına kadar artırmaya Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir.”⁶⁹ Bu kapsamdaki projelerin finansmanında kullanılmak üzere gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan sermaye desteklerinin iki yıl içerisinde

⁶⁸ 16 Şubat 2016 tarihli 26814 Sayılı Resmi Gazete, 29279 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md. 29.

⁶⁹ 6676 Sayılı Kanun, md. 15.

ilgili projenin finansmanında kullanılmayan kısmı için indirim dolayısıyla zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler gecikme faizi ile birlikte tahsil edilecektir. Benzer şekilde yine bu Kanunun 28. maddesi ile 5746 sayılı Kanun'un indirim, istisna, destek ve teşvik unsurları başlıklı 3. maddesinde değişik yapılmıştır. Söz konusu değişiklik çerçevesinde "Teknogirişim sermayesi desteğinden faydalananlara, bu desteğe konu projelerinin finansmanında kullanılmak üzere gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan sermaye desteği sağlanacaktır. Beyan edilen gelirin veya kurum kazancının % 10'unu ve öz sermayenin % 20'sini aşmayan kısmı Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. maddesi uyarınca beyan edilen gelirin ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 10. maddesine göre kurum kazancının tespitinde indirim konusu yapılabilecektir ve söz konusu tutar yıllık olarak 500.000 TL'yi aşamayacaktır." 6676 sayılı Kanun'un 28. maddesi ile 5746 sayılı Kanun'un 3. maddesine eklenen dokuzuncu fıkraya göre "Siparişe dayalı olarak yürütülen ar-ge veya tasarım faaliyetleri destek kapsamına alınmıştır. Ar-ge merkezlerinin sözleşme çerçevesinde siparişe dayalı olarak yürüttükleri ar-ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım merkezlerinin sözleşme çerçevesinde siparişe dayalı olarak yürüttükleri tasarım faaliyetleri de indirim, istisna, destek ve teşvik unsurlarından yararlanabilecektir. Ancak ar-ge veya tasarım merkezleri tarafından siparişe dayalı olarak yürütülen ar-ge veya tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak yapılan harcamaların sadece % 50'si bu merkezler tarafından, bu harcamaların kalan % 50'si ise siparişi veren gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından indirim olarak dikkate alınabilecektir. Sipariş verenin gelir ve kurumlar vergisi mükellefiyetinin olmaması hâlinde ar-ge veya tasarım harcamasının tamamı ar-ge veya tasarım merkezi tarafından indirilebilecektir. Sipariş verenler, ar-ge veya tasarım indirimi ile sipariş verilmesine ilişkin kâğıtlara ait damga vergisi istisnası dışındaki teşvik ve destek unsurlarından yararlanamayacaktır."⁷⁰ Yine 6676 sayılı Kanun'un 27. maddesi ile 5746 sayılı Kanun'un tanımlar başlıklı 2. maddesinde yapılan değişiklikle, "Teknisyen tanımında yaşanan tereddütlerin giderilmesine yönelik değişiklik yapılmış, tasarım faaliyetlerini gerçekleştiren teknisyenler de tanım maddesine dâhil edilmiş ve tasarım faaliyetlerine katılan destek personeli de destek personeli kapsamına alınmıştır. Buna göre teknisyen; meslek lisesi veya meslek yüksekokullarının tasarım, teknik, fen veya sağlık bölümlerinden mezun, teknik bilgi ve deneyim sahibi kişileri ifade etmekte olup destek bu kapsamdaki personel için verilecektir."⁷¹ Bunların yanında ar-ge harcamaları genişletilerek

⁷⁰ 6676 Sayılı Kanun, md. 28.

⁷¹ 6676 Sayılı Kanun, md. 27.

mükelleflere bu konuda yeni imkânlar da sağlanmaktadır. Söz konusu amaca yönelik olarak 14 Şubat 2017 tarihli ve 29979 sayılı Resmi Gazete’de “Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” yayımlanmıştır. Bu yönetmelikte 5746 sayılı Kanun’a eklenen 3 / A maddesinin usul ve esaslarına ilişkin düzenlemeler yapılarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre “Ar-ge veya tasarım merkezleri alanı dışında geçirilen süreye ilişkin olarak gerçek yol giderleri dâhil olmak üzere yol, konaklama, gündelik gibi adlar altında gider karşılığı olarak yapılan ödemeler ile sağlanan menfaatlerin ar-ge ve tasarım indirimine konu edilemeyeceğine dair kısıtlama yürürlükten kaldırılmıştır. Yine bu kapsamda ar-ge veya tasarım merkezleri alanı dışında gerçekleştirilen faaliyetler ile lisansüstü eğitim kapsamında dışarıda geçirilen sürelerle ilişkin ücretlerden gerçek yol giderleri dâhil olmak üzere yol, konaklama, gündelik gibi adlar altında gider karşılığı olarak yapılan ödemeler ile sağlanan menfaatlerin destek ve teşvik kapsamında değerlendirilemeyeceğine yönelik sınırlandırma sonlandırılmıştır. İlave olarak ar-ge veya tasarım merkezlerinin genel giderleri arasında yer alan haberleşme giderine posta, kargo, kurye ve benzeri giderler, dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetlere “hukukî veya bilimsel danışmanlık hizmetleri” dâhil edilmiştir.”⁷²

III. KURUMLAR VERGİSİNDE YER ALAN İSTİSNALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ

Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu yapılan çalışmalar sonucunda 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere 26205 sayılı Resmi Gazetede 5520 sayılı Kanun numarası ile 21.06.2006 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunun en önemli kısımlarından birisi de muafiyet ve istisnaların yer aldığı kısımdır. Kurumlar vergisi çerçevesinde “kurum kazancı”nın belirlenmesinde önemli bir unsur olan muafiyet ve istisnalar 5520 sayılı kanunun 1. maddesinde yer alan kurumlar açısından ayrı bir önem arz etmektedir. İstisna, genel olarak verginin konusuna girmekle beraber çeşitli gerekçelerle vergilemeye konu edilmeyen kazanç veya iratlardır. Kurumlar vergisi istisnaları ile ilgili düzenlemelere 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5. maddesinde yer verilmiş olup bunun yanı sıra bazı özel kanunlarda da kurumlar vergisinden müstesna tutulan kazançlara ilişkin

⁷² 14 Şubat 2017 tarihli 29979 Sayılı Resmi Gazete, Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, md. 1-2.

hükümler bulunmaktadır. Kurumlar vergisi istisnaları, kanunun 5. maddesinde 11 bent hâlinde düzenlenmiş olup söz konusu istisnalar şu şekilde belirtilmektedir.

A. İŞTİRAK KAZANÇLARI İSTİSNASI

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin 1.fikrasının (a) bendinde, iştirak kazançları istisnası düzenlenmiştir. Buna göre “Kurumların tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılımlarından elde ettikleri kazançlar, tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun kârına katılma imkânı veren kurucu senetleri ile diğer intifa senetlerinden elde ettikleri kâr payları, tam mükellefiyete tabi girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinden elde ettikleri kâr payları kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Diğer fon ve yatırım ortaklıklarının katılma payları ve hisse senetlerinden elde edilen kâr payları bu istisnadan yararlanamamaktadır. İştirak kazançları istisnası düzenlemesinin amacı mükerrer vergilemenin önlenmesidir. İstisnaya konu kazanç, esas itibarıyla kazancın elde edildiği ilk kurumda kurumlar vergisine tabi tutulduğundan, kazancın kâr dağıtımı yoluyla intikali sağlanan diğer kurumlarda da kurumlar vergisine tabi tutulması mükerrer vergilemeye yol açacaktır ki yapılan düzenleme ile bu durumun önüne geçilmek istenmiştir. KVK'nın 5 / 1-a maddesinde düzenlenen iştirak kazançları istisnası, yalnızca tam mükellefiyete tabi kurumların sermayelerine iştirak edilmesi suretiyle kurumlarca elde edilen kâr paylarını kapsamaktadır.”⁷³ Dar mükellef bir kurumdan, bir başka ifadeyle kanuni ve iş merkezi Türkiye dışında bulunan bir kurumdan kâr payı alan kurumlar ise bu kapsamdaki iştirak kazançları istisnasından yararlanamayacaktır. Ancak dar mükellef anonim ve limited şirket niteliğindeki şirketlerin sermayesine iştirak edilmesinden elde edilen kazançlar belli şartlar altında KVK'nın 5 / 1-b maddesi ile kurumlar vergisinden müstesna tutulmuştur. İştirak kazançları istisnasından yararlanılabilmesi için iştirak edilen kurumun tam mükellef olması gerekmektedir. Yani tam veya dar mükellefiyete tabi olmasının istisnanın uygulanmasında bir önemi bulunmamaktadır. Yani tam veya dar mükellef ayrımı yapılmaksızın tüm kurumlar vergisi mükellefleri iştirak kazançları istisnasından yararlanabilecektir.”⁷⁴ Tam mükellefiyete tabi girişim sermayesi yatırım fonu ve ortaklıklarının katılma payları ile hisse senetlerinden elde edilen kâr payları, 6322 sayılı

⁷³ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-a.

⁷⁴ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-b.

Kanunun 34. maddesiyle “Kurumlar Vergisi Kanununun 5. maddesinde yapılan değişikliğin yürürlüğe girdiği 01.01.2013 tarihinden itibaren uygulanmak üzere kurumlar vergisinden istisna edilmektedir. Fonların katılma belgeleri ile yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinden elde edilen kâr payları genel olarak iştirak kazancı tanımına girmekle beraber, bu kazançlardan belirtilen tam mükellefiyete tabi girişim sermayesi yatırım fonu ve ortaklıklarının katılma payları ile hisse senetlerinden elde edilen kâr payları dışındaki diğer fon ve yatırım ortaklıklarının katılma payları ve hisse senetlerinden elde edilen kâr payları iştirak kazancı istisnasından yararlanamayacaktır. Kurucu senetleri ile diğer intifa senetlerinden elde edilen kâr payları da kazancın elde edildiği ilk kurumda vergilendirilmektedir.” Bu şekilde kâr payı elde eden kurumlarda da mükerrer vergilemenin önüne geçmek için öteden beri uygulandığı üzere kurucu senetleri ile diğer intifa senetlerinden elde edilen kâr payları Kanunda iştirak kazançları arasında sayılmıştır. Aksi uygulama, aynı kazanç üzerinden mükerrer vergi alınma olasılığı ortaya çıkartır ki bu istisnaya 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun lafzında da yer verilmek suretiyle konuya açıklık kazandırılmış olmaktadır. Elde edilen kâr paylarının kaynağının, iştirak edilen kurumun cari yıl veya önceki yıl kârlarından dağıtılmış olmasının, iştirak kazancını elde eden kurum yönünden istisna uygulamasında herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, iştirak edilen kurumun geçmiş yıl kârlarını dağıtması hâlinde de iştirak kazancının elde edildiği dönem itibariyle istisnanın uygulanması mümkündür. Tam mükellef bir kurumdan elde edilen iştirak kazancının, bu kurumda genel vergi rejimi uyarınca vergilenmiş veya kurumlar vergisinden istisna edilmiş kazançlardan oluşması veya kâr dağıtımına bağlı vergi kesintisinin kapsamı dışında bırakılmış veya düşük oranda vergi kesintisi yapılmış olması, istisna uygulamasına engel teşkil etmeyecektir.⁷⁵

Gelir Vergisi Kanunu’nun 75. maddesinin 2. fıkrasının (3) numaralı bendinde, idare meclisi başkan ve üyelerine verilen kâr payları menkul sermaye iradı sayılmıştır. Ayrıca yönetim kurulu başkan ve üyelerinin kârdan almış oldukları hisseler GVK uygulamasında kâr payı olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla da menkul sermaye iradı olarak sayılmıştır. Bazı durumlarda kurumların iştirak ettikleri bir diğer kurumun yönetim kurulunda bulundurdukları temsilcileri vasıtasıyla bu geliri elde etmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu durumda kurumun temsilcileri vasıtasıyla elde etmiş olduğu bu kâr payları iştirak kazancı olarak kabul edilecek ve dolayısıyla iştirak kazancı istisnasından

⁷⁵ *Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, İstanbul: Deloitte Vergi Sirküleri, 2012 / 77, Haziran 2012, md. 39.

yararlanabilecektir. Ancak bu kapsamda iştirak kazancı istisnasından bahsedilebilmesi için elde edilen gelirin yönetim kurulunda temsilci bulunduran kurum tarafından elde edilmiş olması gerekir. Yönetim kurulu üyesinin şahsına yapılan kâr payı ödemeleri ise ilgili kişinin şahsi geliri olup GVK'nın menkul sermaye iratlarının vergilendirilmesine ilişkin hükümlerine göre vergilendirilecektir. İştirak kazançları istisnası uygulaması açısından, kurumlar vergisi mükelleflerinin iştirak ettikleri tam mükellef kuruma hangi oranda iştirak ettiklerinin bir önemi bulunmamaktadır. İştirak oranına bakılmaksızın tam mükellef kurumlardan elde edilen kâr paylarının tamamı kurumlar vergisinden istisna edilecektir. Ayrıca kâr payını elde eden kurumun iştirak edilen tam mükellef kuruma belli bir süre iştirak etme şartı da aranılmamaktadır. İştirak kazançları istisnası, yalnızca tam mükellefiyete tabi kurumların sermayelerine iştirak edilmesi suretiyle kurumlarca elde edilen kâr paylarını kapsamaktadır. Bu çerçevede 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 5084 sayılı Kanun'un 8. maddesiyle değişik 6. maddesi uyarınca, "Serbest bölgeler gümrük bölgesi dışında sayılmasına karşın, bu bölgelerde faaliyette bulunan kurumlar tam mükellef kurum olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla serbest bölgelerde faaliyette bulunan kurumlara iştirak edilmesinden elde edilen kazançlar da diğer tam mükellef kurumlardan elde edilen iştirak kazançlarında olduğu gibi kurumlar vergisinden müstesna tutulacaktır."⁷⁶

İştirak kazançları istisnası doğrudan yabancı yatırımlar açısından da önem arz etmektedir. Bilindiği üzere yabancı yatırımcıların mevzuat çerçevesinde kurulmuş şirketleri ülkede faaliyet gösteren yerli yatırımcılar gibi tüm imkânlardan aynı kapsamda faydalanabilmektedir. Bu çerçevede yatırımcılar söz konusu istisna sayesinde özellikle anonim şirketlere, başka şirketlerin denetimini iştirak yolu ile ele geçirme ve onların kârlarını vergisiz olarak kendi bilançolarına aktarma imkânı sağlamaktadır. Bu sayede kurumlar vergisi mükellefi olan yatırımcı başka bir tam mükellef kurumun sermayesine iştirak edebiliyor. İştirak edilen kurum tarafından kâr dağıtımı söz konusu olduğunda kâr payı kanun hükümlerine göre istisna olarak değerlendirilerek iştirak eden yatırımcı tarafından elde edilen kâr payı üzerinden kurumlar vergisi ödenmemektedir. Kâr payı elde eden kurumlar vergisi mükellefi yabancı yatırımcı dâhil söz konusu geliri temettü geliri istisnası olarak değerlendirebilmektedir.

⁷⁶ 31 Aralık 1960 Tarihli 10700 Sayılı Resmi Gazete, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, geçici md. 75/2.

B. YURT DIŞI İŞTİRAK KAZANÇLARI İŐTİSNASI

Kurumların tam mükellefiyete tabi kurumlara iştirak etmelerinden elde ettikleri kazançlar 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun (1) numaralı fıkrasının (a) alt bendiyle kurumlar vergisinden müstesna tutulmuştur. Söz konusu fıkranın (b) alt bendinde ise kurumların, yurt dışından elde ettikleri iştirak kazançlarına ilişkin istisna hükmüne yer verilmiştir. Buna göre “Kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan anonim ve limited Şirket niteliğindeki Şirketlerin sermayesine iştirak eden kurumların, bu iştiraklerinden elde ettikleri iştirak kazançları, belli koşullar altında kurumlar vergisinden müstesnadır. Yurt dışı iştirak kazançları istisnasından yararlanılabilmesi için yerine getirilmesi gereken Şartlar bulunmaktadır. Bunlar iştirak edilen kurumun anonim veya limited Şirket niteliğinde bir kurum olması, İŞtirak edilen kurumun kanuni ve iş merkezinin Türkiye’de bulunmaması, İŞtirak payını elinde tutan kurumun, yurt dışı iştirakin ödenmiş sermayesinin en az % 10’una sahip olması, iştirak kazancının elde edildiğİ tarih itibarıyla, iştirak payının kesintisiz olarak en az bir yıl süre ile elde tutulması, iştirak kazancının (kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler de dâhil olmak üzere) iştirak edilen kurumun faaliyette bulunduğİ ÷lke vergi kanunları uyarınca en az % 15 oranında; iştirak edilen yabancı kurumun esas faaliyet konusunun finansman temini veya sigorta hizmetlerinin sunulması ya da menkul kıymet yatırımı olması durumunda, iştirak edilen kurumun faaliyette bulunduğİ ÷lke vergi kanunları uyarınca en az Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranında, gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması, İŞtirak kazancının, elde edildiğİ hesap dönemine ilişkin kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye’ye transfer edilmesidir. İŞtirak oranı % 10’dan fazla olsa dahi süre Şartının gerçekteŐmemesi hâlinde veya bütün Şartlar gerçekteŐmekle birlikte vergi yükü Şartının gerçekteŐmediğİ durumlarda istisnadan yararlanılabilmesi mümkün değildir. Bütün bu Şartların yerine getirilmesi hâlinde, elde edilen kazanç Türkiye’de vergiye tabi olmayacak, istisnalar arasında gösterilerek kurumlar vergisi matrahından düşülecektir. Aksi takdirde elde edilen iştirak kazancı Türkiye’de vergiye tabi olacaktır. Ancak bu durumda, KVK’nın 33. maddesine göre yurtdışında ödenen vergiler, hesaplanan kurumlar vergisinden mahsup edilebilecektir.”⁷⁷

Yurt dışı iştirak kazançları istisnasından yararlanılabilmesi için iştirak edilen yurt dışındaki kurumun anonim veya limited Şirket niteliğinde bir kurum olması gerekmektedir.

⁷⁷ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-b.

Kurumlar Vergisi Kanunu çerçevesinde kurum olarak nitelendirilmekle beraber anonim veya limited şirket niteliğinde olmayan kurumlardan elde edilecek iştirak kazançlarının bu istisnadan yararlanması mümkün olmayacaktır. Yurt dışı iştirak kazançları istisnasından yararlanılabilmesi için iştirak edilen kurumun kanuni ve iş merkezinin her ikisinin de Türkiye’de olmaması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, iştirak edilen kurumun tam mükellef statüsünde olmaması gerekir. İştirak payını elinde tutan kurumun, iştirak kazancını elde ettiği tarih itibarıyla yurt dışı iştirakin ödenmiş sermayesinin en az %10’una sahip olması gerekmektedir. % 10 iştirak oranının, kazancın elde edildiği tarihten geriye doğru bir yıl süreyle devam ettirilmiş olması da şarttır. İştirak payını elinde tutan kurumun yurt dışı iştirak paylarını, iştirak kazancının elde edildiği tarih itibarıyla en az bir yıl süreyle ve kesintisiz olarak elde tutması gerekmektedir. Öte yandan, kanun metninde de açık şekilde belirtildiği gibi, “Bir yıllık asgari süre içerisinde iştirak payının en az % 10 olması şartının kesintisiz bir şekilde gerçekleşmesi gerekir. Herhangi bir şekilde iştirak payının bu oranın altına düşmesi hâlinde, bir yıllık sürenin hesabında iştirak payının tekrar % 10’un üzerine çıktığı tarih esas alınacaktır. Yurt dışı iştirak kazançlarının kurumlar vergisinden istisna edilebilmesi için, bu kazançların kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler dâhil olmak üzere doğduğu ülke kanunları uyarınca en az % 15 oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri bir vergi yükü taşıması gerekmektedir.”⁷⁸ Yurt dışı iştirak kazançlarına ilişkin vergi yükünün hesabında, fiili vergi yükünün dikkate alınması gerekmektedir. Vergi yükü, yurt dışındaki iştirakin bulunduğu ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden ve kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler de dâhil olmak üzere, toplam gelir ve kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabılır kurum kazancı ile tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecektir. Fiili vergi yükünün hesaplanmasında dağıtılabılır kurum kazancının tespitinde dönem kârından ayrılan karşılıklar ile yedek akçeler, dağıtılabılır kârın bir unsuru olarak kabul edilecektir. Bulunduğu ülke vergi mevzuatı uyarınca vergiye tabi kazancın tespitinde gider olarak indirimi kabul edilmeyen giderlerin dağıtılabılır kurum kazancına eklenmemesi gerekmektedir. Kâr dağıtımının geçmiş yıl kârlarından veya yedeklerden yapılması hâlinde vergi yükü geçmiş yıl kârlarının veya yedeklerin ilgili olduğu dönemler itibarıyla ayrı ayrı hesaplanmalıdır. Ayrıca yurt dışındaki iştirakin kazancı içinde istisna kazanç unsuru bulunması hâlinde kazanca istisna uygulandıktan sonra bulunan matrah üzerinden

⁷⁸ 5520 Sayılı Kanun, md. 5/1-c.

hesaplanan verginin, vergi yükünün tespitinde dikkate alınması gerekmektedir. İlgili ülkede istisna kazançlar üzerinden kesinti suretiyle bir vergi ödenmiş olması hâlinde, toplam vergi yükünün hesabında ödenen bu verginin de dikkate alınması gerekmektedir. Geçmiş yıl zararlarının mahsubundan sonra hesaplanan bir verginin çıkmaması veya düşük çıkması durumunda, zarar mahsubundan sonraki matraha isabet eden vergi tutarı bulunacak ve bu tutara göre vergi yükünün tespiti yapılacaktır. Dağıtılan kâr payları üzerinden ayrıca vergi kesintisi yapılması söz konusu ise yapılan vergi kesintisinin de vergi yükünün hesabında dikkate alınması gerekir. Vergi yükü hesaplanırken iştirak edilen yabancı kurumun bulunduğu ülkedeki tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi benzeri vergilerin dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin bu kazancın transferi sırasında Türkiye’de ya da bir başka ülkede ödenen vergiler vergi yükü hesabında dikkate alınmamaktadır. “İştirak edilen kurumun esas faaliyet konusunun, finansal kiralama dâhil finansman temini veya sigorta hizmetlerinin sunulması ya da menkul kıymet yatırımı olması durumunda, bu kurumdan elde edilen iştirak kazançlarının kurumlar vergisinden istisna edilebilmesi için kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler dâhil olmak üzere faaliyette bulunduğu ülke kanunları uyarınca en az %15 oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri bir vergi yükü taşıması yeterli olmayıp en az Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranında (% 20) veya daha yüksek oranda gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması gerekmektedir.”⁷⁹

İstisnadan yararlanılabilmesi için, “İştirak kazançlarının, elde edildiği hesap dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye’ye transfer edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Elde edilen iştirak kazançlarının elde edildiği dönemde kurum kazancına dâhil edilmesi zorunlu olup bu kazançların kurumlar vergisi beyannamesinin verilme süresinin sonuna kadar Türkiye’ye transfer edilmeyen kısmı istisnadan yararlanamayacaktır. Türkiye’ye bu süre içinde transfer edilmeyen yurt dışı iştirak kazançları, daha sonraki yıllarda Türkiye’ye transfer edilse dahi anılan istisnadan yararlanamayacaktır. Geçici vergi dönemleri açısından, iştirak kazançlarının ilgili geçici vergi dönemine ait beyannamenin verileceği tarihe kadar Türkiye’ye transfer edilmesi hâlinde, bu geçici vergi döneminden itibaren istisnadan yararlanılabilmesi mümkündür. Ayrıca Türkiye’ye transfer edilen yurt dışı iştirak kazançlarının, TL’ye çevrilme zorunluluğu yoktur. Yurt dışı iştirak kazancı, dağıtıldığı

⁷⁹ 5520 Sayılı Kanun, md. 5/1-g.

dönemde elde edilmiş sayılacağından, transfer tarihinde ortaya çıkan olumlu veya olumsuz kur farkları istisna tutarının tespitinde dikkate alınmayacaktır. Yurt dışındaki inşaat, onarım, montaj işleri ve teknik hizmetlerin yapılabilmesi için ilgili ülke mevzuatına göre ayrı bir şirket kurulmasının zorunlu olduğu durumlarda, söz konusu şirketlere iştirak edilmesinden elde edilen kazançlara, herhangi bir şart aranmaksızın yurt dışı iştirak kazançları istisnası uygulanacaktır. Ancak yurt dışındaki inşaat, onarım, montaj işleri ve teknik hizmetlerin yapılabilmesi için ilgili ülke mevzuatına göre kurulan şirketin ana sözleşmesinde, inşaat, onarım, montaj işleri ve teknik hizmetlerin yapılması için kurulduğunun belirtilmesi ve fiilen bu amaç dışında faaliyetinin bulunmaması şarttır. Bu şartları taşımayan veya başka faaliyet konularıyla da uğraşan şirketlerin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün değildir.”⁸⁰

Yurtdışı iştirak kazançları istisnası ile doğrudan yabancı yatırımlar da açıklanan çerçevede söz konusu istisnadan faydalanabilmektedir. Kurumlar vergisi mükellefi yatırımcı kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan anonim ve limited şirket niteliğindeki şirketlerin sermayelerine bahsedilen kapsamdaki şartları yerine getirmek kaydı ile iştirak etmeleri durumunda elde edilen kazançlar istisna kapsamında değerlendirilecek ve vergilendirilmeyecektir. Bu da yabancı yatırımcıların sadece yatırım yaptıkları ülkede değil, sermaye hareketleri kapsamındaki tasarruflarını değerlendirerek vergisiz gelir elde etmekte ve bir maliyet unsuru olan vergiyi istisna vasıtası ile dışarıda tutabilmekte, maliyetlerini düşürebilme imkânına sahip olabilmektedir.

C. TAM MÜKELLEF ANONİM ŞİRKETLERİN YURT DIŞI İŞTİRAK HİSSELERİNİ ELDEN ÇIKARMALARINA İLİŞKİN İSTİSNA

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5. maddesinin (1 / c) bendi ile “Kazancın elde edildiği tarih itibarıyla aralıksız olarak en az bir yıl süreyle nakit varlıklar dışında kalan aktif toplamının % 75 veya daha fazlası, tam mükellef olmayan anonim veya limited şirket niteliğindeki şirketlerin her birinin sermayesine en az % 10 oranında iştiraktan oluşan tam mükellefiyete tabi anonim şirketlerin, en az 2 tam yıl süreyle aktiflerinde yer alan yurt dışı iştirak hisselerinin elden çıkarılmasından doğan kurum kazançları, kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Yurt dışı iştirak hisselerinin elden çıkarılmasına ilişkin istisnadan, sadece tam mükellefiyete tabi anonim şirketler yararlanabilecektir. Dolayısıyla, anonim şirketler

⁸⁰ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-h.

dışındaki kurumlar vergisi mükelleflerinin bu istisnadan yararlanma olanağı yoktur. Tam mükellefiyete tabi anonim şirketlerin yurt dışı iştirak hisselerinin elden çıkarılmasına ilişkin istisnadan yararlanabilmesi için aranılan şartlar şunlardır: Yurt dışı iştiraklerin anonim veya limited şirket niteliğinde olması ve bu iştiraklerin Türkiye’de tam mükellef olmaması, yurt dışı iştirak kazancının elde edildiği tarih itibarıyla aralıksız olarak en az bir yıl süreyle nakit varlıklar dışında kalan aktif toplamının % 75 veya daha fazlasının her birinin en az % 10 oranında iştiraktan oluşan yurt dışı iştirak hisselerinden oluşması, satışa konu iştirak hisselerinin, elden çıkarma tarihi itibarıyla en az iki tam yıl (730 gün) süreyle aktifte tutulmuş olmasıdır. Öte yandan en az bir yıl süreyle nakit varlıklar dışında kalan aktif toplamının % 75 veya daha fazlasının her birinin en az % 10 payına sahip olunan iştiraklerden oluşması hâlinde, eğer mevcutsa pay oranı % 10’a ulaşmayan iştiraklerin satışından elde edilen kazanç da istisnadan faydalandırılabilir.”⁸¹

Yurtdışı iştirak hissesi satış kazançları istisnası ile doğrudan yabancı yatırımlar da bu çerçevede söz konusu istisnadan faydalanabilmektedir. Yatırımcılar yurt dışında elde edilen iştirak hissesi satış kazançlarının, elde edildiği dönem ticari bilanço kârının tespitinde dikkate alınması mümkündür. Söz konusu kazançlardan yukarıda belirtilen şartlarını taşıyanlar, kurumlar vergisi beyannamesinin “Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisna ve İndirimler” bölümünde yer alan “Tam Mükellef Anonim Şirketlerin Yurtdışı İştirak Hisseleri Satış Kazançları” satırında gösterilerek kurum kazancından düşülebilme imkânına sahip olunabilecektir.

D. EMİSYON PRİMİ KAZANCI İSTİSNASI

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5. maddesinin (1 / ç) bendi ile “Anonim şirketlerin gerek kuruluşlarında gerekse sermayelerini artırdıkları sırada çıkardıkları payların, itibari değer üzerinde bir bedelle elden çıkarılması hâlinde oluşan kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Emisyon primi, anonim şirketlerin kuruluş ya da sermaye artırımı sırasında hisse senetlerinin itibari değerlerinin üzerindeki bir değer üzerinden satılması sonucu ortaya çıkar ve anonim şirketler tarafından elde edilen bu kazanç kurumlar vergisinden müstesnadır. Anonim şirketlerin portföylerinde yer alan başka şirketlere ait hisse senetlerinin elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar, emisyon primi kazancı istisnası kapsamında değildir. Ancak Kanununun 5. maddesinin (1 / e) bendinde yer

⁸¹ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-c.

alan şartların mevcut olması kaydıyla başka şirketlere ait hisse senetlerinin elden çıkarılmasından sağlanan kazançların % 75'i için kurumlar vergisi istisnasından yararlanılması mümkündür.”⁸²

Emisyon primi kazancı istisnası ile doğrudan yabancı yatırımlar da bu çerçevede söz konusu istisnadan faydalanabilmektedir. Bu kapsamda mevcut düzenlemeye göre istisna olan emisyon priminin, dağıtılması veya sermayeye eklenmesinin istisna uygulaması üzerinde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla emisyon primi istisnasından yararlandırılan (kayıtlarda genel kanuni yedek akçe statüsünde ihraç primi olarak görünen) tutar, vergi mevzuatı açısından tercih edilirse sermayeye eklenebilir, istenirse dağıtılabilir. Dağıtım konusundaki sınırlamalar vergi hukukunun dışında Ticaret Kanununda da değerlendirilmektedir. Ticaret Kanununa göre genel kanuni yedek akçelerin ödenmiş sermayenin yarısına kadar olan kısmı, sadece geçmiş yıl zararlarının kapatılmasında, işlerin iyi gitmediği zamanlarda işletmeyi devam ettirmeye veya işsizliğin önlenmesine yahut sonuçlarının hafifletilmesine elverişli önlemler alınmasında kullanılabilir. Yatırımcılar genel kurullarında ancak kanuni yedek akçelerin ödenmiş sermayenin yarısını aşan kısmı üzerinde tasarruf edebilir. Yani genel kurul, bu ödenmiş sermayenin aşan kısmının dağıtılmasına veya sermayeye eklenmesine karar verebilir. Bu nedenle emisyon priminin dağıtılıp dağıtılamayacağı kararı, kanuni yedek akçe tutarının ödenmiş sermaye ile karşılaştırılması sonucu oluşacak duruma göre sonuçlandırılmaktadır.

E. TÜRKİYE’DE KURULU FONLAR İLE YATIRIM ORTAKLIKLARININ KAZANÇLARINA İLİŞKİN İSTİSNA

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5. maddesinin (1 / d) bendine göre “Türkiye’de kurulmuş olmaları şartıyla: Menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları, portföyü Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları, girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları, gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları, emeklilik yatırım fonlarının kazançları, konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları kurumlar vergisinden müstesnadır.” Dikkat edileceği üzere menkul kıymetler yatırım fon ve ortaklıkları ile portföyü Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli

⁸² 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-ç.

madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının sadece portföy işletmeciliğinden elde etmiş oldukları kazançlar kurumlar vergisinden istisna olmakla birlikte, bunların dışında kalan diğer yatırım fon ve ortaklıklarının ise tüm kazançları kurumlar vergisinden istisna olacaktır. İstisna uygulaması açısından genel olarak fon veya ortaklık portföyünde, döviz veya dövize endeksli kıymetlerin bulunmasının herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Öte yandan menkul kıymetler yatırım fon ve ortaklıklarının 2006-2015 yılları arasında elde edecekleri kurumlar vergisinden istisna kazançları “GVK’nın geçici 67’nci maddesinin (8) numaralı fıkrası, diğer yatırım fon ve ortaklıklarının (emeklilik yatırım fonları hariç) kurumlar vergisinden istisna kazançları ise KVK’nın 15. maddesinin (3) numaralı fıkrası kapsamında tevkifata tabidir. Söz konusu kazançların kurumlar vergisinden istisna olması tevkifat uygulamasına engel teşkil etmemektedir.”⁸³

Yatırımcıların Türkiye’de kurulmuş olmaları şartı ile yatırım fon ve ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden sağladığı kazançlara yönelik istisna doğrudan yabancı yatırımlar için de ayrı bir fırsat unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Kurumlar Vergisi Kanun’da döviz yatırım fonlarının portföy işletmeciliği kazançlarının yabancı yatırımcıların aleyhine istisnadan yararlanamayacağına dair bir sınırlama bulunmamaktadır. Ayrıca portföyü altın ve kıymetli madenlerden oluşan yatırım fon ve ortaklıkları da söz konusu portföylerinin Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören emtialardan oluşması şartı ile istisnadan faydalanabilmektedir. Yine bu istisna kapsamında altın ve kıymetli maden fon ve ortaklığı kabul edilebilmesi için fon portföyünün en az %51’inin bu emtialardan oluşması gerekmektedir. Bu çerçevedeki istisnadan faydalanan yatırım fonları Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ile altına dayalı sermaye piyasası araçlarına yatırmış fon ve ortaklıklar için “Altın fonu veya ortaklığı” olarak adlandırılmaktadır. Yine Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ile altına dayalı sermaye piyasası araçlarına yatırmış fon ve ortaklıklar için ise “Kıymetli madenler fonu veya ortaklığı” olarak kabul edilmektedir.

F. TAŞINMAZLAR VE İŞTİRAK HİSSELERİ İLE KURUCU SENETLERİ, İNTİFA SENETLERİ VE RÜÇHAN HAKLARI SATIŞ KAZANCI İSTİSNASI

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 5. maddesinin 1. fıkrasının (e) bendinde, taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının

⁸³ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-d.

satışından doğan kazançlara ilişkin istisna düzenlenmektedir. İstisnanın amacı, kurumların bağlı değerlerinin ekonomik faaliyetlerde daha etkin bir şekilde kullanılmasına olanak sağlanması ve kurumların mali bünyelerinin güçlendirilmesidir. Bu bentte belirtilen koşulların sağlanması hâlinde, “Kurumların en az iki tam yıl süreyle aktiflerinde yer alan iştirak hisseleri ile aynı süreyle sahip oldukları kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının satışından doğan kazançların % 75’lik kısmı ile aynı süre aktiflerinde yer alan taşınmazların satışından doğan kazançların %50’lik kısmı kurumlar vergisinden istisna edilmektedir. Taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan hakları satış kazancı istisnasından tam veya dar mükellef ayrımı yapılmaksızın tüm kurumlar vergisi mükellefleri yararlanabileceklerdir. Ancak esas faaliyeti menkul kıymet veya taşınmaz ticareti ve kiralanması olan kurumların bu amaçla, diğer bir ifadeyle ticari faaliyet çerçevesinde iktisap ettikleri ve ellerinde tuttıkları kıymetlerin satışından elde ettikleri kazançlar için istisnadan yararlanmaları mümkün değildir. Satışa konu edilen kıymetlerin iki tam yıl kurum aktifinde kayıtlı olması da durumu değiştirmeyecektir.” Aynı durum, satmak üzere taşınmaz inşaatı ile uğraşan mükellefler açısından da geçerlidir. Öte yandan taşınmaz ticareti ile uğraşan mükelleflerin faaliyetlerinin yürütülmesine tahsis ettikleri taşınmazların satışından elde ettikleri kazançlara istisna uygulanabilecek, taşınmaz ticaretine konu edilen ve kiralama veya başka surette değerlendirilen taşınmazların satış kazancı ise istisnaya konu edilmeyecektir. Bu konu ile ilgili geniş açıklamalara, istisnadan yararlanmanın şartları ile ilgili bölümde yer verilmiştir. “KVK’nın 5. maddesinin (1-e) bendinde düzenlenen istisnanın uygulanmasına konu olabilecek iktisadi kıymetler şunlardır:”⁸⁴ taşınmazlar, iştirak hisseleri, kurucu senetleri ve intifa senetleri, rüçhan hakları. İstisnaya konu olan taşınmazlar Türk Medeni Kanunu’nda ‘Taşınmaz’ olarak tanımlanan ve esas niteliği bakımından bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olmayan, dolayısıyla yerinde sabit olan mallardır. Bunlar Türk Medeni Kanunu’nun 704. maddesinde arazi, tapu siciline ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar, kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler olarak sayılmıştır. Elden çıkarılacak taşınmazlardan doğacak kazancın, bu istisna uygulamasına konu olabilmesi için taşınmazın Türk Medeni Kanunu’nun 705. maddesi gereğince kurum adına tapuya tescil edilmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle, ilgili kurum adına tapuya tescili yapılmamış bir binanın satışından doğan kazançta bu istisna uygulanmayacaktır. Fiili süreçte cins tashihinin kurum adına tapuya tescilinin yapılmasında çeşitli nedenlerle gecikmeler olabilmektedir. Bu gibi

⁸⁴ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-e.

durumlarda taşınmazın işletme aktifinde iki yıl süreyle bulunup bulunmadığının tespiti özellik arz etmektedir. Uygulamada tereddütlere neden olabilecek bu konu ile ilgili olarak 1 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde yapılan açıklama ile konuya açıklık getirilmiştir. Tebliğde, bu gibi durumlarda taşınmazın iki yıldan fazla süre ile sahip olunarak kullanıldığının, yapı inşaatı ruhsatı, vergi dairesi tespiti veya resmi kurum kayıtlarından birisi ile tevsik edilmesi hâlinde istisnadan yararlanılabileceği belirtilmiştir. Taşınmaz tanımına, taşınmazın bütünleyici parçası niteliğinde olan unsurları da girecektir. Bütünleyici parça, Türk Medeni Kanunu'nun 684. maddesinde, *“Bir şeye malik olan kimse, o şeyin bütünleyici parçalarına da malik olur. Bütünleyici parça, yerel âdetlere göre asıl şeyin temel unsuru olan ve o şey yok edilmedikçe, zarara uğratılmadıkça veya yapısı değiştirilmedikçe ondan ayrılmasına olanak bulunmayan parçadır.”* şeklinde tanımlanmıştır. Taşınmaz tanımına, taşınmazın eklentisi niteliğinde olan unsurlar ise girmeyecektir.⁸⁵ 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 269. maddesinde gayrimenkul gibi değerlendirilecek iktisadi kıymetlerin neler olduğu sayılmıştır. Buna göre *“Tesisat ve makineler, gemiler ve diğer taşıtlar ile gayrimaddi haklar da gayrimenkul gibi değerlendirilmektedirler. Ancak söz konusu iktisadi kıymetlerin gayrimenkuller gibi değerlendirilmesi, bunların satışından elde edilen kazancın istisna kapsamına girdiği anlamına gelmemektedir. Çünkü taşınmaz satışından elde edilen kazancın KVK'nın 5 / 1-e maddesi kapsamında kurumlar vergisinden müstesna olabilmesi için Türk Medeni Kanunu'nda “taşınmaz” olarak tanımlanan mallardan olması gerekmektedir.”*⁸⁶

KVK'nın 5. maddesinin (1 / e) bendinde düzenlenen *“Taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan hakları satış kazancı istisnası şarta bağlı bir istisna olup istisnadan yararlanılabilmesi için bazı şartların tamamının sağlanmış olması gerekmektedir.”* Bunlar taşınmazlar ve iştirak hisselerinin iki tam yıl süre ile aktifte bulundurulması, satıştan doğan kazancın, satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar pasifte özel bir fon hesabında tutulması, satış bedelinin en geç satışın yapıldığı yılı izleyen ikinci takvim yılının sonuna kadar tahsil edilmesi, menkul kıymet veya taşınmaz ticareti ve kiralanması ile uğraşılması gerekmektedir. Kanun maddesine 6111 sayılı kanunla eklenen parantez içi hüküm 6495 sayılı kanunun 42. maddesiyle değiştirilmiştir. Buna göre *“Taşınmazların, kaynak kuruluşlarca, kira sertifikası ihracı amacıyla varlık kiralama şirketlerine satışı ile 21.11.2012 tarihli ve 6361 sayılı Finansal Kiralama,*

⁸⁵ 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Tebliği, md. 5.

⁸⁶ 04 Ocak 1961 Tarihli 10703 Sayılı Resmi Gazete, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, md. 269.

Factoring ve Finansman Şirketleri Kanunu kapsamında geri kiralama amacıyla ve sözleşme sonunda geri alınması şartıyla, finansal kiralama şirketlerine satışı ve varlık kiralama ile finansal kiralama şirketlerince taşınmazın devralındığı kuruma satışından doğan kazançlar için istisna oranı % 100 olarak uygulanır ve bu taşınmazlar için en az iki tam yıl süreyle aktifte bulunma şartı aranmaz. Ancak söz konusu taşınmazların kaynak kuruluş, kiracı veya sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilememesi hâli hariç olmak üzere, varlık kiralama veya finansal kiralama şirketi tarafından üçüncü kişi ve kurumlara satılması durumunda, bu taşınmazların kaynak kuruluşta veya kiracıdaki varlık kiralama veya finansal kiralama şirketine devirden önceki kayıtlı değeri ile anılan kurumlarda ayrılan toplam amortisman tutarı dikkate alınarak satışı gerçekleştiren kurum nezdinde vergilendirme yapılır.”⁸⁷ İstisna uygulamasına konu olacak taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının en az iki tam yıl (730 gün) süreyle kurumun aktifinde yer alması, diğer bir ifadeyle kurumun bu değerlere iki tam yıl süreyle bilfiil sahip olması gerekmektedir. 1 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliğinde yapılan açıklamalara göre “İki yıllık sürenin hesabında dikkate alınacak iktisap tarihinin tespitinde aşağıdaki esaslara göre hareket edilecektir. Kurumların mevcut hisse senetleri dolayısıyla ellerinde bulunan rüçhan hakkı kuponları karşılığında itibari değeriyle yeni hisse senedi iktisap etmeleri hâlinde, yeni iktisap edilen söz konusu hisse senetleri açısından iktisap tarihi olarak, eski hisse senetleri ya da iştirak hissesinin iktisap tarihi esas alınacaktır. Aynı durum, iştirak edilen kurumun nedeni ne olursa olsun yapmış olduğu sermaye artışı dolayısıyla bedelsiz olarak iktisap edilen hisse senetleri açısından da geçerli olacaktır.”⁸⁸ Bunun dışında “Rüçhan hakkı dolayısıyla itibari değerinden farklı bir değerle hisse senedi iktisap edilmesi durumunda bu hisse senetlerinin iktisap tarihi olarak eski hisse senetleriyle ilişkilendirilmeksizin fiilen kurumun aktifine girdikleri tarih esas alınacaktır. Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 19. ve 20. maddeleri kapsamında gerçekleştirilen devir, tam ve kısmi bölünme hâllerinde, devir veya bölünme suretiyle devralınan taşınmazlar, iştirak hisseleri, kurucu senetleri ve intifa senetleri ile rüçhan haklarının iktisap tarihi olarak, devir alınan veya bölünen kurumdaki iktisap tarihi esas alınacaktır.”⁸⁹ Kurumlar tarafından, “İnşaatı henüz tamamlanmayan, fiilen kullanma imkânı da bulunmayan binaların satılması hâlinde kurum aktifinde iki tam yıl kayıtlı

⁸⁷ 13 Aralık 2012 Tarihli 28496 Sayılı Resmi Gazete, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Factoring ve Finansman Şirketleri Kanunu, md. 51.

⁸⁸ 1 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Tebliği, md. 5.

⁸⁹ 5520 Sayılı Kanun, md. 19.

olması koşuluyla, sadece binanın arsasının satış kazancına tekabül eden kısmı kurumlar vergisinden istisna olacaktır. Ancak arsa üzerinde inşa edilen ve aktife kaydedilen binanın, kurum adına tapuya tescil edilerek satılması hâlinde, satılan binanın iki yıllık aktifte bulundurulma süresinin başlangıç tarihi olarak, inşaatın tamamlandığı ve bina olarak kullanılmaya başlandığı tarih esas alınacaktır. Kurumlar vergisi mükelleflerinin, aynı kuruma ait değişik tarihler itibarıyla iktisap ettikleri iştirak hisselerinin bir kısmını satmaları durumunda, söz konusu iştirak hisselerinin iki tam yıl aktifte yer alma şartını sağlayıp sağlamadığının tespitinde ilk giren ilk çıkar (FİFO) yönteminin kullanılması gerekmektedir.”⁹⁰

Taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının satışında kazanç, satış işlemi ile birlikte doğacağından, satış işlemi ister peşin isterse vadeli olarak yapılmış olsun, istisna satışın yapıldığı dönemde uygulanacaktır. İstisnadan yararlanılabilmesi için, satıştan doğan kazancın istisnadan yararlanan kısmının satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar pasifte özel bir fon hesabında tutulması gerekir. Dikkat edileceği üzere pasifte tutulması gereken tutar satıştan doğan kazancın tamamı değil, istisnadan yararlanan kısmıdır. Örnek vermek gerekirse bir kurumun iştirak hisselerinin satışından elde etmiş olduğu kazanç 100.000 TL ise istisnadan yararlanılabilmesi için bu tutarın % 75 lik kısmı olan 75.000 TL'nin pasifte özel bir fon hesabında beş yıl süre ile tutulması gerekir. Öte yandan, “İstisna uygulamasında mükelleflerin kazancın belli bir kısmı için istisnadan yararlanabilmeleri mümkün bulunmaktadır. İstisnadan kısmen yararlanılması hâlinde, yararlanılmayan bu kazanç tutarı için sonraki yıllarda istisnadan yararlanılabilmesi mümkün değildir. Ayrıca istisnadan yararlanması öngörülen kazanç kısmı, fon hesabına alınan kazanç kısmından büyük olamayacaktır. KVK'nın 5. maddesinin gerekçesinde ise istisna satışın yapıldığı dönemde uygulanacağı için en geç satışın yapıldığı hesap dönemine ilişkin kurumlar vergisi beyannamesinin verileceği tarihe kadar söz konusu satış kazancının özel bir fon hesabına alınması gerektiği belirtilmektedir.”⁹¹ İstisna uygulamasında, satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar pasifte özel bir fon hesabında tutulması gereken kazançların beş yıl içinde fon hesabından başka bir hesaba (sermayeye ilave hariç) nakledilmesi, işletmeden çekilmesi, dar mükellef kurumlar tarafından yurt dışına transfer edilmesi veya bu süre içinde işletmenin tasfiyeye girmesi hâlinde, bu işlemlere tabi tutulan kazanç kısmı

⁹⁰ 5520 Sayılı Kanun, md. 5.

⁹¹ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-c.

için uygulanan istisna dolayısıyla zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergiler, Vergi Usul Kanunu uyarınca vergi ziyayı cezası ve gecikme faizi ile birlikte alınacaktır. Fon hesabında tutulması gereken süreden, satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar olan sürenin anlaşılması gerekmektedir. Kazancın sermayeye ilave edilmesi durumunda da aynı süre geçerli olacaktır. Bu istisnanın amacı kurumların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, finansman sıkıntılarının giderilmesi ve bağlı değerlerinin ekonomik faaliyetlerinde daha etkin bir şekilde kullanılmasına imkân sağlamak ve işletmelerin finansal bünyelerini güçlendirmektir. Tasfiyeye giren şirketlerde ise sermaye yapılarını güçlendirmeye yönelik bir amacın olamayacağı açıktır. Bu nedenle, istisna uygulamasında satışın yapıldığı yılı izleyen beşinci yılın sonuna kadar tasfiyeye girilmiş olması hâlinde, fon hesabında tutulması gereken kazancın işletmeden çekildiği kabul edilecektir. Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca “Gerçekleşecek devir ve tam bölünme hâllerinde, söz konusu fon hesabının, devralan kurumların bilançolarına aynen aktarılması gerekeceğinden, bu işlem işletmeden çekiş olarak değerlendirilmeyecektir. Öte yandan fon hesabında tutulan kazancın beş yıl içinde veya beş yıl geçtikten sonra işletmeden çekilmesi kâr dağıtımı sayılacaktır.”⁹²

Peşin satışlarda olduğu gibi vadeli satış hâlinde de satıştan doğan kazanç kısmının % 75’i, beş yıl süreyle özel bir fon hesabında tutulmak şartıyla satışın yapıldığı dönemde istisnadan yararlanabilecektir. Ancak satış bedelinin tamamının, satışın yapıldığı yılı izleyen ikinci takvim yılının sonuna kadar tahsil edilmesi şarttır. Örnek verecek olursak, 2007 yılında 100.000 TL’ye alınan bir arsanın 2012 yılında 250.000 TL’ye satılması hâlinde istisnadan yararlanılabilmesi için satış bedeli olan 250.000 TL’nin en geç 31.12.2014 tarihine kadar tahsil edilmesi gerekir. Aksi takdirde, istisna şartları ihlal edilmiş sayılacaktır. “Bu süre içinde tahsil edilmeyen satış bedeline isabet eden istisna nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmeyen vergiler, vergi ziyayı cezası ve gecikme faizi ile birlikte tahsil edilecektir. Satışın yapıldığı yılı izleyen ikinci yılın sonuna kadar tahsil edilemeyecek olan satış bedelinin önceden belli olması hâlinde, cezalı vergi ödeme durumuna düşülmemesi için, uygulanacak istisna tutarının tahsil edilemeyeceği belli olan satış bedelleri dikkate alınarak belirlenmesi mümkündür. İstisna uygulamasında, her şeyden önce satış bedelinin nakit olarak tahsil edilmesi gerekmektedir. Nakit olarak tahsil edilmese de her an nakde dönüştürülmesi kolay altın, devlet tahvili, hazine bonosu Toplu

⁹² 20 Kasım 2008 Tarihli 27060 Sayılı Resmi Gazete, 3 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, md. 1.

Konut İdaresince çıkarılan veya İMKB’de işlem gören hisse senetleri, tahvil ve bonolar ile de tahsil edilebilmesi mümkündür. Ancak bu kıymetlerin en geç iki yıllık tahsil süresinin sonuna kadar nakde dönüştürülmesi gerekmektedir.”⁹³

Türk Ticaret Kanunu’na göre gayesi esas itibarıyla başka işletmelere iştiraktan ibaret olan holding şirketlerin, iştirak hisselerinin satışından doğan kazançlar için bu istisnanın uygulanması mümkün değildir. Ancak ticari amaçla olmayıp doğrudan veya dolaylı olarak diğer şirketlerin yönetimine ve ortaklık politikalarının belirlenmesine katılmak üzere edinilen iştirak hisselerinin satışından doğan kazançlar bu istisna uygulaması kapsamındadır. Bu kapsamda istisnadan yararlanılması için, satışa konu edilen iştirak hisselerinin bu amaçla iktisap edildiğinin ve elde tutulduğunun ispat ve tevsik edilmesi gerekir. Örneğin hisse senetlerinin bilançoda duran varlıklar içerisinde bulunması ticari amaçla elde tutulmadığının göstergelerindedir. Diğer taraftan holding şirketlerin esas faaliyeti taşınmaz ticareti olmadığından bu şirketlerin aktifinde yer alan taşınmazların satışından elde edilen kazançları dolayısıyla istisnadan yararlandırılmaları gerekmektedir. Grup şirketlerinin her birinin ayrı tüzel kişilikleri bulunduğundan, her bir şirketin söz konusu istisnadan yararlanabilmesi mümkündür. Ancak istisnanın temel amacı kurumların mali yapılarının güçlendirilmesinin teşviki olduğundan, ekonomik açıdan şirketlere ilave imkân sağlamayan işlemler istisna kapsamı dışında kalacaktır. Bu nedenle, istisnadan yararlanılabilmesi için yapılan satış işleminin nakit karşılığı olarak yapılması gerekmektedir. Buna göre söz konusu “Kıymetlerin para karşılığı olmaksızın devir ve temlik, takası gibi işlemler istisna kapsamında değerlendirilmeyecektir. Dolayısıyla kurumların yönetimini etkileyecek şekilde birbiriyle ilişkili kişi veya kurumlar ya da aynı gruba dâhil şirketler arasında yapılacak taşınmaz ve iştirak hissesi satışlarından fiktif olarak elde edilecek kazançlara istisna uygulanması söz konusu olmayacaktır. Ayrıca bağlı ortaklığın yapacağı sermaye artırımını sonucu, doğacak sermaye taahhüdüne karşılık olmak üzere taşınmazların veya iştirak hisselerinin aynı sermaye olarak bağlı ortaklığa devredilmesi hâlinde, bağlı değer başka bir bağlı değere (iştirak hissesine) dönüşmüş olacağından söz konusu istisnadan yararlanılamayacaktır.”⁹⁴

Taşınmazlar ve iştirak hisseleri satış kazancı istisnasının uygulanabilmesi için, taşınmazlar ile iştirak hisselerinin satılması işleminden bir kazanç elde edilerek, satan kurumun mali yapısında bir iyileşmenin olması gerekmektedir. Bu nedenle, söz konusu

⁹³ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-e.

⁹⁴ 1 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Tebliği, md. 5 / 6.2.

aktif kalemlerin para karşılığı olmaksızın devir ve temlik, trampası gibi işlemler istisna kapsamına girmemektedir. Kat karşılığı arsa devri işleminin, bir malın başka bir mal ile değiştirilmesini ifade eden trampa niteliğinde olmasından dolayı, bu gibi işlemlerden elde edilen kazançlara söz konusu istisnanın uygulanması mümkün değildir. Vergi Usul Kanunu uyarınca vergiyi doğuran olayın gerçek mahiyeti esas olduğundan, istisna kazancın hesaplanmasında, muvazaa hâli ve örtülü kazanç dağıtım hükümleri saklı kalmak kaydıyla, fiili satış bedeli esas alınacaktır. Bunun dışında çeşitli ölçüler dikkate alınarak, fiilen gerçekleşen satış fiyatının altında veya üstünde bir istisna tutarının hesaplanması söz konusu olmayacaktır. 5520 sayılı KVK uygulamasında ise 1 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği ile konu hakkında net açıklamalar yapılmıştır. Tebliğde yer alan açıklamalara göre “Satış kazancı, satış işlemi ile birlikte oluşacağından istisna, satışın yapıldığı dönemde uygulanacaktır. İstisna kapsamındaki değerlerin satışından kaynaklanan alacaklar için alınan faiz, komisyon ve benzeri gelirler, istisna kazancın tespitinde dikkate alınmayacaktır. Aynı şekilde, satış bedelinin döviz cinsinden belirlenmesi durumunda ortaya çıkan kur farklarının da istisna kazancın tespitinde dikkate alınması mümkün bulunmamaktadır. Döviz üzerinden veya vadeli olarak gerçekleşen satışlarda, yabancı paraların ya da alacakların değerlemesinden kaynaklanan unsurlar vergi matrahının tespitinde gelir veya gider unsuru olarak dikkate alınacaktır.”⁹⁵

Taşınmazlar ve iştirak hisseleri ile kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan hakları satış kazancı istisnasından tam veya dar mükellef ayrımı ya da doğrudan yabancı yatırımcı, yerli yatırımcı ayrımı yapılmaksızın tüm kurumlar vergisi mükellefleri yararlanabileceklerdir. Ancak menkul kıymet veya taşınmaz ticareti ve kiralanmasıyla uğraşan kurumların bu amaçla ellerinde bulundurdukları değerlerin satışından elde ettikleri kazançlar istisna kapsamı dışındadır. Dolayısıyla, menkul kıymet veya taşınmaz ticareti ve kiralanmasıyla uğraşan kurumların ticari faaliyet çerçevesinde iktisap ettikleri ve ellerinde tuttıkları kıymetlerin satışından elde ettikleri kazançlar için istisnadan yararlanmaları mümkün değildir. Aynı durum, satmak üzere taşınmaz inşaatı ile uğraşan mükellefler açısından da geçerlidir. Ancak taşınmaz ticareti ile uğraşan mükelleflerin faaliyetlerinin yürütülmesine tahsis ettikleri taşınmazların satışından elde ettikleri kazançlara istisna uygulanabilecek, taşınmaz ticaretine konu edilen ve kiralama veya başka surette değerlendirilen taşınmazların satış kazancı ise istisnaya konu edilmeyecektir. Benzer

⁹⁵ 1 Seri No’lu Kurumlar Vergisi Tebliği, md. 5 / 6.2, 6.3.

şekilde, menkul kıymet ticareti ile uğraşan kurumların da ticari amaçla olmayıp doğrudan veya dolaylı olarak diğer şirketlerin yönetimine ve ortaklık politikalarının belirlenmesine katılmak üzere edindiği iştirak hisseleri de bu istisna uygulaması kapsamındadır.

G. YURT DIŞI ŞUBE KAZANÇLARI

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / g) bendi ile kurumların yurt dışında bulunan iş yerleri veya daimi temsilcileri aracılığıyla elde ettikleri kurum kazançları, belli şartlar altında kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. İstisnadan yararlanılabilmesi için, yurt dışında bulunan iş yerleri veya daimi temsilciler aracılığıyla elde edilen kurum kazançlarının doğduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az % 15 oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması, elde edildiği hesap dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye'ye transfer edilmiş olması, ana faaliyet konusu finansal kiralama dâhil finansman temini, sigorta hizmetlerinin sunulması veya menkul kıymet yatırımı olan kurumlarda, bu kazançların doğduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az Türkiye'de uygulanan kurumlar vergisi oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması gerekmektedir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / g) bendinde düzenlenen istisnadan yararlanılabilmesi için, "Öncelikle, yurt dışında elde edilen kazancın kurumların yurt dışında bulunan iş yerleri veya daimi temsilcileri aracılığıyla elde edilmiş olması gerekmektedir. Yurt dışında bulunan işyeri veya daimi temsilciler aracılığıyla olmaksızın elde edilen kazançların bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün değildir. Kurumların yurt dışında bulunan iş yerleri veya daimi temsilcileri aracılığıyla elde ettikleri kurum kazançlarının kurumlar vergisinden müstesna tutulabilmesi için bu kazançların doğduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az % 15 oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması gerekir. Ana faaliyet konusu, finansal kiralama dâhil finansman temini, sigorta hizmetlerinin sunulması veya menkul kıymet yatırımı olan kurumlarda ise bu kazançların doğduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az Türkiye'de uygulanan kurumlar vergisi oranında (% 20) gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması gerekir. Vergi yükünün hesabında, fiili yükün dikkate alınması gerekmektedir. Vergi yükü, kazancın elde edildiği ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden ve kâr payı dağıtımına kaynak olan kazançlar üzerinden ödenen vergiler de dâhil olmak üzere, toplam gelir ve kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabılır

kurum kazancı ile tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecektir.”⁹⁶

Yurtdışı şube kazancı istisnası doğrudan yabancı yatırımlar için de önemli bir istisna olmaktadır. Çünkü yabancı yatırımcılar gerek yurtdışında bulunan işyeri ve daimi temsilcileri vasıtası ile gerekse yurtdışında kurulu başka bir şirkete iştirak ederek kayda değer kazançlar elde edebilmektedirler. Kurumlar Vergisi Kanunu çerçevesindeki gereklilikleri yerine getirerek elde edilen kazançlar istisna hükümleri arasında değerlendirilmekte ve önemli bir vergisel teşvik sağlanabilmektedir. Ayrıca yurtdışındaki şubenin bulunduğu ülke ile Türkiye arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması bulunuyorsa ve söz konusu anlaşmadaki şartlar kazancı elde eden kurum açısından daha uygun bir şekilde gerçekleşmiş ise şube kazancı çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasındaki şartlar dâhilinde kurumlar vergisinden istisna tutulabilmektedir. Bu vergisel avantaj ile yabancı yatırımcılara faaliyetleri sürecinde maliyetleri düşüren önemli bir etken olmaktadır.

H. YURT DIŞINDA YAPILAN İNŞAAT, ONARIM, MONTAJ İŞLERİ İLE TEKNİK HİZMETLERDEN SAĞLANAN KAZANÇLARDA İSTİSNA

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / h) bendi ile yurt dışında yapılan inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanarak Türkiye'de genel sonuç hesaplarına aktarılan kazançlar, başkaca bir koşula bağlanmaksızın kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Kanun'un 5. maddesinin (1 / g) bendinde, kurumların yurt dışında bulunan işyerleri veya daimi temsilcileri aracılığıyla elde ettikleri kazançlar, maddede belirtilen tarihe kadar Türkiye'ye transfer edilmiş olmak ve en az % 15 oranında gelir ve kurumlar vergisi benzeri vergi yükü taşımak koşuluyla vergiden istisna edilmiştir. Benzer şekilde (1 / h) bendi ile de yurt dışında bulunan işyerleri veya daimi temsilcileri aracılığıyla yapılan ve yurt dışında vergilendirilen inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanan kazançların (vergi yükü oranına bakılmaksızın), ayrıca yurt içinde de vergilendirilmesinin önüne geçilmesi amacıyla bu kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / h) bendinde yer alan istisnadan yararlanılabilmesi için “İşin yurt dışında yapılmış olması ve inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetler niteliğinde olması gerekmektedir. Teknik hizmetlerden

⁹⁶ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-g.

elde edilen kazançların da anılan istisnadan yararlanabilmesi için bu işlerin yurt dışında bulunan işyerleri veya daimi temsilciler aracılığıyla yapılması gerekmektedir. Yurt dışında ayrıca bir işyeri veya daimi temsilci olmadan yapılan teknik hizmetler ise hizmet ihracatı olarak değerlendirilecektir. Ayrıca teknik hizmetlerin yurt dışındaki inşaat, onarım ve montaj işlerine bağlı olarak yapılma şartı bulunmamaktadır. İnşaat, onarım ve montaj işlerinin yurt dışında gerçekleştirilmesi için bir işyeri bulunması gerekirken, bu işlere bağlı teknik hizmetlerin yurt dışında herhangi bir işyeri olmaksızın Türkiye’den gerçekleştirilebilmesi de mümkün olabilmektedir. Proje hazırlanması çerçevesindeki teknik hizmetler, inşaat ve onarma işinin tamamlayıcı bir unsuru oluşturmaktadır. Kurumların yurt dışında devam eden bir inşaat ve onarma işi olmadığı ya da ayrıca bir işyeri veya daimi temsilci bulundurulmadığı durumlarda ise bu faaliyetin ihracat olarak değerlendirilmesi gerekmekte olup yurt dışındaki inşaat işine bağlı olarak Türkiye’de yapılan teknik hizmetlerden sağlanan kazançların bu istisnadan yararlandırılması mümkün bulunmamaktadır. Dolayısıyla kurumların yurt dışında bir inşaat ve onarım işi varsa, buna bağlı teknik hizmetler ister Türkiye’de isterse yurt dışında yapılsın, elde edilen kazançlar istisnadan yararlanabilecektir. Kurumların yurt dışında yaptıkları bir inşaat ve onarım işinin bulunmaması hâlinde ise ancak yurt dışında bir işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla yaptıkları teknik hizmetlerden elde edilen kazançlar istisnadan yararlanılabilecektir. İstisna uygulaması açısından, yurt dışında yapılan inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanan kazançların Türkiye’ye getirilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu kazançların Türkiye’de genel sonuç hesaplarına intikal ettirilmesi istisnadan yararlanılması için yeterlidir.”⁹⁷ 1 seri numaralı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nde belirtildiği üzere, yurt dışında yapılan inşaat işlerinde kullanılmak üzere alınmış krediler için, inşaat işlerinin sona erdirilmesinden sonra ödenmesi gereken faiz ve kur farkları, yabancı ülkede bunları ödeyecek bir işletmenin kalmaması ve bu işe ilişkin olarak elde edilen hasılatın yurt dışındaki inşaata harcanan kredi tutarı kadar kısmının Türkiye’ye getirilmesi hâlinde, söz konusu kredi Türkiye’deki merkezin bir borcu hâline gelmekte ve merkez tarafından ödenmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu kredilere ilişkin olarak yurt dışındaki inşaat işlerinin sona ermesinden sonra doğan kur farkı ve faizler, merkezdeki kurum için ticari kazancın elde edilmesi ve idamesi için yapılmış bir gider niteliğinde olduğundan, genel esaslar çerçevesinde kurum kazancının tespitinde dikkate alınabilecektir. İstisna uygulamasında başka özellik arz eden

⁹⁷ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-h.

hususlar da söz konusu olabilmektedir. Bunlar yurt dışındaki şantiye veya şubelere gönderilen mal, makine ve teçhizat niteliğine göre geçici ya da kesin ihracat kapsamında değerlendirilecektir. Yurt dışına Türkiye merkezden gönderilen avanslar ise değerlemeye tabi tutulmayacaktır. KVK'nın 5 / 3. maddesine göre "Yurt dışına gönderilen kredilere ait Türkiye'de ödenen faiz ve hesaplanan kur farkları Türkiye'deki vergiye tabi gelirlerden indirilememektedir. Geçici ihraç kapsamında yurt dışına gönderilen makine ve teçhizat için Türkiye'de amortisman ayırlanamamakta fakat ortak genel giderlerden yurt dışındaki işlere pay verilmesi mümkün olabilmektedir. Böyle bir durumda müşterek genel giderlerden yurt dışındaki işlere ait olan kısmın hesaplanarak ayrıştırılmalı ve vergiye tabi kurum kazancının tespitinde dikkate alınmamalıdır."⁹⁸

Yurt dışında yapılan inşaat, onarım, montaj işleri ile teknik hizmetlerden sağlanan kazançlardan istisnası ile doğrudan yabancı yatırımlar da uluslararası nitelikleri çerçevesinde söz konusu istisnadan faydalanabilmekte ve belirtildiği gibi önemli vergisel avantajlardan faydalanabilmektedirler. Bu istisnadan yararlanma sürecinde inşaat ve teknik hizmet kapsamına önemle dikkat edilmesi gerekmektedir çünkü söz konusu kapsam haricindeki faaliyetler istisna hükümleri dışında kalacak ve buna göre oluşturulan yatırım yapılanmasına ilave vergisel maliyetler gelebilecektir. Bunu önlemek için 10.11.1983 tarih ve 83 / 7376 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca 06.12.1983 tarih ve 18243 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İş Kolları Tüzüğü'nde yer alan inşaat kavramı incelenmelidir. Buna göre inşaat "*Bina, yol, köprü, demiryolu, tünel, metro, kanalizasyon, liman, dalgakıran, havuz, istihkam, hava alanı, dekovil ve tramvay yolu, spor alanları yapımı gibi her çeşit yapıcılık işleri ile bunların etüt, proje, araştırma, bakım, onarım ve benzeri işleri.*" şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca 09.06.2004 tarih ve 25487 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Teknik Müşavirlik Firmalarının Yurt Dışındaki Faaliyetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları Hakkında Tebliğ uyarınca teknik hizmetlerin kapsamı da belirlenmiştir. Buna göre proje yönetimi ve mukavele takibi, fizibilite, master planlama ve etki değerlendirme hizmetleri, ön araştırma ve programlama hizmetleri, araştırma ve planlama hizmetleri, danışmanlık, mimarlık ve mühendislik tasarım hizmetleri, bunlar için gerekli etütler, kredi raporu hazırlanması, teknoloji, malzeme ve teçhizat seçimi ve standartlarının belirlenmesi, keşif ve şartname hazırlanması, ihale ve değerlendirme hizmetleri, inşaat yönetimi, mesleki, teknik, mali ve inşaat kontrolörlüğü ve denetimi,

⁹⁸ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 3.

kurumsal yapılanma ve özelleştirme faaliyetlerine yönelik danışmanlık, hakemlik, arabuluculuk hizmetleri, müteahhitlik hizmetleri kapsamında ihtilafların çözümüne yönelik mali ve hukukî mukavele mühendisliği danışmanlığı teknik hizmetler kapsamında yer almaktadır. Yine 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 4'üncü maddesinde de “Bina, karayolu, demiryolu, otoyol, havalimanı, rıhtım, liman, tersane, köprü, tünel, metro, viyadük, spor tesisi, alt yapı, boru iletim hattı, haberleşme ve enerji nakil hattı, baraj, enerji santrali, rafineri tesisi, sulama tesisi, toprak ıslahı, taşkın koruma ve dekapaj gibi her türlü inşaat işleri ve bu işlerle ilgili tesisat, imalat, ihzarat, nakliye, tamamlama, büyük onarım, restorasyon, çevre düzenlemesi, sondaj, yıkma, güçlendirme ve montaj işleri ile benzeri yapım işleri “*Yapım*” olarak tanımlanmıştır.

I. EĞİTİM TESİSLERİ İLE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNİN İŞLETİLMESİNDEN ELDE EDİLEN KAZANÇLARA İLİŞKİN İSTİSNA

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / 1) bendine göre “Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okulları ile Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere bağlı rehabilitasyon merkezlerinin işletilmesinden, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usuller çerçevesinde beş hesap dönemi itibarıyla elde edilen kazançlar kurumlar vergisinden müstesnadır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / 1) bendinde düzenlenen eğitim ve öğretim işletmelerine tanınan kazanç istisnası 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında yer alan okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden elde edilen kazançlar ile Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere bağlı rehabilitasyon merkezlerinin işletilmesinden elde edilen kazançlara uygulanacaktır.”⁹⁹ İstisna kapsamında yer alan Okul Öncesi Eğitim Okulu, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 19, 20 ve 21. maddelerine göre kurulan ve mecburi ilköğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimini sağlayan okulları, ilköğretim okulu, 1739 sayılı Kanunun 22-25. maddelerinde belirtilen ve 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini sağlayan okulları, orta öğretim okulları, 1739 sayılı Kanunun 26-30. maddelerinde belirtilen ve ilköğretime dayalı, en az üç yıllık öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim okullarını, özel eğitim okulları, engelliler için açılan okul öncesi,

⁹⁹ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-e.

ilköğretim ve ortaöğretim okullarını, rehabilitasyon merkezleri, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde kurularak faaliyet gösteren ve bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan sosyal hizmet kuruluşlarını ifade etmektedir. İstisna, “Okulların eğitim-öğretim faaliyetlerinden elde edilen kazançlara, merkezlerin ise rehabilitasyon faaliyetlerinden elde edilen kazançlara uygulanacaktır. Dolayısıyla, eğitim tesisleri ile rehabilitasyon merkezlerinde yer alan büfe, kantin, kafeterya, kitap satış yeri gibi tesislerin gerek bizzat işletilmesinden gerekse kiraya verilmesinden elde edilen kazançlara istisna uygulanması söz konusu değildir. Yemek ve konaklama hizmetlerinin okul bünyesinde verildiği ve bu hizmetlere ilişkin bedelin okul ücretine dâhil olduğu durumlarda, elde edilen kazanç herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın istisna uygulamasına konu olacak olup yemek hizmetinin dışarıdan satın alınması istisna uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir. Bunların dışında kalan öğrencileri istedikleri derslerde yetiştirmek, bilgi düzeylerini yükseltmek amacıyla faaliyet gösteren dershaneler ile kişilerin sosyal, kültürel ve mesleki alanlarda bilgi, beceri, yetenek ve deneyimlerini geliştirmek veya serbest zamanlarını değerlendirmek üzere faaliyet gösteren özel öğretim kurumları (üniversiteye veya liselere hazırlık, bilgisayar, sürücü, dans, bale, mankenlik ve spor kursları gibi) ile öğrenci etüt eğitim merkezlerinin işletilmesinden elde edilen kazançlar hakkında istisna uygulanmayacaktır. Bakanlar Kurulu’na vergi muafiyeti tanınan vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere bağlı rehabilitasyon merkezi dışındaki sağlık tesislerinin işletilmesinden elde edilen kazançlara da anılan istisnanın uygulanması söz konusu değildir.”¹⁰⁰

Eğitim tesisleri ile rehabilitasyon merkezlerinin işletilmesinden elde edilen kazançlara ilişkin istisna ile doğrudan yabancı yatırımlar da bu çerçevede söz konusu istisnadan faydalanabilmektedir. Yabancı yatırımcıların okul öncesi ve sonrası eğitime yönelik yaptıkları yatırımlara yönelik önemli bir vergisel avantaj ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yatırımların genişletilmesi ve bu kapsamda ilave yeni okul ve merkezler ilave edilmesi durumunda bu yatırımlardan elde edilen kazançlar da ayrı bir birim olarak değerlendirilecek ve istisna kapsamına alınacaktır. İstisnadan faydalanan yatırımcının söz

¹⁰⁰ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-1.

konusu yatırımı başka bir kuruma devretmeleri durumunda devralan kurum istisnadan yararlanmaya devam edebilecektir. Ayrıca devreden kurum bu kapsamdaki devir tarihine kadar elde ettiği kazançlar için istisna hükümlerinden yararlanabilmektedir.

İ. RİSTURN İSTİSNASI

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 5. maddesinin (1 / i) bendinde, kooperatiflerde risturn istisnası düzenlenmiş olup tüketim kooperatiflerinin ortakları için hesapladıkları risturnlar belli koşullar altında kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. KVK'da düzenlenen risturn istisnası "Kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanma koşullarını taşımayan veya muafiyet koşullarını sonradan kaybetmiş olan kooperatiflerle ilgilidir. Ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar hakkında risturnlara ilişkin istisna hükmünün uygulanması mümkün değildir. Dolayısıyla, kooperatiflerin ortakları ile yapmış oldukları işlemlerden doğan olumlu gelir-gider farkının ortaklara kooperatifle yapmış oldukları muameleler nispetinde dağıtılan kısmı risturn istisnası kapsamında kurumlar vergisinden müstesna olacaktır. Bunların genel kazançtan ayrılmasında, ortaklarla yapılan iş hacminin genel iş hacmine olan oranı esas alınacaktır. Risturn istisnasından Tüketim Kooperatifleri, Üretim Kooperatifleri ve Kredi Kooperatifleri yararlanabileceklerdir. Ancak ilgili bent metninde hüküm altına alınmış olan ve ortaklarının yönetim gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak iade edilen kısımlara ilişkin risturn istisnası uygulamasından ise faaliyet konusuna bakılmaksızın bütün kooperatifler yararlanabilecektir."¹⁰¹ Öte yandan Danıştay 4. Dairesinin 23.12.1986 tarih ve E:1986 / 3823, K:1986 / 4131 sayılı kararında, "Üretim kavramı geniş şekilde yorumlanarak, üretim kavramının nakliye işini de kapsadığı ve bu nedenle nakliye kooperatiflerinin de ortaklarına ödedikleri risturnların KVK'nın 8 / 2. maddesinde yer alan risturn istisnasından yararlanması gerektiği yönünde karar verilmiştir."¹⁰² Ayrıca Kanun maddesine 6009 sayılı Kanunla eklenen hüküm uyarınca, risturn istisnası 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu'na göre kurulan Birliklerin üyeleri ile yaptıkları muameleler hakkında da uygulanabilecektir.

¹⁰¹ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-i.

¹⁰² 5520 Sayılı Kanun, md. 8 / 2.

Tüketim kooperatiflerinde, ortakların kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların değerine göre hesaplanan risturnlar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Buna göre “Tüketim kooperatiflerinde, ortakların satın aldığı malların kıymetine göre hesaplanan risturnların istisnadan yararlanabilmesi için satın alma fiilinin, ‘kişisel ve ailevi gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılama’ amacına dayalı olması gerekmektedir. Kooperatiflerin ortaklarına bu maddelerin dışında sattıkları mallardan (elektrikli ev aletleri, halı, mobilya v.b.) sağladıkları kazançlar kurumlar vergisine tabi tutulacaktır. Risturn istisnasından yararlanabilmesi için aşağıdaki şartların tamamının sağlanması gerekmektedir. Gelir-gider farkının risturn şeklinde dağıtılacağına ilişkin hükmün kooperatif ana sözleşmesinde yer alması, risturnların ortak içi işlemlerden oluşan gelir-gider farkından dağıtılacak olması, dağıtımın, faaliyet dönemini bittikten sonra yapılması, kanuni yedek akçe ve fonlar ayrılmadan risturnların dağıtılamayacak olması, dağıtımın ortakların kooperatifle yapmış oldukları muameleler nispetinde yapılmasıdır. Bütün kooperatifler için ortakların yönetim gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar, risturn istisnasından yararlanacaktır. Yönetim gideri olarak ödenen paraların risturn sayılabilmesi için kooperatif tarafından üyelere iade edilmesi gerekmektedir. İade nakden olabileceği gibi hesaben de gerçekleştirilebilir. İade edilen yönetim giderlerinde, iade edilen paraların geri verilme zamanları risturn istisnasının uygulanmasında dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Aynı hesap döneminde ortaklara iade edilen yönetim giderleri için istisna uygulanmayacak, bu kısım hasılatтан düşülecektir. Yönetim giderleri olarak toplanan paraların sonraki yıllarda iade edilmesi durumunda ise risturn istisnasından yararlanılacaktır.”¹⁰³

Risturn istisnasından diğer istisna hükümlerinde ve vergisel avantajlarda olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlar da faydalanabilmektedir. Yatırımcıların yapmış oldukları yatırımlara yönelik kurdukları veya kuracakları tüketim, üretim ve kredi kooperatiflerinin ortakları için hesaplanan risturnlar kurumlar vergisi kapsamında istisna edilmiştir. Risturn istisnası yalnızca ortaklarla ortaklık statüsü kapsamında yapılan işlerden kaynaklanan kazançlarla ilgili olmakla birlikte ortak dışı işlemlerden elde edilen gelirler bu çerçevede değerlendirilmektedir.

¹⁰³ 5520 Sayılı Kanun, md. 5 / 1-i.

IV. KURUMLAR VERGİSİNDE VERGİ PLANLAMASI AMAÇLI DÜZENLEMELERİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLADIĞI YARARLAR

Kurumlar vergisi de gelir vergisi gibi gelir üzerinden alınan vergiler grubunda yer almaktadır. Gelir vergisinin yanında kurumlar vergisi uygulamasına, kurum ortaklarının esasen gerçek kişiler de olduğu eleştirisine rağmen söz konusu uygulamanın birtakım gerekçeleri bulunmaktadır. Söz konusu gerekçeler; kurumların kendilerini oluşturan gerçek kişilerin ödeme güçleri toplamından ayrı bir vergi ödeme gücüne sahip olmaları, ortakların sermaye payı miktarı ile sınırlı sorumluluğu, hisse senedi ve tahvil çıkararak sermaye piyasasından kaynak sağlayabilmeleri gibi hukukî ayrıcalıkları, kâr payı dağıtımından önce sermaye ve ücret gelirleri arasında ücret gelirleri lehine bir ayrıma gidilmesi düşüncesi ve son olarak tarh ve tahsilin kolay olması gelir vergisinin yanında ayrı bir kurumlar vergisinin sebepleri arasında yer almıştır. Kurumlar vergisi bir işletme vergisi olarak şirketlerin vergi planlama stratejilerinde önemli bir yer almaktadır.¹⁰⁴

Kurumlar vergisi gerekçeleri temel hatları ile belirtmek gerekirse kurumların ortaklarından ayrı ve bağımsız bir varlığı, ortaklarından bağımsız bir kişiliği vardır. Kurulmalarıyla birlikte bir tüzel kişilik kazanmakta, tasfiye işlemleriyle de bu kişilikleri sona ermektedir. Ayrıca kuruma ilişkin kararların profesyonel yöneticiler tarafından alınması ve kurumun bu kişilerce yönetilmesi, sıradan hissedarların alınan kararlar üzerinde etkisinin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla kurumlar hukuken ve fiilen hissedarlarından ayrı bir varlık olarak ele alınmaktadır. Bir diğer etken kurumlar kendilerini oluşturan kişilerin ekonomik güçlerinden ayrı ve onların toplamından üstün bir güce sahiptirler. Bu yüzden kurumların hukukî özerkliklerinin yanında ekonomik özerklikleri de bulunmaktadır. Bu kapsamdaki ekonomik özerkliğin kuruma kazandırdığı olanaklar gayrişahsî bir ödeme gücünü ifade ettiğinden dolayı ayrıca kurumlar vergisi uygulanması gerekmektedir. Gayrişahsî vergi ödeme gücü kapsamında sermaye ortaklıklarının yanında şahıs ortaklıkları için de geçerli olan bir durumdur. Ancak bütün kurumla ekonomik açıdan kişilerden daha üstün olmakla birlikte, özellikle sermaye ortaklıkları kendilerine tanınan ayrıcalıklar sebebiyle önemli mali ve ekonomik olanaklara sahip olmaktadır. Bu nedenle kurumların ortaklarından ayrı bir vergi ödeme güçlerinin

¹⁰⁴ Cholpan, a.g.e., s. 72.

olması dolayısıyla kurumla vergisinin uygulaması gereği sermaye ortaklıkları açısından daha rahat anlaşılabilir. ¹⁰⁵

Kurumlar vergisi, kurum statüsünün sağladığı bir bedel olarak görülmekte ve bu nedenle kurumla vergisi uygulanması gerekmektedir. Çünkü bir işletme kurum statüsü çerçevesinde kanunların tanıdığı ayrıcalıklardan yararlanmaya hak kazanmaktadır. Devlet, bütün işletmelere bazı hizmetler arz eden bir üretim birimidir. Bir yandan belirtilen hizmetlerin faydası ve işletmelerin maliyetlerinin azaltılması, diğer yandan işletmelerin faaliyetlerinin neden olduğu çevre kirlenmesi, toplumun sağlığının tehlikeye girmesi gibi olumsuz dışsallıklar nedeniyle de kurumla vergisi uygulanabilmektedir. Ancak gerek devletin şahıs ve kurumlara sağladığı faydanın, gerekse şahıs ve kurumların faaliyetlerinin toplumsal maliyetlerinin kesin olarak ölçülebilmesi sebebiyle kurumla vergisinin subjektif gerekliliği anlamında açıklanması tercih edilmektedir. Kurumlar vergisi büyük kuruluşlarca elde edilecek ekonomik gücün sınırlandırılmasında ve davranışlarının kontrolünde de bir araç olarak düşünülmektedir. Kurumların bir ekonomik güce sahip olması ve sınırsız büyüme eğiliminde olmalarının tekelleşmeye yol açabileceği ve bunun sakıncaları göz önünde bulundurularak kurumla vergisi uygulaması ayrıca savunulmaktadır. ¹⁰⁶

Gelir vergisinin dağıtılamayan kârları ve diğer ihtiyatları kavrayamadığı gerekçesiyle de kurumlar vergisi gelir vergisini tamamlayıcı bir vergi olarak savunulmaktadır. Sermaye ortaklıklarının dağıtılamayan kârları gelir vergisine tabi tutulmakta, buna karşılık ortaklığın ihtiyatlarını arttırmış olması ortakların sermaye paylarını arttırmakta, bu sermaye artışını nakde çevirenler vergiye tabi olmaksızın gelir sağlamaktadırlar. Ancak bu problem sermaye paylarındaki artışların nakde çevrilmesi durumunda gelir vergisine tabi tutulması işlemi ile çözümlenmektedir. Kurumlar vergisinin alınma gerekçelerinden birisi de ayırma ilkesinin uygulama şekillerinden birisi olmasıdır. Ayırma ilkesi vergi ödeme gücüne ulaşmakta kullanılan tekniklerden birisidir. Buna göre gelirin elde edildiği kaynağın niteliğine göre farklı işleme tabi tutulması, sermaye gelirlerinin emek gelirlerine göre daha yüksek oranda vergilendirilmesi gerekmektedir. Kurum kazançları sermaye iradı olarak değerlendirildiğinde, kurumla vergisi ayırma ilkesinin uygulama biçimlerinden biri olarak ele alınıp, sermaye iradı olarak değerlendirilen kurum kazançlarının emek gelirlerine oranla daha ağır biçimde vergilendirilmesi bakımından kurumlar vergisi savunulabilmektedir. Devlet kamu

¹⁰⁵ Fatih Saraçoğlu, *İşletmelerin Vergilendirilmesi ve Kurumlaşma*, Ankara: Turhan Yayınları, 2005, ss.16-17.

¹⁰⁶ Saraçoğlu, a.g.e., s. 18.

hizmetlerinin karşılanması, süreklilik prensibinden hareketle, en az tepkiye karşılık en çok gelir sağlayacak kaynakları seçerek vergi uygulamasına yön vermektedir. Bu açıdan temelde sermaye ortaklıklarına yönelik bir vergi olan kurumlar vergisi tercih edilmektedir. Çünkü sermaye ortaklıklarında vergi yükünü hisse sahiplerinin taşıdığı ve hisse sahiplerinin genellikle varlıklı kişiler olduğu düşünülmektedir. Ayrıca vergi idaresi kurumlar vergisi mükelleflerinin gelir vergisi mükelleflerine göre daha disiplinli bir muhasebe sistemine sahip olmalarından dolayı kurumların vergilendirilmesinde daha etkili olmaktadır.¹⁰⁷

Kurumlar vergisi kamu maliyesinin ve mükelleflerin etkileşim içinde olduğu önemli bir vergidir. Gerek mükellef gerekse devlet bu kapsamdaki menfaatlerini en düzeyde sağlamaya çalışmaktadır. Mükellefler kanuni yükümlülüklerini yerine getirirken önemli planlamalar yapmaktadır ve vergi kanunlarında bulunan avantajları en üst seviyede kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu avantajlar kurumlar vergisi kapsamında yer alan vergi planlama araçları için de etkin olarak kullanıldığında vergi yükünün kanuni yollarla azaltılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu sayede mükelleflerin yükünü ağırlaştıracak cezalı tarhiyatlara kesinlikle verilmeyecek, yapılan düzenli işlemler ile vergisel risklerin bertaraf edilebilmesi sağlanabilecektir. Bu kapsamda incelenecek olursa kurumlar vergisinde önemli vergi planlama araçları bulunmaktadır. Bunlar çeşitli biçimlerde incelenebilmektedir ve işletmelerin ihtiyaçlarına göre stratejik olarak uygulanabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar için de aynı faydalar kurumlar vergisinde yer alan vergi planlama araçları çerçevesinde bulunmaktadır. Bu araçları işletmelerin ihtiyaçları doğrultusunda incelediğimizde farklı şekillerde uygulanabildiği gözlemlenebilmektedir.¹⁰⁸ Söz konusu vergi planlama araçları işletmelerin kuruluş yeri seçimine, sermaye yapılarının belirlenmesine, gider ve indirimlerin işletmelerin plan ve stratejilerine göre yönetilmesine, amortisman ayırma yöntemlerine, yeniden yapılandırılmalarına, sermaye artırımı, azaltım ve kâr payı dağıtım yolu ile yapacakları planlamalara ve uluslararası vergi planlamalarına göre değişiklik göstermektedir.

¹⁰⁷ Saraçoğlu, a.g.e., s. 20.

¹⁰⁸ Eroğlu, a.g.e., s. 18.

A. İŞLETMELERİN KURULUŞ YERİ SEÇİMİNE GÖRE VERGİ PLANLAMASI

İşletmelerin kuruluş yerinin belirleyicisi olarak pazara, hammaddeye, su ve enerji kaynaklarına yakınlık, iklim koşulları, uygun nitelik ve imkânda işgücü sağlama olanakları, altyapı durumu, ulaşım ve taşıma kolaylıkları, dışsal ekonomiler ile özendirici ya da sınırlayıcı çeşitli hukukî ve idari düzenlemeler sayılmaktadır. Kurulu yerini belirleyen temel faktörlerden birisi de yatırım bölgesinin devlet tarafından belirlenen politikalarla teşvik kapsamında değerlendirilip değerlendirilmedi konusudur. Özellikle devletin belirleyeceği vergisel teşvik politikaları yatırım bölgesinin seçiminde etkili bir faktör sayılmaktadır. Türk kurumlar vergisi sisteminde teknolojik yatırımların teşviki, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerin artırılması amacıyla sağlanan vergisel teşvikler kuruluş yerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. İşletmelerin yatırıma başlamadan önce kuruluş yeri seçiminde gerek Kurumlar Vergisi Kanunu çerçevesinde gerekse diğer kanunlarda vergisel açıdan lehlerine avantaj yaratan temel kurumlar, serbest bölge yatırımlarından elde edilen kazançlara, teknoloji geliştirme bölgesi yazılım ve ar-ge faaliyetleri kazançlarına uygulanan istisnalar ile indirimli kurumlar vergisi olarak ele alınmaktadır.¹⁰⁹ Serbest bölgelerde yatırım tercihinde mükelleflere sağlanan, bu bölgelerde elde edilen kazançların vergiye tabi tutulmaması kolaylığıdır. Özellikle dış ticaretin gelişimini sağlama konusunda önemli olan bu istisnadan faydalanmak için mükelleflere Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar imkân tanınmaktadır. Teknoloji geliştirme bölgelerinde de önemli vergisel avantajlar sağlanabilmektedir, bölge yönetimi ve işletilmesinden sorumlu şirketlerin bu kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlarının bu bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, özellikle bölgede yazılım ve ar-ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlarının vergi tabii tutulmamasıdır.¹¹⁰ Hem gelir vergi hem de kurumlar vergisi mükellefleri için geçerli olan kuruluş yeri seçimi konusunda vergi planlaması olanağı sağlayan bir diğer kurum ise indirimli kurumlar vergisi uygulamasıdır. Söz konusu uygulama çerçevesinde gelen olarak kuruluş yerinin belirlenmesi ile yatırımcıya, yapacağı yatırımın türüne bağlı olarak birtakım şartların oluşturulmasına müteakip çeşitli devlet teşvikleri sağlanmaktadır. Öncelikle yatırımların bir teşvik belgesine bağlanması gerekmektedir. Teşvik belgesiyle

¹⁰⁹ Eroğlu, a.g.e., s. 21.

¹¹⁰ Eroğlu, a.g.e., s. 31.

birlikte bölgelere uygulanacak katkı tutarları ve vergi oranları değişmektedir. Büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar, tüm bölgelerde ayırım olmaksızın ancak asgari yatırım tutarı şartına bağlı olarak destek gören yatırımlardan oluşmaktadır. Sektörel yatırımla ise yatırımın teşvik aldığı bölgeler ve illere göre değişmektedir. Vergi indirimi teşvikinden faydalanacak bir işletmenin indirimden yararlanabileceği süre, indirimli uygulanarak hesaplanan vergilerin tutarı, yatırıma katkı tutarı toplamına ulaşınca kadar geçerli süredir. Böylece yatırımcı yapmış olduğu yatırıma yönelik desteği vergi indirimi şeklinde almış olmaktadır. Yatırımcının bu uygulamadan yararlanarak yapacağı vergi planlamasının önemli hususu, yatırımın konusuna göre kuruluş yerinin seçiminde yatırımcıya düşük oranlı vergi imkânı veren bölge tercihleri sunmasıdır. Bu uygulama yatırımcıya en düşük vergi maliyeti sunarak özellikli yatırımların belirli bölgelerde gerçekleştirilip öne çıkarılması suretiyle teşvik edilmektedir.¹¹¹

B. İŞLETMELERİN SERMAYE YAPISININ BELİRLENMESİNE GÖRE VERGİ PLANLAMASI

İşletmelerin hukukî olarak kişilik kazanmaları genel itibarı ile amaçlarına uygun bir sermaye yapısına sahip olmalarını gerektirmektedir. Sermaye yapısı, işletme yatırımlarının finansmanında işletme ortaklarından ya da özkaynaklarından alınan borçlar ile yabancı kaynaklardan sağlanan borçları ifade etmektedir. Sermaye yapısı, işletme faaliyetlerinin finansmanında kullanılan uzun vadeli borç ve özkaynakların bileşimidir. Sermaye maliyetinin minimum, şirket değerinin de maksimum olmasını sağlayacak bir borç / özkaynak bileşimi optimal sermaye yapısıdır. Bu yapı işletmenin kendisi dışındaki birçok faktörden etkilenmekte, bu etkiye göre optimallikten uzaklaşmakta ya da optimal hâle gelmektedir. Vergiler, işletme maliyetlerinin düşürülmesi çapalarına etki eden bir faktördür ve işletmenin sermaye yapısının oluşmasına da katkı sağlamaktadır. İşletmeler sermaye yapılarını belirlerlerken borçlanma veya özkaynak kullanımında vergi avantajı sağlayarak hangisinde kârın daha fazla maksimum kılıyorsa sermaye yapısı buna göre şekillenmektedir. Bu kapsamda ortaklardan ya da özkaynaklardan borçlanma durumuna göre ödenen faizler kurumla vergisi matrahına dâhil edilirken, işletme ya da ortakları ile bağlantısı olmayan kişi ve kurumlardan borçlanma durumunda söz konusu olacak faizler gider olarak vergi matrahından indirilmektedir. Vergi ödemek yerine borçlanma yolunun

¹¹¹ Eroğlu, a.g.e., ss. 33-34.

tercih edilerek borç faizlerinin vergi matrahından düşülmesine imkân tanınması durumunda mükellefin vergi yükünü düşüren bu faiz ödemesi bir vergi kalkanı olarak tanımlanabilir.¹¹² Faiz ödemelerinin vergi matrahından indirilebilmesi şirketlerin tercihini özkaynaklar yerine dışardan borçlanma yönünde etkilerken aşırı borçlanma, borcun geriye ödenememesi durumunda şirketlerin finansal politikalarına zarar verebilecek sonuçlara sebep olabilir. Bu sebeple şirket vergi kalkanından yararlanamıyorsa, borcun vergi açısından avantajı ortadan kalkmaktadır. Bunun yanında işletmelerin aşırı borç kullanımları sonucunda aşırı borçluluk, yetersiz sermaye gibi sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bir işletmenin borç tutarının çok yüksek olması, aşırı borçluluk olarak ifade edilir. Borcun öz sermayeye oranının yüksek olması, yetersiz sermaye anlamına gelmektedir. Bu durumların ortak sonucu ise aşırı finansman maliyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Finansman maliyeti vergilendirme açısından kazançtan indirilebilmektedir fakat bu maliyet kârlılığı azaltan bir unsur olarak da olumsuz bir duruma yol açmaktadır. Vergi planlaması aşırı borçlanma ve yetersiz sermaye durumlarında farklı şekillerde belirlenmekte ve bunlara ilişkin temel sorun borcun özsermayeyi aşması olmaktadır. Bu durumda vergi hukukunda alınacak önlemlerde borç özsermaye oranı olarak ifade edilen kaldıraç oranı esas alınarak gider kısıtlaması yoluna gidilmektedir. Yabancı kaynak kullanarak borçlanmanın, aşırı borçlanma ve yetersiz sermaye olarak ortaya çıkan sonucu ise vergi sistemlerinde kötüye kullanılmaktadır. Aşırı borçluluk ve yetersiz sermaye, borç özsermaye oranını esas alan bilanço testidir. Ödenen brüt ya da net finansman giderinin aynı dönemdeki kazançla karşılaştırılmasını esas alan gelir tablosu testi ve alınan borcun emsalleriyle karşılaştırılmasını esas alan emsallere uygunluk ilkesi yöntemleriyle belirlenmektedir. Bununla birlikte vergi yükünü hafifletmek amacı ile finansman ihtiyacının karşılanması sırasında kullanılan işlemin sonucunda dışarıdan borçlanılması seçeneğine vergi hukuku açısından birtakım sınırlamalar getirilerek serbest hareket alanının suiistimalleri önlemesi için daraltılması öngörülmüştür. Finansman gideri kısıtlaması olarak ifade edilen kurumla borçların özsermayeye oranı çerçevesinde sınırlanması söz konusu olmaktadır. Kullanılan temel sınırlama ölçütleri olan faiz bariyeri ve kazanç gizleyici işlemlere karşı getirilen kuralın her ikisinde de ölçüt, borç-özsermaye oranı olmakla birlikte faiz gideri kısıtlamasının miktarı ve uygulama aşaması farklılık göstermektedir. Özellikle küçük işletmelere destek olmak üzere girişim sermayesi yatırım ortaklığı adı altında kurulan işletmeleri dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de küçük ve

¹¹² Eroğlu, a.g.e., s. 44.

orta ölçekli işletmelere borç kullandırarak bu işletmelerin faizi bir vergi kalkını gibi kullanmalarına kolaylık sağlamaktadır. İşletmeler borçlanma yoluyla finansman sağlamayı; borçlanmanın faiz, vade farkı, kur farkı ödemelerini gider olarak göstererek vergi yüklerini azaltan bir kaynak olarak gördükleri için özkaynaklar kullanılarak finansman sağlamayı tercih etmektedirler.¹¹³

C. İŞLETMELERİN GİDER VE İNDİRİMLERİ VERGİ PLANLAMASI ARACI OLARAK KULLANMASI

Kurumlar vergisinde matrah, safi kurum kazancı olarak kabul edilmektedir. Matrahın safi hâle getirilmesinde giderleştirme mekanizması önem taşımaktadır. Kazancın gayrisafi hâlden safi hâle getirilmesinde birtakım giderlerin indirilmesine izin verilirken bazı giderlerin kanunen indirilmesi kabul edilmemektedir. Kurumlar vergisinin 8. ve 10. maddeleri kapsamında ilgili giderler safi kâra ulaşma konusunda indirim olarak kabul edilir. Ayrıca kurumlar vergisi kanununun 6. maddesinde Gelir Vergisine yapılan atıf sayesinde Gelir Vergisi Kanunu'nun 40. maddesinde sayılan giderler de indirim konusu yapılmaktadır. Ayrıca yine 41. maddede yer alan kabul edilmeye giderler safi kâra ulaşmada göz önünde bulundurulmaktadır. Ticari kârın safi hâle getirilmesinde vergi matrahından birtakım harcamaların indirilmesine imkân tanıyan Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 10. maddesi, safi kurum kazancının tespitinde de esas alınmaktadır. Söz konusu maddeye göre bu indirimleri eğitim, sağlık, spor harcamaları, bağış ve yardımları ar-ge harcamaları, sponsorluk harcamaları, engellilere işyeri desteği ve girişim sermayesi fonu oluşturmaktadır. Ancak bu kapsamdaki indirimlerden faydalanabilmek için vergilendirilebilir bir kazancın olması gerekmektedir.¹¹⁴

Vergilendirme işleminin amacı mükelleflerin gerçek gelirlerinin kavranmasıdır. Giderler uygulanırken kanunen kabul edilen giderlerin indirimi esas alınmaktadır. Vergi kanunlarının kabul etmediği giderler de vergilendirilebilecek kazançla ilave edilmektedir. Giderler kazançtan indirilip kanunen kabul edilmeyen giderler kazançla eklenerek vergi kanunları açısından gerçek gidere ulaşılabilmesinin bir sonraki aşamasına geçilir ve bu aşamada varsa istisna kazançlar uygulanır. Bundan sonra vergilendirilebilir bir matrah oluşması durumunda mükelleflerin bu kalan tutardan sosyal, ekonomik, teknolojik,

¹¹³ Eroğlu, a.g.e., s. 46.

¹¹⁴ Eroğlu, a.g.e., s. 47.

bilimsel, kültürel, sportif amaçlı bazı indirimler yapabilmeleri söz konusu olmaktadır. Diğer indirimlerin de uygulanması ile birlikte kurumlar vergisinde safi tutara ulaşılmaktadır. Giderlerin kanunlar çerçevesinde ve yerinde kullanılması, kurumu vergi yükünü düşürmek için önemli bir araçtır. Ancak vergi planlaması aracı olarak giderleştirmeden faydalanırken mutlaka kanunlarda belirtilen çerçevede uygulama yapılması gerekmektedir. Ayrıca kanunen kabul edilmeyen giderlerin vergi yükünü düşürmek amacı ile yanlış şekilde uygulanması, vergi planlaması kapsamına girmemektedir ve mükellefi cezai yaptırım ile karşı karşıya bırakabilmesidir. Vergi planlamasını benzeri kavramlardan ayıran en önemli özelliği, cezai yaptırımlar ile sonuçlanan uygulamalara yer vermemesidir.¹¹⁵

D. ŞİRKET YENİDEN YAPILANDIRMALARINDA VERGİ PLANLAMASI

Sermaye yapılarında ortaklıklarında, yönetimlerinde yeni bir durum ortaya çıkmakta olup yeniden yapılanma şirketin gelecekteki stratejik planları çerçevesinde birleşme, bölünme ve tür değiştirme olarak düzenlenebilmektedir.¹¹⁶ Şirket yapılanmaları özellikle ekonomik krizler karşısında gücünü kaybeden şirketlerin yeniden toparlanmasını sağlamak, işletmelerin piyasa rekabetlerini arttırmak, büyük yatırımlarda firmaların organize olmalarını kolaylaştırmak, üretim kolaylıkları sağlamak, vergi avantajları sağlamak gibi nedenlerle gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde oldukça önem kazanan bir işletme politikası konusudur. Şirketlerin bu nedenlere dayanarak Türk Ticaret Kanununa göre üç şekilde yeniden yapılanmalarına gidilmektedir. Birleşme ve bölünme ile eski kurum, varlığını ya yeni bir kurum oluşturarak ya da öteden beri var olan bir kuruma devir ettirilerek tasfiye edilmeksizin devam ettirilmesidir. Bu durumda yeni bir kurum ortaya çıkması hâlinde eski kurumlar tasfiye edilmekte ve tasfiye döneminde oluşan tasfiye kârı vergiye tabi olmaktadır. Devir yolu ile birleşmede bilançonun aktif ve pasifiyle tasfiyeye gidilmeksizin yeni kurulan şirkete veya öteden beri faaliyet gösteren şirkete aktarılması söz konusudur. Bu devir yolu ile tasfiyesiz birleşmeler vergisiz birleşme olarak ifade edilir. Devir yolu ile birleşmelerde devrolunan şirket ortakları ve kayıtlı malvarlıkları açısından bir vergi erteleme söz konusu olmaktadır. Devrolunan şirketin zarar etmesi durumunda devralan şirketin matrahından bu zararların mahsup edilebilmesi, devrolunan

¹¹⁵ Eroğlu, a.g.e., ss. 56-57.

¹¹⁶ Eroğlu, a.g.e., s. 75.

şirketin varlıklarının bu kıymetler ilke defa alınmış gibi devralan şirkette amortismanla tutulması, devrolan ve devralan şirketlerin hisseleri arasındaki kıymet farklarının vergiye tabi olmaması, yeniden yapılanmaya ilişkin masrafların vergi matrahından indirilmesine izin verilmesi şirketin yeniden yapılandırılması stratejileri arasında yer almaktadır. Tür değiştirme de vergi kanunlarına göre devir hükümlerine tabi tutulmakta ve vergisiz birleşmeler için geçerli olan vergi avantajları tür değişikliği durumunda geçerli olmaktadır. Şirket devir almalarının dışında şirketlerin hukukî varlıklarını sona erdirmeden mali durumlarını iyileştirmelerinin yolu, şirket satın almalarıdır. Satın almaların, şirket devirlerinden farkı, satın alınan şirketin hukukî varlığının devam etmesidir. Şirket satın almaları, alıcı şirketleri kaldıraçlı satınalma olarak bilinen ve borçlanmanın maliyeti olan faizi matrahtan indirerek vergi avantajı, şirket birleşme ve satın almalarına sevk etmektedir. Sağlanan vergisel avantajların, şirket birleşme ve satın almalarını cazip hâle getiren bir rolünün olduğu vergi planlama sürecinde de gözlemlenmektedir.¹¹⁷

E. İŞLETMELERİN SERMAYE ARTIRIMI, AZALTIMI VE KÂR PAYI DAĞITIMLARI VASITASI İLE VERGİ PLANLAMASI

Sermaye artırımını işletmeler için çeşitli şekillerde avantajlar sağlamaktadır. İşletmelerin tabi oldukları iki türlü sermaye sistemi söz konusu olup bunlar esas sermaye ve kayıtlı sermaye sistemidir. Aralarındaki temel farklılık, esas sermaye sisteminde sermaye artırımının, kayıtlı sermaye sistemine göre daha zor olmasıdır. Bu da kayıtlı sermaye sistemine sahip işletmelerin vergisel açıdan daha avantajlı olduğu sonucuna vaktirmektedir. Ayrıca esas sermaye tüm şirketlerde görülebilecek bir sermaye sistemi iken, kayıtlı sermaye sistemi sadece anonim şirketler için geçerlidir. Ortak sayısının az olduğu işletmelerde sermaye artırılması saha kolay ve hızlı gerçekleşmektedir. İşletmelerin sık sık sermaye artırımını yoluna gitmesini önlemek üzere tüm ortakların birbiriyle kolay iletişime geçebildiği, kararların kolayca alınabildiği küçük işletmelerde ve limited şirketlerde esas sermaye sistemi benimsenmektedir. Esas sermaye sistemi halka açık olmayan anonim şirketler için de geçerli olan bir sistem iken 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile halka açık olmayan anonim şirketlerin de kayıtlı sermaye ile kurulabileceği kabul edilmektedir. Bu durum tek kişilik anonim ortaklık kurulmasının da imkân bulmasıyla limited şirketlerin tür değiştirerek anonim şirkete dönüşmelerine sebep

¹¹⁷ Eroğlu, a.g.e., s. 86.

olmaktadır. Üstelik kayıtlı sermaye sisteminde sermaye artırımını hem daha kolay hem de uygulama sonuçları sağlanan istisna avantajı ile işletmeler üzerinde daha az vergi yükü oluşturmaktadır. İstisna uygulamasının dışında sermaye artırımına bağlı olarak işletmelerin piyasaya hisse senedi ihraç etmesi söz konusu olduğunda hisse senedi ihraç giderlerini vergi matrahından indirilmesi de bir vergi avantajı sağlamaktadır. İşletmelerin sermaye artırımını yanında nadir olarak gittikleri bir başka yol sermaye azaltımıdır. Özellikle anonim şirketler için geçerli olan bu yol fazla kapasite ile sermaye tutan işletmelerde bu fazlalığı eritip işletmenin kârlılık oranını yüksek göstermek için ya da bilanço açıkları olduğunda açıkları kapatıp işletmeyi kârlı göstererek ortaklara kâr dağıtabilmek için tercih edilmektedir. Sermaye azaltımının vergisel sonuçları, bu sürecin kaynağına göre değişmektedir. Sermaye azaltımı ortaklar tarafından nakden veya aynen yapılan ödemelerden kaynaklanması hâlinde, ortakların esas olarak işletmeye koydukları sermayeyi Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde geri almış olmaları nedeniyle mükellefiyet statüsüne bakılmaksızın vergilendirme işlemi yapılmayacaktır. Yapılacak olan sermaye azaltımında öncelikle yeniden değerlendirme değer artış fonu, maliyet artış fonu, pasif kalemlere ait enflasyon fark hesapları ve geçmiş yıl kârlarının işletmeden çekildiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. İşletmeden çekilen bu tutarlar üzerinden öncelikle kurumlar vergisi hesaplanması, vergi sonrası dağıtılan kazanç üzerinden de kâr dağıtımına bağlı vergi kesintisi yapılması gerekmektedir. Sermaye yapısındaki değişiklikleri içeren bir diğer vergi planlama aracı ise kâr payı verilmesi hâlinde ortaya çıkan vergi kesintisi yükümlülüğüdür. Bundan kaçınmak için şirketler kâr payı dağıtmayarak başka şekillerde ortaklara menfaat sağlaması 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile vergi kanunlarındaki düzenlemelere uyumlu hâle getirilmiştir.¹¹⁸

F. ULUSLARARASI KAPSAMDA YAPILAN VERGİ PLANLAMASI

Uluslararası vergi planlaması, birbiriyle bağlantısı olan çeşitli ülkelerdeki vergi sistemlerinde var olan farklılıklardır. Çok uluslu şirketlerin amacı vergi oranlarındaki uluslararası farklılıklardan bir diğer ifade ile vergi arbitrajından yararlanarak genel efektif vergi oranlarını düşürmektir. Vergi oranlarındaki farklılıklar çok uluslu şirketleri, oranın düşük olduğu ülkelerde faaliyet gösteren şube ve bağlı şirketlerden yüksek fiyattan mal satın alma veya bu ülkelerdeki bağlı şirketlerine düşük fiyattan mal satma yoluyla kazanç

¹¹⁸ Eroğlu, a.g.e., s. 97.

elde etmeye yönelmektedir. Bu mali amaç uluslararası vergi planlaması bakımından önemli bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerarası vergi farklılıklarından yararlanmak, çok uluslu şirketlerin en fazla kullandığı vergi planlama stratejileri arasında yer almaktadır. Şirketler esas ticari faaliyetin gerçekleştirildiği ülkenin dışında düşük oranlı ülkelerde faaliyette bulunan iştiraklerini kullanarak transfer fiyatlandırılması yoluyla bir vergi avantajı sağlamaktadırlar.¹¹⁹

Yatırımcıların önemseydiği uluslararası vergi planlamasına dayanak oluşturacak bir diğer konu ise yurtdışında ödenen vergilerin mahsup edilmesi imkânının sağlanıp sağlanmaması durumudur. Bilindiği üzere, tam mükellefiyet esasında vergilendirilen kurumlar gerek Türkiye içinde gerekse Türkiye dışında elde etmiş oldukları kurum kazancının tamamı üzerinden vergilendirilmektedirler. Dolayısıyla tam mükellef kurumların yurt dışında elde ettikleri kazancın ilgili ülke mevzuatı gereğince bu ülkelere de vergilendirilmesi hâlinde çifte vergilendirme söz konusu olacaktır. KVK'nın 33. maddesinde yer alan, “Yurt dışında ödenen vergilerin Türkiye’de ödenmesi gereken kurumlar vergisinden mahsubuna ilişkin düzenleme, bu şekilde ortaya çıkan çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik bir düzenlemedir. Söz konusu madde ile yurt dışında elde edilip de Türkiye’de vergilendirilecek kazançlar için daha önce mahallinde ödenen vergilerin, Türkiye’de bu kazançlar nedeniyle hesaplanacak kurumlar vergisinden mahsup edilmesi olanağı verilmekte ve bu mahsubun yöntem ve sınırları belirlenmektedir.” KVK'nın 33. maddesinin (1) numaralı fıkrasına göre “Yurt dışında elde edilip de Türkiye’de vergilendirilecek kazançlar için daha önce mahallinde ödenen kurumlar vergisi ve benzeri vergiler, Türkiye’de bu kazançlar nedeniyle hesaplanacak kurumlar vergisinden mahsup edilebilecektir.”¹²⁰ Tam mükellef kurumların yurt dışında bulunan şubeleri aracılığıyla kazanç elde etmeleri hâlinde ise yurt dışındaki şubelerden elde edilen kazançların genel sonuç hesaplarına intikal ettirilmesinde, faaliyette bulunulan yabancı ülkenin mevzuatına göre hesap döneminin kapandığı tarih itibarıyla ilgili ülke mevzuatına göre tespit edilen faaliyet sonucu, Türkiye’de de aynı tarih itibarıyla genel sonuç hesaplarına kaydedilmesi gerekmektedir. Kazancın Türkiye’de genel sonuç hesaplarına intikal ettirilmesinde, kambiyo mevzuatına göre fiilen Türkiye’ye getirilmesinin herhangi bir etkisi olmayacaktır. Faaliyette bulunulan yabancı ülkede kazançta tasarruf edilebilmesi yeterlidir. KVK'nın 33. maddesinin (2) numaralı fıkrasına göre “Kanun’un 7. maddesinin

¹¹⁹ Eroğlu, a.g.e., s. 99.

¹²⁰ 5520 Sayılı Kanun, md. 33 / 1.

uygulandığı hâllerde, yurt dışındaki iştirakin ödemiş olduğu gelir ve kurumlar vergisi benzeri vergiler, kontrol edilen yabancı şirketin Türkiye’de vergilendirilecek kazancı üzerinden hesaplanan kurumlar vergisinden mahsup edilebilecektir.”¹²¹ KVK’nın 33. maddesinin (3) numaralı fıkrasında “Tam mükellef kurumların doğrudan veya dolaylı olarak sermayesi veya oy hakkının % 25’ine sahip olduğu yurt dışı iştiraklerinden elde ettikleri kâr payları üzerinden Türkiye’de ödenecek kurumlar vergisinden, iştiraklerin bulunduğu ülkelerdeki kâr payı dağıtımına kaynak oluşturan kazançlar üzerinden ödenen gelir ve kurumlar vergisi benzeri vergilerin kâr payı tutarına isabet eden kısmın mahsup edilebileceği hüküm altın alınmıştır. Buna göre tam mükellef kurumlar söz konusu iştirak kazançları üzerinden kendi ödedikleri verginin yanı sıra kâr payı dağıtımına kaynak oluşturan kazançlar üzerinden yurt dışı iştirakin ödemiş olduğu vergileri de mahsup edebileceklerdir. Öte yandan, kazanca ilave edilen kâr payı, bu kazançlar üzerinden yurt dışında ödenen gelir ve kurumlar vergisi benzeri vergiler dâhil edilmek suretiyle dikkate alınacaktır.”¹²² KVK’nın 30. maddesinin (4) numaralı fıkrası uyarınca, “Yurt dışı kazançlar üzerinden ödenip Türkiye’de tarh olunacak vergilerden mahsup edilebilecek yurt dışında ödenen kurumlar vergisi ve benzeri vergiler, hiçbir surette yurt dışında elde edilen kazançlara % 20 kurumlar vergisi oranının uygulanmasıyla bulunacak tutardan fazla olamayacaktır.” KVK’nın 33. maddesinin (4) numaralı fıkrası uyarınca “Söz konusu sınırlama çerçevesinde kalmak kaydı ile ilgili bulunduğu kazancın Türkiye’de genel sonuç hesaplarına intikal ettirildiği hesap döneminde tamamen veya kısmen indirilemeyen vergiler, bu dönemi izleyen üçüncü hesap dönemi sonuna kadar indirim konusu yapılabilecektir.” KVK’nın 33. maddesinin (5) numaralı fıkrasına göre “Yurt dışında ödenen vergilerin geçici vergiden mahsubu mümkündür. Buna göre geçici vergilendirme dönemi içinde yurt dışından elde edilen gelir bulunması hâlinde, bu gelirler üzerinden elde edildiği ülkelerde kesinti veya diğer şekillerde ödenen vergiler, o dönem için hesaplanan geçici vergi tutarından da mahsup edilebilecektir. Ancak indirilecek tutar, yurt dışında elde edilen kazançlara % 20 geçici vergi oranının uygulanmasıyla bulunacak tutardan fazla olamayacaktır. Yurt dışında ödenen vergilerin Türkiye’de tarh olunan kurumlar vergisinden mahsup edilebilmesi için yabancı ülkelerde vergi ödendiğinin, yetkili makamlardan alınarak mahallindeki Türk elçilik veya konsoloslukları, yoksa mahallinde Türk menfaatlerini koruyan ülkenin aynı nitelikteki temsilcileri tarafından tasdik olunan

¹²¹ 5520 Sayılı Kanun, md. 33 / 2.

¹²² 5520 Sayılı Kanun, md. 33 / 3.

belgelerle tevsik edilmesi zorunludur. Kurumlar vergisinden indirim konusu yapılan vergilerin yabancı ülkelerde ödendiğini gösterir belgelerin, tarhiyat sırasında mükellef tarafından ibraz edilememesi hâlinde, yabancı ülkede ödenen veya ödenecek olan vergi, % 20 kurumlar vergisi oranını aşmamak şartıyla o memlekette câri olduğu bilinen oran üzerinden hesaplanacaktır. Tarhiyatın bu suretle hesaplanan miktara isabet eden kısmının ertelenmesi, ibraz edilmesi gereken belgelerin, tarh tarihinden itibaren en geç 1 yıl içinde ilgili vergi dairesine ibraz edilmesi hâlinde, bu belgelerde yazılı kesin tutara göre tarhiyatın düzeltilmesi gerekmektedir. Mücbir sebepler olmaksızın belgelerin anılan süre zarfında ibraz edilmemesi veya bu belgelerin ibrazından sonra ertelenen vergi tutarından daha düşük bir mahsup hakkı olduğunun anlaşılması hâlinde, ertelenen vergiler için 6183 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak gecikme zammı hesaplanacaktır.”¹²³

Çok uluslu şirketler düşük oran uygulaması olan ülkelerdeki iştiraklerinden çok yüksek fiyattan mal satın alarak ya da bu iştiraklerinin olduğu ülkelere doğru değiştirmektedirler. Bu planlama stratejisi bağlı iştirakin bulunduğu ülke ekonomisine ve çok uluslu şirkete vergisel avantaj sağlarken, ulusal ekonomilere ve vergi gelirlerine olumsuz etki etmektedir. Bu olumsuzluklar özellikle vergi cenneti ülkelere kârların aktarılmasında çok fazla görülmektedir. Çünkü bu ülkelerin en önemli özelliği yatırımcılarıyla ilgili bilgi paylaşımına açık olmamalarıdır. Dolayısı ile ulusal devletler bu ülkelere aktarılan kazançları tespit edemeyerek önemli miktarda vergi kayıpları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Uluslararası vergi planlama stratejileri bu anlamda şirketlerin kurumlar vergisi maliyetlerini düşürürken, asıl ekonomik faaliyetin gerçekleştiği ülke ekonomisine ve ülkenin vergi gelirlerine zarar vermektedir. Ülkeler arasında vergi oranlarındaki farklılıklardan yararlanarak vergi arbitrajı sağlanması gibi takibi zor planlamaların dışında belirli yatırımların takibini kolaylaştırmak amacıyla Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yurtdışı inşaat, onarım, montaj ve teknik hizmetlerden elde edilen kazançların vergi dışında tutulması kabul edilmektedir. İşletmelerin uluslararası vergi planlama faaliyetlerinin bir kısmının izlenmesi ve denetlenmesi ulusal devletler açısından zorken, ulusal devletler belirli yatırımların takibini ve denetimini sağlayarak yatırımları kayıt altına alabilmek için bunlardan elde edilen kazançları vergi dışı bırakarak vergi planlaması imkânını kolaylaştırmaktadır.¹²⁴

¹²³ 5520 Sayılı Kanun, md. 4-5.

¹²⁴ Eroğlu, a.g.e., s. 110.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA FAYDA SAĞLAYAN VERGİ AVANTAJLARININ ETKİNLİK ANALİZİ

I. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİNE YÖNELİK VERİLER

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası yabancı şirketler ve ülke ekonomisi açısından önemli bir sermaye, bilgi, teknoloji ve işgücü kaynağıdır. Ülkede yıllara göre ciddi artışlar gösteren doğrudan yabancı yatırımlar vasıtası ile kapalı ekonomiden küresel çapta faaliyet gösteren bir ekonomik güce geçiş yaşanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların ülke tercihleri arasında önemli bir etken teşkil eden “farklı sektörlerde yatırım yapabilme esnekliği” Türkiye lehine bir avantaj yaratmıştır. Yatırımcılara farklı alternatifler sunan söz konusu yatırım çeşitlerinin yanında, doğrudan yabancı yatırımcılara güven veren kanunlar, yönetmelikler, teşvikler de ayrı bir katkı sağlamaktadır. Yıllar itibarı ile Türkiye’de bu konularda ciddi atılımlar yapılarak kapsamlı düzenlemeler ile doğrudan yabancı yatırımcılar için güven tesis eden çalışmalar yapılmıştır. Bu sayede doğrudan yabancı yatırımlarda önemli düzeyde artışlar yaşanmış ve söz konusu yatırımların gelişimine yönelik olarak detaylı bir veri havuzu oluşmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar çerçevesinde oluşan veriler incelendiğinde yıllara ve sektörlerde göre farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca sektör bazında da ülkelere göre farklı yatırımcılar Türkiye’de yatırımlarını geliştirmişlerdir. Yabancı yatırımcılar yıllara göre sektör, ülke ve yatırım çeşidi açısından farklılıklar göstermektedir. Bu sayede oluşan veriler kapsamında, doğrudan yabancı yatırımcıların yatırım tercih ve beklentileri hakkında önemli analizler yapabilme imkânına sahip olunabilmekte ve önleyici ya da teşvik edici tedbirlere yönelik kararların zamanında alınabilmesi sağlanmaktadır.¹

¹ Batmaz ve Tunca, a.g.e., ss. 72-79.

A. TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIM GİRİŞLERİ VE DAĞILIMI

Türkiye, dünyanın gelişmekte olan en büyük 20 pazarından biridir. Hem ulaşım, enerji ve yeterli teknolojik altyapı olanakları, hem de insan kaynakları açısından cazip koşullara sahiptir. Kolayca eğitilebilen niteliksiz işgücünün yanı sıra, çok iyi eğitim görmüş bir yönetici sınıfı ve ortaklık yapabilecek dinamik bir girişimci kesime sahiptir. İşgücü ve üretim faktörleri maliyetleri de diğer ülkelere göre nispi olarak daha ucuzdur. Doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye'deki yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerine dayansa da Cumhuriyetle birlikte bu kuruluşların gerek devletleştirilmesi gerekse kapitülasyonlardan elde edilen ayrıcalıklarının sona ermesi nedeniyle yabancı yatırım girişi 1920'lerden sonra gelişmeye başlamıştır.²

Türkiye'de yapılan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin temel prensipler, 1954 yılına kadar geçen sürede yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda yasal bazı düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar "1947 yılında Türk Parasını Kıymetini Koruma Yasasına ilişkin olarak çıkarılan 13 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 1950 yılında 5583 sayılı yasa, 1951 yılında 5821 sayılı yasalardır. Ancak Türkiye'de yabancı sermayenin gerçek anlamıyla teşvikinin 18.1.1954 tarihinde kabul edilen 6224 sayılı Özel Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile düzenlenmiştir."³ 24 Ocak 1980'de yayınlanan "8 / 168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ise bir mevzuat değişikliği olmakla birlikte detaylı, yatırımcıya hız kazandıran, gerekliliklere cevap veren konuları bünyesinde bulundurmaktadır."⁴ Kanun, "Ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve uluslararası en iyi uygulamalar ışığında yenilenmiş ve 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yasa yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar veren ve yatırımcının yatırımları ilgilendiren temel konularda, diğer mevzuat gereği sahip olduğu haklar ve tabi olduğu yükümlülükleri gösteren 'yasal bir rehber' niteliği taşımaktadır."⁵

1980'li yıllarda ciddi borç krizi yaşayan pek çok gelişmekte olan ülkede, hükümetler istikrarlı bir ekonomik büyüme için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelmiştir. 1990'dan sonraki yıllar yabancı yatırımlar yükselme eğilimine girmiştir.

² Cahit Aydemir, Aydemir Arslan, Funda Uncu, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23 (2012), ss. 69-104.

³ 23 Ocak 1954 Tarihli 8615 Sayılı Resmi Gazete, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, md. 2.

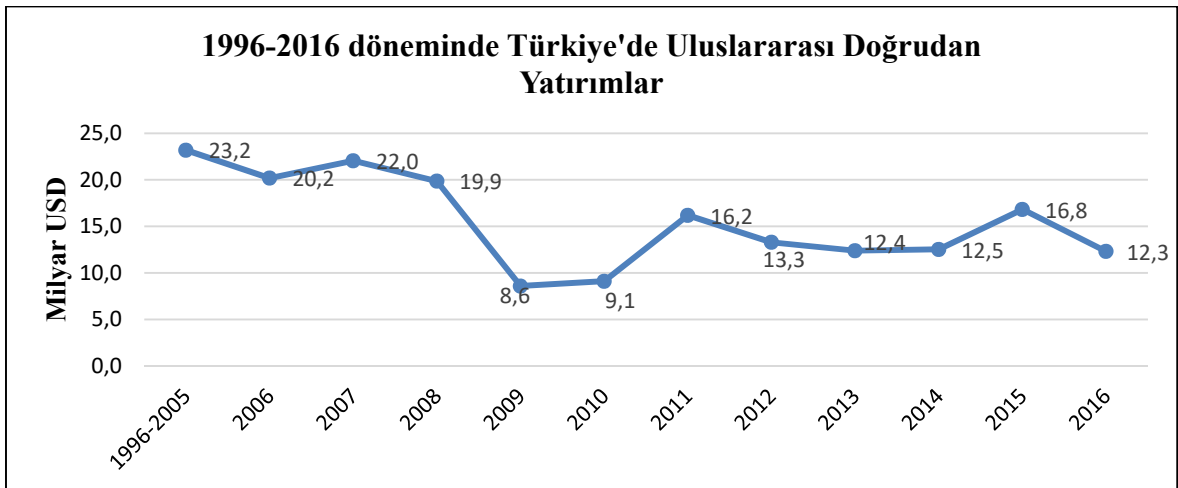
⁴ 24 Ocak 1980 Tarihli 18359 Sayılı Resmi Gazete, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, s. 6.

⁵ 17 Haziran 2003 Tarihli 25141 Sayılı Resmi Gazete, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, md. 1-4.

2000’li yıllara başlarında 1,0 milyar ABD Doları olan yabancı yatırımla dünya ölçeğinde 53. sırada yer almıştır. Bu dönemde yürütülen özelleştirme programlarının sonuçlarına bağlı olarak önemli artışlar olmuşsa da yabancı yatırım girişinde istenilen düzeye ulaşamamış ve yabancı yatırımlar krizlerden önemli düzeyde etkilenmiştir. 2001 yılında Bakanlar Kurulu tarafından “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı” kabul edilmiş, idari engellerin ve bürokratik işlemlerin azaltılması hedeflenmiştir.⁶

Türkiye’ye yönelik uluslararası doğrudan yatırımlar özellikle 2005 yılından itibaren 10 milyar ABD dolarının üzerine çıkarak artış trendi içerisine girmiş, 2007 yılında tarihinin en yüksek seviyesi olan 22 milyar ABD Dolarına ulaşmış, ancak 2008 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz sebebiyle azalan küresel doğrudan yatırım akımlarından Türkiye de etkilenmiştir. 2010 yılından itibaren tekrar artışa geçen uluslararası doğrudan yatırımlar 2011 yılında 16,2 milyar ABD Doları ile yüksek bir değere ulaşırken, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında bu rakamın altında 12-13 milyar ABD doları bandında gerçekleşmiş, 2015 yılında ise krizden sonraki en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu verilere göre Türkiye dünyada 2015 yılında en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında 2014 yılına göre 2 basamak yükselerek 20. sırada yer almıştır.⁷ Fakat yurtiçi ve yurtdışı ekonomik, siyasi ve küresel süreçlerin de etkisi ile 2016 yılında UDY girişleri bir önceki döneme kıyas ile 12,3 milyar dolara düşmüştür.⁸

Grafik 3: 1996-2016 Döneminde Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Raporu, 2017

⁶ Aydemir, Arslan, Uncu, a.g.m., ss. 69-104.

⁷ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Eylül 2016, ss. 10-12.

⁸ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Değerlendirme Raporu*, İstanbul: YASED YAYINLARI, Mart 2017, s. 3.

Tablo 6: Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Dağılımı (Milyar Dolar)

	2012	2013	2014	2015	2016	Ocak-Kasım	
						2016	2017
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Net)	13.628	12.896	12.828	17.550	12.302	10.853	9.817
Uluslararası Doğrudan Sermaye	10.128	9.322	8.370	11.710	6.279	4.883	4.811
<i>Sermaye</i>	10.761	9.890	8.631	12.074	7.534	5.493	6.608
<i>Tasfiye</i>	633	568	261	364	621	610	1.797
Diğer Sermaye (Net)	864	525	137	1.684	2.051	2.299	608
Gayrimenkul (Net)	2.636	3.049	4.321	4.156	3.890	3.671	4.398

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

Türkiye'de 2012-2017/Kasım yıllarında toplam 78,9 milyar ABD Doları tutarında gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırımların, 55,5 milyar ABD Dolarlık kısmı sermaye bileşeninden, 22,4 milyar ABD Dolarlık kısmı ise yabancıların gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır. 2017/Kasım itibarı ile 9,8 milyar ABD olarak gerçekleşen net UDY girişi 2016/Kasım dönemine göre %9,5 oranında düşmüştür.

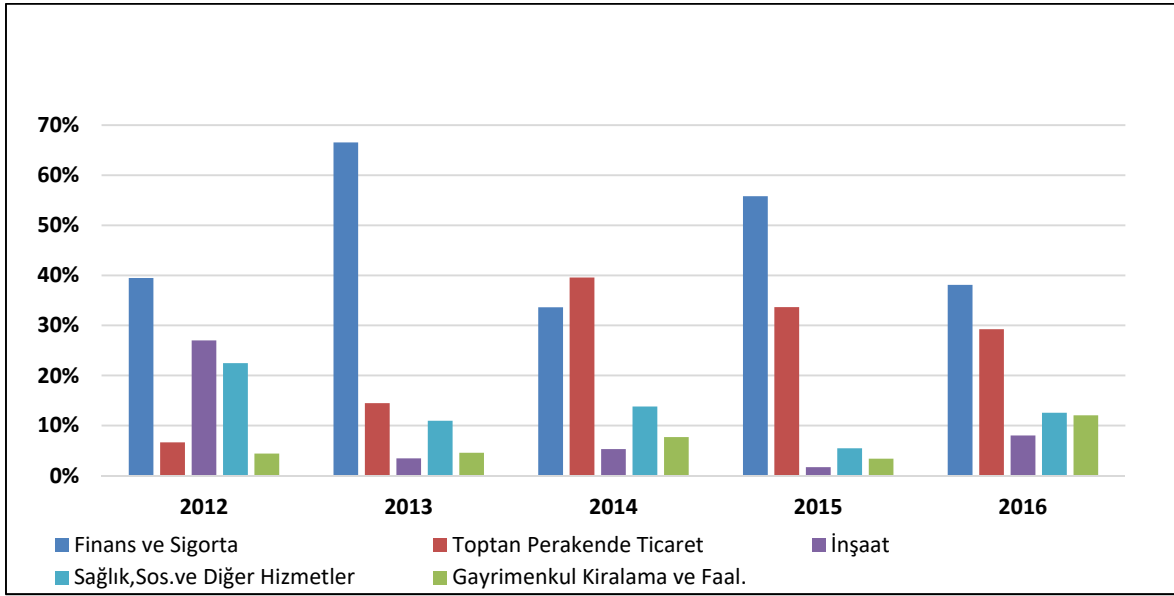
**Tablo 7: Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı
2012-2017/Kasım (Milyon Dolar)**

	2012	2013	2014	2015	2016	Ocak-Kasım	
						2016	2017
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	43	47	61	31	38	37	29
Madencilik ve Taşocakçılığı	188	717	382	207	148	30	120
İmalat Sanayii	4.519	2.209	2.742	4.225	2.241	1.610	1.114
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	2.201	400	451	983	706	343	177
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	376	60	137	433	36	36	71
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	579	272	491	340	288	152	135
<i>Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	32	5	4	34	23	20	35
<i>Elektrikli Aletler İmalatı</i>	143	607	926	142	242	187	185
<i>Optik Aletler İmalatı</i>	121	97	78	147	59	29	34
<i>Diğer İmalat</i>	1.067	768	655	2.146	887	843	477
Elektrik, Gaz ve Su	773	1.831	1.134	1.340	678	643	933
İnşaat	1.427	178	232	106	291	240	590
Toptan ve Perakende Ticaret,	221	379	1.136	598	688	342	417
Oteller ve Lokantalar	16	59	24	11	259	206	34
Ulaştırma, depolama	130	364	594	1.524	635	560	1.206
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	2.084	3.415	1.470	3.516	1.766	1.148	1.435
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	174	128	252	171	283	243	27
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	546	106	204	58	274	267	60
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel	640	457	400	287	233	167	643
TOPLAM	10.761	9.890	8.631	12.074	7.534	5.493	6.608

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

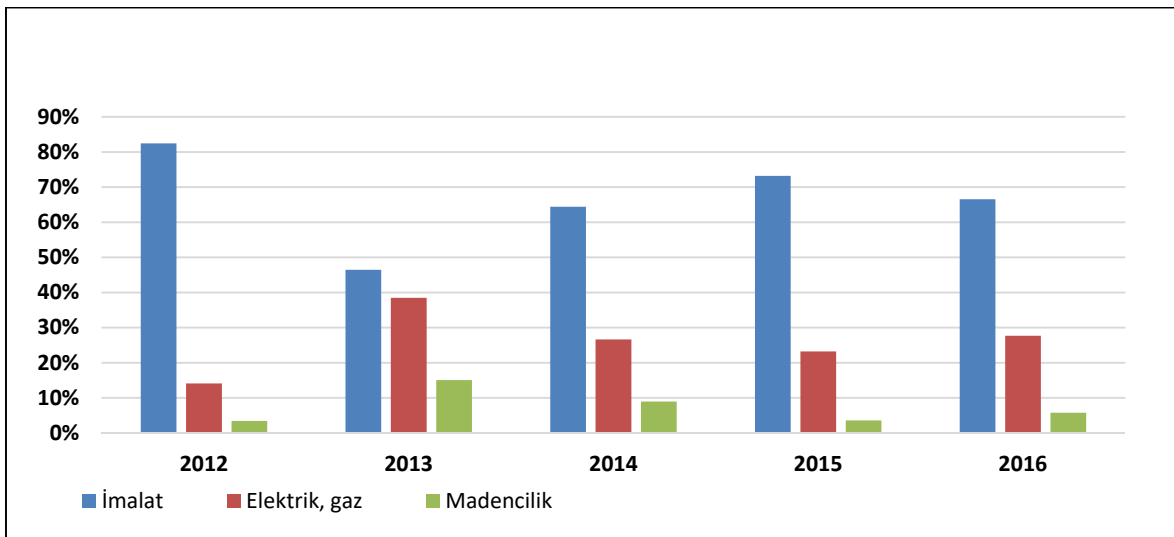
UDY sermaye girişleri sektörel bazda şu şekilde gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise toplam brüt sermaye girişlerinin (7,5 milyar ABD Doları) % 61'ini (4,1 milyar ABD Doları) oluşturan hizmetler sektörü, girişlerin en fazla olduğu sektör olmuştur. Hizmetler sektörünü, % 38,5 pay ile sanayi sektörü (3,4 milyar ABD Doları) takip etmiştir. 2017/Kasım itibarı ile 6,6 milyar ABD olarak gerçekleşen sektörel sermaye girişi 2016/Kasım dönemine göre %16,8 oranında artış göstermiştir.

Grafik 4: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Hizmetler Sektöründe Yıllara Göre Dağılımı (%)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2017

Grafik 5: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Sanayi Sektöründe Yıllara Göre Dağılımı (%)

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2017

Son yıllarda Türkiye’de uluslararası yatırımların sektörel bazda dağılımı incelendiğinde, mali aracı kurumların ve sigorta faaliyetleri sektörünün gelişerek ilk sıralara yükseldiği gözlemlenmektedir. Finans-sigorta sektörünün ardından en fazla UDY çeken sektörler sırasıyla imalat sektörü, enerji sektörü ve toptan ve perakende ticaret sektörü olmuştur. 2015 yılında önemli bir UDY yatırımı gerçekleştirilerek önemli gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu işlemler arasında Goldman Sachs International tarafından Socar Türkiye Enerji A.Ş.’ye iştirakte bulunulmasına istinaden transfer edilen 1,3 milyar ABD Doları, aynı şirkette sermaye artışına gidilmesine istinaden yapılan transfer ve B.S.A. International tarafından Ak Gıda Sanayi ve Ticaret şirketinin % 80 hissesinin satın alınmasına istinaden transfer edilen 603 milyon ABD Doları öne çıkan işlemlerdir. 2015 yılında imalat sektöründen sonra en fazla UDY çeken finans-sigorta sektöründe ise gerçekleşen işlemlerin başında, Garanti Bankası A.Ş.’nin hisselerinin Banco Bilbao Vizcaya Argentineria şirketi tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 2 milyar 126 milyon ABD Doları gelmektedir. Bu işlemin yanında Tekstil Bankası’nın Çinli Industrial and Commercial Bank of China tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 285 milyon ABD Doları ve ING Bank. A.Ş.’de sermaye artışına gidilmesine istinaden yapılan transfer öne çıkan işlemler olarak görülmektedir. Haberleşme ve depolama sektöründe ise gerçekleşen önemli işlemlerin başında, Fina Holding A.Ş.’nin hisselerinin % 64,5’inin Çinli China Merchants Holdings’e devri sonucu transfer edilen 940 milyon ABD Doları tutarındaki işlemdir. (Transferi yapan firma Lüksemburg’da kurulduğu olduğu için işlem ödemeler dengesi istatistiklerine Lüksemburg menşeli olarak kaydedilmiştir.) Bunun yanında Limak Yatırım Enerji A.Ş. hisselerinin Malaysia Airports tarafından satın alınması sonucu Malezya’dan transfer edilen 316,5 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye de öne çıkan bir başka işlem olmuştur. 2015 yılında öne çıkan bir başka sektör olan enerji sektörüne bakıldığında ise Akkuyu Nükleer A.Ş.’de gerçekleşen sermaye artışı için AO Rusatom tarafından yapılan transfer, Tanap Doğalgaz İletim A.Ş.’de sermaye artışı gerçekleştirilmesine istinaden Azeri Canub Qaz Dahlizi QSC tarafından yapılan transfer ve Lukoil Euroasia Petrol A.Ş.’de gerçekleştirilen sermaye artışı kapsamında Lukoil Europe Holdings tarafından yapılan transfer dikkat çekmektedir. Bunun yanında, toptan ticaret sektöründe öne çıkan en önemli işlem, Boyner Perakende ve Tekstil Yatırımları A.Ş.’nin % 30,7’lik hissesinin Katarlı Mayhoola for Investments Opc şirketi tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 350 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye transferi olmuştur. Her ne kadar 2016 yılında hizmetler sektörü

toplamda en çok yatırım almış olsa da alt sektörlerde imalat sektörü 2015 yılındaki payına göre % 59 artışla en çok yatırım alan alt sektör olmuştur. İmalat sektörünü sırasıyla finansal hizmetler ve enerji (elektrik, gaz) sektörleri takip etmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise hizmetler sektöründeki UDY girişleri 2015 yılına göre % 34 düşmüştür. 2016 yılında Finans ve Sigorta Faaliyetleri ile Ulaştırma ve Depolama sektörde de ciddi düşüşler görülmüş olsa da, finans ve sigortacılık % 47 pay ile hâlen birinciliğini korumuş ve bunu toptan ve perakende sektörü % 18'lik payla takip etmiştir. Buna karşılık İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmetler Faaliyetleri sektöründe bir önceki yıla artmıştır.⁹

Ekonomik büyümede daha çok sermaye-yoğun teknoloji uygulayan sektörlerin belirleyici işlev gördüğü açıktır. Bu sektörlerin başında da bilindiği gibi sanayi sektörü gelmektedir. Ancak bu değerlendirme temelde gelişmiş ve sanayileşme sürecini tamamlamış ekonomiler için geçerlidir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde bu sektör oldukça eski, üretkenlik ve verimliliği geri kalmış üretim yöntemleri uygulanmaktadır. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında söz konusu sektörde sermaye birikiminin çok sınırlı kalmış olması gelmektedir. Sanayi sektörü içinde sermaye birikiminin sınırlı kalması bu sektöre yönelecek yabancı sermayeyi de etkilemekte, hatta bu yönelmeyi engellemektedir. Çünkü sermaye birikiminin ilk aşamaları, maliyeti yüksek alt yapı yatırımlarına yönelecektir. Ayrıca bu ülkelerde ar-ge araştırmaları daha çok düşük olduğu için yabancı sermaye, sanayi sektörü ve onun önemli alt sektörü olan imalat sanayinde bu harcamalara doğal olarak katlanmak istemeyecektir. Bu gibi nedenler yüzünden yabancı sermaye sanayi sektöründen daha çok bu ülkelerde hizmetler sektörüne yönelmektedir. Bu sektör içinde de yabancı sermayenin yöneldiği alt sektörler arasında turizm, ticaret (pazarlama) ve serbest bölgeler önceliğe sahip olmaktadır. Böyle olunca gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile turizm, ticaret (pazarlama) ve serbest bölgelere yönelen yabancı sermaye girişleri arasında bir birliktelik ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan bu alt sektörlerdeki yabancı sermayenin performansı ile doğru orantılı olarak sağlanan gelişmeler önemli dışsallıklar da yaratarak ekonomik büyümede çok önemli faydalar yaratmaktadır.¹⁰

Yabancı sermaye yatırımları sonucunda dışsal ekonomilerin ortaya çıktığı en önemli sektör bilgi sektörüdür. Söz konusu sektörde yapılan bir yatırım bununla ilişkili

⁹ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu, ss.12-14.

¹⁰ Murat Çetinkaya, "Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Sektörel Dağılımının Önemi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (2004), ss. 239-260.

olan birçok yatırımcıya da yeni iş sahaları açtığı için önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır ve bilgiye yatırım yapan firmalar arasında dağılımı durumunu oluşturmaktadır. Bu tür yatırımlar yüksek teknoloji içeren yatırımlar olup yatırım kapsamından dolayı kaçınılmaz olarak sabit maliyetli yatırımlardır. Yapılan profesyonel yönetim yatırımları ile üretimin kalitesi iyileştirildikçe maliyetler de düşmektedir. Bu ise tam rekabet şartlarından birini olan sabit maliyet faktörünü ortadan kaldırmaktadır. Çokuluslu ana şirketler, ülke dışında üretim için yaptıkları yatırım ile beraber, kendi grup şirketleri arasında patent, know how, marka, yönetim ve pazarlama deneyimleri vb. transfer edilen teknolojileri kullanmaya başlarlar. Çok uluslu şirkette, ana şirketlerin bağlı şirketler kurarak dışarıda üretim için yerleşmeleri ile birlikte şirket içi teknoloji transferi de söz konusudur. Teknolojiyi transfer eden verici de alıcı da aynı çok uluslu şirkettir. Transfer edilen teknoloji patent, know-how, marka olabileceği gibi yönetim ve pazarlama deneyimleri de olabilir. Çok uluslu şirketin ar-ge yatırımlarının ve mühendislik çalışmalarının yabancı ülkede yapılması ile de teknoloji transfer edilebilir. Ayrıca değişik ülkelerden materyal ve parçaların satın alınması, işçilerin eğitimi de teknoloji transferi sağlar. Yabancı sermaye yatırımları bilgi ve teknoloji transferi sağladığı gibi, işgücünün eğitiminde de önemli bir rol oynayabilir. Bir süre çok uluslu bir şirkette çalışan bir işçi, çeşitli nedenlerle işi bırakıp başka bir şirkete geçtiğinde, emeği ile birlikte eski şirketinde edindiği bilgileri de götürür. Bu da yabancı sermaye yatırımının sağladığı pozitif bir dışsallıktır. Bunun yanında yabancı sermaye yatırımları, kendi sektörünün yan sanayilerinin kurulmasına da yol açar. Bu sayede ithalat azalır ihracat artarak ödemeler bilançosuna katkıda bulunur ve dolayısıyla millî geliri arttırmış olur. Yabancı sermaye yatırımları negatif dışsallığa da neden olabilir. Örneğin çok uluslu bir şirketin elinde bulundurduğu rekabet gücü aynı sektördeki yerli firmaları olumsuz etkileyebilir. Ama yine de yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı pozitif dışsallık negatif dışsallıktan önemli düzeyde büyüktür.¹¹

Tablo 8: Uluslararası Sermayeli Firmaların Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri (2012-2017/Kasım)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017/Kasım
<i>Belge Adedi</i>	233	246	270	241	226	302
<i>Toplam İstihdam</i>	16.104	16.939	12.364	10.663	14.105	15.736
<i>Toplam Yatırım Tutarı (Milyon \$)</i>	4.936	10.046	5.519	12.827	10.337	24.171
<i>Toplam Yatırım Tutarı (Milyon TL)</i>	8.888	19.164	11.960	34.966	31.281	92.693

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

¹¹ Çetinkaya, a.g.m., ss. 251-253.

Türkiye’de 2012 yılında uluslararası sermayeli şirketlerce gerçekleştirilen projeler için 22 adet teşvik belgesi düzenlenmiş 2013 yılı ve sonrasında önemli artış sağlanarak toplam 936 belge verilmiştir. Bu projeler sonucunda gerçekleştirilen yatırım tutarı 32,7 milyar ABD Dolarıdır. Ayrıca söz konusu yatırımlar aracılığı ile 70.175 kişiye istihdam sağlanmıştır. 2015-2016 yıllarında başlatılan 225 projenin, % 48’i mal veya hizmet üretimine yönelik komple yeni yatırım, % 33’ü tevsi ve % 19’u modernizasyon, ürün çeşitlendirmesi ve entegrasyon amaçlı yatırım projesidir. Başlatılan 108 adet komple yeni yatırım projesi için öngörülen 10,1 milyar ABD Doları yatırım tutarı toplam yatırım tutarının % 83,6’sını, 75 adet tevsi yatırımı için öngörülen 1,7 milyar ABD Doları yatırım tutarı toplam yatırım tutarının % 14,3’ünü, kalan 257 milyon ABD Dolarlık 42 adet modernizasyon, ürün çeşitlendirmesi ve entegrasyon amaçlı yatırım projesi ise toplam yatırım tutarının % 2,1’ini oluşturmaktadır. Komple yeni yatırımlar, son beş yıllık dönemde başlatılan projelerin adet olarak yaklaşık % 48’ini, yatırım tutarı olarak da yaklaşık % 64,7’sini teşkil etmektedir. Uluslararası sermayeli şirketlerin 2015 yılında başlattıkları projelerin sektörel dağılımında toplam yatırım tutarı bakımından enerji sektörü 8,8 milyar ABD Doları yatırım tutarı ve % 73 pay ile ağırlıklı bir konuma sahiptir. Bu sektörde Tanap Doğalgaz İletim A.Ş.’nin toplam 8,5 milyar ABD Dolarlık yatırımı ön plana çıkmaktadır. İkinci sırada yer alan metal cevheri madenciliği sektörü 626 milyon ABD Doları yatırım tutarı ve % 5,2 paya sahiptir. Bu tutar içinde Anagold Madencilik San. ve Tic. A.Ş.’nin toplam 490 milyon ABD Dolarlık ve Aldridge Mineral Madencilik Ltd.Şti.’nin 110 milyon ABD Dolarlık yatırım projeleri 2015 yılında sektördeki önde gelen büyük ölçekli projelerdir. 2015-2016 yıllarında metal cevheri madenciliği sektörünü % 4,5 pay ile otomotiv sektörü takip etmektedir. Mercedes-Benz Türk A.Ş.’nin 300 milyon ABD Doları tutarındaki projesi ile Toyotetsu Otomotiv Parçaları San. ve Tic. A.Ş.’nin 40 milyon ABD Doları tutarındaki yatırımları sektördeki önemli projelerdir. Ayrıca ADN PPP Sağlık Yatırım A.Ş. tarafından gerçekleştirilmesi öngörülen toplam 384 milyon ABD Doları tutarındaki yatırım sağlık sektöründe, Brisa Bridgestone Sabancı Lastik San. ve Tic. A.Ş. tarafından gerçekleştirilmesi planlanan 114 milyon ABD Doları tutarındaki yatırım imalat sektöründe ve Data Merkezi Bir Üretim İnşaat San. ve Tic. Ltd. Şti.’nin 135 milyon ABD Doları tutarındaki yatırımları hizmetler sektöründeki diğer önemli projelerdir. 2016 yılında düzenlenen 229 adet yatırım teşvik belgesinin 162 adedi imalat, 31 adedi hizmetler, 30

adedi elektrik, gaz ve su, 3 adedi madencilik ve taş ocakçılığı, 3 adedi ise tarım ve ormancılık sektörü ile ilgilidir.¹²

B. TÜRKİYE’DEKİ ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMCI ÜLKELER

Türkiye’de uluslararası doğrudan yatırımcı yabancı sermayeli şirketlerin ülke gruplarına göre dağılımı yıllara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda yabancı yatırımcıların ülke dağılımları 1954-2011 arası birikimli olmak üzere 2012-2017/Kasım yılları arasında Tablo 9’da olduğu şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 9: Uluslararası Sermayeli Firma Sayısının Ülkelere Göre Dağılımı (1954-2017/Kasım)

Ülke	1954-2011 (birikimli)	2012	2013	2014	2015	2016	Ocak/Kasım	
							2016	2017
AB Ülkeleri	15.114	1.536	1.346	1.304	1.278	1.125	1.061	798
<i>Almanya</i>	<i>4.759</i>	<i>482</i>	<i>415</i>	<i>375</i>	<i>432</i>	<i>403</i>	<i>376</i>	<i>251</i>
<i>Hollanda</i>	<i>1.949</i>	<i>172</i>	<i>157</i>	<i>141</i>	<i>149</i>	<i>126</i>	<i>119</i>	<i>98</i>
<i>İngiltere</i>	<i>2.272</i>	<i>170</i>	<i>162</i>	<i>136</i>	<i>152</i>	<i>95</i>	<i>89</i>	<i>87</i>
<i>İtalya</i>	<i>909</i>	<i>110</i>	<i>102</i>	<i>101</i>	<i>90</i>	<i>63</i>	<i>57</i>	<i>38</i>
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	<i>5.225</i>	<i>602</i>	<i>510</i>	<i>551</i>	<i>455</i>	<i>438</i>	<i>420</i>	<i>324</i>
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	3.258	416	339	319	347	273	255	306
Afrika Ülkeleri	606	151	207	306	390	404	367	415
A.B.D.	1.184	113	106	91	125	107	101	71
Kanada	211	37	29	21	27	41	38	27
Orta -Güney Amerika ve Karayipl	160	18	24	17	23	16	16	13
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	6.212	1.636	1.367	2.248	2.980	2.993	2.970	3.291
Diğer Asya Ülkeleri	2.104	302	315	326	378	379	344	390
Diğer Ülkeler	328	39	31	45	29	37	37	21
TOPLAM	29.177	4.248	3.764	4.677	5.577	5.375	5.189	5.332

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

1954-2017/Kasım yıllarında 58.352 adet uluslararası sermayeli şirketin ülke gruplarına göre dağılımında, AB ülkeleri 22.501 girişimle birinci sırada yer almaktadır. AB ülkeleri içinde de Almanya 7.117 adet, İngiltere 3.074 adet ve Hollanda 2.792 adet ile Türkiye’de en fazla şirketi olan ilk üç AB ülkesi olarak sıralanmaktadır. 2015 yılında kurulan 5.546 adet uluslararası sermayeli şirketin, 1.256 adedi AB ülkeleri, 2.985 adedi Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ve 373 adedi ise diğer Asya ülkeleri ortaklı şirketlerdir. 2016 yılı Aralık ayında 354 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup 15 adet

¹² Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu, ss. 12-14.

yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. 2016 yılı toplam yabancı şirket sayısı da 5.369 adete ulaşmıştır. Bunun yanında 2016 yılında 198 adet yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Ayrıca 2017/Kasım ayına kadar 5.332 yabancı sermayeli şirket aktif olarak yatırım sürecini tamamlamıştır.

2016 yılında, 5.375 adet uluslararası sermayeli şirketin, başta toptan ve perakende ticaret sektörü olmak üzere, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile ulaştırma, haberleşme ve depolama sektörlerinde faaliyette buldukları görülmektedir. İmalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile makine ve teçhizat imalatı izlemektedir. 2016 yılında kayıtlı sermayesi 500.000 doların üzerinde olan 167 adet uluslararası sermayeli şirket, şube kuruluşu ile yabancı ortak iştirak gerçekleşmiştir. Bu şirketlerin 55 adedi toptan ve perakende ticaret sektöründe, 25 adedi gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe, 17 adedi imalat sanayi sektöründe faaliyette bulunmaktadır.¹³

2012-2017/Kasım yılları arasında özellikle 2015 yılında yoğun bir doğrudan yabancı sermaye süreci gerçekleşmiştir. Türkiye’de son 6 yıllık dönemdeki (2012-2017/Kasım dönemi) UDY verileri ülkesel bazda incelendiğinde, AB ülkeleri 33,2 milyar ABD Doları ile bölgesel olarak ilk sırada yer almaktadır. AB ülkelerinden sonra en fazla UDY gerçekleştiren 8,7 milyar ABD Doları Yakındoğu ve Ortadoğu ülkeleri olmuştur. Bu sırayı 4,9 milyar ABD Doları ile AB üyesi olmayan diğer Avrupa ülkeleri, 4,4 milyar ABD Doları ile Asya ülkeleri ve 3,2 milyar ABD Doları ile A.B.D izlemiştir. Bu süreç içerisinde 2015 yılında Azerbaycan (özellikle 2011 yılından beri Socar firmasının yaptığı yatırımların devam etmesi) ve Çin (ilk kez 2015 yılında finans ve enerji sektörlerine yapılan yatırımlarla ciddi bir seviyeye ulaşması) öne çıkan ülkeler olurken, Körfez ülkelerinden gelmeye devam eden yatırımlar son yıllarda Asya ülkelerinin Türkiye’ye olan ilgisinin giderek arttığını göstermektedir. ABD ve AB ülkelerinin yanı sıra son yıllarda Türkiye’ye Asya ülkelerinden yapılan yatırımlarla birlikte kaynağı çeşitlenen yatırımlar, Türkiye’nin sadece AB ülkelerinden değil dünyanın farklı bölgelerinden yatırım çeken bir ülke hâline geldiğini kanıtlamaktadır.¹⁴

¹³ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Verileri Bülteni*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2017, s. 6.

¹⁴ *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu*, ss. 5-9.

**Tablo 10: Uluslararası Doğrudan Yatırım Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı
(2012-2017/Kasım, Milyon USD)**

Ülke	2012	2013	2014	2015	2016	Ocak-Kasım	
						2016	2017
AB Ülkeleri	7.305	5.296	5.328	7.014	3.783	2.732	4.489
<i>Almanya</i>	491	1.970	606	355	440	401	241
<i>Avusturya</i>	1.519	667	31	80	345	334	306
<i>Fransa</i>	86	217	286	164	90	72	105
<i>Hollanda</i>	1.381	918	2.022	1.184	1.024	625	1.641
<i>İngiltere</i>	2.044	300	1.051	585	974	538	191
<i>İtalya</i>	154	148	488	180	87	82	121
<i>Diğer AB Ülkeleri</i>	1.630	1.076	844	4.466	823	680	1.884
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	622	1.128	1.041	966	1.067	1.066	109
Afrika Ülkeleri	0	221	42	0	0	0	28
A.B.D.	439	326	334	1.619	338	289	162
Kanada	32	16	0	0	70	59	39
Orta -Güney Amerika ve Karayip	20	1	0	11	0	0	4
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1.593	2.286	1.336	1.317	1.358	883	810
Diğer Asya Ülkeleri	744	613	550	1.147	888	458	509
Diğer Ülkeler	6	3	0	0	30	6	458
TOPLAM	10.761	9.890	8.631	12.074	7.534	5.493	6.608

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

2017/Kasım itibarı ile 58.352 adet uluslararası sermayeli şirketin illere göre dağılımına bakıldığında İstanbul ilinin 35.458 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. İstanbul ilini Antalya (5.232 adet), Ankara (3.081 adet), İzmir (2.553 adet) ve Mersin (2.023 adet) illeri takip etmektedir. Diğer illerde de toplam 10.005 adet yabancı sermayeli şirket bulunmaktadır.

İstanbul ilinde faaliyette bulunan 35.458 adet uluslararası sermayeli şirketin başta toptan ve perakende ticaret (13.828 adet) olmak üzere, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (6.137 adet) ve imalat sanayi (4.222 adet) sektörlerinde faaliyette buldukları görülmektedir. 58.352 adet uluslararası sermayeli şirketin % 61'i İstanbul ilinde, % 9'u Antalya ilinde, % 6'sı Ankara ilinde, % 5'i İzmir ilinde ve % 3'ü Mersin ilinde yoğunlaşmaktadır. Antalya ilinde Toptan ve Perakende Ticaret ve Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri yoğunluk kazanmaktadır. Ankara ilinde ise Toptan ve Perakende Ticaret ve Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetlerinin yanında imalat ve inşaat sektörlerinin öne çıktığı söylenebilir. Yine İzmir ilinde de Toptan ve Perakende Ticaret ve Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetlerinin yanında imalat sektörünün öne çıktığı söylenebilir. Mersin

ilinde Toptan ve Perakende Ticaret, Ulaştırma, Depolama ve Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetlerinde yabancı yatırımlar ağırlıktadır. Ayrıca Türkiye'deki 58.352 adet uluslararası sermayeli şirketin % 64,8'i Marmara, % 15,1'i Akdeniz, % 10'u Ege, % 6,9'u İç Anadolu bölgelerinde, % 3,2'si de diğer bölgelerde faaliyette bulunmaktadır. Uluslararası sermayeli şirketlerin en yoğun olduğu toptan ve perakende ticaret, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri sektörleri en fazla Marmara bölgesinde faaliyette bulunmaktadır.¹⁵

Tablo 11: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Başlıca Faaliyette Buldukları İllerin Sektörlere Göre Dağılımı (1954-2017/Kasım)

ŞİRKET SAYISI	İSTANBUL	ANTALYA	ANKARA	İZMİR	MERSİN
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	254	139	35	94	48
Madencilik ve Taşocakçılığı	335	34	130	62	21
İmalat Sanayii	4.222	299	353	461	179
<i>Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı</i>	<i>287</i>	<i>60</i>	<i>28</i>	<i>40</i>	<i>25</i>
<i>Tekstil Ürünleri İmalatı</i>	<i>489</i>	<i>29</i>	<i>11</i>	<i>8</i>	<i>13</i>
<i>Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı</i>	<i>494</i>	<i>40</i>	<i>26</i>	<i>31</i>	<i>20</i>
<i>Makine ve Teçhizat İmalatı</i>	<i>337</i>	<i>47</i>	<i>38</i>	<i>13</i>	<i>16</i>
<i>Motorlu Kara Taşıtı , Römork</i>	<i>139</i>	<i>21</i>	<i>11</i>	<i>2</i>	<i>10</i>
<i>Diğer İmalat</i>	<i>2.476</i>	<i>264</i>	<i>239</i>	<i>205</i>	<i>95</i>
Elektrik, Gaz ve Su	897	75	250	101	15
İnşaat	2.686	785	339	188	157
Toptan ve Perakende Ticaret,	13.828	1.125	948	927	1.126
Oteller ve Lokantalar	1.019	661	91	83	37
Ulaştırma, depolama	3.608	702	163	196	202
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	368	11	16	11	0
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	6.137	1.137	504	307	190
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel	2.104	264	252	123	48
TOPLAM	35.458	5.232	3.081	2.553	2.023

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

Türkiye'sinin ticaret, turizm, enerji ve finans-bankacılık-sigortacılık gibi sektörlerinde de dünyanın önde gelen yabancı firmaları, ya da çok uluslu şirketler yerli firmalar ile ortaklık kurarak, ülkede önemli düzeyde pay edinmişlerdir. Türkiye'de yabancı sermayenin coğrafi dağılışımdan da anlaşılacağı üzere, Zonguldak ile Gaziantep arasında çizilecek bir hattın doğusunda, yabancı sermayeli firmaların yeterli derecede yatırım yapmadıkları görülmektedir. Yerli yatırımcının dahi yönelmediği Anadolu'nun ücra

¹⁵ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu, s. 31.

köşelerine yabancıların da girmemesi son derece doğaldır. Bu durum bize yabancı firmaların tıpkı Türk sanayiciler gibi ulaşım, endüstri, alt yapı imkânları, bölgesel pazar, alım gücü yüksek nüfus potansiyeli ve hammadde temini gibi faktörleri gözeterek yatırım yaptıklarını göstermektedir. Bu yüzden gerekli teşvik ve desteklerin bölgesel anlamda geliştirilmesi gerekmektedir çünkü yatırım haritası incelendiğinde Türkiye’de sanayinin coğrafi dağılışı ile yabancı sermayeli firmaların dağılışı arasında bir paralellik olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, daha hızlı kalkınmak için, gelişmiş ülkelerin sermaye ve teknoloji birikimini kullanmak ve kendilerine yatırım olarak çekmek zorundadırlar. Bunun da ön koşulu ülkemizde bir an önce ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamak, uygulamada saydamlık ve hukukun üstünlüğü ilkelerini yerleştirmektir. Böylece ülkeye daha fazla yatırım yapacak yabancı sermayeli firmalara gerekli güven ortamı yaratılmış olacaktır.¹⁶

Türkiye’ye gelen DYY’lerin özellikle Planlı Kalkınma Döneminde sıkça vurgulandığı gibi yüksek teknoloji ürünler getirmesi, sürdürülebilir kalkınma ve küresel rekabet gücümüzü artırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’nin şu anda teknoloji düzeyinin orta seviyede olduğu göz önüne alınırsa, bu düzeyi orta-yüksek ve ileri teknoloji seviyesine taşımak önem arz etmektedir. Nitekim hâlihazırda sahip olduğumuz düşük ve orta-düşük teknoloji yatırımları çekmenin rekabet anlamında bize katkısı nispeten çok düşük olacaktır. Genel olarak Türkiye’ye gelen imalat sanayindeki DYY’lerin % 8 gibi düşük bir payı ileri teknoloji getirmektedir. Bunun yanında % 40’lık yüksek bir pay ise hâlihazırda yurtiçi kaynaklarımızla sahip olduğumuz düşük ve orta-düşük seviyede teknolojiyi getirmektedir. Küresel şirketlerin artık günümüzde yüksek kârlılık dolayısıyla üretimlerini büyük oranda orta-yüksek ve yüksek teknoloji alanlara kaydıracağı düşünülürse bu grupta yer alan yatırımların ülkemize daha fazla girişine olanak tanıyan girişimlerde bulunulması gerekmektedir.¹⁷

2017 / Kasım ayı verilerine kümülatif olarak baktığımızda 22.068 adet yatırımcı ile toptan ve perakende ticaret ilk sıralarda gelmektedir. Söz konusu sektörü 9.492 adet yabancı yatırımcı ile gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri, 6.956 adet şirket ile imalat sektörü izlemektedir. Bu sektörlerin arkasından ise ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri, inşaat, turizm enerji ve diğer sektörler gelmektedir. Bölge ve il bazında örnek

¹⁶ Yavan, a.g.m., s. 38.

¹⁷ Selma Durgan, *Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*, (Uzmanlık Tezi) Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 2016, s. 102.

verecek olursa yabancı yatırımların detay sektörel dağılımlarının şu şekilde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.¹⁸

Tablo 12: 1954-2017 / Kasım Dönemi Kümülatif Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı ve Sektör Detayları

SEKTÖR	ADET
TOPTAN VE PERAKENDE TİCARET	22.068
GAYRİMENKUL, KİRALAMA VE İŞ FAALİYETLERİ	9.492
İMALAT SANAYİİ	6.956
ULAŞTIRMA, HABERLEŞME VE DEPOLAMA HİZMETLERİ	5.651
İNŞAAT	5.222
OTELLER VE LOKANTALAR	2.396
DİĞER TOPLUMSAL, SOSYAL VE KİŞİSEL HİZMET FAALİYETLERİ	3.049
ELEKTRİK , GAZ VE SU	1.520
TARIM, AVCILIK, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	822
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	747
MALİ ARACI KURULUŞLARIN FAALİYETLERİ	429
Toplam	58.352

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, UDY Bülteni, 2018

Marmara Bölgesi olarak genel düşündüğümüzde yoğunluğu ağır olan diğer bir sektör de Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımıdır. Özellikle Yalova İnşaat, Gayrimenkul, Kiralama ve iş Faaliyetleri açısından yoğunluk sergilemektedir. Ege Bölgesi olarak incelediğimizde ise bölgede Aydın ve Muğla şehirlerinin İnşaat, Gayrimenkul, Kiralama ve iş Faaliyetleri açısından etkin olduğu görülürken, Manisa, Uşak ve Denizli illerinin daha çok İmalat Sanayi ve Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı açısından yoğun olduğu görülmektedir. Yine Afyon ili de Madencilik ve Taş ocakçılığı ile ön plana çıkmıştır. Akdeniz Bölgesi açısından baktığımızda ise İçel, Hatay ve Burdur illerinde Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı sektörlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Osmaniye ili ise Madencilik ve Taş ocakçılığı ile ön plana çıkmıştır. Karadeniz Bölgesi için haritaya baktığımızda ise bazı illerin tek sektörde uzmanlaşarak spesifik bir yapı sağladığı görülmektedir. Özellikle Bartın ilinde İnşaat, Gayrimenkul, Kiralama ve iş Faaliyetleri sektörü tek başına uzmanlaşma göstermiştir. Bu sektör bakımından Kastamonu ve Giresun illeri de yoğunluk

¹⁸ Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Verileri Bülteni, s. 7.

arz etmektedir. Amasya ilinde Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı sektörü etkindir. Tokat ilinde imalat sanayisinin etkin olduğu görülmekteyken Sinop ilinde Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri yer almaktadır. İç Anadolu bölgesi bakımından değerlendirdiğimizde ise Kırşehir ve Çankırı illerinde İmalat Sektörü etkinken Konya için Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı sektörünün yoğun seyrettiği anlaşılmaktadır. İç Anadolu Bölgesinde Nevşehir ili ise Oteller ve Lokantalar bakımından gelişmiş bir yapıya sahiptir. Niğde ili de Madencilik ve Taş ocakçılığı sektörünün yoğun olduğu bir şehirdir. Doğu Anadolu Bölgesinde Tunceli ili Tarım-Avcılık'da, Muş ili İmalat Sanayisinde ve Şırnak ili de Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetlerinde uzmanlaşmıştır. Elazığ ilinde Madencilik ve Taş ocakçılığı sektörü yer alırken Van, Iğdır, Kars ve Malatya illerinde ise yoğunluğu Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı sektörü oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde baskın olan sektör; Toptan ve Perakende Ticaret, Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı sektörüdür. Bu sektör Kilis, Gaziantep ve Adıyaman illeri için daha etkindir. Bölgede Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri sektörel açıdan çeşitlilik arz etmektedir.¹⁹

II. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA FAYDA SAĞLAYAN VERGİ AVANTAJLARI HAKKINDA ANKET ÇALIŞMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A. ANKETİN AMACI

Yabancı sermaye yatırımları sürecinde özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ile başta iç tasarruf açığı ve döviz gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanan döviz kısıtının ortadan kalkacağı görüşü birçok ülkede kabul edilmektedir. Ayrıca yabancı yatırımların diğer makroekonomik göstergeler üzerinde oluşturacağı olumlu etkiler gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin bu konuda yeni politika ve stratejileri benimseyip uygulamasını zorunlu hâle getirmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar için yatırım yapılan ülkede en önemli özelliklerin başında ülkedeki doğal kaynakların varlığı, politik istikrar, yatırım ortamına uygun hukukî ve mali düzenlemeler gibi hususlar yer almaktadır. Söz konusu hususların ülke ekonomi ve mali sistemlerindeki

¹⁹ Aydemir, Arslan, Uncu, a.g.m., ss. 94-99.

iyileştirici etkileri de önemli bir fayda olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşen dünyamızda kalıcı, istihdama yönelik yabancı sermaye ülkeler özelinde fark yaratan önemli ayrıcalıklardır. Bu nedenle Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara yararlı olabilecek vergi avantajları irdelenirken, doğrudan yabancı yatırımlar için önem arz eden konulara da değinilmektedir. Ayrıca diğer ülkeler ile karşılaştırma yapılarak bu kapsamdaki ihtiyaçların belirlenmesi ve eksikliklerin giderilmesine yönelik çıkarımlar amaçlanmıştır. Sermaye birikimi olmaksızın diğer ekonomik ve toplumsal faktörlere sahip olmak yeterli olmayacağı gibi, istenen düzeyde kalkınma da sağlanamayacaktır. Ülkeler bu şartlar dâhilinde bir yandan ülke içi sermaye birikimini arttırma yönünde çabalamayı zorunlu hâle getirirken, diğer yandan ise gerekli sermayeyi -en azından ilk etapta- dışarıdan, yabancı sermaye yatırımları yoluyla temin etme yönünde bir arayışı içerisine de girmektedirler. Bu kapsamda yapılan çalışmalar gözlemlendiğinde, Deloitte (2015)²⁰, EY (2013)²¹, KPMG (2015)²², OECD’nin doğrudan yabancı yatırımların kurumlar vergisi teşviklerine yönelik yapmış olduğu anket²³ ve Amerika Washington Gelir İdaresi’nin 2017 tarihli 2016 yılı gelirlerine yönelik vergi teşviklerinin etkinliği²⁴ kapsamındaki anketlerde vergi teşvikleri incelenmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar giriş yaptığı ülkeye beraberinde yönetim ve pazarlama becerisi, bilimsel transfer, teknoloji transferi, üretim kapasitesi ve ihracatın artması ve istihdam olanakları getirmektedir. Bu sebeple doğrudan yabancı yatırımlar sadece gelişmekte olan veya az gelişmiş ekonomiler için değil bugün tüm dünyada gelişmiş ekonomiler için bile önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlardan faydalanabilmek için cazip avantajlar sunulmalıdır. Bunların başında ise yatırımcı tarafından bir maliyet unsuru olarak kabul edilen vergisel avantajlar gelmektedir. Söz konusu çalışmalara yön vermek üzere yatırımcılar özelinde anket ve benzeri önemli çalışmalar yapılmalıdır. Ülkemiz özelinde doğrudan yabancı yatırımlara yönelik anket,

²⁰ 2015 Global Survey of R D Incentives, Deloitte. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/tax/deloitte-nl-tax-global-urvey-r-and-d-incentives-2015.pdf>. (28.10.2017)

²¹ EY’s 2013 tax credits and incentives survey, EY, 2013. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYs_2013_tax_credits_and_incentives_survey/\\$FILE/EY-2013-tax-credits-and-incentives-survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYs_2013_tax_credits_and_incentives_survey/$FILE/EY-2013-tax-credits-and-incentives-survey.pdf). (09.09.2017)

²² 2015 Küresel Vergi Oranları Anketi, KPMG, 2016, <https://home.kpmg.com/tr/tr/home/insights/2016/02/2015-kuresel-vergi-oranlari-anketi.html> 2015 Küresel Vergi Oranları Anketi. (07.09.2017)

²³ A Sample Survey and Analysis of Corporate Tax Incentives for FDI, OECD, 2000, <http://www.oecd.org/industry/inv/investmentstatisticsandanalysis/2758274.pdf>. (07.09.2017)

²⁴ 2016 Annual Tax Incentive Survey for Preferential Tax Rates / Credits, Washington State Department of Revenue, 2017, <https://dor.wa.gov/sites/default/files/legacy/Docs/Pubs/Misc/AnnualSurvey.pdf>. (07.09.2017)

Uluslararası Yatırımcılar Derneği-YASED tarafından “Türkiye’deki iş ve yatırım ortamına ait değerlendirme ve öngörüler” kapsamında kendi üyeleri ile sınırlı olsa da önemli çalışmalardan birisidir. Söz konusu çalışma iş ve yatırım ortamındaki memnuniyeti ölçerken, vergi teşvikleri ve faydalarına ilişkin bilgiler de içermektedir. Fakat Türkiye genelinde doğrudan yabancı yatırımların vergi teşviklerini kullanımları, etkinlik ve verimlilik analizlerini ortaya koyan güncel bir çalışma yer almamaktadır. Yapılan bu çalışma ile kurumların faydalanabileceği vergisel avantajlar diğer teşvikler ile beraber kurumlar vergisi özelinde öne çıkartılacaktır. Anketin uygulanmasıyla doğrudan yabancı yatırımcıların yürürlükte olan vergisel teşvikleri ne kadar etkin kullanıp kullanmadığı, vergisel avantajları kullanım sıklıkları, vergisel teşviklerin önem düzeylerine yönelik düşünceleri ve uluslararası çerçevede kullanılan vergisel avantajlar konularındaki tavsiyeleri değerlendirilmektedir. Ayrıca bu sayede vergisel teşvikler konusunda Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların da faydalanacağı yeni uygulama alanları tartışılabilecektir. Bununla birlikte vergisel teşviklerin geliştirilmesi, uluslararası çerçevede kullanılan ve kapasitesini bilimsel olarak ispat etmiş yeni vergisel teşvikler belirlenebilecektir. Söz konusu anket ile yatırım ortamının iyileştirilmesine vergisel bir perspektif ile yaklaşılacak olup bu kapsamda yatırımcıya destek olacak yeni vergisel unsurlar ortaya konacaktır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Ekonomi Bakanlığı’nın 30.06.2017 itibarı ile güncel “Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmalar listesi” oluşturmaktadır. Saha çalışması yapılırken kurumlar vergisi kanununda ve ilgili kanunun yansımaları sonucunda diğer kanunlarda da yer alan vergi avantajlarının Türkiye’de faaliyet gösteren doğrudan yabancı yatırımcılara olan etkileri hakkındaki veriler kullanılmıştır. Ayrıca araştırma yabancı sermayeli şirketlerin üst düzey yöneticileri, mali işler genel müdür yardımcıları, mali işler ile ilgili yönetim kurulu üyeleri tarafından yapılmasından dolayı % 5 hata payı ve % 95 güven aralığında örneklem büyüklüğü 382 yabancı yatırımcı olarak hesaplanmıştır. Söz konusu örneklem büyüklüğünün daha iyi sonuç vermesi için en az 382 olması gereken şirket adedi 400 olarak uygulanmıştır.

2. Soruların Hazırlanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntem kullanılmıştır. Uygulanan anket hazırlanırken Deloitte (2015), EY (2013), KPMG (2015), OECD (2000), US. Washington State Department of Revenue (2017) ve Uluslararası Yatırımcılar Derneği-YASED tarafından daha önce geliştirilmiş ve uygulanmış anketlerden faydalanılarak oluşturulmuştur. Araştırma modelinde yer alan hipotezleri test etmek amacı ile toplam 41 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Bunlardan 32 tanesini ankete katılan şirketlerin uygulanan vergi teşvikleri ve etkinliklerine yönelik algılarını ölçmeye yönelik 5'li Likert ölçeğinin kullanıldığı sorular oluşturmaktadır. 3 soru doğrudan yabancı yatırımların çeşitli vergi teşviklerine verdikleri önem derecesini ilgilendiren sıralamayı içermektedir. Geriye kalan 6 soru ise katılımcı şirketlerin faaliyet alanı, şirket tür ve yapısı, faaliyet süresi ve ortalama yatırım tutarlarını belirlemeye yöneliktir.

Soruların Türkiye kapsamında uyarlanmasına geçilmeden önce herhangi bir kavram yanılgısına düşmemek için tez izleme komitesinde yer alan uzman öğretim üyelerinin görüşleri alınarak gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca ana araştırma aşamasına geçilmeden önce pilot araştırma yapılmış, anketin güvenilirlik ve geçerliliği test edilmiştir.

3. Anketin Uygulanması ve Yöntem Seçimi

Anket geçerliliği ve güvenilirliği daha önceden test edilmiş çalışmalardan yararlanılmıştır. Yapılan pilot çalışma ile gerek deneklerden gerekse anket uygulayıcılarından kaynaklanan, veri güvenliği ve kalitesini etkileyen sorunlar bertaraf edilmiştir. Ayrıca anket çalışmalarında güvenilirliği kanıtlanmış, tecrübeli ve saygın araştırma şirketi tercih edilmiştir. Çalışmada faktör ve frekans analizinin kullanılması uygun görülmüştür. Faktör analizi, değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek, değişkenlerin daha anlamlı ve özet bir şekilde sunulmasını sağlar. Değişken grupları arasındaki ilişkilerin altında yatan birlikteliğin ortak örüntülerinin hangi faktörler içinde tanımlanacağı ilişkileri basit anlamda ortaya koyar. Başka bir ifadeyle, analiz veri grubunda yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin altında yatan ortak özellikleri kurmaya çalışır. Faktör analizi sosyal bilimlerde ölçek geliştirme veya ölçeğin geçerliliğini test etmede kullanılır. Araştırmacı bu analizle ölçmek istediği bilişsel bir yapıyı ölçülebilir gözlenen değişkenlerle açıklamaya çalışır.

Bu kapsamda çalışmalara başlanabilmesi ve verilerin SPSS 22.0 istatistik programında analiz edilebilmesi için SPSS programına giriş yapılmıştır. Söz konusu süreç sonrası oluşan veriler için faktör ve frekans analizlerine başlanmıştır. Ayrıca güvenilirlik ve geçerlilik analizleri sonucunda yapılan açıklayıcı faktör analizi ile teorik modelde ileri sürülen faktörleri oluşturan değerler de test edilmiştir.

C. VERİLERİN ANALİZİ

1. Örneklemeye İlişkin Demografik Bilgiler

Türkiye’de farklı illerde bulunan doğrudan yabancı yatırım yapmış olan şirketlerin vergilendirme işlemleri konusunda yetkili olan üst düzey mali işler yöneticileri, mali işler genel müdür yardımcıları, mali işler ile ilgili yönetim kurulu üyelerine uygulanan anket neticesinde şirketin faaliyet alanı, şirket türü ve yapısı, çalışan sayısı, faaliyet süresi ve ortalama yatırım tutarları hakkında bilgiler toplanmıştır. Bunların betimsel istatistiki sonuçları aşağıdaki yer almaktadır:

Ankete katılan şirketlerin faaliyet alanlarına ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 13: Şirketin Faaliyet Alanı

	Frekans	Yüzde
a) Toptan ve Perakende Ticaret	88	22,0
b) Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	32	8,0
c) İmalat Sanayii	103	25,8
d) Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	12	3,0
e) İnşaat	68	17,0
f) Oteller ve Lokantalar	13	3,3
g) Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	11	2,8
h) Elektrik, Gaz ve Su	1	0,3
ı) Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	23	5,8
i) Madencilik ve Taş Ocakçılığı	36	9,0
j) Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	6	1,5
k) Eğitim Hizmetleri	5	1,3
l) Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	2	0,5
Toplam	400	100,0

Ankete katılan şirketin faaliyet alanlarına yönelik yukarıdaki tabloya göre sorulan 13 faaliyet alanının her birinden en az bir şirketin ankete katıldığı görülmektedir. Katılan firmaların dağılımı ağırlıklı olarak imalat sanayii 103 (% 0,25), toptan ve perakende ticaret 88 (% 0,22), inşaat sanayii 68 (% 0,17), madencilik ve taş ocakçılığı 36 (% 0,9), Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık 23 (% 0,5) şirket olarak tespit edilmiştir.

Ankete katılan şirketlerin türlerine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 14: Şirket Türü

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
a) A.Ş.	95	23,8	23,8	23,8
b) Ltd.	305	76,3	76,3	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

Ankete katılan firmaların şirket türüne göre dağılımı ağırlıklı olarak 305 (% 0,76) ile limited şirket yapısında, kalanı ise 95 (% 0,24) anonim şirket olarak şekillenmiştir.

Ankete katılan şirketlerin yabancı pay oranına ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 15: Şirketin Yabancı Pay Oranı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
a) 0-20	13	3,3	3,3	3,3
b) 21-40	35	8,8	8,8	12,0
c) 41-50	83	20,8	20,8	32,8
d) 51-60	67	16,8	16,8	49,5
e) 61-80	120	30,0	30,0	79,5
f) 81-100	82	20,5	20,5	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

Ankete katılan firmaların yabancı payına göre dağılımı gözlemlendiğinde ağırlıklı olarak 120 şirketin % 61-80 arasında yabancı payı, 83 şirketin % 41-50 arasında yabancı payı ve 82 şirketin ise % 81-100 arasında yabancı payına sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yabancı sermaye oranının ortalama % 51'in çok üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ankete katılan şirketlerin faaliyet sürelerine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 16: Şirketin Faaliyet Süresi

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
a) 0-10 yıl	20	5,0	5,0	5,0
b) 11-20 yıl	33	8,3	8,3	13,3
c) 21-30 yıl	102	25,5	25,5	38,8
d) 31-40 yıl	126	31,5	31,5	70,3
e) 41-50 yıl	98	24,5	24,5	94,8
f) 51 yıl ve üzeri	21	5,3	5,3	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

Ankete katılan firmaların faaliyet süresine göre dağılımı gözlemlendiğinde, şirketlerin % 31,5'ü 31-40 yıl arasında, % 25,5'i 21-30 yıl arasında, % 24,5'i 41-50 yıl arasında ve % 5,3'ü ise 51 yıl ve üzeri Türkiye'de faaliyetlerine devam etmektedir. Genel olarak faaliyet süresine bakıldığında ortalama 30 yıla yakın bir çalışma sürecinin olduğu gözlemlenmektedir.

Ankete katılan şirketlerin çalışan sayılarına ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 17: Şirketin Çalışan Sayıları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
a) 0-50	3	0,8	0,8	0,8
b) 51-100	20	5,0	5,0	5,8
c) 101-200	48	12,0	12,0	17,8
d) 201-400	138	34,5	34,5	52,3
e) 401-600	135	33,8	33,8	86,0
f) 601-900	48	12,0	12,0	98,0
g) 901 ve üzeri	8	2,0	2,0	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

Ankete katılan firmaların çalışan sayılarına göre dağılımı 138 şirketin çalışan sayısı 201-400 kişi arasında, 135 şirketin çalışan sayısı 401-600 kişi arasında, 138 şirketin çalışan sayısı 201-400 kişi arasında, 96 şirketin ortalaması ise 600 kişi civarında gerçekleşmiştir.

Söz konusu veri, doğrudan yabancı yatırımların istihdama katkısının önemli düzeyde olduğunun bir göstergesi olmaktadır.

Ankete katılan şirketlerin son 1 yılda Türkiye’de yapılan yatırım tutarı ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 18: Son 1 yılda Türkiye’de Yapılan Yatırım Tutarı (Milyon USD)

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
a) 0-5 milyon USD	86	21,5	21,5	21,5
b) 5,01-10 milyon USD	75	18,8	18,8	40,3
c) 10,01-20 milyon USD	38	9,5	9,5	49,8
d) 20,01-50 milyon USD	14	3,5	3,5	53,3
e) 50,01-100 milyon USD	1	0,3	0,3	53,5
Cevap yok	186	46,5	46,5	100,0
Toplam	400	100,0	100,0	

Ankete katılan firmaların son 1 yılda Türkiye’de yapılan yatırımlar hakkında firmaların % 46’sı cevap vermektan imtina etmişlerdir. Bunun haricinde kalan firmalardan % 21,5 0-5 milyon usd arası, % 18,8’i 5,01-10 milyon usd arası, % 9,5 oranındaki firmalar ise 20,01-50 milyon usd arasında yatırım yapmışlardır. Son 1 yıl verileri kapsamında ankete katılan şirketlerin ortalama yarısı 0-20 milyon usd arasında yatırım yapmış olup bunların genel olarak önemli düzeyde yapılan yatırımlar arasında yer aldığı gözlemlenmektedir.

2. Doğrudan Yabancı Yatırımcı Şirketlerin Vergi Teşvikleri Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Ankete katılan doğrudan yabancı yatırımcı şirketlerin vergi teşvikleri hakkındaki görüşlerini değerlendirmek için; vergi teşviklerinin etkin kullanılıp kullanılmadığı, mevzuatta bulunan diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebepleri, vergisel teşviklerden kazanımları, vergi teşviklerinin firmalara sağladığı avantaj, firmaları rekabetçi hale getiren teşvik türleri, firma yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımı, yatırım ortamını belirleyen unsurlar, yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşvikleri, yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörler ile iş yapma kolaylığı gibi konular hakkında görüşleri alınmıştır.

Tablo 19: Doğrudan yabancı yatırımcı firmalar açısından vergi teşviklerinin etkin kullanıp kullanılmadığının değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*
7.1. İndirimli kurumlar vergisi	-	-	329	71
	-	-	%82,3	%17,8
7.2. Hızlandırılmış amortisman uygulaması	-	206	150	44
	-	%51,5	%37,5	%11
7.3. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu	2	223	108	67
	%0,5	%55,8	%27	%16,8
7.4. Ar-ge harcamalarına yönelik indirim	3	187	159	51
	%0,8	%46,8	%39,8	%12,8
7.5. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları	-	16	304	80
	-	%4	%76	%20
7.6. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları	-	-	-	400
	-	-	-	%100
7.7. KDV istisnası	-	65	286	49
	-	%16,3	%71,5	%12,3
7.8. Gümrük muafiyeti	128	158	73	41
	%32	%39,5	%18,3	%10,3
7.9. Serbest Bölge destekleri	199	126	55	20
	%49,8	%31,5	%13,8	%5
7.10. Teknoloji Geliştirme Bölgesi destekleri	39	161	125	75
	%9,8	%40,3	%31,3	%18,8

* 1: Kullanılmıyor 2: Nadiren Kullanıyor 3: Sıklıkla Kullanılıyor 4: Sürekli Kullanılıyor

Ankete katılan firmaların vergi teşviklerinden indirimli kurumlar vergisini 329 firmanın sıklıkla kullandığı, kalan 71 firmanın ise sürekli kullandığı görülmüştür. Bu sonuç indirimli kurumlar vergisinin yapılan yatırım tutarları ile karşılaştırıldığında genel olarak etkin kullanıldığı sonucuna varılmaktadır. Hızlandırılmış amortisman uygulamasını 206 firmanın nadiren kullandığı, 150 firmanın sıklıkla kullandığı, 44 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların yarısının söz konusu uygulamayı nadiren kullanmakta olduğu ve etkin kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu uygulamasının 223 firmanın nadiren kullandığı, 108 firmanın sıklıkla kullandığı, 67 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların yarısı söz konusu uygulamayı nadiren kullanmakta olduğu ve bunun etkin kullanılmadığı görülmektedir. Ar-ge harcamalarına yönelik indirim uygulaması 187 firmanın nadiren kullandığı, 159 firmanın sıklıkla kullandığı, 51 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların yarısı söz konusu uygulamayı nadiren kullanmasına rağmen ar-ge harcamaları ve yatırımlar

konusunda önemli bir veri olduğu için Türkiye’de söz konusu indirimlerin etkin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kurumlar vergisi muafiyeti / istisnası 304 firmanın sıklıkla kullandığı, 80 firmanın ise sürekli kullandığı tespit edilmiştir. Firmaların tamama yakın bir kısmı kurumlar vergisi muafiyet ve istisnalarını etkin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ankete katılan firmaların vergi teşviklerinden gelir vergisi muafiyeti / istisnası’nın hiçbir firma tarafından kullanılmadığı ya da anlaşılamadığı düşünülmektedir. KDV istisnası 286 firmanın sıklıkla kullandığı, 65 firmanın nadiren kullandığı, 49 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların tamama yakın bir kısmı KDV istisnalarını etkin kullanıldığı tespit edilmiştir. Gümrük muafiyeti 158 firmanın nadiren kullandığı, 128 firmanın kullanmadığı, 73 firmanın ise sıklıkla kullandığı görülmektedir. Firmaların yarıdan fazlasının gümrük muafiyetinin kullanımı konusunda yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Serbest bölge desteklerini 126 firmanın nadiren kullandığı, 199 firmanın kullanmadığı, 55 firmanın ise sıklıkla kullandığı görülmektedir. Firmaların yarıdan fazlasının serbest bölge desteklerin kullanımı konusunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Teknoloji geliştirme bölgesi desteklerini 161 firmanın nadiren kullandığı, 125 firmanın sıklıkla kullandığı, 75 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların tamamına yakını teknoloji geliştirme bölgesi desteklerinin kullanımı konusunda yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde ankete katılan firmaların %82,3’ünün indirimli kurumlar vergisini sıklıkla kullandığı, kurumlar vergisi muafiyet / istisnalarının %76 oranında sıklıkla kullandığı, kdv istisnalarından %71,5 oranında sıklıkla yararlandığı ve hızlandırılmış amortisman uygulamasının %51,5 oran çerçevesinde nadiren kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Ankete katılan şirketlerin kullanılan vergi teşvikleri haricinde mevzuatta bulunan diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerinin belirlenmesine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir. Ankete katılan firmaların vergi teşvikleri haricinde diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerinden vergi teşvikleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması konusunu 253 firma önemsiz, 116 firma da çok önemsiz bulmaktadır. Buradan yola çıkarak öncelikli ve etkin olarak vergisel teşviklerin öncelikli olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Firmanın ihtiyacının olmaması başlığında 189 firma kısmen önemli, 147 firma da çok önemsiz bulmaktadır. Buradan yola çıkarak firmaların vergisel teşvikler haricindeki teşviklere çok önem vermedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 20: Kullanılan vergi teşvikleri haricinde mevzuatta bulunan diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerinin önem derecesine göre belirtilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
8.1. Vergi teşvikleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması	116	253	17	10	4
	%29	%63,2	%4,3	%2,5	%1
8.2. Firmanın ihtiyacının olmaması	147	31	189	25	8
	%36,8	%7,8	%47,3	%6,3	%2
8.3. Teşvik tutarının düşüklüğü	96	91	134	63	16
	%24	%22,8	%33,5	%15,8	%4
8.4. Teşviklerden sonuç alınamayacağının düşünülmesi	23	19	43	244	71
	%5,8	%4,8	%10,8	%61	%17,8
8.5. Başvurunun kabul edilmemesi	18	6	17	58	301
	%4,5	%1,5	%4,3	%14,5	%75,3

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Teşvik tutarının düşük olması konusunda ise 134 firma kısmen önemli, 96 firma çok önemsiz, 91 firma da çok önemsiz bulmaktadır. Buradan yola çıkarak firmaların vergisel teşvikler haricindeki teşviklere teşvik tutarının düşük olmasından ilgi göstermedikleri görülmüştür. Ankete katılan firmaların teşviklerden sonuç alınamayacağının düşüncesine 244 firma önemli, 71 firma çok önemli, 43 firma da kısmen önemli bulmaktadır. Buradan yola çıkarak firmaların vergisel teşvikler haricindeki teşviklere teşviklerden sonuç alınamayacağının düşüncesine hâkim olduğu tespit edilmiştir. Başvurunun kabul edilmemesi düşüncesini 301 firma çok önemli, 58 firma önemli, 17 firma da kısmen önemli bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmaların vergisel teşvikler haricindeki teşviklere başvurularının kabul edilmemesi düşüncesinin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde ankete katılan firmaların Başvurunun kabul edilmemesi konusunu %75,3 ile öncelikli bulduğu, vergi teşvikleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması başlığını da %63,2 oran ile ikincil olarak önemsiz derecede gördükleri anlaşılmaktadır. Teşviklerden sonuç alınamayacağının düşünülmesi %61 oranı ile üçüncü seviyede önemli, firmanın ihtiyacının olmaması %47,3 ve teşvik tutarının düşüklüğü %33,5 oran ile kısmen önemli olarak son sırada değerlendirilmektedir.

Ankete katılan şirketlerin yatırımcı firmaların vergisel teşviklerden kazanımlarının belirtilmesi teşviklerden kazanımları kapsamında rekabet gücünün artmasına ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 21: Yatırımcı firmanın vergisel teşviklerden kazanımlarının belirtilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
9.1. Firmanın rekabet gücü arttı	57	285	42	8	8
	%14,2	%71,3	%10,5	%2	%2
9.2. Firmanın ihracat kapasitesi arttı	214	44	111	23	8
	%53,5	%11	%27,8	%5,8	%2
9.3. Firmada yeni istihdam oluşturulmasını sağladı	81	147	190	69	13
	%20,3	%11,8	%47,5	%17,3	%3,3
9.4. Firmanın satışlarının artmasını sağladı	28	14	43	218	97
	%7	%3,5	%10,8	%54,5	%24,3
9.5. Firmanın verimliliği arttı	20	10	14	82	274
	%5	%2,5	%3,5	%20,5	%68,5

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete katılan firmaların vergisel teşviklerden kazanımları kapsamında rekabet gücünün artmasını 285 firma önemsiz, 57 çok önemsiz, 42 firma da kısmen önemli bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmaların vergisel teşviklerin kazanımlarının firmanın rekabet gücünün artmasına yönelik bir faydası olduğunu düşünmedikleri tespit edilmiştir. İhracat kapasitesinin artması başlığını 214 firma çok önemsiz, 111 firma kısmen önemli, 44 firma da önemsiz bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmaların vergisel teşviklerin kazanımlarının firmanın ihracat kapasitesi artmasına yönelik bir etkisi olduğunu düşünmedikleri gözlemlenmektedir. Firmada yeni istihdam oluşmasını 190 firma kısmen önemli, 81 firma çok önemsiz, 69 firma önemli, 47 firma da önemsiz bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmalar, vergisel teşviklerin kazanımlarının yeni istihdam oluşmasına yönelik etkisi olduğunu düşünmektedirler. Ankete katılan firmaların vergisel teşviklerden kazanımları kapsamında firmada satışlarının artmasını 218 firma önemli, 97 firma çok önemli, 69 firma önemli, 43 firma da kısmen önemli bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmaların vergisel teşviklerin kazanımlarının firmanın satışlarının artmasına yönelik önemli seviyede bir etkisi olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir. Firmanın verimliliği artmasını 274 firma çok önemli, 82 firma da önemli bulmaktadır. Elde edilen veriler kapsamında firmaların vergisel teşviklerin kazanımlarının firma verimliliğinin artmasına yönelik önemli seviyede bir etkisi olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde ankete katılan firmaların rekabet gücü artması konusunu %71,3 ile önemsiz bulduğu, firmanın verimliliği artması başlığını da %68,5 oran ile ikincil olarak çok önemli gördükleri

anlaşılacaktır. Firmanın satışlarının artmasını sağladığının düşünülmesi %54,5 oranı ile üçüncü seviyede önemli, firmanın ihracat kapasitesi artması %53,5 ve firmada yeni istihdam oluşturulmasının sağlanması %47,5 oran ile kısmen önemli olarak son sırada değerlendirilmektedir.

Ankete katılan şirketlerin vergi teşviklerinin firmalara sağladığı avantaj açısından değerlendirilmesine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 22: Vergi teşviklerinin firmalara sağladığı avantaj açısından değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
10.1. İndirimli kurumlar vergisi	-	1	83	265	51
	-	%0,3	%20,8	%66,3	%12,8
10.2. Hızlandırılmış amortisman uygulaması	5	15	218	136	26
	%1,3	%3,8	%54,5	%34	%6,5
10.3. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu	1	24	223	115	37
	%0,3	%6	%55,8	%28,7	%9,3
10.4. Ar-ge harcamalarına yönelik indirim	3	11	223	142	21
	%0,8	%2,8	%5,8	%35,5	%5,3
10.5. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları	1	-	79	272	48
	0,3	-	%19,8	%68	%12
10.6. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları	360	32	1	5	2
	%90	%8	%0,3	%1,3	%0,5
10.7. KDV istisnası	1	7	128	247	17
	%0,3	%1,8	%32	%61,8	%4,3
10.8. Gümrük muafiyeti	106	40	147	81	26
	%26,5	%10	%36,8	%20,3	%6,5
10.9. Serbest Bölge destekleri	147	59	120	61	13
	%36,8	%14,8	%30	%15,3	%3,3
10.10. Teknoloji Geliştirme Bölgesi destekleri	16	34	157	158	35
	%4	%8,5	%39,3	%39,5	%8,8

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete katılan firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından değerlendirilmesine kapsamında indirimli kurumlar vergisini 265 firma önemli, 83 firma kısmen önemli, 51 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete katılan firmalardan indirimli kurumlar vergisi konusuna çok önemsiz olarak bir cevap alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından indirimli kurumlar vergisini önemsedikleri tespit edilmiştir. Hızlandırılmış amortisman uygulamasını 218 firma kısmen önemli, 136 firma önemli, 26

firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından hızlandırılmış amortisman uygulamasını önemsedikleri görülmektedir. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu uygulamasını 223 firma kısmen önemli, 115 firma önemli, 37 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından geçmiş yıl zararlarının mahsubu uygulamasını etkin buldukları gözlemlenmektedir. Ankete katılan firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından değerlendirilmesi kapsamında ar-ge harcamalarının indirimini 223 firma kısmen önemli, 142 firma önemli, 21 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından ar-ge harcamalarının indirimini uygulamasını etkin buldukları tespit edilmiştir. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnalarını 272 firma önemli, 79 firma kısmen önemli, 48 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete katılan firmalardan kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları konusuna önemsiz olarak bir cevap alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından kurumlar vergisi muafiyet / istisnalarını önemli buldukları tespit edilmiştir. Gelir vergisi muafiyet / istisnalarını 360 firma çok önemsiz, 32 firma önemsiz bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından gelir vergisi muafiyet / istisnalarını önemsiz buldukları görülmektedir. KDV istisnasını 247 firma önemli, 128 firma kısmen önemli, 17 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından KDV istisnalarını önemli buldukları tespit edilmiştir. Gümrük muafiyetini 147 firma kısmen önemli, 106 firma çok önemsiz, 81 firma da önemli bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından gümrük muafiyetini kısmen önemli buldukları görülmektedir. Serbest bölge desteklerini 147 firma çok önemsiz, 120 firma kısmen önemli, 61 firma önemli, 59 firma da önemsiz bulmaktadır. Bu çerçevede firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından serbest bölge desteklerini önemsiz buldukları tespit edilmiştir. Teknoloji geliştirme bölge desteklerini 158 firma önemli, 157 firma kısmen önemli, 35 firma çok önemli, 34 firma da önemsiz bulmaktadır. Bu kapsamda firmaların vergisel teşviklerin firmalarına sağladığı avantajlar açısından teknoloji geliştirme bölge desteklerini önemli buldukları görülmektedir. Söz konusu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde ankete katılan firmalar indirimli kurumlar vergisini %66,3, kurumlar vergisi muafiyet/istisnalarını %68, KDV istisnasını %61,8 ile önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Diğer yandan yabancı

yatırımcılar %54,5 ile hızlandırılmış amortisman uygulamasını, %55,8 ile geçmiş yıl zararlarının mahsubunu kısmen önemli bulmakta, gelir vergisi muafiyet / istisnalarını da %90 oranında çok önemsiz olarak değerlendirmektedirler.

Ankete katılan şirketlerin yatırımcı firmaların vergisel teşviklerden kazanımlarının belirtilmesi teşviklerden kazanımları kapsamında hangi teşvik türleri firmaları ve yatırımları daha rekabetçi hale getirir sorusunun değerlendirilmesine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 23: Hangi teşvik türleri firmaları ve yatırımları daha rekabetçi hale getirir sorusunun değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
11.1. Vergisel teşvikler ve vergi oranları	-	-	53	318	28
	-	-	%13,3	%79,8	%7
11.2. Enerji maliyetlerine yönelik destekler	1	2	112	199	86
	%0,3	%0,5	%28	%49,8	%21,5
11.3. Finansman destekleri (kredi, fon, v.b.)	-	1	89	165	145
	-	%0,3	%22,3	%41,3	%36,3
11.4. İşveren maliyetlerine yönelik destekler	-	1	54	261	84
	-	%0,3	%13,5	%65,3	%21
11.5. Arsa / arazi tahsis desteği	-	9	63	252	76
	-	%2,3	%15,8	%63	%19
11.6. Ar-ge teşvikleri	-	5	76	236	83
	-	%1,3	%19	%59	%20,8
11.7. İhracat teşvikleri	-	1	43	286	70
	-	%0,3	%10,8	%71,5	%17,5

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete katılan firmaların şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde vergisel teşvik ve oranlarının etkisini 318 firma önemli, 53 firma kısmen önemli, 28 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergisel teşvik ve oranlarının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde vergisel teşvik ve oranlarının etkisini önemli buldukları tespit edilmiştir. Enerji maliyetlerine yönelik destekleri 199 firma önemli, 112 firma kısmen önemli, 86 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde enerji maliyetlerine yönelik

desteklerin etkisini önemli buldukları tespit edilmiştir. Finansman desteklerini 165 firma önemli, 89 firma kısmen önemli, 145 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, finansman desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde finansman desteklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. İşveren maliyetlerine yönelik destekleri 261 firma önemli, 54 firma kısmen önemli, 84 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, işveren maliyetlerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde işveren maliyetlerine yönelik desteklerinin etkisini önemli buldukları tespit edilmiştir. Arsa / arazi desteklerini 252 firma önemli, 63 firma kısmen önemli, 76 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, arsa / arazi desteklerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde arsa / arazi desteklerinin etkisini önemli buldukları görülmektedir. Ankete katılan firmaların şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde ar-ge teşviklerini 236 firma önemli, 76 firma kısmen önemli, 83 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ar-ge teşviklerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde ar-ge teşviklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. İhracat teşviklerini 286 firma önemli, 43 firma kısmen önemli, 70 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ihracat teşviklerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu kapsamda şirketlerinin sektör ve firma bilgileri kapsamında vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde ihracat teşviklerinin etkisini önemli buldukları tespit edilmiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcıların vergisel teşvikler ve vergi oranlarını %79,8, enerji maliyetlerine yönelik desteklerini %49, finansman desteklerini (kredi, fon, v.b.) %41,3, işveren maliyetlerine yönelik destekleri %65,3, arsa / arazi tahsis desteğini %63, ar-ge teşviklerini %59 ve ihracat teşviklerini %71,5 oranında önemli gördükleri anlaşılmaktadır.

Ankete katılan şirketlerin yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesinde şirket genel merkezi açısından önem düzeyine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 24: Şirket yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımı değerlendirmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
12.1. Şirket genel merkezi açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	-	-	32	310	58
	-	-	%8	%77,5	%14,5
12.2. Yönetim kurulu açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	-	-	40	215	145
	-	-	%10	%53,8	%36,3
12.3. Üst düzey yöneticiler açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	-	-	30	241	129
	-	-	%7,5	%60,3	%32,3

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete katılan firmaların yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesinde genel merkez açısından önem düzeyini 310 firma önemli, 32 firma kısmen önemli, 58 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, şirket genel merkezlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede firmaların üst yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesinde genel merkezlerin yaklaşımının önemli olduğu tespit edilmiştir. Yönetim kurulu açısından önem düzeyini 215 firma önemli, 40 firma kısmen önemli, 145 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yönetim kurullarının vergi teşviklerine yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede firmaların üst yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesinde yönetim kurullarının yaklaşımı önemli düzeyde olduğu görülmektedir. Üst yönetimleri açısından önem düzeyini 241 firma önemli, 30 firma kısmen önemli, 129 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, üst yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede firmaların üst yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesinde üst yönetimlerinin yaklaşımı önemli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcıların şirket genel merkezi %77,5, yönetim kurulları %53,8 ve üst düzey yöneticileri ise %60,3 düzeyinde vergisel teşvikleri önemli görmektedirler.

Ankete katılan şirketlerin yatırım ortamını belirleyen unsurlar değerlendirilmesinde söz konusu tablo aşağıdaki şekilde oluşmuştur:

Tablo 25: Yatırım ortamını belirleyen unsurların değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
13.1. Ekonomik istikrar ve büyüme	-	-	20	308	72
	-	-	%5	%77	%18
13.2. Pazar büyüklüğü ve dışa açıklık	-	-	38	190	172
	-	-	%9,5	%47,5	%43
13.3. Altyapı olanakları (sanayi, bilgi işlem, v.b.)	-	-	42	204	154
	-	-	%10,5	%51	%38,5
13.4. Ülkede politik istikrar	-	-	31	269	100
	-	-	%7,8	%67,3	%25
13.5. Ülkedeki yolsuzluk oranı	-	-	33	274	93
	-	-	%8,3	%68,5	%23,3
13.6. Hukuki ve bürokratik yapı	-	-	43	245	112
	-	-	%10,8	%61,3	%28
13.7. Ülkenin Ekonomi Politikaları	-	1	32	251	116
	-	%0,3	%8	%62,7	%29
13.8. Sosyo-kültürel farklılık	1	9	34	255	101
	%0,3	%2,3	%8,5	%63,7	%25,3

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete katılan firmaların yatırım ortamının değerlendirilmesinde ekonomik istikrar ve büyümeyi 308 firma önemli, 20 firma kısmen önemli, 72 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ekonomik istikrar ve büyüme yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde ekonomik istikrar ve büyüme etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açık olmasını 190 firma önemli, 38 firma kısmen önemli, 172 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açık olması yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açık olmasını önemli buldukları tespit edilmiştir. Altyapı olanaklarını 204 firma önemli, 42 firma kısmen önemli, 154 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, altyapı olanaklarını çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde altyapı olanaklarını önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete katılan firmaların yatırım ortamının

değerlendirilmesinde ülkede politik istikrarı 269 firma önemli, 31 firma kısmen önemli, 100 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ülkede politik istikrarı çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde ülkede politik istikrarı çok önemli buldukları görülmektedir. Ülkedeki yolsuzluk oranı politik istikrarı 274 firma önemli, 33 firma kısmen önemli, 93 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ülkedeki yolsuzluk oranının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde ülkedeki yolsuzluk oranını çok önemli buldukları gözlemlenmektedir. Hukukî ve bürokratik yapıyı 245 firma önemli, 43 firma kısmen önemli, 112 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, hukukî ve bürokratik yapıyı çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde hukukî ve bürokratik yapıyı çok önemli buldukları tespit edilmiştir. Ülkenin ekonomi politikalarını 251 firma önemli, 32 firma kısmen önemli, 116 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ülkenin ekonomi politikalarını çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde ülkenin ekonomi politikalarını çok önemli buldukları gözlemlenmektedir. Sosyo-kültürel farklılıklarını 255 firma önemli, 34 firma kısmen önemli, 101 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede yatırım ortamının değerlendirilmesinde sosyo-kültürel farklılıkları önemli buldukları tespit edilmiştir. Bu kapsamda yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcılar ekonomik istikrar ve büyümeyi %77, pazar büyüklüğü ve dışa açıklık konusunu %47,5, altyapı olanaklarını (sanayi, bilgi işlem, v.b.) %51, ülkede politik istikrarın olmasını %67,3, ülkedeki yolsuzluk oranını %68,5, hukuki ve bürokratik yapıyı %62,7, ülkenin ekonomi politikalarını %62,7 ve sosyo-kültürel farklılığı %63,7 düzeyinde önemli görmektedirler.

Ankete katılan şirketlerin doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vergi tatiline ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir. Ankete katılan firmaların doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vergi tatilini 321 firma önemli, 25 firma kısmen önemli, 52 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergi tatilinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu

çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vergi tatilini önemli buldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 26: Yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
14.1. Vergi tatili	-	2	25	321	52
	-	%0,5	%6,3	%80,3	%13
14.2. Vergi kredisi	-	1	25	187	187
	-	%0,3	%6,3	%46,8	%46,8
14.3. Zararların ileriye taşınması	-	1	56	182	161
	-	%0,3	%14	%45,5	%40,3
14.4. Kar dağıtımına yönelik stopaj teşviki	-	-	32	265	103
	-	-	%8	%66,3	%25,8
14.5. Yatırım indirimi	-	-	33	255	112
	-	-	%8,3	%63,7	%28
14.6. Vergi erteleme	-	-	38	239	123
	-	-	%9,5	%59,8	%30,8
14.7. Özel hızlandırılmış amortisman	-	1	28	275	96
	-	%0,3	%7	%68,8	%24

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Vergi kredisini 187 firma önemli, 25 firma kısmen önemli, 187 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergi kredisini çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vergi kredisini çok önemli buldukları tespit edilmiştir. Zararların ileriye taşınmasını 182 firma önemli, 56 firma kısmen önemli, 161 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, zararların ileriye taşınmasını çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında zararların ileriye taşınmasını çok önemli buldukları görülmektedir. Kâr dağıtımına yönelik stopaj teşvikini 265 firma önemli, 32 firma kısmen önemli, 103 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, kâr dağıtımına yönelik stopaj teşvikini çok önemsiz ve önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında kâr dağıtımına yönelik stopaj teşvikini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Yatırım indirimini 255

firma önemli, 33 firma kısmen önemli, 112 firma da çok önemli bulunmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım indirimini çok önemsiz ve önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında yatırım indirimini çok önemli buldukları tespit edilmiştir. Vergi ertelemesini 239 firma önemli, 38 firma kısmen önemli, 123 firma da çok önemli bulunmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergi ertelemesini çok önemsiz ve önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vergi ertelemesini çok önemli buldukları tespit edilmiştir. Özel hızlandırılmış amortisman uygulamasını 275 firma önemli, 28 firma kısmen önemli, 96 firma da çok önemli bulunmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, özel hızlandırılmış amortisman uygulamasını çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında özel hızlandırılmış amortisman uygulamasını önemli buldukları gözlemlenmektedir. Söz konusu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcılar vergi tatilini %80,3, zararların ileriye taşınmasını %45,5, kar dağıtımına yönelik stopaj teşviğini %66,3, yatırım indirimini %63,7, vergi ertelemesini %59,8, özel hızlandırılmış amortismanı %68,8 düzeyinde önemli, vergi kredisini ise %46,8 oranında çok önemli görmektedirler.

Ankete katılan şirketlerin yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir. Ankete katılan firmaların yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin teşvik kapsamında olmasını 322 firma önemli, 31 firma kısmen önemli, 47 firma da çok önemli bulunmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yapılacak yerin teşvik kapsamında olmasını çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin teşvik kapsamında olmasını önemli buldukları görülmektedir. Yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin hammaddeye yakın olmasını 188 firma önemli, 26 firma kısmen önemli, 186 firma da çok önemli bulunmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yapılacak yerin hammaddeye yakın olmasını çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülke

tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin hammaddeye yakın olmasını önemli buldukları gözlemlenmektedir. Yine bu çerçevede yatırım yapılacak yerin altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek nitelikte olmasını 216 firma önemli, 22 firma kısmen önemli, 162 firma da çok önemli bulmaktadır.

Tablo 27: Yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
15.1. Teşvik kapsamında olması	-	-	31	322	47
	-	-	%7,8	%80,5	%11,8
15.2. Hammaddeye yakınlık	-	-	26	188	186
	-	-	%6,5	%47	%46,5
15.3. Altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek kapasitede olması	-	-	22	216	162
	-	-	%5,5	%54	%40,5
15.4. Nitelikli eleman bulma sorunu	-	-	23	293	84
	-	-	%5,8	%73,3	%21
15.5. Pazara olan yakınlık	-	-	27	212	161
	-	-	%6,8	%53	%40,3
15.6. Liberalizasyon ve ticaret engelleri	-	-	40	218	142
	-	-	%10	%54,5	%35,5
15.7. Ulaşım	-	-	19	278	103
	-	-	%4,8	%69,5	%25,8

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yapılacak yerin altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek nitelikte olmasını çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek nitelikte olmasını çok önemli buldukları gözlemlenmektedir. Nitelikli eleman bulma sorununu 293 firma önemli, 23 firma kısmen önemli, 84 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yapılacak yerde nitelikli eleman bulma sorununu çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerde nitelikli eleman bulma sorununu çok önemli buldukları tespit edilmiştir. Pazara olan yakınlığı 212 firma önemli, 27 firma kısmen önemli, 161 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yapılacak yerin pazara olan yakınlığını çok önemsiz ya da önemsiz

olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerin pazara olan yakınlığını çok önemli buldukları gözlemlenmektedir. Liberalizasyon ve ticaret engellerini 218 firma önemli, 40 firma kısmen önemli, 142 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, uygulanan liberalizasyon ve ticaret engellerini çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede firmaların yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yerde uygulanan liberalizasyon ve ticaret engellerini önemli buldukları tespit edilmiştir. Ulaşım durumunu 278 firma önemli, 19 firma kısmen önemli, 103 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ulaşım durumuna çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede firmaların yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde yatırım yapılacak yere ulaşım durumunu çok önemli buldukları görülmektedir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcılar yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçiminde teşvik kapsamında olmasını %80,5, hammaddeye yakınlığı %47, altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek kapasitede olmasını %54, nitelikli eleman bulma sorununu %73,3, pazara olan yakınlığı %53, liberalizasyon ve ticaret engellerini %54,5, ulaşımı %68,5 düzeyinde önemli görmektedirler.

Ankete katılan şirketlerin kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamındaki değerlendirmelerine ilişkin dağılım tablosu aşağıda gösterilmiştir. Ankete katılan firmaların kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında hukuk ve yargı sistemi sorununu 310 firma önemli, 21 firma kısmen önemli, 69 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, hukuk ve yargı sistemini çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında hukuk ve yargı sisteminin çok önemli bulunduğu gözlemlenmektedir. Vergi sistemi sorununu 174 firma önemli, 37 firma kısmen önemli, 188 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergi sistemi sorununu çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında vergi sistemi sorununun çok önemli bulunduğu

tespit edilmiştir. Yolsuzluk sorununu 235 firma önemli, 37 firma kısmen önemli, 128 firma da çok önemli bulmaktadır.

Tablo 28: Sektörde faaliyet gösteren, benzer ölçekteki firmalar çerçevesinde iş yapma kolaylığı sürecinin değerlendirilmesi

Değerlendirme Soruları	(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
16.1. Hukuk ve Yargı Sistemi sorunu	-	-	21	310	69
	-	-	%5,3	%77,5	%17,3
16.2. Vergi Sistemi (vergi oranları, vergi afları) sorunu	-	1	37	174	188
	-	%0,3	%9,3	%43,5	%47
16.3. Yolsuzluk sorunu	-	-	37	235	128
	-	-	%9,3	%58,8	%32
16.4. İşgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorunu	-	-	39	289	72
	-	-	%9,8	%72,3	%18
16.5. Nitelikli İşgücüne Erişim sorunu	-	-	32	269	99
	-	-	%8	%67,3	%24,8
16.6. Gümrük ve Ticaret Düzenlemeleri sorunu	68	22	25	167	118
	%17	%5,5	%6,3	%41,8	%29,5
16.7. Finansman kaynaklarına erişim sorunu	1	2	36	260	101
	%0,3	%0,5	%9	%65	%25,3
16.8. Kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorun	-	2	30	276	92
	-	%5	%7,5	%69	%23
16.9. Yatırım yeri bulunması sorunu	-	-	23	289	88
	-	-	%5,8	%72,3	%22

* 1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yolsuzluk sorununu çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında yolsuzluk sorununun çok önemli bulunduğu gözlemlenmektedir. İş yapma kolaylığı kapsamında işgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorununu 289 firma önemli, 39 firma kısmen önemli, 72 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, işgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorununu çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında işgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorununun önemli bulunduğu görülmektedir. Nitelikli işgücüne erişim sorununu 269 firma önemli, 32 firma kısmen önemli, 99 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz

edildiğinde, nitelikli işgücüne erişim sorununu çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında nitelikli işgücüne erişim sorununun önemli bulunduğu tespit edilmiştir. Gümrük ve ticaret düzenlemeleri sorununu 167 firma önemli, 68 firma çok önemsiz, 118 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında gümrük ve ticaret düzenlemeleri sorununun kısmen önemli bulunduğu görülmektedir. Finansman kaynaklarına erişim sorununu 260 firma önemli, 36 firma kısmen önemli, 101 firma da çok önemli bulmaktadır. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında finansman kaynaklarına erişim sorununun çok önemli bulunduğu tespit edilmiştir. Kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorununu 276 firma önemli, 30 firma kısmen önemli, 92 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorununu çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorununun çok önemli bulunduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan firmaların kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında yatırım yeri bulunması sorununu 289 firma önemli, 23 firma kısmen önemli, 88 firma da çok önemli bulmaktadır. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, yatırım yeri bulunması sorununu çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında yatırım yeri bulunması sorununun çok önemli bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu başlık altında yapılan değerlendirmeler genel olarak analiz edildiğinde şu şekilde bir analiz gözlemlenmektedir. Yatırımcılar hukuk ve yargı sistemi sorununu %77,5, yolsuzluk sorununu %58,8, işgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorununu %72,3, nitelikli işgücüne erişim sorunu %67,3, gümrük ve ticaret düzenlemeleri sorunu %41,8, finansman kaynaklarına erişim sorununu %65, kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorunu %69, yatırım yeri bulunması sorununu %72,3 düzeyinde önemli, vergi sistemi (vergi oranları, vergi afları) sorununu ise %47 oranında çok önemli görmektedirler.

D. FAKTÖR ANALİZİ

1. Faktör Analizine Yönelik Genel Bilgiler

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistik yöntemidir. Bir başka tanıma göre de Faktör analizi, bir faktörleştirme ya da ortak faktör adı verilen yeni kavramları (değişkenleri) ortaya çıkarma ya da maddelerin faktör yük değerlerini kullanarak kavramların işlevsel tanımlarını elde etme süreci olarak tanımlanabilir. Yerinde bir faktörleştirme sürecinde ya da faktör oluşturmada, değişken azaltma olmalı, üretilen yeni değişken ya da faktörler arasında, ilişkisizlik sağlanmalı ve ulaşılan sonuçlar, yani elde edilen faktörler anlamlı olmalıdır.²⁵ Faktör analizinde araştırmacı öncelikle araştırma bağlamında kullanılan değişkenler setinin temelini oluşturan ana (temel) faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerden her birinin değişkenlerden her birini açıklama derecesini de görme imkânına sahip olmaktadır. Bu yolla, araştırmacı elinde bulunan çok sayıda değişkenden oluşan değişkenler setini daha az sayıda yeniden oluşturulmuş değişkenler (faktörler) cinsinden ifade etme ve anlama imkânına sahip olacaktır. Etkin bir faktör analizinin toplam veri setini en iyi temsil edebilen ancak mümkün olduğunca az sayıda faktörden oluşan bir çözüm olması arzu edilen özelliktir. İyi bir faktör analizi sonucunun hem basit hem de yorumlama becerisinin iyi olması arzu edilir.

Faktör analiziyle ilgili teknikleri “Açıklayıcı Faktör Analizi” ve “Onaylayıcı Faktör Analizi” olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür. Açıklayıcı faktör analizinde araştırmacı araştırma yaptığı konuyla ilgili olarak değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik olarak herhangi bir fikrinin veya öngörüsünün olmaması sebebiyle değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışır Onaylayıcı faktör analizinde ise araştırmacı tarafından daha önceden belirlenen bir ilişkinin doğruluğunu test etmek amaçlanmaktadır.²⁶ Faktör analizi çok sayıda değişken arasından diğer analizlerde kullanılacak temsili değişkenleri belirlemeye yardım eder. Orijinal veri setinden sağlanan faktörler bağımlı yöntemlerden regresyon, korelasyon ve diskriminant analizi ve iç bağımlı yöntemlerden küme analizi gibi geniş bir kapsam kullanılmaktadır. Faktör analizi

²⁵ Şener Büyüköztürk, “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanım”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 32 (2002), ss. 470-483.

²⁶ Faktör Analiz, http://www.istatistikanaliz.com/faktor_analizi.asp, (19.11.2017)

ölçülebilen ve gözlenebilen çok sayıdaki özellik arkasında yatan gerçek nedenleri yani gözlenemeyen ve ölçülemeyen boyutları ortaya çıkarmaya yaramaktadır.²⁷

Doğrudan yabancı yatırımcıların vergi avantajlarının etkinliği ile ilgili olarak, 5’li Likert ölçeğine göre hazırlanan anketteki değerlendirme sorularına verilen yanıtlarının sayısal ve yüzde dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 29: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Fayda Sağlayan Vergi Avantajlarının Etkinliğini Değerlendirmeye İlişkin Cevapların Dağılım Tablosu

Değerlendirme Soruları		(1)*	(2)*	(3)*	(4)*	(5)*
17	İşletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalıdır.	-	-	25	341	34
		-	-	%6,3	%85,3	%8,5
18	Arttırılmış amortisman indirimi (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) uygulanmalıdır.	-	2	94	247	57
		-	%0,5	%23,5	%61,8	%14,2
19	Döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında vergi oranı uygulanmalıdır.	-	-	82	185	133
		-	-	%20,5	%46,3	%33,3
20	Vergi kredisine (yatırım oranının vergi borcundan indirilmesi) yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır.	-	-	47	263	90
		-	-	%11,8	%65,8	%22,5
21	Genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır.	-	-	60	267	73
		-	-	%15,0	%66,8	%18,3
22	Dolaylı vergi teşvikleri (KDV istisnası, gümrük muafiyeti) arttırılmalıdır.	56	16	62	207	59
		%14,0	%4	%15,5	%51,7	%14,8
23	Serbest Bölge teşvikleri arttırılmalıdır.	97	44	60	145	54
		%24,3	%11	%15	%36,3	%13,5
24	Teknoloji Geliştirme Bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır.	1	1	46	279	73
		%0,5	%0,5	%11,5	%69,8	%18,3
26	Hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma yapılmalıdır.	-	3	66	251	80
		-	%0,8	%16,5	%62,7	%20
27	Geçmiş yıl zararlarının “ileriye mahsubu” yatırım süresi ile orantılı yapılabilir.	-	-	53	296	51
		-	-	%13,3	%74	%12,8
28	Ar-ge merkezlerinde uygulanan indirim hakkı yatırım oranı doğrultusunda arttırılmalıdır.	-	1	47	284	68
		-	%0,3	%11,8	%71	%17
29	Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.	-	1	39	297	63
		-	%0,3	%9,8	%74,3	%15,8
30	Gelir vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.	158	155	74	10	3
		%39,5	%38,8	%18,5	%2,5	%0,8

²⁷ Münevver Turanlı, Dicle Taşpınar Cengiz, Ömer Bozkır, “Faktör Analizi İle Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralaması”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 17 (2012), ss. 45-68.

31	İhracatçılara özel belirli limitlerde özel KDV istisnası getirilmeli, mahsup işlemleri hızlandırılmalıdır.	-	2	69	263	66
		-	%0,5	%17,3	%65,8	%16,5
32	Gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar kapsamında geliştirilmelidir.	74	35	113	132	46
		%18,5	%8,8	%28,2	%33	%11,5
33	Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölge destekleri geliştirilmelidir.	100	69	131	76	24
		%25	%17,3	%32,8	%19	%6
34	Yatırım indirimi, teşvik sistemine dâhil edilmelidir.	1	3	53	274	69
		%0,3	%0,8	%13,3	%68,5	%17,3
35	Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları hukuku geliştirilmeli, bu çerçevede ikincil mevzuatlara önem verilmeli.	72	77	143	87	21
		%18	%19,3	%35,8	%21,8	%5,3
37	Bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir sektör olarak konumlandırılmalıdır.	-	3	115	214	68
		-	%0,8	%28,7	%53,5	%17
39	E-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması hususları teşvik edilmelidir.	-	3	79	271	47
		-	%0,8	%19,8	%67,8	%11,8
40	Yabancıların çalışma izni işlemleri kolaylaştırılmalıdır.	-	3	76	273	48
		-	%0,8	%19	%68,3	%12
41	Uluslararası İşgücü Mevzuatı ve Türkiye Varlık Fonu'nun kurulmasına ilişkin reform çalışmaları gerekli mevzuatlar ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulmalıdır.	-	5	62	268	65
		-	%1,3	%15,5	%67	%16,3

* (1) - Kesinlikle Katılmıyorum; (2) - Katılmıyorum; (3) – Kararsızım; (4) - Katılıyorum; (5) - Kesinlikle Katılıyorum

Ankete katılan firmaların vergi teşviklerini etkin kullanılıp kullanılmadığına yönelik şu bilgileri ortaya çıkmıştır;

-Vergi teşviklerinden indirimli kurumlar vergisini 329 firmanın sıklıkla kullandığı, kalan 71 firmanın ise sürekli kullandığı görülmüş olup bu sonuç indirimli kurumlar vergisinin yapılan yatırım tutarları ile karşılaştırıldığında genel olarak etkin kullanıldığı sonucuna varılmaktadır,

-Hızlandırılmış amortisman uygulamasını firmaların yarısının nadiren kullanmakta olduğu ve etkin kullanılmadığı gözlemlenmektedir,

-Geçmiş yıl zararlarının mahsubu uygulamasını firmaların yarısının nadiren kullanmakta olduğu ve bunun etkin kullanılmadığı anlaşılmaktadır,

-Ar-ge harcamalarına yönelik indirim uygulaması kapsamında firmaların yarısı söz konusu uygulamayı nadiren kullanmasına rağmen ar-ge harcamaları ve yatırımlar konusunda önemli bir veri olduğu için Türkiye'de söz konusu indirimlerin etkin kullanıldığı gözlemlenmektedir,

-Kurumlar vergisi muafiyeti / istisnası 304 firmanın sıklıkla kullandığı, 80 firmanın ise sürekli kullandığı görülmektedir. Firmaların tamamı yakın bir kısmı kurumlar vergisi muafiyet ve istisnalarını etkin kullandığı tespit edilmiştir,

-Gelir vergisi muafiyeti / istisnası'nın hiçbir firma tarafından kullanılmadığı ya da anlaşılmadığı anlaşılmıştır,

-KDV istisnasını sıklıkla kullandığı, firmaların tamamına yakın bir kısmının KDV istisnalarını etkin kullandığı görülmektedir,

-Firmaların yarısından fazlasının vergi teşviklerinden gümrük muafiyetinin kullanımı konusunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir,

-Firmaların yarısından fazlasının vergi teşviklerinden serbest bölge desteklerin kullanımı konusunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir,

-Firmaların tamamına yakını teknoloji geliştirme bölgesi desteklerinin kullanımı konusunda yeterli olduğu görülmüştür.

Firmaların vergi teşvikleri haricinde diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerinin aşağıdaki nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir;

-Vergi teşvikleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması konusunu öncelikli olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir,

-Firmanın ihtiyacının olmaması konusuna önem vermemektedirler,

-Teşvik tutarının düşük olması konusuna ilgi göstermedikleri tespit edilmiştir,

-Teşviklerden sonuç alınamayacağının düşüncesinin hâkim olduğu tespit edilmiştir,

-Teşviklere başvurunun kabul edilmemesi düşüncesi olduğu tespit edilmiştir.

Ankete katılan firmaların vergisel teşviklerden kazanımları kapsamında vermiş oldukları cevaplar sonrasında aşağıdaki veriler ortaya çıkmıştır;

-Teşviklerin firmanın rekabet gücünün artmasına yönelik bir faydası olduğunu düşünmedikleri tespit edilmiştir,

-İhracat kapasitesi artmasına yönelik bir etkisi olduğunu beyan etmişlerdir,

-Firmada yeni istihdam oluşmasına yönelik etkisi olduğunu açıklamışlardır,

-Firmanın satışlarının artmasına yönelik önemli seviyede bir etkisi olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir,

-Firmanın verimliliğinin artmasına yönelik önemli seviyede bir etkisi olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Ankete katılan firmaların vergi teşviklerinin şirketlere sağladığı avantajlar açısından önem derecesine göre yaptıkları değerlendirmeler şu bilgileri ortaya çıkmıştır;

-İndirimli kurumlar vergisini önemsedikleri görülmektedir,

-Hızlandırılmış amortisman uygulamasını önemsedikleri tespit edilmiştir,

-Geçmiş yıl zararlarının mahsubu uygulamasını etkin buldukları ortaya çıkmıştır,

-Ar-ge harcamalarının indirimini uygulamasını etkin buldukları tespit edilmiştir,

-Kurumlar vergisi muafiyet / istisnalarını önemli buldukları görülmektedir. Ankete katılan firmalardan kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları konusuna önemsiz olarak bir cevap alınmadığı anlaşılmaktadır,

-Gelir vergisi muafiyet / istisnalarını etkin bulmadıkları tespit edilmiştir,

-KDV istisnasını etkin buldukları ve yoğun uygulama sürecinde değerlendirildiği tespit edilmiştir,

-Gümrük muafiyetini genel olarak kullandıkları tespit edilmiştir,

-Serbest bölge desteklerini önemsiz buldukları tespit edilmiştir,

-Teknoloji geliştirme bölge desteklerini önemli buldukları görülmektedir.

Ankete katılan firmaların sektörel bazda ve yeni yatırımların rekabetçi etkisi kapsamında verdikleri cevaplar sonucunda ortaya çıkan görüşler şu şekildedir;

-Vergisel teşviklerin rekabetçi yapılarının değerlendirilmesinde vergisel teşvik ve oranlarının etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, vergisel teşvik ve oranlarının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-Enerji maliyetlerine yönelik desteklerin etkisini önemli buldukları görülmektedir,

-Finansman desteklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, finansman desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-İşveren maliyetlerine yönelik desteklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, işveren maliyetlerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-Arsa / arazi desteklerinin etkisini önemli buldukları görülmektedir,

-Ar-ge teşviklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, ar-ge teşviklerine yönelik desteklerinin çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-İhracat teşviklerinin etkisini önemli buldukları gözlemlenmektedir.

Ankete katılan firmaların yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının değerlendirilmesi kapsamında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır;

-Firmaların genel merkezleri, yönetim kurulları ve üst yönetimlerinin vergi teşviklerine yaklaşımının olumlu olduğu, yönetim anlayışlarında bu yaklaşımı önemsedikleri görülmektedir,

Ankete katılan firmaların yatırım ortamının değerlendirilmesi çerçevesinde vermiş oldukları yanıtlar sonucu şu veriler ortaya çıkmıştır;

-Ekonomik istikrar ve büyüme etkisini son derece önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açık olmasını önemli buldukları gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açık olması yaklaşımının çok önemsiz ya da önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir.

-Altyapı olanaklarını önemli buldukları gözlemlenmektedir,

-Ülkede politik istikrarı çok önemli bulduklarını açıklamışlardır,

-Ülkedeki yolsuzluk oranını çok önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Hukukî ve bürokratik yapıyı çok önemsedikleri görülmektedir,

-Ülkenin ekonomi politikalarını çok önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Sosyo-kültürel farklılıkları önemli buldukları gözlemlenmektedir.

Ankete katılan firmaların doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerinin değerlendirilmesi kapsamında vermiş oldukları yanıtlar aşağıdaki şekilde değerlendirilmektedir;

-Vergi tatilini etkin buldukları tespit edilmiştir,

-Vergi kredisini çok önemsedikleri ve etkin buldukları tespit edilmiştir,

-Zararların ileriye taşınmasını çok önemli görülmektedir,

-Kâr dağıtımına yönelik stopaj teşviği çok önemli bulunmakla beraber, çok önemsiz ve önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-Yatırım indirimini çok önemli buldukları gözlemlenmektedir,

-Vergi ertelemesini etkin buldukları tespit edilmiştir,

-Özel hızlandırılmış amortisman uygulamasını önemli bulduklarını açıklamışlardır.

Ankete katılan firmaların yatırım yapılacak ülke tercihlerini etkileyen faktörler çerçevesinde vermiş oldukları bilgiler şu şekilde ortaya çıkmıştır;

-Yatırım yapılacak yerin teşvik kapsamında olmasını önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Yatırım yapılacak yerin hammaddeye yakın olmasını % 96 oranındaki çoğunluğun önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Yatırım yapılacak yerin altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek nitelikte olmasını çok önemli ve stratejik buldukları tespit edilmiştir,

-Yatırım yapılacak yerde nitelikli eleman bulma sorununu çok önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Yatırım yapılacak yerin pazara olan yakınlığı tespit edilmiştir çok önemli buldukları tespit edilmiştir,

-Yatırım yapılacak yerde uygulanan liberalizasyon ve ticaret engellerini önemli ve stratejik buldukları gözlemlenmektedir,

-Yatırım yapılacak yere ulaşım durumunu yatırım stratejisi açısından çok önemli buldukları tespit edilmiştir.

Ankete katılan firmaların kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ve benzeri ölçekteki firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı kapsamında vermiş oldukları yanıtlar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

- Hukuk ve yargı sistemi sorununu çok önemli buldukları görülmektedir,
- Vergi sistemi sorununu çok önemli bulunduğu gözlemlenmektedir,
- Yolsuzluk sorununu çok önemli buldukları gözlemlenmektedir,
- İşgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorununun önemli bulunduğu gözlemlenmektedir,
- Nitelikli işgücüne erişim sorununu önemli buldukları gözlemlenmektedir,
- Gümrük ve ticaret düzenlemeleri sorununu kısmen önemli buldukları tespit edilmiştir,
- Finansman kaynaklarına erişim sorunun çok önemli bulunduğu tespit edilmiştir,
- Kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorunun çok önemli bulunduğu gözlemlenmektedir. Ankete verilen cevaplar analiz edildiğinde, kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorununu çok önemsiz olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir,

-Yatırım yeri bulunması sorununu yaklaşık tüm firmalar çok önemli bir etken olarak görmektedirler.

Faktör analizinde kullanılacak sorular genel olarak değerlendirildiğinde, doğrudan yabancı yatırım yapan şirket temsilcilerinin vergi avantajlarının artırılması konusundaki önerilere katıldıkları gözlemlenmiştir. Vergi avantajlarının artırılması ile ilgili; gelir ve gümrük vergisi muafiyeti, serbest bölgeler teşvikleri ve KDV teşvikleri dışındaki teşviklere ağırlık verilmesini talep etmektedirler.

2. Veri Setinin Faktör Analizi İçin Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Faktör analizinden önce firmalara uygulanan anket sorularının güvenilirliğini ölçmek için kullanılan güvenilirlik katsayısı Cronbach α katsayısı kullanılmıştır. Soru grupları için Cronbach α değeri 0,872 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu veri değerinin

0,80'in üzerinde olması kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmaması, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett testi ile elde edilen katsayıların anlamlı olmasına bağlı olduğundan, faktör analizi öncesinde bu testler uygulanmıştır. Uygulanan anketin KMO örnekleme yeterliliği ölçüsü 0,883 olarak bulunmuştur. Verilere uygulanan Bartlett'in küresellik testi anlamlı çıkmıştır [$\chi^2 = 2783.076$, $df = 300$ ($p = 0.000$)]. Bu sonuçlar faktör analizinin uygulanabilirliğini ve değişkenler arasındaki korelasyonun varlığını göstermektedir.

3. Faktörlerin Elde Edilmesi

Faktörlerin elde edilmesinde amaç, değişkenler arasındaki ilişkileri en yüksek derecede temsil eden az sayıda faktörü belirlemektir. Faktör analizinde değişkenlerin kaç faktör altında toplanacağı ile ilgili en önemli ölçütler olarak özdeğer istatistiği ve toplam varyansın yüzdesi yöntemi kullanılmaktadır. SPSS 22.0 programında faktörlerin elde edilmesi için önce "Communality" değeri 0,45 altında kaldığından V25, V36, V38 numaralı sorular silinmiştir. Daha sonra "Anti-image" matrisinde tüm sorularının değeri 0,50'nin üzerinde kaldığından, hepsi analize dahil edilmiştir. Elde edilen faktör yükleri 0,45'nin üzerinde kaldığından bunlar da analiz sonuçlarında değerlendirmeye alınmıştır. Sonuç olarak geriye kalan 22 değişkenin varyansın % 63,8'ini açıkladığı ve öz değeri 1'den büyük 6 faktör altında toplandığı görülmüştür²⁸.

4. Faktörlerin Rotasyonu, İsimlendirilmesi ve Yorumlanması

Faktör rotasyonundaki amaç, isimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörler elde etmektir. Faktör analizi sürecinde bulunan korelasyon matrisleri rotasyon yöntemiyle faktör matrisleri hâline getirilir. Rotasyonda en çok kullanılan yöntem ortohogonal rotasyondur. Ortohogonal rotasyonda elde edilen faktörler birbiri ile korelasyon içinde değildirler. Ortohogonal olmayan rotasyonda ise faktörler birbirleri ile korelasyon içerisindedirler. Ortohogonal rotasyonunda üç teknik kullanılmakta olup bunlar equamax, verimax ve quartimax'dır. Sosyal bilimlerde genellikle verimax ya da quartimax

²⁸ Adnan Gerçek vd. *Mükellef Hakları Türkiye Perspektifi ve Geliştirilmesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, ss. 200-201.

yöntemleri kullanılır. Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların yararlandığı vergi avantajlarının etkinliğini ölçmeye yönelik ankete katılan firmalar ile ilgili faktör analizi varimax tekniği kullanılarak yapılmıştır²⁹. SPSS 22.0 programında yapılan faktör analizi sonucunda aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde 6 faktör tespit edilmiştir:

Tablo 30: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Analizi Görünümü

		Component					
		1	2	3	4	5	6
Yatırımcı Beklentileri	33. Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölge destekleri geliştirilmelidir.	,837					
	23. Serbest Bölge teşvikleri arttırılmalıdır.	,775					
	32. Gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar kapsamında geliştirilmelidir.	,729					
	22. Dolaylı vergi teşvikleri (KDV istisnası, gümrük muafiyeti) arttırılmalıdır.	,718					
	35. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları hukuku geliştirilmeli, bu çerçevede ikincil mevzuatlara önem verilmeli.	,641					
Vergi İndirimleri	27. Geçmiş yıl zararlarının “ileriye mahsubu” yatırım süresi ile orantılı yapılabilmelidir.		,724				
	28. Ar-ge merkezlerinde uygulanan indirim hakkı yatırım oranı doğrultusunda arttırılmalıdır.		,678				
	26. Hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma yapılmalıdır.		,651				
İş Yapma Kolaylığı	40. Yabancıların çalışma izni işlemleri kolaylaştırılmalıdır.			,807			
	41. Uluslararası İşgücü Mevzuatı ve Türkiye Varlık Fonu’nun kurulmasına ilişkin reform çalışmaları gerekli mevzuatlar ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulmalıdır.			,711			
	39. E-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması hususları teşvik edilmelidir.			,640			
Teşvik Uygul	19. Döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında vergi oranı uygulanmalıdır.				,634		

²⁹ Gerçek vd. a.g.e., s. 202.

	18. Arttırılmış amortisman indirimi (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) uygulanmalıdır.				,614		
	37. Bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir sektör olarak konumlandırılmalıdır.				,516		
	30. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.				,464		
	24. Teknoloji Geliştirme Bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır.				,457		
Yatırıma Yönelik Teşvikler	34. Yatırım indirimi, teşvik sistemine dâhil edilmelidir.					,663	
	31. İhracatçılara özel belirli limitlerde özel KDV istisnası getirilmeli, mahsup işlemleri hızlandırılmalıdır.					,609	
	29. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.					,564	
Öncelikli Yatırımlar	20. Vergi kredisine (yatırım oranının vergi borcundan indirilmesi) yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır.						,668
	17. İşletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalıdır.						,579
	21. Genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır.						,540

Tablo 31’de doğrudan yabancı yatırımcı kararlarını ve yatırım süreçlerini etkileyen faktörlerin her biri toplam varyansı sırasıyla %26,364, %8,750, %6,430, %5,630, %4,921 ve %4,822 olarak açıklanmaktadır. İlgili faktörleri açıklayan soruların faktör yükleri 0,457 ve 0,837 arasında değişmektedir. En düşük communal değeri 0,419 ve anti-image değeri ise 0,786 olarak bulunmuştur.

Tablo 31: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Total variance (%)	Load	Communal	Anti-image
Yatırımcı Beklentileri (%26,364)			
V33: Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölge destekleri geliştirilmelidir.	0,837	0,735	0,805
V23: Serbest Bölge teşvikleri arttırılmalıdır.	0,775	0,704	0,829
V32: Gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar	0,729	0,601	0,844

kapsamında geliştirilmelidir.			
V22: Dolaylı vergi teşvikleri (KDV istisnası, gümrük muafiyeti) arttırılmalıdır.	0,718	0,637	0,843
V35: Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları hukuku geliştirilmeli, bu çerçevede ikincil mevzuatlara önem verilmeli.	0,641	0,558	0,883
Vergi İndirimleri (%8,750)			
V27: Geçmiş yıl zararlarının “ileriye mahsubu” yatırım süresi ile orantılı yapılabilir.	0,724	0,617	0,875
V28: Ar-ge merkezlerinde uygulanan indirim hakkı yatırım oranı doğrultusunda arttırılmalıdır.	0,678	0,574	0,867
V26: Hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma yapılmalıdır.	0,651	0,463	0,893
İş Yapma Kolaylığı (%6,430)			
V40: Yabancıların çalışma izni işlemleri kolaylaştırılmalıdır.	0,807	0,682	0,828
V41: Uluslararası İşgücü Mevzuatı ve Türkiye Varlık Fonu'nun kurulmasına ilişkin reform çalışmaları gerekli mevzuatlar ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulmalıdır.	0,711	0,611	0,867
V39: E-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması hususları teşvik edilmelidir.	0,640	0,621	0,850
Özellikli Teşvik Uygulamaları (%5,630)			
V19: Döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında vergi oranı uygulanmalıdır.	0,634	0,531	0,891
V18: Arttırılmış amortisman indirimi (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) uygulanmalıdır.	0,614	0,570	0,807
V37: Bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir sektör olarak konumlandırılmalıdır.	0,516	0,472	0,908
V30: Gelir vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.	0,464	0,493	0,917
V24: Teknoloji Geliştirme Bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır.	0,457	0,419	0,897
Yatırımlara Yönelik Teşvikler (%4,921)			
V34: Yatırım indirimi, teşvik sistemine dâhil edilmelidir.	0,663	0,549	0,860
V31: İhracatçılara özel belirli limitlerde özel KDV istisnası getirilmeli, mahsup işlemleri hızlandırılmalıdır.	0,609	0,546	0,907
V29: Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.	0,564	0,512	0,887
Öncelikli Yatırımlar (%4,822)			
V20: Vergi kredisine (yatırım oranının vergi borcundan indirilmesi) yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır.	0,668	0,527	0,843
V17: İşletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalıdır.	0,579	0,658	0,786
V21: Genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır.	0,540	0,483	0,882
KMO: 0.858 Total variance explained: 56,918%			
Bartlett's test of Sphericity: Chi-Square: 2201,349 df: 201 Sig 0,000			

Not: 1. Load = Factor loading, communal = communality, anti-image = anti-image correlation.
2. V25, V36, ve V38 numaralı sorular analize dahil edilmemiştir.

Toplam varyansı açıklayamada belirlenen 6 faktör sırasıyla; yatırımcı beklentileri, vergi indirimleri, iş yapma kolaylığı, özellikli teşvik uygulamaları, yatırıma yönelik teşvikler ve öncelikli yatırımlar olarak gruplanmıştır. Tablo 32’de doğrudan yabancı yatırım süreçlerini etkileyen değişkenlerin sıralaması incelendiğinde önemli ağırlığa ilk üç faktörde ulaşıldığı görülmektedir.

Bu çerçevede Tablo 31 ve Tablo 32 incelendiğinde söz konusu faktörler arasında “Yatırımcı Beklentileri” faktörünün varyansın %26,364’ünü açıkladığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu faktör doğrudan yabancı yatırımcılar açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu oran çerçevesinde yatırımcı beklentilerinin anketin önemli bir kısmını açıkladığı, yatırımcı taleplerinin 5 değişken altında şekillendiği görülmektedir. Bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımcılar serbest bölge, teknoloji geliştirme bölge destekleri kapsamında teşviklerin arttırılmasını talep etmektedirler. Ayrıca gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar kapsamında geliştirilmeli, dolaylı vergi teşvikleri (KDV istisnası, gümrük muafiyeti) arttırılmalı ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları hukuku geliştirilmeli, bu çerçevede ikincil mevzuatlara önem verilmelidir.

Tablo 32: Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını ve Yatırım Süreçlerini Etkileyen Değişkenlerin Faktör Sıralaması

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings	
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance
1	5,537	26,364	26,364	5,537	26,364
2	1,838	8,750	35,115	1,838	8,750
3	1,350	6,430	41,545	1,350	6,430
4	1,182	5,630	47,175	1,182	5,630
5	1,033	4,921	52,097	1,033	4,921
6	1,013	4,822	56,918	1,013	4,822

Not: % of Variance, faktör % sıralama.

Doğrudan yabancı yatırım kararlarını ve yatırım süreçlerini etkileyen ikinci önemli faktör “vergi indirimleri”dir. Özellikle geçmiş yıl zararlarının “ileriye mahsubu”nun yatırım süresi ile orantılı yapılabilmesi, ar-ge merkezlerinde uygulanan indirim hakkının yatırım oranı doğrultusunda arttırılması ve hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma yapılması ile ilgili daha ileri teşviklerin uygulanması beklenmektedir.

Üçüncü önemli faktör de “iş yapma kolaylığı” olarak tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımcılar genel olarak yatırım yaptıkları ülkeden bürokratik engellerin kaldırılmasını talep etmektedirler. Bu çerçevede yabancıların çalışma izni işlemleri kolaylaştırılmalı, Uluslararası İşgücü Mevzuatı ve Türkiye Varlık Fonu’nun kurulmasına ilişkin reform çalışmaları gerekli mevzuatlar ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulmalı ve e-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması hususları teşvik edilmelidir.

Analiz kapsamında oluşan diğer bir faktör “özellikli teşvik uygulamaları” olarak şekillenmiştir. Bu kapsamda yatırımcılar, ilave bir takım teşvik uygulamaları talep etmektedirler. Yatırımcı açısından döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında vergi oranı uygulanmalı, arttırılmış amortisman indirim uygulaması (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) teşvik edilmeli, bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir sektör olarak konumlandırılmalıdır. Ayrıca gelir vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmeli, teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır.

Analiz sonuçları çerçevesinde beşinci faktör “yatırıma yönelik teşvikler” olarak ortaya çıkmıştır. Yatırımların artması bunların cazip hâle getirilmesine ve mevzuatın yatırımlar lehine şekillenmesine bağlıdır. Bu kapsamda yabancı yatırımcılar da söz konusu durum bağlamında birtakım taleplerde bulunmuşlardır. Bunlar, yatırım indiriminin teşvik sistemine dâhil edilmesi, ihracatçılara yönelik olarak belirli limitlerde özel KDV istisnası getirilmeli, mahsup işlemleri hızlandırılmalı ve kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir.

Altıncı ve son faktör ise “öncelikli yatırımlar” kapsamında ortaya çıkmıştır. Yatırımcılara yönelik özel düzenlemeler yapılmalıdır. Vergi kredisine (yatırım oranının vergi borcundan indirilmesi) yönelik yasal düzenlemeler yapılmalı, işletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalı ve genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır.

SONUÇ

Son yüzyılda bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişimin getirdiği süreç; ekonomik, finansal ve doğrudan yatırımların entegrasyonu kapsamında sınırların ortadan kalkmasına ve küreselleşme sürecinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece küreselleşme kavramı ortaya çıkmış ve tüm dünyada gerek finansal gerekse sanayi yatırımlarında iş yapma süreçlerinde köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sürecin sonunda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında önemli bir etkileşim doğmuş, yüzyılın başındaki ekonomik ve finansal korumacı anlayışta köklü değişimler yaşanmıştır. Ekonomi yapılanması, bilgi işleme ve sanayi yatırım süreçlerindeki büyüme, arz ve talep dengesindeki gelişme yatırımların çeşitlenmesini, artan rekabet ile baş etme, inovasyon süreçlerine yatırım ihtiyacını ortaya koymuştur. Küreselleşmenin artması ile beraber gelişmiş ülkeler de artan rekabet ortamına ayak uydurma ihtiyacını ve maliyetlerin düşürülmesi baskını hissetmeye başlamışlardır. Bu kapsamda yatırımcılar yatırım yapılanmalarında da önemli değişiklikler yaparak ucuz iş gücü sağlamak, hammaddeye yakın olmak, pazar büyüklüklerini arttırmak, eskimiş teknolojilerini yenilemek için az gelişmiş ülkelere yatırım yapmaya başlamışlardır. Yatırım anlayışını değiştiren faktörlerin yanında güvenlik anlamında başka unsurlara da önem vermişlerdir. Bu çerçevede politik, ekonomik, kurumsal istikrar, altyapı olanakları öncelikli olarak yatırım faktörleri arasına almışlardır. Gelişmekte olan ülke tarafından ise yabancı yatırımları çekebilmek, yatırım lokasyonu olarak cazibe merkezi hâline gelebilmek adına ekonomik, kurumsal istikrar, altyapı olanaklarının gelişmesi sağlanmaya başlamıştır. Bu sürecin yaşanması da gelişmekte olan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımların dolaylı faydası olarak nitelendirilmektedir.

Adına “küreselleşme” dediğimiz süreç az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına doğru ve sistemli kurgulandığında önemli katkılar sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkelere sermaye birikimi yetersiz düzeyde olduğu için yatırım yapılamamakta, istihdam sağlanamamakta, ülke içinde yatırıma yönelecek yeterince tasarruf yapılamamakta, dolayısıyla gerekli ekonomik kalkınma gerçekleştirilememektedir. Ayrıca ülkenin potansiyel kaynakları üretime yönlendirilmediği, bu çerçevede yapılan yatırımlar etkin ve verimli yapılamadığı için gerekli faydayı sağlamamaktadır. Aksine potansiyel ülke kaynaklarının boşa harcanmasına, sınırlı üretim kapasitesinin etkin kullanılmamasına sebep olmaktadır. Ekonomik kalkınma için gerekli olan ülke içi tasarrufların yok denecek kadar az olması,

yatırıma yönlendirilecek kaynak kısıtı bu süreci tam bir kısır döngüye sokmuştur. Kaynakların tüm dünyada eşit olmayan dağılımı ülkeler arasında büyük ekonomik farkların oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca ekonomik farklılıklar beraberinde sanayi, teknoloji süreçlerinde de eşitsizliklerin oluşmasına, bu süreçlerde yaşanan gelişmelere ayak uydurulamamasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca sermaye ihtiyacı olan az gelişmiş ülkelerin bu çerçevedeki yaşanan farklılaşma ile daha zor duruma düşmeleri söz konusu olmuştur. Ülke içi tasarrufların sermaye birikimine yönelerek yatırıma dönmesi için bu sürece ivme kazandıracak sermaye gerekliliği aşamasında doğrudan yabancı yatırımların etkin bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleşme sürecinin getirdiği ekonomik genişleme, gelişmekte olan ülkeler ile sermaye ve yatırım ihtiyacı olan ülkeleri bir araya getirmiştir. Az gelişmiş ülkelerin aradığı, onlara bu süreçte ivme kazandıran doğrudan yabancı yatırımlar bilgi, teknoloji, sanayi transferi ile talep edilen bu süreci başlatmıştır. Yabancı yatırımların sağladığı bu imkânlar ile yatırım alan az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli insan gücü gelişmekte, hafızası olan bir sanayi yatırımı oluşmakta, ekonominin dışa açılması sağlanmakta, ticaret engelleri ortadan kalkmaya başlamaktadır. Bununla birlikte sermaye ve tasarruf açıklarında iyileştirmeler yaşanmakta, ülkenin ödemeler dengesindeki döviz açığının giderilmesine yönelik kaynak tesis edilmekte ve vergi ile altyapı sistemleri geliştirilmektedir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımcının yatırım yapılacak ülkede bulunmasını istedikleri ekonomik, politik, kurumsal faktörlerin gelişmesi de kolaylaşmaktadır. Çünkü yabancı yatırımcı devlet kurumları nezdinde yapısal reformların yapılmasını, sanayi altyapısının iyileştirilmesini, hukukî güvenliğin sağlanmasını, güvenlik, adalet, altyapı ve mülkiyet haklarının korunmasını ve garanti altına alınmasını talep eder. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile ticaret ve ülke sınırlarının engelleri büyük oranda ortadan kalkar. Böylelikle uluslararası ticaret hacmi genişler, teknoloji transferi artar, uluslararası finans piyasaları ve sağladıkları türev ürünleri gelişir; ülkeler arasındaki işgücü, sermaye ve doğrudan yatırımlarda artış sağlanır. Bu süreçlerin oluşması ve söz konusu ilişkilerin gelişmesi küreselleşme kavramını değiştirerek küresel ekonomik entegrasyon olgusunu ortaya çıkarmıştır. Yani bu süreç ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının genişlemesi sürecini de geliştirmiştir.

Yabancı yatırımlar ülkelerin sermaye yapısına önemli derecede katkıda bulunan ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez bir yapıtaşı konumundadır. Bundan dolayı doğrudan yabancı yatırımlar küresel ekonomide de büyük bir orana ulaşmış olup dünya çapındaki

yatırımların yarıya yakını doğrudan yabancı yatırımlardan oluşmaktadır. Küresel ekonomik entegrasyon sürecinde birçok ülkede yatırımların kendi ülkelerine yönlendirilmesi için farklı düzenlemeler yapılmaktadır. Hukuk, güvenlik, altyapının geliştirilmesi, yabancı mülkiyet hakları ve teşvikler söz konusu düzenlemelerden birkaçını oluşturmaktadır. Şüphesiz ki vergisel avantajlar ve teşvikler içerisinde dikkate aldıkları önde gelen faktörlerdendir. Gerek AB ülkelerinde gerekse OECD ülkelerinde vergisel avantajların çeşitlendirilmesi ile doğrudan yabancı yatırımların artırılması önemli düzeyde sağlanmıştır. Bu ülkelerden başka gelişmiş ülkeler arasında önde gelen ABD, Japonya, Çin, Almanya, İngiltere ve Rusya da yatırımlar konusunda birçok düzenleme yapan ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca İrlanda, Brezilya, Güney Kore ve Hindistan son yıllarda doğrudan yabancı yatırımları konusunda önemli gelişmeler sağlamış ve sermaye birikimlerini bu sayede arttırmış ülkelerdendir.

Türkiye özelinde doğrudan yabancı yatırımlar incelendiğinde ise doğrudan yabancı yatırımlardan 1980’li yılların başına kadar yeterli derecede faydalanılmadığı görülmektedir. Bu sürecin birçok sebebi bulunmakla beraber asıl neden, hızla gelişen ve değişen dünya ticaretine uyum gösterilmemesi, ekonomik, politik ve kurumsal altyapı eksikliklerinin tamamlanmamasından kaynaklanmaktadır. 1980 sonrası finansal piyasaların uluslararası uyum sürecine girmesi ile beraber ülke doğrudan yabancı yatırımların dikkatini çekmeye başlamıştır. 1990’lı yılların sonuna doğru devletin kurumsal altyapısındaki gelişmeleri, 2000’li yılların başından itibaren politik istikrarın, altyapının ve hukukî süreçlerin geliştirilmesi izlemiştir. Bu kapsamda 2001 yılında “Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı” kabul edilmiş, idari engellerin ve bürokratik işlemlerin azaltılarak yatırımların desteklenmesi hedeflenmiştir. Yine bu anlayış ile 2003 yılında 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” kabul edilerek yabancı yatırımcılara önemli bir güven ortamı oluşturulmuştur. Bu kapsamda yapılan ikincil düzenlemeler ile doğrudan yabancı yatırımların ilgisi ve yatırımları, 2005 yılında 10 milyar USD üzerine çıkmış; yıllar içerisinde artarak 2007 yılında 22 milyar USD’ye ulaşmıştır. Bu tarihten sonra ülkemize yıllık olarak ortalama 12-13 milyar USD doğrudan yabancı yatırım yapılmıştır.

Türkiye’de yabancı yatırımları arttırmak, küresel ekonomik entegrasyon sürecinden daha fazla pay almak için ekonomik, politik ve kurumsal devlet anlayışında sürekli iyileştirme anlayışı ile gelişme sağlanmalıdır. Sürekli iyileştirme süreçlerinin başında da

tüm dünyada uygulandığı üzere kurumsal olarak vergi avantajlarının ve vergi sistematığının geliştirilmesi gelmektedir. Bu doğrultuda doğrudan yabancı yatırımlara yön veren vergi planlama araçları kapsamındaki vergi avantajlarının geliştirilmesi gelmektedir. Bu doğrultuda yatırım ortamına ilişkin katma değeri arttırmak, bu konudaki fikir ve düşüncelerini güncel olarak almak, oluşan çıktılar kapsamında tavsiye ve önerilerde bulunabilmek adına Türkiye genelinde bir anket çalışması yapılmıştır. Bu anketin düzenleme aşamasında UNCTAD'ın doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesine zemin hazırlayan faktörlerin de incelendiği “Dünya Yatırım Raporu”ndan faydalanılmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan vergi avantajları kapsamında Deloitte, Ernst&Young, Türkiye Bölgesel Araştırma Anketleri, Uluslararası Yatırımcılar Derneği-YASED, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, OECD Survey, US Revenue Department Survey gibi kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu sayede Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara fayda sağlayan vergi avantajlarının etkinliği ölçülmüş ve yatırım ortamını geliştirmeye yönelik tavsiyeler elde edilmiştir. Ülkemizde son yıllarda bu kapsamda güncel bir çalışma yapılmamış olup, söz konusu anket sonuçları ile önemli bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Yapılan anket ile doğrudan yabancı yatırımların vergi ve benzeri avantajlardan faydalanmalarının etkinliği analiz edilirken iş ve yatırım ortamına ilişkin memnuniyet süreci de ölçülmüştür. Bu doğrultuda ankete ilişkin önemli çıktılar elde edilmiş olup, genel olarak veri sonuçları şu kapsamda şekillenmiştir. Öncelikle Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların demografik bilgileri incelenmiştir. Ankete katılan şirketlerin % 67’sinin imalat, toptan, perakende ve inşaat sanayii olarak şekillendiği gözlemlenmiştir. Şirketlerin % 76’sı Ltd., % 24’ü ise A.Ş. olarak kurulmuştur. Ankete katılan şirketlerin yabancı ortak pay oranları incelendiğinde şirketlerin % 67’si % 61-%100 arasında yabancı ortaklıktan oluşmakta, % 20’sinin ise % 41-% 51 arasında yabancı ortağa sahip oldukları görülmektedir. Faaliyet süreleri analiz edildiğinde ise şirketlerin % 57’sinin 31 yıl ve üzeri Türkiye’de faaliyet gösterdikleri, 21-31 yıl arasında faaliyet gösteren firmaların da % 26 civarında olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerden 200-400 çalışana sahip olanlar % 34,5; 400-600 çalışana sahip şirketler % 34; 600 ve üzeri olanların ise % 12 olarak şekillenmiştir. Ayrıca şirketlerin son 1 yılda yaptıkları yatırım tutarı 5-10 milyon USD arasındadır. Fakat ankete katılan firmaların % 46’sının bu soruya bilinçli olarak cevap vermediği anlaşılmaktadır.

Anket uygulanan doğrudan yabancı yatırımcıların vergi teşvikleri kapsamında indirimli kurumlar vergisini yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Bu veriden yola

çıkarak ankete katılan şirketlerin % 82'sinin 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 32/A maddesi kapsamında indirimli kurumlar vergisi kullandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında hızlandırılmış amortisman uygulamasının % 88 oranında dikkate alındığı bu sürecin de yatırımlardan kaynaklandığı söylenebilir. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu etkin bir şekilde yapılmakta, Ar-Ge harcamalarına yönelik indirimlerin % 86 oranında kullanıldığı görülmektedir. Kurumlar vergisi muafiyet ve istisnaları doğrudan yabancı yatırımcı firmaların tamamı tarafından kullanılmaktadır. Bu çerçevede KDV istisnası ve gümrük muafiyeti de vergisel süreçte etkin olarak dikkate alınmaktadır. Fakat serbest bölge ve teknoloji geliştirme bölgeleri yeterli ilgiyi görmemektedir. Doğrudan yabancı yatırımcı firmaların mevzuat dâhilinde bulunan diğer teşvik türleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarından dolayı ve başvurularının kabul edilmeyip sonuç alınamayacağı düşüncesi ile faydalanmadıkları görülmektedir. Firmaların vergisel teşviklerden kazanımları incelendiğinde ise söz konusu teşviklerin kullanıldığında firma verimliliğinin ve satışlarının arttığı, bu süreçte ilave istihdam yaratıldığı tespit edilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımcı firmaları daha rekabetçi hâle getiren, sermaye birikimi sağlayan teşvikler irdelendiğinde ise önem sırasına göre şu şekilde bilgiler ortaya çıkmıştır: Firmalar vergisel teşvikler ile vergi oranlarındaki destek ve iyileştirmeleri öncelikli olarak talep etmektedirler. Bunun arkasından da ihracat teşviklerinin, işveren maliyetlerinin düşürülmesine yönelik teşviklerin, yatırım yeri tahsisi, Ar-Ge teşvikleri, enerji maliyetlerine yönelik teşvikler ve finansman teşviklerin talep edildiği gözlemlenmektedir. Şirketlerin üst yönetimi ve yönetim kurulları da etkin olarak vergisel teşviklerin kullanılması sürecini desteklemektedir. Ankete katılan firmalar doğrudan yabancı yatırımcılarının yatırım ortamını belirleyen unsurları değerlendirdiklerinde ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması, ülkede bulunan yolsuzluk oranı, politik istikrar, bürokratik yapıdaki aksaklıklar, alt yapı olanaklarının artırılması, pazar büyüklüğü ve ekonominin dışa açıklık durumu önem düzeyi bağlamında şekillenmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşvik talepleri de vergi tatilinin uygulanması, yatırımcı ve sektöre özel hızlandırılmış amortisman uygulaması, kâr dağıtım stopajına yönelik teşvik, yatırım indirimi uygulaması, vergi erteleme, vergi kredisi ve zararların ileriye taşınması imkânının oluşturulması şeklinde yer almıştır.

Bu kapsamda tespit edilen diğer bir konu da yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörler konusunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu çerçevede yatırım

yapılacak ülke tercih edilirken teşvik mevzuatındaki gelişmişlik düzeyi, nitelikli eleman kapasitesi, ulaşım ve altyapının yatırımların ihtiyaçlarını karşılama oranı, hammaddeye yakın olması, liberalizasyon ile ticaret engellerinin olmaması ve pazara yakınlık konuları önem kazanmaktadır. Şirketler, doğrudan yabancı yatırımların iş yapma kolaylığını etkileyen süreçler ise şu şekilde ortaya koymuşlardır: Hukuk ve yargı sistemi sorununa öncelikli olarak yaklaşıldığı görülmektedir. İş yapma kolaylığını etkileyen diğer unsurların da işgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler, vergi sistemi, kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakiplerin olması, yatırım yeri bulunması konusundaki engeller, nitelikli işgücüne erişim, finansman kaynaklarına erişim sorunu ve yolsuzluk sorunu olarak karşımıza çıktığı gözlemlenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımcıların yararlandığı vergi teşvikleri kapsamında ortaya çıkan tespitler sonrası geliştirilmesi gereken ve yatırımcıların hassasiyetleri dikkate alınarak yeni yatırım araçlarının oluşturulmasına yönelik tavsiyeler şu şekilde belirtilebilir:

-Yatırımcı beklentileri kapsamında serbest bölge ve teknoloji geliştirme bölge destekleri geliştirilmeli, vergi teşvik ve unsurları arttırılmalı, gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar kapsamında genişletilmelidir. Ayrıca dolaylı vergi teşvikleri arttırılmalı, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları hukuksal kapsamda genişletilerek gerekli ikincil düzenlemeler yapılmalıdır.

-Yatırımcıların beklentilerini yansıtan ve bu çerçevede öne çıkan diğer bir faktör de vergi indirimleridir. Geçmiş yıl zararlarının ileriye yönelik mahsubu yatırım süresi ile orantılı olarak düzenlenmelidir, Ar-Ge merkezlerinde uygulanan indirim oranı yatırım oranı doğrultusunda arttırılarak bu konuda özendirici düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma sağlanmalıdır.

-Vergi teşvikleri sürecinde serbest bölge ve teknoloji geliştirme bölgeleri konusunda bilgilendirme yapılmalı, kâr dağıtım ve yatırım süresi kapsamında teşvikler genişletilmelidir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların kullandıkları vergi teşvikleri dışındaki diğer destek uygulamaları konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımcı firmaların kullanılan vergi teşvikleri haricinde sağlanacak diğer teşviklerin etkinlik ve verimliliğine yönelik önyarguları giderilmeli, ilave bilgilendirmeler yapılmalıdır. Örneğin bu kapsamda gelir vergisi muafiyet ve istisna kapsamı yatırımcı tarafından bilinmemekte ve dolayısı ile önemsenmemektedir. Bu konuda doğrudan yabancı yatırımcılar açısından vergi maliyetini düşürmeye yönelik önemli bir fırsat sunmaktadır.

Yeni yatırım süreçlerinde yabancı ortağın hisse payları çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile kâr dağıtım stopajı ve gelir vergisi istisnası avantajları sağlayabilmektedir.

-Doğrudan yabancı yatırımcılar vergi teşvik oranlarında, işveren maliyetlerine yönelik desteklerde ve ihracat kredilerinde ek iyileştirmeler yapılmasının yerinde olacağını, bu tür teşviklerin öncelikli olarak firmaları daha rekabetçi hâle getireceğini düşünmektedirler. Ayrıca yapılan çalışmada yatırım ortamını belirleyen en önemli unsurlar şu şekilde sıralanmıştır: Ekonomik istikrar ve büyüme, yolsuzluk, hukukî ve bürokratik yapıdaki aksaklıklar. Bu yüzden söz konusu unsurlarda iyileştirme ve yeni düzenlemelerin yapılması yatırımcıya hukuksal ve ekonomik alanda güven verecektir.

-Yabancı yatırımcılara uygulanabilecek ilave vergi teşvikleri hızlı bir şekilde hayata geçirilmelidir. Doğrudan yabancı yatırımların önemini kavramış birçok gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede düzenlendiği üzere yatırımcılara vergi tatili uygulanmalı, yine yatırımcılara yönelik özel hızlandırılmış amortisman uygulaması getirilmeli, kâr dağıtımına yönelik stopaj teşviki sağlanmalıdır.

-Vergi erteleme, vergi kredisi ve zararların ileriye yönelik taşınması uygulamalarına da başlanmalıdır. Yabancı yatırımcılar, yatırım yapılacak ülkeyi belirlerken öncelikli olarak söz konusu ülkenin teşvik kapsamında olup olmadığına bakmaktadırlar. Teşviklerin kapsamı ve sektörel derinliği de ayrıca bu çerçevede incelenen konuların arasında gelmektedir.

-Yatırımcılar ülkede iş yapma kolaylığını etkileyen konularda da iyileştirme ve yeni düzenlemeler talep etmektedirler. Bu kapsamda hukuk ve yargı sorunlarının çözülmesi, vergi sisteminin yalın, anlaşılabilir, güvenilir ve öngörülebilir olması gerekmektedir. Kayıt dışı sektörlerde faaliyet gösteren rakiplerinin engellenerek haksız rekabetin önüne geçilmesi, yolsuzluk ve rüşvet sorununun ortadan kaldırılması sağlanmalıdır. Ayrıca finansman kaynaklarına kolay erişilmesi, ucuz maliyetli finansman ve ilave vergi teşvikleri kapsamında yatırımcı ve ihracatçılara yönelik özel düzenlemeler getirilmesi, yabancı yatırımcıların çalışanlarının çalışma izinlerine yönelik bürokratik işlemlerin azaltılması önem arz etmektedir.

-Yatırımcılara ve döviz kazandırıcı faaliyetlere yönelik ilave düzenlemeler yapılmalıdır. Döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında düşük vergi oranları uygulanmalı, arttırılmış amortisman indirimi (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) sağlanmalıdır. Ayrıca bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir

sektör olarak konumlandırılmalı, teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır.

-İşletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalı, genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır.

Türkiye'ye yönelik olarak özellikle son yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında önemli düzeyde kaynak transferi yaşanmıştır. Ayrıca teknoloji ve sanayi yatırımlarındaki artış sayesinde ülke ekonomisinde önemli bir istihdam ve kapasite artışı görülmüştür. Buna ilave olarak sermaye yapısı güçlenmiş, pazar ve ürün çeşitliliği artarak uluslararası ticaret engelleri önemli düzeyde ortadan kalkmıştır. Söz konusu sürecin artarak devam etmesi, gelişmesi, uluslararası küresel entegrasyon sürecinden daha fazla pay alarak iç tasarrufların arttırılması ve istihdama yönelik yatırımların geliştirmesi için doğrudan yabancı yatırımlar öncelikli olarak desteklenmelidir. Ekonomik, siyasal ve bürokratik alanlarda sürekli iyileştirme ve gelişme hedeflenmeli, yatırımcı güveni sağlanmalı, başta vergi teşvikleri olmak üzere finansal, ihracata ve istihdama yönelik teşvikler geliştirilmelidir. Bu düzeyde fayda sağlayan doğrudan yabancı yatırımların talep ve sorunları sürekli ve düzenli olarak hassasiyet ile gerek anket yöntemi ile gerekse birebir görüşmeler yapılarak gözlemlenmelidir. Sonrası oluşan veri çıktıları ile aksayan noktalar tespit edilerek gerekli düzenlemelerin hızla yapılması sağlanmalıdır. Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik uzun vadeli, istihdamı, yatırım ve ihracatı geliştirecek yatırım ve vergi teşvik sistemi ile küresel sermayeden ülkenin ihtiyacı olan kaynak önemli düzeyde karşılanabilecektir. Söz konusu çalışmaların gerçekleştirilmesi için yasama organı kanunlar vasıtası ile gerekli düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Bu sayede ülkenin lâıyk olduğu, gelişmiş ve müreffeh bir ekonomik kalkınma düzeyine ulaşması daha hızlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Kitapta Bölümler

- AKÇURA DEĞER Arzu, *Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerine Genel Bakış ve Son Gelişmeler*, İstanbul: Deloitte Gündem, 2008.
- AKKAYA Şahin, “Vergileme ve Doğrudan Sermaye Yatırımları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Konferansları*, İstanbul: y.y., 2013, s. 53-75.
- AKMAN Ayhan, *Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri ve Etkileri*, Ankara: YASED Yayınları, 1998.
- AKTAŞ Ahmet, “Vergisel Teşvik Türü Olarak Düşük Oranlı Kurumlar Vergisinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi: Ekonometrik Analiz”, *Vergi ve Teşviklerin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: YASED Yayınları, 2007, ss. 125-137
- AKTAŞ Mehmet, *Uluslararası Transfer Fiyatlandırması ve Türk Vergi Mevzuatında Uygulanma Olanakları*, 2. b., Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2004.
- ALACAKLIOĞLU Süha, *Sorularla Rusya Yabancı Sermaye Mevzuatı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, 1999.
- ALPAR Cem, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, 3. b., Ankara: Turhan Kitapevi, 1980.
- ANYAWU John, *Determinants of Foreign Direct Investment Inflows to Africa 1980-2007*, Tunis: Afrika Development Bank Group, 2011.
- ARIKAN Deniz, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Arıkan Yayınları, 2006.
- BABADOĞAN TARAKÇIOĞLU Gülay, *Güney Kore Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2011.
- BALASUBRAMANYAM Vudayagi, *Foreign Direct Investment in Developing Countries: Determinants and Impact*, Paris: OECD Publishing, 2002.
- BAŞAK Levent, *4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar Kanunu Çerçevesinde Sermaye Mevzuat Rehberi*, Ankara: TÜRMOB Yayınları, 2008.
- BATMAZ Nihat, Halil TUNCA, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*, İstanbul: Beta Basım, Mayıs 2005.
- BATMAZ Nihat, Sevinç TEKELİ, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*, İstanbul: Ekin Yayınevi, 2000.
- BAYRAKTAR Fulya, *Türkiye’de ve Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., 2003.
- BHALLA Surjit S., “Freedom and Economic Growth: A Virtuous Cycle?”, *Democracy’s Victory and Crisis*, ed. Axel Hadenius, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

- BLOMSTRÖM Magnus, Ari KOKKO, *The Economics of Foreign Direct Investment Incentives*, Cambridge: NBER Working Paper, 2003.
- BOCUTOĞLU Ersan, *Makro İktisat Keynesyen Teori ve Politikalar*, Trabzon: Derya Kitabevi, 2001.
- BOLNICK Bruce, *Effectiveness and Economic Impact of Tax Incentives in the SADC Region*, Arlington: Nathan-MSI Group, 2004.
- BONGARD Annette, *Vertical Interfirm Relations: A Competition Policy Issue Competition Policy in the Global Economy*, ed. Leonard Waverman, William S. Comanor, Akira Goto, London and New York: y.y., 1997, pp.224-227.
- BOZKURT Ünal, *Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi*, İstanbul: YASED Yayınları, Yayın No: 15, 2001.
- BULUT Mustafa, *Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2009.
- BULUTOĞLU Kenan, *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970.
- CANDEMİR Aykan, *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*, Cilt-I, İstanbul: YASED Yayınları, 2006.
- CEYLAN Ali, *Türkiye’de KİT’ler ve Özelleştirme*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, 1989.
- CLARK Steven, *Tax Policy Study: Corporate Tax Incentives For Foreign Direct Investment*, Paris: OECD Publication, 2001.
- CRAENEN Veronique, Handrin WEMEL, *Foreign Direct Investment: Western vs. Eastern Europe and The Retailer Case*, Leuven: Catholic University Leuven, Paper Ip Poitiers, 2006.
- ÇİFTÇİ Hakkı, *İktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- DEMİRCAN Hayrettin, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri”, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma-İnceleme Dizisi*, Ankara: Başbakanlık Müsteşarlığı, 2003, ss. 6-29.
- DESAI Mihir, Fritz FOLEY and James HİNES, “*Chains of Ownership, Regional Tax Competition, and Foreign Direct Investment*”, *Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries: A Summary*, ed. Heinz Herrmann, Robert E. Lipsey, Berlin: Springer-Verlag, 2002.
- DİNÇER Ömer, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Basım, 1998.
- DURAN Mustafa Sungur, *Türkiye’de Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1998.
- DURAN Mustafa, *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, 2003.
- EĞİLMEZ Mahfi, Ercan KUMCU, *Krizleri Nasıl Çıkardık?*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2001.

- EITEMAN David K., Arthur I. STONEHILL, Michael H. MOFFETT, *Multinational Business Finance*, 13. edition, New Jersey: Addison-Wesley Longman, 2001.
- EKER Aytaç, *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Teşvik Politikaları*, Ankara: Doğu Matbaası, 1995.
- EMEN Türksoy, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, *Vergi Teşviklerinin Yabancı Yatırımların Ülkeye Kazandırılması Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık, 2007, ss. 37-39.
- EROĞLU Onur, *Kurumlar Vergisinde Vergi Planlaması*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2014.
- EVGİN Tülay, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2000.
- FRANK Isaiah, *Foreign Enterprise in Developing Countries*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1980.
- GERÇEK Adnan, Çetin Güneş GERGER, Çağatan TAŞKIN, Feride BAKAR, Simla GÜZEL, *Mükellef Hakları Türkiye Perspektifi ve Geliştirilmesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.
- GİRAY Filiz , *Vergi Teşvik Sistemi*, 2. b., Bursa: Ezgi Kitabevi, 2008.
- GİRAY Filiz, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Efektif Vergi Oranları*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010.
- GİRAY Filiz, *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012.
- GÖVER Z. Tuğrul, *Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2005.
- GUELLEC Dominique, Bruno Van Potetelsberghe, *The Impact of Public R&D Expenditure On Business R&D*, Paris: OECD Publication, 2001.
- HASKIRIŞ Mehmet, “Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Konferansları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1968, s. 201-224.
- HIRATUKA Celso, *Foreign Direct Investment and Transnational Corporations in Brazil: Recent Trends and Impacts on Economic Development*, Rio de Janeiro: Congress of the Latin American Studies Association, 2009, pp. 4-9.
- İNCE Macit, *Devlet Borçları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.
- KARLUK Rıdvan, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi, 1983.
- KARLUK Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2003.
- KARLUK Rıdvan, *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı*, Ankara: TCMB Yayınları, 2001.
- KARYAĞDI Nazmi, *Amerika Birleşik Devletlerinde Vergi İncelemesi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006.
- KAY John Alexander , Mervyn A. KING, *The British Tax System*, Oxford: Oxford University Press, Fifth Edition, 1990.
- KAYA Ayten Aşen, “Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma”, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, ed. Sami Taban ve Muhsin Kar, 2. b., , Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.

- KAZGAN Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1985.
- KEARNEY A.T., *The 2007 Foreign Direct Investment Confidence Index*, Vienna: A.T. Kearney Inc., 2007.
- KENNEDY Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, çev. Birdane Koronakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- KEPENEK Yakup, Nurhan YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, 10. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- KESİM Atila, *Mikro İktisat*, Trabzon: Akademi Yayınları, 2000.
- KOVANCILAR Birol, Mustafa Miynat, Sibel Bursalıoğlu, *Kamu Maliyesinde Küresel Değişimler*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2008.
- KOVANCILAR Birol, *Ülkemizde Yatırım Ortamının İyileştirilmesi, Yatırımların Teşviki ve Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Alternatif Modeller*, İstanbul: TÜGİAD Yayınları, 2003.
- KUTAL Gülten, *Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1982.
- LİPSEY Robert, *Foreign Direct Investment and the Operations of Multinational Firms: Concepts History and Data*, Cambridge: NBER Working Paper, 2001.
- MİNTZ Jack, "The Changing Structure of Tax Policies for Foreign Direct Investment in Developing Countries", *The Challenges Tax Reform in A Global Economy*, ed. James Alm, Jorge Martinez-Vazquez, Mark Rider, Newyork: Sippingr, 2004, pp.8-12.
- MOOSA İmad, *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*, Newyork: Palgrave Macmillan UK, 2002.
- NEMLİ Arif, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1979.
- OKTAR Cholpan, *İşletmelerde Vergi Planlaması ve Türkiye Örneği*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004.
- ÖĞÜTÇÜ Mehmet, *Attracting Foreign Direct Investment For Russia's Modernization*, Saint Petersburg: OECD-Russia Investment Roundtable, 2002.
- ÖKÇÜN Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi-1923 İzmir*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- ÖLMEZOĞULLARI Nalan, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1999.
- ÖNCEL Mualla, Ahmet KUMRULU, Nami ÇAĞAN, *Vergi Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.
- ÖZER Levent, *Vergilemede Global Eğilimler*, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2009.
- ÖZGÜVEN Ali, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1991.
- RAZİN Assaf, Efraim SADKA, *Foreign Direct Investment*, New Jersey: Princeton University, 2007.

- REICH Robert, *Küresel Rekabet*, çev. Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- REINT Gropp, Kristina KOSTIAL, *The Disappearing Tax Base: Is Foreign Direct Investment Eroding Corporate Income Taxes?*, European Central Bank Working Paper, 2000, pp. 1-8.
- ROWLEY Anthony, "Foreign Direct Investment Theory and Application" *International Business*, 2. edition, ed. Oded Shenkar, Yadong Luo, London: Sage Publication, pp. 59-92.
- SADER Frank, *Privatizing Public Enterprises and Foreign Investment in Developing Countries 1988-93*, Washington: World Bank Publication, 1995, pp. 19-26.
- SAHGAL Rahul, *Foreign Direct Investment Decision-Making Processes: The Case of Swiss Companies in India*, St. Gallen: University of St. Gallen, 2011.
- SARAÇOĞLU Fatih, *İşletmelerin Vergilendirilmesi ve Kurumlaşma*, Ankara: Turhan Yayınları, 2005.
- SERİN Necdet, *Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 3. b., 1981.
- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, 13. b., İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.
- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, 14. b., İstanbul: Güzem Yayınları, 2003.
- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat*, 9. b., İstanbul: Güzem Yayınları, 1993.
- SHENKAR Oded, Yadong LUO, Tailan CHI, *International Business*, Newyork: Sage Publications, 2003.
- STEWART Frances, *Choice of Techniques in Developing Countries, Sciences, Technology and Development*, London: Frank Cass, 1973.
- ŞAHİN Mehmet, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.
- ŞENER Orhan, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım, 2001.
- ŞİŞMAN Bülent, *İşletmelerde Vergi Planlaması Yöntemleri*, Ankara: Yaklaşım Yayınları, Nisan 2003.
- TEZCAN Ramazan, *Gelişen Asya-Pasifik Bölgesi ve Çin*, Ankara: T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1993.
- TEZCANLI Meral Varış, *Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1994.
- THOMPSON Henry, *International Economics, Global Markets Competition*, 3. edition, Alabama: World Scientific Publishing, 2006.
- TUNCER Baran, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.
- TURHAN Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.
- ULUATAM Özhan, *Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1971.
- URAS Güngör, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979.

- UYANIK Tülay, *Hindistan Ülke Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayını, 2011.
- VAİTSOS Constantine, *Patents Revisited: The Function in Developing Countries Science, Technology and Development*, London: Frank Cass, 1973.
- VERNON Raymond, *Sovereignty at Bay, The Multinational Spread of U.S. Enterprises*, Newyork: Basic Books, 1971.
- WELLS Louis, Nancy ALLEN, *Tax Holiday to Attract Foreign Direct Investment*, Washington: World Bank Publications, 2001.
- YALMAN Galip, *Gelişme Sanayileri ve Stabilizasyon Politikaları*, Ankara: Yurt Yayınları, 1984.
- ZEYTİNOĞLU Erol, *Az Gelişmiş Memleketlerin Kalkınmasında Yabancı Özel Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Aşkın Basımevi, 1966.

Makaleler

- ACİNÖROĞLU Serkan, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, S. 2 (2009), ss. 144-158.
- AİDT Toke, “Economic Analysis of Corruption: A Survey”, *Economic Journal*, Vol. 113, No. 491 (2003), pp. 632-652.
- ARIKAN Zeynep, Ahmet AKDENİZ, “Küreselleşen Dünya’da Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi”, *Review of Social, Economic&Business Studies*, Vol. 5 / 6, ss. 285-338.
- ARISTOTELOUS Kyriacos, “An Empirical Analysis of Inward Foreign Direct Investment Flows in the EU with Emphasis on the Market Enlargement Hypothesis”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, Iss. 4 (1996), pp. 571-583.
- ASİEDU Elizabeth, “On The Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries”, *World Development*, Vol. 30 (2002), pp. 119-125.
- ATALAY Mehmet, “Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türk İmalat Sanayii”, *Ankara, Planlama Dergisi*, Özel Sayı (2002), ss. 77-110.
- AYDEMİR Cahit, Aydemir ARSLAN, Funda UNCU, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23 (2012), ss. 69-104.
- AYDIN Selda, “ABD Vergi Sisteminde Kurum Kazancının Tespiti ve Vergilendirilmesi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 93 (1996), ss. 93-95.
- AYVAZ Yüksel, Ercan BALDEMİR, Serap ÜRÜT, “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik ve Kalkınmaya Etkilerinin Ekonometrik İncelemesi”, *Celal Bayar İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 13, S. 1 (2006), ss. 177-186.
- BARRELL Ray, Nigel PAIN, “Foreign Direct Investment, Technological Change, And Economic Growth Within Europe”, *Economical Journal*, Vol. 107, No. 445 (1997), pp. 1770-1786.

- BENK Serkan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, *İş Güç Dergisi*, C. 6, S. 1 (2004).
- BENK Serkan, “Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 206 (2005), ss. 184-187.
- BEYLİK Ali, “Uluslararası Vergi Planlamasında Şirket Zararlarının Kullanılması”, *Yaklaşım Dergisi*, S. 229 (2012), ss. 155-161.
- BORENSZTEİNA De Gregorio, “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?”, *Journal of International Economics*, Vol. 45, Iss. 1 (1998), pp. 115-135.
- BOSKIN Michael, “Tax Policy and Economic Growth: Lessons From the 1980s”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 2, No. 4 (1988), pp. 87-92.
- BRAUNSTEIN Elissa, “Engendering Foreign Direct Investment: Family Structure, Labor Markets and International Capital Mobility”, *World Development*, Vol. 28, No. 7 (2000), p. 1157-1172.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanım”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 32 (2002), ss. 470-483.
- CAN İsmail, “Almanya’da Devletin Yapısı ve Vergi Sisteminin Anayasal Temelleri”, *Maliye Dergisi*, S. 145 (2004), ss. 1-4.
- CANDEMİR Aykan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, S. 9 (2009), ss. 659-675.
- CAVES Richard, “The Industrial Economics of Foreign Direct Investment”, *Economica*, Vol. 38, No. 149 (1971), pp. 1-27.
- CHO Joong-Wan, “Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in Flows and Promotion Policies”, *Business Management Dynamics*, Vol. 2, No. 9 (2013), pp. 106-107.
- CÖMERT Faruk, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, *Hazine Dergisi*, S. 16 (2000), ss. 1-27.
- CÖMERT Faruk, “Sermaye’nin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Hazine Dergisi*, S. 12 (1998), ss. 1-25.
- ÇALCALI Önder, “Türkiye ve Bazı Ülkelerdeki Vergi Reformlarına Bir Bakış”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, S. 7 (2012), s. 18-48.
- ÇELEBİ Kemal, Hamza KAHRIMAN, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırılmalı Analizi”, *Maliye Dergisi*, S. 161 (2011), ss. 33-63.
- ÇELİKEL Aysel, “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzni ve Ulusal Programda Öngörülen Düzenleme”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB)*, İstanbul, C. 22, S. 2 (2002), ss. 109-119.
- ÇETİNKAYA Murat, “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Sektörel Dağılımının Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (2004), ss. 239-260.
- ÇETİNTAŞ Hakan, “Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet”, *Dış Ticaret Dergisi*, S. 22 (2001), ss. 1-8.

- DEĞİRMENDERELİ Ali, “Vergi Reformu 2000, Vergi İndirimleri Konusunda Almanya’daki Gelişmeler”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 181 (2003), ss. 115-121.
- DEMİR İhsan Cemil, “ABD Vergi Sistemi ve Gelir İdaresi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C. X, S. 10 (2008), ss. 275-290.
- DENİSIA Vintila, “Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories”, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, Vol. 2, Iss. 2 (2010), pp. 104-110.
- DÖKMEN Selahattin, “Yatırım Teşviklerinde Yeni Dönem Başlıyor”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 286 (2012), ss. 137-148.
- DURAN Cengiz, Metin SARAÇOĞLU, “Çin Ekonomisindeki Reformlar ve Çin’in Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kamu-İş*, C. 10, S. 1 (2008), ss. 99-101.
- EKŞİ Nuray, “Türkiye’de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2 (2005), ss. 62-73.
- ELKER Greg, “Southeast Asian Industrialisation And Changing Global Production System”, *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 2 (2003), pp. 249-259.
- EREN Ercan, Melike BİLDİRİCİ, “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık: 1980 2001”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, C. 16, S. 187 (2001), ss. 27-43.
- EROL Ahmet, “Yabancı Sermaye I”, *Mükellefin Dergisi*, S. 93 (2000), ss. 72-83
- FAN Simon Chengze, “Çin DYS Yatırımlarını Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyeti Yaklaşımı”, çev. Bekir Gövdere, Ankara, *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Nisan 1999, ss. 102-122.
- GÖK Rukiye, “Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 351 (2010), ss. 161-174.
- GÖVDERE Bekir, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği”, *Dış Ticaret Dergisi*, S. 6 (1997), ss. 1-9.
- GÜÇLÜ Yücel, “Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S. VIII (2003), ss. 2-9.
- GÜNAY Ayşe, “Japonya’nın Genel Ekonomik Yapısı ve Japon Vergi Sistemi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 162 (2002), ss.133-147.
- HAAN Jakob De, Susanna LUNDSTRÖM, Jan-Egbert STURM, “Market-Oriented Institutions and Policies and Economic Growth: A Critical Survey”, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 20, No. 2 (2006), pp. 157-191.
- İBİŞ Cemil, “İşletmelerde Vergi Planlaması”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 68 (2004), ss. 72-79
- İLHAN Buket, “Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye’nin Uyumu”, *Sayıştay Dergisi*, S. 76 (2010), ss.101-132.
- İNCEKARA Ahmet, Selim DEMEZ, Mehmet AKYOL, “Ar-Ge Harcamalarına Yapılan Teşviklerin Etkinliği: Türkiye Brics Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi”, *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 2 (2014), ss. 1-30

- KALKAN Süleyman, “Bir Bütün Olarak İngiliz Vergi Sistemi”, *Vergi Dünyası*, S. 182 (1996), ss. 125-129.
- KAR Muhsin, Fatma TATLISÖZ, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, *KMU İİBF Dergisi*, S. 14, (2008), ss. 436-458
- KARAKURT Alper, “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 2 (2010), ss. 144-164.
- KARYAĞDI Müjgan, “ABD Uygulamasında Satış Vergilerinde Vergi Tatili”, *Yaklaşım Dergisi*, S. 170 (2007), ss. 251-258.
- KAYMAK Hasan, “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve / veya Yeterli Mi?”, *Maliye Dergisi*, S. 149 (2005), ss. 74-104.
- LEFF Nathaniel, “Economic Development Through Bureaucratic Corruption”, *American Behavioral Scientist*, Vol. 8, No. 3 (1964), ss. 8-14.
- MENGÜLOĞUL Harun Yalçın , “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Girişinde Vergi Politikalarının Rolü”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 236 (2015), ss. 88-104.
- MUTTİ Grubert, “Empirical Asymmetries in Foreign Direct Investment and Taxation”, *Journal of International Economics*, Vol. 62, Iss. 2 (2004), ss. 337-359.
- NEUMAYER Eric, “Do Double Taxation Treaties Increase Foreign Direct Investment to Developing Countries?”, *Journal of Development Studies*, Vol. 43, No. 8, (2005), pp. 1501-1519.
- NİGEL Driffield, James LOVE, “Foreign Direct Investment, Technology Sourcing and Reverse Spillovers”, *The Manchester School*, Vol. 71, Iss. 6 (2003), pp. 659-672.
- OKSAY Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi”, *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi*, S. 8 (1998), ss. 1-5.
- OKUMUŞ Semi, Veysel ERDEL, “Bazı Ab Ülkelerinde Gelir Vergisinden İndirim, İstisna ve Muafiyetler”, *Vergi Sorunlar Dergisi*, S. 163 (2002), ss. 90-96.
- ÖZ Ersan, Tarık VURAL, “Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya”, *Maliye Dergisi*, S. 149 (2005), ss.105-123.
- ÖZ Ersan, Tekin AKDEMİR, “ABD Vergi Sistemi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, S. 168 (2002), ss. 86-103.
- ÖZTÜRK Lütfü, “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 7 (2004), ss. 110-128.
- ÖZYILDIZ Hakan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, *Hazine Dergisi*, Şç 11 (1998), ss. 1-9.
- RİCHUPAN Scrhai, “Japon Vergi İdaresinin Genel Görünümü”, çev. Emin Taylan, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 70 (1987), ss. 70-76.
- SARISOY İdris, Sinan SARISOY, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Japonya ve Güney Kore Örnekleri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXV, S. 2 (2008), ss. 385-404.

- SAVAŞAN Fatih, “Vergi Teşviklerin Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Mevzuat Dergisi*, S. 107 (2006), ss. 29-52.
- SCHMÖLDERS Günter, “Almanya Vergi Sistemi”, çev., İ. Hakkı Ülkmen, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, 1953, ss. 111-127.
- ŞEN Ali, Ozan SARAY, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Prof. Dr. Alaeddin Yavaşca Özel Sayısı* (2010), ss. 22-30.
- ŞİMŞEK Mevlüdiye, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 26 (2006), ss. 1-24.
- TAŞKIN Yasemin, “Vergi Planlaması Yöntemi Olarak Amortismanların Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi”, *Mali Çözüm Dergisi*, S. 114 (2012), ss. 99-112.
- TEKİN Ahmet, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16 (2006), ss. 301-316.
- TURANLI Münevver, Dicle TAŞPINAR CENGİZ, Ömer BOZKIR, “Faktör Analizi ile Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralaması”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 17 (2012), ss. 45-68.
- UYGUR Ercan, “Kalkınma Ortamı”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 14, S. 49 (2003), ss. 47-58.
- ÜLGEN Gülden, “Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 20, S.1 (2005), ss. 35-49.
- YAVAN Nuri, Hamdi KARA, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S. 1 (2003), ss. 19-42.
- YETKİNER Erkan, “Vergi Tatilinin Doğrudan Yabancı Yatırımların Teşvikindeki Yeri”, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 275 (2004), ss. 55-61.
- ZEE Howard, Janet STOTSKY, Eduardo LEY, “Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries”, *World Development*, Vol. 30, No. 9 (2002), pp. 1497-1516.

Tezler

- GÜNEM Ozan Engin, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- DURGAN Selma, *Türkiye’nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*, (Uzmanlık Tezi) Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Nisan 2016, s. 102.

Diğer Kaynaklar

29.08.2003 Tarihli ve 25214 sayılı Resmi Gazete

31 Mayıs 2012 Tarihli 28324 Sayılı Resmi Gazete, 6322 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

19 Haziran 2012 Tarihli 28328 Sayılı Resmi Gazete, 2012 / 3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

21 Haziran 2006 Tarihli 26205 Sayılı Resmi Gazete, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, md. 32 / A.

05 Ağustos 2016 Tarihli 29792 Sayılı Resmi Gazete, 10 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği

20 Haziran 2012 Tarihli 28329 Sayılı Resmi Gazete, 2012 / 1 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ.

06 Haziran 1985 Tarihli 18785 Sayılı Resmi Gazete, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

26 Eylül 2001 Tarihli 24454 Sayılı Resmi Gazete, 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu

03 Nisan 2007 Tarihli 26482 Sayılı Resmi Gazete, 1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği

28 Şubat 2008 Tarihli 26814 Sayılı Resmi Gazete, 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun

16 Şubat 2016 Tarihli 26814 Sayılı Resmi Gazete, 29279 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

31 Aralık 1960 Tarihli 10700 Sayılı Resmi Gazete, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu

04 Ocak 1961 Tarihli 10703 Sayılı Resmi Gazete, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

13 Aralık 2012 Tarihli 28496 Sayılı Resmi Gazete, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu

20 Kasım 2008 Tarihli 27060 Sayılı Resmi Gazete, 3 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği

09 Ağustos 2016 Tarihli 29796 Sayılı Resmi Gazete, 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md. 15- 58

14 Şubat 2017 tarihli 29979 Sayılı Resmi Gazete, Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

20 Şubat 2017 Tarihli 29987 Sayılı Resmi Gazete, 2017 / 9917 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, md.6.

23 Ocak 1954 Tarihli 8615 Sayılı Resmi Gazete, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

24 Ocak 1980 Tarihli 18359 Sayılı Resmi Gazete, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi

- 17 Haziran 2003 Tarihli 25141 Sayılı Resmi Gazete, 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu
- 23 Ocak 1954 Tarihli 8615 Sayılı Resmi Gazete, 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu
- “Almanya’da Kurulan Şirketler İçin Verilen Teşvikler”, *KPMG Almanya Rehberi*, Köln: Türk-Alman Sanayi Odası, , 2004, ss. 2-12.
- Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, İstanbul: Deloitte Vergi Sirküleri, 2012 / 77, Haziran 2012, md. 39.
- Ar-Ge Faaliyetlerinde Yeni Dönem 1 Mart 2016’da Başlıyor*, İstanbul: Deloitte Vergi Sirküleri, 2016 / 34, Şubat 2016.
- Brezilya’da Yatırım İmkânları*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı Sao Paulo Ticaret Ateşeliği, Şubat 2013, s. 2.
- “Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment”, *Tax Policy Studies*, Paris: OECD, 2001, s. 19.
- EY’s 2013 tax credits and incentives survey*, EY, 2013. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYs_2013_tax_credits_and_incentives_survey/\\$FILE/EY-2013-tax-credits-and-incentives-survey.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EYs_2013_tax_credits_and_incentives_survey/$FILE/EY-2013-tax-credits-and-incentives-survey.pdf). (09.09.2017)
- İngiltere’de Kobiler İçin Devlet Destekli Finansman Yolları*, Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü Yayını, 2014.
- İrlanda Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Konya: Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi, 2008, s. 2-14.
- İrlanda Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, Dublin: T.C. Dublin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010.
- İş Yapma Rehberi-3, Hindistan*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, DEİK, 2009.
- “Overview”, *Doing Business 2014, Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises* Washington: International Finance Corporation (IFC), 11th edition, 2013, pp. 1-20.
- Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey*, Geneva: UNCTAD, 2000.
- “Trens in Foreign Private Investment”, *Foreign Private Investment in Developing Countries*, ed. Joslin Landell- Mills, Washington: IMF, 1985, pp. 3-17.
- Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2007.
- “Türkiye-Yatırımın Önündeki İdari Engeller”, FIAS, Haziran 2001, s. 8.
- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Yayını, 2005, s. 17.
- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Eylül 2016, ss. 10-12.
- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Sonu Değerlendirme Raporu*, İstanbul: YASED, Mart 2017, s. 3.

- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan*, İstanbul: İSO Yayını, 2002, ss. 12-26.
- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Verileri Bülteni*, Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Şubat 2017, s. 6.
- World Investment Report 1998-Trends and Determinants*, New York and Geneva: United Nations Print, 1998, p. 29.
- 2015 *Global Survey of R D Incentives*, Deloitte. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/tax/deloitte-nl-tax-global-urvey-r-and-d-incentives-2015.pdf>. (28.10.2017)
- “Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investments”, *OECD Tax Policy Studies*, Aug. 2001, <http://www.oecd.org/ctp/tax-policy/39866155.pdf>, p.7. (13.01.2015) OECD, “A Sample Survey and Analysis of Corporate Tax Incentives for FDI”, 2000, <http://www.oecd.org/industry/inv/investmentstatisticsandanalysis/2758274.pdf>. (07.09.2017)
- Faktör Analiz, http://www.istatistikanaliz.com/faktor_analizi.asp. (19.11.2017)
- Foundation for Intelligent Physical Agent, “Foreign Direct Investment Questions & Answers”, April 2005, <http://www.lowyinterpreter.org/post/2014/06/12/foreign-direct-investment-ten-questions.aspx>, pp. 9-16. (15.08.2016)
- Indian Lw. Of., <http://www.indialawoffices.com/pdf/informationtechnology.pdf>. (17.08.2016)
- 2015 *Küresel Vergi Oranları Anketi*, KPMG, 2016, <https://home.kpmg.com/tr/tr/home/insights/2016/02/2015-kuresel-vergi-oranlari-anketi.html> 2015 Küresel Vergi Oranları Anketi. (07.09.2017)
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, “Rusya Ülke Raporu”, 2011, http://www.oka.org.tr/Documents/Rusya_Ulke_Raporu.pdf, s.23. (13.08.2016)
- A Sample Survey and Analysis of Corporate Tax Incentives for FDI*, OECD, 2000, <http://www.oecd.org/industry/inv/investmentstatisticsandanalysis/2758274.pdf>. (07.09.2017)
- Rus Hukuku ve Yatırım, s. 2. <http://www.rushukuku.com/hukuk-hizmetlerimiz/vergi-hukuku>, (13.08.2016)
- “Rusya’da İş Yapma Sanatı”, <http://nexiatrkey.com.tr/sites/default/files/pdf>, s. 3. (13.08.2016)
- “Rusya Vergi ve Hukuk Rehberi”, <http://nexiatrkey.com.tr/content/rusya-federasyonu-vergi-sistemi>, s. 62. (13.08.2016)
- Rusya Raporu*, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, Mayıs 2010, ss. 41-47. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE%20Rusya%20Raporu.pdf>, (13.08.2016)
- 2016 *Annual Tax Incentive Survey for Preferential Tax Rates / Credits*, Washington State Department of Revenue, 2017, <https://dor.wa.gov/sites/default/files/legacy/Docs/Pubs/Misc/AnnualSurvey.pdf>. (07.09.2017)
- https://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/iktisadi_kalkinma_organu.html, İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü, ss. 1-2. (13.08.2016)

- <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/03/jp-en-taxation-in-japan-201511.pdf>, s. 90. (17.09.2016)
- <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/03/jp-en-taxation-in-japan-201511.pdf>, s. 92. (17.09.2016)
- <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Japan-Corporate-Tax-credits-and-incentives>. (17.09.2016)
- <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Cin-Halk-Cumhuriyetindeki-Devlet-Destekleri.pdf>, ss. 3-4. (17.09.2016)
- <http://www.dtso.org.tr/2014/dosya/rapor/Cin-Halk-Cumhuriyetindeki-Devlet-Destekleri.pdf>, ss. 5-6. (17.09.2016)
- <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-nihat-sonmez.pdf>, s. 4. (19.09.2016)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer> s. 2. (19.09.2016)
- <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/EN/Invest/Investment-guide/Incentive-programs/R-and-d-incentives/r-and-d-grants-in-germany.html>. (19.09.2016)
- http://www.indialawoffices.com/ilo_pdf/industry-reports/informationtechnology.pdf. (19.09.2016)
- http://tusiad.org/en/news-events/item/download/4764_ac, s. 3. (19.09.2016)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan/html-viewer>. (19.09.2016)
- http://tusiad.org/en/news-events/item/download/4764_ac, s. 5. (19.09.2016)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Hindistan/html-viewer>, s. 3. (19.09.2016)
- <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Brezilya>. (20.09.2016)
- http://mesutyigit.com/images/file/makale/aa_kv_arge_indirimi.doc. (17.12.2016)
- “Indian Information Technology Sector”, Indian Law Offices, pp. 1-6 <http://www.indialawoffices.com/pdf/informationtechnology.pdf>. (17.08.2016)
- “Foreign Direct Investment Questions&Answers”, Foundation for Intelligent Physical Agent, April 2005, pp. 9-16. <http://www.lowyinterpreter.org/post/2014/06/12/foreign-direct-investment-ten-questions.aspx>, (15.08.2016)
- Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, 2001, ss. 57-70. <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-071270>, (14.01.2016).
- Rusya Raporu*, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, Mayıs 2010, ss. 41-47.
- GOODSPEED Timoty J., “Taxation and FDI In Developed and Developing Countries”, s. 17. <https://www.issuelab.org/resources/5313/5313.pdf> (25.07.2016)
- HIRST Paul, Thompson GRAHEME, “Küreselleşme Sorgulanıyor”, (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel), 1998, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ihr/genel/genel.htm>, p. 13. (13.08.2016)

LİN Justin Yifu, “The China Miracle: How OECD Country Policies Contributed?”, s. 1-32. www.oecd.org/pcd/31799405.pdf

ÖZTÜRK Nursel, “Özelleştirme Ders Notları”, <http://www.ydk.gov.tr/egitim/notlari/ozellestirme.htm>. (26.12.2015)

TEZELMAN Cem, *Rusya Federasyonu Vergi Sistemi*, İstanbul: Nexia Türkiye Yayınları, 2008, ss. 7-11. nexiaturkey.com.tr/content/rusya-vergi-ve-hukuk-rehberi. (13.08.2016)

TİRYAKİOĞLU Bilgin, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT, 1997, ss. 324-333.

VEİGA Pedro da Motta, “Foreign Direct Investment in Brazil: Regulation, Flows and Contribution to Development”, http://www.iisd.org/pdf/2004/investment_country_report_brazil.pdf, p. 16. (13.08.2016)

EKLER

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA FAYDA SAĞLAYAN VERGİ AVANTAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ HAKKINDA ANKET ÇALIŞMASI /2018

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlara Fayda Sağlayan Vergi Avantajlarının Etkinliğini ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla anketin şirketlerde vergilendirme işlemleri konusunda yetkili olan Üst Düzey Mali İşler Yöneticileri, Mali İşler Genel Müdür Yardımcıları, mali işler ile ilgili Yönetim Kurulu Üyeleri tarafından cevaplandırılması gerekmektedir. Anketin tamamını doldurmak yaklaşık 20 dakika sürmektedir.

Anket sonuçları tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup, kimlik bilgileri ile ilgili sorulara kesinlikle yer verilmemiştir. Çok değerli katılımınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Adnan GERÇEK

Doktora Öğrencisi; Taner ERCAN

A. Şirketinizle ilgili genel bilgilere ilişkin aşağıdaki soruları lütfen cevaplayınız.

<p>1. Şirketinizin Faaliyet Alanı nedir?</p> <p>DİKKAT: İşletmenin birden fazla faaliyet alanı var ise, cirosu en çok yer kaplayan sektörü alınız. (TEK CEVAP)</p>	<p>a) Toptan ve Perakende Ticaret</p> <p>b) Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri</p> <p>c) İmalat Sanayii</p> <p>d) Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri</p> <p>e) İnşaat</p> <p>f) Oteller ve Lokantalar</p> <p>g) Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri</p> <p>h) Elektrik, Gaz ve Su</p> <p>i) Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık</p> <p>j) Madencilik ve Taş Ocakçılığı</p> <p>k) Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler</p> <p>l) Eğitim Hizmetleri</p> <p>m) Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri</p>
<p>2. Şirketinizin türü nedir?</p>	<p>a) A.Ş. b) Ltd. c) Diğer:</p>
<p>3. Şirketinizdeki yabancı payı oranı nedir? (%)</p>	<p>a) 0-20 b) 21-40 c) 41-50 d) 51-60</p> <p>e) 61-80 f) 81-100</p>
<p>4. Şirketin faaliyet süresi nedir?</p>	<p>a) 0-10 yıl b) 11-20 yıl c) 21-30 yıl d) 31-40 yıl</p> <p>e) 41-50 yıl f) 51 yıl ve üzeri</p>

5. Şirketinizdeki çalışanların sayısı nedir?	a) 0-50	b) 51-100	c) 101-200	d) 201-400	e) 401-600	f) 601-900	g) 901 ve üzeri
6. Şirketinizin son 1 yılda Türkiye'ye yaptığı yatırım tutarı ne kadardır?	a) 0-5 milyon USD	b) 5,01-10 milyon USD	c) 10,01-20 milyon USD	d) 20,01-50 milyon USD	e) 50,01-100 milyon USD	f) 100 milyon USD üzeri	g) cy/fy

B. Şimdi size Doğrudan Yabancı Yatırımlara yönelik bazı ifadeler okuyacağım,

7. Aşağıda belirtilen vergi teşviklerini firmanız açısından etkin kullanıp kullanılmadığını belirtiniz.

	Kullanılmıyor	Nadiren Kullanılıyor	Sıklıkla Kullanılıyor	Sürekli Kullanılıyor
7.1. İndirimli kurumlar vergisi	1	2	3	4
7.2. Hızlandırılmış amortisman uygulaması	1	2	3	4
7.3. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu	1	2	3	4
7.4. Ar-ge harcamalarına yönelik indirim	1	2	3	4
7.5. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları	1	2	3	4
7.6. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları	1	2	3	4
7.7. KDV istisnası	1	2	3	4
7.8. Gümrük muafiyeti	1	2	3	4
7.9. Serbest Bölge destekleri	1	2	3	4
7.10. Teknoloji Geliştirme Bölgesi destekleri	1	2	3	4

1: Çok önemsiz 2: Önemsiz 3: Kısmen önemli 4: Önemli 5: Çok önemli

8. Kullandığınız vergi teşvikleri haricinde mevzuatta bulunan diğer teşvik türlerinden yararlanmama sebeplerini önem derecesine göre sıralayınız.	Sıralama
8.1. Vergi teşvikleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması	
8.2. Firmanın ihtiyacının olmaması	
8.3. Teşvik tutarının düşüklüğü	
8.4. Teşviklerden sonuç alınmayacağına düşünülmesi	
8.5. Başvurunun kabul edilmemesi	
9. Firmanın vergisel teşviklerden kazanımlarını sıralayınız	Sıralama
9.1. Firmanın rekabet gücü arttı	
9.2. Firmanın ihracat kapasitesi arttı	
9.3. Firmada yeni istihdam oluşturulmasını sağladı	
9.4. Firmanın satışlarının artmasını sağladı	
9.5. Firmanın verimliliği arttı	

10. Aşağıda belirtilen vergi teşviklerin firmanıza sağladığı avantaj açısından önem derecesine göre puan veriniz.

1 çok önemsiz 5 çok önemli şekilde puanlayınız 1 ile 5 arasında da puan verebilirsiniz.

İFADELER	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önemli	Çok önemli
10.1. İndirimli kurumlar vergisi	1	2	3	4	5
10.2. Hızlandırılmış amortisman uygulaması	1	2	3	4	5
10.3. Geçmiş yıl zararlarının mahsubu	1	2	3	4	5
10.4. Ar-ge harcamalarına yönelik indirim	1	2	3	4	5
10.5. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları	1	2	3	4	5
10.6. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları	1	2	3	4	5
10.7. KDV istisnası	1	2	3	4	5
10.8. Gümrük muafiyeti	1	2	3	4	5
10.9. Serbest Bölge destekleri	1	2	3	4	5
10.10. Teknoloji Geliştirme Bölgesi destekleri	1	2	3	4	5

C. Şirketiniz açısından “Teşviklerine Yönelik” aşağıdaki soruları lütfen 1 çok önemsiz 5 çok önemli olacak şekilde değerlendiriniz. 1 ile 5 arasında da puan verebilirsiniz.

11. Sektörünüz ve firmanız açısından hangi tür teşvikler işletmenizi ve yatırımları daha rekabetçi hale getirir, önem düzeyine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önemli	Çok önemli
11.1. Vergisel teşvikler ve vergi oranları	1	2	3	4	5
11.2. Enerji maliyetlerine yönelik destekler	1	2	3	4	5
11.3. Finansman destekleri (kredi, fon, v.b.)	1	2	3	4	5
11.4. İşveren maliyetlerine yönelik destekler	1	2	3	4	5
11.5. Arsa / arazi tahsis desteği	1	2	3	4	5
11.6. Ar-ge teşvikleri	1	2	3	4	5
11.7. İhracat teşvikleri	1	2	3	4	5
12. Şirket yönetiminin vergi teşviklerine yaklaşımı nasıldır, önem derecesine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önemli	Çok önemli
12.1. Şirket genel merkezi açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	1	2	3	4	5
12.2. Yönetim kurulu açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	1	2	3	4	5
12.3. Üst düzey yöneticiler açısından vergisel teşviklerin önem düzeyi	1	2	3	4	5
13. Yatırım ortamını belirleyen unsurları önem düzeyine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önemli	Çok önemli

13.1. Ekonomik istikrar ve büyüme	1	2	3	4	5
13.2. Pazar büyüklüğü ve dışa açıklık	1	2	3	4	5
13.3. Altyapı olanakları (sanayi, bilgi işlem, v.b.)	1	2	3	4	5
13.4. Ülkede politik istikrar	1	2	3	4	5
13.5. Ülkedeki yolsuzluk oranı	1	2	3	4	5
13.6. Hukuki ve bürokratik yapı	1	2	3	4	5
13.7. Ülkenin Ekonomi Politikaları	1	2	3	4	5
13.8. Sosyo-kültürel farklılık	1	2	3	4	5
14. Yabancı yatırımlara uygulanabilecek ilave vergi teşviklerini önem düzeyine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önem li	Çok önemli
14.1. Vergi tatili	1	2	3	4	5
14.2. Vergi kredisi	1	2	3	4	5
14.3. Zararların ileriye taşınması	1	2	3	4	5
14.4. Kar dağıtımına yönelik stopaj teşviki	1	2	3	4	5
14.5. Yatırım indirimi	1	2	3	4	5
14.6. Vergi erteleme	1	2	3	4	5
14.7. Özel hızlandırılmış amortisman	1	2	3	4	5
15. Yatırım yapılacak ülke ve lokasyon seçimini etkileyen faktörleri önem düzeyine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önem li	Çok önemli
15.1. Teşvik kapsamında olması	1	2	3	4	5
15.2. Hammaddeye yakınlık	1	2	3	4	5
15.3. Altyapı olanaklarının sanayi üretimine cevap verebilecek kapasitede olması	1	2	3	4	5
15.4. Nitelikli eleman bulma sorunu	1	2	3	4	5
15.5. Pazara olan yakınlık	1	2	3	4	5
15.6. Liberalizasyon ve ticaret engelleri	1	2	3	4	5
15.7. Ulaşım	1	2	3	4	5
16. Sektörünüzde faaliyet gösteren ve sizin ölçeğinizdeki benzer firmaları da dikkate alarak iş yapma kolaylığı ile ilgili sorunları önem derecesine göre işaretleyiniz.	Çok Önemsiz	Önemsiz	Kısmen önemli	Önem li	Çok önemli
16.1. Hukuk ve Yargı Sistemi sorunu	1	2	3	4	5
16.2. Vergi Sistemi (vergi oranları, vergi afları) sorunu	1	2	3	4	5
16.3. Yolsuzluk sorunu	1	2	3	4	5
16.4. İşgücü piyasasındaki olumsuz düzenlemeler sorunu	1	2	3	4	5
16.5. Nitelikli İşgücüne Erişim sorunu	1	2	3	4	5
16.6. Gümrük ve Ticaret Düzenlemeleri sorunu	1	2	3	4	5
16.7. Finansman kaynaklarına erişim sorunu	1	2	3	4	5
16.8. Kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren rakipler ile ilgili sorun	1	2	3	4	5
16.9. Yatırım yeri bulunması sorunu	1	2	3	4	5

D. Lütfen aşağıda verilen ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve 1 kesinlikle katılmıyorum 5 kesinlikle katılıyorum olacak şekilde değerlendiriniz. 1 ile 5 arasında da puan verebilirsiniz.

Değerlendirme Soruları	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
17. İşletmede uzun süre duran sermaye kazançlarına ayrıcalıklı bir vergi oranı uygulanmalıdır	1	2	3	4	5
18. Arttırılmış amortisman indirimi (sermaye malına ait kullanılmayan amortismanın ertelenmesi) uygulanmalıdır	1	2	3	4	5
19. Döviz kazandırıcı faaliyetlere belirli limitler karşılığında vergi indirimi sağlanmalıdır	1	2	3	4	5
20. Vergi kredisine (yatırım oranının vergi borcundan indirilmesi) yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır	1	2	3	4	5
21. Genişletilmiş öncelikli yatırımlar kapsamında kurumlar vergisi indirimi sağlanmalıdır	1	2	3	4	5
22. Dolaylı vergi teşvikleri (kdv istisnası, gümrük muafiyeti) arttırılmalıdır	1	2	3	4	5
23. Serbest Bölge teşvikleri arttırılmalıdır	1	2	3	4	5
24. Teknoloji Geliştirme Bölgelerine yönelik teşvikler arttırılmalıdır	1	2	3	4	5
25. İndirimli kurumlar vergisine sektörel derinlik kazandırılmalıdır	1	2	3	4	5
26. Hızlandırılmış amortisman uygulamasına sektörel ve bölgesel farklılaştırma yapılmalıdır	1	2	3	4	5
27. Geçmiş yıl zararlarının “ileriye mahsubu” yatırım süresi ile orantılı yapılabilmelidir	1	2	3	4	5
28. Ar-ge merkezlerinde uygulanan indirim hakkı yatırım oranı doğrultusunda arttırılmalıdır	1	2	3	4	5
29. Kurumlar vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir	1	2	3	4	5
30. Gelir vergisi muafiyet / istisnaları yatırımcılara özel olarak genişletilmelidir	1	2	3	4	5
31. İhracatçılara özel belirli limitlerde özel KDV istisnası getirilmeli, mahsup işlemleri hızlandırılmalıdır	1	2	3	4	5
32. Gümrük muafiyeti öncelikli ve stratejik yatırımlar kapsamında geliştirilmelidir	1	2	3	4	5
33. Serbest Bölge, Teknoloji Geliştirme Bölge destekleri geliştirilmelidir	1	2	3	4	5
34. Yatırım indirimi, teşvik sistemine dahil edilmelidir	1	2	3	4	5
35. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları hukuku geliştirilmeli, bu çerçevede ikincil mevzuatlara önem	1	2	3	4	5

Değerlendirme Soruları	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
verilmelidir					
36. Üretim faktörlerinin birikimi geliştirilmeli, eğitim, teknoloji ve altyapı alanlarında daha fazla harcama yapılmalıdır	1	2	3	4	5
37. Bilişim teknolojileri sektörü stratejik bir sektör olarak konumlandırılmalıdır	1	2	3	4	5
38. Küresel değer zincirlerine katılım kolaylaştırılmalıdır	1	2	3	4	5
39. E-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması hususları teşvik edilmelidir	1	2	3	4	5
40. Yabancıların çalışma izni işlemleri kolaylaştırılmalıdır	1	2	3	4	5
41. Uluslararası İşgücü Mevzuatı ve Türkiye Varlık Fonu'nun kurulmasına ilişkin reform çalışmaları, gerekli mevzuatları ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulmalıdır	1	2	3	4	5

Teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Adnan GERÇEK

Doktora Öğrencisi Taner ERCAN

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	TANER		ERCAN
Doğum Yeri ve Yılı	KIRKLARELİ		1972
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1986	1989	ATATÜRK LİSESİ
Lisans	1992	1996	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ, İİBF
Yüksek Lisans	2010	2012	MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, SBE
Doktora	2013		ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ, İİBF
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	1997	2002	BETA SEALS A.Ş.
2.	2002	2007	FICOSA INTERNATIONAL A.Ş.
3.	2007	2009	CONTINENTAL A.Ş.
4.	2009	-----	YUCE MARBLE A.Ş.
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	BURSA SERBEST MUHASEBECİ VE MALİ MÜŞAVİRLER ODASI		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-12. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi-Düalist Vergi Sistemi, -21st Euroasia Business and Economic Society Conference-Budapest- Development of Fixed Capital Investments in Türkiye's Economy		
Yayınlar:	-“Teşvik Sisteminin Maden Sektörüne Etkileri ve Güncel Düzenlemeler”, <i>U.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , Yıl: 20, Sayı: 31, 2016/2, Sayfa: 323-345. -“Teşvik Sisteminde 09.05.2014 ve 06.08.2014 Tarihli Değişikliklerin Madencilik Sektörüne Etkileri”, <i>Türkiye Madenciler Derneği Sektörden Haberler Bülteni</i> , Sayı: 53, Ekim 2014, Sayfa: 64-70. -“Yeni Teşvik Sistemi ve Değişikliklerin Madencilik Sektörüne Uygulanması”, <i>Sektör Maden Dergisi</i> , Sayı: 46, Mart 2013, Sayfa: 58-61. -“Madencilik Sektöründe Yeni Teşvik Uygulamaları”, <i>Legal Hukuk Dergisi</i> , Cilt: 10, Sayı: 119, Kasım 2012, Sayfa: 49-65.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	tercan16@yahoo.com		
	Tarih İmza		
	Adı-Soyadı	Taner ERCAN	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Taner Ercan
Tez Adı	Türkiye`de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yararlandığı Vergi Avantajlarının Etkinliği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Maliye
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Adnan Gerçek
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :

İmza :

